

P. IOANNIS REUTER S. J.
NEO-CONFESSARIUS
PRACTICE INSTRUCTUS.

TEXTUS EMENDATI ET AUCTI

CURA

AUGUSTINI LEHMKUHL S. J.

EDITIO ALTERA AB EODEM RECOGNITA.

CUM APPROBATIONE REVMI ARCHIEP. FRIBURG. ET SUPER. ORDINIS.

FRIBURGI BRISGOVIAE.
SUMPTIBUS HERDER,
TYPOGRAPHI EDITORIS PONTIFICII.
MCMX.

ARGENTORATI, BEROLINI, CAROLSRUHAE, MONACHII, VINDOBONAE,
S. LUDOVICI AMERICAE.

Cum opus, cui titulus est *P. Ioannis Reuter S. J. Neo-confessarius*, ab *Augustino Lehmkühl* eiusdem Societatis Iesu emendatum et auctum, aliqui eiusdem Societatis revisores, quibus id commissum fuit, recognoverint et in lucem edi posse probaverint, facultatem concedimus, ut secundum typis mandetur, si ita iis, ad quos pertinet, videbitur.

In quorum fidem has literas manu nostra subscriptas dedimus.

Valkenburgii, die 27 Februarii 1910.

(L. S.)

E. Thill S. J.,
Prov. Germ. Praepositus.

Imprimatur.

Friburgi Brisgoviae, die 27 Martii 1910.

† Thomas, Archiep̄ps.

Omnia iura reservantur.

Typis Herderianis, Friburgi Brisgoviae.

PRAEFATIO EDITORIS EDITIONIS NOVAE.

Quoniam merito cum S. Gregorio Magno ars artium dicitur regimen animarum, neque uspiam periculosius erratur quam in hoc regimine, quando in foro sacramentali exercetur: summi momenti est atque plane necessarium, ut, qui ad hoc munus vocantur, statim ab initio hanc artem bene teneant, neque per usum atque per errores commissos discant errores vitare. Quapropter dexteritas quaedam, quae alioquin ex usu hauritur et augetur, a nondum expertis diligentiore institutione iam antea comparanda est.

Ad quam promovendam egregie contulit suo tempore *P. Ioannes Reuter* volumine, quod inscribitur «Neo-confessarius practice instructus»: neque nunc, post elapsam saeculum cum dimidio, opus illud utilitate sua caret. Multi quidem post eum scripserunt; immo circa idem fere tempus aureus ille libellus S. Alphonsi Liguori, cui titulus «Praxis confessarii», in linguam latinam versus, in lucem prodit. Et revera duo illi libri in multis conveniunt. Neque tamen plane eadem eodem modo tractant, atque lectori gratissimum est, res similes dissimili modo tractatas videre. Quantopere autem ipse ille Patris Reuter «Neo-confessarius» etiam nunc confessariis acceptus sit, ex hoc uno colligere licet, quod liber ille

plane quidem retractatus et germanico idiomate editus (Der Beichtvater . . . gänzlich umgearbeitet und den heutigen Verhältnissen angepaßt von P. *Ful. Müllendorff* S. J., Regensburg, vorm. G. J. Manz) brevi tempore compluries debebat recudi.

Quare confessariis, imprimis novellis, plenius instituentis atque Christi fidelium, qui ad eorum sacramentale tribunal accedunt, spirituali bono uberius procurando me bene consulere putavi, si etiam ipsius latini operis novam editionem pararem. In qua perficienda satius esse duxi ipsius auctoris textum servare, si leviores, imprimis styli, emendationes excipias. Quia vero, sive propter quasdam doctrinas decursu temporis magis dilucidatas, sive propter tempora conditionesque sociales non parum mutatas, nonnulla aliter explicanda, augenda, resecanda erant: si quid expunxi, id adnotavi; si quid praeter notas in fine paginarum adiectas addidi, id asteriscis, quibus additamenta inclusi, distinguendum curavi. Ita factum est, ut haec quidem editio revera sit aucta nostrisque temporibus accommodata, lector autem facile intelligat, quae habeat veteris auctoris auctoritate commendata, quae novo editori sint adscribenda.

Superest ut Deum deprecer, quo largius opello hoc utatur ut instrumento gratiae suae, qua confessarios in munere difficillimo illustret et eorum ope permultos ad aeternam salutem eiusque augmentum perducatur.

Scribebam die 6 Aprilis 1905 in collegio *Valkenburg* in Hollandia.

Aug. Lehmkuhl S. J.

Cum brevi intervallo alteram editionem, priore exhausta, parare oportuerit, licet concludere, librum P. *Ioannis Reuter* etiam in hac nova forma quam plurimis esse probatum. Quare officii mei esse duxi, integrum libellum revisere atque id conari ut omnium desideriis satisfacerem. Perpauca autem tantum corrigenda aut augenda erant.

Denuo igitur hanc editionem confratribus sacerdotibus atque sacerdotii candidatis offero, Deum orans, ut huius libelli usus in eorum utilitatem atque multarum animarum salutem cedat.

Scribebam die 27 Februarii 1910 in collegio *Valkenburg* in Hollandia.

Editor.

INDEX ANALYTICUS.

PARS I.

De iis, quae generatim in praxi confessario sunt observanda.

	Pag.
Caput I. Quae confessarius, priusquam confessiones excipiat, observare convenienter debeat	1
Caput II. Quae observanda sint confessario in decursu confessionis	3
Caput III. Quae observari debeant circa examen poenitentis	5
Caput IV. Quomodo instruendus et admonendus poenitens	9
Caput V. Quomodo poenitentes ad dolorem et propositum disponendi	13
Caput VI. Quae satisfactio poenitentibus imponenda	18
Caput VII. Quomodo et quando sit danda absolutio	27
Caput VIII. Quando et quomodo neganda vel differenda absolutio	41
Caput IX. Quomodo poenitentes sint generatim dirigendi ad vitam devotam sive vere christianam	47
Caput X. Num, quando, quomodo errores et defectus in sacro tribunali a confessario admissi sint corrigendi	55

PARS II.

De iis, quae confessario observanda sunt tum in genere circa peccata magis obvia, tum in specie circa personas aetate, sexu, statu vel conditione diversas.

Caput I. Quae in confessione sint confessario observanda in genere circa peccata magis obvia et quae media contra ea suggerenda	63
X Quaestio I. Quid de superbia et praecipuis eius partibus et remediis observandum	63
X Quaestio II. Quid de avaritia eiusque partibus notandum	70
Quaestio III. Quae confessario de materia luxuriae sint specialiter observanda	74

	Pag.
Quaestio IV. De invidia et eius partibus quid notandum	88
Quaestio V. Quid de gula et ebrietate observandum	93
Quaestio VI. Quid de ira et ex ea consequente maledictione et blasphemia	104
Quaestio VII. Quid in confessione circa acediam sit advertendum	112
Caput II. Quae in confessione puerorum et utriusque sexus adolescentium et iuvenum confessario sint observanda	114
Quaestio I. Quae circa pueros et puellulas observanda	115
Quaestio II. Quomodo procedendum cum adolescentibus et iuvenibus	126
Quaestio III. Ad quae sit attendendum in confessione sexus feminei	131
Caput III. De confessario rusticorum aliorumque plebeiorum et rudium	136
Quaestio I. Quomodo sint examinandi	136
Quaestio II. Quomodo instruendi rudes et consolandi pauperes	137
Quaestio III. Quomodo rudes specialiter disponendi ad dolorem	139
Quaestio IV. Quid agendum, si homo rudis nullum in particulari peccatum confiteatur	142
Quaestio V. Quae poenitentia rudibus iniungenda, praesertim assuetis maledicendo vel iurando	144
Caput addititium de confessario virorum	146
Caput IV. De confessario coniugum, parentum, patrum matrumque familias	150
Quaestio I. Quae sint obligationes coniugum	150
Quaestio II. Quae sint bona coniugibus communia et quae cuique ex illis propria	160
Quaestio III. Quae sint obligationes parentum	167
Quaestio IV. Quae sint praedictorum tentationes propriae et quomodo in iis ipsi sint dirigendi	172
Quaestio V. Quomodo generatim instruendi parentes etc.	176
Caput V. De confessario liberorum seu filiorum familias	179
Quaestio I. Quae sint obligationes liberorum erga parentes eorumque peccata specialia contra pietatem	179
Quaestio II. Quae sint filiorum bona et iura eorumque peccata contra iustitiam	181
Caput VI. De confessario superiorum et subditorum	189
Quaestio I. Quae sint speciales obligationes et peccata herorum seu dominorum	189
Quaestio II. Quae sint obligationes famulantium	192
Quaestio III. Quae sint obligationes pastorum aut parochorum et specialia illorum peccata	204

	Pag.
Quaestio IV. Quae sint obligationes paedagogi, praeceptoris, ludimagistri et discipulorum	212
Quaestio V. Quae sint obligationes tutoris, curatoris, pupilli et minorennis	213
Caput addititium. De dominis seu patronis et de opificibus conductis	215
Caput VII. De confessario mercatorum, opificum et militum	220
Quaestio I. Quae sint obligationes et peccata mercatorum specialia	221
Quaestio II. Quae sint obligationes et specialia peccata opificum	234
Quaestio III. Quae sint obligationes et peccata specialia militum, belliducum, seu officialium	240

PARS III.

De iis, quae confessario specialiter sunt observanda circa personas diversis vitiis, peccatis et defectibus tum physicis tum moralibus obnoxias.

Caput I. De confessario hominis constituti in occasione proxima graviter peccandi et consuetudinarii	247
Quaestio I. Quid et quotuplex sit occasio peccandi et quomodo differat a periculo	247
Quaestio II. Quomodo procedendum sit confessario cum constitutis in occasione peccandi proxima	251
Quaestio III. Quis dicendus sit consuetudinarius et recidivus	256
Quaestio IV. Quomodo practice procedendum cum consuetudinario extra occasionem proximam	257
Quaestio V. Quid praeterea notandum circa consuetudinarium in blasphemando, iurando, imprecando mala	265
Quaestio VI. Quid observandum, si poenitens frequenter relabatur in eadem peccata venialia sitque iis assuetus	269
Quaestio VII. Quae sint remedia spiritualia constitutis in occasione proxima et consuetudinariis in materia venerea	271
Caput addititium de consuetudinariis et recidivis	274
Caput II. De confessario poenitentis, qui longo tempore confessus est invalide vel de eo anxius est aut generalem confessionem facere desiderat	306
Quaestio I. Quomodo agendum cum eo, qui sacrilege diu confessus est	306
Quaestio II. Quomodo agendum sit cum eo, qui vult generalem confessionem facere	310

	Pag.
Caput III. De confessario fatui, surdastri, muti, eius qui sit ignotae linguae	311
Quaestio I. Quomodo sit agendum cum fatuo	311
Quaestio II. Quomodo cum surdastro, surdo et muto agendum sit	312
Quaestio III. Quomodo cum poenitente ignotae linguae sit agendum	315
Caput IV. De confessario haeretici convertendi vel conversi	318
Quaestio I. Quomodo agendum cum haeretico ad Ecclesiam volente admitti vel admissio	318
Quaestio II. Quomodo agendum cum haeretico, qui invitat ad disputandum	328
Caput V. De confessario poenitentis indurati, aut volentis differre seriam poenitentiam ad finem vitae, vel ostendentis exiguum dolorem de peccatis	333
Quaestio I. Quomodo agendum cum peccatore indurato	333
Quaestio II. Quomodo agendum cum peccatore volente differre poenitentiam	336
Quaestio III. Quomodo sit agendum cum ostendente exiguum dolorem de peccatis	337
Caput VI. Quomodo confessario agendum cum infirmis et moribundis	338
Quaestio I. Quid praestandum confessario in accessu ad infirmos	338
Quaestio II. Quomodo infirmus volens confiteri disponendus sit	340
Quaestio III. Quae sint praestanda confessario in confessione infirmi vel moribundi	343
Quaestio IV. Quomodo infirmus in visitatione sit excitandus ad coniunctionem cum Deo, resignationem, patientiam etc.	350
Quaestio V. Quid agendum confessario, si vocetur ad infirmum loquela et sensibus destitutum	357
Quaestio VI. Quando et quoties infirmis danda Communio et extrema unctio et quomodo ad illa disponendi sint, quomodo ungenti	362
Quaestio VII. Quae praeterea in visitatione infirmorum observanda	374
Caput VII. Quomodo tractandus homo odio vel inimicitiiis implicitus, qui condonare nolit	376
Caput VIII. Quomodo procedendum cum obligato ad restitutionem	383
Caput IX. Quomodo confessario agendum cum poenitente pudibundo, pusillanimo vel desperabundo	388

	Pag.
Caput X. Quae confessario observanda et agenda cum reis captivis vel condemnatis ad mortem	395
Caput XI. Quid confessario observandum circa poenitentes variis tentationibus exagitatos	404
Caput XII. De iis, quae observare debet confessarius eorum, qui specialiter profitentur devotionem aut perfectionem	410
Quaestio I. Quae universim sint observanda circa eiusmodi poenitentes	410
Quaestio II. Quae sint observanda circa eorum, qui perfectionem sectantur, tentationes occultas	416
Quaestio III. Quid sit notandum circa diversos animi motus inspirationesque boni et illusiones mali spiritus	423
Quaestio IV. Ex quibus discerni possit, utrum visiones, suggestiones, illustrationes, motus animae sint a bono an a malo spiritu	425
Quaestio V. Quomodo devotus homo se gerere debeat tempore sive consolationis generatim sive devotionis sensibilis	429
Quaestio VI. Quid circa desolationes observandum et quae regulae in iis sint tenendae	431
Quaestio VII. Quomodo confessarius dirigere debeat poenitentem circa frequentem vel quotidianam Communionem	435
Caput XIII. De confessario hominis scrupulosi	440
Quaestio I. Ex quibus indiciis cognoscatur aliquis esse scrupulosus	440
Quaestio II. Quae sint causae scrupulorum	441
Quaestio III. Unde cognoscatur, scrupulos esse a Deo, a naturali complexione vel a daemone	444
Quaestio IV. Quae damna sint scrupulorum	446
Quaestio V. Quomodo agendum sit confessario cum scrupuloso	448
Quaestio VI. Quae media generatim praescribenda scrupuloso	450
Quaestio VII. Quomodo dirigendus sit, qui scrupulose semper timet, ne cum dubio operetur	459
Quaestio VIII. Quomodo dirigendus sit, qui scrupulose angitur, ne internis tentationibus consentiat	462
Quaestio IX. Quomodo dirigendus sit scrupulosus circa vitam praeteritam et factas confessiones	463
Quaestio X. Quomodo dirigendus sit scrupulosus, qui variis tentationibus agitur	465
Quaestio XI. Quomodo dirigendus sit scrupulosus circa horas canonicas recitandas	469

	Pag.
Quaestio XII. Quomodo dirigendus sit scrupulosus circa Missam legendam	472
Quaestio XIII. Quomodo dirigendus sit scrupulosus circa Missam rite audiendam	476
Quaestio XIV. Quomodo dirigendus sit scrupulosus circa fraternam correctionem seu monitionem, qua proximus revocetur a peccato	478
Quaestio XV. Quae sint regulae praecipuae, quibus se ipsum dirigat scrupulosus	479
Quaestio XVI. Quibus poenitens ad perfectionem tendens, inordinate tamen anxius de statu gratiae, sit erigendus	481
Index alphabeticus	485

PARS I.

DE IIS, QUAE GENERATIM IN PRAXI
CONFESSARIO SUNT OBSERVANDA.

CAPUT I.

Quae confessarius, priusquam confessiones excipiat, observare convenienter debeat.

Consideranda summa muneris confessarii excellentia; recte disponendus animus.

I. Resp. I. Magnam sui officii aestimationem concipiat studiumque accendat illud rite administrandi, quod, ut assequatur, expendat imprimis sublimem dignitatem et honorem; inter munia enim huius mundi unum de dignissimis est. Nam confessarius iudex in tali causa est, quae ex natura sua ad forum Dei pertinet. Offensus est Deus; confessarius offensam, non, ut olim putarunt aliqui, solum remissam declarat, sed nomine Dei vere remittit seu tollit reatum culpae et poenae aeternae, condonat benigne debitum, pro quo naturae viribus satisfieri non possit umquam; et cui aliquando iudicum facta est potestas, qua ex misero et reo faceret innocentem? Falso accusatum iudices alii innocentem declarare possunt, facere ex reo innocentem non possunt. Sed quid reliquos iudices commemoro? Cui angelorum similis collata potestas? Cui aliquando dictum: «Quorum remiseritis peccata, remittuntur iis, et quorum retinueritis, retenta sunt?» (Io 20, 23.) Ad destruenda peccata, quae quanto odio persequatur Deus, nemo verbis exprimere, nemo cogitando assequi potest, non solum

Deus ordinavit omnia opera gratiae, sed necesse quoque fuit, ut vitam suam profunderet Homo-Deus. Et tamen eorum destructio penes confessarium est. Attollit hic manum et dicit: *Absolvo te a peccatis*, et ecce destructa sunt; reviviscit, qui erat mortuus; fit ex inimico amicus Dei, ex mancipio diaboli filius Altissimi, ex reo inferni heres coeli. Sacerdotibus omnibus, qui in medio sunt positi Deum inter et homines, cum Deo homines, cum hominibus dii, magna collata potestas est, magna dignitas. At eadem in confessario in altiore elata est gradum, ut de iis imprimis dictum intelligatur illud Ps 81, 6: «Ego dixi: dii estis.» Merentur quidem et hunc titulum praelati, sacri doctores, contionatores; at speciali ratione confessarii. Hi enim ad vitam spiritualem non solum, ut illi, disponunt consiliis, doctione, adhortatione, correctione; sed eandem quoque conferunt. Inde ponderet confessarius, quantus in muneris sui functione pandat se meritorum campus; nam opera misericordiae tam corporalis quam spiritualis in hac exercentur: docet enim confessarius ignorantes, errantes in viam revocat, offensas remittit, maerentes consolatur, dubitantibus bene consulit, pro periclitantibus de salute efficaciter Deum deprecatur, dirae servituti mancipatos redimit, vinctos peccatorum catenis exsolvit, nudos stola gratiae cooperit, egenos et languidos cibo potuque spirituali reficit, ut merito a Deo misericordiam exspectare possit dicente: «Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur» (Mt 5, 7). Accedit meritum insignis patientiae, mansuetudinis, abnegationis sui in gravibus saepe molestiis et difficultatibus, quae a poenitentibus rudibus, induratis, refractariis et obscenis peccatoribus saepe afferuntur; quae omnia, si ex sincero zelo divinae gloriae et caritate fiant, ingens meritum deesse non poterit.

2. Resp. II. Confessarius, ne suae et alienae periculum salutis incurrat, accessurus ad sacrum tribunal magnam

concipiat in Deum fiduciam, suae sapientiae et prudentiae diffidens, lumen dirigendi animas, quas Salvator noster acquisivit sanguine suo, et auxilium difficultates sine offensione superandi impleret, obarmet se firmo proposito leges patientiae et mansuetudinis observandi, formet intentionem absolvendi poenitentes, prout cuiusque exiget dispositio, nempe absolute vel conditionate, prout ipsa postulabit.

Accedat ad sacrum tribunal prompto animo et cum gaudio, quod Deus ipso dignetur uti adiutore ad opus tam praecellens, memor se patris officio fungi, sibique missurum Deum esse animas, quas cupiat per ipsum dirigi, instrui, ex servitute peccatorum extrahi.

Poenitenti iam flectenti ex animo bene precetur his verbis: *Deus sit in corde tuo, et in labiis tuis, ut bene confitearis omnia peccata tua, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.*

CAPUT II.

Quae observanda sint confessario in decursu confessionis.

Poenitens benigne excipiendus, iuvandus in *examinandis* et *enarrandis* peccatis, non terrendus ullo impatientiae signo.

3. Resp. I. Si poenitens, praesertim rudior, non dicat, a quo tempore sit confessus, quaerat id confessarius; uti etiam, num poenitentiam iniunctam expleverit; si non, num sciens et volens.

Resp. II. Non videtur expedire universim statim interrogare sub initium, cuius status sit poenitens, ne curiositate videatur duci confessarius aut molestiam inde ferat poenitens; sed ubi occasio erit ratione alicuius peccati, aut ubi pro examine supplendo id vel necessarium vel expediens esse videbitur. Verum interroget eum benigne, quid mali ab ultima confessione admiserit; si notet timorem, animet eum, ut pro anima sua non erubescat

dicere verum, permittatque primo exponere quae post examen ei occurrerunt. Si satis se non possit explicare, aut notetur eum non, prout oportuit, conscientiam suam examinasse: non facile ideo rudem sine absolutione dimittat, sed excitet suaviter, iuvet variis interrogationibus, percurrendo materias in quibus labuntur fere eiusmodi. Deinde suggerat modum se recte examinandi, v. gr. quid cogitatione, verbo, opere, omissione, domi, in templo, clam, palam in hac illave occasione contra Deum, se ipsum, suos aliosque proximos mali admiserit; rudes enim sine absolutione ideo dimissi aut non revertentur aut statim adibunt alium exacerbati et minime correcti, cum multi non sint capaces, prout par est, se examinandi; si quis tamen inveniretur in diversis materiis gravium peccatorum reus et numerum tantum coniectando diceret, admonendus is esset obligationis se diligenter examinandi, et suggesto modo id faciendi dimitti utiliter posset et quandoque deberet, ut examinet rite conscientiam et mox redeat, nisi forte circumstantiae aliud exigant.

Resp. III. Si omittat poenitens aliquid necessario addendum et confiteatur ex scripto, statim id interrogetur; si autem confiteatur de memoria, putetque prudenter confessarius se satis illius recordaturum, interrogationem ad finem confessionis differat; si vero prudenter timeat, ne id obliviscatur, sinat adhuc unum alterumve peccatum addere et tum interroget, ne postea cum confusione et nova molestia teneatur peccata repetere poenitens; ubi interrogationi satisfecerit, confessarius peccatum ultimo dictum in mentem revocet et iubeat ab illo pergere; sic enim reducetur ad narrationem antea mente conceptam.

Resp. IV. Si poenitens in confessione incipiat aliorum peccata detegere, mox moneatur ut sua confiteatur, de alienis autem, ne detrahat, sileat, ut confessio, quemadmodum oportet, sit humilis sui, non aliorum accusatio.

Si adferat impertinentia aut velut historiam contexit, dicatur ei satis esse, si sua peccata quoad speciem et numerum confiteatur, sine mentione occasionis et causae; iuvabit quandoque, si intelligetur, ad cuius peccati confessionem narratio tendat, interrogare an in hac illave materia se reum inveniat peccati. Demum, si nimis crasse vel impudice exprimat quaedam, doceatur ea honestius eloqui, ita tamen ut species exprimat.

Resp. V. Caveat confessarius, ne ulla umquam signa det manibus, pedibus, oculis vel quocumque motu corporis, quo circumstantes in suspicionem veniant aliquid singulare in confessione referri; quidquid audierit, nullum det signum admirationis vel indignationis, quod solus etiam poenitens possit advertere; alias enim hic deterrebitur ab enarrandis reliquis. Ob eandem causam ne increpet ante confessionem et examen absolutum; sed potius, quo graviora detexerit, eo suavius agat cum eo, magisque animet ut totum virus evomat paceque fruatur.

CAPUT III.

Quae observari debeant circa examen poenitentis.

Examen sit diversum pro diversa poenitentis conditione; sit moderatum.

4. Resp. I. Necesse non est examinare eos, qui saepe confitentur raroque peccant graviter, et quos constat nosse omnia, quae spectant ad confessionis integritatem: unde regulariter interrogandi non sunt religiosi, ecclesiastici aliique in theologia versati, nisi tamen certum videatur ab iis omitti aliquid necessario explicandum; tum enim et non alias prudenter praesumitur eos aut nescire suam obligationem aut ad eam non advertere.

Resp. II. Si examine opus sit, fiat id convenienter ad aetatem, naturam, conditionem, sexum et negotia, et de illis tantum, quae probabiliter ab illo poenitente videntur forte admissa. In materia castitatis procedendum est caute, ne forte poenitens doceatur, quod ignorat et quod

eum scire non convenit. Si neget cogitationes, non interrogetur de operibus, nisi forte poenitens sit admodum rudis¹; eiusmodi enim saepe non apprehendunt cogitationes velut peccata, saltem nisi voluerint progredi ad opera; unde ordinarie tales examinandi sunt primum de operibus, deinde de verbis, demum de cogitationibus. Si poenitens cogitationes voluntarie habitas fateatur, interrogetur de colloquiis, aspectibus, tactibus; si haec fateatur, interrogetur num forte opus aliquod peius admiserit vel saltem concupierit aut voluisset admittere, nisi pudor aut metus retraxisset; sunt enim rudes, qui, nisi ita interrogentur, tacent, rati sat esse, quod aliquid insinuando confessario occasionem dederint interrogandi. Demum species et numerus interroganda.

Resp. III. Etsi confessarius poenitentem, si conscientiam suam vel non aperiat vel non excusserit, ut par est, teneatur examinare, ut habet communis et in praxi tenenda sententia: attamen in examinando nec curiosus sit nec nimius confessarius, ne vel sibi vel poenitentibus sacramentum reddat odiosum, quod Christus cautum voluit, aut occasionem praebeat ruinae spiritualis.

¹ Immo idem observa non solum apud rudes, sed etiam apud eos, qui videantur non admodum sinceri; quos non raro etiam post negatas cogitationes urgendo et porro interrogando de pravis sermonibus vel male gestis, simulque ad sinceritatem fervide excitando a sacrilega taciturnitate ad candidam confessionem poteris perducere. Sic v. gr. iuvenes et puellas, qui in ea aetate, ubi concupiscentia fervere solet, constituti sunt atque alias in religiosis exercitiis nedum pii et diligentes, sed valde negligentes reperiuntur, non sine ulteriore examine dimittere potes, si tacent, immo interrogati negent quaslibet pravas cogitationes et tentationes omnemque in iis negligentiam. Quos si porro urges, invenies aliquando ipsis pravis operibus foedatos. Magis etiam, quod auctor mox addit de ulteriore examine eorum, qui cogitationes pravas confitentur, non quoad solos rudes observa, sed etiam quoad alios, qui in negotio aeternae salutis incuriosi videntur. Interrogandi munere confessarii confisi multi satis esse putant ulteriorum interrogationum ansam dedisse; quae si omittantur, pudor ora confitentium non raro occludit.

Praestat autem confessarium aliquando minus perfecte peccata intelligere, quam se vel poenitentem scandalo aut sacramentum odio exponere¹. Unde:

I. Non facile interroget circumstantias illas, quas et poenitens sine maximo rubore suo non potest dicere et confessarius ex aliis adiunctis vel dictis potest intelligere. Hinc confitentem incestum non interroget, in quo gradu fuerit, quia raro est in primo gradu, et in aliis gradibus probabiliter specie non differt². Nec coniuges interroget de debito coniugali, nisi prudenter dubitet grave contra illud esse peccatum commissum. Et in hoc casu interroget, utrum inter se sint unanimes, an vir servet fidem uxori, an uxor in omnibus honestis et licitis viro oboediat: et sic facile deprehendet, si forte negatum sit debitum coniugale. *Interrogatio aliqua vaga, a longinquo quasi indagans, num gravia exstiterint peccata, v. g. «num omnia in matrimonio bene procedant vel agantur», nostra aetate non raro conveniens est. Nam cum libelli obscenissimi in omnes mundi angulos, etiam ruri, spargantur, atque impudentissima quaeque ibi doceantur atque defendantur: ignorantia rerum

¹ Si umquam alias, in hac materia maxime studendum est brevitati; nihil superfluum, sed sola necessaria interroganda sunt; in necessariis loquendi modus sit quam decentissimus. Optime ad rem monet *Ballerini* in notis ad *Gury* II 912, 3: inopportuno et inverecundo modo loquendi aliquando dedisse ansam non solum male suspicandi de confessario, sed etiam eum apud ecclesiasticos iudices denuntiandi quasi *de sollicitatione* seu de inhonestis sermonibus in confessione habitis; et iudices quidem tum in eos qui ex malitia, tum in eos qui ex imprudentia sic deliquerint, animadvertere consuevisse.

² Probabiliter in solo primo gradu eoque lineae rectae incestus malitiam specificè diversam ab incestu in reliquis gradibus habet, in eoque distinguendum est, utrum seducens fuerit in linea ascendente an descendente; etiam probabiliter in reliquis gradibus incestus cum sanguineis specie non differt ab incestu cum affinibus; specie tamen differt hic incestus ab eo, qui habetur inter cognatos spirituales et legales. Cf. *S. Alph.* IV 449 450; VI 469 470. Hinc patet, raro quidem esse rationem interrogandi de gradu, posse tamen esse in certis circumstantiis.

obscenarum rarissima est; expedit igitur, ut innocua quadam et vaga interrogatione ansa detur confitendi ea, si quae forte contra iura matrimonialia fuerint commissa, i. e. non solum si denegatum debitum coniugale, sed etiam si aliter actum sit contra coniugum iura et obligationes.* Si uxor confiteatur se cognitam a viro modo non convenienti, non interroget per se particularia; sed in genere, num generatio sit impedita; num eo modo convenerint, ut generatio potuisset sequi, etc.

2. Benignius examinet aegrotum minus capacem aut minus dispositum ad attendendum quam sanum; item, qui pluribus peccatis se gravatum sentit quam qui paucioribus, quia examen debet esse accommodatum poenitenti. *Lugo*, De poen. d. 16, n. 594.

3. Nec ordinarie interrogandus poenitens, qua conscientia in hoc illo processerit; id enim nimis grave esset confessario, et per se loquendo praesumi potest poenitentem obiectum apprehendisse, ut secundum se malum est. Excipe, nisi aliud circumstantiae suadeant: quia, ut dixi, rudes saepe non apprehendunt malitiam delectationis morosae in obiecto turpi, et idem est de colloquiis turpibus, quos iocos vocant. Caveat demum confessarius, ne de fabulis et nescio quibus impertinentibus loquendo risui aliorum et dicteriis confessionem obiciat.

Resp. IV. Sicut poenitens in examinanda conscientia sua non tenetur ad maximam diligentiam, sed ad mediocrem tantum, seu qualem prudentes in magni momenti negotiis iuxta capacitatem suam adhibere solent; sic confessarius in examinando poenitente tenetur tantum ad mediocrem et moralem proportionatam poenitentibus temporique ab ultima confessione elapso: quod addo, quia, ubi poenitens diu non confessus est, maiore opus est diligentia, quam si a tempore brevior. Ratio responsionis est, quia poenitens tenetur per se, et primo loco, cum in poenitentiae tribunali sit sui accusator et testis;

confessarius autem, utpote iudex, tantum in defectu poenitentis, cuius obligationem subit, ut integritas iudicii procuretur. Hinc *Lugo*, *Tamburini*, alii inferunt confessarium non teneri ad maiorem diligentiam quam per se loquendo poenitentem, si nimirum modum se examinandi sciat. Ratio utriusque est, quia, si aut poenitens aut confessarius teneretur ad maiorem diligentiam quam moralem et in magni momenti negotiis a diligentibus adhiberi solitam, sacramentum poenitentiae fieret illis nimis grave et odiosum, exponeretque illos continuis et innumeris anxietatibus. Ne terreatur tamen confessarius ullius poenitentis auctoritate; sed, ubi necessarium esse iudicavit, examinet etiam magnates; poenitentes enim omnes in sacro hoc tribunali rei sunt, confessarius iudex loco Dei, neque Christus aliam legem condidit pro rusticis et plebeiis, aliam pro nobiles et magnatibus, sed eadem voluit omnes teneri.

CAPUT IV.

Quomodo instruendus et admonendus poenitens.

Qui nescit necessaria, aut instruendus aut ad tempus remittendus. Qui ex ignorantia peccat, instruendus; aliquando relinquendus in bona fide. Apte exhortandus est poenitens ad vitam christianam.

5. Resp. I. Quae poenitentes aut debent aut utiliter saltem doceri et moneri possunt, sunt 1. necessaria scitu necessitate medii, 2. requisita ad dignam sacramenti poenitentiae et eucharistiae susceptionem, 3. quae faciunt ad deponendos errores quibus quandoque laborant, 4. obligationes, quas forte contraxerunt, v. gr. restituendi famam, compensandi damna, corrigendi proximum etc. 6. Resp. II. Si confessarius notet etiam cum dubio poenitentem ignorare scitu necessaria necessitate medii vel ad sacramenti poenitentiae aut eucharistiae susceptionem, remittat eum ad alium diem, donec curaverit se melius instruendum. Si vero eum sine absolutione dimitti

non expediat, auditis necessario audiendis, quoad poterit, spectatis circumstantiis eum doceat magis necessaria, ita ut prudenter iudicare possit eum satis iam apprehendere, ut fidem habeat circa necessaria; dein eliciat cum eo actum fidei, spei, caritatis et contritionis, postea monitum, ut magis se curet instruendum, absolvat.

7. Resp. III. Si notet aliquid haberi a poenitente pro peccato quod peccatum non est, aut pro mortali quod veniale: doceat eum veritatem, ne pergat peccare ex conscientia erronea.

Similiter si poenitens ex ignorantia vincibili putet aliquid non esse peccatum quod revera peccatum est, sine dubio dedocendus est. Ita etiam, si id putet ex ignorantia invincibili sitque spes fructus: excipe casum in quo alteri grave inde immineret damnum, ob quod materiale peccatum poenitentis permitti posset. Si autem modo prudenter non speretur fructus, relinquatur tantisper in errore inculpabili, ne a materiali peccato ducatur in formale. Ceterum recte monentur vix non semper de turpitudine pollutionis, qui eam videntur ignorare, quia saepe ignorantia non est invincibilis, sed iuncta cum formidine vel dubio, quod imprudenter excutiunt aut retinent; saepe etiam contrahunt habitum tam vitiosum, ut agnita dein malitia difficillime emendentur, immo et alios seducunt, persuadentes peccatum non esse. In dubio utrum ignorantia invincibili laboranti profutura sit monitio, an illi vel alteri obfutura, conferenda est spes fructus cum metu damni, sique spes sit maior, monendus est. Si talis interroget confessarium de re aliqua, circa quam illum inquietat conscientia, aperienda est illi per se loquendo veritas; quia, cum ea de re sit dubius vel anxius ideoque teneatur inquirere et nunc confessarium interroget, tenetur hic veritatem aperire, ne tacite errorem videatur approbare. Cavendum tamen confessario, ne, si fructus non speretur, plus dicat, quam

necesse sit; v. gr. obstrictus voto simplici castitatis inquit matrimonium valide, interrogat deinde, num possit licite uxori debitum reddere: respondendum illi affirmative, et tacenda obligatio non petendi, quia alias de peccato materiali adduceretur in praesens periculum peccati formalis. Dixi: per se loquendo, quia, si veritatis cognitio esset gravius obfutura, dissimulandum foret a confessario, ac si non audivisset, aut dicendum opus non esse iam de hoc agere; interim posse eum facere id, quo iudicat Deum non offendi. Nam in tali casu veritatem illi aperire esset ei porrigere gladium, quo se vel proximum gravius laederet. Demum, si poenitens, in praesenti non dispositus ad suscipiendam cum fructu instructionem, speratur dispositus fore alio tempore, differenda esset instructio, dicitque illi posset: Cave peccata, ceterum operari poteris, quod licitum tibi dictabit conscientia; erit alias occasio tibi uberius loquendi. Ratio horum omnium est, quia lumen naturae dictat et offensam Dei esse vitandam, ubi potest, et non esse facienda bona vel malum minus avertendum, si inde praevideantur secutura graviora: hoc enim non esset consulere honori Dei et saluti animarum, sed magis officere. Unde dixit Sanctus Augustinus: «Si scirem non tibi prodesse, non monerem, non te terrerem.»

8. Resp. IV. Excitandi sunt poenitentes ad agendam vitam christianam, quisque secundum suam capacitatem et dispositionem. Convenit adhortari omnes, 1. ut ante omnia pugnent contra peccatum suum maxime scandalosum et periculosum, radicem aliorum, seu in quod frequentior est lapsus, quod magis officit profectui, magis animam inquietat: si quid contra eveniat, eius emendationem mane et vespere proponant, frequenter eliciant actus contritionis, implorent a Deo frequens auxilium, suam infirmitatem et inconstantiam confitentem; 2. ut operibus suis mane praelegant rectam

Deo placendi intentionem, hanc per diem quandoque renovent, praesertim ante actiones nobiliores aut graviores; 3. ad pulsum horologii vel saepius per diem meminerint praesentis Dei, eum adorando, laudando, amando, pro beneficiis gratias agendo, in eum confidendo. 4. Utile etiam quandoque erit suam vitam conferre cum vita Christi, eumque exemplar proponere in actionibus suis, in prosperis et adversis. Sic Beatus Petrus Faber, primus sancti P. Ignatii socius, quendam ex primatibus Hispaniae, qui ab eo instructionem quandam petierat, admonuit, ut haec pauca secum perpenderet: «Christus vixit in summa inopia, et ego vivo in summa opulentia; Christus in fame et siti, et ego in exquisitis cupediis; Christus nudus, et ego pretiose vestitus; Christus in doloribus, et ego in deliciis.» Atque haec apud eum tantum valuerunt, ut paulo post lauto adhibitus convivio, uno ex quatuor punctis animum subeunte, in lacrimas effusus, a mensa discedere, solitudinem quaerere, in qua liberius sibi Deoque vacaret, coactus fuerit. Iuvat quoque ex vita Sancti, cuius festum colitur, aliquid desumere, quod imitandum poenitentibus proponatur. De his plura infra.

9. Resp. V. Admonitio talis sit plerumque, ut non potius videatur reprehensio, maxime si poenitentes sint seniores vel magnae auctoritatis, aut timidiore vel pusillanimes vel genii exulcerati; hi enim vel abicient facile animum aut exasperabuntur et reprehensionem vix sine impatientia et contemptu excipient. Hinc confessarius in reprehensionibus sit potius parcus quam prolixus, benignus magis quam severus; gravior tamen quandoque potest aut debet adhiberi admonitio illis, qui sunt naturae durioris, parum de salute solliciti, praesertim si benigna admonitio fructum non habuit, modo fiat post exposita peccata, sitque talis, ut poenitens intelligat admonitionem procedere ex amore salutis ipsius.

CAPUT V.

Quomodo poenitentes ad dolorem et propositum disponendi.

Signa doloris. — Quibus quae motiva doloris proponenda: poenae peccati, eius turpitudines multae atque diversae; Dei maxima et innumera beneficia; eius bonitas summa.

10. Resp. I. Etsi plerique poenitentes, maxime pueri, rudes, et magni peccatores, excitandi sint a confessario ad dolorem supernaturalem seriumque propositum, at tamen, quando adsunt signa eorum sufficientia, ad id non tenentur confessarii. Signa autem sunt sequentia: *Primum*, si poenitens dicat: Post commissum peccatum statim dolui, vel: multum mecum sum luctatus, ut hoc peccatum confiterer, vel: ah! sum miser et magnus peccator. *Secundum*, si in initio se accuset de gravioribus aut de omissis voluntarie antehac in confessione, vel conetur omnia bene explicare anxius circa numerum et speciem. *Tertium*, si sponte dicat: Volo vitare occasiones, vel: volo ablata restituere aliisque obligationibus satisfacere, vel: iniunge mihi magnam poenitentiam etc. Ratio horum est, quia, cum pudor naturalis hominem retrahat a sui confusione, si adsit sollicitudo singularis, merito praesumitur, nisi aliud constet, talem sincere dolere ex motivo supernaturali velleque se emendare; nec universim sufficiens doloris deficientis signum est, si poenitens, dum subit confessionale, subrideat; qui enim sunt animi hilaris, passim subridet in actionibus etiam seriis.

11. Resp. II. Quamvis de adultis, qui apparent bene instructi, ordinarie praesumere prudenter possit confessarius eos esse bene dispositos dolorisque signum esse seriam peccatorum confessionem, expedit tamen eos excitare, ut dolorem renovent, immo et, pueros praesertim et rudiores, interrogare num, antequam ingressi sint confessionale, dolorem et propositum elicuerint, quia qui-

dam, ut experientia docet, interrogati respondent se id esse oblitos aut putasse satis esse, si in confessionali elicerent: quod etsi verum sit, vix tamen fiet, ut dolorem et propositum sincerum statim concipiant. Unde si poenitens inveniatur non elicuisse antea dolorem cum proposito, monendus est, ut deinceps post conscientiam discussam ante ingressum in confessionale id praestet, proponendaque illi motiva doloris, et ad eum excitandus, dandumque tempus, ut eliciat clam ipse, quia, si confessarius tantum verbis praebeat, facile fiet, ut ea simul recitet sine interno sincero dolore serioque proposito. Ubi dispositus videbitur, iubeatur denuo se accusare in genere, quamquam hoc absolute non requiritur; quia, dum poenitens exspectat absolutionem, eam reipsa petit, continuatque se reum confiteri, sicque satis dolor praecedat confessionem. Si poenitens dicat se ante confessionem elicuisse dolorem cum proposito, potest confessarius acquiescere, nisi aliud circumstantiae suadeant; optimum semper iubere eum breviter repetere dolorem. Praeterea hortetur et instruat praesertim rudiores vel gravis peccati reos aut in eadem venialia saepius et plene deliberate relapsos, quae media emendationis sint adhibenda.

12. Resp. III. Motiva doloris proponenda sunt poenitentibus accommodata magis cuiusvis capacitati: non enim omnes iisdem aequae moventur. Proinde diversa in promptu habere debet confessarius. Sunt autem motiva haec: *Primum* iactura gratiae et vitae aeternae; aut, si peccatum est veniale, retardatio a beatitudine demeritumque maioris gratiae, et hinc consequens periculum labendi graviter; nam: «Qui spernit modica, paulatim decidet» (Eccli 19, 1). Per iacturam illam fit homo ex filio inimicus Dei et mancipium diaboli, ex herede coeli miser, nudus, bustum inferni.

Motivum *secundum*: poena inferni et purgatorii gravissima, quibus Deus, ut est iudex iustissimus, punit

peccata, et mortale quidem poenis aeternis; quae autem stultitia maior cogitari potest, quam quod homo ob lucrum temporaneum, glebam terrae, voluptatulam turpem, cum bestiis communem, punctum honoris mundani tantis se bonis privet et addicat poenis aeternis, aeternae Dei irae, aeternae confusioni apud Deum, beatos, damnatos; se addicat aeternae cuidam necessitati, Deo, parentibus, diei, quo natus est, maledicendi. Unde merito dixerit S. Thomas duos tantum in mundo carceres esse necessarios, unum haereticorum, in quem mittendi sint, qui non credunt; stultorum alterum, in quem coniciendi, qui credunt per peccatum se alienari a Deo, unico suo et summo bono, et aeternis addici miseriis et cruciatibus, et qui tamen peccare non horrent.

Motivum *tertium* est turpitudine peccati, sita in eo primo, quod peccatum, praesertim grave, summa sit creaturae in Deum, Creatorem suum et benefactorem unicum, ingratitude; secundo grandis in patrem amantissimum impietas et rebellio; tertio enormis in supremum dominum irreverentia et inoboedientia; quarto vilipensio et contemptus Dei, qui negligitur et vilissimae creaturae postponitur; quinto iniuria Dei, quia abusus rerum Dei Domini contra voluntatem eius; sexto dehonoriatio Dei negans supremae maiestati cultum et subiectionem debitam, dicente apostolo Rom 2, 23: «Per praevaricationem legis Deum inhonoras»; septimo superbia, qua peccans recusat subesse, reipsa dicens: «Non serviam»; octavo recessus ab amabili Salvatore, et accessus ad diabolum, hostem eius. Crescit autem turpitudine illa ex eo, 1) quod peccatum fiat in conspectu Dei, fiat eo tempore, quo Deus peccatorem conservat eique dat Esse, fovet, beneficiis circumdat, ad se paterne invitat, promittit, vult dare salutem; 2) quod peccans concursum Dei detorqueat in eius contemptum suamque perditionem, et Deum faciat servire in peccatis suis; 3) quod Christo, qui tanto pretio redemit animam eius, sit opprobrio,

exsultante quodammodo diabolo: ipsum tam parvi pendi ab iis, quos annumeravit Ecclesiae suae et membra esse voluit corporis sui mystici. Atque haec turpitudine, ut abominabilis est Deo, ita abominabilem, quem inficit, reddit peccatorem, iuxta illud Os 9, 10: «Facti sunt abominabiles, sicut ea quae dilexerunt.»

Quartum motivum sunt beneficia Dei, ut sunt creatio seu translatio ad Esse de nihilo, in quo alii tot relictii sunt et aeternum relinquentur: conservatio seu omni momento continuata productio, qua cessante in nihilum relaberetur homo; redemptio per sanguinem et ignominiosam Filii Dei mortem; collatio baptismi, quo homo in amicitiam Dei admittitur et filius fit Dei, quo tot alii carent et ideo aeternum perituri; educatio a catholicis parentibus, cuius defectu millies milleni pereunt, qui melius, eo beneficio donati, Deo fuissent servituri; toties repetita peccatorum remissio, constans Dei amor, quo aberrantem revocavit, reduxit, prodigum suscepit, stola gratiae vestivit, hactenus sustinuit et fovit; toties repetita ad mensam eucharisticam admissio, et innumera alia beneficia, quibus Deus hominem ita circumcinxit, ut, quoquo respiciat, in oculos incurrant. Iuvat poenitentem quandoque interrogare: Quid ab homine utilitatis habet Deus? Nihil. Quid a Deo homo? Omnia. An tibi aliquando aliquid mali fecit Deus? Numquam. An non ergo indecens, quod sic Deum inhonoras, ei tam ingratus es? Iuvat quoque, si confessarius recenset beneficia poenitenti in particulari facta, sicut Nathan propheta recensuit David lapso (2 Reg 12, 7-9), ubi volens ostendere illi turpitudinem peccatorum suorum dixit: «Tu es ille vir. Haec dicit Dominus Deus Israel: Ego unxi te in regem super Israel, et erui te de manu Saul. . . . Quare ergo contempsisti verbum Domini, ut faceres malum in conspectu meo?» Porro beneficia Dei augentur ex infinita conferentis dignitate, ex amore infinito quo conferuntur, ex indignitate creaturae cui con-

feruntur, et ex magnitudine donorum, et ex iisdem capitibus crescit ingratitude. *Quintum* motivum est Deus ipse propter se dignissimus qui non offendatur, dignissimus omni cultu, honore, amore; cuius vilipensio, contemptus, malum unicum est peccatum, atque malum eo gravius, quo maior est dignitas offensi. Cuius proinde gravitas, etsi humanum excedens intellectum, ut magis appareat, expendatur serio, quis offendatur, vilipendatur, contemnatur, a quo, propter quid, quibus auxiliis, ubi, quando. Quid pro eius satisfactione Pater a Filio suo incarnato, qui peccatum non fecerat, sed nostra suscepit destruenda, exegerit; quas poenas in hoc et futuro saeculo impenitentibus infligat Deus, cuius natura bonitas.

13. Resp. IV. Ex his motivis id primum confessarius proponat, quod poenitentis capacitati et dispositioni magis videtur congruere; alii enim timore, amore alii magis ducuntur. Proveciores in virtute, et qui conantur proficere, facile excitantur considerando immensa Dei in nos beneficia eiusque infinitam maiestatem; rudiores et duriores concutiendi sunt primum timore poenarum et excitandi ad dolorem propter illas peccatoribus a Deo praeparatas; deinde adducendi ad amorem ingenuum doloremque ob offensum tantum benefactorem; demum ad amorem Dei propter se doloremque propter ipsum offensum et contemptum, cum proposito propter ipsum non peccandi de cetero; sic enim securius, si contritionem perfectam non assequantur, saltem attritionem concipient. Expediit omnibus proponere labores, sudores, passionem et mortem Christi. Quae, quanta, quo fine, quo amore ista fecerit, passus sit. Ecce, quae fecit et tulit pro te Salvator tuus, tui non egens, et quid tu rependisti? Captari etiam potest occasio excitandi ad dolorem ex circumstantiis v. gr. festi, praesertim, quo recoluntur specialia Dei beneficia; vel ex obiecto, propter quod quis peccavit, ut, si quis peccavit propter bonum utile vel iucundum vel respectum humanum,

dici potest: Potuisti amare bonum tam exiguum, tam inane, tam inconstans et brevis temporis; quanto magis amare debebas Deum, qui est omne bonum, respectu cuius reliqua umbra sunt. Fidem consule: An quid cogitari potest Deo melius, et hunc tu non ames? Quidquid amas, ideo amas, ut sit tibi bene; at cogita, num tibi quidquam melius esse possit quam habere Deum omne bonum. «Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus iis qui diligunt illum» (1 Cor 2, 9); et tu Deum tam benignum, tam liberalem etc. non diligas doleasque a te offensum etc. Notandum autem necesse esse, ut dolorem praecedat fides saltem virtualis et spes, quia nemo actu supernaturali de peccatis dolere potest, nisi credat Deum peccatis offendi esseque vindicem malorum, bonorum remuneratorem, speretque veniam, de quo n. 104 116. * Videlicet haec eo fine notanda sunt, ut inculcetur motiva doloris esse ex fide sumenda seu ex iis, quae christiana revelatio nos docet circa peccata, eorum malitiam, poenas, detestabilitatem. Quodsi quis ex iis, quae fide novit et tenet, de peccatis dolet, de alio vel explicitiore fidei actu sollicitus esse non debet, nisi forte peccando fidem abiecerit: in quo casu fides explicitate elicienda est circa veritates necessarias, siquidem de virtuali fide in eo homine sermo esse non potest, qui fidem amplius non habet; virtualis enim fides supponit fidem formalem et explicitam, quae praecesserit.*

CAPUT VI.

Quae satisfactio poenitentibus imponenda.

Poenitentia aliqua iniungenda est — cum qua proportionem et cuius generis opera. — Poenitentia non conveniens. — Causae minuendae poenitentiae; facultas mutandae.

14. Certum est confessarium teneri sub culpa peccatis proportionatam poenitenti absolvendo aliquam satisfactionem imponere, quia ad illum ut iudicem pertinet

procurare satisfactionem parti laesae. Ut minister autem sacramenti debet eius integritati consulere. De hac obligatione Trid. sess. XIV, cap. 8 loquens ait: «Debent autem sacerdotes Domini, quantum spiritus et prudentia suggesserit, pro qualitate criminum et poenitentium facultate salutare et convenientes satisfactiones iniungere, ne forte, si peccatis conveant et indulgentius cum poenitentibus agant, levissima quaedam opera pro gravissimis delictis iniungendo, alienorum peccatorum participes efficiantur: habeant autem prae oculis, ut satisfactio, quam imponunt, non sit tantum ad novae vitae custodiam ac infirmitatis medicamentum, sed etiam ad praeteritorum peccatorum vindictam.» Hactenus Tridentinum. At difficultas superest, quae sit huic illive poenitenti, his illisve peccatis proportionata. Pro qua minuenda ad quaestionem propositam

15. Resp. I. Confessarius impositurus satisfactionem 1) attendat ad qualitatem peccatorum, non ut iis aequalem, sed ut proportionatam, convenientem, non nimis levem iniungat; 2) ad conditionem, facultates, vires poenitentis, ne nimis gravem, et facile omittendam ideoque inconvenientem imponat; 3) ad qualitatem operis, ut satisfactio sit vindicativa simul et correctiva vitae prioris et praeservativa a relapsu. Confessarius enim ut iudex debet punire delicta, ut medicus vero mederi infirmo et a relapsu, quantum in ipso est, eum prohibere. Optime in hac parte fungetur officio suo, si iniungat poenitentias discrete afflictivas et efficaciter correctivas vitae prioris; et quamvis spectanda sit qualitas criminum, magis tamen attendenda est natura, conditio, utilitas poenitentis¹.

¹ Attende, quaeso, ipsum Conc. Trid. dicere iniungendas satisfactiones, convenientes non solum pro qualitate criminum, sed etiam pro poenitentium facultate. *S. Alph.* VI 509 monet per accidens minui posse poenitentias, «quia tametsi iuxta divinae iustitiae rationem exigatur satisfactio peccatis adaequata, tamen ex divina clementia habenda est ratio virium poenitentium tam corporis quam animi».

16. Resp. II. Pro satisfactione imponi possunt: 1. opera quaevis poenalia, ut ieiunium, abstinencia a certo cibo vel potu, et quaevis carnis mortificatio; 2. oratio et quivis cultus Dei; 3. eleemosyna et quivis actus proximo salutaris. Unde imponi possunt orationes aliaque pia opera pro defunctis obeunda, et sic exercetur caritas, fitque eleemosyna acceptissima: neque sic poenitens privatur omni vi satisfactoria, quia intentio applicandi et vis satisfactoria operis, ut per claves elevati, ad satisfaciendum ex opere operato manet poenitenti. *Suffragia pro defunctis a catechismo Tridentini Conc. (p. 2, c. 5, q. 74) habentur pro satisfactionis genere maxime convenienti. — Immo optimum est iniungere pro sacramentali poenitentia pia exercitia vel preces pro defunctis, quibus indulgentiae annexae sunt. Nam sacramentalem poenitentiam peragere et simul indulgentias lucrari christifideles posse nunc extra dubium est. S. C. Indulg., approbante Leone XIII, d. 11 resp. 14 Iunii 1901 ad *Quaes.*: «Utrum poenitens precem aut pium opus indulgentiis ditatum explens possit simul et poenitentiae [sacramentali] satisfacere et indulgentias lucrari» *resp.* «Affirmative, facto verbo cum SS^{mo}» (*Anal. eccl.* 9, 300).* 4. Iniungi possunt actus mere interni fidei, spei, caritatis; meditatio de morte, inferno, iudicio etc., quia et hi valde meritorii et satisfactorii sunt. *Consentit S. Alph. VI 514. Rationes contrariae afferuntur: 1) quod sacramentalis satisfactio *ut pars sacramenti* debeat esse sensibilis; 2) quod humana potestas non possit praecipere actus mere internos. Sed haec nihil valent. Nam 1) actus illi interni evadunt ut sacramentalis satisfactio seu pars sacramenti satis sensibilis per acceptionem externe manifestatam, non minus quam dolor, quae est pars sacramenti magis etiam essentialis; 2) quidquid est de potestate humana circa actus mere internos, potestas sacramentalis non tam est humana quam divina, latius igitur est extendenda.*

Cum enim actus caritatis in peccatore vim habeat delendi reatum culpae mortalis et reatum poenae aeternae, multo magis valebit ad delendum reatum poenae temporalis in iusto. 5. Opera etiam praecepta, quia et haec sunt satisfactoria et elevari possunt ad rationem satisfactionis sacramentalis suntque tunc sub duplici obligatione praestanda. Sic, si quis accusaret se de negligentia in audiendo sacro vel persolvendis horis canonicis, posset illi iniungi, ut ea aliquot vicibus devotius praestaret. Ceterum expedit semper aliquid non praeceptum addere, ut sit poenitentia magis vindicativa¹. 6. Cum valde salutare sint poenitentiae peccatis directe oppositae, divitibus, avaris, iniustis utiliter imponuntur eleemosynae, quia pecunia est illis nutrimentum et anima affectus inordinati; caveat tamen confessarius, ne sibi aut suis velit eleemosynam applicari. Similiter obnoxiiis vitio carnis, ebrietatis, gulae recte imponuntur macerationes corporis per ieiunia, cilicia, flagellationes, subtractionem commoditatum in lecto, diuturniore somno, delicatiore victu. Invidis, iracundis, odio proximi laborantibus opera caritatis erga proximum, a quo est aversio, v. gr. ut pro eo orent, honore eum praeveniant, iuvent, quibus commode possunt: quod tamen caute suadendum vel iniungendum est. Contraria enim contrariis curantur; estque generale et utile remedium adversus omne peccatum, ut in materia, in qua quis commisit illicita, abstineat etiam a licitis. 7. Qui non habent vel vix habent tempus orandi, aut qui aliunde tenentur ad multam orationem, iis ne imponantur longae orationes, utpote vix illis utiles, sed pauca potius opera cum fervore et in statu gratiae facienda; his enim iuvantur magis quam multis tepide et in statu peccati peractis. Unde talibus parvae potius, sed efficaces poenitentiae iniungendae sunt, v. gr. ut certis festis

¹ Consentit in omnibus S. Alph. VI 513.

confiteantur, quotidie legant libellum pium, aut meditentur, si capaces sint, per horae quadrantem aut diutius de certo mysterio, quo magis afficiuntur, aut de materia, qua maxime terrentur, ut de passione Domini, de iudicio, morte, inferno, gravitate peccati, amore Salvatoris in humanum genus etc., vel usque ad proximam confessionem mane proponant cavere illo die certum peccatum in honorem v. gr. sanctissimae Trinitatis, crucifixi Domini, beatissimae Virginis, Angeli Custodis etc., prout ipsis dictabit pietas; vespere examinent conscientiam, de lapsu doleant, proponant emendationem, gratiam petant; vel post decubitus in lecto cogitent se morituros et e lecto amplius non surrecturos; quae sententia post mortem exspectanda malis, in quem locum mittendi, quid ibi in aeternum passuri; vel iniungatur, ut mane surgentes sibi dicant: Hanc diem incipio, quam mihi dat Deus, ut operer salutem meam, forte crastinam non habebō, et finis erit vitae, at quando aeternitatis? Ex his poenitentibus iniungat confessarius, quae videbuntur poenitenti magis accommodatae, attamen uni non valde diversas; experietur eas, si serio obeantur, esse admodum utiles, ut experientia docet, monstrantque exempla. Sic puellae vanae, cui ex variis poenitentibus a confessario oblatis nulla sapiebat, profuit ad vitae emendationem haec exigua: Quoties mane laveris manus, hoc tibi tacite dices: «Haec caro erit aliquando esca vermium.» Iuvenem carnis voluptatibus implicitum correxit haec: Vespere decumbens in lecto animo resolve: «Vellesne pro totius mundi imperio iacere per 30 annos immotus in hoc lecto etiam rosis strato?» Si non, quae ergo insania pro modica voluptate aeternis se addicere ignibus? Militem induratum emollivit haec: Dono, inquit Alexander Pontifex, hunc tibi ex manu mea anulum, ut illum gestes, et quoties eum aspexeris, recorderis aeternitatis. Alium correxit haec a sacerdote ex ordine Sancti Dominici iniuncta: Per noctem unam

iace immotus in lecto. Mane enim accurrens ad confessarium dixit id sibi visum esse impossibile; cui confessarius: Quomodo ergo iacebis in aeternum in inferno compactus? 8. Iniungi etiam potest idoneis, ut per diem mente versent aliquam ex Scriptura sententiam, ut: «Quid enim prodest homini, si mundum universum lucretur, animae vero suae detrimentum patiatur?» (Mt 16, 26.) Vel: «Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt» (Job 21, 13). Vel: «Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante, . . . ardoribus sempiternis?» (Is 33, 14.) Vel: «O vos omnes, qui transitis . . . attendite, et videte si est dolor sicut dolor meus» (Thren 1, 12). Vel: «Vocavi, et renuistis . . . ego quoque in interitu vestro ridebo» (Prv 1, 24 sq), alia eiusmodi, quae et servient pro admonitione.

17. Resp. III. Poenitentia minor, quam alias iniungenda fuisset, imponi potest: 1. si poenitens videatur valde contritus. 2. Si lucrandae sint indulgentiae, quia, quamvis tunc poenitentia medicinalis non sit imminuenda, minui tamen potest vindicativa; nam per indulgentias quidem applicatur satisfactio Christi et remittitur poena, non cavetur tamen relapsus¹. 3. Si poenitens sit infirmus vel ita debilis, ut gravior sit ipsi valde difficilis. Unde luctanti cum morte sufficit iniungere, ut sacra nomina ore aut saltem corde proferat; potest infirmo gravior iniungi sub conditione: si convalescat; item, ut acceptet et statuat pro satisfactione perferre morbi molestias. 4. Si poenitens merito timeatur graviorem omissurus aut a sacramento poenitentiae avertendus vel aditurus confessarios minus idoneos aut ruiturus in desperationem; quibus in casibus tutius est, inquit Gerson, poenitentem cum parva poenitentia implenda permittere purgatorio, quam cum magna, quae vel omittatur vel inutiliter impleatur,

¹ Aliquam semper satisfactionem sacramentalem iniungendam esse monuit Benedictus XIV etiam in iubilaeo. Cf. Theologia moralis II¹¹ 690.

mittere in infernum¹. 5. Si ex minore poenitentia speretur specialis utilitas; ut si credatur poenitens sic alliciendus ad frequentem usum sacramentorum. 6. Si constet poenitentem multa opera satisfactoria facere consuevisse. 7. Aliquando, ubi opus est reprehensione, quae tamen moderata esse debet, si dicat confessarius, priusquam reprehendat, ut se patienter audiat pro poenitentia. 8. Si poenitenti suas obligationes ostendat, v. gr. se reconciliandi cum proximo, restituendi aliena, vitandi occasionem proximam, quas potest pro poenitentia iniungere, ut iis satisficiat. In hoc casu, inquit Lacroix², non debet confessarius multum angere circa peccatorem gravem, ne ita disposito non sat gravem poenitentiam iniungat, quia illae obligationes per se sunt satis graves. 9. Si aliqua per modum consilii iniungat, et ad illa poenitens se paratum ostendat, v. gr. ut opera quotidiana exactius ad tempus peragat. Etsi enim poenitentia non sit tota iniungenda sub puro consilio, cum non appareat, quomodo confessarius sicut iudex puniat, et alias sine peccato posset sacramentum poenitentiae sua frustrare integritate: pars tamen poenitentiae imponi potest sub puro consilio, ut habet sententia communis. 10. Si confessarius exemplo S. Francisci Xaverii partem poenitentiae in se suscipiat; sic enim movebitur poenitens ad dolorem, confusionem, ad frequentanda sacramenta vitamque christianam, consequenter ad maiorem satisfactionem. Ceterum, si iusto minor poenitentia iniungatur, monendus poenitens id iustis ex causis fieri, ut sic animetur ad spontaneam satisfactionem studeatque diligentius emendationi et ad confessionem alliciatur; secus enim gravitatem peccatorum suorum non aestimabit, quae advertit a confessario tam leviter puniri.

18. Resp. IV. Poenitentia inconveniens est I. ea quae conflatur ex nimis multis diversis, v. gr. ieiunio, oratio-

¹ Idem valde inculcat *S. Alph.* VI 510.

² *Theologia moralis* l. 6, p. 2, n. 1260.

nibus variis etc., quia poenitens facile obliviscetur aut eas perfunctorie peraget. 2. Quae est ad rigorem antiquorum canonum, iuxta quos olim pro quovis mortali publico dictabatur septennis poenitentia, nempe ut singulis hebdomadis ieiunaret poenitens in pane et aqua feria quarta, sexta, sabbato, quamquam ante absolvetur sacramentaliter. Ratio est, quia rigor ille modo non est conveniens, eumque temperavit Ecclesia; tum ne confessio ab haereticis traduceretur velut carnificina fieretque odiosa poenitentibus; tum ut homines magis allicerentur ad sacramentorum frequentem usum et per hunc a relapsu praeservarentur; tum denique quia postremis temporibus frequentior concessio et participatio indulgentiarum invaluit¹. 3. Si poenitenti imponatur, ne certum peccatum amplius committatur; quia exponitur periculo gravius labendi. 4. Si sit perpetua; quia esset immoderata. 5. Si iniungatur publica gravis, ordinarie est inconveniens; quia repugnat praxi Ecclesiae, et facile ingereret suspicionem gravis peccati vel causaret dissidia. Dixi: ordinarie; quia ob peccata publice commissa saepe utile, immo quandoque necessarium est imponere publicam, ut scandalum amoveatur; estque potestas confessario puniendi peccata, ubi necessarium; neque ideo violatur sigillum, quia obligatio tollendi scandalum aliunde est, neque, ubi poenitens debet consentire, deest consensus eius. Sic salvo sigillo calumniatori publico imponitur, ut ab offenso petat veniam. *Ita quidem *salvo sigillo fieri potest*. Verum veniae petendae obligatio non est per se calumniatori, sed *reparandae famae*. Qui laesit *honorem*, ille utique per petitionem veniae vel similem actum reparationem facere debet *coram* laeso.* 6. Si multum occupato imponerentur longae orationes, delicatis rigidae corporis castigationes,

¹ Cf. *Cas. consc.* II, n. 386 sq, ubi habes severam reprehensionem, qua S. C. de Pr. Fide excessivas poenitentias reprobavit.

coniugibus longae peregrinationes; tales enim poenitentiae non sunt proportionatae viribus, statui, conditioni poenitentium talium.

19. Resp. V. Si poenitens absolutus redeat egeatque nova absolutione, nova iniungenda est poenitentia, nisi forte prior videretur sufficiens, velletque eam de novo confessarius iniungere, uti potest, sicut aliud opus aliunde debitum. Si poenitens petat sibi iniungi aliam poenitentiam loco iniunctae ab alio confessario, illi annuendum non est, nisi status antecedens illius ex confessione saltem confuse cognoscatur; quia iudex nequit iudicare incognita causa. Putant quidem *Tamb.* et *Illsung* statum poenitentis antecedentem satis cognosci ex poenitentia illi iniuncta, ideoque opus non esse, ut peccata, ob quae iniuncta fuit, denuo exponantur; at licet hoc forte aliquando verum esse possit, non tamen semper; quia confessarii non sunt uniformes, nec omnes aequae solliciti de poenitentia praesertim medicinali imponenda. Unde, per se loquendo, poenitens debet peccata saltem praecipua iterum confiteri. *Practice id utique tenendum est, ut confessarius ille novus eam recipiat confessionem, ex qua confusam saltem notitiam status poenitentis hauriat; ceteroquin *absolute* sufficere potest cognitio prioris poenitentiae, ut possit novus confessarius mutationem in aequalem vel paulo minorem facere, cum *S. Alph.* (VI 509) id satis probabile esse reputet.* Quodsi redeat poenitens ad eundem confessarium, hic, modo adhuc in confuso recordetur status prioris poenitentis, aut eum ex praesenti confessione intelligat, iuxta omnes aliam poenitentiam potest substituere, et iuxta aliquos etiam extra confessionem, quia iudex potestatem habet quoad poenitentiae impletionem, ergo etiam quoad illius mutationem. Ita *Hugo, Haunold*, alii. *Sed cum extra controversiam sit poenitentiae mutationem fieri debere (nisi desinat esse *sacramentalis* poenitentia) *vi sacramenti* eiusque aut conferendi aut collati necdum

plene absoluti: sequitur ut, si confessarius extra actum quidem confessionis mutat poenitentiam, at propter confessionem antea auditam, id fieri debeat intra illud tempus, intra quod iudicium sacramentale protrahi atque moraliter perseverare tamquam unum idemque iudicium valeat. Quod aliquot dies non debet excedere. Cf. *S. Alph.* l. c. n. 529, dub. 3*¹. Demum, etsi poenitentia ordinarie imponatur ante absolutionem, potest tamen etiam eam sequi illius impositio, tuncque adhuc procedit a potestate clavium, quia iudicium necdum est finitum, utpote ad quod spectat punire delicta.

20. Resp. VI. In dubio de sufficiente poenitentia inclinandum in partem benigniorem, quia in ea minus periculi; et *sapientis medici est*, inquit *S. Thom.* 4, d. 18, q. 2, a. 1, q^{ca} 3, *a levioribus et minus periculosis medicinis incipere*, et d. 19, q. 2, a. 3, q^{ca} 2, *paulatim procedendum est, ut, quam minus potest fieri, gravetur ille, cui medicari volumus*. Iuvat quandoque interrogare poenitentem, quam poenitentiam putet se melius implere posse; si promptus inveniatur, expedit quandoque, quae diutius duret, per dies v. gr. 15 aut etiam per mensem, ut non dentur oblivioni peccata, ut consuetudo aboleatur, studium eam exstirpandi nutriatur.

CAPUT VII.

Quomodo et quando sit danda absolutio.

Forma absolutionis — quae verba necessaria; auctoritative proferenda, non sub conditione futura. — Cui et quando danda: disposito et integre confesso, etiam ante praestitam satisfactionem, relapsum timenti, non vero absenti.

21. Resp. I. Ut confessarius certo licite procedat, regulariter tenetur in absolvendo uti saltem his verbis:

¹ Si vero agitur de poenitentia imposita a superiore pro casu aliquo reservato, confessarius eam poenitentiam non poterit mutare, nisi adsit *gravis causa* neque facilis sit accessus ad ipsum superiorem (*S. Alph.* l. c. dub. 2).

«Ego te absolvo a peccatis tuis in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, Amen.» Rituale Romanum sic habet: «Cum igitur poenitentem absolvere voluerit iuncta ei prius et ab eo acceptata salutaris poenitentia, primo dicit: Misereatur tui omnipotens Deus, et dimissis peccatis tuis perducatur te ad vitam aeternam, Amen. Indulgentiam, absolutionem et remissionem peccatorum tuorum tribuat tibi omnipotens et misericors Dominus, Amen. Dominus noster Iesus Christus te absolvat, et ego auctoritate ipsius te absolvo ab omni vinculo excommunicationis, (suspensionis) et interdicti, in quantum possum, et tu indiges; deinde ego te absolvo a peccatis tuis in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, Amen. Passio Domini nostri Iesu Christi, merita B. Mariae Virginis et omnium Sanctorum, quidquid boni feceris et mali sustinueris, sint tibi in remissionem peccatorum, augmentum gratiae, et praemium vitae aeternae. Amen.»

22. Circa hanc formam observandum: 1. Dum dicitur: *Indulgentiam* etc., vel si verba illa omittantur, dum dicitur: *Dominus noster* etc., confessarius elevat dexteram versus poenitentem. 2. Si poenitens sit laicus aut, ut tenet Gobat et Stoz, in minoribus tantum¹, omittitur vox *suspensionis*. 3. In confessionibus frequentioribus vel brevioribus, aut quando magnus poenitentium concursus aliave rationabilis causa est, confessario licet incipere ab his verbis: «Dominus noster Iesus Christus» etc. et omittere verba: «Passio Domini nostri» etc., immo in gravi necessitate, v. gr. periculo mortis, sufficit dicere: «Ego te absolvo ab omnibus censuris et peccatis tuis in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, Amen.» Extra illos casus reliqua verba prudenter ad-

¹ In absolutione clerici in minoribus constituti non necesse est omittatur vox «suspensionis»; sed omitti potest, quia, ut notat Gobat (tr. 7, n. 163), horum officia nostra aetate etiam laici obeunt.

duntur, et per ultima illa: «Passio Domini nostri» etc. iuxta aliquos, quod tamen alii probabilius negant, elevantur omnia opera bona poenitentis ad satisfactionem sacramentalem ex opere operato, et suppletur defectus impositae nimis parvae fortassis poenitentiae. Putant quoque aliqui veniale peccatum fore, si sine rationabili causa omittantur verba: «Dominus noster Iesus Christus» etc., eo quod uti ordinarie adhibenda ex usu Ecclesiae sint recepta; sed Gobat tract. 7, n. 160 aliique id negant, satisque esse censent, si dicatur: «Ego te absolvo a peccatis tuis»; vel, si timeatur, ne adsit censura: «Ego te absolvo a censuris et peccatis tuis.» 4. Verba absolutionis convenit pronuntiare submisce, ne, si confessarius assuescat pronuntiare altius, circumstantes advertant, si forte neganda sit absolutio. An autem haec danda sit aperto vel tecto capite, spectanda est consuetudo et praxis regionis. In his Germaniae partibus datur aperto capite in reverentiam Christi, cuius auctoritate impenditur; in aliis vero quibusdam datur tecto capite, ut ostendatur confessarii qua iudicis auctoritas. Ut servetur uniformitas, quae ad decorem confert, quisque accomodet se consuetudini loci, in quo confessarium agit. 23. Resp. II. Forma essentialis absolutionis proferenda est non deprecatorie, sed auctoritative, quia est actus iudicialis, ut constat ex Trid. sess. XIV, can. 9 dicente: «Si quis dixerit absolutionem sacramentalem sacerdotis non esse actum iudiciale, anathema sit.» Deprecatio autem est actus supplicantis, non vero iudicis. Constat quoque ex Scriptura. Nam Christus (Io 20, 23) non dixit: «Quorum oraveritis dimitti peccata», sed: «Quorum remiseritis peccata, remittuntur iis»¹.

¹ Etsi verba deprecatoria non ita obstant valori sacramenti, ut Ecclesia ea approbare atque adhibere non possit, sensus tamen et intentio debet in mera deprecatione non sisti, sed proferri verba debent sensu et intentione actus iudicialis, quo ipse sacerdos nomine Christi et Dei peccata remittat.

24. Resp. III. Absolutio non est danda sub conditione de futuro, v. gr. Ego te absolvo, si intra triduum aliena restitueris. Ratio, quia effectus sacramenti non est suspendendus; sic volente Christo, ut nobis declarat communis Doctorum sensus. Unde sic absolvens peccaret graviter; dari tamen quandoque potest sub conditione de praesenti, ut mox dicetur.

25. Resp. IV. Confessarius tenetur sub culpa gravi, per se loquendo, absolvere poenitentem rite confessum et dispositum, uti et in dubio de dispositione, si prudenter possit se resolvere in favorem poenitentis¹. Ratio est, quia poenitens per confessionem acquisivit ius ad absolutionem, neque in dubio, quod in eius favorem resolvi potest, illa est privandus, cum eius possessionem fundet confessio rite peracta; hac enim lege confessus est poenitens, ut absolveretur, nisi constaret eum esse indispositum. Dixi: *per se loquendo*, quia causae quandoque esse possunt differendi absolutionem secundum dicenda capite sequenti.

26. Resp. V. Ubi rationabile dubium non est de requisitis ad absolutionem, absolvendus est poenitens, per se loquendo, absolute; sub conditione vero², si dubium sit, quod non possit solvi, adsitque vel necessitas vel magna poenitentis utilitas. Ratio primae partis est, quia ad id ius tunc habet poenitens; ratio secundae partis

¹ Ipse *Concina*, alias valde rigidus, concedit ministrum poenitentiae non debere iudicium evidens de valore sacramenti sibi formare, sed sufficere, ut *prudenter* iudicet poenitentis dolorem et propositum adesse (Apparatus l. 3, diss. 10, c. 2, § 3, XIII). *S. Alph.* VI 461 haec habet: «Sufficit quod confessarius habeat prudentem probabilitatem de dispositione poenitentis, et non obstat ex alia parte prudens suspicio indispositionis; alias vix ullus posset absolvi, dum quaecumque signa poenitentium non praestant nisi probabilitatem dispositionis.»

² *Conditionatam* absolutionem non obstat formae iudiciali, sub qua hoc sacramentum a Christo institutum est, vide Theologia moralis II¹¹ 370. Proin in conditionata collatione absolutionis communes regulae circa sacramenta conditionate conferenda valent.

est, quia sic consulitur reverentiae sacramenti et saluti poenitentis. Hinc conditionate absolvendus est: 1. generatim si dubitetur a) de usu rationis aut b) sufficientia dispositionis vel c) materiae, nec certitudo de eis haberi possit, adsit tamen necessitas vel prudens ratio absolvendi. *Circa tria haec attende doctrinam S. Alphonsi. Qui de dubio usu rationis loquens in pueris et semifatis, de quorum sufficienti usu rationis et necessaria dispositione rationabiliter dubitatur, haec habet: «Si urget periculum mortis vel praeceptum paschale, communissime dicunt Doctores . . . tales absolvendos esse sub conditione, si dubie sint dispositi, maxime si confessi sint aliquod dubium mortale, quo casu ait *Lugo* non videri de hoc dubitandum. Idque puto dicendum etiam extra tempus mortis vel praecepti . . .; in eo enim casu non solum adest iusta causa utilitatis, ne poenitens privetur gratia sacramentali, sed etiam necessitatis, ne ille forte maneat in mortali. . . . Quoad hos semifatuos et pueros nondum perfecte rationis compotes deest . . . spes fore ut brevi afferant certam dispositionem. Immo non improbabiler dicunt *Sporer* etc. posse absolvi huiusmodi pueros, etiamsi afferant peccata tantum levia, ne diu priventur gratia sacramentali neve maneat in mortali, si forte habeant» (*S. Alph.* VI 432). — Si agitur de *dubia dispositione*, quando ita est *ex culpa poenitentis*, advertite haec verba *S. Alph.* l. c.: «non posse absolvi sub conditione peccatorem recidivum in culpas letales, qui non *probetur* dispositus . . . nisi *prudenter timeatur*, quod peccator ille non amplius ad confessionem redibit et in peccatis tabescet». — Circa dubiam materiam idem *S. Alph.* l. c. dicit: «probabiliter posse sub conditione absolvi poenitentem pium, qui aliquas tantum imperfectiones fatetur, de quibus dubitatur, an pertingant ad venialia; hoc tamen non admitterem saepe (in *H. Ap.* tr. 16, n. 6: *nisi semel in mense*), neque si ille posset materiam certam de vita ante acta praebere». * 2. Si moribundus

dederit signa dubia poenitentiae. 3. Si prudens sit dubium de dolore aut proposito efficaci eius qui confessus est mera venialia aut mera mortalia dubia, ita ut certum non sit peccasse eum saltem venialiter. Quodsi afferret poenitens sola venialia dubia, neque gravior alia ratio aliud suaderet, absolutio ne sub conditione quidem videtur danda, ne, cum non sit necessitas, fiat irreverentia sacramento. Neque tunc poenitens habet ius ad absolutionem, quia non affert materiam certam, consulendumque etiam est reverentiae sacramento. Si tamen adesset prudens metus, ne fortassis sit in statu peccati mortalis, sub conditione esset absolvendus, cessaretque tunc periculum irreverentiae. Posset fortassis etiam sub conditione absolvi, si lucrandae essent indulgentiae; *neque tamen tum requiritur *absolutio* ad lucrandas indulgentias, sed sufficit *confessio*.* Verum in omnibus istis casibus ordinarie difficile non erit elicere peccatum certum ex vita praeterita, id quod tentandum est. Porro conditio potest quidem verbis exprimi, sed tamen necesse non est ex sententia communi, sed sufficit, ut adsit intentio saltem virtualis, cui ut verba consentiant, faciunt praesentes circumstantiae; virtuales autem intentionem habet, qui ante statuit absolvere poenitentes ad mentem Christi et Ecclesiae, et ex ea intentione tenuiter perseverante operatur.

27. Resp. VI. Si poenitens absolutus afferat novum peccatum mortale, ex oblivione omissum, renovato, si cessaverit, dolore¹, iterum absolvendus est. Si mortale

¹ Si agitur de peccato certo mortali, ad quod dolor ex universali motivo antea elicitus extendebatur: cum iudicium sacramentale nondum fuerit plene absolutum: novo dolore, si severe loquimur, opus non est. — Aliter, si propter dubium de gravi istius peccati malitia et de sufficienti doloris ad illud extensione renovatur accusatio peccatorum iam accusatorum ad cautelam; in eo scilicet casu ad cautelam non minus renovari debet dolor, ut certo valeat iterata eorundem peccatorum absolutio. Cf. Theologia moralis II¹¹ 382.

dubium foret, iubeatur iterum se accusare in communi de ante dictis aut addere iterum veniale certum; nisi tamen mortale dubium certo fuisset veniale. Si autem afferret tantum venialia, sine absolutione nova dimittendus esset, quia videtur contra reverentiam sacramenti esse sine necessitate illud ilico iterare; unde nec poenitens potest esse rationabiliter invitus. Hoc autem in iterata illa absolutione observandum, ne confessarius absolvat elevata manu et palam formata cruce, sed clam ad poenitentem inclinatus, ne, si adstantes advertant iterum dari absolutionem, suspicentur eum reum fuisse peccati mortalis. Aliud foret, si praesentes essent nunc omnes alii, nullus ex iis qui antea adfuerant, aut si adesset solus poenitens.

28. Resp. VII. Si peracta confessione aut adhortatione confessarius esset peccatorum in particulari oblitus, ita ut nullius in specie meminisset (quod fit quandoque, si afferuntur tantum venialia) potest absolvere, modo adhuc ita mente teneat statum poenitentis, ut possit poenitentiam imponere, de qua inter confitendum iam incohatur iudicium. Sufficit enim ad absolutionem aliquando fuisse distinctam cognitionem peccatorum in confessario; nunc autem esse adhuc confusam de statu poenitentis; quae consistit in eo, ut meminerit plura vel pauca specie distincta peccata esse exposita, aut non nisi venialia; attamen facile etiam dici posset, ut repeteretur ultimum veniale. Aliud esset, si confessarius sub enarratione peccatorum dormivisset aut fuisset distractus; hoc enim casu, si non sit certus talem poenitentem non rettulisse nisi venialia, quaerat graviores peccatorum species, praesertim in quas talis conditionis homines solent labi; non tamen sit nimius, ne sacramentum fiat odiosum; quod ut mitigaret, posset confessarius benigne dicere humani se quid passum et fuisse abreptum vel somnolentum. *Ceterum quando putari potest *pleraque* peccata fuisse venialia tantum, potest expedire, ut confessarius inter-

roget poenitentem, in quibusnam peccatis *putet se Deum offendisse graviter*.^{*} Si sciat conscientiam poenitentis bonam, intellecto uno veniali de quo poenitens *certo* doleat, vel accusatione de totius vitae peccatis facta, potest absolvere. Ubi hoc notandum peccare per se graviter confessarium, qui per somnum aut alio modo est distractus culpabiliter, ita ut non intelligat peccata poenitentis sicque causa sit, ut poenitens cum gravi sua molestia teneatur peccata repetere.

29. Resp. VIII. Etsi absolutioni a peccatis praemittenda sit absolutio a censuris, saltem, ubi prudens timor est, ne aliqua subsit v. gr. excommunicatio ob peccata graviora, quae poenitens confitetur, non tamen necessario praecedere debet impletio poenitentiae aut emendatio vitae confessario probata. Ratio primae partis est, quia Ecclesia graviter prohibet ne excommunicatus ullum sacramentum suscipiat. Absolvitur tamen poenitens, etsi confessarius censuram ignoret vel eam non advertat, modo verba proferat et facultatem a tali censura absolvendi habeat. Immo Suarez probabiliter putat, si confessarius, volens agere quod potest, dicat verba absolutionis a peccatis, tolli simul censuras, excommunicationem, suspensionem, interdictum; a quibus duobus postremis absolvere post datam absolutionem a peccatis non esset mortale, quia non privant usu passivo sacramentorum, uti excommunicatio, quae, si a tali confessario auferri nequeat, iuxta *S. Antonin, Vasq.* et alios impedit valorem absolutionis a peccatis, eo quod Ecclesia sustulerit confessariis iurisdictionem absolvendi a peccatis, priusquam ablata sit excommunicatio. Negant tamen *Lugo*, De poenit. d. 16, n. 614, et alii, si poenitens bona fide procedat et excommunicationem ignoret, eo quod nullibi legatur Ecclesiam iurisdictionem sustulisse nec id praesumi possit, cum non sit in bonum fidelium, quia sic ignari suae excommunicationis possent tota vita suscipere bona fide sacramenta sine fructu.

* Quae sententia posterior non solum probabilis, sed *practice tuta est*. *S. Alph.* (l. 7, n. 159) alteram sententiam reprobans hanc veriore vocat, eo quod in iure ecclesiastico nullibi ista absolutionis nullitas reperiatur expressa: «Ratio potissima, quia Ecclesia non irritat sacramentum poenitentiae, neque ex parte ministri auferendo illi potestatem . . . neque ex parte poenitentis, cum hoc nullibi habeatur sancitum, nec Ecclesia sancire potest, dum Ecclesia nequit directe inhabiles reddere ad sacramentum eos, qui ex iure divino habiles sunt.»^{*} Ratio secundae partis, contra quam docuerunt quidam rigoristae apud *Lacroix* l. 6, p. 2, n. 1230 necessitatem satisfactionis praeviae, est, quia sic differendo absolutionem plures exponerentur periculo multiplicandi peccata et aeternae damnationis; manerent enim in statu mortali ideoque minus armati contra tentationes, et si in eo statu morerentur, quod fieri pronum est, in aeternum perirent. Deinde poenitentia ante absolutionem non est sacramentalis¹ seu deletiva poenae ex opere operato, nec deficiente gratia remissiva poenarum, utpote quae non remittantur prius, quam remissa sit culpa. Sicque poenitentes sine absolutione dimissi nihil de condigno mererentur et magna subirent damna: unde Alexander VIII damnavit hanc propositionem inter damnatas 17: «Per illam praxin mox absolvendi ordo poenitentiae est inversus.» Et hanc 16: «Ordinem praemittendi satisfactionem absolutioni induxit non politia aut institutio Ecclesiae, sed ipsa Christi lex et praescriptio, natura rei id ipsum quodam modo dictante.» Ratio tertiae partis est eadem, quae prioris, cui accedit con-

¹ Haec sola ratio non est adeo urgenda. Nam, utut poenitentiae impositae ante absolutionem nihil efficiunt ex opere operato, hunc tamen effectum recipere possunt post et per absolutionem, cum intuitu absolutionis secuturae et impositae et acceptatae atque impletae sint. De cetero circa reprobationem rigorismi istius cf. *Pii VI* Const. *Auctorem fidei* § 34 35.

stans praxis Ecclesiae et finis sacramenti, per quod gratia ad emendationem confertur. Dicunt adversarii, ex probatione iudicandum esse, num poenitens verum dolorem et emendationis propositum habeat; at id aliunde satis intelligi potest. Dicunt item praxin non absolvendi ante peractam poenitentiam viguisse per 12 saecula priora; verum id falsum esse erudite ostendit *Nicolaus du Bois* in apologia contra Iansenianam severitatem, probans a secundo saeculo ad duodecimum facientibus publicam poenitentiam datam fuisse Eucharistiam per decursum poenitentiae nondum expletae, proinde eos ante fuisse absolutos sacramentaliter. Absolutionem autem, quae dabatur completa iam poenitentia, sacramentalem non fuisse, sed reconciliativam tantum pro foro externo et in testimonium poenitentiae fideliter expletae.

30. Resp. IX. Absolutio danda non est propter magnum concursum poenitentium illi, qui non est confessus omnia mortalia. Ratio est, quia ex eo non est moralis necessitas iis qui confessi non sint integre peccata mortalia impendendi absolutionem, etsi aliqui non sint redituri, quia alibi vel alio die confiteri poterunt. Unde Innocentius XI damnavit thesin 59: «Licet sacramentaliter absolvere dimidiate tantum confessos ratione magni concursus poenitentium, qualis v. gr. potest contingere in die magnae alicuius festivitatis vel indulgentiae.» Ob eandem rationem non licet dimidiate confessos absolvere, si inveniantur multae confessiones invalidae emendandae, quae tam cito repeti non possunt, quod a se factitatum ait Sporer. Idem est de peregrino, qui accedit bona fide non satis discussa conscientia et ob copiam poenitentium non potest examinari. Regulariter melius est pauciores audire bene instructos ac dispositos quam multos tumultuarie et minus dispositos cum exigua spe emendationis absolvere. Quando vero adest moralis vel physica impossibilitas integre confitendi et necessaria absolutio, v. gr.

si moribundus videretur moriturus, antequam integre confiteretur, aut si ad eum veniens confessarius invenerit opus esse confessione generali et, habens apud se sacrum viaticum et extremam unctionem, non posset confessionem protrahere sine scandalo populi exspectantis et gravi infamia poenitentis, non integre confessum licet absolvere; postea tamen procuranda esset integritas confessionis.

31. Resp. X. Absolutio nec licite nec valide dari potest absenti, sed tantum saltem moraliter praesenti. Ratio est, quia haec fuit voluntas Christi, quae nobis innotescit ex praxi perpetua Ecclesiae et ex conciliis. Nam ex Florentino et Tridentino forma absolutionis sunt verba formalia, quibus sacerdos alloquitur poenitentem dicendo: «Ego te absolvo» etc. Verba vero formalia nemo adhibet ad absentem, sed humano modo loquimur praesenti; unde Clemens VIII damnavit hanc propositionem: «Licet per literas seu internuntium confessario absenti sacramentaliter confiteri et ab eo absente absolutionem obtinere.» Insuper sub poena excommunicationis prohibuit ne illa doceretur vel in praxin deduceretur tamquam in aliquo casu probabilis. *Porro illam sententiam damnatam esse eo sensu, ut saltem non posset fieri absolutio in absentem, nemo umquam in dubium vocavit; damnationem comprehendere etiam ullo modo confessionem absenti factam, si modo absolutio fieret praesentis, aliquibus non videbatur, eo quod thesis damnata sumi posset sensu composito seu complexive. Verum hanc explicationem reprobavit S. Officium, idemque declaravit, imprimis decretis d. 14 Iulii 1605 et 24 Ian. 1622, decretum Clementis VIII *non solum complexive, sed etiam divisive* intelligendum esse¹. * Aliud est de absolutione a censuris, quae, quia

¹ Nimirum decretum illud Clementis VIII cum publicaretur, *Suarezio*, Doctori eximio, videbatur intelligi debere sensu *complexivo*, ne re-

scripto, etiam absenti impertiri potest¹. Dixi: «praesenti moraliter saltem», quia, cum verba formalia ad praesentem moraliter usurpari possint, nihil obstat, quin is absolvi possit. Consistit autem praesentia moralis in ea conubicatione sacerdotis et poenitentis, ut se invicem audire possint, ea voce loquentes, qua homines in communi colloquio uti solent; satis foret tamen, etsi aliquanto altiore voce utendum esset. Hinc quamvis poenitens iam exivisset ex sede confessionali, si tamen

probata censeretur praxis totius Ecclesiae a S. Leone I sollemniter commendata, secundum quam absolutio danda esset moribundo sensibus destituto, etiamsi per solos testes constaret eum sacerdotem vocasse et peccatorum suorum poenitudinem absolutionisque desiderium ostendisse, eo quod in isto casu sola confessio generica absenti facta haberetur. — Nihilominus res quidem, quam Suarez volebat, sc. absolutio ista moribundi, in tuto posita est, atque praxis illa a Doctore eximio propugnata in praecipuum transiit Ritualis Romani; verum illius explicandi modus circa decretum Clementis VIII a S. Officio et S. Pontifice omnino reprobatus est die 7 Iunii 1603, 31 Iulii 1603, 14 Iulii 1605, 24 Iulii 1622. Ceteroquin ex ea explicatione concludi poterat reprobata non esse absolutionem sive eam quae daretur praesenti post confessionem ab absente factam, sive quae absenti daretur, postquam praesens esset confessus, dummodo ne fieret utraque et confessio et absolutio per absentem. Error igitur Suarezii, ex religione profectus, sane venia erat dignus, atque potius quam in doctrina in eo erravit, quod putabat Clementem VIII prohibuisse rem, quam non prohibuerat, eumque loqui in isto decreto etiam de confessione illa generica, qua moribundus coram testibus se profiteatur peccatorem et absolutionis cupidum, quaque fretus sacerdos quilibet in extrema necessitate possit et debeat sacramentaliter absolvere. Sed re ipsa Clemens VIII non de hac, sed de ea sola confessione locutus est, quae divino iure per se necessaria est ad recipiendam sacramentalem absolutionem, i. e. de peccatorum distincta accusatione ad reconciliationem cum Deo habendam iure divino per se necessaria. Vide hac de re doctam dissertationem D. Palmieri in libro period. Anal. eccl. III 264 sqq. Prohibitione autem illa etiam non agi de confessione, quam quis praesens faciat per scripturam, legenti patet.

¹ Immo hanc absolutionem etiam clam ad hominem eius rei inscium dirigi in casu necessitatis posse docent inter alios Suarez, De poenitentia dist. 32, sect. 6; Lugo, De poenitentia dist. 22, n. 51; cf. etiam S. Alph. VI 618.

adhuc sit in morali praesentia, absolvi potest et debet, idque iuxta Lugo, Tamb., alios, etsi iam immixtus aliis, ut videri non posset, quia nihilominus est moraliter praesens, retinetque voluntatem absolutionis accipiendae, quamdiu eam non accepit. *S. Alph. VI 429 non videtur satis tuta absolutio, si poenitens circa 20 passibus et ultra distat a confessario.* Quod autem Moya q. 5, n. 32 dicat manere moraliter praesentem, quamdiu videri aut sensu percipi potest, videtur nimium, quia longius libero oculo homo videri potest, quam ad eum fieri possit humana locutio. *Sane absolutio in tanta distantia data dubia est, non tamen certo invalida. Quapropter in casu necessitatis, quando aliquis videretur mergi in aquas vel ruere e tecto, absolutio conditionate tentanda esset, attamen ilico conandum, ut, si fieri possit, certius periclitanti subveniretur. — Similiter nostris temporibus quaeri potest de absolutione per telephonium: quam equidem habeo pro absolutione absentis, proin invalida; nolim tamen damnare eum, qui in casu extremae necessitatis, putans non plane de nullitate constare, tentet absolvere.* Multo minus sufficit, ut confessarius domum videat, in qua decumbit poenitens; quia pronomen «te» satis demonstrare non potest poenitentem, cum is nullo sensu percipiatur a loquente nec sacerdotis verba humano modo percipere possit.

32. Resp. XI. Dari quoque debet absolutio poenitenti disposito, sola licet venialia confesso. Ratio est, quia venialia sunt materia sufficiens sacramenti poenitentiae, et poenitens per eorum confessionem acquisivit ius ad absolutionem et augmentum gratiae, quod confertur, quoties sacramentum illud digne suscipitur. Unde Trid. sess. XIV, c. 5 docet venialia recte et utiliter citra omnem praesumptionem in confessione dici. Probat quoque id piorum et sanctorum usus et praxis totius Ecclesiae. His ex parte contradicunt quidam doctores Lovanienses, ex quibus Huygens improbat, quod fre-

quens absolutio petatur a venialibus, nisi poenitens sit valde sanctus et clare discernat eorum malitiam. Alii adstruunt statum aliquem perfectionis, quem qui attingit, non indigeat confessione, dicuntque primos christianos in eo statu non fuisse solitos confiteri. Alii cum Obstruet putant poenitentes ignotos, qui non nisi levia v. gr. mendacia, distractiones in oratione etc. confiteantur, non esse passim absolvendos. Sed hi audiendi non sunt, si poenitentes iudicentur prudenter esse dispositi, quia doctrina illa repugnat praxi Ecclesiae sensuique doctorum et sanctorum virorum, qui saepe a solis venialibus absolutionem petunt et absolvunt tum adultos, qui tantum venialia confitentur, tum adolescentes, qui numquam peccarunt graviter. Sapienter tamen suadent doctores, ut tales ad sincerum dolorem et propositum sese sedulo excitent, relapsique saepius in eadem venialia addant ex vita praeterita saltem veniale gravius aut magis deliberate commissum, quod iam emendaverint magisque detestentur et cavere statuunt, ut sic magis consulatur reverentiae et fructui sacramenti.

33. Resp. XII. Neque indispositus ad absolutionem quis censi statim debet ex eo, quod merito timeatur relapsurus, aut etiam id ipse existimet; quia timor ille et iudicium possunt esse de praesenti voluntate, quae bona sit, at fortasse mutetur, non de vero defectu praesentis dispositionis. Unde iudicium illud, utpote actus intellectus, stare potest cum sincero dolore praesenti et proposito. Itaque examinet confessarius: unde iudicium illud poenitentis proveniat, utrum forte ex actuali affectu ad peccatum an ex desperatione vel pusillanimitate aut potius ex cognitione fragilitatis auctae per actus frequentatos. Undecumque proveniat, conetur confessarius mederi, media suggerat, animet ad fiduciam, excitet poenitentem ad se humiliandum coram Deo, ut ambulet in conspectu eius, ferventioribus precibus auxilium impleret, fiducialiter recurrat ad B. Virginem, pec-

catorum refugium. Ceterum caveat confessarius, ne cuiquam periculosas hypotheses proponat, v. gr.: Numquid nolles peccare, etsi hoc illudve malum deberes tolerare, si in hac illave esses occasione? Sufficit constare poenitentem iam sincere dolere et nolle peccare de cetero.

CAPUT VIII.

Quando et quomodo neganda vel differenda absolutio.

Quando differenda absolutio; absolutio neganda indisposito — signa indispositionis. Quid si poenitens reticeat peccatum notum confessario ex confessione complicitis. Numquam absolutio neganda aspere.

34. Resp. I. Differenda est absolutio, 1. si afferatur reservatum, a quo confessarius nequeat absolvere, nec sit urgens ratio nunc absolvendi. *Videndum igitur est, quando censeatur adesse urgens ratio, ob quam confessarius facultate in casu reservatos destitutus nihilominus absolvere possit, ita ut reservata peccata indirecte delet, imposita poenitenti obligatione se sistendi superiori aut saltem redeundi et post obtentam facultatem per ipsum hunc confessarium recipiendae directae absolutionis. Hae rationes a *S. Alph.* VI 585 enumerantur: «Si nequeat adiri superior sine scandalo aut nota infamiae vel sine magna difficultate, puta si habens facultatem longe distet et ex alia parte urgeat praeceptum communicandi vel implendi praeceptum annuae confessionis, aut ne diu poenitens maneat in mortali.» Quam ultimam rationem sic intellexit *S. Officium* d. d. 16 Iunii 1897, ut liceat a *casibus papalibus* eum absolvere, cui valde durum sit in gravi peccato remanere per tempus necessarium ad petitionem et concessionem facultatis absolvendi, cum onere tamen recurrendi postea ad S. Sedem, idque sub poena reincidendi in easdem censuras (cf. *Theol. mor.* II¹¹ 533 sq). Verum si «neque

confessarius neque poenitens epistolam ad S. Poenitentiarium mittere potest, et durum sit poenitenti adire alium confessarium, in hoc casu liceat confessario poenitentem absolvere absque onere mittendi epistolam» (*S. Offic.* d. d. 9 Nov. 1898) — id quod tamen nunquam licet applicare ad casum et censuram attentatae absolutionis erga complicem in peccato turpi (*S. Offic.* d. d. 7 Iunii 1899). Alioquin illa impossibilitas mittendae epistolae censetur adesse, quando poenitens *scribendi impar* eidem confessario, a quo propter instantem necessitatem absolutus fuerit, *se denuo praesentare nequeat*, et ipsi durum sit alium confessarium adire (*S. Offic.* d. d. 5 Sept. 1900). Unde non fit, ut non etiam ex alio capite illa impossibilitas recurrendi per literas ad S. Sedem oriri possit.* 2. Si prudens sit dubium de dispositione poenitentis, quod resolvi non possit¹, nec adsit necessitas absolvendi; alias enim temerarie exponeretur sacramentum periculo nullitatis. Signa autem dubiae dispositionis sunt, si poenitens contra fidem datam nondum deseruerit occasionem peccandi proximam; si aliquoties sponderit scandalum tollere, redire in amicitiam, aliena reddere aliisve obligationibus gravibus satisfacere, et promissis non steterit, cum potuisset. 3. Per se loquendo, si post confessionem diu omissam et frequentes relapsus appareat poenitentem negligenter examinasse conscientiam; quia tum magnum est periculum, ne absolvatur culpabiliter non integre confessus. Dixi «per se loquendo» quia, si poenitens rudis sit aut se melius examinare aut redire non possit, iuvandus est et absolvendus, si iudicetur dispositus. 4. Si poenitens esset peccator publicus, v. gr. usurarius vel concubiniarius publicus, differenda esset absolutio publica, donec

¹ Nimirum ante omnia confessarius conari debet, ut poenitentem indispositum vel dubie dispositum disponat melius; quo feliciter facto, nihil amplius obstat, quominus absolvat.

constaret de emendatione; quia alias scandalizarentur fideles. Posset tamen dispositus absolvi privatim; sed communio publice danda non esset. 5. Si consideratis omnibus dilatio videatur poenitenti profutura, v. gr. si magnum capiat horrorem peccatorum, gravitatem eorum magis apprehendat, firmetur magis contra relapsus, concipiatur maior dolor et firmiter propositum, adstringatur magis ad utendum mediis praescriptis, rem alienam restituat, damna compenset aliasque obligationes impleat. Potest confessarius quandoque laudabiliter ad breve tempus etiam ei qui videatur dispositus absolutionem differre, saltem si non sit poenitens omnino invitus. Est doctrina communis, et ratio est, quia confessarius est medicus animae adeoque potest adhibere media, quae prudenter spirituali hominis sanitati fore utiliora iudicat; sicut potest imponere media praeservativa aut praeexigere alicuius satisfactionis impletionem. Habet quidem rite dispositus ius ad absolutionem, sed non semper ad eam statim accipiendam, sicut catechumenus ius non habet ad baptismum statim accipiendum, verum ubi iudicio confessarii magis expediet. Dixi: 1) *quandoque*, quia disposito non nisi raro differenda est absolutio, cavendumque, ne differatur, quando sine nota non potest differri communio, aut sunt lucrandae indulgentiae, quas alio tempore lucrari non posset, vel quando praevidetur periculum, ne cogatur eadem peccata alteri confiteri, quia per hoc iniustum illi onus imponeretur, vel denique si exponitur periculo moriendi sine absolutione, aut ad longum tempus non posset redire¹; 2) *ad breve tempus*, puta ad octo vel paulo plures dies, quia dilatio diuturna in poenitente disposito non videtur usurpanda, cum in-

¹ Quod auctor dilationem absolutionis eius, qui certo dispositus est, ad *raros* casus restringit, magis etiam nostra aetate pro regula esse debet, saltem quoad viros. Hi enim dilationem facile graviter ferunt atque potius malos quam bonos fructus ex ea referunt. Aliter sane de male vel dubie dispositis, nisi occurrat exceptio, de qua n. 26.

certum sit, num habeat perfectam contritionem atque sit meriturus de condigno aliquid et non incururus periculum damnationis. Dixi: 3) *si poenitens non sit omnino invitus*; si enim esset omnino invitus et disponi non posset, ut acquiesceret, absolvendus esset, quia alias exasperaretur aut ad alium iret, vel intra breve tempus non rediret. Ceterum is, cui differtur absolutio, excitandus est, ut frequentius eliciat actus caritatis et contritionis; ut ita acquirat vires maiores contra tentationes; ut postea melius dispositus ampliores gratias accipiat, quibus compensabitur gratiae augmentum, quod per absolutionem alias modo accepisset. Imponenda quoque est poenitentia, et monendus poenitens necesse non esse ut peccata modo exposita, si ad eundem confessarium redeat, denuo confiteatur; potest enim idem confessarius ipsum ab illis peccatis absolvere, etsi eorum distincte non recordetur, modo poenitentiam ante imposuerit convenientem aliquamque, si ita convenire iudicet, nunc addat.

35. Resp. II. Neganda est absolutio illi, quem constat esse indispositum. Unde neganda est, 1. si poenitens nolit restituere rem alienam aut satisfacere pro damno illato in bonis seu fortunae seu famae et honoris, cum possit. Quod addo, quia, si modo non possit, satis est, ut habeat voluntatem id faciendi, spondeatque facturum se occasionemque quaesiturum. 2. Si nolit offensam sibi illatam condonare, gravem minuetur vindictam, differre velit plus quam par est cum aliorum scandalo reconciliationem cum proximo, aut si nolit praestare, quod tenetur sub mortali, v. g. stipendia dare famulis, tegere decenter pectus, quod cum scandalo nudum gerit. 3. Si retineat voluntatem duellandi suo tempore. 4. Si habeat notitiam alicuius rei, ex qua grave damnum imminet alteri, et nolit congruo modo efficere, ut avertatur, v. gr. si sciat aliquem esse in periculo gravis seductionis, nec curare velit, ut res manifestetur illis, ad quos spectat corrigere vel impedire: ratio horum est, quia tales sunt

in actuali gravi peccato. *Inspici quidem in ultimo casu debet, utrum adsit gravis obligatio, an fortasse timor proprii damni magni excuset. Non excusat damnum etiam grave, si proximus est in necessitate valde gravi, aut si agitur de gravi damno communi avertendo. Cf. *S. Alph.* III 34 sqq.* 5. Per se loquendo, si poenitens ignoret scitu necessaria necessitate medii nec possit nunc instrui, v. gr. si ignoret mysterium Sanctissimae Trinitatis, Incarnationis, quia fides horum etiam mysteriorum probabiliter est fundamentum iustificationis. Dixi: 1) «per se loquendo», quia in articulo mortis absolvi posset sub conditione ignorans mysterium Sanctissimae Trinitatis, etiamsi instrui non posset; probabile enim est illud non esse scitu necessarium necessitate medii. Dixi: 2) «nec possit instrui»; nam si possit, instruendus est, aut si tempus non patitur, monendus, ut curet se instrui, et post instructionem absolvendus: atque haec satis clara sunt. Maior difficultas est circa consuetudinarios vel constitutos in occasione proxima. Sed de his infra P. 3, n. 169 et deinceps.

36. Resp. III. Si confessario constet ex confessione alterius commisisse certum peccatum poenitentem, quod nec confessus sit nec modo confiteatur, v. gr. si sponsus confiteatur se a paschate confessum non esse, fornicatum autem esse cum sua sponsa post dominicam in albis; si haec dein pariter dicat se a paschate confessam non esse, de fornicatione autem mentionem non faciat: potest confessarius more consueto eam examinare circa ea, quae eiusmodi homines interrogari solent, v. gr. num ipsam nil ultra angat, num nihil contigerit post contracta sponsalia, quod conscientiam gravare possit, quia ex scientia illa etiam sacramentali non amisit confessarius ius interrogandi modo ordinario; quod addo, quia ad examen extraordinarium illa scientia uti non licet. At si sponsa neget peccatum illud, quid agendum sit confessario, controvertunt auctores. *Gobat* et

alii putant absolutionem dandam esse sub conditione, eo quod non minorem fidem mereatur quam complex peccati, adeoque ius ad absolutionem habeat. Admittunt hoc alii, si sit ratio prudens excusandi poenitentem, eo quod non recordetur forte illud factum esse post ultimam confessionem, aut ex ruditate sua putet inculpabiliter licere copulam, quia, uti quandoque dicunt, existimarit se coram Deo iam esse coniugem etc. Si vero tale iudicium formari non possit, sitque confessarius certus peccatum illud clavibus non fuisse subiectum, recte tenent sponsam absolvendam non esse, sed praevia admonitione ordinaria de matrimonio digne ineundo, utpote ex quo pendeat pars magna felicitatis in eo expectandae, deque diligenti praeparatione, dicto «Miserereatur», sine absolutione, insciam non datae absolutionis, dimittendam, ne sacramentum administretur invalide; tum quia potius accusanti se cum sui confusione quam neganti forte ex pudore credendum est; tum quia confessarius dando absolutionem ei nihil prodest, eam negando nullum incommodum nec confusionem affert. *Utrolibet modo agere potest confessarius: aut potest non absolvere id dissimulando, aut potest absolvere. In neutro casu ipse peccat, neque peccatum sacrilegii poenitentis impedit. Cur ipse non peccet dando absolutionem, quam sciat fore nullam, ratio ea est, quod hanc scientiam non habeat nisi ex confessione haustam seu sacramentali sigillo clausam: qua uti non tenetur extra confessionem ipsius poenitentis, qui notitiam dedit. Cf. Theol. mor. II¹¹ 555.*

Quodsi confessarius extra confessionem ab aliis audivisset peccatum illud post ultimam confessionem, v. gr. ante duos dies, commissum esse, potius credendum esset poenitenti. Si tamen esset longe maior auctoritas testantis, et circumstantiae apertius adversarentur contra poenitentem, absolvendus non esset saltem absolute. *Lacroix* l. 6, p. 2, n. 1969 et n. 1753; *Illsung* n. 128.

37. Resp. IV. Quando alicui neganda est absolutio, fiat id suaviter, ostendaturque id ad poenitentis et confessarii salutem necessarium; huic maiorem potestatem non esse, quam contulerit Deus; sique attentaret absolvere, nihil acturum, et ne terreatur poenitens, non imponatur poenitentia nimis rigida; sed pars suggeratur sub consilio, dicatque confessarius se pro eo oraturum, moneat insuper, si ad alium eat, eadem peccata iterum esse confitenda nec ad communionem modo accedendum esse etc.¹

CAPUT IX.

Quomodo poenitentes sint generatim dirigendi ad vitam devotam sive vere christianam.

Concipienda voluntas vitae vere christianae nixae in aestimatione rerum aeternarum, mundi despectu, horrore peccati. — Media generalia: virtutum magna aestimatio, desiderium, frequens oratio, proficiendi conatus, recordatio Dei praesentis. — Exercitia pia: frequens exercitium virtutum theologiarum, humilitatis, rectae intentionis; examen generale et particulare, frequens confessio et communio.

38. Resp. I. Quisque pro suo statu et conditione et capacitate poterit instrui, praemissis quae dixi n. 3: vitam vere devotam non consistere in longis precibus vocabulis, non in diuturna mora in templis, non in pietate sensibili, ut quandoque mulieres sibi male persuadent; sed in eo ut quis declinet a malo statuique suo con-

¹ Non possum non commemorare aurea illa verba Leonis XII, quibus in Bulla iubilaei anno 1825 *Caritate Christi* confessarios instruit: «Quocumque autem animo sint qui accedant ad ministrum poenitentiae, nihil ei magis cavendum est, quam ne sua culpa diffusus quispian Dei bonitati aut sacramento reconciliationis infensus discedat. Quare si iusta sit causa, cur differenda sit absolutio, verbis quoad poterit humanissimis persuadeat confessis necesse est, id et munus officiumque suum et eorum ipsorum salutem omnino postulare, eosque ad redeundum quam primum blandissime alliciat, ut, iis fideliter peractis quae salubriter praescripta fuerint, vinculis soluti peccatorum gratiae coelestis dulcedine reficiantur.»

venienter vivat et agat sibi agenda ex intentione recta seu motivo supernaturali virtutis, maxime caritatis erga Deum et proximum, pro regula voluntatis suae habens voluntatem Dei, qui bonorum nostrorum non indiget. Quae enim devotio, si materfamilias tempore, quo liberis, quo rei domesticae invigilandum est, multas horas Sacris audiendis insumeret, si filia, dum domi laborandum, dum parentes in victu aliisque necessariis comparandis adiuvandi sunt, templa visitaret vel domi sacrae lectioni aut orationi vacaret! Deus, magnus paterfamilias, officia distribuit, cuique statum et functiones assignat; huic sanctae voluntati qui ex maiore caritate et reverentia magis se conformat, vitam magis devotam ducit; neque opus bonum est, nisi conforme voluntati divinae. Certe Christus Dominus non placuit minus Patri vitam privatam 30 annis agens, laborans in officina nutritii sui et matri obsequens, quam postea regnum Dei praedicans et patrans miracula.

39. Resp. II. Admoneatur poenitens, ut magnam concipiat aestimationem finis sui, ad quem creatus est. Creatus est homo, ut in hac mortali vita sua Dominum Deum suum laudet ac reveretur, eique serviens tandem salvus fiat. Reliqua autem sita super terram creata sunt hominis ipsius causa, ut eum ad finem creationis suae iuvent. Haec alte imprimenda sunt poenitentibus, excitando eos ad fervens studium finis sui consequendi. Quidquid homo agit, quidquid patitur, quod eo non tendit, deperditis annumerandum est. Fine illo qui excidit, melius esset illi, si natus non esset. Exponendum quoque, quam multiplicia, quam facilia, quam iucunda, quam excellentia dederit Deus homini media ad finem suum, quam benigne ordinaverit, ut omnia seu prospera seu adversa diligentibus Deum cooperentur in bonum. Ac proinde inexcusabilis fit homo, qui divitias bonitatis Dei contemnit vel iis abutitur. Denique moneatur, ut conitatur ad omnimodam indifferentiam, suscipiendo

de manu Dei non minus lubenti et grato animo adversa quam prospera; quia nescit homo, quid ad finem suum magis conducat: valetudo bona an adversa, divitiae an paupertas, honor an neglectus et contemptus.

40. Resp. III. Concipiat magnum odium et horrorem omnis peccati, imprimis mortalis, considerando eius malitiam; quae etsi transcendat humanum intellectum, magis tamen apparebit, si considerentur: 1. poenae, quibus Deus, iustus vindex, unicum mortale in angelis lapsis et Adamo excepit, et quibus punit modo mortalia in aeternum in inferno. 2. Satisfactio, quam Deus exegit ab Unigenito suo, qui peccata nostra in se suscepit eluenda. Neque enim satis ei erat, ut unum obsequium, etsi infiniti valoris, exhiberet, sed ut nasceretur pauper, ab hominibus desertus viveret ut egenus et quasi ignotus, toleraret opprobria, contemptum, calumnias, immo ignominiosam mortem crucis inter latrones subiret. 3. Quis per peccatum mortale offendatur, inhonoretur, contemnatur; a quo et ob quid, in quibus circumstantiis: vid. Deus in conspectu suo, eo tempore, dum homini dat vitam ex amore salutis eius, eum fovet et sustentat, ut supra exposui sub n. 12.

41. Resp. IV. Saepius poenitens consideret, quam fluxa atque mutabilia sint omnia, quae mundus offert, cogitet brevitatem vitae, mortem certam, horam incertam, aeternitatem deinde futuram felicem vel infelicem. «Quid prodest homini, si mundum universum lucretur, animae vero suae detrimentum patiatur?» (Mt 16, 26.) Nihil proderit divitem fuisse, nil fuisse in deliciis, honoribus, nihil fuisse principem, regem, totius mundi monarcham. Hac ratione consequetur amorem spiritualis paupertatis et animus a terrenis avelletur.

42. Resp. V. Suggestantur media generalia consequendae virtutis; quorum *primum* est magna virtutis aestimatio; virtus enim substantia est vitae christianae et rationalis naturae dignitas, decor, pulchritudo, orna-

tus, nobilitas. Haec si desit, nihil conferunt cetera; si adsit, hominem evehit ad Dei similitudinem, constituit enim eum prudentem, iustum, fortem, temperantem, mitem, patientem, benignum, misericordem, aliisque perfectionibus exornat; ex quibus pulchra quaedam Dei similitudo et perfectionum eius imitatio consurgit; immo filius fit Dei, filius autem refert patrem. Similitudo Dei in nobis secundum S. Augustinum¹ in moribus cernenda est. «Nam sicut Deus creator, qui hominem ad imaginem suam creavit, est caritas, bonus et iustus, patiens et mitis, mundus et misericors, et cetera sanctarum virtutum insignia, quae de Deo leguntur: ita homo creatus est, ut caritatem haberet; ut bonus esset et iustus, patiens atque mitis, mundus et misericors. Quas virtutes quanto plus quisque in se ipso habet, tanto propior est Deo et maiorem sui creatoris gerit similitudinem. Si vero, quod absit, aliquis per devia vitiorum et diverticula malorum ab hac nobilissima sui conditoris similitudine degener aberrat, tunc fit de eo, quod scriptum est: Homo, cum in honore esset, non intellexit.» Quam autem similitudo Dei homini conferat excellentiam, quis explicet? «Ego dixi: Dii estis et filii Excelsi omnes» (Ps 81, 6). Vis esse ex iis? Sectare virtutem.

Secundum generale medium est ardens, forte, efficax virtutis desiderium. Ardens quidem, ut quis ad eam feratur instar famelici ad cibum, instar sitientis ad potum: «Beati enim, qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.» Forte autem, ut animum contra difficultates erigat et virtutis studio firmet; has enim qui horrent, virtutem solidam non consequentur. Ut dicit S. Gregor. (Moral. l. 7, c. 28; *Migne* LXXV, 785), «esse humiles, sed tamen sine despectu; esse contenti propriis, sed sine necessitate; esse casti, sed sine maceratione corporis; esse patientes, sed sine contumeliis

¹ In append. op. S. Aug., De spiritu et anima c. 35 (ML XL 806).

volunt; cumque adipisci virtutem quaerunt, sed labores virtutum fugiunt, quid aliud quam et belli certamina in campo nesciunt, et triumphare in urbibus de bello concupiscunt?» Denique desiderium efficax, quod ad praxim operationis externa perveniat contemptisque hominum diceriis et propriis commoditatibus sectetur non consolationes spirituales neglecta virtutis substantia, instar pueri, qui butyrum pani allitum delingit et panem negligit, sed virtutes constantes et firmas, quae sibi in omni loco, tempore, occasione constant. Quodsi hoc modo labori non parcimus, Deus dona sua dabit larga manu secundum dispositionem cordis nostri.

Tertium generale medium est frequens et humilis oratio seu petitio virtutis; est enim virtus eximium Dei donum, quod sine oratione non obtinetur; sed vult Deus illius auctor agnosci, vult quadam importunitate cogi, ut discamus donum illud agnoscere, fontem adorare, gratos nos exhibere, id quod fiet cum magna nostra, non Dei utilitate. Et hinc toties nos adhortatur Deus ad orationem: «Petite, et dabitur vobis; quaerite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis» (Mt 7, 7). «Oportet semper orare, et non deficere» (Lc 18, 1). «Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis» (Io 16, 23). Debet autem oratio fieri cum fiducia, ut in nomine Christi fiat, innitendo illius meritis, non nostris, et cum humilitate, referendo quod petitur ad gloriam Dei, ut glorificetur Pater in Filio; alias enim non petitur in nomine Christi. Demum modus petendi virtutem triplex est; peti enim potest vel virtus in communi, exemplo Davidis (Ps 118, 66) orantis: «Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me»; vel virtus in particulari in hac oratione, hac hebdomada, hoc mense toto una, alias alia; qui modus utilior est priore; vel ita ut, iis consideratis quae ad virtutem, v. gr. humilitatem, movent, exerceas illius actus, cum magno proficiendi desiderio. Ut vero oratio inflammetur magis, expedit, ut Deo proponas

modo tuam indigentiam, paupertatem, virtutis necessitatem, pericula etc., modo caritatem, qua nos Deus ab aeterno dilexit; misericordiam, qua revocavit aberrantes; longanimitatem et patientiam, qua rebelles toleravit; modo labores, sudores, opprobria, cruciatus, mortem Christi; et haec eadem proponi possunt Christo et beatissimae Virgini.

Quartum medium est constans in virtute progrediendi conatus; sic enim crescit virtutis aestimatio, desiderium, habitus, qui actibus frequentatis augetur. Atque conatus ille ad profectum necessarius est, ita ut non progredi in virtute sit regredi, ut Patres et spirituales magistri docent. Cuius ratio est, quia tam parum cor nostrum sine amore esse potest quam ignis sine calore; amor autem aut ordinatus est et coelestis, aut inordinatus, ut plurimum terrenus: si terrenus, deficimus; si coelestis, progredimur; at coelestis non erit, nisi constanter pugnemus contra amorem proprium naturamque vitiatam et conemur progredi.

Quintum medium est operari ex memoria praesentis Dei et omnia etiam secreta cordis nostri intuentis: «Ambula coram me, et esto perfectus» (Gn 17, 1); id est, *eris*, ut exponitur.

Sextum medium generale est Christum, qui via, veritas et vita est, sibi tamquam magistrum et exemplar virtutum proponere; et hac se cogitatione animare: Vita nostra militia est super terram, ut Iob testatur; dux et imperator noster Christus; huic nomen dedi, huius vexillum sequor; ipse laboravit, passus est sitim, famem, frigus, aestum, opprobria, contumelias, humiliavit se usque ad mortem crucis, ut me redimeret et ita intraret in gloriam suam; invitat me ad illam, at non vult me in partem illius venire, nisi cooperer et compatiar. Non est servus maior domino, nec discipulus supra magistrum; pudore suffundi deberet miles, si commodius et delicatius haberi vellet quam dux suus,

rex et imperator, et nihilominus socius esse vellet regni et gloriae.

43. Resp. VI. Doceatur poenitens exercere frequenter fidem, spem, caritatem; fidem quidem cum magna humilitate et reverentia, suum intellectum subiciendo et captivando in obsequium supremae veritatis circa Dei perfectiones, mysteria SS. Trinitatis, Incarnationis, sacramenti Eucharistiae, circa praemia iustis et supplicia aeterna peccatoribus praeparata. Spem exercere debet cum magno desiderio beatitudinis, cum magna fiducia in omnipotentia, benignitate, misericordia, fidelitate promittentis Dei, meritisque Christi, quae voluit esse nostra. Caritatem denique exercent gaudendo de infinitis Dei perfectionibus, se illi offerendo, optando ut illum omnes propter se ament, invitando omnes creaturas ad illum laudandum et ei benedicendum; gratulando de gloria extrinseca in coelo et in terra; exultando de eius cultu et honore; dolendo quod tot illum negligant, offendant, contemnant et quod ipsi eum offenderimus; deplorando nostram et aliorum caecitatem et tepiditatem in eius agnitione, aestimatione, obsequio.

44. Resp. VII. Inducatur, ut se constanter exercent in humilitate cordis, oris, operis; atque ad hanc virtutem consequendam saepe recogitet: Quid quantusque est Deus et quid ego? Deus aeternus, immensus, omniscius, sapientissimus, omnipotens, omne bonum; ego ante annos non multos fui nihil, iam ex me nihil sum, et quid per peccata? Post paucos annos quid ero, et quid in aeternitate? Ut sic se humiliet sub omnipotenti manu Dei, ad eum in omnibus recurrat, suam agnoscens caecitatem, paupertatem, impotentiam ad omne bonum, sibi attribuat solos defectus, Deo vero omne bonum, ut erga proximum sit benignus, misericors, omnium se postremum reputando. Est enim humilitas fundamentum omnium virtutum, sine qua nemo quemquam perfectionis gradum attigit, «quia Deus superbis resistit, humilibus

autem dat gratiam» (1 Petr 5, 5); quia humiles Deo, qui gloriam suam non vult nec potest dare alteri, omnia dona accepta referunt; superbi autem fures sunt in domo Dei et raptores gloriae eius.

45. Resp. VIII. In omnibus discat recta procedere intentione, spectans unice beneplacitum et gloriam Dei; ideoque diligenter invigilet suis affectibus et usui sensuum, eos ad examen saepe revocet; alias enim amor proprius intentionem aut evertet aut labefactabit, quia «sensus et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua» (Gn 8, 21).

46. Resp. IX. Praeter examen generale de actibus totius diei vespere instituendum familiare sibi habeat examen particulare, cuius praxis haec est: Suscipitur ad certum tempus certa virtus exercenda per diem; vel vitium aut passio mortificanda; mane fit propositum, praevidentur occasiones, per diem exercentur actus illius virtutis aut mortificatio passionis, augendo in dies numerum in bono et minuendo in malo; vesperi initur ratio, elicitur dolor de lapsibus vel negligentis, examinatur profectus, maiorne sit an minor? Statuitur pro die altero. Pro quo examine primum assumenda virtus magis necessario exercenda, aut passio praedominans imminuenda.

47. Resp. X. Commendanda exacta confessio et communio frequens ac devota. Ut confessio sit devota, non tantum fiat praemisso examine, humilique et sincera peccatorum confessione, cum dolore vero et efficaci emendationis proposito; sed etiam media poenitens indaget, occasiones peccatorum statuatur vitare. Suscipiatur absolutio animo demisso gratoque tamquam a Christo; pro accepta postea agantur gratiae, et conceptum antea propositum ei offeratur gratiis suis confirmandum. «Confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis» (Ps 67, 29). Quo communio sit magis devota, debet 1. homo mundus esse non ab omni solum mortali, sed veniali etiam peccato, omni inordinato affectu; proinde omnes animi

affectus bene sunt excutiendi. Ex fine intento agnoscuntur. 2. Debet excitari ardens desiderium Christum suscipiendi, considerando propriam indigentiam, caecitatem, animi morbos, impotentiam, pericula; Christi autem divitias, potentiam, amorem, quo nobiscum esse desiderat et nos ditare. «Si quis sitit, veniat ad me» (Io 7, 37). «Sitienti dabo de fonte aquae vivae» (Apc 21, 6). «Deliciae meae esse cum filiis hominum» (Prv 8, 31). 3. Profunde se humiliare debet considerando ex una parte suum nihilum, indignitatem maxime per peccata et ingratitude contractam, ex altera Christi dignitatem. 4. Suscipere debet Christum viva fide, magna cum fiducia, ardenti amore et desiderio se illi perfecte conformandi in agendo et patiando, magna cum humilitate, attentione, reverentia. 5. Suscepto sponso animae suae gratias humiles agere, quod fit subiciendo illi intellectum per fidem, eum adorando, amando, optando ut ab omnibus ametur et glorificetur, se offerendo, compellendo eum iam regem suum, iam sponsum etc., petendo gratiam uberem, per diem mortificationem subeundo aliquam, legendo sacrum librum, vitando vanam conversationem etc.

CAPUT X.

Num, quando, quomodo errores et defectus in sacro tribunali a confessario admissi sint corrigendi.

Error in absolutione; in interrogatione; in monitione et in restitutione imponenda vel neganda. Breve examen post auditas confessiones.

48. Resp. I. Si confessarius poenitentem dispositum, peccati mortalis reum ex oblivione, distractione aut errore vel omnino non aut invalide absolvit, tenetur eum dein absolvere vel statim, si adhuc est moraliter praesens, secundum dicta n. 31, vel postea, si eum noverit praesentemque habeat post aliquot horas, immo etiam post diem et iuxta *Lessium* in Auctario ad voc. Confessio, Casu 5, aliosque multos cum *Gobat, Cardenas* in 2 Crisi,

dissert. 2, n. 88, post duos dies; quia, cum sacramentum poenitentiae sit institutum per modum iudicii, diutius durat moralis coniunctio inter partes quam in reliquis plerisque sacramentis. Hoc tamen casu, quo tantum temporis intercedat, si fieri potest, prius monendus est poenitens et renovandus dolor; si autem moneri non posset, absolvendus saltem esset sub conditione, praesertim si prudens esset timor, ne dolor sit retractatus. Ratio, cur utcumque *absolvendus* sit, est: quia ius habet ad absolutionem, cuius etiam accipiendae voluntatem retinet; *cur autem absolvendus sit *conditionate*, ea est ratio: quia probabile quidem est, at non certum tantum intervalum non obstare valori sacramenti.* Quodsi dilata diutius occasione eum conveniendi rediret confessurus eidem confessario, dici ei posset: Numquid accusas te et doles de omnibus peccatis totius vitae? et annuenti dari absolutio, modo confessarius adhuc in confuso memor esset status prioris. Si autem nec redeat nec conveniri nec reduci nec post longum tempus occurrens moneri possit sine notabili poenitentis offensione et scandalo aut notabili confusione vel detrimento honoris et famae confessarii (sicut plerumque fieri nequit, si tempus paulo longius intercesserit), commendet confessarius rem Deo et culpam, si admisit, expiet. Neque enim tenetur confessarius cum scandalo vel gravi damno suo integritatem confessionis materialem procurare, cum et ipse poenitens ex gravi causa ab ea excusetur. Haec intelligenda sunt, si poenitens prudenter credatur iterum confessurus ante mortem et ita a priore peccato saltem indirecte absolvatur; si enim putaretur prius mortis subiturus periculum, salus illius esset damno famae propriae praeferenda. Ceterum, secundum *Aversa* et *Burghaber* (Cent. 2, casu 60) confusio sola et infamia apud poenitentem subeunda excusat confessarium, dummodo prudenter putet poenitentem adhuc semel confessurum. Dixi in responsione: *poenitentem peccati mortalis reum*; nam, si non

nisi venialia habuisset, etsi absolvendus esset statim, dum adhuc est moraliter praesens, si tamen iam abiisset, facilius res dissimulari posset, nisi forte esset prudens timor, ne sit nihilominus in statu mortalis peccati et non amplius intra longum tempus confessurus.

49. Resp. II. Si confessarius neglexit interrogare poenitentem de specie et numero peccatorum gravium, potest et debet poenitentem adhuc in sede confessionali flectentem interrogare etiam post datam absolutionem et monere de obligationibus, de quibus forte monitus non est. Nec opus est ad id veniam petere, quia iudicium adhuc integraliter durat. Ita sententia communis. Si autem poenitens iam discesserit, regulariter ad nihil tenetur confessarius, nisi forte ad poenitentiam, si culpa intervenerit; quia admonitio extra confessionem vix fiet sine gravi confusione poenitentis et confessarii, ipseque non concurrit positive ad omissionem. Si tamen rediret idem poenitens ad confessionem apud eundem confessarium faciendam, monendus esset de defectu commisso; alias enim confessio non fieret omnium, ad quae confitenda tenetur poenitens. Dixi: *si neglexit interrogare*; nam si positive falso dixisset non esse opus horum peccatorum speciem vel numerum exponere, monendus esset, si sine gravi scandalo et detrimento poenitentis et confessarii moneri posset; quia alias confessarius pergeret esse causa, cur grave praeceptum violaretur de omnibus confitendis quoad speciem et numerum. Verum quia magna ordinarie est confusio confessarii, ut supra dictum est, si delictum suum aut ignorantiam manifestet poenitenti, cum homines, lingua facile labiles, proni sint ad talia aliis aperienda, videtur confessarius ab hoc onere saepe liberari, si nempe poenitens non redeat ad ipsum. Docet enim *Lugo*, De poenit. d. 22, n. 57 sqq, cum *Suarez* et *Vasquez*, non teneri confessarium, per se loquendo, monere poenitentem ad corrigendum errorem etiam culpabiliter admissum, si prudenter timeatur scan-

dalum aut detrimentum grave proprium vel alienum aut gravis offensa poenitentis. Si tamen monendus esset, putant *Suares* et *Arriaga* posse dedoceri errorem extra confessionem, non petita etiam venia, dicendo: si tale vel tale peccatum admitteretur, hoc vel illo modo confitendum esse. Melius est petere veniam, si extra confessionem corrigendus esset. *Immo aliter grave periculum est, ne laedatur sigillum. Cf. n. 54.*

50. Resp. III. Si confessarius pure neglexit monere poenitentem de restitutione facienda, et ideo hanc ille omittat, non tenetur propterea confessarius ad compensationem damni, etsi ex ignorantia vincibili et cum culpa gravi processisset; quia ex iustitia erga tertium non tenetur monere aut eius damnum impedire, sed summum ex caritate; ex qua etiam tenetur errorem corrigere, si commode possit¹; si autem non possit, rem Deo commendat (*Laymann* l. 5, tr. 6, c. 6). Excipit *Lacroix*, nisi ideo tacuerit, ut poenitens non restitueret; eo quod tertius ius habeat, ne per dolum impediatur ab eo, quod ipsi debetur ex iustitia. At silentium confessarii vel est causa per se damni vel non est; si primum, tenetur, etsi fraus non adfuerit; si non est, intentio interna non inducit obligationem compensandi, nisi actio externa sit causa efficax damni. Aliud esset, si intentio illa ita silentium qualificasset, ut poenitens illo fuerit

¹ *S. Alph.* VI 621 eadem fere dicit: «Si confessarius negative se habuit, negligendo monere poenitentem de restitutione, tunc distinguendum. Si inculpabiliter id egerit, non tenetur quidem cum gravi suo incommodo monere poenitentem; sed tenetur cum aliquo . . . , quia caritas obligat quemquam ad reparandum cum levi suo incommodo grave nocumentum proximi. Et in hoc advertit *Lugo* disp. 22, n. 63: incommodum mensurandum esse respectivo ad damnum; quod si sit gravissimum, aderit forte obligatio illud reparandi etiam cum notabili incommodo. Si vero confessarius culpabiliter neglexit monere de restitutione, merito dicunt *Lugo*, *Elbel*: teneri cum maiore suo incommodo ad monitionem faciendam.» — Verum etiam hanc monendi obligationem caritatis esse, non iustitiae, S. D. addit.

motus ad non restituendum; unde alii dicunt teneri confessarium in defectu poenitentis, si hic silentio confessarii motus fuerit ad non restituendum. At *Stoz* et alii negant silentium confessarii ordinarie esse tacitam approbationem iuris retinendi, cum poenitens nesciat, utrum ex oblivione, an iusta de causa taceatur.

51. Resp. IV. Si confessarius bona fide obliget poenitentem ad restituendum qui non tenetur, aut deobliget eum qui tenetur, per se loquendo non obligatur ad compensanda damna; cognito tamen errore tenetur ex caritate, immo etiam ex iustitia monere poenitentem, si potest sine proprio incommodo relative magno. Ratio *primae* partis est, quia, ubi nec culpa theologica est nec res aliena etiam aequivalenter, illi in conscientia non est obligatio restituendi, nisi forte specialis contractus intervenerit, qualis hic non intervenit; sed sicut suscipientes officium advocati, medici, consilarii non intendunt se obligare nisi ad diligentiam communem cavendumque dolum et culpam latam, quae coniuncta sit cum culpa theologica gravi, neque nisi ex hac in foro interno tenentur de damnis, ita etiam confessarius neque obligavit se poenitenti gravius nec tenetur de damno sine culpa ipsius secuto. Ratio *secundae* partis est, quia caritas postulat, ut, ubi commode possum, impediam damnum proximi. Ratio *tertia* partis est, quia confessarius tenetur impedire, ne actio sua moraliter perseverans pergat continuare damnum, sicut, si sine culpa alium infamasset graviter vel alterius domum incendissem, tenerer ex iustitia resarcire famam et extinguere, si possum, incendium¹. Non tenetur tamen

¹ *Reuter* quidem hanc sententiam: esse videl. obligationem iustitiae monendi poenitentem, quando sine magno incommodo moneri possit, dicit tantum *probabilior*. Nam ita pergit: «*Navarrus* et *Sanchez* docent quoque probabiliter teneri tantum ex caritate, quando sine magno incommodo monere potest, quia nec ex culpa antecedente nec ex re aliena nec iam ex officio tenetur monere, cum officium cesset: sicut,

confessarius ipse restituere, *ubi prout potuit poenitentem monuit*, ex ratione data.

52. Resp. V. Si autem confessarius ex ignorantia graviter culpabili vel ex malitia positive deobligavit, tenetur ex iustitia curare, ut damna resarciantur, aut ipse resarcire; quia fuit causa illorum iniusta. Procedit hoc etiam de confessario religioso, qui tamen, si non haberet nec habere posset unde restitueret sine gravi sua infamia vel incommodo¹, non teneretur ipse in defectu poenitentis vel alterius; quia irrationabiliter ab ipso exigetur; si autem habere posset a superiore vel alio petendo ad usum pium, teneretur petere et in defectu alterius restituere ob rationem datam.

53. Resp. VI. Si temere vel diligentia ad inveniendum dominum a poenitente nondum adhibita dixit, ut res

inquiunt, si a fure accepissem dono vas pretiosum et bona fide donassem alteri, postea resciscens fuisse furtivum non tenerer ex iustitia domino dicere. Prima sententia probabilior est, nec obstat exemplum; nam si donatio mea esset causa, cur dominus vas non reciperet, tenerer revocare illam vel domino dicere ex iustitia.* Sed tum ratio, quam Reuter affert pro sua (probabiliori) sententia, si magis evolvitur, tum auctoritas vetant oppositam sententiam haberi pro probabili. Confessarius enim non tenetur quidem ad restitutionem sive ex re aliena detenta sive ex actione culpabili, sed ex ipsa sua actione, quae, utut inculpabilis erat, erat tamen et perseverat esse efficax damni alieni iniusti, tenetur; i. e. tenetur impedire, ne ex sua actione causetur damnum tertii iniustum, sicut qui inculpabiliter iniecit ignem in acervum frumenti, tenetur ignem extinguere, si possit, ut damni periculum atque damnum ipsum avertat. Quod si, cum sine gravi incommodo posset, neglexit, commisit culpam ex se gravem; atque ex tali nova culpa eaque gravi teneri potest confessarius etiam ad restitutionem damni, cuius primo quidem inculpabiliter causam posuit, dein cum gravi culpa hanc causam efficacem quodammodo sustinuit. Aliis verbis: confessarius posuit actionem materialiter iniustam; quae evadit iniusta formaliter, si eius efficaciam postea sciens et volens sustinet. Cf. etiam *S. Alph.* VI 621. Attende igitur discrimen a casu supra n. 50 discussio.

¹ Cum gravi infamia quidem non tenetur; incommodum autem grave, idque magis aut minus grave pro diverso damno causato, eum non eximit ab obligatione quaerendi unde accipiat, quibus faciat restitutionem, si modo dominus laesus sit determinatus et notus.

daretur pauperibus, manet obligatio inquirendi dominum et invento restituendi; ad quod primo loco tenetur poenitens et eo deficiente confessarius. Ex quibus patet, quam caute procedendum confessario sit in materia restitutionis, ut quando certus non est de obligatione vel immunitate ab illa, non statim resolvat, sed moram petat rem expendendi vel alios consulendi, dicatque poenitenti: Numquid paratus es praestare omne id, ad quod intelliges te obligari? Si annuat, dicat: Rem istam expendam; redi post tempus ad me, aut si nequeas, ad alium virum doctum et casum expone.

54. Resp. VII. Si confessarius dixerit valere contractum v. gr. matrimonii, cum sit invalidus, aut non valere certum votum, cum valeat, tenetur monere poenitentem, si possit; id quod fieri posset per alium, si ista non cadunt sub sigillum, nisi tamen constet poenitentem nolle ista revelari alteri; non autem cadunt sub sigillum, si non sunt manifestata ad peccatum explicandum. Cf. *Lacroix* l. 6, p. 2, n. 173. Utrum autem ad eiusmodi errores corrigendos confessarius prius teneatur a poenitente legitime obtinere veniam loquendi de auditis iis in confessione, de quibus loqui ad corrigendum errorem necesse est, an possit eum monere non petita licentia, non convenit inter theologos. Communior tenet sententia, si poenitens sit absolutus, ad loquendum cum illo extra confessionem de iis quae sub sigillum cadunt necesse esse, ut ab ipso legitime sit obtenta venia, quia sacramentum iam completum est; secus, si vere absolutus non esset; dicere enim illi eum absolutum non esse, non est revelare peccatum. Contra *Suar.*, *Filliuc.*, *Hurtado*, *Merac.*, *Laym.*, alii probabiliter docent opus non esse petere veniam; quia, inquit *Suar.* d. 33, sect. 5, n. 3 de poenit., tunc proprie non loquitur extra confessionem, sed supplet et perficit eam, quae ante incohata est. Nihilominus melius consulitur reverentiae sacramenti, si petatur venia. *Immo haec

sententia: petendam esse veniam, sola probabilis et in praxi tenenda est, tum quia in re ad sigillum spectante, si *probabile* est laedendi sigilli *periculum*, iam illud inducere non licet, ne confessio fiat odiosa, tum quia opinio illa, quae putat licere sine venia poenitentis negotium confessionis quasi complere, in se considerata solide probabilis non est. Opinio enim illa, ut recte monet *Lugo*, De poenit. d. 23, n. 130 et 140 et *S. Alph.* VI 622, gravissima parere potest confitentibus incommoda.* Verum veniam illam seu licentiam loquendi poenitens tenetur dare tum ad corrigendum defectum et ad satisfaciendum obligationi suae, tum quando malum communitatis, proximi vel proprium, quod tenetur neque aliter potest avertere poenitens, exigit ut detur licentia utendi notitia ex confessione accepta. Hinc si poenitens eam negaret, absolvi non potest, quia esset in actuali peccato mortali. Declaranda illi esset obligatio communis in hoc genere et iubendus ipse consulere virum alium doctum. Vide *Lacroix* l. 6, p. 2, n. 1774 et 1958. 55. Resp. VIII. Ut quicumque defectus, qui in confessione quandoque occurrunt, facilius et exactius corrigantur, expedit, ut confessarius, sicut suasit S. Franciscus Xaverius, post exceptas confessiones expendat, quomodo munere suo sit functus, quomodo cum his illisve poenitentibus processerit, quomodo instruxerit, examinaverit, quomodo ad dolorem excitaverit, dubia resolverit, quomodo melius agere potuisset et in futurum possit; si dubitet de sua resolutione vel iudicio circa peccatum, consulat libros aut viros doctos et expertos; sic enim fiet, ut expeditius deinceps exactiusque et magno cum fructu officio suo fungatur.

PARS II.

DE IIS, QUAE CONFESSARIO OBSERVANDA SUNT TUM IN GENERE CIRCA PECCATA MAGIS OBVIA, TUM IN SPECIE CIRCA PERSONAS AETATE, SEXU, STATU VEL CONDITIONE DIVERSAS.

CAPUT I.

Quae in confessione sint confessario observanda in genere circa peccata magis obvia et quae media contra ea suggerenda.

Peccata magis obvia sunt peccata capitalia, et quae ex iis ordinarie potissimum consequuntur; sunt autem peccata capitalia septem, nempe: superbia, avaritia, luxuria, invidia, gula, ira, acedia. Dicuntur capitalia, quia ex iis velut capitibus reliqua oriuntur.

QUAESTIO I.

Quid de superbia et praecipuis eius partibus et remediis observandum.

56. Resp. I. Superbia est amor inordinatus propriae excellentiae¹, puta personae. Dixi: *inordinatus*, quia ordinate appetere excellentiam in se malum non est, sed potest esse actus honestus, si debito modo et fine fiat. Consistit autem superbiae inordinatio in eo, quod quis sui ipsius excellentiam vel dignitatem maiorem

¹ Cf. *S. Thom.* 2, 2, q. 162, a. 1 2 5 6.

apprehendat, quam ipsi insit, et erga illam ita apprehensam afficiatur, maiorem se aestimando, quam re ipsa aestimari mereatur, atque ita mente et affectu supra se eat. Hinc superbus se inflare et tumefacere dicitur, quia apprehensione et affectu maiore, quam par est, se quodammodo facit maiorem.

57. Resp. II. Superbia alia est consummata et perfecta, alia non consummata et imperfecta. Consummata est, qua quis ita se animo effert, ut Deo et superioribus subesse recuset, volens arbitrato suo vivere; aut ita se gerit, quasi a Deo sua non haberet, aut quasi quae habet essent suae naturae debita. Dixi: *ita se gerit*, quia non requiritur, ut ita iudicet (hoc enim esset haeticum), sed sufficit, ut dona Dei apprehendat tamquam sua et non cogitans, unde ista habeat, ita se gerat, ac si a se haberet; id quod fieri potest. Sic pauper, fruens alienis, potest se efferre non secus ac si propriis frueretur. Haec superbia, praesertim primo modo accepta, est diabolica et peccatum gravissimum, quia formalis est aversio a Deo. Superbia non consummata est, qua quis, salva erga Deum et superiores subiectione seclusoque illo se gerendi modo, suam dignitatem apprehendit, aestimat, amat supra id, quod ipsi convenit vel inest. Dicitur *imperfecta*, non quod proprie dicta superbia non sit, sed quod ad supremum superbiae gradum non ascendat, primusque sit superbiae actus, qui, per se loquendo, veniale tantum est peccatum. Nam ex recepta regula, quando obiectum est de se indifferens adeoque honeste appetibile, ut sunt excellentia, dignitas, honor, laus, divitiae, cibus, potus: appetitus illius inordinatus, per se loquendo, non excedit culpam venialem. Dixi: *per se loquendo*, quia per accidens fieri potest mortale sicut alia venialia, ratione scandali, finis adiuncti etc.

58. Resp. III. Filiae superbiae quasi primogenitae sunt ambitio, praesumptio, cenodoxia seu vana gloria.

*Ambitio*¹ est inordinatus appetitus honoris vel dignitatis, ut si appetatur honor non conveniens appetenti vel meritis maior, v. gr. si quis honorari cupiat ob doctrinam, quam non habet, vel ob divitias, vel velit ad officium elevari, quo indignus est. *Praesumptio*², ut hic accipitur, est appetitus aggrediendi aliquid vires et facultatem excedens. *Cenodoxia* seu *vana gloria*³, quae sic dicitur, quod fundamento debito careat, est appetitus inordinatus humanae aestimationis et laudis, ut si quis maiorem de se opinionem et famam appetat, quam mereatur, aut ex rebus indifferentibus, ut sunt divitiae, pulchritudo etc., quae de se laudem non merentur, vel de simulata doctrina et virtute. Si talis aestimatio et laus quaeritur verbis, dicitur *iactantia*; si factis veris, *inventio novitatum*, ut si quis ob peregrinas vestes novumve modum videri vellet magnus et laudari; si quaeritur factis falsis, dicitur *hypocrisis*, ut si quis aliquid facit, ut videatur bonus, cum non sit. Haec ordinarie sunt peccata tantum venialia; fiunt tamen quandoque mortalia ex circumstantiis et effectu, ut: si quis ambiret officium, ad quod scientiam vel idoneitatem non haberet, sicque praevidere posset gravia damna aliis inde consecutura; si mulier quaereret luxum in vestibus cum gravi detrimento familiae aut aere alieno, cui dein solvendo non esset; si puella comeret se, ut appareret pulchra, sicque alios alliceret ad amorem turpem; si, ne videretur scrupulosa, accederet nocturnas conventiones, praevidens lapsum in gravia peccata probabiliter futurum; si iactaret se de peccato gravi, si communicaret indigno, ne videretur aliis minus pia etc.

59. Resp. IV. Sunt et alii superbiae mali partus⁴, ut pertinacia, discordia etc., temeraria iudicia, immo omne

¹ Cf. *S. Thom.* 2, 2, q. 131.

² *Ib.* q. 21 et 130.

³ *Ib.* q. 132.

⁴ Cf. *S. Thom.* 2, 2, q. 132, a. 5.

REUTER, Neo-confessarius. Ed. 2.

peccatum. *Pertinacia* est inordinata ad suam sententiam adhaesio. *Discordia*, ut hic sumitur, est contrarietas voluntatum circa bonum Dei vel proximi seu circa bonum, quod quis tenetur velle. *Dissensio* est inordinata contrarietas opinionum, ut si quis dissentiat ab alio in obiecto, circa quod deberet consentire, vel excedat in modo dissentendi. *Contentio* est pugna verbalis inordinata circa veritatem aliquam, ut si quis se opponat animo contradicendi veritati agnitae. *Rixa* est inordinata et contentiosa privati a privato invasio ex vehementi ira procedens. *Contumelia* est iniusta laesio honoris, ut cum quis alicui aliquid obicit in faciem, cum animo eum inhonorandi vel cum dedecore iniusto. *Detractio* est iniusta laesio famae alienae, plerumque occulta. *Temerarium iudicium* est firma sententia de proximi labe sine fundamento sufficienti. Haec sunt peccata gravia vel levia pro diversitate materiae vel modi.

60. Nativitas pessimae huius turbae haec est: Primo apprehendit quis excellentiam suam non attendendo suas imperfectiones, indigentiam, paupertatem, dependentiam a Deo, ex quo fit, ut excellentia sua appareat illi maior, quam re ipsa sit, quia bonum pure ut tale apprehensum apparet longe excellentius quam apprehensum ut mixtum imperfectionibus. Ex hac apprehensione nascitur amor suae excellentiae et aestimatio iusto maior. Ex his deinde fit, ut homo aestimet se idoneum rebus magnis et vires suas excedentibus. Hinc appetit dignitates aliaque, quae ad excellentiae commendationem pertinent, tamquam sibi convenientia, cupit ab aliis aestimari, honorari, laudari; quod nisi assequatur, dolet, irascitur; si cum aliis se confert, censet se illis digniorem, aptiorem, potentiolem, ideoque illos vilipendit, contemnit; parvi facit, quae ab aliis, magni, quae a se fiunt, oculos ad suos defectus clausos, ad alienos apertos habens; si alios videt sibi praeferrari, invidet etc.

Atque ex his patet, quomodo examinandus, qui se de aliquo superbiae actu accusat; interrogandus nempe, circa quod obiectum, coram quibus v. gr. se iactaverit, dissenserit, contenderit, quod officium ambierit, quid obiecerit, de proximo dixerit etc.

*Videlicet haec interrogatio «*circa quod obiectum*» eo spectat, ut cognoscatur, num forte grave peccatum fuerit commissum vel ipsa superbia completa. Nam si mansit peccatum veniale, ista interrogatio non est necessaria; immo ne tum quidem, quando mortaliter quidem peccatum sit, non tamen consummata superbia, ulterior obiecti indagatio fieri debet. — Idem dic de obiecto *contumeliae*, eo quod illud materialiter tantum se habet quoad peccatorum distinctionem. De *iactantia* quoque idem dicendum quidem est, si de iactantiae peccato ut tali quaeritur; sed quoniam cum ea, si quis de peccato aliquo se iactat, facillime coniungitur approbatio istius peccati et gaudium, haec autem specificam malitiam obiecti peccaminosi continent, iactans plerumque obiectum iactantiae accuratius exponere debet. Cf. *Lugo*, De poenit. d. 16, n. 265 269; *Lacroix*, Theol. mor. l. 6, p. 2, n. 1125 sqq. Inquisitio vero, *coram quibus* gloriatio vel iactantia etc. facta fuerint, eo spectat, ut recte iudicetur, adfueritne ratio gravis scandali. Quod si constiterit, qualitas audientium, etsi diversam reddat peccati speciem, quod hi forte scandalizati commiserint, non est necessario indaganda *nisi in scandalo directo*. Nam alias peccatum scandali a iactante dati habet solam malitiam communem contra caritatem, non malitiam specificam eorum peccatorum, ad quae scandalizans dederit ansam. Ita saltem probabiliter. Cf. *Lugo* l. c. n. 159. — Haec quidem, si sermo est de interrogationibus, quatenus ad integritatem confessionis sint necessariae. Nam si de pleniore directione spiritualis vitae agitur, interroganda sane plura sunt circa obiecta peccatorum pravorumque appetituum, occasiones, adiuncta.*

Remedia contra superbiam.

61. *Primum remedium.* Constanter se dare exercitio humilitatis, secundum dicta n. 44, et animo volvere illud: «Quid superbit terra et cinis?» (Eccli 10, 9.) Vel illud apostoli: «Quid autem habes, quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?» (1 Cor 4, 7.) Vel illud: «Gloriam meam alteri non dabo» (Is 42, 8).

Secundum remedium. Considerare suam originem. Natus es in sordibus, nutritus in sordibus, morieris in sordibus. Tu ergo quis es, et quid eris? Corpus esca vermium, et anima, ubi in aeternitate? Tu quis es? Ex te nihil. Quid potes? Ex te nihil, nihil in naturalibus, minus in supernaturalibus; cadere potes, ruere in interitum; Deo te opponere, unicum tuum bonum deserere; at sine supernaturali Dei auxilio surgere non potes, bonum tuum nec amare nec quaerere. Similis es infanti, qui in sordibus computresceret in cunis, nisi mater succurreret; ex te nec cogitare nec petere tibi necessaria potes. Omni momento indiges Dei te sustentis manu, alias relapsurus in nihilum; in omnibus eius auxilio tibi opus est: nec ista indigentia te Deus liberare potest per omnipotentiam suam. Quid confers ad opera bona? Nihil praeter consensum gratiae auxilio dandum, qui etiam ipse principaliter a Deo est.

Remedium tertium. Cogitare, quid sit de quo superbis? Scientia? Haec opinio est saepe falsa: nihil scis, nisi quod fides docet, aut recta ratio, quod est lumen a Deo datum, dictat; reliqua ignoras, pleraque omnium. Lucifer multo plura novit quam tu, et tamen miserrimus est. An divitiae? Lutum sunt, pars terrae aut terrae partus. Non maiorem nec felicem te faciunt, sed potius alliciunt, ut ruas in interitum. An laus et magna aestimatio humana? Laus est verbum volans; aestimatio humana umbra est, simulacrum in cerebro aliorum

effectum, saepe falsum, inconstans, vix unius diei, quo maior non evadis; sed quod es in oculis Dei, hoc es et nihil amplius. An nobilitas generis? Ex luto es, non secus ac rusticus. Nobilitas est exemptio ab oneribus plebeiorum cum quadam fortassis iurisdictione coniuncta. Hanc maiores tui aut meruerunt aut emerunt; tu quid contulisti? Mors eam tollet, et eris par et forsitan inferior rustico. An pulchritudo corporis? Haec sita est in fugace cutis colore carnisque et ossium proportionata coniunctione. Corpus tuum, utut pulchrum, sepulcrum est dealbatum, intus plenum foetore et sordibus.

Quartum remedium. Ponderare pericula et damna superbiae. «Initium», teste Eccli 10, 15, «omnis peccati est superbia: qui tenuerit illam, adimplebitur maledictis.» «Videbam satanam sicut fulgur de coelo cadentem», ait Christus (Lc 10, 18).

Quintum remedium. Vilem se reputare, omni dono Dei indignum et servum inutilem, seque tamquam talem tractare; vilia appetere, tamquam sibi magis convenientia; laudem fugere, contemptum amare et de eo gaudere.

Sextum remedium. Conferre se cum Sanctis et Angelis. Quid es respectu illorum? Quid hi respectu Dei? Quid ergo tu?

Septimum remedium. Turpitudinem superbiae perpendere: furem te facit. Proinde, oriente superbiae motu, respice indignitatem tuam, ora Deum, ne te permittat confundi. «Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam» (Ps 113, 9). Lapsus superbia, confundere tamquam fur in flagranti deprehensus etc.

Octavum remedium. Attendere ad superbiae indicia, qualia sunt: sua praedicare, expiscari aliorum de se iudicia, turbari quando negligis et quando suscepta non bene succedunt; pulsari invidia, dum alii laudantur aut laudabiliter agunt etc. Quae cum primum in te deprehenderis, stude mortificare.

QUAESTIO II.

Quid de avaritia eiusque partibus notandum.

62. Resp. *Avaritia* specificè accepta est inordinatus appetitus divitiarum¹. Est per se peccatum veniale tantum ob rationem datam sub n. 57. Transit in mortale, si inducit gravem violationem alterius virtutis, v. gr. caritatis, iustitiae, religionis etc. Ex ea oritur duritia cordis erga pauperes, inquietudo animi seu inordinata sollicitudo de augendis et conservandis divitiis, dolus, perfidia seu proditio etc. *Dolus* est vitiosa animi calliditas, quae, si in verba prodeat, dicitur *fallacia*, si in facta, *fraus*. *Proditio* seu perfidia est deceptio proximi in eius damnum contra fidem datam, ut violatio secreti commissi, apertio literarum etc.

Dixi supra: *avaritia specificè accepta*, quia generice sumpta est inordinata cupiditas cuiuscumque rei sensibilis, sive utilis sive delectabilis.

63. Hinc poenitens, qui se accusat 1° de *duritia* in pauperes, examinetur: num duris vel contumeliosis verbis eos compellaverit; an eleemosynam negaverit, ubi ad eam ex caritate tenebatur, ut in extrema vel gravi proximi necessitate; an ab iis debita exegerit nimis rigide.

2° Qui se accusat de *fraude* vel *fallacia*, interrogetur: an cum gravi damno proximi vel periculo eius.

3° Qui de *secretis violatis* se accusat, examinandus est, utrum id fuerit commissum an tantum promissum? Si commissum, id est, si ipsi ea lege scientia communicata et vicissim acceptata est, ut taceret²: huius vio-

¹ *S. Thom.* 2, 2, q. 118.

² Secreti igitur commissi notitia sequitur post obligatam fidem de non porro communicanda notitia; atque sub hac obligatione et dependenter ab ea fit rei secretae communicatio. Haec fides dari potest sive expresse sive tacite. Ex tacito pacto ad secretum servandum (seu ex secreto per tacitum pactum commissum) tenentur ii, cum quibus res ad eorum officium pertinentes, dummodo illae res ex natura sua secretum suadeant, communicantur, v. gr. iudices, medici etc. Cf. *S. Alph.* III 970

latio est non tantum contra fidelitatem, sed etiam contra iustitiam ob contractum onerosum intervenientem, estque peccatum grave vel leve pro diversitate materiae et damni inde sequentis. Si autem est secretum promissum tantum, id est, si quis, communicata iam notitia, promiserit sine contractu antecedente se tacere velle, utrum hoc obliget ex fidelitate tantum an simul ex iustitia, pendet ex intentione promittentis, quae, nisi aliud constet, ordinarie censetur esse ut obliget ex fidelitate tantum, et hoc secretum violare secluso periculo gravis damni vel laesione caritatis est ordinarie tantum veniale peccatum, immo aliquando nullum, si nimirum ob iustas causas manifestetur, v. gr. si quis interrogaretur a superiore vel iudice, cui teneretur respondere, vel iniuste laesus ab eo, cui promisit, aliter famam suam tueri non posset etc. Id quod etiam valet quandoque de revelatione secreti commissi, ut si silentium vergeret in grave damnum communitatis vel proximi innocentis, imminens a committente, quod aliter averti non posset. Immo recte revelatur secretum, si non ab ipso quidem committente, at ab alio immineat damnum commune vel salutis animae, quia pro iis casibus nemo se obligare potest. **S. Alph.* III 971 iustas causas, ob quas liceat manifestari secretum etiam commissum, enumerat: «si servare secretum vergeret in damnum commune vel alterius innocentis seu etiam ipsius committentis», atque etiam «ad vitandum proprium damnum grave». Nihilominus cum non quaelibet secreta commissa aequè stricte obligent, in hac re non solum damnum vitandum cum damno ex secreti manifestatione oriturum conferendum est, sed etiam diversa genera secretorum commissorum sunt distinguenda, ne levius fiat secreti manifestatio. Cf. *Theol. mor.* I¹¹ 1441 sqq.* Praeter hos casus debet attendi, sub quam gravi malo proprio potius subeundo se quis obligaverit, utrum etiam sub morte subeunda, an, ut fit communiter, tantum ad

moralem et humanam seu non nimis difficilem custodiam.

64. 4° Qui se accusat de *litteris apertis* vel *lectis*, examinetur, quales fuerint. Etsi enim, per se loquendo, alienas litteras aperire et legere sit mortale, cum ordinarie non constet, contineantne rem gravem, vel quam ab altero sciri scribens valde aegre ferat: per accidens tamen potest esse veniale tantum, ut si ex curiositate aperiantur et prudenter iudicetur certum esse, eas non continere rem magni momenti neque scribentem esse graviter invitum; vel etiam potest esse peccatum nullum, ut si adesset consensus scribentis expressus, aut saltem tacitus prudenter praesumptus et ex rationabili causa fieret; ita etiam si adesset legitima auctoritas, aut si merito certum iudicares iis grave damnum tibi vel alteri parari, quod aliter non posses avertere; licet enim contra iniuriosas litteras tibi consulere; sed nec tunc plus legendum, quam quod ad illum finem requiritur. Cavendum quoque, ne id temere iudicetur. Idem dicendum de litteris apertis, quas aliquis casu amisit aut ex inconsideratione in loco publico reliquit. Quodsi dominus illas dilacerasset et fragmenta in locum publicum proiecisset, num legi possint licite, controvertitur. Affirmant *Lugo* et alii satis communiter, eo quod eas videatur habere pro derelictis et cedere iure suo. At contradicit cum aliis *Lacroix* l. 3, p. 2, n. 1236, si in minuta frusta dilacerasset; quia sic satis ostendisset se velle earum contentum esse secretum: proinde fragmenta *coniuncta* legere, per se loquendo, non licere. *Potius dixerim in tali casu praesumi posse litteras ita esse dilaceratas, ut, quid continuerint, intelligi amplius non possit, adeoque *frustulas* quasdam legere non esse peccatum. Verum si praeter exspectationem, v. gr. per *coniunctas* frustulas, comperiatur res quae naturale secretum postulet, eam utique secretam esse tenendam, non tamen maiore obligatione quam quaelibet secreta naturalia, quorum notitia acquisita sit

non iniuste. Hoc sensu utrique sententiae laudatae aliquid dari potest.* Quod dixi de litteris, valet de alienis scriptis, quae quis vult esse secreta, cum et in his ius ad secretum habeat; unde si ex his aut litteris alienis per iniuriam lectis damnum domino sequatur, legens tenetur ad compensationem.

Remedia contra avaritiam.

65. 1. Cogita quam inconstantes sint huius mundi divitiae! Transeunt omnia illa «tamquam umbra» (Sap 5, 9). «Dormierunt somnum suum: et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis» (Ps 75, 6). «Quomodo», inquit S. Augustinus, «qui videt thesauros in somnis, dormiens dives est, sed evigilabit et pauper erit.» 2. Quo devenient divitiae, quas tanta sollicitudine, forte cum iactura salutis meae comparo? Diripient alieni tandem labores meos. Heredes mei aut nati eorum erunt prodigi, et dein quid mihi? Quin potius, adhibita moderata diligentia ad necessaria mihi meisque acquirenda, committo me divinae providentiae. Deus novit, quid cuique prosit ad salutem. 3. Quam vilia sunt huius mundi bona! Extrinseca sunt, possessorem suum nec meliorem nec beatum faciunt; sed inquietum, coeli immemorem, superbum, luxuriosum, divinorum contemptorem, crudelem in miseros, dicente Ecclesiastico (10, 9 10): «Avaro nihil scelestius. . . . Nihil est iniquius quam amare pecuniam: hic enim et animam suam venalem habet.» Si beatum redderent divitiae, non largiretur eas Deus hostibus suis, ethnicis, Turcis, haereticis, sceleratis. 4. Unigenitus Dei, cum dives esset, propter nos egenus factus est; si fuisset melior ad felicitatem aeternam via quam divitiarum contemptus, eam is elegeret et nobis ineundam demonstrasset. 5. Esto misericors in pauperes et beneficus in proximum. Contraria contrariis curantur. «Qui dat pauperi, non indigebit: qui despicit deprecantem, sustinebit penuriam»

(Prv 28, 27). «Foeneratur Domino, qui miseretur pauperis» (Prv. 19, 17). «Quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis» (Mt 25, 40). «Beneficentiae autem et communionis nolite oblivisci: talibus enim hostiis promeretur Deus» (Hebr 13, 16).

QUAESTIO III.

Quae confessario de materia luxuriae sint specialiter observanda.

66. Resp. I. Luxuria¹ generice accepta est appetitus inordinatus delectationis sensualis, specificè autem appetitus inordinatus delectationis venereae. Ad quae intelligenda

Notandum I. Delectatio simplex est complacentia potentiae appetitivae in obiecto delectabili sine desiderio. Est autem alia spiritualis, alia sensitiva. Spiritualis est complacentia voluntatis; sensitiva est complacentia appetitus sensitivi in obiecto delectabili. Illa, si contineat se intra solam voluntatem neque coniunctam habeat delectationem sensus, dicitur mere spiritualis; si autem hanc coniunctam habeat, dicitur mixta seu sensitivo-spiritualis. 2. Delectatio sensitiva fit cum aliqua alteratione corporis per motum spirituum animalium et dividitur in mere sensibilem et carnalem²; carnalis in veneream et non veneream. Mere sensibilis est, quae percipitur ex obiecto sensibili non apto ex se ut moveat ad venerea; v. gr. quae percipitur ex olfactu floris, auditione musicae, sapido cibo, visu modestae imaginis, tactu holoserici; et haec de se mala non est. Carnalis est, quae percipitur ex obiecto carnali, id est vel venereo vel saltem remote apto ut ex se moveat ad venerea.

¹ S. Thom. 2, 2, q. 153 et 154.

² Carnalem delectationem alii non intelligunt nisi de venerea; atque propterea eam, quam auctor hic vocat «carnalem non veneream», alii dixerint *sensualem non veneream*. Haec imprimis in excipiendis confessionibus prae oculis habenda sunt, ne in hac re confusio oriatur et turpis committatur error. Ipse auctor eam vocat infra n. 67, sub 5 *delectationem sensitivam non veneream*.

Venerea est, quae percipitur ex obiecto venereo, v. gr. ex turpi tactu vel aspectu; haec sentitur circa partes genitales ex commotione seminis. Oritur autem illa commotio vel ex imaginatione obiecti turpis vel ex mordacitate seminis eiusque copia, et dicitur venerea, quia servit ad generationem, cui ethnici Venerem tamquam deam praesidem statuerant. Delectatio carnalis non venerea est, quae concipitur ex obiecto carnali quidem, sed de se non turpi sine delectatione venerea, apto tamen saltem remote quae ad hanc moveat. Talis esse potest, quae concipitur ex tactu manus mulieris, ex aspectu formosi vel formosae adolescentis etc.; haec sentiri solet circa pectus cum aliquo calore et quasi emotione sanguinis et spirituum animalium. 3. Cogitatio de obiecto turpi alia est practica, alia speculativa tantum. Practica est, quae repraesentat obiectum modo delectabili, id est, vel tamquam praesens nunc ponendum vel tamquam delectabile sensui, adaptat illud cogitanti tamquam ei conveniens. Speculativa autem est, quae repraesentat obiectum aptum secundum se et quasi superficialiter sine modo illo, qualem plerumque habet qui studet casibus considerans distinctionem specificam peccatorum in ordine ad confessionem, et haec de se peccatum non est, uti nec delectatio de scientia iam acquisita¹.

¹ Si stricte loqui volumus, etiam delectatio ex cogitatione quae sistit in mente atque solam voluntatem movet, quae igitur non est proprie cogitatio *practica* in partem sensibilem redundans, neque movens sensibilem appetitum, potest in peccatum transire; videlicet sola mente et voluntate delectari de re mala cogitata eamque approbare peccatum est, idque in re venerea grave, tum quia obiectum quod voluntas amplectitur, graviter peccaminosum est, tum quod talis cogitatio et approbatio secum trahit communiter proximum periculum consentiendi in ipsam sensibilem delectationem veneream. Aliter delectatio de *cogitatione rei* se habet. Haec non est mala, cum sit de sola scientia rei malae. Attamen etiam haec cogitatio, si sustinetur sine iusta causa, ansam dare facile poterit cogitationi practicae et vere peccaminosae; quare arcendae sunt quaelibet cogitationes inutiles de re lubrica oriturae

67. 4. Delectatio venerea plene deliberate sive in se admissa sive in causa per se efficaci indirecte volita est in solutis peccatum mortale ex toto genere suo, ut habet communissima et nunc certa sententia, quia omnis delectatio venerea ex natura sua ordinatur ad seminis effusionem estque huius incohatio, quae in solutis, si voluntaria est in se vel in causa quae dicitur *per se et efficax*, est mortale. Nam cum in hominis potestate natura per peccatum originale corrupta non sit admissa leviori delectatione maiorem impedire adsitque periculum consensus in hanc, recta gubernatio generis humani exigit, ut illa graviter prohibeatur, ne sequatur corruptela et ruina generis humani totius, neve matrimonii fini, qui est propagatio generis humani, ut augeatur numerus servorum et filiorum Dei, graviter praeiudicetur. 5. Delectationes vero sensitivae non venereae nec de obiecto turpi admissae ex honesta causa, dum abest periculum consensus in delectationem veneream forte orituram, de se peccata non sunt, ut quae percipiuntur ex amplexu, manuum contactu, osculis factis ex urbanitate vel benevolentiae honesta causa, quia de se non sunt impudica, nec per se, saltem non propinque, tendunt ad venerea, fiunt autem ob rationabilem causam. Ita communis cum *S. Thoma* (2, 2, q. 154, a. 4). Dixi 1) *admissae*; nam delectationes illas sensibiles intendere valde periculosum est, cum in natura corrupta tunc vix absit delectatio venerea, in quam simul feretur consensus, unde ob illam voluptatem osculans feminam facile peccat graviter. Alexander VII damnavit hanc propositionem: «Est probabilis opinio, quae dicit esse tantum veniale osculum habitum ob delectationem carnalem et sensibilem, quae ex osculo oritur, secluso periculo consensus ulterioris et pollutionis.» *(Quam thesim damnatam intellige de delectatione *venerea*, quasi in ea daretur ista materiae parvitas, quae, nisi transiret in delectationem rei gravioris et completae venereae, esset peccatum veniale tantum.

Agi in thesi illa de delectatione sensibili non potest ostendi. Cf. *Ballerini-Palm.*, Opus theologicum morale II³, n. 966.)* Dixi 2) *admissae ex honesta causa*, quia, si fiant oscula ex levitate, vanitate, delectatio culpa non vacat. Dixi 3) *de se*; quia, si quis sciret se solere, cum illas admitteret, consentire in delectationem veneream, graviter peccaret exponendo se periculo, nisi aliam cautelam adhiberet.

68. Resp. II. Si poenitens se accuset de cogitationibus turpibus, interrogetur num voluntarie et cum voluntaria delectatione iis inhaeserit. Si neget, ulteriore examine de his opus non est. Si dicat: Sensi delectationem, quaeratur utrum eam libenter et voluntarie admisit, an vero statim eidem repugnaverit. Non nocet sensus, ubi deest consensus, sed meritum est iis strenue repugnare. Si annuat, quaeratur utrum fuerint de obiecto contra castitatem an de scurrili, v. gr. de excrementis humanis etc.; etsi enim cogitatio et delectatio turpis specificè accepta sit venerea, accepta tamen genericè est omnis cogitatio, quam dedecet hominem ingenuum et pudibundum habere, et quae a rudibus saepe confunditur. *Quod imprimis nota de pueris et puellis. Quapropter eorum confessarius omnino attendere debet, ut intelligat, idque per interrogationem si necesse fuerit aperitam, num «pravae illae cogitationes» fuerint de sola ista re scurrili vel foeda: quo in casu dedocendi sunt poenitentes, ne falsa conscientia peccent in re nullius momenti.* Si constiterit de consensu in delectationem veneream, debet poenitens, nisi aliunde constet, 1. exprimere sitne liber an voto obstrictus; 2. numerum; 3. speciem; nam aliud est specie peccatum delectari de fornicatione, aliud de sodomia, bestialitate etc., saltem si delectatio feratur in ista ut talia. *Sed de his vide *Theol. mor.* p. 2, n. 209 et editoris *Theol. mor.* I¹¹ 363 sqq et *Casus consc.* I 542, ubi invenies eiusmodi cogitationes et affectus saepe sistere in communi illa

rei venereae delectabilitate neque tum diversarum circumstantiarum malitias specificas contrahi.* 4. Fessus delectationem veneream voluntariam interrogandus est, num quid turpe fecerit aut facere voluerit. Si ita, exponere debet, quid vel fecerit vel facere desiderarit et cum quibus personis; desideria enim tendunt in obiecta ut a parte rei ponenda ab iisque malitiam omnem, quam haec habent, si modo cognoscatur, contrahunt. Unde, qui desiderasset peccare cum coniugata, contraxisset malitiam adulterii. Aliter dicendum est de delectatione simplici ex copula, nisi esset de ea ut cum coniugata, quia tendit in obiectum tantum ut delectat¹.

69. Resp. III. Qui accusat se de aspectu, explicare debet, 1. num voluntarius fuerit aspectus obiecti de se turpis sine rationabili causa, num voluntarie admissa delectatio venerea. Si ita, debet iterum explicare suam conditionem, id quod semper in hac materia, nisi aliunde innotescat, est faciendum; probabiliter tamen, si abfuit desiderium, necesse non est exponere, num sit coniugatus, quia incertum est, an coniux mentem etiam comparti obligaverit, ut eam obligat vovens castitatem. Deinde examinandus est, ut supra. Si nihil nisi simplex delectatio admissa sit, personae aspectae qualitatem probabiliter necesse non est explicare. 2. Si aspectus ex obiecto non fuit turpis, petatur, *quo animo aspexerit* v. gr. feminas, num ex curiositate tantum et aspectu non fixo. Si ex curiositate tantum et aspectu non fixo citraque periculum probabile consensus in delectationem veneream, peccavit tantum venialiter; est enim curiositas

¹ Ceterum praestat statim inquirere, utrum poenitens steterit in solis cogitationibus et desideriis, an ad opera sit progressus. Quodsi ita, expedit, ut *primo* interrogetur de operibus quoad speciem et numerum: quo facto, confessarius facilius brevi quadam interrogatione species cogitationum et desideriorum, quantum satis fuerit, cognoscet, quarens, num et quoties fuerint de iisdem rebus, quas opere se perpetrasse poenitens iam fessus est.

cupido praecise sciendi, quae, si debito fine caret, veniale est. Si autem aspexit animo venereo, per se patet eum graviter peccasse, si plena adfuit deliberatio seu advertentia ad malitiam; hinc iterum examinandus, ut supra dictum est. Si autem ex honesto fine, urbanae conversationis aut salutationis causa, per se loquendo nullum admisit peccatum.

70. Resp. IV. Si poenitens dedit causam motibus turpibus vel pollutioni, triplex causa distinguenda est; nam alia est causa per se efficax, alia per se inefficax, alia causa per accidens. *Causa per se efficax* est, quae ordinatur ex natura sua ad effectum, ita ut eum necessario necessitate vel morali vel physica inducat; talis respectu commotionis venereae est cogitatio practica vivacior de venereis, tactus obscoenus diuturnior, aspectus obscoenus nudae feminae voluntarie continuatus; haec enim, si vivacius feruntur in obscoena, determinant ad delectationem; si vehementiora sunt, determinant ad pollutionem. *Causa per se at inefficax* est, quae quidem ex natura ordinatur ad effectum, sed in eum non influit notabiliter et hinc cum eo ut plurimum non coniungitur. Tales causae sunt tactus levis vel iocosus feminae non obscoenus, aspectus curiosus eius formae vel pectoris nudi non fixus, confabulatio amatoria ob vanitatem vel vanum amorem conciliandum; quibus a *Sanchez*, respectu pollutionis, annumerantur amplexus, oscula, compressio manus feminae, intorsio digitorum ex vanitate vel levitate. *Causa per accidens* est, quae ad effectum per se non ordinatur, sed indifferens est, ut cum eo coniungatur, vel saltem proxime in eum non influit. Tales sunt equitatio, situs corporis magis commodus, conversatio cum feminis ad eas instruendas in virtute, esus calidorum, ut sunt ova, aromata, v. gr. piper, cinnamomum etc., aliaeque actiones etiam illicitae extra materiam veneream, ut potio intemperans, comestio cibi vetiti, ex qua praevidetur secutura commotio venerea.

71. Ex his iudicandum, quomodo poenitens peccaverit; nam 1. qui intendit commotionem veneream vel pollutionem per actionem etiam licitam et de se indifferenter, peccat graviter, quia vult in se aliquid repugnans graviter castitati. 2. Qui ponit causam illius per se efficacem, reus quoque fit peccati mortalis, si eam ponat sine rationabili causa, quia volens causam per se efficacem effectus, nisi aliunde excusetur, velle effectum censetur; eadem enim lege, qua talis effectus prohibetur, etiam prohibetur causa per se efficax illius. Dixi: *sine rationabili causa*; haec enim si adsit, et absit periculum probabile consensus in venerea, sine culpa talis causa seu actio poni potest. Sic licet medico vel chirurgo mederi vulnere in partibus obscenis corporis alterius, confessario legere casus, ut ad audiendas confessiones aptior fiat, professori istis rebus studere ad instruendos alios, quando et quomodo in hac materia peccetur, et quomodo peccata sint confitenda etc., etsi praevideant motus venereos inde orituros. Causa igitur moralis per se efficax censetur in praesenti re omnes actiones in materia venerea graviter prohibita, positae sine rationabili causa, ut sunt omnes cogitationes, aspectus, tactus ex objecto valde turpes, qui nec necessarij nec utiles sunt ad finem honestum, sed tantum hic et nunc servire possunt ad venerem. At si adsit rationabilis causa et servire possint ad honestum finem, censentur causa per accidens et honestantur ex fine. 3. Si quis ponit causam per se quidem, sed inefficacem motus venerei, qualis est actus solum venialiter malus in materia luxuriae, atque esse possunt ioci turpes non valde obsceni, tactus vel oscula levia ex petulantia: delectatio inde praevisa et secuta, si absit periculum probabile consensus in illam, per se loquendo ei non imputatur nisi ad culpam levem. Ita *Vasquez, Bonacina, Lessius, Gobat, Sporer* aliique plurimi teste *Lacroix* l. 3, p. 1, n. 923 contra *Mendo*. Ratio est, quia est tantum volita

in causa estque potius effectus naturae corruptae quam potentiae generativae; velle autem talem causam veniale peccatum per se non excedit. Ita *Vasquez, Sanchez,* alii communiter. Aliud tamen dicendum esset, si adesset probabile periculum consensus, ut si quis experientia sciret se non raro solere consentire, dum tales actiones ponit. 4. Qui ponit actionem, quae sit causa per accidens, ex qua praevidetur secuturus motus venereus vel pollutio, si abest intentio illius et periculum probabile consensus in illam, non peccat contra castitatem, saltem non graviter; immo, quando actio est honesta vel non mala, per se nullum est peccatum, saltem si adest vel necessitas vel ratio honesta aut utilis ponendi vel continuandi talem actionem. Ratio primae partis est, quia causa per accidens non est vere causa effectus secuti. Ratio secundae partis est, quia effectus praeter intentionem sequens non imputatur, nisi fuerit obligatio non ponendi causam. At talis obligatio non est, quando adest necessitas vel ratio honesta vel utilis ponendi talem causam; sed tunc ius nobis est ad illam, atque potius patimur quam ponimus tales effectus. Quod nisi verum esset, innumeras actiones utiles, honestas, immo necessarias teneremur vitare, quae obligatio cederet in detrimentum et eversionem generis humani et esset intolerabilis; proinde existere non potest, cum lex omnis debeat esse in bonum commune, immo plus boni afferre quam eius negatio. Dixi: *non peccat graviter, saltem contra castitatem;* nam, si actio esset graviter mala contra aliam virtutem, mortaliter peccaretur contra illam, ut si quis se inebriaret praevidens secuturam pollutionem in somno. Putat tamen *Sanchez* peccari venialiter contra castitatem, eo quod videatur levis aliqua deordinatio contra illam. Idem dicit *Laymann* et *Platelius*, si ponatur causa vel actio de se non mala sine iusta causa. *Rhodes* et *Arriaga* tenent non peccari contra castitatem, quia illa non prohibet actiones nisi quae per se in-

ducant ad venerea, non vero alias etiam malas, multo minus bonas aut indifferentes: unde non magis repugnat castitati comedere carnes die vetita quam alia die. Hinc per se loquendo culpa vacat motus venereus vel pollutio praevisa in eo qui legit ex iusta causa casus de materia venerea, qui audit confessiones, in chirurgo qui ex officio vel caritate medetur vulnere, praevisa ex tactu honesto et amplexu iuxta morem patriae, ex locutione necessaria vel utili at honesta cum feminis, ex equitatione etiam recreationis causa suscepta, ex situ corporis commodo, si modo absit probabile periculum consensus. Suadendum tamen est, ne tales actiones suscipiantur sine rationabili causa, ut eo magis recedatur ab amore venereo et periculo lapsus. Similiter non peccat graviter contra castitatem, qui citra periculum venerei consensus habet cogitationem brevem de venereo obiecto non valde turpi ex mera curiositate aut cum semiplena tantum advertentia ad malitiam gravem, peccat tamen venialiter et periculum consensus venerei raro abest, nisi cogitatio sit languida, quae suo tepido modo et obiter advertente ad obiectum venereum parum commoveat. His non obstat sententia communis, in materia venerea non dari parvitatem materiae, quia id intelligitur de delectatione venerea vel directe in se vel indirecte in sua causa per se efficaci volita aut acceptata.

72. Resp. V. Si poenitens se accuset de verbis turpibus, explicare debet suam intentionem vel effectum, modumque proferendi et personas coram quibus; nam
 1. si quis ex petulantia, levitate vel rusticitate sine affectu venereo citra discursum cum aliis vel ex praecipitantia illa proferat, ut faciunt quandoque moribus parum exculsi, per se loquendo est veniale peccatum tantum.
 2. Si autem proferantur cum affectu venereo, constat ex dictis mortaliter peccari a solutis. 3. Si proferantur animo alium inducendi ad turpem actum, v. gr. con-

cubitum, exponenda est eius conditio. 4. Si verba fuerint valde turpia aut discursus turpis cum aliis, explicandum est, quot et quales fuerint personae, coram vel cum quibus discursus sit habitus, quia in hoc casu praesens periculum est scandali et ruinae vel praesentis vel futurae tum in propria persona tum in aliis. *Applica huc ea quae notata habes ad n. 60. Nimirum illa interrogatio, coram quibus sermo de re turpi factus sit, non raro manifestum reddit, utrum sermones illi fuerint ratione scandali peccatum grave necne. Difficilius enim grave scandalum patiuntur coniugati coram quibus de ea re fit sermo, nisi sermones sint valde obsceni, verum si ita est, etiam gravius est scandalum; longe facilius scandalum adest coram solutis, immo per discursum de re turpi dari iis scandalum semper praesumi debet. — Quodsi de scandalo gravi constiterit, pro integritate confessionis necesse non est declaretur accuratius qualitas personarum, quibus scandalum sit datum, nisi fuerit scandalum directum seu intentio seducendi. Similiter dic de numero accuratiore; in scandalo enim indirecto generatim sufficit indicasse numerum in confuso seu pluralitatem personarum qui scandalizati fuerint, siquidem sub hoc conceptu tantum solet in eos ferri attentio peccantis. Ratio horum omnium est, quia probabiliter malitia scandali indirecti non induit diversas species pro diversitate peccatorum, quorum datur ansa seu occasio, sed solam malitiam contra caritatem proximi; scandalum autem directum praeter malitiam contra caritatem omnes species malitiae induit, quas habet peccatum ad quod fit seductio.

Ceterum scandalum in re turpi datum eo peius est, quia facillime evadit etiam scandalum acceptum atque ab aliis in alios derivatur.* Sic enim inclinatio in venerea excitatur et augetur et pessimum malarum cogitationum semen ingeritur, quod postea aut naturaliter aut a daemone excitatum etiam post multos annos ten-

tationes causat et ruinas: sicut semen lolii agris insitum, etsi non statim, alio tamen tempore oritur et bonas segetes supprimit agrisque graviter nocet. Unde turpia loquentes graviter sunt dehortandi: «Vae homini illi, per quem scandalum venit» (Mt 18, 7). Dabis rationem de animabus, quae per te in ruinam et forte in aeternam infelicitatem ducentur. Tot peccata committis, quot personis malum exemplum et scandalum praebes. Et quid, si fuerint innocentes, qui sibi a malo cavere nondum satis norunt, qui adhuc pietatis erant tenerae et in utramque partem admodum flexiles? Si dicat: Erant coniugati, responde: His si sis causa ruinae, haec gravior erit. Si dicat: Non sum ipse locutus, risi tamen ad verba turpia, interroga: An cum delectatione venerea vel de rebus venereis? in risum prorupisti citra plenam deliberationem ex naturali quasi impetu, an risum voluntarie continuasti, verbis attendisti? Ridentes ad turpia movent alios, ut audacius et diutius turpiloquia protrahant. *Ridentes igitur a gravi peccato excusari possunt, si sine delectatione venerea et approbatione harum rerum subridant ex quadam levitate vel ex quodam rubore et respectu humano, in iis tamen circumstantiis ut nullo modo sermones turpes ex eo promoveantur seu protrahantur. Cf. Theol. mor. I¹¹ 1034. Serio tamen monendi sunt, ut potius ab omni communicatione et ab omni specie approbationis abstineant.* Qui igitur praebet alteri occasionem turpiloquii continuandi cum suo vel aliorum periculo lapsus, vel auctoritatem illi praestat, peccat graviter peccato scandali, etsi interius non approbet illud, quia approbatio exterior rei mortalis est mortale. Haec pariter valent de turpibus cantilenis, gestibus, spectaculis, lectione librorum turpium; hos legere cum probabili periculo consensus venerei culpa gravi non vacat; secus, si hoc periculum abest et legitur tantum ex curiositate, quod tamen periculosum

est, nisi adsit iusta causa et bona intentione eiusmodi res legantur¹.

73. Resp. VI. Si poenitens se accusat de pollutione nocturna in somno orta: interrogetur, num illam in se intenderit, aut causam per se efficacem et proximam posuerit, praevidens illam secuturam; num in illam evigilans veneree plene consenserit. Si unum horum factum sit, reus est peccati gravis; si autem nihil horum admiserit, culpam non habet, nisi forte venialem ex consensu semipleno; quia talis pollutio ipsi voluntaria non est. Circa quam notanda: 1. Pollutio alia dicitur naturalis, alia innaturalis. Naturalis dicitur, quae sponte evenit natura semen abundans expellente. Haec est tantum alleviatio naturae et evacuatio rei superfluae, neque est obiective mala, sive in somno sive in vigilia evenit, nec praeiudicat generationi, quam natura moderate intendit; neque est actus hominis voluntati subiectus, sed actus et evacuatio naturae sicut sudor; unde iuxta *S. Antonin., S. Thom.* (in 4, dist. 9, a. 4, q. 1 ad 5), alios licet de ea iam praeterita gaudere et etiam desiderare, ut naturaliter veniat, secluso periculo delectationis venereae, quatenus est sola alleviatio naturae aut mitigatio tentationis. At consultius est, ab eo gaudio et desiderio mentem abstrahere et se Deo committere. Pollutio innaturalis dicitur, quae primario provenit velut extrinsecus appetitu sensitivo ad hoc irritato, v. gr. per imaginationes turpes, desideria venerea, quibus occasionem dant aliquando turpes sermones, tactus, aspectus, amplexus antecedentes. Haec est semper obiective mala, ideoque numquam obiectum desiderii aut gaudii liciti, qualis est etiam quae in somno propriis manibus

¹ Quomodo iuvandi sint poenitentes, qui opera contra castitatem commiserunt, in declarandis atque detestandis peccatis, ex theologia morali neo-confessariis satis notum esse sumo; siquidem ibi omnes luxuriae species declarari atque discuti solent, neque in animo mihi est hoc loco omnia ista retractare.

procuratur, non tamen quae ex nimio potu provenit. 2. Cui pollutio naturalis sua sponte accidit, si absit periculum consensus in delectationem veneream, non tenetur quidem eam in somno iam coeptam reprimere, quia patitur, non agit, et est causa permittendi, ne suppressa noceat et tentationes diutius protrahat. Con-sultius tamen saepe est impendenti obsistere; saltem ea iam coepta mentem ad Deum convertere oportet, atque sine ullo tactu quietisque manibus Deum rogare, ne permittat lapsum in delectationem. Neque qui eam patitur, inordinatam propterea tristitiam admittat; est enim miseria naturae corruptae, a qua etiam Sancti non fuere omnes liberi. Hinc scripsit *S. Athanasius* solitariis sui temporis, qui de illa miseria questi erant, curandas non esse illas naturae evacuationes orituras sine ipsorum culpa. 3. Non licet tamen pollutionem naturaliter coeptam proprio conatu promovere aut complere, quia hoc non esset tantum pati, sed operari ad seminis expulsionem, quod soluto numquam licet.

Remedia contra luxuriam.

74. Remedia sunt haec: 1. Humiliter petere donum continentiae fatendo cum sapiente Sap 8, 21: «Scivi quoniam aliter non possem esse continens, nisi Deus det.» 2. Dei legibus et dispositioni se humiliter submittere. Humilis oboedientia spiritus impetrat subiunctionem carnis. 3. Abstinerere a nimio alimento corporis; quod enim sustentato individuo abundat, a natura aut reicitur, si inutile est, aut convertitur in propagationem speciei; et hinc ex abundantia tentationes venereae, quae mitigantur ieiunio et victu moderato. Hoc remedium post gratiam Dei praecipuum est. Bacchus et Venus amici sunt. 4. Diligenter custodire sensus, neque in ullum tentationis periculum se temere immittere. «Qui amat periculum, in illo peribit» (Eccli 3, 27). 5. Vitare otium et familiarem

conversationem cum feminis, his non blandiri, sed ubi cum iis agendum est, modestiam et animum virilem praeferre. 6. Legere pios libros, meditari de passione Domini et de novissimis. Frequenter suscipere sacramentum poenitentiae et Eucharistiae¹, uti flagello et cilicio, exemplo Apostoli 1 Cor 9, 27 dicentis: «Castigo corpus meum, et in servitutem redigo.» 7. Ambulare in conspectu Dei et pulsante tentatione cogitare: «Deus videt» vel dicere: «Domine, amo te» et alio mentem avertere. «Contra libidinis impetum apprehende fugam, si vis obtinere victoriam», inquit *S. Augustinus*; vel signo crucis cum fiducia in Christum frontem vel pectus munire. Per hunc victus est hostis in cruce, huius ad signum fugit confusus. 8. Per tacitum contemptum hostem negligere; hic timentem ferocius invadit, animosum et Deo nixum fugit non valens sui ferre contemptum. 9. Fidenter recurrere ad Christum ducem, amatorem castitatis, dicendo: «Domine, tuus ego sum, salvum me fac; si me deseras, pereo. Sed quid tunc facies magno nomini tuo?» 10. Cum fiducia confugere sub praesidium Beatissimae Virginis, dicendo: «Per mundissimam virginitatem tuam et immaculatam conceptionem tuam munda cor meum et carnem meam in nomine Patris

¹ Una est theologorum sententia, iuvenes mollitiei deditos emendationem vitii sperare vix posse, nisi, modo possint, quam frequentissime ad sacramenta accedant, videlicet saltem singulis hebdomadis, vel saepius etiam, confiteantur atque pro devotione sua etiam S. Eucharistiam sumant. Ad id igitur imprimis hortandi sunt, verum ita, ut digni et cum fervore emendationisque desiderio accedant. Multum autem confert ad emendationem constanter apud eundem confessarium, cui fidatur, confiteri. Confessarius igitur curet, ut sibi animum poenitentis conciliet, illique persuasum sit se tuto se ipsius consilio ac directioni posse committere, ut poenitens veram animum sumat atque confidat se posse cum Dei gratia vitium superare et ad pristinam vitae puritatem redire. — Non raro etiam boni et fidi medici ope utendum erit, ut corporalibus mediis et tentationes minuantur et animus deiectus erigatur.

et Filii et Spiritus Sancti.» 11. Proponere sibi foetidum cadaver et audire has voces: «Memor esto iudicii mei: sic enim erit et tuum: mihi heri, et tibi hodie» (Eccli 38, 23). 12. Considerare damna luxuriae; nam excecat mentem, ad terrena et ad bestias abicit, nauseam creat coelestium, horrorem futuri saeculi, amorem mundi, odium Dei etc.

QUAESTIO IV.

De invidia et eius partibus quid notandum.

75. Resp. I. Invidia¹ est tristitia vel dolor de bono proximi prout apprehenditur velut imminuens invidentis excellentiae; unde invidus dicitur quasi non videns, quia sine dolore videre non potest alterius bonum; v. gr. si quis dolet de alterius virtute vel doctrina, quia putat suam excellentiam inde imminui. Invidia est peccatum ex genere suo mortale, oppositum caritati, potest tamen esse veniale ob parvitatem materiae, ut si quis tristetur de condiscipuli laude, quia apprehendit suam excellentiam inde minui.

76. Resp. II. Filiae invidiae sunt: 1. *Detractio*, temeraria iudicia, de quibus supra. 2. *Gaudium de proximi malo*. 3. *Desiderium*, ut alteri malum eveniat. 4. *Susurratio*, quae est occulta oblocutio contra proximum, apta ad dissolvendam amicitiam inter amicos et generandam discordiam; unde peccatum ex genere suo mortale est gravius quam detractio, quia tollit amicitiam, quae praestantius bonum est quam fama. 5. *Contumelia*, i. e. iniusta alterius honoris laesio: quae, si defectus vel vitium alteri obicitur, seu praesenti seu absentem, cum dedecore iniusto, dicitur *convicium*; si praesenti in faciem, dicitur *improperium*; si praesens seu absens factis vel verbis risui obicitur, dicitur *irrisio*;

¹ S. Thom. 2, 2, q. 36.

si autem cum aliqua deceptione vel ludificatione obicitur risui, dicitur *illusio*; si denique per gestus aliosve indecoros corporis motus, dicitur *subsannatio*.

77. Resp. III. Tristitia de bono proximi, ut notat S. Thomas (2, 2, q. 36, a. 2), potest contingere quatuor modis: nam 1. potest quis dolere de bono alicuius, non quia illi bonum est, sed quia prudenter iudicat illum ex eo sumpturum esse occasionem sibi vel aliis iniuste nocendi; ut si alter evectus esset ad officium vel potestatem, qua prudenter iudicaretur usurus ad premedos innocentes vel in detrimentum communitatis. Haec tristitia per se licita est; secus, si timor vel opinio esset temeraria vel tristitia ex eo caperetur, quod iuste sit puniturus delicta. 2. Potest quis dolere de alterius bono, non quia is illud habet, sed quia ipse eo se carere videt: haec affectio dicitur *aemulatio*, estque bona, si sit circa bona animi; v. gr. si quis videns alterius virtutem doleat sibi eam deesse; sic enim excitatur ad imitationem. Si vero sit de bonis temporalibus, potest esse bona, si bonum est conveniens et debitus finis; mala vero, si bonum est inconveniens vel malo fine appetitur. 3. Potest aliquis dolere de alterius bono, quia is illo indignus est. Haec affectio dicitur *indignatio*, potestque esse bona, ut si quis doleat de alterius bonis, quia ad bonum eorum usum, v. gr. ad fungendum officio, ineptus est, vel quia illud ei iniuste collatum est. Potest quoque esse mala, ut si concipitur de bonis spiritualibus vel de temporalibus, quatenus a Deo peccatoribus conceduntur. 4. Potest quis dolere de bonis proximi, in quantum hic illum aequat vel superat bonis illis; haec est *invidia*, et affectio mala est, quia dolet de eo, de quo gaudendum est, scilicet de bono proximi. Invidia quoque est, si dolet v. gr. mercator de concursu emptorum ad vicinum, quod huic bonum est, et quod ideo ipse negligitur. Putat tamen *Burghaber* non esse grave peccatum, quia non dolet de

bono proximi absolute, sed quatenus hoc ipsum facit se bono carere. Si autem dolet, non quod alteri bonum adveniat, sed quod non potius vel aequè sibi obveniat, est aemulatio licita, estque saepe talis dolor in concurrentibus ad beneficium obtinendum, in discipulis scribentibus pro primatu. Hic dolor est saepe sine peccato; sicut enim mercatori licet emptores ad se citra fraudem attrahere, de venientibus ad se gaudere, ita licet dolere, quod non ad se potius quam ad alium veniant. Idem est in aliis exemplis. Putat quoque *Tamburini* (In Decalogum l. 5, c. 1, § 3, n. 37) non esse invidiam, si quis doleat de alterius bono, in quantum est vere imminuens excellentiae suae, eo quod possit dolere licite de imminutione illa, ergo etiam de causa qua tali, eumque sic dolere non de proximi bono secundum se, sed quatenus suum malum est. Verum non apparet causa iusta doloris. Si enim per bonum alteri adveniens mihi bonum nullum subtrahitur, sed solum iam illi evado inaequalis, non ideo minor sum quam antea; sic si civis unus elevatur ad magistratum, non fit per hoc minor civis alter; si unus ditescit, alter sua retinens non fit pauperior. Unde cum alter alterum tamquam sibi in Christo fratrem respicere debeat, gaudendum potius est. Hinc

78. Resp. IV. Si poenitens se accusat de invidia, distinguendi sunt hi affectus, qui a plerisque confunduntur, et interrogandus est, in quo affectu putet sitam fuisse suam invidiam. Et idem est, si se accuset, quod habuerit odium proximi et gaudium de ipsius malo vel inefficax illius desiderium. Est enim odium duplex, alterum personae, quod *odium inimicitiae* dicitur, quo quis ex displicentia personae vult ipsi malum, quia malum ipsi est, apprehendens id tamquam aliquid sibi bonum. Et hoc est semper peccatum, grave vel leve pro diversa materia. Differt ab invidia, quia tendit in malum ut malum; invidia autem in bonum ut imminuens

propriae excellentiae. Alterum est odium non personae, sed qualitatis in ea repertae, diciturque *odium abominationis*, quo quis aversatur personam proximi non secundum se, sed secundum aliquid ipsi adiacens, quatenus id communitati, sibi vel alteri malum est; v. gr. si oderim alterum, seu potius malum ipsi velim, quia mihi molestus, contrarius est, quia magnae auctoritatis est mihi noxiae. Hoc odium cum non tendat in personam, sed in qualitatem, potest esse licitum, si servetur ordo caritatis; illicitum vero est, si is violetur. Violatur autem ordo caritatis, si maius malum volumus, ut minus evitetur.

79. Unde 1. illicite optas mortem proximo, ut evites damnum particulare temporale. 2. Illicite optas tibi mortem, ut libereris tussi, modico dolore capitis. 3. Illicite gaudet filius de morte patris aut eam optat ob pinguem hereditatem ipsi obventuram, quia bonum minus praefertur maiori. 4. Licitè pater optat filio mortem nunc in statu gratiae existenti, quem certo praevidet evasurum esse improbum. 5. Licitè opto potius mortem persecutori Ecclesiae, quam ut vincat et praevaleat, quia bonum spirituale temporali, publicum privato praevallet. 6. Licitè alteri opto mortem, a quo certo praevideo aliter me iniuste occisum iri. 7. Licitè opto mortem mihi, praevidens alias me grave malum animae esse passurum. 8. Licitè potest quis sibi optare mortem, ne ultra Deum offendat, ne tam diu retardetur a beatitudine, ut evitet miseriam morte amariorum, v. gr. perpetuum carcerem, spoliationem omnium bonorum. Licet videlicet haec optare, per se loquendo, quando malum vitandum est praeponderans, saltem si servetur ordo caritatis etiam inter personas, qui exigat, ut diligam magis eos qui mihi magis coniuncti sunt. Ratio horum est, quia sic non optatur malum ut malum, sed quatenus impedit maius malum. Et hoc ipsum evenire potest in tristitia de alterius bono. Possum enim

de eadem re sub diversa ratione tritari et gaudere licite; sic filius potest dolere de morte patris quatenus ipsi mala est, et de illa gaudere quatenus intelligit eam immissam a Deo esse in salutem eius. Sic et tritari voluit Christus de morte sua imminente quatenus erat malum naturae, et tamen gaudens eam sustinuit confusione contempta, eamque voluit quatenus erat a voluntate Patris in redemptionem nostram.

Ad haec contingit, ut, qui ab alio iniuriam passus est, longo tempore *sentiatur* displicentiam et aversionem. Haec per orationem quidem et obsequia caritatis vincenda est; quamdiu tamen involuntaria est, non est peccatum; si voluntaria sit, inquirendum, utrum laesus laedenti optaverit mala an voluerit inferre.

Remedia contra invidiam.

80. 1. Petere a Deo sincere proximi caritatem. 2. Gaudere de bono proximi tamquam de proprio, quia frater est et gloria eius in coelis erit pars gloriae tuae. 3. Gratificari illi, contra quem invidia pulsaris; orare pro eius bono; gratias Deo agere pro beneficiis ipsi tamquam tibi collatis. 4. Mundana vilipendere; se omnibus indignum reputare, proximum autem donis Dei digniorem. 5. Num, quia invides, bono illo caret proximus, aut tu plus habes? Habesne minus, quia per amorem proximi eius bonum facis tibi commune et thesaurum mereris in coelo, quem invidendo perdes? 6. Invidia facit diabolo te similem, quia ut ille Deo gloriam invides, quae ex proximi bono provenit; ex eo enim elucet Dei bonitas, sapientia, clementia, misericordia. 7. Invidus est tortor sui sine fructu et magno cum damno. Tandem debebit proximo bene velle, aut salvus non erit. Cur non modo? 8. Christus quanto amore quaesivit salutem nostram, et tu bono proximum velles esse privatum? etc.

QUAESTIO V.

Quid de gula et ebrietate observandum.

81. Resp. I. Gula¹ est inordinatus appetitus et usus cibi et potus. Inordinatio fit quinque modis. 1. Si fit excessus in quantitate: plus sumendo quam conveniat. 2. Si in qualitate: appetendo victum nimis lautum vel nimis studiose conditum vel praeparatum quam conveniat. 3. Si in modo sumendi, ut si edatur nimis ardentem, nimis propere vel voraciter. 4. Si in tempore committitur excessus, ut si saepius quam oportet aut extra tempus sine rationabili causa cibus sumatur. 5. Si contra finem, ut si sumatur tantum voluptatis causa; nam Innocentius XI damnavit hanc propositionem: «Comedere et bibere usque ad satietatem ob solam voluptatem non est peccatum, modo non obsit valetudini, quia licite potest appetitus naturalis suis actibus frui.» Ad quod intelligendum

82. *Nota primo.* «Ad satietatem comedere» significare potest tantum comedere, quantum requiritur ut satisfiat fami, et hoc peccatum non est. Potest quoque significare plus comedere, quam requirit sustentatio naturae vel convenit. Et in hoc est inordinatio, quia cibus et potus tantum ad naturae sustentationem et convenientiam est ordinatus. Non est autem eadem quantitas conveniens omnibus nec eadem uni constanter; sed debet esse accommodata necessitati, infirmitati, utilitati, personae, tempori et loco; idem est de qualitate, quae accommodari debet simul statui, conditioni, facultati, personae, ne fiat excessus.

83. *Nota secundo.* Si quis comedat propter voluptatem, in ea plane sistendo, id quod ethicis et theologis est voluptate frui, peccat; quia pervertit ordinem naturae, ordinando non medium ad finem, sed finem ad medium;

¹ S. Thom. 2, 2, q. 148 et 150.

Deus enim usui cibi et potus annexit voluptatem, ut ad eorum usum alliceremur. Si autem voluptas, quae est in usu cibi et potus, referatur ad honestum finem, v. gr. sustentationem naturae¹, quod est voluptate uti, non peccatur, quia in eum finem usui cibi et potus Deus voluit inesse voluptatem; unde talis non comedit et bibit propter solam voluptatem, sed propter sustentationem, ad quam voluptatem refert. Is vero propter solam voluptatem comedit eaque fruitur, qui in ea sistit velut fine intento, quod censetur facere is, qui comedit et bibit nimium vel quod nec necessarium nec utile est ad sustentationem vitae; sed ad eam saltem virtualiter ipsa re refertur, si ad eam utile sit. Idem est de aliis oblectamentis sensuum, quia, ut docet *S. Thomas* (2, 2, q. 141, a. 6), regula omnium delectabilium in hac vita est vitae aliqua necessitas aut utilitas vel convenientia; unde olfacere florem ad confortandum caput aliumve finem utilem culpa vacat; non vero, si fiat solius voluptatis causa. Idem est de auditione musicae etc.

Observe, quaeso, quae modo dicta sunt in nota I.

84. Resp. II. Excessus in cibo (qui opponitur abstinentiae, quae est virtus moderans secundum praescriptum rationis appetitum, usum, voluptatem in cibo) est, per se loquendo, peccatum tantum veniale; idem est de excessu in potu (qui opponitur sobrietati, quae virtus est ex praescripto rationis moderans appetitum, usum, voluptatem in potu), nisi tamen excedatur usque ad privationem usus rationis. Ratio est, quia sunt actiones circa res indifferentes honeste appetibiles. Dixi: *per se loquendo*, quia per accidens peccari potest mortaliter: 1. si quis immoderato usu illorum graviter laedat valetudinem, v. gr. podagram contrahendo aut alium defectum gravem; quia homo non est dominus sui cor-

¹ Sed etiam moderata recreatio, exhilaratio, socialitas videntur fines esse honesti, quod magis etiam valet in nobiliore delectatione auditus et visus.

poris, sed administrator tantum et custos. Unde ageret non tantum contra caritatem propriam, ex qua iuxta *Lessium* et alios non minus sibi quam alteri tenetur non nocere in naturalibus, sed etiam contra ius Dei. 2. Si ad officium, ad quod sub gravi tenetur, se ineptum reddat. 3. Si excitet se et revomat cibum vel potum, ut ad serviendum voluptati iterum comedat vel bibat. Hoc enim est plus quam bestiale hominemque christianum valde dedecet. Idem dicunt aliqui de eo, qui se ita cibo vel potu ingurgitat, ut debeat vomere. At alii hunc, alii utrumque per se a mortali excusant. 4. Si reddat se imparem solvendis debitis, sustentandae, ut debet, familiae aut liberis in statu convenienti collocandis. 5. Si ponat, saltem interpretative, finem ultimum in illa voluptate, scilicet si ob illam paratus sit Deum graviter offendere aut coelo vellet renuntiare, si ea frui semper posset, iuxta illud Phil 3, 19: «Quorum deus venter est.» 6. Si excessu suo det grave scandalum vel gravis peccati probabili periculo se exponat.

85. Resp. III. Praecipui gulae excessus magis ordinarii sunt comessatio et inebriatio seu ebrietas active sumpta. *Comessatio* est inordinatus usus cibi vel victus in conviviis intempestivis; comessari enim dicitur, qui indulget illis, v. gr. mane, a prandio, post cenam. Dicitur etiam crapula et sumitur pro frequentata potatione et voratione. *Ebrietas* est excessus in potu usque ad violentam perturbationem vel privationem rationis. Dividitur in imperfectam et perfectam. Imperfecta est excessus in potu usque ad perturbationem rationis aliquam, salvo adhuc eius usu aut potentia proxima utendi, quantum sufficit ad agendum moraliter. Haec potentia adhuc adesse potest, etsi phantasia sit nonnihil turbata, lingua titubet, pedes vacillent, oculi videant res duplicatas vel domus videatur gyrari, ideoque nondum censetur adesse plena ebrietas, modo homo adhuc possit discernere inter bonum et malum morale; ita *Stoz* cum

communi. Ebrietas perfecta est excessus in potu usque ad violentam privationem rationis eiusque potestatis proximae. Theologi complures dividunt ebrietatem perfectam in formalem et quasi materialem; formalem dicunt excessum in potu voluptatis causa usque ad privationem rationis; materialem vero excessum in potu sine iusta causa factam usque ad privationem rationis. Primam formalem vocant, quia, sicut sobrietas est virtus moderativa voluptatis in potu, ita ebrietas moveri debet voluptate illi opposita. Alii censent sobrietati opponi ebrietatem per potum, etsi non fiat voluptatis causa; ut si amicus amici gratia, etiam cum molestia, bibat usque ad privationem rationis; aut si duo cum nausea bibendo contendat usque ad privationem rationis; quia ad sobrietatem videtur spectare etiam talem usum potus moderari. Aliqui denique ebrietatem etiam vocant omnem excessum in potu inebriante, etiam citra rationis perturbationem, et comessionem nominant omnem excessum in cibo; sed haec impropria locutio est; qui enim sic excedit, tam parum ebrius dici potest quam qui refrigerationis gratia excedat in potu aquae.

86. Resp. IV. Ebrietas vel inebriatio *imperfecta* culpam venialem per se non excedit; quia grave malum non est, parum per excessum in potu turbare rationem, salvo eius usu circa bonum et malum morale. Ebrietas autem formalis¹ perfecta est peccatum letale, saltem si diu privet usu rationis. Rationes sunt: 1. quia est gravis deordinatio et deformitas potentia proxima ad usum rationis, qua homo supra bruta est elevatus, sine iusta

¹ Rationes, quae ab auctore afferuntur, evincunt grave peccatum non in sola *formali* ebrietate seu voluptatis causa facta inveniri, sed in qualibet ebrietate, etiam quae n. 85 dicta est *materialis*, sine iusta causa facta. Quis enim dubitat de mortali peccato v. gr. eius qui cum altero contendat de largiore haustu atque sponsonem ineat, etsi bibat cum nausea? Neque tamen formalem committit ebrietatem, si explicationem auctoris sumimus, sed materialem.

causa, praesertim voluptatis gratia, se violenter privare et ita ineptum se reddere ad agenda humano modo ea, quae ad virtutem, officium, necessitatem animae et corporis pertinent, sicque deformare imaginem Dei et ad brutorum conditionem deicere. 2. Nemo est dominus suae rationis, sed administrator tantum et usufructuarius; iergo, sicut mortale peccatum est sine iusta causa sibi manum abscindere, quia nemo est dominus sui corporis, ta mortale erit voluptatis gratia aut sine iusta causa se privare usu rationis et potentia eius proxima, utpote quae sit magnum hominis bonum eumque a brutis discernat. 3. Mortale peccatum est contra caritatem propriam in naturalibus se privare magno bono, ergo etiam privare se violenter usu rationis eiusque potentia proxima. Unde, qui se potu voluptatis causa inebriat, peccat contra caritatem et sobrietatem: contra caritatem quidem, quia privat se magno bono in naturalibus sine iusta causa; contra sobrietatem autem, quia se *tali modo* illo bono privat. *Nec obstat*, quod liceat per somnum se usu rationis privare, tum quia haec privatio violenta non est nec naturae repugnans, sed conveniens, instituta ab auctore naturae ad restaurandas vires et spiritus animales; tum quia per somnum potentia utendi ratione non ita tollitur, ut homo usum rationis statim post somnum recuperare non possit; atque ita semper potest expeditus fieri ad agendum humano modo, id quod non potest ebrius. Dixi: «saltem si diu privet usu rationis», quia *Tanner, Fagundes, Gobat* apud *Lacroix* l. 5, n. 317, universaliter loquendo, docent ebrietatem nullam esse mortalem, nisi privet diu usu et potentia rationis. Sic nemo damnat mortalis peccati eum, qui subita ira aut circumversando se redditur rationis impos per spatium unius *Pater* et *Ave*. Longum tempus *Lacroix* videtur esse hora. *Nec obstat*, inquit, usum rationis esse magnum bonum; nam multa bona in ordine superiore secundum se magna censentur in certis circumstantiis absolute

exigua. Videri de hoc potest *Lugo*, De iure et iustitia d. 14, n. 24. At haec non videntur ullius momenti esse quoad ebrietatem per potum inductam, quia haec non facile depellitur, nisi quis medium haberet, quo statim pellere posset.

Porro signa plenae ebrietatis sunt: 1. Si quis ita perturbavit usum rationis, ut inter bonum et malum amplius discernere non possit. 2. Si quis postridie non meminit, quid dixerit, egerit, quomodo domum redierit etc. 3. Si ea fecit, quae numquam integra mente solet facere, v. gr. si turpia vel absurda locutus sit, cum alias sit pudicus et prudens; si iuraverit, blasphemaverit, vel familiam perturbaverit, cum alias sit modestus et benignus. Si tamen cum hisce steterit discretio inter licitum et illicitum, non fuit plena ebrietas, etsi pedes vacillarint etc. Ex his deduco sequentia.

1. In nullo casu excusatur a peccato mortali, qui ex nimio potu propter voluptatem *vel sine rationabili causa* cum plena advertentia se privat ratione, quia id intrinsece malum est. 2. Peccat graviter, qui etsi non intendens se inebriare, tantum bibit, quantum potest, non curans, utrum sequatur ebrietas, an non sequatur. 3. Qui probabiliter putat vel suspicatur secuturam esse ebrietatem et pergit bibere, quia exponit se eius periculo sicque eam vult interpretative. 4. Item si periculum advertere possit at negligat, etsi privatio rationis sequatur post unam alteramve horam; potuit autem advertere, si prudens suspicio de ea inciderit, neque se resolverit prudenter. Vere docet *S. Thomas* eum, qui frequenter est ebrius, semper id advertere, aut saltem posse et debere advertere, ideoque semper peccare mortaliter. 5. Qui scit se exhausto uno urceo solere inebriari, si domo exeat in aërem, non vero, si non exeat, potest quidem tantum sine gravi peccato bibere, si habet firmum propositum non exeundi illudque solet servare; secus non potest. 6. Qui experientia scit, si vices v. gr.

adeat certam domum, consortium, vel hoc modo bibat, se solere decies circiter inebriari, peccat, quoties domum adit sine nova cautela, licet forte non inebrietur; quia exponit se formali periculo saltem probabili se inebriandi. 7. Mortale peccatum est se inebriare fumo, tabacco etc., cubando in lupulo, quia sic etiam evertitur ratio et proxima eius potentia. Haec inebriatio specie distinguitur ab ea, quae per potum inducitur, unde in confessione explicanda foret. *Idem dici debet de usu opii vel morphii, atque etiam de eius subcutanea iniectione: quae peccatum mortale evadunt non solum quando extra necessarium usum medicum usque ad rationis privationem adhibentur, sed etiam quando iterato usu grave sanitati detrimentum causant, licet numquam usque ad rationis privationem usus producat. — Immo eo magis horum mediorum usus immoderatus vitari debet, quo maius ille usus appetitum et nisum rei repetendae et augendae acuat atque voluntatem ad resistendum quasi impotem reddat.* 8. Licet ad hilaritatem bibere; non licet tamen se inebriare ad depellendum gravem moerorem, neque ad sopiendum sensum doloris, si v. gr. pes sit abscindendus, quia potus ad ea non est ordinatus et ordo rerum evertitur; aliter fortasse, si sensus sopiri alio modo non possint, id vero necessarium sit ad chirurgicam operationem gravem secure perficiendam. Num scilicet generatim liceat ex praescripto medici se inebriare ad curandum gravem morbum, qui aliter curari non potest, controvertitur. Affirmant permulti probabiliter apud *Lacroix* l. 5, n. 311 dicentes, licet inebriare se voluptatis causa sit intrinsece malum absolute et in omni casu, non tamen ita esse, si fiat ad vitam conservandam; nam similiter intrinsece malum quidem per se esse sibi manum vel brachium abscindere, non tamen, si id necessarium sit ad conservandam vitam. Dein talis inebriatio est quasi materialis tantum, quia temperantia permittit hoc sumere,

quod ad vitae conservationem est necessarium, ut habet *S. Thomas* 2, 2, q. 141, a. 6. Hinc inferunt multi licere se inebriare, si quis stricto ense mortem alicui intentet, nisi se inebriet; immo cum *Gobat* multi docent licere, si aliter caveri non possit gravis morbus. * At hic confunduntur casus plane diversi, qui omnino distinguendi sunt. Nam quando agitur de curando morbo, v. gr. expellendo veneno mortifero, ad quod necessaria est tanta copia alcoolica haurienda, quae expellat quidem venenum, sed certo etiam aegrotum in profundum soporem ebrietatis inducat: intenditur unus effectus, alter permittitur. Sed quoniam unus effectus, veneni expulsio, aequae immediate ex potu isto sequitur, non est cur peccati eum accusemus propter effectum ebrietatis non volitum, sed permissum. De quo hodie plerique theologi non amplius dubitant. Cf. *Theol. mor.* I¹¹ 893; *Sabetti*, *Compendium theol. mor.* n. 149.

Longe diversus ille casus est, in quo agitur de tyranno minitante mortem, nisi me inebriem. Nam ibi agitur de inebriatione formaliter volita, quae numquam non est peccatum. Ergo potius debeo occidi quam impie iubenti morem gerere. — Verum si ille non formaliter vellet meam inebriationem, sed, ratus me posse maiorem copiam vini ferre at me velle ipsi illudere et quasi contumelia eum afficere, gravibus minis me cogere vellet ad potum quem haberet innoxium: non negaverim me posse ad gravissima mala evitanda materialem ebrietatem eligere.

Neque valet comparatio cum pollutione, ex qua aliqui deducere volunt ne ad curandum quidem morbum mortiferum licere copiam vini inebriantem sumere. Pollutio enim propter insitam voluptatem debuit absolute in omni casu prohiberi sub gravi; verum ebrietatem *propter voluptatem insitam* prohiberi *sub gravi* umquam nemo theologus dixerit. Ratio *eius* prohibitionis gravis longe alia est.*

9. Peccat graviter, qui ex amicitia vel urbanitate alium invitat ad haustus, quibus probabiliter praevidet illum se inebriaturum esse, quia invitat ad aliquid intrinsece malum seu ad id quod alter sine peccato facere non potest, eumque inducit in ebrietatem aut saltem in probabile eius periculum. Idem est de iis, qui alios ad aequales haustus provocant, cogunt, aut se invicem obligant; quia se aut saltem alios coniciunt in periculum probabile ebrietatis, forsitan non statim, at saltem postea secuturae; quod est grave peccatum, etsi ebrietas demum in somno sequatur. Similiter et alii, qui ebriosis vel ebrietati proximis vinum subministrant, vel qui non impediunt, ne alius inebrietur, dum commode possunt. Quod si alter negato vino praevideretur v. gr. blasphematurus esse, permittenda esset ebrietas utpote minus peccatum quam blasphemia. Neque per vim est aliquis impediendus, nisi immineret extremum malum; alias vi impedire publicae est potestatis. 10. Qui alium suasionem ad potationes adducens causat gravia damna praevisa, v. gr. ita ut ille labores suis necessarios negligat aut fiat impar solvendis debitis, tenetur ad compensationem iis, quibus iniuriam fecit. Qui autem suo exemplo ad ebrietatem alium adducit, peccat peccato scandali, nisi alius etiam ultro se inebriaret. 11. Qui stultum vel puerum nondum rationis compotem semel vel bis inebriat, non peccat graviter, quia non tollit rationem¹; si tamen saepius faceret, ingeneraret malum habitum noceretque eius valetudini, peccaret proinde pro gravi-

¹ Ratio igitur, cur in casu qui hic sumitur peccatum grave negetur, est, quia ne obiectiva quidem malitia, quae alias est in ebrietate, hic reperiatur. Quando vero in actione, ad quam puer subiectivi peccati nondum capax provocetur, malitia obiectiva remanet, provocans hanc ipsam malitiam subiective contrahit atque in materia gravi graviter peccat, praeterquam quod non raro scandalum detur atque puer malis istis rebus assuescat. Ita si provocatio fit ad turpia vel etiam ad blasphema, similia. *Lugo*, *De poenit.* d. 16, n. 210 sqq; *Lacroix*, *Theol. mor.* l. 5, n. 48; *Theol. mor.* I¹¹ 226.

tate damni. *Atque imprimis si pueruli lactantes inebriantur aut etiam utcumque potu alcoolico assuefiant, facile peccatur graviter, eo quod nocuum non leve et valetudini et moribus infertur.* 12. Peccat iudex inebriando reum, ut crimen eliciat, quia inducit ad ebrietatem et formam iuris non servat; unde non potest ex notitia inde hausta procedere. Item, qui inebriat damnatum ad mortem, ut dolorem non sentiat; quia hic non est finis potus nec adest causa sufficiens tollendi rationem, tum maxime necessariam. 13. Qui iniuste detinetur in carcere, licite quidem offert custodibus vinum, quo eos praevidet ebrios fieri, ut ipse fugiat; quia non cooperatur formaliter ad eorum inebriationem nec ad ullum peccatum formale, si ipsi praeter intentionem suam seu inscii inebriantur. Idem est de eo, qui ob rationem gravissimam, v. gr. ad detegendam proditorem urbis, ab altero vult elicere secretum, quod is tenetur revelare. Num autem possit *inducere* ad ebrietatem (non formalem quidem seu voluntariam ipsi, quod numquam licet, sed materiale seu ipsi non praeviam et involuntariam), iterum non convenit inter auctores. Affirmat *Lacroix* l. 5, n. 332 forte ex hac ratione, quod probabiliter liceat inducere ad peccatum minus, non ut peccatum est, sed ut impediens maioris¹;

¹ Verum dubitari potest, num *ad ullum peccatum* in hac sumptione habeatur *inductio*, cum inductio, saltem quoad custodem carceris, tendat ad solam privationem usus rationis, in hac autem sola peccatum ebrietatis non sit collocandum. Ceterum de ipsa re *S. Alph.* habet haec (V 77): «An licitum sit aliquem ad ebrietatem inducere, ut ille impediatur a graviore malo, puta sacrilegio vel homicidio committendo. . . . Prima [sententia] affirmat. . . . Prima sententia satis probabilis videtur mihi et aliis viris doctis a me consultis, sive ebrietas sit materialis sive formalis . . . quia licitum est inducere alterum ad minus malum, ut impediatur a maiore.» Cf. etiam eundem sanctum auctorem IV 282. Inde tamen infer, si maius malum, a quo quis impediatur, ei sit materiale tantum peccatum, non licere inducere ad ebrietatem nisi ad illam quae ei sit materialis tantum.

custodes autem peccant magis, saltem materialiter, iniuste detinendo innocentem, quam se inculpabiliter inebriando; negat tamen licere, si quis iuste detineretur in carcere, eo quod inducerentur ad aliquid de se malum sine causa rationabili. At alii negant id licere in ullo casu, quia esset inducere ad aliquid intrinsece malum, quod licet, ut *Laymann* dicit, non sit scandalum activum, eo quod nemo in peccatum formale inducitur, attamen non videtur licitum, saltem probabilius.

Remedia contra gulam.

88. Pro remediis accipe haec: 1. Vita, quoad potes, irritamenta gulae, ut sunt ciborum suavitas, varietas, condimenta; si non potes, noli frui, sed uti cibo, usum eius referens ad honestum finem. 2. In mensa tibi semper aliquid subtrahe, praesertim palato gratius, quod adhuc licite posses sumere; sic disces te vincere et gratiam augebis. 3. Semper in potestate plena contine appetitum; hinc, si maior sit propensio, non nihil cessa vel sume lentius: senties ex hoc a Deo solatium. 4. Cogita, quam turpe sit voluptati cum bestiis communi servire: hae ne fustibus quidem adigi possunt ad plus sumendum, quam natura postulat. 5. Quot mala ex gulae vitio! Corpori morbos, menti tenebras affert; sancta desideria exstinguit, carnem facit rebellem contra spiritum, luxuriae fomenta subministrando. Quis hostem suum contra se roboret? 6. Cogita, quam vilia sint, quae appetuntur, et quo tandem superflua abeant. 7. Propone tibi exemplum Christi et Beatae Virginis et considera, quam modeste, quam moderate, quam vulgari victu contenti et usi fuerint. 8. Praecipue expende tempore, quo famem et sitim non experiris, praeteritam experientiam, comoda et incommoda ex quantitate et qualitate victus; superfluum proinde subtrahe et vita, quae expertus es noxia, nec umquam te sinas voluptate a praescripto abduci. Si gula provocet, cogita: Si modo

cedo, fiam debilior ad vincendum; si non cedo, gratum Deo offero sacrificium, qui si tantillum ei negem, merito negabit mihi gratiam ad vincenda graviora. Haec exigua mortificatio nec vitam auferet nec nocebit valetudini. Si contingat te vinci, erubescere, quod tam exiguae voluptati succubueris, et severiore abstinencia vindica. Ad quantitatem victus statuendam expedit etiam sibi plus subtrahere, ut experientia doceat, quae quantitas necessaria, quae superflua sit ad functiones ordinarias. 9. Si honestae vel recreationis vel societatis gratia tibi vis plus indulgere, ut crapulam et excessum vites, primum bibe tarde, ut stomachus non obruatur, sed roboretur ad convertenda dona Dei in bonum; deinde explora quandoque: num iam incalescat nimium sanguis; num caput adhuc serenum, adhuc appetitus subsit rationi; an contra iam inualescat, sisque debilior ad eum continendum. Si hoc, frenum inice. Demum, dum forte exhilarescis, cave ne te effundas, neve appetitus te supplantet. Experientiam consule. Turpe est donis Dei abuti. Proinde «sub te erit appetitus eius, et tu dominaberis illius» (Gn 4, 7).

QUAESTIO VI.

Quid de ira et ex ea consequente maledictione et blasphemia.

89. Resp. I. Ira¹ generice est *appetitus vindictae*. Haec sine peccato et iusta esse potest, ut si parens filii, superior subditi, magister discipuli delictis cum moderamine irascatur eaque arguat vel puniat. Accepta vero specificice est *appetitus inordinatus vindictae*. Hic inordinatus esse potest vel ex parte modi, ut si expetatur vindicta nimis excandescendo; vel ex parte obiecti, si nempe expetatur vel sumatur vindicta sine iusta causa aut sine auctoritate legitima, vel si sumatur iusto gravior vel ex mera libidine vindicandi et satiandi ani-

¹ S. Thom. 2, 2, q. 158.

num malevolum. Prima inordinatio est plerumque tantum veniale peccatum, potest tamen fieri mortale, si ira in furorem vel insaniam excrescere sinatur, ut si quis sciens et volens ita habenas irae laxaret, ut erumperet in enormes gestus, clamores, spumas, membrorum contusiones, vel ut privaretur ratione. Altera inordinatio est ex genere suo peccatum mortale repugnans caritati et quandoque iustitiae: caritati quidem, quatenus vel ex odio vel ex mera libidine vindicandi proximo malum optatur aut infertur; iustitiae autem, si vindicta sumatur sine iusta causa, aut iusto maior.

90. Resp. II. Filiae irae sunt hae: 1^a est *indignatio*, quae est aversio a proximo, eo quod indignans apprehendat se indigne ab eo tractari; quae tamen, si ex iusta causa et cum debito moderamine fit, potest esse sine culpa. 2^a est *tumor mentis*, quae est cogitatio varios vindicandi modos exquirens et iram coquens, qua mens quodammodo intumescit. 3^a est *rancor*, quae est aversio perseverans seu vetus. Ex ira eiusque filiabus sequuntur alia peccata externa, ut *contumelia*, qua quis alterum dehonorat, v. gr. in faciem aliquid cum eius dehonoratione illi obiciendo, aut etiam absentis literas lacerando vel comburendo. Item *calumnia*, qua quis alteri falsum crimen vel defectum imponit. Item *irrisio*, *illusio*, *subsannatio*, de quibus supra n. 76; denique maledictio et blasphemia. *Maledictio* est dira imprecatio, qua quis alteri optat malum sub ratione mali. *Blasphemia* est convicium vel contumelia in Deum, ut si quis Deo tribuat falsa vel neget vera vel tribuat creaturis quae Deo debentur vel etiam dicat vera ita ut ad eius dehonorationem vel vilipensionem tendant, v. gr. per modum ei indignantis, contemnentis vel expostulantis contra eum, vel si usurpet verba, quae hic et nunc continent vel iudicantur continere imminutionem reverentiae erga Deum seu vilipensionem excellentiae divinae, etsi non directe intendat Deum inhonorare.

91. Resp. III. Si quis se accusat de maledictione seu dira imprecatione mali vel blasphemia: 1. interrogetur, quibus verbis sit usus; rudes enim confundunt blasphemiam cum imprecatione, et hanc cum iuramento; immo si diabolium nominaverint aut alium ignominioso nomine compellaverint, dicunt se maledixisse. 2. Si vere imprecatus fuerit, exponat, quibus, utrum rebus inanimatis vel pecoribus, an hominibus? Quo animo? num voluerit, ut eveniret? in faciem, an coram aliis? utrum multis, an uni? Si ex animo, quae mala? Quamquam hoc ultimum necesse non sit, si in mala tetenderit sub ipsa ratione communi mali, ut saepe fit; nisi tamen illa mala voluisset inferre, si potuisset. Ratio horum est, quia diverso modo peccatur diris imprecationibus, videlicet:

92. 1. Si quis ex ira vel impatientia rei inanimatae imprecatur, v. gr. ligno, lapidi, ad quem offendit, vel labori ex voto non succedenti, per se veniale tantum peccatum est contra mansuetudinem. 2. Qui ex ira vel impatientia optat: Utinam non essem natus, fuisset factus brutum, vel: Maledictus dies, quo natus sum, vel: quo te primum vidi, vel: quo te coniugem accepi: peccat graviter, si *deliberate* intendit optare sibi vel alteri homini malum, essetque blasphemia, si fieret cum relatione vel indignatione ad Deum; si autem tantum intenderet maledicere diei nativitatis vel coniugii, qui causa facta sit tot malorum culpae vel poenae, per se videtur tantum peccare venialiter, quia censetur tantum velle significare diem illum valde infelicem; immo posset esse nullum peccatum, si cum moderamine fieret. Sic Iob maledixit diei nativitatis suae. 3. Qui maledicit pecoribus sine animo, ut malum eveniat, per se quoque peccat tantum venialiter; si autem ex animo, ut vel sibi vel alteri grave malum ita eveniat, peccat graviter, nisi impetus plenam advertentiam vel deliberationem praeventat. 4. Homini imprecari grave malum *ex animo*,

v. gr.: «Diabolus te rapiat», «Fulmen te percutiat», est mortale et saepe non tantum contra caritatem sed etiam contra iustitiam, ut si effundatur maledictio gravis in praesentem cum gravi eius dehonoratione. Malum tamen leve tantum sine gravi dehonoratione imprecari solum veniale est. 5. Sed si quis imprecatur malum sine animo, ut eveniat, v. gr. pater filio, herus ancillae vel famulo, modo absit gravis laesio honoris et grave scandalum, culpam etiam venialem per se id non excedit; immo nec, si extraneo fieret. 6. Qui ex ira devovet se daemone, etiam sine animo, ut eveniat, non excusatur a mortali, per se loquendo, hoc est spectato obiecto, quia nimia foeditas et perversitas in eo apparet, ita ut natura exhorreat audientis. *Non tamen est ex se blasphemia, ut quidam putabant, neque communiter rudes eam locutionem ita apprehendunt, ut ipsi re vera graviter peccent. Serio tamen monendi sunt, ut consuetudinem istam pravam extirpandam curent. Cf. Casus consc. I, ed. 3, n. 218 236; *Busenbaum* apud *S. Alph.* III 131.* 7. Si filius maledicat parenti vel avo in faciem, peccat graviter etiam contra pietatem, etsi faciat sine animo, ut eveniat. Idem est, si haec fiant in eos, quos quis loco parentum habere debet, vel in superiorem a subdito; item, per se loquendo, si in coniugem a coniuge. Si vero in fratrem vel sororem a fratre, saepe non nisi veniale est contra pietatem, etsi mortale contra caritatem esse possit, nimirum si ex animo fiat. 8. Ex ira nominare diabolium sine imprecatione, parum decet christianum; ex se tamen non est grave, nisi forte aliquando ratione scandali, si abeat in consuetudinem. *Ceteroquin etiam ratio gravis scandali frustra quaeritur, nisi forte sumas filios tali parentum consuetudine provocari ad graves imprecationes.* 9. Imprecantes, etsi saepe excusentur a gravi culpa propter inadvertentiam vel defectum seriae voluntatis et verbis imprecatoriis utantur quandoque tantum velut interiectionibus ad significandam iram vel ad ter-

rendos alios, sunt tamen dehortandi ob indecentiam. Immo parentes, qui liberis suis *praesentibus* oretenus gravia mala, etsi sine animo, ut eveniant, saepe et quasi per consuetudinem imprecantur, peccant graviter, si non emendent consuetudinem illam, quia *suo malo exemplo* docent illos sibi invicem et aliis male precari, faciunt contumaces, inoboedientes, tollendo illis aestimationem parentum et reverentiam — quod grave malum est; unde frustra parentes pro exeusatione obtendunt liberorum inoboedientiam, cuius ipsi sunt causae. 10. Imprecatio etiam continere potest blasphemiam, ut si quis dicat: «Perdant te sacramenta, sanguis, vulnera, mors Christi», et similia, quae ad animas non perdendas, sed salvandas pertinent. In his enim magna contra Deum apprehenditur irreverentia, etsi sine animo ut malum eveniat proferuntur; unde, qui talium verborum consuetudinem habent, tenentur sub mortali peccato conari, ut illam emendent, secus incapaces sunt absolutionis. *Quodsi igitur in emendationem incumbunt, singulis vicibus, quando sine plena advertentia nihilominus in ista verba prorumpant, non peccant graviter. Id iis, qui serio cupiunt emendari, solatii causa tacendum non est. Cf. Theol. mor. I¹¹ 516.* — Si quis tamen ex ira, non indignando contra Deum, nude nominet v. gr. «sacra Dei septem sacramenta», «mors Dei», absitque scandalum grave nec importetur ex circumstantiis vilipensio Dei vel divinorum, est usurpatio vana divini nominis et peccatum graviter veniale; at quia non semper abest scandalum et apud audientes censetur Deum et divina inhonorari, saepe a mortali non excusatur. Unde ordinarie: si loquens *plene advertat* ad vilipensionem, quam verba illa prae se ferunt, peccat graviter; si *semiplene* tantum advertat, erit veniale defectu libertatis plenae; si nullo modo, nullum erit peccatum, sed motus primo primus. Potest tamen manere obligatio gravis consuetudinem emendandi. Immo, si quis ex ioco proferat verba blasphema, non intendendo

directe inhonationem Dei, si tamen cum ioco illo apud audientes coniuncta sit Dei inhonoratio, est et manet blasphemia. *Tamburini* l. 2, c. 6, § 4, n. 5. Qui tamen, ne blasphemet, dimidiat vel parum immutat verba, v. gr. dicendo pro Sacrament: Salament, Saperment, Potz tausend Salament, vel pro pessima illa blasphemia «mort Dieu» dicit: «mar ius», non blasphematur quidem, quia non significat Deum vel sacra cum vilipensione; potest tamen peccare ratione scandali et impatientiae. *Attamen per se non peccat graviter, cum potius ostendat se a blasphemis abhorrere. Cf. *Ballerini ad Gury* I 300, 4.*

Circa hanc materiam nota interrogandos esse poenitentes, etiam quando merito censentur non habuisse affectum malum, ut quod apprecantur malum eveniret, num frequenter imprecati sint. Ita enim advertitur, num habeant consuetudinem, quam aliqui per plures annos confitentur, non adhibentes conatum, ut emendent, proinde propositum non habent nisi forte languidum et inefficax. 93. Resp. IV. Si poenitens confitetur verba contumeliosa vel convicia, exponere imprimis debet personas, quas iis impetivit. Nam: 1. si mulieres, pueri, infimae sortis homines se conviciis impetunt, appellando se sagas, meretrices, adulteras, nebulones etc., communiter non peccant graviter, quia dicentes non ita sentiunt nec intendunt inferre gravem infamiam; audientes autem non credunt similibus verbis, quia advertunt ea ex passione dici. *Lacroix* l. 3, p. 2, n. 1224. 2. Si parens filio, superior subdito animo corrigendi, humiliandi verbum contumeliosum obicit et modum correctionis non excedit nec subditus gravius dehonatur, quam per delictum meretur, peccatum non est. Sic Christus discipulos euntes in Emmaus vocavit stultos et Apostolus Galatas insensatos. 3. Si contumelia sit parva tantum vel sine animo dehonrandi nec sequatur laesio magna honoris proximi, est tantum veniale peccatum, et sic excusantur a mortali parentes multi, qui filios

vocant asinos etc. 4. Si ioci causa et per convenientem recreationem leves defectus obiciantur, secundum *D. Thom.* 2, 2, q. 72, a. 2, est urbanitas, modo alter ne contristetur neve ad iram moveatur. 5. Si autem graviter proximus dehonoretur, grave peccatum erit. Et sic graviter peccant etiam parentes, qui suos filios passim vocant diabolos, sagas etc., praesertim quia eos exasperant, faciunt rebelles, suo exemplo trahunt ad imitandum — quod grave malum est. Porro, qui per contumeliam alterius honorem laesit, tenetur hunc reparare, etsi fama non sit laesa. Illud autem fieri potest amica salutatione, amabili conversatione, exhibitione honoris, petitione veniae etc.

Remedia contra iram, maledictiones, blasphemias etc.

94. 1. Propone tibi exemplum Dei. Quot iniuriis in horas singulas lacessitur, et tamen quam benigne, quam clementer tractat, quot beneficiis cumulat etiam inimicos suos peccatores! Adversa, quibus punit, optat a nobis converti in bonum nostrum etc. Si toties feriret, quoties meremur, ubi essemus? 2. Exemplum sume a Christo. Quam ille fuit mansuetus, quam humilis a nativitate usque ad mortem! Quam benigne egit cum rudibus, cum persecutoribus suis, calumniatoribus! «Discite a me, quia mitis sum et humilis corde» (Mt 11, 29). 3. Cogita non posse fieri, ut non occurrant molesta, iniuriosa, ignominiosa etc. Ubi homines, ibi infirmi; ubi infirmi, ibi defectus. Nonne etiam tu tuos habes, quos ferre debent alii? Si infirmo serviens ab eo delirante vel aberrante offendaris, non irasceris, sed compateris. Proximus tuus, liberi tui, contubernales infirmi sunt, caeci, ignari, reflectere ad omnia non possunt. 4. Ira te reddit ineptum ad rite fungendum munere tuo, ingratum proximo, alios a te avertit, impedit illustrationes Dei et fructum in proximo. Contraria omnia efficit mansuetudo, irarum moderatrix.

«Docebit mites vias suas» (Ps 24, 9). «In mansuetudine opera tua perfice, et super hominum gloriam diligeris» (Eccli 3, 19). 5. Dum iram oriri sentis, dic: «Mansuetissime Iesu, amo te!» et iram suaviter supprime, aut si non potes, cede loco vel mentem ad alia converte, discursum alium incipe etc. 6. Esto corde humilis, verbo suavis, operare pacate, sine praecipitantia et pertinacia consequendi quod intendis; hae enim, re non succedente, ad iram movent. 7. Accessurus ad tractandum cum aliis, memento in multis fore ut tibi contradicatur, cum tuo etiam contemptu, et praepara animum ad patientiam ex amore Christi. 8. Cogita, qualem cupias proximum esse erga te, et talem te illi exhibe; irato responde suaviter. «Responsio mollis frangit iram» (Prv 15, 1). 9. Animo ne unquam coquas iram, ne contra te ipsum quidem ob defectum admissum; quia animo sic comparato facile contra alios impinges. Lapsus dole, defectum compensa, et concepta in Deum fiducia acquiesce. Haec eadem contra imprecationes, blasphemias et convicia valent. Domita enim ira, ista vix consequentur. 10. Maledicis praeterea exponenda turpitudine maledictionis, scandala et damna etiam temporalia inde eventura. «In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis» (Mt 7, 2). Deus non intendit nobis nisi benedictionem, et nos invicem nobis maledicamus? Lingua nobis data est ad Deo benedicendum; quomodo lingua, in qua toties habes diabolum, Deo benedicens? Quomodo eadem audebis Christum suscipere? etc. — His, si consuetudinem habeant, poenitentia saltem per modum consilii iniungenda est, ut usque ad confessionem proximam singulis diebus mane proponant non maledicere illo die, sique maledixerint, percutiant pectus et doleant etc. 11. Blasphemis autem enormitas maxima blasphemiae exponatur, qua velut a vipera invaditur ipse Deus a vili homuncione, sed raro sine vindicta, etiam in hac vita. Iubeatur blasphemus vitare occasiones, v. gr.

lusum, et si consuetudinarius est, quotidie vespere examinare conscientiam, mane et saepius per diem invocare auxilium Dei et proponere firmiter non blasphemare, saepius repetere: *Gloria Patri etc.* Si quis autem non ex prava consuetudine, sed ex alia occasione bis terve blasphemavit in mense, iniungatur illi nihilominus gravissima poenitentia; sic enim mandat Concilium Lateranense his verbis: «In foro autem conscientiae nemo blasphemiae reus, absque gravissima poenitentia, severi confessoris arbitrio iniuncta, possit absolvi.» Hoc exponat confessarius poenitenti iniungatque poenitentiam convenientem, quam iudicat et posse poenitentem praestare et re ipsa praestitutum esse. Tales possunt esse frequens confessio, ieiunium certis diebus in pane et aqua, eleemosyna, humilis deosculatio terrae mane et vespere facienda per octiduum, frequens actus fidei et contritionis etc. *Mandatum tamen illud Lateranensis Concilii intellige de blasphemia *deliberata*. Si quis igitur serio studens emendationi, ex inadvertentia aliquoties in verba blasphematoria relabatur, consuli quidem potest etiam *gravis* poenitentia, si homo est cordatus, non animi deiecti, quo ferventius reparat iniurias erga Deum et emendationem suam perficiat, sub gravi *gravis* poenitentia imponi non iam potest.* Ergo si poenitens ab ultima confessione serio conatus est consuetudinem emendare, excitandus est, ut serio pergat, etsi semel iterumve relapsus sit. Si autem nullum aut exiguum emendandi conatum adhibuit, neque prae se fert magnum animum praescriptis utendi mediis, differenda est illi absolutio.

QUAESTIO VII.

Quid in confessione circa acediam sit advertendum.

95. Resp. I. Acedia¹ late sumpta est quodvis taedium seu animi remissio in exercitio virtutum, ob la-

¹ S. Thom. 2, 2, q. 35.

borem, molestiam vel difficultatem illis adiunctam, citra contemptum tamen virtutis in se, ut si quis tristetur, quod in frigore debeat interesse Sacro, in quadragesima abstinere a carnibus, aliove praecepto mere positivo obligetur, et ideo languide satisfaciatur, sive ob difficultatem, quae in eo reperitur, sive ob amorem commodi vel lucri, quod in opposito apprehenditur. Sic sumpta acedia est vitium generale, oppositum omni virtuti, cuius exercitium remisse propter illam peragitur. De se est tantum peccatum veniale; fit tamen mortale, si ex illa omittitur, ad quod est gravis obligatio, v. gr. die praecepto Sacrum.

96. Resp. II. Acedia specificè accepta est *tristitia et taedium de amicitia Dei*, apprehensa ut mala, quia per laboriosa virtutum exercitia et voluptatis mundanae fugam quaeri et conservari debet: ut si quis tristetur, quod sub poena damnationis teneatur gloriam Dei per mandatorum observationem procurare velut finem ultimum; vel quod ad Deum velut finem creatus sit, debeat ei per fugam voluptatum adhaerere pro consequenda felicitate. Haec est peccatum ex toto genere suo mortale, utpote directe opposita amor benevolentiae erga Deum.

97. Resp. III. Filiae acediae sunt: 1. Odium rerum spiritualium, quo quis vellet ea non esse, quo contemnit Dei beneficium, v. gr. vellet se non cognovisse Christum exigentem abnegationem sui ad consequendam felicitatem, se non esse vocatum ad religionem ob difficultates in ea superandas. 2. Pusillanimitas in aggrediendis illis, quae ad Dei obsequium spectant. 3. Desperatio de superandis difficultatibus et de consequenda salute. 4. Rancor seu indignatio adversus eos, qui ad virtutem inducunt et fervorem exigunt. 5. Torpor seu languor animi in implendis praeceptis. 6. Evagatio mentis in oratione aliisque exercitiis spiritualibus: quorum gravitas tum ex obiecto, tum ex affectu quem inducunt consideranda est.

Remedia contra acediam.

98. 1. Considera, quanta fecerit pro gloria Patris et salute animae tuae Christus Salvator et Rex tuus, tui non indigens; et tu haec parvi pendas? 2. Quidquid Deus operatur ad extra, ad animarum nostrarum salutem operatur: omnia desideria eius, omnis cura providentiae, omnes misericordiae effectus eo tendunt, ut eum amemus et colamus sicque salvi fiamus; an non meretur amorem et obsequium haec paterna cura et affectio? 3. Quam exiguus, quam brevis labor a te exigitur pro immensa et aeterna mercede! Nonne omni confusione dignus es, si ne illum quidem velis pro felicitate tua impendere? 4. Actio minima pro Deo facta millies plus valet quam omnia heroum facinora pro vanitate suscepta; fatigas te pro vanis, quid non convenit facere pro aeternis bonis? 5. Quid sentires de servo tuo, qui pro ampla mercede negligenter serviret? Et tu negligentius servias Deo tanta praeparanti, quam mundani serviant daemone offerenti mendacia? 6. Tepidus iniuriam facit Deo, diffamat eius servitutem, quasi non mereretur obsequium aut mercedem iustam non praeparasset; dedecori est Christo, cui minus ferventer servit quam mundo. 7. Inter duo extrema es: eris aut in aeternum felix, aut infelix; si tepidus, in summo es damnationis periculo, nam «maledictus, qui facit opus Domini fraudulenter» (Ir 48, 10). «Quia tepidus es . . ., incipiam te evomere ex ore meo» (Apc 3, 16). Demum revoca in memoriam peccata tua, brevitatem vitae, rigorem iudicii, inferni supplicia, et agnosces necessitatem excutiendi teporis.

CAPUT II.

Quae in confessione puerorum et utriusque sexus adolescentium et iuvenum confessario sint observanda.

99. Masculi dicuntur usque post tertium annum *infantes*; *pueri* ad annum duodecimum, quo incipit prima

lanugo crescere, completum; deinde *adulescentes* ad vigesimum secundum, quousque corpore in longitudinem crescunt; post vigesimum secundum dicuntur *iuvenes* a iuvando, eo quod apti tunc sint ad labores perferendos; post trigesimum dicuntur *viri* a viribus iam robustis; post annum quinquagesimum incipiunt vires deficere, praesertim ab anno sexagesimo. His temporibus sunt *senes*, anno octogesimo *senes decrepiti*. Sic pariter loquendum de feminis, quae usque ad annum duodecimum dicuntur *puellae*; quo anno completo sunt *nubiles*; deinde dicuntur *adulescentes, mulieres* etc. Iurisconsulti *infantes* appellant septimum annum nondum egressos, *pupillos* usque ad annos pubertatis seu donec matrimonio sunt apti, ab anno decimo octavo *adulescentes*, a vigesimo quinto *iuvenes*. His praemissis sit

QUAESTIO I.

Quae circa pueros et puellulas observanda.

Usus rationis eiusque signa. Quando incipiat obligatio legis naturalis, legis positivae, communionis annuae, viatici, extremae unctionis, ecclesiasticae censurae. — Quomodo pueri sint examinandi, admonendi, excitandi ad dolorem, quali poenitentia sacramentali afficiendi.

100. Resp. I. Circa usum rationis observa: 1. Ante usum rationis nemo capax est meriti et demeriti seu peccati. Est autem usus rationis, de quo hic saepe dubium est, in actu primo spectatus seu potentialis, capacitas ferendi firmum et constans iudicium de obiecti vel actionis sive omissionis bonitate aut malitia morali. In actu secundo seu actualis usus rationis est cognitio intellectus de bonitate et malitia morali, procedens ab homine in tali conditione constituto, ut firmum possit constansque de illis iudicium ferre; hoc si ferat, erit usus rationis actualis perfectus, secus imperfectus, qualis est in semisopito. Unde ad usum rationis sufficientem ad merendum et demerendum non sufficit quae-

cumque cognitio intellectus, cum etiam amentes et ebrii intellectu utantur, neque quicumque discursus, quia etiam dormientes quandoque discurrunt, disputant, concludunt, usum tamen rationis non habent requisitum ad bene vel male moraliter agendum, ut fatentur omnes; deest enim firmi iudicii potentia de moralitate. Intellectus enim, ligatis per quietem sensibus et cerebro, non est in statu, in quo possit consultare in utramque partem et satis insistere obiecto alicui diiudicando; fluctuat nimium sicque deficit facultas eligendi. Resistit quidem non raro homo tentationibus in somno, verum ad id sufficit apprehensio excitata per horrorem peccati in vigilia conceptum; aut si adsit quandoque forte cognitio indifferens de honesto et inhonesto, est illa valde languida nec sufficiens ad agendum deliberate: unde, licet talis resistentia indicium sit animae peccata valde adversantis, tamen meritoria non est. 2. Pueri usum rationis moralem prius adipiscuntur in quibusdam magis aperte honestis vel inhonestis quam in obscurioribus et magis reconditis, uti experientia docet; id quod etiam in aliis quoque locum habet. Immo quidam in una materia delirant ex vehementi imaginatione vel affectu, usum rationis eripiente, et in aliis sunt prudentes, uti refert *Sanchez* de quodam pastore, qui in ceteris prudens delirabat in eo, quod timebat, ne cogeretur fieri monachus, ideoque rogabat per chirographum fidem sibi fieri se ad id cogendum non esse. Ratio autem huius est: quia pro diversa affectione et impressione diversae imaginationis diversa oritur alteratio et dispositio principii sensorii seu cerebri, et hinc firmum potest esse iudicium et consultatio in una materia, non vero in altera. 3. Verosimilius pueri quoque potentiam usum rationis obtinere possunt prius ad peccatum veniale quam ad mortale sufficientem; fieri enim potest, ut puer unus, immo etiam adultus, in certa actione apprehendat malitiam gravem, alius vero levem tantum. Eo modo fieri potest,

et fit saltem aliquando, ut puer agnoscat in materia per se gravi prius malitiam ut levem quam ut gravem. Sicut enim, qui habet oculos debiles, montem videt quidem, sed illi non apparet tantus, quantus ei qui habet oculos sanos et acutos: ita propter insufficientem organorum dispositionem puer potest advertere malitiam aliquam in obiecto, quin possit advertere eam esse gravem. 4. Signa usus rationis ad peccandum, saltem venialiter, sunt sequentia: 1) Si peccata sua distincte explicent, quaestiones a confessario propositas bene percipiant, ad illas apte respondeant. 2) Si pudefiant ob mendacium vel actum turpem commissum. 3) Si magni faciant oboedientiam et pietatem, sciantque quae bonis et quae malis eventura sint. Contra, si nihil sponte dicere possunt, vel si recitant quaedam tamquam narratiunculas pueriliter aut formulas tantum a parentibus ipsis inculcatas, vel si ad omnes quaestiones affirmative respondent, etsi sint ante propositis contradictoriae, si digitis ludunt in clatris, si saepe respiciunt ad ea quae extra geruntur, si pileo vel rosario gesticulantur: indicia sunt usus rationis nondum obtenti. Putat quidem *Gobat* in Germania puellas post annum octavum et pueros post nonum cum dimidio demum adipisci ordinarie usum rationis. At rectius *Laymann* ait id non ex sola aetate, sed multo magis ex ingenii et educationis qualitate aliisque indiciis colligendum esse; nam fiunt maturi prius in regionibus calidioribus quam in frigidioribus, etsi non omnes aequaliter, sed pro diversa corporis dispositione, non secus ac fructus in uno loco prius quam in alio maturescunt¹.

101. Resp. II. Quia pueri ordinarie ante annum septimum potentiam utendi ratione non consequuntur,

¹ Nostra aetate etiam in Germania communiter anno septimo usus rationis satis evolufus est; immo non ita raro iam antea adsunt signa rationis probabilia.

licet, si maturius eam obtineant, teneantur legibus naturalibus, utpote quarum obligatio per lumen naturae intimetur, non tamen legibus humanis mere positivis ante completum annum septimum. Nam legislatores humani non censentur velle obligare nisi secundum ea, quae communiter contingunt; communiter autem ante annum septimum usus rationis ad obligationem gravem sufficiens non adest. Ubi autem hanc aetatem usumque rationis et discretionem legi proportionatam adepti sunt, iis (nisi specialiter excipiantur, ut fit in lege ieiunii) obligantur. Ratio est: quia ubi lex tempus non determinat, statim incipit obligatio in subiecto eius capace, ne elusioni sit locus. Unde in tali casu tenentur abstinere a carnibus diebus vetitis, interesse Sacro diebus festis. Dixi: «et discretionem legi proportionatam». Putant enim aliqui apud *Illsung* (tr. I, disp. 2, n. 18) praeceptum de annua confessione et communione obligans omnes, «ubi ad annos discretionis venerint», intelligendum esse de speciali discretionem proportionata illis sacramentis. Hinc censent pueros non obligari ad annuam confessionem ante annum aetatis nonum vel decimum (*verum nostris temporibus circa annum septimum omnino instruendi sunt et adducendi ad confessionem: de quo fusius in sequenti nota*) neque ad communionem nisi post annum undecimum, eo quod ante illam aetatem, saltem in Germania aliisque locis frigidioribus, proportionatam discretionem non habeant. Verum, si periculum non sit irreverentiae, satisque sint instructi et dispositi, quod curare et iudicare debent parochi: per se loquendo tenentur legibus illis, ubi post annum septimum adepti sunt usum rationis, quia non est ratio solida eos eximendi. Quia tamen saepe est dubium de sufficienti dispositione, ut debita cum reverentia ad communionem accedant: propterea praxis in his partibus habet, ut ante annum nonum, decimum, undecimum ad illam non admittantur pro diversa puero-

rum educatione et docilitate¹. Pueris tamen in articulo mortis constitutis, si usum rationis habent possuntque instrui, danda communio pro viatico est ex lege divina etiam ante annum decimum licet vix septimum aut octavum egressi sint; quia sunt praecepti et peccati mortalis capaces egentque effectu et robore sacramenti illius, ob quae hoc potissimum in agone per modum viatici sumitur. Ita *Suares*, *Tamburini*, alii. Dixi: «legibus humanis»; nam divinis tenentur, ubi usum rationis habent et discretionem proportionatam. Denique pueri etiam peccati mortalis capaces contra legem ecclesiasticam

¹ Quod ad confessionem attinet, parochus plane deesset officio suo, si pueros ante annum nonum non adduceret ad confessionem et absolutionem sacramentalem. Nam nostra aetate vix non ubique anno septimo aetas discretionis censetur attingi. Cum igitur post illam aetatem pueri peccare, immo graviter peccare *possint*, ut communiter nondum graviter peccant, circa illud tempus instruendi omnino sunt et inducendi, ut hinc inde confiteantur atque absolvantur. In periculo vero mortis etiam maturius, cum primum dubium est de usu rationis fortasse habito, ad confessionem et conditionatam saltem absolutionem sunt omnino disponendi, atque etsi forte nondum idonei fuerint ad sanctam communionem recipiendam, tamen extrema unctione conditionate sunt muniendi. — Pro sancta communione in periculo mortis auctor sapienter notat consuetum tempus non esse exspectandum. Pro communione puerorum extra periculum mortis *S. Alph.* VI, n. 301 statuit aetatem 9—12 annorum. Notum autem est 21 Iulii anni 1888 datam esse decisionem S. C. C., ex qua manifestum fit nullatenus esse semper exspectandam aetatem 12 annorum, ut sancta communio primo dari possit. Videlicet statutum episcopi, quo vetabatur dari sancta communio puero ante annum 12^m completum, S. C. approbante Leone XIII sustinuit quidem, quatenus spectetur prima communio *in forma sollemni*; quod autem attinet ad sanctam communionem privatim dandam, decretum episcopi correctum est: «ne episcopus parochos prohibeat ab admittendis ad primam communionem iis pueris, de quibus certo constat eos ad discretionis aetatem iuxta Conciliorum Lateranensis IV et Tridentini pervenisse». Ex quo patet parochi potius adlaborandum esse, ut maturius det sanctam communionem; verum in assignanda aetate, in qua sancta communio dari *debeat*, limites esse latiores atque inter spatium aliquot annorum comprehensos, nisi forte episcopus aetatem *obligationis* accuratius definiendo statuerit inferiorem.

graviter peccantes probabiliter non incurrunt censuras ecclesiasticas ante annos pubertatis. Excipe excommunicationem ob percussionem clerici et ob ingressum monasterii monialium, itemque irregularitatem ob homicidium: quia de his iura aliter statuunt. Vide *Lacroix* l. 7, n. 41. *Quod percussionem clerici attinet, sunt quidem, qui post constitutionem Pii IX *Apostolicae Sedis* negent impuberes hanc excommunicationem incurrere; de quo vide *Laurentius*, Institutiones iuris eccl. n. 100. Et quamquam mea quidem sententia contrarium tenendum est propter latam interpretationem privilegii clericalis, tamen illa complurium theologorum dubitatio efficit, ut excommunicatio ista, si fuerit contracta, non amplius censi debeat *reservata*, quantum pueros impuberes spectat.

De excommunicatione propter laesam clausuram monialium dubium existere non potest. Clara enim sunt verba etiam constitutionis *Apostolicae Sedis*, quibus excommunicatio R^{mo} Pontifici ordinario modo reservata fertur contra «violantes clausuram monialium, cuiuscumque generis aut conditionis, *sexus vel aetatis* fuerint»; intelliguntur autem moniales stricto sensu canonico sumptae.

Ceterum impuberes rarissime quidquam de censuris norunt; quare generatim ex ignorantia poenae ab excommunicatione excusati erunt.*

102. Resp. III. Permittantur pueri primum ipsi sua peccata explicare; in quo si deficient, praesertim si videntur doli capaces, iuvandi sunt per has similesque quaestiones, prout expedire videbitur: 1. Dominicis et festis diebus devotene interfuerint Missae sacrificio? Num in eo garriverint et per notabile tempus fuerint petulantes in templo? 2. Fuerintne oboedientes parentibus vel praepositis? Num alios ignominioso nomine compellaverint? Num rixati sint? Senioribus illuserint? Num mentiti, num iuraverint per animam? 3. Mane

et vespere, ante et post mensam oraverint? Num neglexerint catechismum, in eo attenderint? 4. An non aliquid abstulerint, aliis fuerint invidi, malis faverint? Si puer appareat audacior, interrogari poterit: num indecentes insolentias exercuerit in lecto vel alibi? Si fateatur, interrogari poterit, caute tamen, de verberibus in nudum corpus impactis et de eiusmodi tactibus. Hae insolentiae initium sunt seductionis. *Spectanda tamen omnino est aetas pueri, si quaeritur quomodo indaganda sint peccata, num quae commissa sint contra pudicitiam et castitatem. Nam quando dubium est, utrum puer quid sit contra castitatem sciat, interrogatio debet esse quasi a longinquo verbis satis indeterminatis, v. gr. num mala cogitaverit, a cogitationibus, si necesse sit, transeundo ad actus; si vere deprehendatur puer turpium rerum plane inscius, detorquendo sensum malarum cogitationum in cogitationes irae vel vindictae puerilis, ne puer innocens curiositate ductus discat peiora. Immo etiamsi fateatur actus turpes, non raro expedit cognoscere, num non fuerint solae res contra decentiam et civilitatem. Quod si cognitum fuerit, deducendus est puer omnino. Si autem re vera deprehendatur turpia egisse, ab his omnino deducendus est (cf. supra n. 68). Ut deprehendatur, utrum tactus indecentes ex mera levitate an ex luxuria processerint vel cum luxuria facti sint, interrogari potest puer, num voluntarie egerit idque cum *magno* gaudio. Si res dubia manet, potius abstinendum est ab ulteriore indagatione quam permittendum, ut puer scandalum sumat, seu ut quae ignoravit discat vel curiositate ductus discere studeat.* Si peccatum veniale etiam ex gravioribus afferat, v. gr. furtum, mendacium, expedit interrogare, num hoc frequenter fecerit, ut sic paulatim addiscat numerum in gravioribus esse explicandum. 5. Quando prudens est suspicio eos operatos esse cum conscientia peccati mortalis, ubi per se alias veniale

tantum foret, interrogentur, quo dictamine processerint; contingit enim aliquando pueros peccare mortaliter in materia de se levi, quia perperam instructi aut a levibus sub poena inferni sunt deterriti. Contingit etiam, ut in materia gravi tantum peccaverint venialiter, quia malitiam tantum in confuso vel ut levem apprehenderunt. In dubio de hoc possunt interrogari, num putaverint se per id mereri infernum? Hoc si affirmant sintque certo perfectae rationis capaces, indicium est eos exercite apprehendisse malitiam gravem. *Quando vero dubium est de perfecto usu rationis perfectave advertentia, indicium illud fallax esse neque semper creare certitudinem colliges ex iis, quae infra habentur n. 105 in fine.* Si cognoscatur puerum materiam gravem non apprehendisse, necesse non est petere numerum. Ceterum caveat confessarius, ne nimius sit in examinando, ne pueri concipiant horrorem confessionis. Si puer videatur pudibundus et suspicio aliqua sit reticentiae, doceatur peccata non esse reticenda ex pudore, ea esse nota Deo et angelo custodi; confessarium non posse de ulla re loqui, quam in confessione audierit; confessionem, si grave peccatum taceatur, obfuturam graviter animae, et tamen peccatum postea confitendum esse.

103. Resp. IV. Sicut pueri, si laudabiliter in aliquibus se habuerint, laudandi sunt et animandi, ut pergant se bene habere; ita, ubi errasse constat, deterrendi sunt suaviter a peccatis. Rationes proponantur hae: quod peccata animam foedam reddant instar diaboli, gratia vero et virtus angelo similem; quod Deus sit ubique praesens et omnia clarissime videat, velit bonos praemio aeterno coronare, malos vero suppliciiis puniturus sit sempiternis; Deumque mandare, ut peccata fugiamus, ut parentibus praestetur oboedientia, fugiantur mali socii etc. Proderit quoque contra peccatum, quod confessi sunt, adducere exemplum breve

et hortari, ut pro emendandis peccatis et bona vita instituenda quotidie modica saltem prece venerentur Beatam Virginem et angelum suum custodem, exponendo paucis illorum in nos amorem et studium. Haec adhibeat confessarius, prout prudentia in Christo ipsi dictabit, certus, praestari a se Deo obsequium gratissimum; quod enim teneris puerorum animis inseritur, haeret et suo tempore fructum feret. Et quamquam, si qui forte rationis certo nondum capaces deprehendantur, hi absolvi non possunt neque fructum sacramenti percipere: utiliter tamen ab anno saltem septimo omnes audiuntur, quia sic discunt verecundiam errata confitendi vincere modumque confitendi tenere; intelligunt, quomodo Missa sit audienda, quomodo preces persolvendae, mali socii vitandi, parentes honorandi sint etc.

104. Resp. V. Si puer, peracta confessione, videatur compos rationis, aut de illo dubium sit: 1. Iubeatur elicere actus fidei, spei, caritatis et doloris. Si sciat, interroget confessarius, num etiam elicuerit dolorem, antequam adierit confessionale. Id quod etiam in rudibus, ut antea iam notatum, est observandum, quia ante quandoque obliviscuntur et in confessionali recitant formulas sibi inculcatas instar psittaci sine vero actu interno: qui, quomodo eliciendus sit, docendi sunt, si videantur ignorare. 2. Si nesciant elicere actum fidei, praeceat confessarius hoc vel simili modo: Fili! quid credis? Omnia, quae Deus revelavit et Ecclesia catholica credenda proponit. Cur ista credis? Quia Deus revelavit, qui est aeterna sapientia et veritas, ideoque nec fallere nec falli potest. Numquid credis Deum esse unum tantum, et tres divinas personas? Credo. Quae ex illis personis facta est homo, ut nos redimerit? Secunda. Quomodo vocatur Salvator noster? Iesus Christus. Quid egit, ut nos redimeret? Mortem crucis pro nobis libenter sustinuit, sed a mortuis resurrexit et ascendit in coelum. Numquid ergo meretur a nobis

amari? Meretur amari super omnia. Possumusne salvari sine gratia per Christum nobis danda? Non possumus. Numquid haec omnia credis, quia Deus dixit? Credo. Quis te creavit, conservat et dat omnia? Deus. Cur? Ut illi serviam et tandem salvus fiam. Quid Deus promisit et paratus est dare illis, qui ipsi serviunt? Coelum. Numquid speras te venturum in coelum? Spero. Cur? Quia promisit Deus sibi servientibus; Deus est omnipotens et fidelis, potest dare, et non potest negare, quod promisit. Potestne aliquid melius esse vel cogitari quam Deus? Non potest; ille est summum et omne bonum et ideo omni amore dignissimus. Quid faciet Deus illis, qui ipsum non amant, sed peccatis offendunt et inhonorant? Qui peccatum grave faciunt nec poenitentiam agunt, illos puniet infernali igne in aeternum; illos vero, qui peccant venialiter, punit in hac vita et in purgatorii igne ad tempus, si hic non satisfecerint. Vultne etiam Deus nobis peccata remittere? Ita, si poenitentiam agimus, de illis dolemus et ea confitemur. Quis sacramentum confessionis instituit? Christus, ut per eius merita et gratiam nobis peccata remittantur. Numquid speras tibi peccata per Christum remittenda? Spero. Fili, cogita nunc, possisne inferni vel purgatorii ignem sustinere? Possesne per quadrantem digitum tenere in ardente candela vel in ardente rogo iacere? Non possum. Numquid ergo imprudenter fecisti, quod Deum offenderis et merueris in altera vita tam graviter puniri? quod Deum patrem tuum tam benignum, tam amabilem redemptorem tuum, qui sanguine suo te redemit, qui dat tibi omnia et paratus est tibi coelum et in illo se ipsum omne bonum dare, sic inhonorasti et offendisti, illi tam ingratus fuisti, Deum summum bonum iniuria afficisti? Imprudenter et male feci. Dole igitur, fili, et detestare peccata tua et dic: Utinam numquam Deum offendissem! Doleo ex toto corde, detestor peccata mea; in aeternum non peccabo amplius. Bone Iesu,

da mihi ad id efficacem gratiam. 3. Si puer appareat satis instructus ad fidem et spem supernaturalem elicendam, excitari potest, praemisso paucis actu fidei et spei, hoc modo ad dolorem: Fili, quo deveniunt, qui peccant? Nonne in infernum, qui in gravi peccato moriuntur, et in purgatorium, qui de venialibus non dolent et poenitentiam non agunt? Quid patientur in inferno et in purgatorio? Gravissimas poenas in inferno aeternas, et in purgatorio temporales, saepe durantes per multos annos. Possesne illas sustinere? Non posses per horam dimidiam iacere in ardente rogo vel manum tenere in accensa candela: quid igitur fieret, si deberes totus ardere instar ferri candentis multis annis in purgatorio vel in inferni igne sulphureo in aeternum? Possesne tolerare? Non posses, deberes tamen. Quis tales poenas praeparavit peccatoribus? Deus. Unde hoc scis? Deus, qui nec fallere potest nec falli, id revelavit. Quare Deus praeparavit tantas poenas peccatoribus? Quia summopere peccata odit et peccata sunt tantum malum. Credis et agnoscis ergo te Deum tuis peccatis offendisse, qui sic potest et vult punire? Credo et agnosco. Quid boni fecit nobis Deus? Creavit nos, conservat nos, vult nos habere filios et heredes coeli; misit Filium suum, ut sanguine suo nos redimeret, nos adoptaret in fratres et omnia sua merita nobis offerret. Nonne ergo Deus dignus est, qui a te ametur et non offendatur? Utique dignus est. Ergo ex toto corde dole, quod illum umquam offenderis. Hic confessarius conceptis verbis praeceat puero in affectu doloris et propositi, excitando eum etiam ad perfectam contritionem, ut per hunc conatum saltem imperfectam eo certius assequatur. 105. Resp. VI. Demum iniungenda est poenitentia huic aetati conveniens, quae gravis ordinarie esse non debet, sed modica, quam statim post confessionem peragant, ne in oblivionem veniat. Atque si puer iudicatur rationis compos et dispositus, absolvendus est

absolute; sub conditione vero, si de horum aliquo dubium manet, praesertim quando est periculum mortis, aut formido prudens, ne forte peccaverit mortaliter: quia tunc consulendum est animae, et circumstantiae illae remonent irreverentiam a sacramento sic collato. Immo *Lugo, Laymann, Gobat* et alii volunt, si spes sit praesentis dispositionis, ordinarie pueros esse absolvendos. Rationem afferunt, quod quandoque peccent graviter ex conscientia erronea, ubi malitia levis est, et dein non meminerint aut non addant se id apprehendisse ut grave; monent quandoque etiam in materia gravi eos exercite apprehendere malitiam, cuius postea non recordentur, v. gr. exponendo se periculo diebus praeceptis non audiendi Sacrum; in casu utroque, nisi absolvantur, eos manere in morte animae et in periculo aeternae damnationis. Addunt rationem, quod per confessionem acquisierint ius quoddam ad absolutionem, neque fieri irreverentiam sacramento, si detur ob eiusmodi periculum absolutio sub conditione. Atque hoc omnino tenendum, si puer se accuset in materia gravi, v. gr. quod parentibus maledixerit, Sacrum neglexerit, etsi dubium sit de usu rationis. Verum quidem est, si puer se accuset de omissione Sacri die festo, et interrogatus, quid mereantur, qui Sacrum sine legitima causa omittant, respondeat: «Merentur infernum», non ilico sequi eum peccasse mortaliter, quia hoc quandoque dicunt, eo quod sic audiverunt, et nihilominus ratione sufficienti ad grave peccatum possunt carere. Attamen, ubi id incertum est, est animae consulendum.

QUAESTIO II.

Quomodo procedendum cum adolescentibus et iuvenibus.

Adulescentium examen conscientiae, consilia et monita, poenitentiae imponendae; specialia monita circa status vitae electionem.

106. Resp. I. Quoad examen eorum: Si in exponendis peccatis suis videantur non satisfacisse, examinari

possunt I. circa peccata, quae pueris sunt magis ordinaria, ut dixi antea. 2. An dederint malis cogitationibus locum? 3. An non locuti sint indecentia, scurrilia, obscena? 4. An tempus otiose transegerint, pecuniam parentum dilapidaverint, iis aliquid subdlexerint, malis sociis se adiunxerint, turpia libenter audierint, ad ea riserint? et quae isti aetati sunt propria. In materia castitatis, ut supra monui, caute sunt interrogandi.

107. Resp. II. Circa monita danda: 1. Illis specialiter commendanda est lectio sacra. 2. Horror iniciendus turpiloquii, aspectus morosi alterius sexus, familiaris cum eo conversationis. 3. Inducendi sunt, ut suas tentationes fidenter aperiant, ne mediis destituti succumbant. 4. Ut fugiant malos socios velut daemonis emissarios, nemini sint nimis familiares; sacramenta poenitentiae et Eucharistiae quolibet mense bis aut saltem semel pro diversitate conditionis et occasionis suscipiant; vespere examen conscientiae faciant, Beatae Virgini et angelo suo custodi speciali cultu sint devoti. Haec successive sunt inculcanda. Ceterum plus illis non dicat confessarius, quam velit ab aliis resciri; adolescentes enim, quae audiunt et vident, observant diu, narrant aliis et de his ipsi postea prudentiores iudicant.

*Cum nostra aetate omnes cuiusvis conditionis homines curiosa inquirere et legere inhient, omnes exhortandi sunt, ut *bonos* libros legant, mala scripta quaecumque vitent. Bonos libros atque libellos intelligo primo pios, qui ad devotionem et virtutum exercitia inducant; dein eos, qui honeste recreent, ex quibus ii praeferendi sunt, qui simul et mentem excolant et pietatem foveant, uti nostra aetate sat magnum numerum habemus tum librorum tum libellorum periodicorum, sive hebdomadarios sive mensilium; porro etiam eos, qui lectorem pro sua conditione et arte instruunt in iis, quae ad ipsius artem vel studia magis excolenda conducunt. — Neque vero sufficit exhortari ad legenda scripta bona,

nisi retineantur iuvenes a legendis male scriptis. Hinc omnino cavendum est, ne legant ephemerides impias, socialisticas, quae fidem catholicam immo omnem religionem impugnent vel data occasione blasphement eique irrideant; minus etiam scripta maiora seu libros eiusdem generis vel obscena legant. Quae quidem pro omnibus valent, maxime vero inculcanda sunt iuvenibus studiosis.

Praeter lectionem monendi et instruendi sunt circa associationem cum aliis, ut caventes a malis bonis se adiungant. Socialis vita iam agi vix potest nisi singuli ad communes fines assequendos in diversas coeant coadunationes; atque etiam christiana vita, ut contra tot infestationes protegatur, catholicorum coniunctiones exigit. Commendandae igitur iuvenibus sunt imprimis ecclesiasticae associationes, ut sodalitas Mariana, pro operariis adiutoribus associatio Kolpingiana, pro operariis coadunatio operariorum catholicorum similesque associationes. Studiosis iuvenibus, imprimis qui in universitatibus in studia incumbunt, consulendum utique est, ut cum aliis bonis catholicis coeant, non tamen ita ut laxiorem aliorum vitam imitantes ad potandum et luxum exercendum conveniant, sed ut, honesta quidem recreatione non exclusa, invicem se excitent ad vitae honestatem et studia seria promovenda. Praeterea summi momenti est, ut iuvenes isti habeant pium et doctum sacerdotem, cui fidenter exponere possint non solum animi sui motus et tentationes atque difficultates, quibus impugnentur, sed etiam cui difficultates et obiectiones quas audierint sive in scholis et lectionibus sive in conversatione contra sanctam nostram fidem et religionem excitatas ad eas eluendas possint exponere, quo pericula fidei evadant. Nisi enim talis vir praesto sit, religioni sibi ducere debent frequentare scholas, in quibus — ut accidit in quam plurimis — impugnationes sanctae fidei nullas audire vix possibile est. — Summopere commendandam esse omnibus iuvenibus frequentem sacramen-

torum susceptionem iam dictum est; atque confessio fiat communiter apud eundem confessarium prudentem, quo tutior sit animi directio. — Quod dein notavit auctor: «ne cuiquam sint nimis familiares», innuit pericula sensualis amicitiae, quae facillime ducit ad gravia peccata. Quare si inordinata quaedam inclinatio erga aliquem sodalem oriatur, imprimis omnino cavendum est, ne fiat mutua quaedam manifestatio, affectio ipsa compescenda neque inutili atque insolita conversatione fovenda. Faciliores sed etiam periculosiores sunt eiusmodi amicitiae particulares in communitatibus, in convictibus, seminariis. Quare non solum singulorum alumnorum confessarii, sed etiam convictuum directores in hanc rem invigilare debent.*

108. Resp. III. Quod ad poenitentias iniungendas spectat, utiliores adolescentibus sunt eae, quae iuvant ad bonam consuetudinem inserendam vel malam extirpandam, v. gr. 1. ut preces vespertinas et matutinas ad tempus bene persolvant; vel 2. ut examen vespere per octiduum faciant; vel 3. ut Missae sacrificio per dies aliquot devote intersint illudque offerant ad certam virtutem consequendam vel vitium extirpandum etc. 4. Si potui sunt dediti, ut proxima hebdomada vel mense popinam non adeant, cum sociis his vel illis non conversentur, vel ut aliquot diebus in honorem Salvatoris aut Beatissimae Virginis aut angeli custodis alteriusve Sancti extra tempus prandii et cenae nihil comedant vel bibant. 5. Si lusui sunt dediti, similiter abstineant per tempus. 6. Si sunt dediti otio, ut proximis quindecim diebus per horam mane et per horam a prandio studeant; legant librum spiritualem, adeant imaginem Beatissimae Virginis in suo cubili appensam petantque per eius intercessionem gratiam tempus tam pretiosum, ex meritis Christi ad salutem operandam concessum, bene impendendi. 7. Si sunt negligentes in rebus divinis, ut per aliquot hebdomadas numquam ab-

sint a catechismo, concione, Sacro etc. Contraria enim contrariis curanda sunt. Et sic procedendum in aliis consuetudinibus, de quibus tamen redibit sermo infra. Porro, quomodo excitandi sint ad dolorem, constat ex dictis, quae pro diversitate personarum, ubi necesse fuerit, adhibenda sunt. 8. Si parentes offenderint, inducantur, ut petant veniam vel compensent singulari reverentia, id quod valet pro pueris quoque. *Sed in petenda venia cautus sit confessarius, ne facile eam imponat, nisi certa sit obligatio neque aliis modis satisfieri parentibus possit. Alias facile ansam dat, ne omitentes novum peccatum committant.*

109. *Petes:* Quid, si adulescens mentionem faciat de electione status? Resp. Attendendum, num deliberationi illi sit satis maturus. Si ita videatur, ostendat confessarius, quanti sit momenti hoc negotium, exponatque illi modum electionis faciendae. Ac primo quidem, ut meminerit se creatum esse non ad alium finem, nisi ut in hac vita mortali Deo serviat et tandem salvus fiat Deumque in aeternum laudet, glorificet eoque fruatur. Ad hunc finem quae non referantur, perdita esse; hunc nisi assequatur, ipsum in aeternum fore miserum. 2. Ut offerat se Deo Domino suo plane indifferentem ad omnia, paratumque ad amplectendum statum, quem cognoverit magis conformem divinae eius, qui ipsum salvare cupiat, voluntati. 3. Ut eliciat frequenter desiderium sanctam eius voluntatem agnoscendi, dicendo, maxime in Sacro sub elevatione et post communionem cum apostolo: «Domine, quid me vis facere?» (Act 9, 6) vel cum Samuele: «Loquere, Domine, quia audit servus tuus» (1 Rg 3, 10). 4. Expendat ex una parte talenta sua, complexionem, vires corporis, animi propensiones, facultates et media; ex altera vero parte statuum, inter quos adhuc deliberandum (nam si iam determinaverit non permanere in saeculari statu, hic in considerationem non veniet), commoda et incommoda, difficultates, peri-

cula, occasiones Deo serviendi et ad perfectionem perveniendi etc. Ea inter se conferat et videat, quid consideratis omnibus videatur magis conferre ad suam salutem et gloriam Dei, quam in omnibus sine respectu ad commoditates corporis intueri debet. Deinde pergat constanter petere lumen, curaque singulari caveat sibi ab omni peccato, etiam deliberato veniali, ne lumini impedimentum obiciat. Quodsi nesciat ista ut oportet expendere, iuvet eum confessarius; ad nullum autem statum prae alio eum inclinet, sed permittat Deum agere in creaturam suam. Electione facta, iubeatur petere constantiam etc. Quodsi confessarius compererit eum iam matura deliberatione determinatum ad certum statum, suggerat ei salutare doctrinas pro statu illo. Si autem reperiatur, male institutam esse deliberationem, v. gr. factam esse determinationem ex mundano vel humano motivo, iubeat eum aliter deliberare, secluso illo motivo, pure intuendo gloriam Dei et animae suae salutem. Ceterum caveat confessarius, ne facile permittat alicui, nisi forte ad tempus et maturioribus periculoque votum violandi minus obnoxii, emittere votum castitatis; secus enim factum facile dolebunt idque aut violabunt aut non servabunt nisi cum maerore et anxietate¹.

QUAESTIO III.

Ad quae sit attendendum in confessione sexus feminei.

Confessarii ratio agendi cum feminis; quomodo sint examinandae et instruendae circa ornatum, circa munuscula accipienda, vitanda scandala, circa choreas, sponsorum instructio.

110. Resp. I. Confessarius sexus feminei, si unquam alias, servet hic illud Eccli 41, 15: «Curam habe de bono nomine», ut non tantum sit castus, sed etiam curet haberi talis, procul omni suspitione conscientiae

¹ Hoc imprimis nota quoad puellas, quippe quae magis pronae esse soleant ad emittenda vota.

minus purae, exemplo Christi, qui contra castitatem numquam passus est sibi quidquam obici; neque enim quidquam plus imminuit viri ad curandas animas destinati auctoritatem quam suspicio animi minus casti. «Quid tibi cum feminis, qui cum Domino ad altare fabularis?» inquit *S. Hieronymus*. Proinde servet, quod sapienter commendat *P. Ardekin*: Cum feminis agendum raro, caute, prudenter. Hinc caveat confessarius a fixo aspectu, a blandis verbis, quae affectum carnalem redoleant aut possint suscitare. «In audiendis confessionibus, praesertim feminarum», inquit *S. Ignatius* (reg. 16 sacerd. S. J.), «severos potius se quam familiares exhibeant, universim tamen paterna quaedam et spiritualis gravitas in eis eluceat.» Deinde non facile credat earum lacrimis et querelis, sed potius hortetur ad patientiam; neque fidat earum revelationibus, sed iubeat servare mandata Dei. Etiam extra confessionale circumspecte cum illis agat; solus cum sola secreto et absque arbitro vel teste ne sedeat; nullius vel manum tangat nec suam ab ulla tangi permittat. «Oculos humi defixos habeat, cumque pauca, quae animas perstringere et illustrare queant, locutus fuerit, statim avolet», ait *S. Isidorus*.

III. Resp. II. Examen iuniorum ex sexu femineo fere circa eadem peccata esse potest, quae pro examine puerorum et adolescentium rettuli. Habent tamen etiam peccata sibi propria, praesertim si sint aut putent se esse conditionis melioris; nam quaedam magnam anni partem comendo corpus et fucando faciem litant superbiae et vanitati; stant ad ostia et templa frequentant, ut videant et videantur; laudari et honorari appetunt; aliis laudem et honorem invident iisque detrahunt; sectantur luxum in vestibus, pectus gestant nudum, ut honesti oculi vix satis custodiri possint ab intuitu illius vitulinae pellis; amant visitationes, tempus ludendo et confabulando cum detrimento alienae famae perdunt,

mane in plenam diem stertunt, divina negligunt, aut tandem ultimo Sacro interesse volunt. Idolum earum est commoditas et mundus muliebris.

Atque eiusmodi peccatis obnoxiae etiam quandoque sunt coniugatae, invigilantes magis vanitati quam rei domesticae et proli educandae. Talem quamquam si confitentem habeat confessarius, seposito omni respectu humano exponat illi obligationes suas atque pericula et media emendationis praescribat. Iuverit ei proponere exemplum Beatissimae Virginis, quae quam corde humilis fuerit, quam verbis gravis et parca, quam modesta facie corporisque totius compositione, quam intenta operi, quam Deo coniuncta; honeste quidem vestita, mentis autem sectans pulchritudinem, quam in virtutibus, quibus homo creatori suo assimilatur, sitam esse noverat. Demum iniungat poenitentiam, ut antea dictum est, excessibus illis oppositam; quam si nolit admittere, quando sine incommodo potest, non est disposita ad absolutionem. 112. Resp. III. Si quae interroget: 1. qualem sibi liceat ornatum corporis adhibere; 2. liceatne se conspiciendam praebere ei, a quo novit se turpiter amari; 3. num liceat sibi ab eo admittere munera; 4. possitne permittere osculum, si ipsa nihil mali intendat; 5. num sine peccato possit adire choreas — respondendum:

Ad 1. Licitum esse ornatum corporis statui et personae convenientem; fieri autem venialiter malum, si fiat ad captandam vanam gloriam vel ex intentione mentiendi pulchritudinem; posse quoque evadere mortale peccatum, atque ita esse, si fiat cum gravi detrimento familiae vel alterius, aut si sit valde ad luxuriam provocans, ut si incedat pectore valde denudato vel leviter tantum tecto, aut si aliud grave malum intendatur.

Ad 2. Si animo non malo procedat, sitque vel necessitas vel rationabilis causa, posse eam licite facere, quod aliis honestis permissum est. Non enim dat, sed alter accipit scandalum, quod is sibi imputare debet;

nec ideo ipsa privanda est iure suo. Iuxta *Sanchez* non peccaret graviter, si conspiciendam se praeberet, v. gr. ne privaret se, saltem diutius, libertate exeundi domo etc.; secus esset, si data opera sine ulla causa id faceret¹.

Ad 3. Vix excusabitur a mortali, quia acceptando munera fovet alterius impurum amorem spemque illi facit obtinendi consensum ad turpia et se exponit periculo concipiendi malum amorem.

Ad 4. Peccat graviter admittendo a tali osculum, quia cooperatur eius peccato. Et universim, nisi et adsit causa rationabilis honesti amoris et absit periculum ab utroque (quod raro abest, si actus reiterentur vel fiant cum mora aut ardore), illicite fiunt oscula cum altero sexu, ut constat ex dictis; peccat etiam permittens graviter, nisi gravis causa excuset, si merito timetur, ne alter voluptatis causa id faciat, quia cooperatur eius peccato. Et idem est de tactu turpi; qui si ex obiecto turpis est, sine peccato mortali non potest permitti, secundum ea, quae habes supra n. 71.

Ad 5. Censet *Lacroix* l. 5, n. 272 choreas, praesertim nocturnas, quas puellae cum adolescentibus concurrentes agant, esse occasionem proximam peccandi graviter: eo quod interveniant oscula, amplexus, gestulationes turpes, petulantes tactus, sermones impudici etc., a quibus moraliter vix abesse possunt pravi motus, imaginationes, delectationes, desideria venerea. Hinc *S. Ephraem* choreas vocat «pompam diaboli», *S. Antonius* «iter diaboli», *S. Chrysostomus* «tripudia, quibus saltat diabolus». Alii mitius loquuntur de choreis diurnis, quae in loco publico fiunt. Caveat autem confessarius, ne nimium indulgeat, ob gravia mala, quae

¹ Ita si agitur de scandalo viri certi seu determinati; nam scandalum indeterminatum, quod sumi possit, facilius etiam negligitur. Cf. *S. Alph.* II 53.

saepe aut comitantur aut sequuntur choreas. Sed nec nimium interrogantis conscientiam restringat, ne, si tamen forsitan aditura sit, gravius peccet. Expediit interrogare, quales soleant isthic saltus institui; utrum in iis interveniant gestus inverecundi, exigantur oscula, an sit simplex circumcursatio sine eiusmodi actibus. Item, quare velit choreas adire. An non ipsi vel alteri, uni vel pluribus in particulari timendum sit scandalum.

Ex his colliget confessarius, quid hic et nunc respondendum et quid dissuadendum vel monendum sit. *Sporer* (tract. 5 in praeceptum 5, c. 1) putat puellam non teneri abstinere ab honesto saltu, etsi timeat, ne indeterminatus quispiam sit accepturus scandalum, quia timor ille est communis rebus innumeris, et vix est quo abuti non possit hominum malitia. Aliud esset, si timeretur ruina alicuius in particulari nec rationabilis causa esset illam permittendi.

113. Resp. IV. Si puella, contractis iam sponsalibus, initura matrimonium cupiat instrui, monenda est: 1. Sponsis veneream voluptatem non licere magis ante matrimonium quam aliis liberis non sponsis; proinde cavenda omnia, quae ingenuam et verecundam puellam dedecent. 2. Caveat nimiam familiaritatem cum sponso, praesertim clam aliis. 3. Matrimonium institutum esse non habendae voluptatis causa, sed ut augeatur numerus fidelium, ad quos habendos Deus hunc mundum condidit. Proinde quae in matrimonio agere liceat, fieri debere honesto fine, verecunde, ut creaturam rationalem decet, Deo a mente numquam excluso. 4. Post sponsalia matrimonium non diu differendum esse, ne tentationibus exponantur. 5. Curandum, ut matrimonium ambo in statu gratiae ineant, pacifice dein vivant, pars una alterius onera portet, memores homines se esse, defectibus obnoxios. 6. Uxor viro in licitis et honestis oboediat, quia vir teste Apostolo «caput est mulieris» (Eph 5, 23); illi irato cedat, verbis suavibus errantem

moneat, Deum pro illo oret; rem domesticam bene administret, reverentiae erga parentes ne obliviscatur; liberos, si Deus dederit, bene educet, redditura de iis Deo rationem; omnibus suis sit bono exemplo. Atque pleraque haec etiam conveniunt sponso, qui uxorem tractare debet non ut famulam, sed ut sociam et consortem: quae nisi servantur, avertent a se Dei benedictionem. Demum suaderi potest, ut certum e coelitis domus suae patronum eligant, quam quotidiano licet exiguo cultu et in die illi sacro susceptione sacramenti poenitentiae et Eucharistiae colant; cultus enim quotidianus, etsi tenuis, teste experientia magnae est utilitatis.

*Ceterum pro re nata in examine sponso a par-
ocho plenior quaedam instructio danda est tum circa
finem matrimonii, tum circa prolem quam Deus daturus
sit conservandam, baptizandam, educandam.*

CAPUT III.

De confessario rusticorum aliorumque plebeiorum et
rudium.

QUAESTIO I.

Quomodo sint examinandi.

114. Resp. Si exposuerint, quae in conscientiae examine occurrerunt, videaturque examen, ut ab eiusmodi saepe fit, non satis accurate institutum, examinetur percurrendo praecepta Dei et Ecclesiae, eorumque occupationes et occasiones, ut magis videbitur convenire, v. gr.: 1. De peccatis internis seu cordis. Num turpibus cogitationibus dederint locum? Num odium contra aliquem foverint, alicui inviderint, malum optaverint, de eo eveniente gavisii sint? 2. De peccatis oris. Num blasphemaverint, iuraverint, maledixerint, detraxerint vel de proximis male locuti sint, defectum

obiecerint, rixati sint? Et haec quomodo, quibus etc. secundum dicta n. 91. Si iuraverint: falsone, an vere et cum causa, quomodo? Num intenderint Deum vocare in testem? 3. De peccatis operis et omissionis: v. gr. die festo num laboraverint serviliter, Missam neglexerint, ad eam sero venerint vel exposuerint se periculo sero veniendi; hoc enim faciendo peccant, etsi dein Missae intersint. Num se inebriaverint plene vel semiplene, et quid tunc egerint? Istane futura praeviderint vel timuerint? Nulli damnum causerint, nullum defraudarint, in aliena silva ligna cum damno exciderint vel subdlexerint, pecora in aliena pascua duxerint, nihil turpe egerint? etc. Si quis ad omnia nihil sciat respondere, nisi quod iuraverit vel pecoribus maledixerit: examinetur de scitu necessariis; est enim prudens suspicio crassae ignorantiae.

QUAESTIO II.

Quomodo instruendi rudes et consolandi pauperes.

115. Resp. Moneri possunt: 1. Ut salutem animae suae omnibus temporalibus praeferant, cogitent quandoque brevitatem vitae, nihilque sibi postmodum quidquam profuturum, nisi servisse Deo. 2. Ut memores exempli Christi Domini, qui in laboribus fuit a iuventute sua, difficultates suas et labores recta intentione perferant et perficiant; cogitent magnam mercedem se manere; Dei voluntatem esse, qui in illo statu ipsos collocavit, ut ita patiantur et agant animosque suos a terrenis abstrahant et salutem aeternam quaerant; sanctitatem consistere in eo, ut quis statui suo convenienter ex voluntate Dei vivat; maiorem esse, non qui ditior aut in maioribus sit deliciis vel honoribus, sed qui melius voluntati et beneplacito Dei se conformet. 3. Ne nimium differant confessionem sacramve communionem; haec sacramenta digne suscepta semper augere gratiam sanctificantem; quae quo maior sit in aliquo in fine vitae, eo maiorem

esse eius in coelo gloriam; huius enim semen et mensuram esse gratiam.

Si quis paupertatem queratur, confessarius soletur eum et excitet ad patientiam et conformitatem voluntatis propriae cum divina, dicendo v. gr.: 1. Non difficile fuit Deo facere te divitem; amat te et voluit esse pauperem, ne per abusum divitiarum esses aeternum miser. Nescimus, quid magis nobis expediat: «Ipsi cura est de vobis» (1 Petr 5, 7); «iacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet» (Ps 54, 23). Pascit volucres coeli, et corvis ad se clamantibus escam dat; nec tibi, qui plaris es, deerit, si ei servias. 2. Considera Salvatorem tuum, qui «propter vos egenus factus est, cum dives esset», ut ait apostolus (2 Cor 8, 9). Pater noster coelestis illi vult nos conformes fieri in hac mortali vita, ut in aeternum cum illo gaudeamus in coelis. Age gratias, quod te voluerit conformari pauperi Iesu. Multi in coelo non essent, si non fuissent pauperes; multi nunc non arderent in inferno, si divites, si principes, si reges non fuissent. «Dives difficile intrabit in regnum coelorum», uti nos docet Christus (Mt 19, 23). Hinc *vae* dicit divitibus. At oculi eius in pauperem respiciunt: ipsi derelictus est pauper. Paupertas igitur favor est; et hinc tot Sancti, abiectis mundanis omnibus, sponte elegerunt paupertatem, ut Christo se conformarent; cui quo quis est conformior, eo maior est. 3. Vita hic nostra comoedia est, in qua unus sustinet personam regis, alter aulici, alter pauperis mendici. Quo quis melius sustinet personam suam, eo magis laudatur. Tu age personam tuam bene, et magnus eris apud Deum, qui personas distribuit. 4. Considera, quam benigne et clementer hactenus tecum egerit Deus, quam patienter tulerit te ipsi non servientem, quam misericorditer a se fugientem receperit. Num poterit tibi deesse, si ipsi te committas et illi oboedias? «Petite, et accipietis» (Io 16, 24). Dedit tibi Filium suum exemplar, magistrum,

redemptorem; omnia quae eius sunt et ipsum voluit esse tuum; quomodo minus negabit qui, quod plus est, tam paterne et non rogatus dedit! «Numquid oblivisci potest mulier infantem suum? . . . si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui», dicit Deus (Is 49, 15). Haec serviunt etiam ad erigendos alios desolatos. Dives est, qui veras suas divitias numerare et consumere non potest; talis est, qui Deum habet.

QUAESTIO III.

Quomodo rudes specialiter disponendi ad dolorem.

116. Resp. Post peccata ut oportet exposita expedit, ut rudes iubeantur elicere actus fidei, spei, caritatis et doloris cum proposito emendandi; sic enim illos actus discent frequentare. Si deficient, praebeat confessarius et doceat, neve omittat umquam modo illorum ingenio accomodato eos ad dolorem excitare, nisi appareant satis instructi et ipsi finita peccatorum confessione vel ante elicuerint dolorem cum proposito. Iniciat illis timorem, proponens brevitatem vitae, mortem certam, horam incertam, deinde iudicium et aeternitatem felicem aut infelicem, oblivionem illorum post mortem in animis omnium. Commemoret Dei beneficia amore salutis nostrae nobis collata: desiderium eius summum, ut sibi obsequentes salvemus animas nostras; at etiam decretum aeternum a se proiciendi eos, qui desiderio eius omnes salvare cupientis nolunt obtemperare. Demum proponat summam Dei bonitatem, maiestatem, misericordiam, suavitatem, sapientiam, pulchritudinem, ob quae sit dignissimus omni amore, vel infinito, multo magis exiguo nostro amore, cultu et obsequio; obsequia tamen nostra liberalissimum Deum velle praemiis infinitis coronare, cum ipse velit esse merces nostra magna nimis. His propositis iubeantur ex corde elicere dolorem et propositum. Iuvantur eiusmodi maxime, si illis proponatur apta si-

militudo, v. gr. ducta a filio in patrem optimum rebelli, a servo contumaci contra dominum, ab ingrato in benefactorem, ab homine valde sollicito, ne amittat hereditatem vel temporalia, vel ab amante suum patrem. Hoc vel simili modo: 1. Si pater aliquis cum summo amore tractaret filium, diu noctuque sollicitus de eius felicitate, eius errata modo dissimularet, modo clementer corrigeret, et nihil exspectaret ex obsequiis filii, nisi ut illi bene esset; filius autem non vereretur patrem offendere, eius honorem et aestimationem imminueret, in conspectu eius eum inhonoraret, donis patris abuteretur in eius contemptum etc.: num talis filius non mereretur expelli e domo paterna? An non, si gutta ingenui sanguinis in ipso esset, merito erubesceret et defleret ingratitude suam? Et quid, si post plura delicta in gratiam a patre saepius fuisset receptus et tamen rursus rediret ad priora? Num is auderet iterum in conspectum patris venire? Nonne erubescere deberet? Num vel oculos attollere in conspectu eius auderet? Ecce! tales nos sumus filii. Cogita, quae fecerit tibi Deus; cogita, quoties te in gratiam paterne receperit. Et non doleas, quod iterum offenderis tam benignum patrem? etc. 2. Si esset magnus dominus, a quo haberes omnia, et a quo totus dependeres, qui pro exiguis obsequiis, quae ei debes, vellet te facere heredem ingentium bonorum, intentaret autem et inferre tibi posset maximas poenas, si debita ei obsequia negares; si hunc dominum offendisses inoboedientia tua staresque in conspectu eius iam ad mortem condemnandus: numquid doleres de ingratitude et offensa? Ita. Nonne talis dominus est Deus, a quo vitam habes et omnia, qui paratus est hereditatem aeternam omnium bonorum suorum tibi dare in coelis et coheredem te facere unigeniti Filii sui? Numquid hoc credis Deo revelanti? An non ergo merito doleas, quod Deum tam bonum, tam benignum, tam liberalem bonorum operum nostrorum remuneratorem, sed etiam

iustum malorum vindicem, in se omni amore dignissimum offenderis, a quo coelum speras? Dic ergo corde, quod ego dico verbis: Deus meus et Dominus meus, doleo, quod umquam offenderim te, quem credo in natura unum, in personis trinum, creatorem omnium, remuneratorem bonorum operum, et malorum vindicem iustissimum; qui licet toties a me sis offensus, paratus tamen es mihi ignoscere et gratiam ad salutem necessariam dare. A tua bonitate, per merita Iesu Christi Filii tui pro me incarnati, passi et in cruce mortui, spero peccatorum meorum veniam et aeternam beatitudinem, quia haec poenitentibus et tibi servire volentibus promisisti fidelissimus et omnipotens Deus! Ex amore tui doleo ex toto corde, quod te Dominum et Deum meum umquam offenderim, et diabolo, tuo et meo hosti, serviverim; statuo deinceps tibi soli servire et te numquam amplius offendere. Da ad id uberem gratiam; scis sine ea me nihil posse. 3. Si quis patri tuo detraheret, eum inhonoraret: nonne indignareris? Si quis ad mortem condemnatus, suo liberatori postea ingratus, cum eius hoste conspiraret: nonne facinus esset morte dignum? Si filius venderet suam hereditatem teruncio; si pater familias traderet alteri domum suam pro levi gulae delicio: numquid insaniae non essent arguendi? Ecce haec omnia committit homo, qui Deum graviter offendit. Iudae scelus detestamur, qui Christum vendidit 30 argenteis. Insanum dicimus Esau, qui fratri suo Iacob pro edulio lentis vendidit primogenita. Ecce peius facit, qui gravi peccato Deum offendit. Vendit enim pro nihilo aeternam in coelis paratam sibi hereditatem; abdicat a se Christum, adhaeret eius hosti, ipsum ludibrio exponit, quasi tantus eius in nos amor oboedientiam in re tantilla non mereretur, mereretur audiri diabolus, qui nos odit et quaerit perdere. Certe, si tali re admissa perdere deberes summam gravem pecuniae, non commiteres etc.

QUAESTIO IV.

Quid agendum, si homo rudis nullum in particulari peccatum confiteatur.

117. Resp. Si rudis, ut quandoque contingit, de nullo in particulari peccato se accuset, dicens: «Nihil scio, sumus omnes peccatores», examinetur, ut pueri solent et rudes. Si nihil possit elici ab ultima confessione, interrogetur *ex vita praeterita*, v. gr.: Numquamne sit mentitus in vita sua, numquam parentes offenderit, numquam fuerit iratus et impatiens, numquam traduxerit proximum, Sacrum neglexerit aut negligenter audiverit etc. Si nihil fateatur, interrogetur *scienda necessitate medii*; prudens enim est suspicio haec ab eo ignorari. Si nesciat nec possit modo instrui, dimitatur monitus, ne sumat sanctam communionem, ut curet se instruendum et mox redeat; quod si non possit, adeat alium et indicet illi, ut se instruat; interim expendat, quibus offenderit Deum, an non cogitationibus, verbis, operibus, domi, in templo, hac illave occasione.

Si scit scitu necessaria aut instrui in praesenti potest, eliciantur cum illo actus fidei, spei, caritatis, doloris et propositi, uti iam et de pueris dixi, eoque deducatur, ut doleat de omnibus, quibus umquam Deum offenderit, etiam de eo quod hactenus fuerit tam negligens in negotio animae suae. Si doleat et dispositus appareat diuque non sit confessus, v. gr. per medium annum, nec videatur rediturus, monendus est, ut maiorem suae animae curam gerat, et absolvi potest; certum enim est ad validam absolutionem, quando aliter poenitens se accusare non potest, sufficere, ut signis vel verbis ille se fateatur peccatorem. Extra casum necessitatis vel impotentiae quidem non licet absolvere eum, qui se accusat de venialibus in genere tantum, v. gr. dicendo: «Saepe venialiter peccavi»; nam quantum fieri potest,

iudicium debet esse ordinatum, tale autem non est nisi exprimatur peccatum in specie determinatum. Attamen certum videtur in praesenti casu etiam licite absolvi posse, tum quia est quaedam necessitas et impotentia, tum quia, qui confitetur se peccatorem, implicite aliquam determinatam et certam dat notitiam confessario, scilicet quod in vita sit aliquando mentitus, fuerit negligens in divinis, parentes, si cum iis vixerit ratione utens, offenderit, verbo proximum laeserit; quis enim est, qui talia non admiserit? Cf. *Lugo* et alios. Immo, si talis diceret: «Fui iratus, sed fuit causa irae; fui distractus in oratione, sed non potui evitare»; et interrogatus, num excesserit in ira, negligens fuerit in reiciendis distractionibus, et affirmaret, iam haberetur explicite peccatum in specie.

Quodsi quis ita stupidus et hebes reperiretur, ut ne apprehendere quidem possit necessaria necessitate medii: conetur confessarius intelligere, utrum hebetudo proveniat ex peccatis quibusdam, quae mentem obcaecent, ut sunt luxuria et ebrietas, an vero ex naturali complexione. Si prius, differatur absolutio et antea abducatur a peccatis, quia frustranea erit instructio durante impetu passionum. Si posterius, sitque poenitens bonae voluntatis et innocentis vitae, inducatur ad eliciendum actus fidei, spei et dilectionis Dei pro eius capacitate, et sic dispositus absolvatur sub conditione permittaturque accedere ad sanctam communionem. Hebetudinem provenire ex naturali complexione indicium est, si ad temporalia quoque hebes sit, si non male vivat bonaeque sit voluntatis; si autem ad temporalia fuerit sollers et industrius, suspicio est hebetudinem provenire a peccatis. Unde discrete erit examinandus de materia luxuria. Ita *Lacroix* l. 6, p. 2, n. 1809, Deinde, si ita hebes esset, ut nullam cognitionem de mysteriis fidei formare posset, fatuo vel infanti comparandus videretur. Ita *Tanner* et *Gobat*. Denique, si hebetudo fuerit ex senectute senexque antea sciverit necessaria neces-

sitate medii, absolvi poterit et sanctam communionem sumere, etsi non ita clare iam videatur ista credere. Si vero ista hucusque ignoraverit, laborandum est, ut cito addiscat, ne crescente senio decrescat magis capacitas. Videri potest *Lugo*, De poenit. d. 17, n. 8; *Dicast.*, De poenit. d. 9, n. 744; *Burghaber*, Cent. 3, casus 41.

QUAESTIO V.

Quae poenitentia rudibus iniungenda, praesertim assuetis maledicendo vel iurando.

118. Resp. Rusticis et plebeis pro poenitentiis fere preces sunt iniungendae eaeque plerumque tales, quas statim eodem die persolvant aut proximo festo, nisi aliud quid suadeat consuetudo vel negligentia in divinis. Hinc si negligentes sint in suscipiendo sacramento poenitentiae, iniungetur utiliter, ut post mensem vel proximo festo maiore, aut si tunc non possint, proxima post illud occasione iterum confiteantur. Si consuetudinem habeant v. gr. maledicendi vel iurandi, per dies 14 vel per mensem mane recitent ter *Pater* et *Ave* in laudem sanctissimae Trinitatis; petant veniam suorum peccatorum, labores suos et difficultates isto die obeundas simplici modo offerant Deo in satisfactionem petantque gratiam emendandi; vespere easdem preces repetant, doleant petantque veniam, dicendo v. gr.: «Deus, propitius esto mihi misero peccatori»; aut iniungatur eis, ut, quoties iterum maledixerint vel iuraverint, pectus percutiant et veniam petant; monendi tamen sunt, si quando obliviscantur, sufficere, ut postea resarciant vel compensent. Si quis multorum gravium peccatorum reus esset nec conveniens alia poenitentia occurreret, iniungi posset, ut per mensem vel usque ad proximam confessionem diebus dominicis et festis Sacrum, quod iam debet audire, devote offerat Deo in satisfactionem

suorum peccatorum¹ iisdemque diebus rosarium dicat in Sacro, vel ut libuerit. Utile quoque erit, praesertim si timeretur, ne poenitens in sufficienti dolore et proposito efficaci deficeret, ei iniungere, ut ante communionem eliciat fidem, spem et caritatem cum dolore, vel saltem contritionem cum proposito, hosque actus post communionem renovet et Christo confirmandos offerat; sic enim consuletur reverentiae et fructui sacramenti, quoad fieri poterit. *Videlicet generatim quidem confessarius, ut absolvat, prudenter iudicare debet poenitentem non deficere in vero dolore et proposito ad sacramentum rite recipiendum necessario. Quodsi serium de hac re dubium existat, poenitens ad meliorem dolorem eiusque sufficientia signa induendus, alioquin differendus est. Nihilominus potest accidere, ut, ne poenitens, qui insufficientis dispositionis sibi non sit conscius, ex dilata absolutione in peius ruat, confessarius prudenter iudicet absolutionem potius esse sub conditione dandam quam denegandam vel differendam. Quod idem accidere potest, si ex rudi poenitenti meliora dispositionis signa extundere res fuerit desperata. (Cf. supra dicta n. 26.) In eiusmodi casibus abs re non erit ea industria uti, quae notetur hic ab ipso auctore. Quo saepius enim adhibeatur conatus actuum caritatis et contritionis eliciendorum, maxime post sanctam communionem, cum ipse Dominus noster, omnium gratiarum et causa et largitor, realiter praesens existat, eo facilius demum actus verae caritatis atque perfectae contritionis elicientur, qui poenitentem istum, si forte iustificatus nondum fuerit, vi sua iustificent seu in statu gratiae sanctificantis constituent.*

Universim utiliter cuique suadet, ut statuat certum peccatum singulari studio cavere, et hoc propositum Christo post communionem offerat.

¹ Cf. supra n. 16, 5.

*CAPUT ADDITICUM.

118 a. Antequam ea, quae maritum et patremfamilias spectant, singillatim pertractentur, operae pretium videtur esse pauca praemittere, quae in viris eorumque confessionibus excipiendis universim observanda sint.

I. *Mala et pericula nostri temporis.* 1. Notum est nostris temporibus ex una parte vitam catholicam etiam publicam multis locis novas sumpsisse vires atque causam catholicam ab eximiis catholicis viris ita egregie defendi ut vix umquam alias; ex altera tamen parte etiam notum est magnam virorum partem, imprimis in maioribus urbibus, eosque ex omnibus fere ordinibus, a sacramentis religionisque exercitio abalienatos existere. Cuius mali deplorandi complures sunt causae. Nam immerguntur quam plurimi ita in res materiales et temporales, ut animum ad altiora attollere vix possint. Dein mores existunt depravati, quos multi emendare nolunt aut se posse desperant; unde fit, ut a sacramentis Ecclesiae se ipsos excludant. Denique fides ipsa languet vel etiam exstinguitur atque ita ipsa radix omnis vitae christianae morumque integritatis iacet evulsa.

2. Quae si penitius inspiciuntur, fidei iacturam praeparant et faciunt: sciendi curiositas, superbia et omnimodae libertatis atque dissolutionis nisus, qui aegre ferat subiectionem quamlibet eamque erga ipsam divinam auctoritatem, cupido legendi impia et irreligiosa atque usus conversandi familiaris cum incredulis, quos habes innumeros et inter homines cultos atque literatos et inter ipsam plebem et vulgus. Haec fidem concutiunt atque prosternant, nisi homo cautus et vigil pravos animi motus discat compescere atque externa pericula non necessaria cavere, necessaria tum humili divinae gratiae petitione tum profundiore rerum religiosarum studio atque scientia efficere remota. — Mores christianos corrumpit luxuria, quae late admodum patet, immo, omni

pudore deposito, in publicum prodit atque palam vel laudatur vel non iam pro vitio sed pro morbo reputatur; corrumpit abusus matrimonii, quem et medici consulere saepe non erubescunt. — Immo etiam labores immoderati, sive ex necessitate et sustentationis habendae causa, sive ex naturali agilitate mentisque instabilitate, sive etiam ex imprudenti zelo suscepti vigorem supernaturalem paulatim corrodunt, pietatem et curam religiosam exstinguunt neque ad cogitanda coelestia tempus relinquunt. Re ipsa autem nostris temporibus, si umquam alias, periculum est, ne viri qui et familiae prospicere debent et publicae vitae plus minusve partem habere volunt, laboribus et negotiis obruantur atque divino cultui animaeque saluti diligens studium impendere obliviscantur.

Ex quibus facile cernitur, quid in tractandis viris universim a confessario attendi debeat.

118 b. II. *Remedia.* 1. Quantum fieri potest, facilis et commodus viris reddi debet aditus ad confessionem. Proin, si necessarium fuerit, potius cum dispendio confessionum mulierum viris locus et tempus assignentur, quo ipsi, ipsique soli, admittantur. Nam ex una parte mulieres facilius redibunt; ex altera parte viros in vita christiana bene instituere et confirmare bonum melius est, quod latius patet et maioris est efficaciae quam solas mulieres ita instituere.

2. In confessionali viri benigne suscipiendi et tractandi sunt. Viri etiam inferioris conditionis aegerrime ferunt asperum quo tractentur modum. Certe confessarius non ita benignitate et lenitate diffuere debet, ut munus suum prodat, ut indispositos absolvat, ut non audeat eos monere de obligatione obsistendi peccatis, exigere occasionum fugam damnive illati reparationem atque serium sese emendandi animum. Verum, utut firmus et inflexibilis manere debet, si munus ita exigit, numquam oblivisci debet paternae caritatis, ut poenitens

intelligat confessarium, etiamsi duriora exigat, ex vera caritate agere nihilque magis intendere quam Dei gloriam poenitentisque verum bonum et aeternam salutem. — Ceterum si quando debiliores in spiritu reperiatur, qui tamen bona fide se dispositos putant, fieri potest — id quod inferius patebit in tertia parte huius operis —, ut conditionate potius poenitentem absolvat quam dimittat vel differat. Quod nostra aetate, ubi fides adeo languet, facilius evenire potest, quam temporibus quibus fides viva homines ad reconciliationem cum Deo utcumque demum obtinendam impellebat.

3. Insistendum est, ut viri matrimonio iuncti curam familiae vitaeque domesticae ne negligant, sed hanc obligationem ut primam et praecipuam diligenter servent secundum apostoli monitum: «Si quis autem suorum et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit et est infideli deterior» (1 Tim 5, 8). Vita domestica et cura familiae bene instituta vel restituta, multa mala evanescent.

4. E contrario autem viri non adeo inter parietes domesticos inclusi esse debent, ut a rebus publicis plane abstineant. Nam nostra aetate vix non ubique officium civibus incumbit partem curae rerum publicarum gerendi. Quare pro conditione sua quisque bonorum catholicorum partem tueri atque promovere studeat oportet, atque hoc modo non solum rerum civilium sed etiam Ecclesiae bono prospicere potest et debet. Imprimis omnibus incumbit, ut in eligendis viris deputatis vel magistratibus suffragium ferant non pro Ecclesiae adversariis, sed pro iis, qui bonum publicum vere promoveant, impediant mala.

5. Ut fert nostri temporis conditio, cum mali unitis viribus suos fines prosequantur atque contra Ecclesiam moliantur, etiam catholici viri viribus unitis in suos fines prosequendos incumbere debent. Quapropter in diversos coetus coire necesse est, atque singuli adhortandi sunt,

ut pro facultate et conditione sua eiusmodi coetus et associationes iuvent iisque se adscribendos curent: quamquam non ita iis rebus debent occupari et distrahi, ut domestica vita et cura propriae familiae patiatur detrimentum.

6. Cum legendi et sciendi cupiditas omnium ordinum homines invaserit, confessarii erit, maxime in confessione virorum et patrumfamilias, attendere, quid legi soleat, quae folia publica quive libri domi habeantur. Plane avertendi sunt idque efficaciter a legendis foliis vel libris pravis, non solum iis, quae per Constitutionem Leonis XIII de editione librorum positiva lege prohibita sunt, sed ab omnibus, quae sive bonos mores corrumpunt sive res fidei catholicamque Ecclesiam etsi indirecte tantum carpunt vel frigido tractandi modo contemnunt. Quando autem eiusmodi res aliquis ex officio suo legere debet, licentiam ecclesiasticam sibi procuret, verum etiam huius licentiae clausulas bene observet, ne negligenti custodia domesticis suis pericula creet. — Cultiores igitur viros confessarius retrahere debet a lectione eorum, quae liberalismi et indifferentismi errores spargunt, plebem imprimis a scriptis socialisticis. — Loco impiorum scriptorum bonorum librorum et foliorum lectio commendanda est, tum ut horum editio promoveatur, tum ut legens instruat, in catholica religione firmetur atque habeat, unde hauriat responsa, si — ut saepe fit — impossibile erit omnem cum impiis conversationem eorumque contra fidem cavillationes vitare.

Ceterum hortandi sunt omnes, ut quam maxime intimius consortium cum impiis et infidelibus hominibus declinent, neve umquam erubescant se catholicos profiteri et Ecclesiae Romanae addictissimos. (Cf. insuper quae supra dicta sunt de confessione adulescentium post n. 107.)*

CAPUT IV.

De confessario coniugum, parentum, patrum
matrumque familias.

Confessarium oportet scire horum obligationes, bona specialia et communia, tentationes modumque eos dirigendi et tentationes elidendi.

QUAESTIO I.

Quae sint obligationes coniugum.

Coniuges sibi debent mutuum amorem et correctionem; uxor debet marito subiunctionem, maritus uxori sustentationem; alter alteri tenetur praestare coniugale debitum, servata castitate coniugali. — Coniugum peccata.

119. Resp. Sunt sequentes. *Prima obligatio*: Debent sibi invicem amorem verae caritatis; unde possunt, et aliquando tenentur, se invicem corrigere. Uxori tamen convenit sola monitio et adhortatio; viro autem monitio, adhortatio et correptio, at ut plurimum levis tantum, quia uxor est socia viri, non serva. Debet autem correptio procedere ex caritate vel amore iustitiae, aut zelo procurandi rectam familiae gubernationem, esseque multo levior, quam culpa mereatur, ne pax inter coniuges et amor pereat¹.

Secunda obligatio: Tenetur uxor marito oboedire in iis, quae spectant ad bonos mores et domus gubernationem, quia maritus est caput uxoris, cui oboedientiam et reverentiam debet. Unde uxor peccat graviter, si auctoritatem sibi non convenientem arroget, qua viro dominari et insultare attentet, estque incapax absolu-

¹ Quae auctor porro dicit de facultate puniendae uxoris eiusque diversis pro diversa conditione modis, expungenda putavi, cum nostrorum temporum moribus minus conveniant, immo etiam ipsis legibus civitatum sint contraria.

tionis, nisi serio statuatur emendare. Econtra tenetur maritus uxorem tractare tamquam sociam et consortem eique praestare alimenta et vestitum statui convenientem ceteraque quae talis conditionis uxoribus secundum loci consuetudinem competunt, quia haec in contractu matrimonii continentur et ideo maritus ab uxore accipit dotem. Quodsi duxerit pauperem, tenetur nihilominus ad ea, quia censetur persona fuisse contentus. Si autem divitem quidem, sed dote non constituta, haec vel ab uxore vel a parentibus eius constituenda est. Si tamen uxor a viro sine iusta causa discederet, hic eam alere non teneretur; qui enim non facit, quod debet, aequum est, ut non recipiat, quod oportet. Similiter non teneretur, si ob inopiam non posset, quo in casu ab uxore divite alendus esset maritus; nec teneretur, si dos promissa non esset soluta, quia maritus de dote conveniens sub conditione dotis se ad alimenta obligavit. Econtra, si uxor discederet a marito ob iustam causam, v. gr. ob saevitiam vel adulterium mariti, hic adhuc teneretur eam alere, quia ex delicto mariti innocens uxor non debet habere detrimentum nec ille commodum. *Haec etiam a iuribus civilibus recentioribus statui solent atque accuratius definiri. Sic ius Germanicum novum ex ipso matrimonii contractu deducit hanc obligationem § 1360: «Maritus uxori sustentationem debet pro sua vitae conditione, bonorum possessione et acquirendi facultate. — Marito, qui se sustentare nequeat, sustentationem ipsius statui convenientem debet uxor, quantum pro suis bonis et acquirendi facultate id praestare potuerit.» *

Tertia obligatio: Tenentur coniuges cohabitare, quia convenerunt in individuum vitae societatem. Unde si maritus ex quacumque causa non turpi velit alibi figere domicilium, tenetur uxor eum sequi, si sine dedecore status sui et gravi suo incommodo possit; non tenetur, si maritus vagari vellet, nisi forte vagandi consuetudinem ante habuerit, eaque uxori nota neque ab illa fuerit

excepta in contractu; tunc enim censeretur uxor in id consensisse¹.

Quarta obligatio coniugum est: ut sub mortali sibi invicem reddant debitum coniugale, ubi petitur serio neque est legitima causa negandi, quia ad hoc se obligarunt, estque materia gravis. Nam vir, dicente apostolo, corporis sui potestatem non habet, sed uxor; et mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir (cf. 1 Cor 7, 4); videlicet in ordine ad generationem, cuius velut unum sunt principium et hinc una caro. Dixi 1: «ubi petitur serio»; quia tunc petens censetur animum obligandi et utendi iure suo habere. Secus esset, si solum rogaretur amice, aut si irrationabiliter peteretur (hoc enim in casu petens non potest velle obligare, cum altera pars non obligarit se ad assentiendum petitioni irrationabili); nec severe obligatur ad reddendum statim, unde per se non peccaret saltem graviter, si ex causa ad breve tempus differret². Dixi 2: «et non est legitima causa negandi»; haec enim si adest, non est obligatio, quia coniuges cum hac conditione se obligarunt vel aliter se obligare non potuerunt.

120. *Unde* 1. Non tenetur uxor viro petenti parere, si sibi vel marito vel proli iam conceptae inde timeat grave damnum³. 2. Si vir laboret morbo contagioso, v. gr. peste, morbo gallico vel etiam lepra, nisi tamen haec ante contractum fuerint cognita neque sint nimis gravia⁴. 3. Si uxor laboret feбри vel alio morbo, ob

¹ Ius Germanicum dicit § 1354: «Mariti est determinare habitationem et locum habitationis. Uxor tamen sequi non tenetur, si mariti voluntatem abusus iuris esse pateat.»

² Excipe, si modo abfuerit incontinentiae periculum.

³ Pro gravitate damni eiusque certitudine esse potest, ut ne liceat quidem obsecundare, cum nemo dominium habeat vitae suae vel alienae.

⁴ Si agitur de morbo contagioso eoque graviter nocivo, attende ad notam praecedentem. Quod ad morbos venereos attinet, nisi iudicio medicorum contagio sit exclusa, debitum reddere uxor certo non tenetur,

quem usus matrimonii noceat graviter. 4. Si non possit prolem parere nisi mortuam¹. Ordinarie tamen non excusat numerositas prolis, quia ob periculum incontinentiae non poterit negare in perpetuum, proinde frustra negaret ad breve tempus, post quod tamen concipiet². 5. Si petens sit amens aut ebrius, quia non est capax usus domini, nec petit ut homo³. 6. Si auctoritate publica i. e. ecclesiastica fecerunt divortium, aut si mutuo consensu castitatem voverint⁴. 7. Si petens commisit adulterium, quia frangenti fidem fides licite frangitur, nisi tamen altera pars sit causa adulterii aut ipsa quoque sit moechata. 8. Si sine iusta causa petatur usus quidem ex se legi-

aliquando ne licebit quidem. Si vero in statu tertiariorum, quem vocant, morbi gallici pro uxore consorte periculum infectionis cessaverit, nihilominus in prolem concipiendam contagio miserrima transire potest: quae quidem consideratio non efficit, ut ad coniugale commercium excludendum uxor nolens teneatur.

¹ In quo casu *licebit* tamen ex gravi causa debitum reddere et petere, quia etiam tali proli melius erit, ex sententia nunc communi, esse quam non esse.

² Licebit autem in hoc casu eligere ex communi consensu eos dies ad opus coniugale, quibus minor spes est concipiendi, abstinendo videlicet per totum illud spatium, quod continetur aliquot diebus ante fluxum menstruum uxoris usque ad quindecim dies post illum fluxum finitum. Reliquis enim diebus circiter octo vel decem possibilitas quidem concipiendae prolis non est extincta, multo tamen minor spes est quam diebus modo enumeratis.

³ Id verum est de eo, qui in perfecta ebrietate petierit; non ita de eo, qui non fuerit perfecte ebrius. Si igitur in tali statu vir petierit, ex una quidem parte expendenda sunt mala quae facile sequuntur pro prole concipienda, animi vel sensuum hebetudo, ex altera parte autem mala ex denegato debito coniugali oritura, pacis perturbatio, viri incontinentia, ut videatur, num consultum sit uxorem viro debitum denegare; quod saltem, ut patet, consultum non est, quando ex debito praestito conceptio prolis sequi non possit.

⁴ Adde: *et iuri suo mutuo cedere voluerint*. Alias petens quidem peccat ex sua parte, verum ius erga compartem non amisit: proin comparis serio postulanti et post monitionem persistenti debitum non reddens iniuste ageret et peccaret.

timus at innaturali modo vel situ, quia copula *hoc modo* facienda venialiter est illicita; honestari tamen potest ex iusta causa, v. gr. si aliter fieri non posset aut uxori a viro alias immineret grave malum. 9. Si petens ante matrimonium emiserit votum castitatis, quia non tenetur cooperari alterius peccato. Immo sunt qui tenent id ne posse quidem fieri, quia, licet quis possit ex causa gravi alterius malae actioni cooperari materialiter, quando is, cui cooperatur, hic et nunc potest illam licite ponere, etsi ex sua culpa non ponat licite; non tamen licet, quando eam non potest licite ponere. Alii tamen rectius tenent posse et teneri alteram partem debitum reddere¹, eo quod ius ad copulam per votum non sit sublatum, sed cum voto consistat. Sic si quis vovisset non repetere depositum, retineret ius repetendi, et ego tenerer repetenti reddere, nec ideo cooperarer formaliter eius peccato, quia id in voluntate et petitione iam praecessit, et ponerem actum et de se et mihi licitum; ergo a pari. Teneretur tamen uxor, si commode posset, marito rem dissuadere; vel, maxime si immineat grave incommodum, *petat* ipsa, et iam *licebit* alteri actum coniugalem exercere. 10. Si petens v. gr. vir cum consanguinea uxoris in primo vel secundo gradu commiserit incestum, quia vir amisit ius petendi debitum, ideoque iuxta priorem sententiam uxor potest et tenetur negare, ne cooperetur eius peccato. Contradicunt tamen iterum alii cum *Sanchez*, quia uxor non est privata iure suo²; secus, si copula esset mala ex circumstantia ipsam afficiente, ut si peteretur in loco sacro aut cum periculo abortus a praegnante. Dixi: «in primo vel secundo

¹ Quae sententia iam communis est. Vide notam praecedentem et *S. Alph.* VI 944.

² Quod verissimum est; nam certissime non ipsa privata existit iure petendi. Quare in hoc casu coniux innocens petenti reddere quidem potest, cum ipsa possit petere, sed reddere non tenetur, cum reus ius amisit. Cf. *S. Alph.* VI 945.

gradu», quia poena illa non extendit se ultra, cum in gradu ulteriore incestus non impediatur matrimonium.

Quinta obligatio coniugum: Tenentur coniuges non uti matrimonio nisi fine honesto; qualis est: 1. Ut propagetur genus humanum et augeatur numerus servorum Dei. 2. Ut satisfaciant suae obligationi. 3. Ut vitetur periculum incontinentiae. Quodsi utantur immoderate solius voluptatis causa, peccant venialiter saltem, quia voluptas est subordinata fini matrimonii et medium tantum. Unde inordinatum est in ea sistere; quae tamen inordinatio de se gravis non est, quia usus matrimonii de se est licitus neque eius finis primarius per hoc impeditur nec positive excluditur. Idem valet de aliis actibus coniugibus licitis, ut sunt tactus, oscula, aspectus, si fiant voluptatis solius causa et citra periculum alterius gravis incommodi aut effectus graviter mali. Horum unum si adsit vel eius periculum proximum, peccatur graviter.

121. *Sexta obligatio*: Tenentur coniuges ad fidem et continentiam coniugalem. Unde 1. peccant graviter coniuges, si per tactus etc. exponant se probabili periculo pollutionis, aut si generationem positive impediunt, semen extra vas effundendo. Alias autem *S. Thomas* (in 4, dist. 31) nihil eorum, ait, quae facit maritus cum uxore aut haec cum viro, servato vase, secundum se est mortale. 2. Uti matrimonio tempore menstrui, nisi iusta adsit causa, v. gr. periculum incontinentiae, est veniale ex indecentia. Lex antiqua tunc prohibens copulam, nunc cessat. *Peccatum augeri tamen potest ex damno pro uxore forte orituro. Vide *Capellmann-Bergmann*, Medic. pastor.¹⁶ 244.* 3. Uti matrimonio, dum uxor est gravida, mortale non est, si absit periculum abortus, sicut plerumque abest; est tamen iuxta aliquos veniale. Sed *Sanchez*, *Aversa*, alii hoc quoque negant, quia matrimonium etiam est in remedium concupiscentiae, cumque uxores magna parte temporis sint gravidae,

nimis periculosum esset obligare sub peccato ad abstinendum tanto tempore. 4. Mutare situm in usu matrimonii, si absit periculum pollutionis, mortale non est, quia non obest generationi, est tamen veniale, quia est innaturalis; potest autem etiam ab hoc excusare indispositio corporis ad alium situm etc., quo casu petenti obtemperare debet altera pars. 5. Quando ob circumstantiam intrinsecam, v. gr. morbum, periculum abortus etc., coniugibus copula est illicita, licet illis tactus, aspectus et oscula habere, modo absit periculum pollutionis et ex debito fine fiant, quia status matrimonii ea honestat, fitque per accidens, ut hic et nunc non conducant ad copulam. Quod nisi verum esset, coniugibus non liceret oscula et tactus exercere, nisi dum actu vellent habere copulam, at sic matrimonium et societas coniugalis esset illis occasio proxima aeternae damnationis. Iis solum igitur tales actus prohibiti sunt, quibus *per se* copula non permittitur. Hinc, si cui ob incestum non liceat petere debitum, non prohibentur illi oscula etc., quia praeceptum illud Ecclesiae odiosum est, ideoque ad illa non extendendum. Aliud est de eo, qui obstrictus est voto castitatis; huic enim nihil licet facere, nisi copulam etc., dum alter petit. Nam is obligavit se ad vitandas venereas etiam delectationes; quod autem petenti possit assentiri, ex petentis iure est. 6. Si coniux, habens occasionem copulae, sine animo eam habendi veneree ob voluptatem se tangat, per se loquendo non peccat mortaliter iuxta *Sanchez* et alios; quia, cum adsit potentia proxima copulae, merito censetur, saltem ex natura sua, tactus ille referri ad copulam. Idem tenent de eo, qui absente coniuge id faceret ob eandem rationem. *Vasquez* autem et alii in utroque casu censent peccari mortaliter: in primo quidem eo, quod coniux non habeat ius ad explendam veneream voluptatem nisi communicando cum comparte; in secundo autem insuper, quod non liceat facere con-

iugibus nisi quod ad copulam refertur (id autem solum ad eam referri, quod ad eam proxime habendam conducatur), neque habeat coniux ius ad usum venereum sui corporis nisi in ordine ad actum coniugalem hic et nunc possibilem, ideoque tactum illum hic et nunc non referri nisi ad pollutionem excitarique naturam in praeiudicium matrimonii. Postrema sententia probabilior est videturque vera pro casu secundo. *Pro praxi tamen cave ne agas severius. Etiam *S. Alph.* (VI 936), loquens de solo casu compartis *absentis*, dicit quidem eandem sententiam, de qua agitur, «probabilior et in praxi omnino suadendam». Attamen id ita intellige, ut coniuges a solitariis tactibus maxime sint dehortandi, praecipue comparte absente, idque imprimis ex ea ratione, quod pollutionis periculum facile oriatur; non vero poenitentes docendi sunt tactus illos *etiam secluso pollutionis periculo* esse peccata *mortalia*. Quod cum a magno numero gravissimorum theologorum negetur, confessarius excederet, si hanc opinionem contra probabilem opinionem contrariam poenitenti vellet *imponere*.* 7. Coniux veneree se oblectans per repraesentationem copulae coniugalis, etsi alter coniux sit absens, per se loquendo, non peccat graviter. Ita *S. Thomas*, *S. Antoninus*, *Caietanus*, *Suarez* (De Peccatis disp. 5, sect. 7, n. 9), *Vasquez*, *Sanchez*, alii plurimi teste *Lacroix* (l. 6, p. 3, n. 337). Ratio est, quia delectatio morosa in coniugibus non potest esse gravius peccatum, quam sit actus, de quo est et ad quem refertur; copula autem in coniugibus non est peccatum; neque est mortale peccatum, quando solius voluptatis causa fiat, idque certum est, cum solum probabiliter hoc dici possit de tactu proprii corporis, eo quod coniux non habeat ius utendi proprio corpore ad voluptatem explendam nisi communicando cum coniuge. *Nihilominus in *eiusmodi cogitationibus* cavendum est, ne tam diu vel intense foveantur, ut periculum grave pollutionis inducant. De-

liberate enim ita iis inhaerere propter istud periculum peccatum mortale est, nisi periculum illud possint et velint coniuges per conjugalem actum praevenire.* 8. Peccant coniuges per tactus et oscula, si terminos honestatis excedant, quia non nisi intra illos ad ea ipsis concedi potuit licentia. **Mortaliter* tamen peccaminosa non sunt, nisi grave periculum pollutionis inducant. Quae autem ex se non sunt inter coniuges turpia, ne ex pollutione quidem per accidens aliquando secutura, sed nullatenus intenta neque approbata, evadunt graviter illicita, immo ex graviore causa ab omni malitia sunt immunia. Cf. Theol. mor. II¹¹, n. 1066 sqq.* — Quando igitur coniux interrogaverit, quae sint licita coniugibus, respondeat confessarius licere coniugibus, quae *conducant* ad proles susceptionem et matrimonii finem, omnia honeste et secundum ordinem a natura institutum agenda esse; *graviter* illicita esse ea, qua sint *contra* matrimonii finem; nec descendat ad particularia ex se, sed sinat ipsam coniugem exponere, si quae habeat, quae angunt.

*Abs re autem non erit caute inquirere de onanismo, quem sub variis formis diversisque artibus exercendum libelli obsceni inter vulgus usque ad minimos pagos sparsi nostra aetate coniuges docent, sive ne mater ex uteri gestatione damnum capiat, sive ne numerosior proles parentes gravet. Neque — proh dolor — desunt medici, qui coniugibus hunc matrimonii abusum suadeant. Inquirendum etiam est, qua fide seu conscientia haec agant. Nam si mala vel dubia fide egerint, certissimum est eos dedocendos esse neque absolvendos, nisi serius dolor seriusque propositum appareat in posterum ab abusu abstinendi. Si bona fide egerunt neque nunc dubium de honestate suae actionis conceperunt, aliquando, quamquam raro, satius esse potest rem silentio praeterire; at regulariter ne tum quidem confessario silendum est, cum agatur de re naturali legi

prorsus repugnante atque commune bonum generis humani radicitus subvertente, cuius malitia difficulter diu ignoratur. Atque ita etiam iam die 10 Maii 1886 Sacra Poenitentiaria respondit, videlicet ad Dub. I: «Quando adest fundata suspicio, poenitentem, qui de onanismo omnino silet, huic crimini esse addictum, num confessario *liceat* a prudenti et discreta interrogatione abstinere, eo quod praevideat plures a bona fide exturbandos multosque sacramenta deserturos esse; annon potius *teneatur* confessarius prudenter ac discrete interrogare.» Dub. II: «An confessarius, qui sive ex spontanea confessione sive ex prudenti interrogatione cognoscit poenitentem esse onanistam, teneatur illum de huius peccati gravitate aequae ac de aliorum peccatorum mortalium monere, eumque, ut ait Rituale Romanum, paterna caritate reprehendere, eique absolutionem tunc solum impertiri, cum sufficientibus signis constet eundem dolere de praeterito et habere propositum non amplius onanistice agendi.»

Resp. Ad I: «Regulariter negative ad I^m partem; affirmative ad 2^m.» Ad II: «Affirmative, iuxta doctrinas probatorum auctorum.»

Neque perinde est, sive uno sive altero modo onanismus fiat. Nam si tota culpa est ex parte viri, qui se retrahat, ex parte mulieris nihil fiat neque illa ullo modo virum ad id inducat, sed potius abusum istum sibi omnino displicere ostendat: uxori licebit conjugale debitum reddere, quod non ad abusum postulatur, sed in quo abusum fieri praevidetur, immo etiam petere licebit ex graviore aliqua causa. Verum si ipsa mulier obstaculum ponat, quominus copula perfecta ad concipiendam prolem apta fieri possit, v. gr. interposito instrumento vel spongia, aut etiam si vir instrumento utatur, copula onanistica in se illicita atque utrique coniugi mortaliter peccaminosa est.*

QUAESTIO II.

Quae sint bona coniugibus communia et quae cuique ex illis propria.

Bona dotalia, praeterdotalia, communia; vel: communia, propria reservata aut non reservata. -- Quae incumbant marito circa bona, quae uxori agere liceat; ad quid teneatur uxor circa debita a viro contracta.

122. Resp. Bonorum coniugum sunt quattuor genera: nempe dotalia, contradotalia, paraphernalia seu praeterdotalia et communia. 1. Dotalia seu dos sunt illa, quae viro ab uxore vel ab alio eius nomine traduntur, ut ex eorum fructibus vel proventu onera matrimonii sustineat. Horum dominium, si aestimata non sunt in venditionem nec consistunt in pondere, numero et mensura, pertinet ad uxorem: unde huic durante matrimonio etiam competit eorum vindicatio et augmentum, at etiam eorum decrementum sine culpa mariti oriturum; nec potest ea, si sint immobilia, alienare maritus aut hypothecae subicere, nisi uxoris consensus sine fraude et metu accedat iuramento confirmatus. Administratio autem dotis est penes maritum, ad quem etiam spectat fructus cuiuscumque dotis, si onera matrimonii sustineat, salva tamen semper dotis substantia: idque verum est, etsi fructus essent maiores oneribus; si vero dos aestimata in venditionem est, eius dominium est penes maritum, perinde ac si maritus eam emisset: unde ad eum quoque spectat periculum et incommodum eius; aestimatio tamen seu valor eius aestimatus pertinet ad uxorem; qui si soluto per mortem mariti matrimonio obtineri non posset, dos rediret ad uxorem, ac si numquam esset vendita, exclusis quibuscumque creditoribus. Similiter si dos consistit in pondere, numero et mensura, etsi aestimata non sit in venditionem, eius dominium cum suo periculo pertinet ad maritum; qui potest illam ad arbitrium suum distrahere, sed sine damno uxoris. Soluto autem matrimonio tantundem eiusdem bonitatis

et speciei redit ad uxorem vel eius heredes, quantum traditum erat, nisi antea conventum fuerit, ut eius pretium numeraretur; hoc autem taxandum est secundum pretium, quod res habent tempore restitutionis faciendae vel dissoluti matrimonii, nisi aliter conventum sit. Porro dos aestimatur in venditionem, si valor eius taxetur et maritus se obliget ad servandum uxori eius pretium, sive a se sive a suis heredibus, si ante uxorem e vivis excedat, illi solvendum; ita enim censetur maritus dotem emere et uxor vendere.

123. 2. Contradotalia, quae etiam donatio propter nuptias dicuntur, sunt, quae maritus vel alter eius nomine assignat uxori ad assecurandam eius dotem. Haec debent esse aequalia doti; quamquam artifices aliud vix assignent nisi suam artem, alii quidam solam suam scientiam. Horum dominium, usus, administratio et fructus est penes maritum, salva tamen eorum substantia, ut dos uxoris maneat assecurata.

124. 3. Bona praeterdotalia sunt, quae uxor praeter dotem affert, vel quae ei obveniunt v. gr. ex hereditate vel donatione. Haec pleno iure pertinent ad uxorem, nisi ita tradantur, ut instar dotis mariti fiant; in hoc enim casu sequuntur naturam dotis, praeterquam quod maritus non lucratur eorum fructus, licet possit eos expendere in utriusque simul utilitatem. Capitalia tamen quae refunduntur, aut fundi qui retrahuntur, debent in aequivalenti servari uxori, nec possunt a marito in suam et uxoris simul utilitatem expendi, nisi hac consentiente, sed ad eas tantum causas, ad quas ipsa voluerit. Porro, etsi praeterdotalia non afferantur instar dotis, administrationem tamen eorum habet maritus, sed ad nutum uxoris revocabilem.

125. 4. Bona communia sunt, quae coniuges, stante matrimonio, communi labore, industria, v. gr. mercatura etc. acquirunt; item census ex utriusque capitali, fructus ex officio utriusque vel unius, modo uterque

ut oportet fungatur officio suo, empta ex iis quae ita acquisierunt etc. Haec pertinent tam quoad proprietatem quam quoad utilitatem ad utrumque coniugem, administratio vero illorum ad solum maritum. Aequum enim est, ut quod communi labore acquiritur, commune fiat; et quia vir praesumitur capacior administrationis, haec ad ipsum pertinet. Hinc, soluto matrimonio, pars superstes potest disponere de media parte acquiritorum. Excipe, nisi vir industrius antea cum sponsa paupere contraxisset de certa tantum lucrorum parte ipsi tribuenda; hoc enim in casu ipsa deberet ea parte esse contenta. Constant haec omnia ex legibus, eaque servanda sunt, nisi alia pacta intervenerint, aut leges locorum particularium, quae attendi etiam debent, aliud statuunt¹.

126. His accedunt arrha, sponsalitia largitas, donum matutinum. *Arrha* est, quod tempore sponsalium sponsi invicem tradunt in pignus futuri matrimonii. Haec reddit ad illum, qui dedit, si sequatur matrimonium, quia non est donatio, sed velut pignus. Ut tamen aliquid habeat rationem arrhae, non debet tantum de facto dari ante matrimonium, sed expresse addendum est, dari hoc in signum futuri matrimonii. Alias erit *sponsalitia largitas*, quae est donatio facta sponsae post sponsalia intuitu futuri matrimonii; haec dicitur etiam mundus muliebris

¹ Quae hic dicta sunt circa bona et iura coniugum, maxime quoad uxorem, accuratius in sua quisque regione ex legibus loci discere debet. Communius in recentioribus iuribus distinguuntur quoad uxorem: bona reservata, non reservata, cum marito communia, non quod singula bonorum genera semper adsint, sed adesse possunt. Reservata bona ea sunt, quorum administrationem et usumfructum uxor sibi pleno iure reservat; non reservata, quorum administratio et ususfructus sit mariti, uxoris dominium, ita ut soluto matrimonio vel facto divortio pleno iure ad uxorem redeant; communia, quae soluto matrimonio dividantur, interea autem sub administratione mariti existant atque pro utriusque coniugis atque familiae necessitatibus providendis servire debeant.

et dotalium, et secuto matrimonio est manetque uxoris; si autem hoc non sequatur, reddit ad sponsum, quia donatio fuit conditionata. *Donum matutinum* est, quod a marito datur uxori altero nuptiarum die pro thesauro pudicitiae sibi credito: hoc pertinet ad uxorem, quae pro libitu de eo potest disponere. Ex dictis resolves:

127. 1. Peccat vir graviter, si grave nocumentum eius culpa inferatur bonis uxoris; haec pariter peccat, si viro rationabiliter invito rem gravem usurpet vel alienet, de qua non possit disponere, aut si notabiliter se ingerat in administrationem domus sine consensu viri. Excipe, nisi hic prodigus esset vel dissiparet rem domesticam aut eius curam negligeret.

2. Si vir desit officio et obligationi suae, potest uxor ex fructibus dotis, paraphernalium vel ex lucro communi impendere, invito etiam marito, quae ad convenientem suam sustentationem spectant, v. gr. ad victum, vestitum, donationes, eleemosynas, recreationes honestas, quae aliis talis conditionis honestis mulieribus permitti solent, nisi tamen aliud status rei familiaris exigeret. Ratio est, quia ad convenientem uxoris sustentationem se maritus obligat et illa socia est bonorum.

3. Potest viro non consulto expendere, quae ad eius conversionem aliudve spirituale magnum bonum necessaria iudicat.

4. Si vir desit officio suo, potest uxor expendere, quae requiruntur ad avertendum grave damnum a familia, vel quae filio ex voluntate patris in bello vel in studiis versanti sunt necessaria.

5. Potest clam reservare ad providendum sibi et familiae, si ex viri excessibus imminet periculum indigentiae; immo potest clam subducere ex bonis communibus, quantum maritus potando dilapidat, etsi periculum indigentiae sibi vel familiae non imminet, quia dimidium

ad ipsam pertinet¹ nec potest illud maritus ipsa invita imminuere.

6. Potest pecuniam a viro ad solvenda debita acceptam expendere in usus domesticos graviter necessarios, quia pecunia, etsi uxori tradita, manebat sub dominio viri, qui eam etiam potius ad sublevandam gravem necessitatem familiae quam ad solvenda debita debebat impendere; nec uxor sic contrahit obligationem *ex suo* solvendi creditoribus.

7. Non tenetur ex bonis dotalibus suis concurrere ad solvenda debita a viro ante matrimonium contracta, etsi communia bona ad hoc non sufficiant. Tenetur tamen ex bonis aliis, si quae habet, concurrere ex dimidio ad solvenda debita stante matrimonio in bonum familiae et *de consensu utriusque* contracta; non vero ad contracta ante matrimonium, aut ad ea, quae hoc stante sine eius consensu vel non in bonum familiae a viro sunt contracta.

8. Potest uxor suis parentibus et liberis ex primo toro pauperibus moderatas, pro more aliarum feminarum suae conditionis, eleemosynas ex bonis communibus, marito etiam contradicente, largiri; quia hoc spectat ad decentiam status eius, nec ipsa est serva, sed socia bonorum. Unde maritus non potest esse rationabiliter

¹ Videlicet hoc ita intellige, ut quae soluto matrimonio vel sublata communione vitae supersint, eorum dimidia pars uxoris sit, atque ut maritus peccet, si irrationabili et prodiga administratione causa sit, cur haec bona diminuatur; non vero ita intelligenda sunt, quasi quovis momento uxori sit ius impediendae administrationis mariti atque postulandae bonorum divisionis. Quodsi prodiga administratione vir bona *uxoris* in periculum inducat, bonorum separationem iudicialiter petere potest, vel etiam propter prodigam bonorum administrationem impetrare ut administratione iudicialiter interdicatur. — Ex quo sequitur, ut in foro conscientiae, si uxor apud iudicem agere nolit, facile ei illa in casu necessitatis permitti possint, quae auctor indicat.

invitus. Quodsi dicta quantitas non sufficeret ad gravem illorum necessitatem levandam et ipsa aliunde iuvare non posset, posset clam plus subducere et egentibus succurrere; quia ad decentem quoque eius statum et honorem pertinet, ut non permittat egere illos, cum ipsa bona habeat. Marito tamen mortuo deberet in partitione bonorum cum heredibus mariti subtrahere suae parti, quae ultra dictam partem elargita fuit¹; quia aequum non est, ut ex alienis subveniat consanguineis, si habeat propria. Potest quoque aliis pauperibus minus dare, ut magis suis possit succurrere.

9. Ea quae similis conditionis uxoribus permessa sunt, potest facere uxor, etsi dotem non attulerit vel nondum adsint bona communia, quia cum maritus teneatur uxorem et familiam alere, accipi possunt ex propriis eius bonis. Nec tenetur uxor propria, si quae haberet, expendere, nisi forte alendi essent eius parentes vel proles ex alio patre vel fratres et sorores; tunc enim, si haberet, prius ex propriis desumere debet extraordinaria. Recte autem monet *Gobat* non semper expedire haec dicere uxoribus, ne iis abutantur; sed potius consulendum, ut ad concordiam conservandam faciant omnia marito conscio et consentiente, si ita fieri possit.

10. Si maritus moriens relinquat bona debitis onerata maioribus, quam ut ex iis solvi possint, potest uxor ex iis subducere quae necessaria sunt suae suaeque prolis sustentationi. Ratio est, quia sustentatio est illis debita et privilegiata ante omnes creditores, excusassetque maritum debitorem, proinde multo magis heredes. Et idem

¹ Hoc tamen, si bona uxoris propria non adfuerint, in divisione bonorum communium *ius Germanicum* non imponit, cum sustentationem parentum vel filiorum prioris matrimonii recenseat inter onera, quae ferri debeant ex bonis communibus, atque compensationem solummodo exigat in eo casu, quando sustentandi obligatio illa fundabatur in possessione propria bonorum coniugis. Cf. *ius Germanicum* § 1604 cum § 1463.

est, si vir adhuc vivens iuridicam bonorum cessionem creditoribus fecit, quia cedens foro (nisi bona sua ex industria dissipasset: hoc enim casu non gauderet privilegio cessionis) potest retinere necessaria sustentationi etiam suorum, attamen probabilius in conscientia postea, si ad meliorem fortunam redeat, tenetur satisfacere creditoribus. *Lacroix* l. 3, p. 2, n. 432 et 436. *Id non probabiliter tantum, sed indubie tenendum est, quando solvendi impotentia culpabiliter vel immo voluntarie inducta est. Si quis vero inculpabiliter solvendi impos effectus coactus est cedere bona sua, quaestio magis intricata est, utrum hoc modo debita quae restant censeantur extincta, an eorum tantum solutio tamdiu dilata, dum debitor ad meliorem sortem facultatemve *commode solvendi* pervenerit. Prius universim quidem non potest dici, dici tamen potest aliquando et fortasse non raro, sive ex consensu creditorum satis manifestata, sive ex consuetudine regionis, quae legem ita intellexerit, ut debitor plene a solvendo absolvatur. Quae consuetudo et legis interpretatio quomodo vim aliquam accipere possit ex hodierno usu percipiendi feneratoris annui ex pecuniis, vide Theologiam moralem I¹¹, n. 1230.*

11. Si vir sumpserit capitalia ad census assignando bona sua cum bonis uxoris pro hypotheca, bona uxoris non obligantur, nisi illa consenserit et privilegio, quod habet ex senatus-consultu Velleiano, renuntiaverit vel cum iuramento vel sufficienter de privilegio suo instructa coram notario¹: id quod bene notandum iis, qui capitalia ad census elocant aut titulos ordinationis ex bonis alienis erectos accipiunt; nisi enim addatur uxorem, si bona ad eam simul pertineant, consensisse et privilegio renuntiassent, acta non subsistunt.

¹ Quae consensus forma ex parte uxoris adesse debeat, in singulis iuribus videndum est.

QUAESTIO III.

Quae sint obligationes parentum.

128. Resp. Ex lege naturali parentes debent liberis suis 1. *amorem* sincerum et prudentem. 2. Debent *educationem corporalem* et curam, ut avertant noxia vitae, sanitati et felicitati corporali, alimenta necessaria pro qualitate status sui procurent, ut filios ea edocenda curent, quae ipsis conveniunt, ut sunt artes honestae, literarum studia etc. 3. Debent illis *instructionem et educationem spiritualem*, ideoque eos vel per se vel per alios docere debent necessaria ad salutem vitamque christianam, praeire iis bono exemplo, delinquentes prudenter corrigere etc.

Unde peccant parentes:

129. 1. Si proli conceptae noceant, v. gr. mater nimium laborando, onera nimis gravia portando vel levando, saltando, currendo, passionibus irae et melancholiae nimium indulgendo sicque eas passiones proli ingerendo. Pater vero peccat uxorem praegnantem exasperando, percutiendo cum periculo nocendi proli.

2. Si, ubi mater prolem lactare non potest, non provideant, cum possint, de nutrice bonae valetudinis et vitae; quia proles defectus et inclinationes ad vitia facile cum lacte imbibet. In hoc casu tenetur pater ad expensas pro nutrice; mater enim tantum ad sustentandam prolem ex iure Romano tenetur primo triennio, i. e. ad lactandum si possit, pater autem ad reliqua usque ad emancipationem, nisi esset pauper et mater dives. *Iure naturali utrique parenti in solidum incumbit obligatio necessariae curae filiis impendendae. Quoniam autem mater natura sua pro prolis educatione personalia incommoda laboresque magnos subire debeat, nihil aequius est, nisi ut pater maiores debeat sumptus pecuniarum necessarios facere. Quapropter leges positivae

quoad haec mutua patris et matris obligationes et iura definierunt accuratius, non ubique plane eodem modo. Quae leges sane servandae sunt, ita tamen, ut quando alteruter parentum desit, naturalis obligatio alterius integra persistat necessaria proli praebendi vel procurandi.*

Si autem mater lactare sine gravi incommodo prolem possit, ad id tenetur; sique nolit, tenetur ad expensas pro nutrice, quam si habere non possit sine periculo gravis nocementi prolis, peccat graviter non lactando. Secus tantum venialiter secundum aliquos. *Duae sunt causae, cur, quantum fieri potest, insistatur, ut ipsae matres filios lactent, tum educatio corporalis, tum educatio spiritualis. — Nam si loco lactis maternas artificialis fit nutritio, haec causa est cur longe facilius filioli immatura aetate moriantur; si loco matris nutrix substituitur, non raro huius proles celeri morti devovetur. — Insuper difficulter bona nutrix substituitur; verum qualem vim mores non bonae nutricis exercent pravas inclinationes filioli inserendo notissimum est (cf. *Capellmann-Bergmann*, Medic. pastoralis, ed. 16, 91 sqq).*

3. Si liberis qui non possunt se alere (ubi enim possunt, parentes non tenentur) negant alimenta necessaria, aut sua dilapidant, labores convenientes negligunt, curam rei domesticae non habent, ut eos honeste pro suo statu alere hereditatemque iis relinquere possint, qua ad convenientem statum pervenire et honeste vivere valeant.

4. Si in viis publicis vel ad fores templi aut hospitalis prolem exponant sine gravi necessitate, et in hac eam exponentes non caveant ei a periculo mortis alteriusve gravis incommodi; tenentur enim parentes ipsi alere prolem suam etiam illegitimam seu naturalem seu spuriam eique providere, donec ipsa alere se poterit. Quomodo hi succedere possint parentibus, habetur in tractatu de testamentis et successione et apud *Lacroix* l. 3, p. 2, n. 1163 sqq.

5. Si liberis negant sine causa iusta hereditatis suae partem legitimam. Haec ex iure Romano communi, quando plures sunt quam quattuor, est media pars bonorum. Alias tertia tantum pars inter liberos est dividenda, modo talis sit, ut accedente liberorum industria convenienter statui possint vivere¹.

6. Si filium vel filiam cogant ingredi religionem aut ab ea impediunt negando partem legitimam vel dotem; quia liberi ius habent eligendi statum et impediunt ab ea sine iusta causa aut ad eam cogentes ipso facto sunt excommunicati per Trid. sess. XXV, c. 17 de Regul. Quodsi cogant eos qui religionem volunt ingredi, ut renuntient bonis et iuribus suis, non tantum graviter peccant, sed renuntiatio est re ipsa irrita, quia involuntaria. Similiter peccant graviter, si prohibeant filios ab ineundo matrimonio; secus, si tantum a certis nuptiis ob iustam causam impediunt vel ad certas suaviter inducant, modo caveantur incommoda.

7. Si, quantum in ipsis est, non curent, ut liberi bonis moribus instruantur discantque quae ad vitam christianam pertinent eamque ducant; si permittant frequentare mala consortia, fovere illicitos amores etc.

8. Si mittant filios ad scholas haereticas, aut acatholicis magistris filios scientia vel arte imbuendos tradunt sine necessitate et sine cautela; paulatim enim imbibunt errores aut ad eos saltem inclinantur, incipiunt minoris aestimare supremum in terris Christi Vicarium, in quem dicerent et calumniis scatent haereticorum libri non pauci; liberius transgredi discunt praecepta Ecclesiae; impriunt sibi propositiones falsas et iuri etiam naturae repugnantes; dumque haereticorum conversatio et mores liberiores melius placent, minus afficiuntur erga catho-

¹ Pars legitima secundum diversa iura diversa assignatur. In iure Germanico semper est *dimidia pars* bonorum in filiis aequaliter divisa: quod in conscientia servandum est.

licos religionemque catholicam vix pluris faciunt quam haereticorum sectas. Quod liberis grande malum est; faciunt eiusmodi parentes, quod facit qui seminat in agro zizania vix eradicanda. Proinde videant, quomodo Deo sint reddituri rationem, qui de manibus eorum repetet animas filiorum. Tales parentes, qui sine gravi ratione et sine cautelis, quae pericula illa omnino minuant, liberos suos istis periculis obiciunt, per se loquendo excusari non possunt a peccato mortali.

*Quoad scholas anticatholicas vel non-catholicas complura officia catholicis incumbunt: 1. ut, quantum apud ipsos est, studeant *erigendis scholis catholicis*; 2. ut, ubi sunt scholae catholicae, filios his committant, aut si hae scholae desunt vel ex causis omnino gravibus hae scholis non-catholicis postponendae videantur, filios in eiusmodi scholas non-catholicas non mittant, nisi periculum, quod fidei vel bonis moribus immineat, factum sit periculum remotum seu non grave, atque continuo invigilent, ut remotum quoad filios maneat. Haec imprimis spectant scholas inferiores seu primarias; verum applicari suo modo debent omnino tum ad scholas medias tum etiam ad altiores scholas seu universitates; ita saltem, ut non permittatur filiis eorum magistrorum lectiones frequentare, a quibus timendum est, ne fides atque religio labefactetur (cf. Theol. mor. I¹¹, n. 816 not. et n. 937 not.).*

9. Si delinquentes non corrigant, aut ubi necesse est, non puniant; si puniant non ex caritate vel zelo iustitiae, sed ex passione solum, poena ipsis non conveniente aut iusto graviore; neque enim parentes habent dominium in membra liberorum, sed ius puniendi ad correctionem. Unde poena non debet excedere delictum nec potestatem punientis, sed potius minor esse delicto. Proinde peccat mortaliter pater, si filium mutilet, graviter vulneret, atrociter caedat, vel si utcumque notabiliter gravius puniat, quam ille meretur; carnificibus

annumerat *Gobat* parentes et ludimagistros, qui suos ita fustibus, alapis, pugnis aut ferulis excipiunt, ut inde fiant surdastri, hebetes, stupidi, tremuli manibus etc. Puniri possunt subtractione cibi, aliqua detentione in conclavi vel vinculis imperfectis, virgis etc., verbis gravioribus, sed secundum leges prudentiae, caritatis et iustitiae, dicente apostolo: «Vos patres nolite ad iracundiam provocare filios vestros» (Eph 6, 4). Quare culpa gravi non vacat, si parentes identidem filios vocent patibularios, nebulones, trifurciferos, filios diaboli, quia dant illis ansam iustam iracundiae, faciunt eos morosos et contumaces. Potest pater filium, qui contra ipsius voluntatem matrimonium non conveniens iniit, ex zelo iustitiae ad emendationem delinquentis, ad honorem familiae et cautelam aliorum ad tempus excludere a communibus beneficiis, in domum non admittere etc., at non in perpetuum, sed eo usque, dum videatur poena conveniens.

10. Si occulta filiorum vel domesticorum delicta sine iusta causa manifestent externis; possunt tamen parentes sibi invicem illa revelare, quia communicant in potestate puniendi expeditque saepe constare utrique, ut invigilent periculis et perversionem caveant; immo mater tenetur revelare patri, si ipsa corrigere et avertere pericula non possit. Ceterum parens non tenetur in punitione filiorum servare procedendi modum iudicii forensis, sed procedere potest ex vehementibus indiciis seu semiplena probatione, ideoque ex unius fidelis oculati testis delatione; sic enim exigit bonum familiae et filiorum; tunc tamen poena non debet esse aequalis delicto, sed spectanda simul illius cognitio.

11. Si curent castrari pueros, etiam consentientes, ut sint apti ad cantum licet sacrum, quia nec ipsi nec pueri sunt domini membrorum suorum. Oppositum tenent *Tamburini*, *Salonius* et *Pasqualigo*. Sed sententia illorum non videtur certo probabilis. Unde multo

magis peccant, qui liberis suis adhuc teneris frangunt crura, ut mendicando se possint alere¹.

12. Denique, quandonam in praedictis singulis parentes peccent graviter, quandonam tantum leviter, pensandum est ex gravitate materiae, damni, laesionis et ex circumstantiis.

QUAESTIO IV.

Quae sint praedictorum tentationes propriae et quomodo in iis dirigendi.

Mulierum querelis non facile credendum. — Quid si queritur uxor de severitate viri; vir de dominandi cupidine uxoris; alter de alterius ebrietate. — Querelae de filiorum inoboedientia, de penuria rerum.

130. Tentationes illorum ex tribus potissimum capitibus proveniunt: 1. ex ipsorum vitiis, 2. ex malis liberorum moribus, 3. ex cura inordinata pro liberis alendis et ditandis. Circa has

Resp. I. Si coniux contra conjugem queratur, non statim credat confessarius querentem culpa vacare, nec incognita causa alterutrum condemnet, nec coram uxore culpam in maritum coniciat, quamvis hic sit certo reus, quia mulieres ex natura sua procaces, facile viris noxas, praesertim si iudicio confessarii condemnatae sunt, obiciunt; quare melius est, re dissimulata, commendare orationem, patientiam, mansuetudinem. Potissima discordiarum causa est garrula et indomita mulierum lingua; unde non minus prudenter quam lepide chirurgus mulierem a viro vulneratam curaturus emplastrum imposuit ori, ut radicem curaret, et medicus uxori in dies vapulanti suasit, ut, marito irato, in os sumeret aquam teneretque tamdiu, dum ira deferbuisset.

131. Resp. II. Si uxor queratur de severitate et iracundia viri, suadeat confessarius, ut pro eo diligenter

¹ Quod addit auctor de bannito non occidendo, expunxi, eo quod ista poena a nostris iuribus et moribus sit aliena.

oret Deum, in cuius manu sunt corda hominum; sit diligens in obsequiis christianis, ordinariis addat extraordinaria, v. gr. cibos gratos, dicatque, se id facere, ut bene sit illi; sit exacte oboediens; ita enim suo tempore obtinebit, quod volet, exemplo sanctae Monicae, quae conjugem suum Patricium sic mitigavit et ad fidem convertit. Taceat, dum maritus iratus aut bene potus est; immo postridie veniam petat aut tam se gerat benignam, ac si ipsa peccasset. Si monitio profutura videatur, moneat, dum maritus est bene affectus. Si irato respondendum sit, respondeat suaviter. «Responsio mollis frangit iram: sermo durus suscitatur furorem» (Prv 15, 1). Si haec nihil iuvent, per parochum vel alium prudentem virum curet monendum maritum. Si neque hoc prosit, patientia opus est et ex tanto malo fructus meritorum in coelis colligendus. Hoc enim nisi fecerit, patietur tamen, idque gravius, et dabit insuper in altera vita poenas; si autem quae Deus ipsi ferenda offert, patienter tulerit, patietur quidem, attamen cum magno fructu meritorum et levius magnoque cum solatio a Deo accipiendo, qui nobiscum est in tribulatione. Praeprimis caveat, ne oblocutionibus aut exprobrationibus malum augeat.

132. Resp. III. Si viro uxor attentet dominari, suadendum, ut ab ea re dehortetur uxorem suaviter; iubeat interrogare confessarium, num id ipsi conveniat; minime autem se ostendat timidum (alias enim mulieris procax insolescet superbia); si verba suavia non proficiant, obstatat gravioribus et faciat in honestis ac licitis contrarium eius quod vult mulier, consentiat tamen quandoque, suoque officio bene fungatur, ne ansam querendi iustam praebeat mulieri neve illa ita magis insultet.

133. Resp. IV. Si vir conqueratur ebriosam esse suam uxorem, interrogetur, an non et ipse nimio potui sit deditus? Si non, suadeatur, ut uxori ad mensam concedat, quantum similis conditionis mulieribus concedi solet, aut etiam aliquanto plus; si nihil proficiat, conetur

rationibus adducere ad moderamen; aliorum etiam adhortationes curet adiungi. Si nec haec iuvent, mine-
tur verbera, et si conditio humilior id fert, quandoque,
ut ait *Gobat*, det, raro tamen et cum moderamine.
Refert P. *Lacroix* (l. 6, p. 2, n. 1854) experientia ali-
cuius poenitentis se scire, exemplum viri sobrii patienti-
amque et moderatam eiusdem admonitionem plus pro-
fuisse quam verbera vel rixas.

Quodsi et vir sit ebriosus: 1. Monendus, ut vitet oc-
casiones, et obligandus, ut diebus illis abstineat ab omni
potu inebriante, quibus praevideatur futura occasio; vel
plus non bibat, quam per experientiam sciat se posse
salva temperantia ferre. 2. Vel nisi quid obstat vo-
veat per aliquod tempus abstinere a potu inebriante,
vel omnino a vino usto, vel non adire tabernam, vel
saltem non plus bibere, quam sciat rationi non obesse.
Quodsi votum faciat omnino abstinendi, id non debet
se extendere ad longum tempus, v. gr. ad integrum
mensem, quia ob assuetudinem nimis graviter feret ab
uno extremo transiens ad alterum, nisi id fiat sub cura
medici. Quare aliquando melius erit paulatim sibi sub-
trahere donec periculum se inebriandi evanescat. *Ali-
quando tamen iuvabit sola integra abstinencia: ad quam
perficiendam et porro servandam confert ebriosum ad
tempus suscipi in hospitium ad curandam ebrietatem
institutum, quo melius sine detrimento valetudinis quo-
libet potu alcoolico desuescat.* 3. Iuvat quoque in-
iungere illi, ut a confessione domum reversus dicat
uxori, ut, quoties viderit adesse periculum, moneat et
invitum etiam impediatur. 4. Iubeatur considerare quando-
que haec quinque puncta: Quid fecisti? Quantum per-
didisti? Qualis per ebrietatem evasisti? Quae supplicia
meruisti? Quid iam toties promisisti? Vide etiam dicta
n. 88. 5. Si cogatur prandere vel agere cum aliis bi-
bentibus nec omnino possit declinare, suggerenda sunt
media naturalia pro cavenda ebrietate, quae suggerit

Gobat in *Quinario* tr. 5, c. 51, s. 1, n. 3, quibus tamen
uti non licet sine rationabili causa neque tantum ad plus
bibendum, quia nec sobrietas nec valetudinis frangendae
periculum id permittit. Media autem eiusmodi sunt:
1) mane sumere ientaculum; 2) cibos ante potum so-
lidos edere; 3) comedere ante amara vel brassicam aci-
dam; 4) non bibere varia vina; 5) inter bibendum non
edere cibos flatulentos; 6) in principio tarde bibere prae-
tendendo suam indispositionem; 7) post haustum libera-
liorem aquam large bibere, edere brassicam etc.; *8) etiam
aliquando commendari potest, ut secum portet globulum,
quo furtim excipiat potum, quem videatur bibere et
quem postea proiciat.*

134. Resp. V. Si parens queratur liberos suos in-
oboedientes esse, ab iis se incitari ad impatientiam, male-
dictiones etc., confessarius consulat ipsi: 1. Ut peccare
desinat et oboediat primum ipse Deo; non esse mirum,
quod alii ipsi non oboediant, cum ipse nec oboediat
Deo. 2. Ut examinet, num sua fortassis culpa et neg-
ligenti educatione ista eveniant. Si liberi durius trac-
tentur, exasperantur, fiunt tetrici, contumaces et inob-
oedientes, praesertim si maledictionibus et ignominiosis
verbis compellantur. 3. Meminerit iuventutis suae, an
non et ipse erraverit. Proinde cogitandum homines
defectibus obnoxios esse nec obtineri posse omnia ex
voto. Hinc dissimulet minores defectus, ut maiores
efficacius corrigat, exemplo piscatorum, qui pisces minores
negligunt, ut maiores capiant. 4. Si correctio facienda
sit, fiat potius cum lenitate quam nimia severitate; nam,
ut ait sanctus Prosper: «Leniter castigatus exhibet re-
verentiam castiganti; nimia autem asperitate increpationis
offensus nec correptionem recipit nec salutem.» 5. Bonis
verbis incitet suos ad officium, immorigeris in mensa
aliquid subtrahat et det morigeris, hosque laudet. Hac
ratione ab ingenuis plus obtinebit quam verberibus.
Vide remedia contra iram n. 9.

135. Resp. VI. Si querantur de defectu mediorum ad sustentationem necessariorum: confessarius 1. soletur eos ex dictis n. 115. 2. Hortetur, ut liberos suos in timore Dei educant; haec optima erit hereditas, quam nemo iis auferre potest. Exemplo sit Tobias (4, 23) dicens filio suo: «Pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum.» 3. Excitet ad fiduciam in Deum, qui dixit: «Quaerite primum regnum Dei, et iustitiam eius: et haec omnia adicientur vobis» (Mt 6, 33). 4. Liberi multis titulis sunt magis Dei quam parentum; ipsi cura erit de illis, si ei serviant. Sufficit homini mediocritas; ampla hereditas multis occasio est perditionis et aeternae damnationis.

QUAESTIO V.

Quomodo generatim instruendi parentes etc.

136. Resp. Instrui debent, ut totius familiae bene instituendae curam sedulam habeant, speciatim vero: 1. Ut curent suos liberos bonis moribus ac etiam artibus pro sua facultate instruendos; illos una cum domesticis suis ad catechismum mittant, reduces examinent, bene meritos laudent vel etiam praemiolo aliquo excitent. 2. Ut praebeant toti domui bona exempla: nihil faciant vel loquantur, quo pueri scandalizari queant vel domestici. 3. Ut omnes suos diebus sacris ad divina diligenter mittant; ne ab exhortatione vel concione sine iusta causa eos detineant, neve durius increpent ancillas, si forte paulo serius redeant, ne forte postea non statim nactae occasionem audiendi Sacri illud aut eius partem ex timore omittant. Laboribus servilibus sine urgente necessitate suos ne occupent, otium tamen domi suae ne permittant; commendent lectionem pii libri; curent litanias et preces vespertinas ante decubitum a tota familia collecta recitari: sic descendet benedictio coelestis; pietas enim ad omnia utilis est. Suadeant illis cultum Sanctorum, praesertim Beatissimae Virginis,

Sancti Iosephi, angeli custodis et sancti cuius nomen gerunt, et horum festis et alias per annum iubeant suos confiteri et ad mensam Domini accedere. Sublatis e domo vanis imaginibus, prostent piaee imagines, videlicet Crucifixi, Beatae Virginis etc., ut subeat animum quandoque pia cogitatio et occasio sit Deum sanctosque venerandi; uni alterive sodalitati (pluribus adscribi non expedit, quia ob negotia domestica tot legibus satisfacere non possunt) dent sua nomina, eam adeant, iuxta eius leges divina frequentent. *Imprimis commendanda est unio Sanctissimae Familiae, quae d. 14 et 20 Iunii 1892 speciali modo a Leone PP. XIII est laudata atque spiritualibus gratiis ditata. Haec enim omnia familiae membra complexa ad pietatem informat atque ea praescribit, quae impletu facillima magnam vim habent ad omnes in officiis vitae vere christianae continendos. — Praeterea summopere suadenda est adscriptio ad aliquam associationem, qua exercetur caritas et misericordia in proximos atque zelus animarum. Nihil enim magis decet christianum quam spiritu apostolico agi, nec quidquam coelestem benedictionem divinamque misericordiam magis conciliat quam misericordiam exercere in alios eorumque necessitates sive corporales sive spirituales sublevare. Existunt eiusmodi associationes complures, v. gr. associatio dicta a Sancto Xaverio, a Sancto Petro Claver, a Sancto Bonifatio, Sanctae Infantiae, Associatio Sancti Vincentii, immo addi potest ad meram spiritualem misericordiam impendendam tum in hunc finem tum in alios fines nobilissimos Apostolatus precum et Confraternitas Sanctissimi Cordis Iesu, vel Confraternitas Purissimi Cordis B. M. V. pro conversione peccatorum.

Hae sunt associationes directe religiosae; aliae, quae nostra aetate viris commendandae sunt, iam occurrerunt supra in capite additio post n. 118 et recurrent infra post n. 156.*

4. Ut tum inter se, tum inter suos maximi aestiment et curent concordiam; ubi enim haec non est, nec benedictio erit. Caveant quoque, ne sine speciali causa necessitatis unum ex filiis prae aliis foveant advertentibus aliis; hoc enim invidiam et aversionem parit. Neque dum proles a patre punitur, si cum moderamine fiat, mater palam obsistat aut proli postea blandiatur, ac si innocens passa esset; hoc enim correptionis fructum aufert et liberos facit contumaces. Si pater monendus videatur, fiat hoc clam pueris. Et haec eadem servet pater, si mater moderate puniat. 5. Ut pro facultatibus suis sint misericordes in pauperes: «Beati» enim «misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur» (Mt 5, 7). «Foeneratur Domino, qui miseretur pauperis» (Prv 19, 17). «Qui dat pauperi, non indigebit: qui despicit deprecantem, sustinebit penuriam» (Prv 28, 27). Proinde pauperes ne despiciant, ne repellant dure, sed si succurrere non possunt, benigne dimittant; si possunt, id faciant bona intentione tamquam Christo, qui quibusdam voluit esse superflua, aliis deesse necessaria, ut illi in his sibi gratificarentur et mererentur misericordiam. Expedit etiam, ut parentes pueris committant eleemosynam pauperibus porrigendam; sic enim a teneris induent affectum misericordiae. Bonam matremfamilias describit Salomon (Prv 31, 10 sqq) vocatque mulierem fortem. «Byssus», inquit, «et purpura indumentum eius», id est, si spiritualiter sumas, candor seu integritas vitae seu verecundia. «Consideravit semitas domus suae», hoc est, mores suos et suorum. «Panem otiosa non comedit», id est, labore acquisivit. «Omnes domestici eius vestiti sunt duplicibus», quod spiritualiter sumere licet pro scientia congrua et virtutibus. «Os suum aperuit sapientiae, et lex clementiae in lingua eius», id est, verbis prudens et clemens seu suavis. «Accinxit fortitudine lumbos suos, et roboravit brachium suum», id est, excitavit se ad onera matrimonii fortiter

ferenda. «Digiti eius apprehenderunt fusum», id est, dedit se laboribus mulieri et matrifamilias convenientibus. «Manum suam aperuit inopi, et palmas suas extendit ad pauperem.»

CAPUT V.

De confessario liberorum seu filiorum familias.

Nosse oportet confessarium horum obligationes, bona et iura indeque iudicare de eorum peccatis.

QUAESTIO I.

Quae sint obligationes liberorum erga parentes eorumque peccata specialia contra pietatem.

137. Resp. Liberi debent parentibus amorem, reverentiam et oboedientiam. Ratio est, quia, sicut rectus ordo in republica rationalis creaturae et lex naturae exigit, ut parentes prolem suam ament eique procurent quae ad corporis et animae salutem necessaria sunt: sic pariter exigit, ut filii parentes suos, a quibus post Deum vitam, educationem et sustentationem habent, ament, adiuvent, revereantur, iisque saltem, quamdiu iis subsunt et in patria sunt potestate constituti, oboediant. Unde peccant graviter:

138. 1. Si pauperibus parentibus, qui se alere honeste non valent, non subministrant alimenta et necessaria; si parentes in infirmitate negligunt, e carcere non liberant dum possunt; si pauperes parentes nolunt agnoscere cum gravi eorum moerore; secus tamen, si iis providerent et ex gravi rationabili causa exterius tantum dissimularent; tunc enim ad tempus parentes non possent esse rationabiliter inviti. 2. Si a testamento piisque legatis faciendis vi vel dolo impediunt vel eorum testamenta et legata non implent; si defunctis pro more christiano non succurrunt etc. 3. Si iis signa odii ostendunt et aspere eos tractant vel torvo semper vultu intuentur, ac si odio habeant; si verbis contumeliosis,

vel quibus sciunt graviter eos offendi, afficiunt; si maledicta vel convicia in eos coniciunt; si eos percutiunt vel ad percutiendos manum attollunt, nisi id necessarium esset ad vitam vel integritatem membrorum conservandam. Si sunt causa, ut parentes merito graviter contristentur; si grave illis malum, v. gr. mortem optant, vel de ea secuta deliberate gaudent contra ordinem caritatis; si eos in iudicio de crimine etiam vero accusant: excipe, nisi crimen esset eiusmodi contra bonum commune, ut denuntiari omnino deberet neque aliter posset impediri; tunc enim bonum publicum privato praeferendum est. 4. Si in re gravi spectante ad mores, animae salutem et gubernationem domus parentes non audiunt, vel contra voluntatem eorum cum persona indigna contrahunt matrimonium, ex quo spectatis circumstantiis et moribus in patria vigentibus grave dedecus sequatur familiae; vel si illud ineunt inconsultis parentibus in iis circumstantiis, in quibus hi merito graviter offendi possunt; licet enim liberi non subsint parentibus quoad electionem status nec teneantur oboedire, quando parentes sine rationabili causa dissentiant, decet tamen omnino, ut eos consulant. Denique graviter peccant per omnem rebellionem, contumaciam contra expressa parentum mandata, nisi materiae levitas vel indifferentia aut negligentia aliqua humanae fragilitatis excuset atque absit omnis mandati contemptus. Ratio horum omnium est, quia pietas erga parentes in materia gravi per se obligat liberos sub peccato mortali. Dixi: «per se»; quia per accidens quandoque a mortali excusari possunt, v. gr. ratione aetatis, infirmitatis, iudicii obtusi, educationis etc., ita ut parentes rationabiliter non possint graviter offendi. Hinc, si in genere se quis accuset de inoboedientia vel irreverentia contra parentes, spectanda est indoles et aetas poenitentis. Si igitur aetas est tenera, supponi potest delictum non esse grave; si autem aetas est grandior et indoles videtur audax,

interrogandum est de modo irreverentiae et materia inoboedientiae; quae enim respectu aliorum in materia odii, contumeliae, malevolentiae, contemptus sunt mediocria, respectu parentum filiis sunt gravia, quia his illi sunt proximi post Deum. Ceterum mos et aestimatio gentis etiam spectari debent, ut iudicetur de gravitate irreverentiae filiorum contra parentes. Quodsi filius dubitet, an causa aliquid faciendi vel omittendi, quo parens graviter affligi possit, sit iusta, tenetur abstinere, quia possessio est pro parente; immo licet certo constet exacerbationem parentis oriri ex malevolentia vel natura eius difficili et morosa, tamen pietas exigit, ut filius omnem quoad potest eius exacerbandi occasionem fugiat. Si tamen praeter filii praevisionem oriatur exacerbatio, ipsi non imputatur.

QUAESTIO II.

Quae sint filiorum bona et iura eorumque peccata contra iustitiam.

Bona filiorum diversa diversaque in ea iura. — Filiorum iniustitiae atque restitutionis faciendae obligatio et modus. — Admonitio et instructio filiorum.

139. Resp. Bonorum filiorum quattuor genera esse possunt, nempe castrensia, quasi castrensia, adventitia et profectitia¹. *Castrensia* sunt illa omnia, quae filius

¹ Hanc Romani iuris divisionem recentiora iura solent relinquere, distinguendo bona filiorum libera et non libera: videlicet libera, quorum dominium et ususfructus pertinet ad filios, administratio sola in minore filiorum aetate ad parentes; non libera, quorum dominium quidem apud filios est, administratio tamen et ususfructus spectat ad parentes. Quae dispositio a iure Romano non multum dissentit. Huius enim iuris bona *profectitia* non proprie bona sunt filiorum, neque in recentioribus iuribus inter ea recensentur; bona *adventitia* fere coincidunt cum bonis filiorum *non liberis*, bona *castrensia* et *quasi castrensia* cum bonis *liberis* videlicet iis, quae filius proprio labore separatave industria lucratur vel donatione sibi personaliter facta acquirit. Cf. Theol. mor. I¹¹ 1058 sqq. Ceterum accuratiora iura ex singularum regionum legibus discenda

acquirat castrorum seu militiae causa, ut equus et reliqua omnia, quae eunti ad militiam *donantur* a patre aut ab alio. Item, quae *acquirat* ratione militiae, ut sunt stipendia, spolia, et quae ex memoratis bonis proveniunt. Horum dominium plenum liberamque sine consensu patris dispositionem habet filius; si tamen pubes non esset, id est, annum decimum quartum non complevisset, de iis disponere et testari non posset, ne privilegium cedat in detrimentum infirmae adhuc aetatis.

140. *Quasi castrensia* sunt, quae filio donata sunt a principe, vel quae sunt acquisita officio publico non mechanico, ut iudicis, advocati, medici, professoris scientiae liberalis, aut officio clericali vel beneficio ecclesiastico. Item quae donata sunt a patre pro titulo ordinationis. Horum dominium et dispositionem habet filius eodem modo ac castrensiarum. Titulus tamen ordinationis probabilis computari debet in divisione bonorum, quia censetur legitima pars hereditatis.

141. *Adventitia* sunt, quae aliunde, non intuitu patris, saltem non principaliter, filio adhuc sub patria potestate constituto adveniunt: v. gr. per testamentum aut alio modo, a matre, avibus vel consanguineis maternis aut extraneis, aut ex privata propria industria et labore, famulatu apud externos, ex negotiatione filii qui ex proprio peculio suis sumptibus vivit, opera extraordinaria, aut fortuito, v. gr. inventione thesauri, aut ex donatione quae intuitu quidem patris, principaliter tamen ex affectu erga ipsum filium facta est. Horum dominium ad filium pertinet, ususfructus vero, quamdiu filius est sub patria potestate, ad patrem; hinc mortuo patre ea bona non sunt cum aliis dividenda, et si uti res consumptibiles

sunt. Quapropter si in confessione occurrerit quaestio dubia in re iustitiae commutativae inter filios et parentes neque ex sola aequitate iuris naturalis solutio dari possit, consulendae sunt leges loci. — Quae in sequentibus notantur circa peccata filiorum, ea sunt, quae fere ex ipso iure naturali definiri possint.

fuissent consumpta, filio sunt in aequivalenti restituenda. Idem valet de castrensibus et quasi castrensibus.

142. *Profectitia* sunt bona a prioribus distincta, quae filio obveniunt ex donatione facta principaliter intuitu patris, et quae filius acquirat ex bonis paternis, v. gr. ea administrando, cum iis nomine patris negotiando. Horum proprietatem et ususfructus spectat ad patrem; proinde eo mortuo in omnes heredes sunt dividenda. Si tamen filius etiam clam negotiaretur pecunia patris nomine suo, suscepto in se eius periculo et damno, lucrum esset adventitium, quia sic pecunia velut sua negotiaretur. Unde

143. *Infero* I. Peccat filius contra iustitiam et tenetur per se loquendo ad restitutionem, si sub patria potestate constitutus ex bonis adventitiis eorumve fructibus aliquid expendit, donat vel alia ratione alienat contra voluntatem patris; quia ususfructus illorum pertinet ad patrem. Item, si de bonis profectitiis aut aliis bonis patris sibi assumit vel eis damnum grave infert; quia horum bonorum et proprietatem et ususfructus spectat ad patrem. Dixi: «per se loquendo». Nam 1. non tenetur restituere, si pater condonet, aut si prudenter praesumatur condonaturus esse, si rogaretur, etsi filius prae verecundia rogare non audeat; praesumitur autem condonaturus, si pater sit liberalis et magno affectu feratur in filium. 2. Si pater scit neque exigit restitutionem; et raro, inquit *Laymann*, censetur pater tam severus, ut damnum passus in bonis filii adventitiis reparari ab eo id velit. 3. Si damnum sit leve. 4. Si bona sint donata vel legata filio ea conditione, ut ipse solus ususfructum habeat, vel legatus filio sit solus ususfructus; quia super hunc alius ususfructus constitui non potest. 5. Si filius cum patre vel eo invito adeat hereditatem. Ratio est, quia in his postremis casibus ususfructus spectat ad filium. *In quo casu filius non assumpsit vel damnificavit bona aliena, sed *propria*;

proin deest omne fundamentum restitutionis.* Filius tamen, quamdiu est impubes, nihil de bonis suis pro foro externo alienare potest; neque pubes factus sine consensu patris ad profanas causas potest testari nisi de bonis castrensibus vel quasi castrensibus. Dixi: «pro foro externo»; nam, si impubes ratione praeditus tibi donaret de bonis, quorum dominium et administrationem habet, licite id retineres donec repeteretur. *In eiusmodi causis, si filius ratione plene usus omnino libere neque ullo dolo fraudeve circumventus aliquid donavit, eadem teneri possunt, quae valent generatim de contractibus minorennium. Habere eos licet pro validis, sed infirmis seu solubilibus, atque invocata eorum solutione, etiam in conscientia sunt invalidi.*

144. *Infero* II. Filius si rem gravem subducit, quam putatur rationabiliter pater non negaturus esse, si ab eo peteretur, non peccat graviter; secus, si putatur rationabiliter pater negaturus aut invitus esse, ut si filius subduceret ad lusus vetitos, computationes, luxum etc. Ratio est, quia in posteriore casu pater est invitus quoad substantiam, in priore autem tantum quoad modum. Quae quantitas respectu filii patri aliquid surripientis sit gravis, non potest una regula definiri, sed spectari debent parentum status, facultates, affectus in liberos, multitudo filiorum, finis ad quem res accipitur. Si enim parentes sunt divites, liberales in suos, filii pauci, et res accipitur ad usus honestos, parentes sunt minus inviti, saltem quoad substantiam, quam si sunt mediocris fortunae, parci, numerosam habent prolem vel res accipitur ad usus inhonestos. Haec omnia diligenter consideranda sunt, ne vel nimis facile filiis ingeratur conscientia peccati mortalis vel laxentur habenae ad furandum. Recte docent *Laymann* et *Molina* filium in academia vel aula principis versantem posse vigesimam partem pecuniae submissae a parentibus impendere in recreationes honestas, eleemosynas, donationes, quia id

pertinet ad honestam sustentationem; censetur pater id permittere universim. Summa gravis videtur dicenda, cuius ablatio, spectatis omnibus iam recensitis, merito ad gravem offensam patrem moveret; id quod bene notandum est.

145. *Infero* III. Peccat filiusfamilias, si aliquid de lucro, quod in domo patris opera *ordinaria* laborans, v. gr. agriculturam exercendo aut negotiando nomine patris, v. gr. mercatoris, cauponis, acquirit, sibi retineat sine consensu patris, vel nisi ex contractu cum patre id sibi postulare possit tamquam salarium. Ratio est, quia iura (apud *Laymann* l. 3, tr. 4, c. 8, n. 12) volunt omnia acquiri patri, quae filius in domo patris laborans lucratur, idque merito; nam sic providetur liberis omnibus tam infirmis et debilibus quam sanis et validis litesque vitantur. Neque consuetudo habet, ut filius a parente exigat salarium in eiusmodi labore, cum victum et vestitum a patre habeat et addiscat sibi necessaria acquirere¹. Deinde, etsi plures (apud *Laymann* l. c. et *Lacroix* l. 3, p. 1, n. 1034) putent filio in domo patris laboranti deberi salarium, eo quod sit velut socius negotiationis nec debeat esse deterioris conditionis quam famulus vel extraneus ad lucrum concurrens, praesertim si alii liberi parum aut nihil laborent aut ad lucrum conferant: non potest tamen clam sibi assumere salarium, quia non permittitur occulta compensatio nisi habenti ius certum; ius autem filii ad salarium, nisi cum patre de parte lucri contraxerit, certum non est, tum propter iam dicta, tum quia, si vellet cum patre contrahere, posset eum pater repellere, ei, cum ipse se alere possit, victum negare et uti alterius opera. Praeterea, ut advertit *Molina* (tr. 2, d. 554), gestor negotiorum, quando praesens est ille, cuius negotium gerit, non potest petere

¹ Consentit quoad substantiam *ius Germanicum* §§ 1617 1618. Quomodo post factum aliquando res paulo mitius tractari possit, vide mox infra.

salarium, de quo mentionem non fecit, sed censetur facere gratis, proinde in praesenti re non est consensus patris in salarium, nisi contractus intervenerit. Hinc si filius, defunctis iam parentibus, praetendat plus in divisione hereditatis, timensque, ne ab aliis id sibi negetur, velit occultare aliqua et sibi reservare, eo quod parentes senes sustentare, rem domesticam administrare et conservare debuerit, vel etiam auxerit, cum interim fratres et sorores matrimonio iuncti sua curaverint aut alibi lucrum fecerint: bene expendenda sunt omnia. Nam forte alii quoque in domo paterna ante ipsum laborarunt et parentibus adfuerunt auxilio, idque absque salario, aut ipse victum et vestitum ex bonis parentum habuit diutius quam alii etc. Si consideratis omnibus aequum videatur, ut compensetur ipsi labor pro parentum sustentatione bonisque administrandis impensus maior, eo quod plus fecerit quam alii: interrogetur, an pater promiserit ei compensationem curae maioris? Si ita, compensanda est iudicio prudentum; si non, conveniat cum fratribus, audito aliorum consilio, ut fiat, quod aequum est; permittere enim, ut ille ipse sibi compensationem taxet, nimis periculosum est. Putant *Laymann* et alii ob sententiam oppositam tenentium, deberi filio salarium, posse confessarium mitius agere, ita ut non obliget ad restitutionem, si filius iam subduxerit compensationem, modo ne sit iusto maior certumque sit eum plus lucratum esse parentibus quam alios.

Dixi 1: «opera ordinaria»; nam quae filius lucratur opera extraordinaria, bonis adventitiis seu bonis filii propriis annumerantur, ideoque licet peccet patri non concedens usumfructum, potest tamen facilius quandoque excusari ob pericula non accipiendi postea, quod ipsi prae ceteris debetur. Denique censet *Laymann* posse filium ex operis artificialibus in domo patris exigere salarium, deductis tamen expensis, quas pater ipsi sustentando impendit. Rationem dat, quia filius, nisi pater

se alere non posset, potest e domo paterna discedere, ut artem discat vel quodvis honestum vitae genus amplectatur, ergo etiam, ut alteri operam suam locet et lucretur. Quod ex eo probat, quia alias servilis conditionis efficeretur et velut in perpetuo carcere in domo paterna detineri posset. At nisi contractus saltem tacitus intervenerit, censetur laborare gratis. *Per se de auxilio, quod filius praestet patri in arte exercenda, idem dicendum est atque de auxilio praestito in re oeconomica vel mercatoria; etiam ius Germanicum § 1617 universim statuit filios, quamdiu ad domesticam societatem parentum pertinent atque a parentibus educantur aut aluntur, *debere* pro viribus et conditione status parentibus servitio esse in re domestica et parentum negotio. Aliae leges paulo maiora iura filiis tribuunt. Post factum igitur caveri debet, ut iam supra dictum est, ne facilius restitutionis obligatio iniungatur, eo quod complures rationes existant, quae a restitutione filium excusent.*

Dixi 2: «filiusfamilias», id est, sub patria potestate constitutus; nam si hac sit liber, v. gr. per mortem naturalem vel civilem patris, avo paterno non superstitite, per emancipationem coram iudice vel susceptionem presbyteratus aut contractum matrimonii separatamque domesticam societatem, ea quae lucratur, sibi acquirit. 146. *Infero* IV. Quae filius invito patre subduxit *iniuste*, tenetur mortuo patre in divisione hereditatis subtrahere suae parti, quia iustitia exigit, ut alii coheredes serventur indemnes et aequalitas adducatur. Excipe, nisi alii tantundem subduxissent aut scientes agendi modum compensationem non exigerent, vel si pater in vivis remisisset, vel denique si solus esset heres. In postremo casu solus quoque tenetur solvere patris debita, quamquam non ultra vires hereditatis, idque in foro conscientiae, etiamsi inventarium non fecisset. Similiter in divisione hereditatis subtrahenda sunt, quae praeter necessaria alimenta (id est convenientem sustentationem)

necessario alicui ex filiis pater impendit, ut sunt data in dotem ob nuptias, ordines, ingressum religionis per professionem, ad liberandum filium ex carcere, in quem ob delictum coniectus fuit. Ita, nisi pater expresserit ea non esse subtrahenda. Ratio est, quia pater censetur ista dedisse, quia debuit, ideoque de portione huius prolis. Quae vero data sunt pro alimentis in studiis, pro addiscenda vel profitenda arte etsi mechanica, pro convivio doctorali vel nuptiali, in prima Missa, primo ingressu in religionem, reducuntur ad alimenta, quia haec spectant ad decentem sustentationem et honorem patris. *Etiam expensae pro studiis etc. computari debent pro parte hereditatis, si pro conditione parentum excessivae erant adeoque aequalitatem filiorum earum neglectus notabiliter laedat. Cf. etiam ius Germ. § 2050. Alioquin voluntas parentum vel expressa vel aliunde satis nota attendenda est.*

Haec de *bonis* filiorum atque de peccatis, quae circa haec bona facilius committi possunt. Pauca addenda sunt de reliquis peccatis filiorum.

147. 1. Si filius (idem est de filia) se accusat de inoboedientia erga parentes, moneatur, ut meminerit, quanta tulerint fecerintque pro liberis, quot noctes duxerint insomnes, quot molestias adhuc sustineant, ut eos honeste alant iisque in futurum provideant; indignum esse haec incommoda augeri a liberis, a quibus nunc auxilium et solatium exspectent. Numquid vis manducare cum parentibus? Numquid vis esse heres eorum? Nonne ergo decet te simul laborare et obtemperare? Mandat Deus, ut parentibus oboedias; si iis es inoboediens, Deo es inoboediens; quomodo ergo ab eo benedictionem exspectabis? 2. Si graviter offendit parentes sive inoboedientia sive laesione honoris, imprecatione aliove modo, iubeatur redux domum veniam petere et emendationem promittere, vel si hoc videatur difficulter facturus, suavibus verbis et promptis obsequiis

debito suo satisfacere et eos sibi conciliare. 3. Si putat filius se a parente durius tractari, alium contra foveri, interrogetur, sitne ille forte magis reverens erga parentem; si ita, faciat ipse similiter; si non, conetur ipse in omnibus gratificari parentibus; ita fore, ut non minus ametur. Amor erga unum ex liberis, v. gr. iuniorem, est quandoque magis tener, non ideo natu maior minus amatur. Quodsi parens asperius eum habeat, iubeatur aut tacere aut benigne et reverenter respondere; sic vincet et emolliet parentis animum, et si ad tempus patiendum sit, patientiam Deus multiplici benedictione coronabit etc. 4. Si queritur et ad excusandam inoboedientiam vel irreverentiam adfert parentem rei domesticae non bene praeesse, potitare, sua dilapidare: moneatur, ut ipse eo diligentius rebus suis invigilet, patre ebrio sileat, sobrium et bene dispositum benigne et reverenter moneat et roget, ut suis sibique consulat, vel curet per virum prudentem, v. gr. pastorem aliumve amicum, patrem ad meliora reducendum; Deumque saepe pro eo oret, et quae omnibus adhibitis emendare non potest, patienter ferat, sibique certo persuadeat in praemium patientiae Deum in terris benedictionem et gloriam daturum esse in coelis.

CAPUT VI.

De confessario superiorum et subditorum.

QUAESTIO I.

Quae sint speciales obligationes et peccata herorum seu dominorum.

148. Resp. I. Heri aliique superiores tenentur habere curam famulorum et subditorum suorum, iisque praestare, ad quae vi contractus seu taciti seu expressi sese obligarunt; ait enim apostolus: «Si quis suorum et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit,

et est infideli deterior» (1 Tim 5, 8). Ratio autem est, tum quia sunt loco parentum caputque suorum morale, tum quia iustitia exigit, ut, de quibus contraxerunt, servent. Unde

149. 1. Peccant heri, si non curant, ut praecepta Dei et Ecclesiae observent famuli et famulae; si non impediunt eos ab occasione peccandi vel pericula ab eis non avertunt, quantum in ipsis est; si delinquentes non corrigunt; si negligentes necessaria ad salutem non monent vel ad ea addiscenda non adducunt.

2. Si non dant iis convenientia alimenta et mercedem iustam; si hanc, quando famuli fideliter serviverint, non dant tempore consueto, nisi in dilationem famulantes consentiant. Est autem merces iusta, quae spectatis circumstantiis loci et temporis pro tali ministerio eiusmodi hominibus pendi solet; estque triplex, alia summa, alia media, alia infima. Minorem quam hanc famulo dare domino non licet, etsi hic paupertate coactus se locaverit vel res arbitrio domini sine conventionem explicita fuerit relicta, nisi forte ministerium sit tale, pro quo nihil exigi darique soleat praeter honestam sustentationem victumque convenientem, vel nisi herus aliquem receperit potius misericordiae quam obsequii causa hocque illi indicaverit. Ceterum sicut copia mercium saepe imminuit earum pretium, sic copia famulantium horum salarium, quod praeter convenientem sustentationem solvitur, potest imminuere, ita ut modo iustum sit, quod alias iustum non fuisset.

3. Si famulos ante tempus sine iusta causa, quae sit ex parte famulorum, ex servitio dimittunt, vel ita tractant, ut cogantur antea discedere. Atque in hoc utroque casu tenentur solvere mercedem integram, per se loquendo, et famulos servare indemnes.

4. Si negant salarium vel eius partem, eo quod nolunt vel non possunt eorum opera uti, v. gr. quia heri sunt infirmi aut aliunde impediti, nisi aliter conventum

sit. Alias enim, cum per famulos non stet, quominus operam suam praestent, potius heri ex casu fortuito quam famuli innocentes damnum ferre debent. In hoc casu, si famulus locaret operam suam alteri ad tempus, stipendium pro ea cederet domino impedito, quia opera illius temporis illi debetur, ergo et pretium eius; neque damnum pateretur famulus, quod compensari deberet (*Lacroix* l. 3, p. 2, n. 1050; *Laymann* l. 3, tr. 4, c. 22, n. 3). Quodsi herus monuisset vel imperasset famulo, ut interim operam suam locaret alteri, hic vero id neglexisset, detrahi famulo posset, quantum domino decedit. Putat quidem *Lessius* libertatem se locandi interim alteri, famulo concessam, esse pretio aestimabilem, ideoque aliquid pro ea, si alteri non se locarit, posse detrahi; at libertas illa, ut recte observat *Molina*, est parum aestimabilis, nisi famulus reapse alteri se locare potuit, sed libertatis amans noluit.

5. Si famulis aegrotantibus ad breve tempus pro consuetudine loci non dant alimenta; quia, si consuetudo ita habet, tacite ad id in conducendis famulis se obligarunt. Attamen infirmis non tenentur solvere medicinas; immo si conductus, v. gr. ad annum, aegrotaret diu, v. gr. ad duos vel tres menses, in rigore herus nec alimenta tamdiu nec totum salarium, sed pro rata temporis tantum dare teneretur. Hic quando graviter, quando leviter tantum peccent heri, determinandum est ex gravitate vel levitate materiae, ut in aliis iniuriis. *Compluribus tamen locis huic rei provisum est legibus positivis et instituto assecurationis, cui inscribendos curare debent heri famulos seu operarios conductos: quo fit, ut in casu morbi et infortunii vel in hospitio curentur vel certum salarium recipiant. Assecurationum praemia quae vocantur quoad maiorem partem solvere quidem debent domini, quod pro aliquo salarii complemento haberi licet, cuius ius lex publica famulantibus tribuit. Quapropter domini si omiserint curam inscribendi conductos

famulos, contra eos peccant, atque in casu infortunii famulis re ipsa id debent, quod hi alias ab instituto assecurationis accepissent. Cui consonat ipse usus tribunaliū.*

Ceterum non peccant heri timendo et invigilando, ne a famulis defraudentur, quia timor fundatur in periculo communi.

150. Si circumstantiae id ferant, monendi sunt domini, ut suae obligationi satisfaciant, famulantes benigne tractent, non appellent verbis contumeliosis; eorum errata corrigant, leviora quandoque dissimulent, memores humanae fragilitatis; eorum famae consulant nec defectus aut vitia divulgent, nisi forte caritas postulet ut revelentur alteri, cui illi suam operam deinceps vellent addicere; quo etiam in casu plus non est dicendum, quam quod conducit ad cautelam heri futuri.

QUAESTIO II.

*Praenotanda. Quae dicta sunt numeris prioribus et quae in hac *Quaestione* dicuntur, respiciunt famulos, qui ad tempus transeunt in familiam domini, in aedibus domini habitant et aluntur, sive pro servitio personali domini conducti sunt, sive pro variis laboribus in rebus domini praestandis. Nam quod alios operarios attinet, qui conducuntur quidem ad praestandos labores pro salario, non autem alimenta recipiunt, sed ceteroqui sunt sui iuris, postea, quando sermo erit de operariis et opificibus, complura specialia notanda sunt.*

Quae sint obligationes famulantium.

Quid debeant circa oboedientiam, obsequium, damnum avertendum. — Salarium; occulta compensatio; in rebus domini tractandis fidelitas eiusque defectus. — Observantia praeceptorum Ecclesiae, impedimenta contra ea a dominis creata. — Cooperatio in peccatis.

151. Resp. Tenentur 1. oboedire heris suis in iis, quae spectant ad bonos mores, et in iis, ad quae se obligarunt vi contractus. 2. Praestare fidele obsequium heris suis, quale ordinarie ab eiusmodi famulis exigi et praestari solet. 3. Quod etsi possit esse exactissimum,

quale solent exhibere diligentissimi, et medium, quale solent diligentiores: satisfaciunt tamen suae obligationi, nisi aliter conventum sit, si praestant infimum iustum, seu quale solent praestare diligentes, ita ut non vergat in desidiam. 4. Manere in obsequio dominorum tempore, de quo conventum est, nisi causa interveniat, ex qua pro consuetudine loci liceat discedere. 5. Non uti rebus dominorum vel eas distrahere ipsis rationabiliter invitatis, cavereque eorum damna pro ratione officii sui. Unde deduco:

152. 1. Peccat famulus, si negligens est et servitium iustum saltem infimum praestare omittit. Et in hoc casu tenetur domino de damno emergente et lucro cessante; item si ante tempus sine iusta causa discedit aut relicto ante servitio non redit. Verum si dominus nullum ex discessu damnum patiat, non poterit famulo per se negare *totum* salarium, quia dignus est operarius mercede sua pro tempore, quo laboravit (*Lugo*, De iustit. et iure d. 29, n. 56); potest tamen negare post iudicis sententiam, *vel etiam quando vi legis existentis ipsi licet iudicis interventum invocare, siquidem leges hoc modo discessum iniustum possunt punire: attamen de *iniusto* discessu clare debet constare.* Idem dicendum, si famulum redeuntem nolit, uti non tenetur, recipere.

2. Si non impedit damna domini sui. Non impediens semper quidem peccat contra caritatem, cum facile et sine gravi incommodo potest impedire neque facit; contra iustitiam autem et cum obligatione restituendi in defectu aliorum, si damna non impedit in iis, quae ipsi specialiter sunt commissa. Sic cui commissa est cella, granarium, penus, hortus, culina vel tota domus: hic tenetur de damnis, quae eius culpa sunt illata istis rebus vel ab ipso non impedita, cum impediri potuissent. Si autem non impedit in iis, quae ipsi specialiter commissa non sunt, etsi, ut dixi, peccare possit contra caritatem, probabiliter tamen non peccat contra iustitiam, ideoque

ad restitutionem non tenetur; nam illa obligatio nimis difficilem redderet famulatum, neque videtur imposita. Admittunt hoc omnes, si damna inferantur a domesticis; negant vero *Lugo*, *Tamburini*, *Lacroix*, si ab extraneis inferantur rebus dominorum, circa quas solent occupari famuli, ut sunt res omnes domesticae, fruges agrorum etc., eo quod sit communis persuasio videaturque esse iuris gentium, quod cuilibet famulo res domini sui commissa sit contra iniurias externorum. *Verum neque *Lugo* (De iustit. et iure d. 19, n. 106) neque *Lacroix* (Theol. mor. l. 3, p. 2, n. 46) absolute pronuntiant, famulum, cui specialis cura rerum commissa non sit, si damnum ab homine extraneo inferendum non impediatur, teneri ad restitutionem: quamquam *Lugo* dicit, *verius* eum teneri, *Lacroix*, *probabilius*. Uterque tamen fatetur, contrarium sentiri ab aliis magnae auctoritatis theologis, ut a *Molina*, *Azor*, *Bonacina* etc., qui nimirum ea ratione ducuntur, quod soli ii negative cooperantes ad damnum restituere debeant, qui ex munere suo seu ex iustitia curam istarum rerum gerant; at non evinci, recte dicunt, famulos ex munere suo constitui custodes omnium rerum domini sui relate ad extraneos; si enim vi muneris sui hanc curam domino debent, debent eam etiam contra famulos socios si qui furentur vel damnificent — id quod nemo dixerit. nisi agatur de rebus sub speciali cura certi famuli constitutis. Quae magis etiam nostra aetate licebit tenere, eo quod vinculum familiare inter famulos et heros, in quo severior illa sententia nititur, non amplius ita arctum est ut prioribus temporibus, immo famuli parum iam a conductis operariis diurnis distinguuntur.*

3. Si exigit salarium summo iusto maius; admittere tamen potest a domino liberali plus, quam mereantur eius opera, siquidem sunt magnates, qui putent ad decus suae familiae spectare, ut suis plus solvant.

4. Si salario iusto infimo, de quo pactus est, non contentus praetendit se plus mereri et utitur occulta

compensatione, ordinarie peccat pro gravitate materiae. Nam, ut occulta compensatione uti liceat, requiruntur hae conditiones: 1) Debitum debet esse iustitiae, idque certum et nunc vel saltem proxime praesens: quia in dubio, an alter mihi aliquid debeat, ipsum sine iniustitia privare re sua non possum. 2) Res, quae accipitur, debet esse debitoris, non alterius, ipsi commodata vel apud ipsum deposita. 3) Res, quae accipitur, si fieri possit, debet eiusdem esse speciei ac res mihi debita, ne dominus cogatur rem aliam cum re mihi debita commutare. 4) Debet compensatio fieri sine damno debitoris et tertii. 5) Debitum non debet posse facile impetrari alia via. Prima autem conditio, quae praecipua est, raro adest in famulis; hi enim saepe amore lucri excaecati persuadent sibi, se minus iusto accipere, cum tamen sint alii, qui eadem mercede servituri essent. Angustiae temporum saepe imminuunt salarium; et quod huic decedit, non raro compensatur per alios favores, instructionem, spem commodi, cuius intuitu ab initio renuntiarunt famuli maiori salario. Quae omnia cum saepe sint ignota, generatim non est permittenda famulis occulta compensatio, etsi dicant, sibi esse evidens, se iusto minus accipere, sed iubeantur dominis causam suam exponere et cum illis convenire, ut aut plus accipiant aut permittantur quaerere alium dominum. Innocentius XI damnavit hanc propositionem 37ma: «Famuli et famulae domesticae possunt occulte heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam maiorem iudicant salario, quod recipiunt.» Haec propositio, si vera esset, sicut iacet, aperiret ostium furtis plurimis. *Ut igitur occulta compensatio locum habeat, requiritur ut *constet* de iniustitia illa, non ex opinione famuli et operarii, sed ex iudicio prudenti et maturo.*

5. Si res domini, ipso inscio et rationabiliter invito, expendit etiam in bonum eius, v. gr. si famulus equis, ut eos vegetos et pingues conservet, clam frumenti plus

apponat, quam velit dominus. Facilius tamen in tali casu excusabitur a mortali peccato et ab onere restitutionis, nisi valde magna quantitate modum excesserit; quia totum cessit in bonum domini, qui etiam facilius praesumitur non exigere in tali casu restitutionem. Sic etiam excusatur ancilla, si de accepta pro emendis pecunia, ubi minoris emit, partem restantem reservet in bonum domus alias impendendam, ne a domina reprehendatur, ubi carius emendum erit; nam talem iniustam reprehensionem subire non tenetur. *Lacroix* l. 3, p. 1, n. 1043.

6. Si in itineribus vel negotiis pro hero gestis plus consumit, quam necesse sit et herus permiserit, quia heri censentur tantum consentire in sumptus honestos et necessarios.

7. Si missus, ut quid emat, id sibi emit heroque dein vendit carius; quia tenebatur nomine heri emere, hinc ei tenetur ad restitutionem. Idem est, si rigide mercatus detractam de pretio communi pecuniam sibi retinet; quia illa manet sub dominio domini, neque sibi eam pro industria appropriare potest, quia emit nomine heri, qui ex iustitia ipsi nihil debet pro industria, quam non exegit, sed quam famulus libere adhibuit. Idem dicendum est communiter, si iussus pretio ab hero determinato emere, minoris emit, vel iussus vendere pluris vendit, et quod superat taxam, retinet; quia herus censetur pretium constituisse, ne famulus pluris emeret vel minoris venderet, nisi de contrario constet. *Ratio in omnibus istis negotiis ea est, quod famulus nomine heri agat; proin commodum et lucrum ex actione oriundum pro domino esse debet. Per se idem valet de proxenetis et commissariis, qui pro aliis negotia, emptiones et venditiones peragenda susceperunt; nihilominus hi facilius per accidens aliquando lucrum extraordinaria diligentia vel industria factum pro se factum habere possunt, si revera, in diligentia ordinaria utilitatis eius qui mandaverat pro-

curandae non deficientes, in extraordinaria occasione lucri *proprio nomine* negotium egerunt (quod, cum habitualiter plane sui iuris sint, aliter ac famuli atque facilius possunt) et dein ipsi cum mandante novum negotium sincero animo inierunt.

In famulis autem et commissariis alii quoque modi habendorum lucrorum occurrere possunt atque non raro reipsa occurrent. Ipsi venditores non raro praemiis datis famulos atque mandatarios alliciunt, vel etiam de pretio rerum, quas emerunt, aliquid remittunt, dicentes: «Hoc tibi, non domino tuo, remittimus.» Possuntne haec revera ut dona retineri, cum certo constet, propter eiusmodi dona pretium rerum, quae venduntur, ita auferi debere, ut donis istis non obstantibus venditores iustum lucrum faciant? Quod ad dona attinet, si immoderata non sunt, facilius haec transmitti possunt; haec communi consuetudine fiunt, atque ratio ipsa adest cur famulis dentur eo quod saepe in eorum arbitrio est, quem malint mercatorem adire, cum apud complures aequae bene emere et domini utilitati prospicere possint. — Quod pertinet ad partem pretii remittendam in favorem non domini sed mandatarii, res periculosior est. Nam si alii venditores sunt, qui hoc remissiore pretio res domino vendant, sane domino infertur damnum, quando plus solvere debet, idque non sine culpa famuli; quare famulus ita procedere non potest, sed domino lucra facta debet cedere. Facilius fieri potest, ut mandatario seu commissario, qui pro compluribus dominis negotia tractanda suscepit atque *multa* coemere solet, intuitu tantae copiae rerum quas emit, pretium diminuatur ultra id quod singulis emptoribus remitti soleat. Quod si ita est, atque ceteroquin pretium *a domino* solvendum non superat illud, quod cum ordinaria diligentia mandatarius, quantum potuit, infimum assecutus esset, non constat de iniustitia, quando commissarius lucrum sibi concessum retinet. Cavendum tamen est a fraude et illusionem, cum

facile eveniat, ut commissarius revera apud alios mercatores eo pretio pro domino res emere possit, quod alter dicit solius commissarii intuitu se ita vile constituisse.

Si famulus accepta a domino pecunia rationes persolvit, creditor ex oblata sibi summa aliquid remittit, si expresse *famulo* remittit, hic illud sibi retinere potest; alias remittitur in favorem domini et famulus domino reddere debet. Quod etiam per se fieri debet, si famulus proprio Marte minus pecuniae solvendo obtulit, quam rationes indicant, et creditor contentus silet; nam in hoc casu totum negotium nomine domini absolvitur et famulus domini negotium utiliter gerit, non suum; aliter, si creditor animadvertens summam minorem dixerit: «Reliqua dono *tibi*», vel etiam si consuetudo famulis in hac re aliquid indulgeat.

Ceterum si munera eiusmodi et dona, quae a venditoribus creditoribusque domini dantur, magna sunt, facillime sternunt viam ad corruptionem, qua inducatur famulus vel mandatarius ad prodendum suum officium, ut videlicet defectus rerum tegat, pretium maius domino imponat atque similibus fraudibus contra dominum suum cooperetur. Quae, si fiant, iustitiam laedere atque restituendi onus secum ferre patet.*

8. Si accepta ab hero pecunia missus, ut eam offerendo alium avertat a damno hero inferendo, ipse illum verbis bonis avertit et nihilominus retinet pecuniam. Ratio est, quia primario missus est, ut nomine heri damnum averteret, nec voluntas heri fuit, ut offerret pecuniam, si aliter averti posset; si vero putavit aliter placari inimicum non posse, error fuit, quo ductus pecuniam tradidit famulo.

9. Si famulus ab hero accepit 300 nummos aureos, ut certo creditori debitum exsolvat, et commutat illos cum lucro in aliam monetam debitumque solvit, non peccat lucrum retinendo; quia pecuniam non commutavit nomine heri, sed lucrum est fructus industriae nomine

famuli adhibitae. Excipe, nisi expresse dominus voluisset illas pecuniae species tradi creditori, aut sibi reservasset lucrum, vel potuisset ideo a creditore plus obtinere. Similiter quaestor, si negotiatur, domino inscio, cum eius pecunia sine damno domini, periculumque in se suscepit, potest lucrum retinere; quia, cum pecunia de se non sit frugifera, fructus ex ea censetur esse industriae; potest tamen et in hoc et in priore casu peccari contra observantiam domino debitam, uti v. gr. si, re cognita, merito crederetur id aegre laturus. Non videtur tamen graviter, idque contra iustitiam, quaestor peccare, etsi dominus prohibuerit, quia non facile laeditur graviter ius proprietatis domini.

*Utrum grave an leve tantum peccatum committatur, pendet a variis circumstantiis. Si pecunia domini *nulli periculo* exponitur, neque ullum est periculum, ne dominus forte cariturus sit pecunia, quando ad alios usus ea uti voluerit: generatim exigui temporis usurpatio illa pecuniarum in quaestore, cui alioquin pecuniae concredita sunt, est veniale tantum peccatum. Si vero pecuniae summa esset *valde* magna, periculum vix aberit, atque peccatum in grave transire potest, cum in tali casu dominus rationabiliter sit graviter invitus.*

10. Si famulus ab hero missus, ut heri nomine recipiat pecuniam a debitore eius, hanc permutat, peccat et lucrum debet dare hero, quia eo ipso, quod tradebatur famulo, erat pecunia heri, qui censetur illam per famulum possidere. Contra pecunia solvenda creditori in priore casu (n. 9) nondum huius erat. Vide alium casum apud *Lacroix* l. 3, p. 1, n. 1047.

11. Peccant graviter famuli et ancillae, si esculenta in notabili quantitate extraneis vendunt vel donant; quia domini sunt graviter inviti quoad substantiam, quod patet ex eo, quod graviter indignentur, id rescientes, detrahant partem salarii et quandoque ex domo famulos dimittant, et merito, quia illa licentia magnis damnis

exponit dominos et famulos pervertit, ut inter quisquillas numerent, quae reservanda sunt mensae familiae. Peccant quoque, si cibos de mensa sua residuos vendunt aut donant extraneis, quia merito censentur domini inviti. Si tamen cibi ordinarii non pretiosi nec ad alteram mensam reservari soliti dantur pauperibus, qui quandoque iuvant in laboribus domesticis, id excusatur a culpa saltem gravi; nam domini non censentur ita rationabiliter inviti, saltem quoad substantiam, utpote talibus obligati, saltem ex caritate vel gratitudine. Immo si cibi alias corrumpentur vel porcis obicerentur, vel si hera parcissime remuneraret operas externorum, non peccaret ullo modo ancilla moderate illos pro bono domus in pauperes collaborantes erogando.

12. Si accipiunt famulantes victualia pretiosa, vel quae solent recludi neque ipsis dari, eaque absumunt, peccant pro gravitate materiae, nisi domini hic et nunc prudenter praesumantur contenti. Si autem accipiunt victualia non pretiosa et quae statum illorum non excedunt omnino nec recludi solent, neque domini id rescientes contradicant, sed rogati facile concedant, signum est, non esse invitos quoad substantiam. Sciunt, inquit *Lugo* (De iustit. et iure d. 16, n. 78), non posse exspectari a famulis, ut de rebus, quas tractant, nihil manibus adhaereat. Non est tamen hic laxanda famulantium libertas, sed potius restringenda, ne in abusum abeat¹, monendique sunt, ut heros suos aliquando interrogent, quid sibi liceat in iis rebus. Quandoque enim sibi persuadent licere, quae agere non licet; v. gr. putat ancilla vel famulus pistoris, sibi licere mane pro ientaculo sumere similaginem, inscio hero, eo quod ientaculum sibi debeatur; at facile errare potest, nisi intellexerit voluntatem

¹ Quodsi aliqua restitutio imponenda fuerit, haec eo modo, sed quam primum, fieri potest, ut famulus diligentiore ac diuturniore labore, ad quem per se non teneatur, damnum illatum compenset.

heri sui, qui forte vult, suos esse contentos alio ientaculo. Et quamquam censet *Lessius* furta minuta famulorum ex comestibilibus ordinariis, quae famulis dari solent nec recluduntur, non coalescere ad constituendum peccatum grave: id tamen non extendendum est ad alia, v. gr. vinum in cella vel panes, qui venales prostare solent, praesertim si damnum successive valde grave inferatur.

13. Peccant, si dant pauperibus eleemosynas, domino rationabiliter invito, de bonis eius; non tamen, si darent pauperi in extrema necessitate constituto, neque si dant id quod sibi subtrahunt a victu, paucioribus contenti, cum laboribus adhuc apti maneant; cavendum tamen, ne, si sibi subtrahant de prandio in gratiam pauperum, ideo in cena plus absumant. Nec videntur peccare, si dant modicum et raro, aut in iis adiunctis, in quibus dominus non possit esse rationabiliter invitus, ut si res periret alioquin; nec denique, si prudenter praesumitur consensus domini, uti praesumitur, si famulo est commissa administratio.

14. Peccant, si ab heris iussi sine rationabili causa diebus festis laborant serviliter, aut Missae non intersunt, ut vitent reprehensionem aliquam vel rixam; secus, si ob incommodum iudicio prudentum grave¹ ita agunt, quia cum hoc Ecclesia ad ista non obligat. Quae etiam illis permittit, ut illis diebus vestes necessarias reficiant a prandio, si aliis diebus id non possunt aut non permittantur facere, et ut Sacrum omittant, si debeant custodire pecora vel domum, ideoque Sacro interesse non possint.

15. Peccant, si servitium suum addicunt haereticis cum periculo probabili perversionis, aut sine pacto, ut

¹ Grave incommodum est, si famulus iuste timet dimissionem, ita ut non habeat unde vivat. Quando igitur ad ea adigitur, quibus lex Ecclesiae laedatur, sine iusta causa, non tamen ex odio religionis, ipse excusatur, si modo serio quaerat aliud servitium, dum servitium aliud invenerit.

ipsis permittatur servare praecepta Dei et Ecclesiae. Nam exponere se periculo proximo probabili incidendi in haeresin, est intrinsece malum et nullo incommodo excusatur a peccato, unde si hoc successu temporis immineret, discedendum esset; pactum autem, de quo dictum est, non adicere, est se exponere periculo proximo praecepta Ecclesiae plerumque non observandi, ut sunt praecepta diebus festis audiendi Sacrum, non laborandi serviliter, abstinendi a carnibus diebus vetitis¹. In horum autem valde frequenti violatione non excusantur, nisi ob grave incommodum, quale fuerit, si non possit haberi dominus catholicus, aut ille tantum, a quo non sit accepturus nisi dimidium salarium. Aliud esset, si raro impedirentur a Sacro, neque aliud quidpiam obstaret, quia etiam a dominis catholicis quandoque impediuntur. Si singulis mensibus bis impedirentur ab auditione Sacri, impedimentum esset frequens respectu anni. Si tamen id secum ferret officium, v. gr. si quis deberet custodire pecora, excubias agere, in mari navigare longo tempore, tabellarium agere per loca haeretica: non obsesset, quia talia etiam famulantes apud catholicos excusant. Qui ex legitima causa famulatum suum addixit domino haeretico, si apponuntur carnes diebus vetitis, non tenetur quidem solo pane esse contentus, etiamsi generali dispensatione instructus non sit, sed potest vesci carnibus, cum protestatione tamen, se ex necessitate id facere ideoque id permitti ab Ecclesia. Si tamen ille haberet unum ferculum esuriale iustae quantitatis praeter panem, illicite vesceretur carnibus, quia famuli etiam apud catholicos diebus esurialibus eius-

¹ In regionibus mixtis non raro permittitur per dispensationem generalem mandati quadragesimalis, ut famulis apud acatholicos constitutis liceat diebus alioquin abstinentiae consecratis carnes edere, si cibi esuriales non praebentur. Quodsi ita est, ratio quod lex abstinentiae servari non possit, causa non amplius est, cur famulus catholicus obligatus sit e servitio acatholici heri recedere.

modi prandio debent esse contenti. Neque excusat periculum irrisionis, sed necessitas, ita ut aliter non habeat debitam sustentationem vel laborem debitum non possit peragere. Neque licet ex voluntate domini sui cooperari ad haeresin, v. gr. ministeria ad haeresin spectantia ordinare etc. *Ceterum cf. Theol. mor. I¹¹ 809sqq.*

16. Peccant famuli, si directe formaliter aut moraliter proxime heris suis cooperentur ad peccandum, v. gr. si concubinam conducant, invitent ad actum turpem, literas ad eam deferant, quas sciunt turpem continere amorem; quia sic interpretative volunt peccatum. *Videlicet eiusmodi literas deferre, certe non licet ob solam rationem famulatus; sed cum cooperatio sit non formalis, ex causa gravissima, eaque sola id licebit.* Licite tamen possunt facere indifferentia, quae remote tantum se ad peccatum habent et iis ex officio incumbunt, v. gr. diebus vetitis coquere et apponere carnes, quia illa cooperatio est tantum remota et famulantes ex officio debent eiusmodi obsequia dominis, quibus ipsis, quod carnes comedant, imputatur, non famulo. Ex quo tamen nolim inferas, similia statim licere aliis, a famulatu liberis. Nam caupo illicite dat vinum se inebriaturis ex eo praecise, quod petatur, aut ipse alias sit cariturus lucro ex eo vino. *S. Alphonsus (II, n. 69) caupones tamen excusat «ob metum cuiuscumque gravis damni, puta si alias notabiliter laederentur ex diminutione emptorum».* Immo famulis non licet ratione famulatus eam cooperationem praestare, quae sit per actiones seorsim spectatas indifferentes quidem, quae tamen collective sumptae per se et propinque conducunt ad peccatum. Vide thesin damnatam 51 ab Innocentio XI.

*Thesis illa damnata est haec: «Famulus, qui submissis humeris scienter adiuvat herum suum ascendere per fenestras ad stuprandam virginem, et multoties ei subservit deferendo scalam, aperiendo ianuam, aut quid simile cooperando, non peccat mortaliter, si id faciat

metu notabilis detrimenti, puta ne a domino male tractetur, ne torvis oculis aspiciatur, ne domo expellatur.» Agitur hic ex una parte de ianua *vi* aperienda, in inferendo gravissimo damno innocenti; ex altera parte causae, quae pro famulo afferuntur, ne adeo quidem graves sunt, immo incommodum sane leve «ne torvis oculis aspiciatur» ista thesi dicebatur causa sufficienter excusans — quae omnia illius thesis falsitatem clare ostendunt. Inde tamen perperam concluditur, semper graviter peccari, etiam ab eo, qui ex gravissima causa cooperationem non formalem quidem, at proximam materialem praestiterit.*

153. *Monendi* igitur sunt famuli et famulae: 1. ut heris suis sint fideles oboedientesque propter Deum, cuius auctoritate domini mandant; ne divulgent, quae domi fiunt; apud externos heros suos ne contemnant; alia, quae ex famulatu et officio hominis christiani praestare debent, ut fideliter impleant.

2. Si ancilla vel famulus se accusat de mendaciis, eo quod iussus a domino dixerit quandoque, dominum non esse domi, cum revera adesset: instruendus est, ut verbis utatur eo modo, quo vitetur mendacium. De quo in *Reuter*, Theol. mor P. 2, a n. 239. *Nimirum poenitens dedocendus est: ipsa enim illa verba potest adhibere sine mendacio, cum ex communi usu verba haec alium sensum non prae se ferant, nisi dominum domi non esse ad alios recipiendos — quod verum est, si noluit in negotiis suis vel quiete sua turbari.*

QUAESTIO III.

Quae sint obligationes pastorum aut parochorum et specialia illorum peccata.

Debita scientia. Obligatio: residendi in parochia; administrandi sacramenta, praesertim tempore morbi; instruendi parochianos; bono exemplo praeaeundi; offerendi Missam pro populo.

154. Resp. 1. Tenetur parochus habere scientiam et linguae necessariae notitiam, quantum requiritur ad

officia rite implenda; nam obligatio faciendi involvit obligationem sciendi.

2. Cum tempore Tridentini Concilii non ita raro clerici iuniores beneficia curata acciperent, Concilium statuit, ut, si quis bona fide suscepisset curatum beneficium, neque tamen se idoneum reddere posset ad curam per se gerendam, liceret ei, beneficium retinenti, vicarium sibi substituere, assignata huic parte fructuum quae oneribus respondeat; quodsi parochus ille imperitus turpiter et scandalose viveret, ut moneretur, et nisi se emendaret, privari posset beneficio. Trid. sess. XXI, c. 6 de ref.

Dein statutum est, ut intra annum, nisi dispensationem acceperit aut legitimum impedimentum occurrerit, a die acceptae pacificae possessionis fieret sacerdos; alias ipso iure privandus est beneficio: ita iam c. 17 X 1, 6 in 6°. — Potest tamen parochus, qui nondum sit sacerdos, matrimonio parochianorum assistere; suscepto diaconatu, potest etiam sollemniter baptizare, id quod etiam alias quivis diaconus ex commissione parochi et ex rationabili causa facere potest.

3. Tenetur parochus intra duos menses a die acceptae pacificae possessionis coram Ordinario professionem fidei emittere et Romano Pontifici promittere oboedientiam (Trid. sess. XXIV, c. 12 de ref.): alioquin non facit fructus suos.

4. Tenetur residere in parochia, ita ut ei non liceat intra annum ab ea abesse sine causa rationabili et licentia episcopi ultra bimestre; alioquin peccat graviter teneturque fructus restituere respondentibus illi tempori, eosque totos iuxta opinionem communiorem, etiam ante sententiam iudicis; ita enim statuit Trid. sess. XXIII, c. 1 de ref. Probabile tamen est, quod docent *Bonacina* et alii, illum non teneri restituere nisi fructus respondentibus residentiae neglectae, cum parochus fructus percipiat non tantum pro residentia et oneribus illi an-

nexis, sed etiam pro horis recitatis aliisque officiis: hinc, si horas recitat et alia officia per alium explet, poterit fructus *his respondententes* percipere. *Consentit *S. Alphonsus* (IV, n. 127, dub. 4), restituendos esse tantum fructus *residentiae respondententes*.*

Dixi 1: «ultra bimestre». Nam, si intra annum per duos tantum menses cum rationabili causa sine licentia episcopi absit, sine gravi tamen damno suorum, non peccat graviter, quia non est per se malum tamdiu abesse, alias Tridentinum non permetteret dari licentiam; ex eo autem, quod non petatur licentia, non est materia gravis peccati. *Haec tamen nostris temporibus restringenda sunt ad causas evidenter iustas et in quibus alter sacerdos idoneus substitutus sit, qui curam parochiae agat. Atque etiam omnino videndus est usus regionis vel lex particularis. Dubium enim esse nequit post recentiora responsa S. C. C., quin Ordinario ius sit severius prohibendae absentiae sine licentia accepta vel petita. Immo severiore lege locali non existente, Concilium Romanum anni 1725 pro materia gravi statuit absentiam 2—3 hebdomadarum, etiamsi vicarius idoneus relictus sit, quando *sine licentia* parochus abfuerit. Cf. Theol. mor. II¹¹ 819.* Ad absentiam bimestrem secundum *Garcias* iam sufficit quaecumque causa honesta, etiam recreationis tantum; quod tamen negat *Gobat*, quia Tridentinum videatur requirere aliam causam aequam. Quodsi subita et evidente necessitate episcopus adiri non potest, parochus potest abire sine licentia accepta, ea sola petita; hoc enim in casu epikia locum habet. Neque tum tenetur ad ullam restitutionem, uti nec tenetur, quando per bimestre tantum ex causa abest, quia restitutio tantum videtur imposita iis, qui peccant graviter¹.

¹ Haec etiam nunc quoad restitutionem fructuum valere possunt, etsi propter leges dioecesanarum atque consuetudinem severiorem a gravi peccato is, qui abfuerit sine licentia, non ita excusatur. Ratio autem

Unde etiam qui potuit petere licentiam, sed sine hac abfuit ultra bimestre, tenetur tantum restituere fructus respondententes tempori, quod superat bimestre, quia Tridentinum videtur permittere absentiam ex causa per bimestre. Ex quacumque autem causa parochus abest, debet substituere alium idoneum, qui potest esse vicinus parochus. Ad absentiam unius diei ferialis (a mane usque ad vesperam), si nullus est infirmus, non esse opus alium substituere, eo quod non sit morale periculum necessitatis eius praesentiae, censet *Castropalao*; tutius tamen est petere vicinum parochum, ut pro quocumque casu talis absentiae suppleat, et monere parochianos, ut ipsum adeant, si necessitas ingruat.

Dixi 2: «ita, ut non possit abesse sine iusta causa». Causa, ex qua ut possit abesse ultra duos menses, quadruplex assignatur a Tridentino: 1) christiana caritas, uti, si exigat gravis necessitas proximi; 2) urgens necessitas, ut gravis infirmitas corporis, compositio litis de iuribus beneficii; 3) oboedientia; 4) evidens Ecclesiae vel reipublicae utilitas. Ob has licentiam dare potest episcopus; non vero, ut etiam studiorum causa absit per septennium vel quinquennium; aliqui episcopi ad biennium tamen ob id dispensant. Causa debet esse episcopo cognita et approbata; unde non sufficit licentia praesumpta, nec pro foro externo licentia oretenus tantum data, etsi sic data sufficiat pro foro conscientiae¹.

Dixi 3: «Tenetur residere in parochia», non necessario in domo parochiali, quia sufficit, ut suis sit

est, quia spectata sola lege Tridentina, illa absentia per duos menses etiam sine obtenta licentia satis probabiliter non est peccatum mortale (cf. *Lacroix* l. 3, p. 1, n. 741 sq); et quamquam subsequenter decreta Romana legesque dioecesanarum severiore lege residentiam exigunt, poena restituendi fructus beneficii seu «non faciendi fructus suos» non est imposita ultra legem Tridentinam. Cf. etiam *S. Alph.* IV, n. 127, dub. 2.

¹ *S. Alph.* IV, n. 123, dub. 1.

praesens intra parochiam, ita ut accessus ad eum pateat. Unde non satisfacit, si resideat intra parochiam in loco clauso, ita ut non detur omnibus accessus noctu, nec si distet a parochia bis mille passus, quamvis alium suo loco relinquat et singulis diebus festis et Dominicis parochiam adeat. Secus esset, si parum distaret; hoc enim pro nihilo reputatur. Similiter non obest continuae residentiae, si divertat ad viciniam, v. gr. ad funus, officium anniversarium aut etiam recreationis causa eadem die reversurus; aliter, si saepe per noctem remaneret; tum enim, si dies discontinui superarent duos menses, fructus saltem non omnes faceret suos. Nam si tempus bimestre non computaretur nisi continuum, posset quis medio anno interpolatim abesse sine obligatione restituendi fructus! Qui habet duas ecclesias unitas, tenetur residere in loco dignioris; si non constet, quae sit dignior, in frequentiore; si una sit in urbe, altera extra illam, debet residere in urbe et alteri providere ministrum pro nocte ad casus necessitatis.

5. Tenetur sacramenta administrare, quoties necesse est aut parochiani rationabiliter petunt. Unde tenetur: 1) curare, ut nullus infans sine baptismo decedat; ac proinde instituere obstetrices, ut sciant in necessitate rite conferre baptismum, et si prudens dubium aut suspicio sit de valore baptismi ab iis collati, sub conditione rebaptizare: quod ut, sicut oportet, exsequatur, examinanda est obstetrix, qua materia, qua forma sit usa, quae pars corporis infantis sit abluta, quomodo processerit, num perturbate et festinanter, num bene meminerit formam totam esse prolatam. Dein volentibus ex sola etiam devotione confiteri vel communicare tenetur parochus satisfacere sub mortali, dummodo ne nimis frequenter petantur ea sacramenta neque sit alius, qui praebeat. Tempore pestis vel alterius morbi contagiosi, etiam cum periculo vitae, tenetur sacramenta ministrare suis. *De hac obligatione parochi tempore

contagionis cf. Theol. mor. II¹¹ 51. Videlicet per se *gravis* obligatio administrandi sacramenta non est nisi quoad ea quae sunt necessaria, i. e. baptismum et poenitentiam (vel pro casu extremam unctionem); convenit autem, ut etiam s. viaticum detur. Ita ex S. C. C. responsis. — Dein ex eadem S. C. C. non licet parochi tempore pestis recedere, etiamsi relinquat vicarium idoneum; licet ei tamen sibi curam sanorum reservare, si vicarius paratus est atque sufficienter potest exercere curam aegrotorum. Parochianorum curam sic distribuere, ut et aegroti et sani habeant ad quem confugiant, potest esse consultum.* Unde peccat mortaliter, si tempore pestis vel belli lateat vel fugiat. Ratio est, quia, sicut miles pro proelio, sic ille pro tali necessitate conductus est et bonus pastor debet pro ovibus suis ponere animam suam.

Hinc peccat graviter, si per eius negligentiam aliquis moriatur sine sacramentis, ut, si scit, posse esse morale periculum mortis, et nihilominus vel longe abest vel per crapulam se ineptum reddit ad succurrendum, vel si non vult surgere, atque ita infirmus moriatur aut periculum probabile sit, ne moriatur sine sacramentis. Hinc novus pastor tum initio curae suae tum quando ingruunt morbi contagiosi vel tales, qui mentem soleant cito evertere, nuntiet suis ex suggestu, se diu noctuque praesto fore ad sacramenta necessaria administranda, proinde ne vereantur noctu se advocare. Caveat quoque pastor, ne nimis fidat viribus infirmi, neve differat sacramentum, imprimis poenitentiae, quia morbi, praesertim febres calidae, mentem facile evertunt, ita ut infirmi aut plane non, aut minus vel dubie apti fiant ad sacramentum poenitentiae. Sed neque satisfacit suo officio pastor, si suos sacramentis iam munitos postmodum deserat eosque neque ipse neque per alium amplius visitet; cum enim vicinioribus morti maior instet a daemone tentatio et salutis periculum maiorque

corporis animique deiectio, tunc vel maxime tenetur parochus eorum saluti consulere.

De hac cura pro moribundis confer monita Ritualis Romani tit. 5, c. 4 et 5, atque etiam S. C. C. die 23 Martii 1879, ex quo apparet, officium parochi esse, ut pro diversis circumstantiis moribundo in ipso etiam mortis articulo sive per se sive per alium sacerdotem assistat; quod si fieri nequeat, ut saltem pium hominem laicum inducat ad moribundum hoc gravissimi momenti tempore iuvandum, sed eum qui rite instructus sit et noverit actus fidei, spei, caritatis et etiam perfectae contritionis cum moribundo elicere. Vide Theol. mor. II¹¹ 821; Acta S. Sedis XI 189 sqq.

6. Tenetur parochus actualis et residens curam exercere per se ipsum, et si, cum commode potest, exercent semper per alium, peccat graviter, quia obligatio parochi est personalis. Si tamen parochiani non sunt invitati eo quod alius aequè bene aut melius officia praestat, potest quandoque alium adhibere etiam ad difficiliora, immo etiam saepe, quia tunc censetur facere per se, dum per alium aequè idoneum facit et subditi sunt contenti. — Dixi: «Parochus actualis»; pastores enim habituales tantum, seu per foundationem, privilegium aut consuetudinem liberi a cura per se exercenda (quales sunt quidam praelati et decani in collegiatis), possunt officium parochiale exercere per sacellanos vel vicarios; debent tamen esse apti, ut per se possint saltem in necessitate curam exercere; quia Trid. sess. VII, cap. 3 de ref. ad omne beneficium curatum cathedrali inferius requirit industriam personae. Tenentur quoque curare, ut sacellanus vel vicarius in parochia resideat secundum dicta.

7. Tenetur parochus suos pascere salutari doctrina, docendo eos necessaria ad salutem, facere bonum et declinare a malo. Unde, licet non teneatur ad conciones oratorias, utpote plebi saepe parum utiles, tenetur tamen tum ad catecheses tum ad adhortationes populo

accommodatas easque frequentes, ita ut, si notabiliter sit negligens, peccet mortaliter. Prudenter faciet, si quae spectant ad fidem, spem, caritatem, vitam christianam, sacramentorum susceptionem, etiam pro concione facili modo proponat, aut textum Scripturae pro moribus formandis per modum chriae exponat etc. Tenetur etiam instruere, si qui sunt, qui ad templum nequeant accedere, ut custodes pecorum aliosque qui sunt in gravi necessitate.

8. Tenetur, cum suo etiam incommodo et quandoque cum periculo vitae, adhibere quam potest diligentiam, ut suorum peccata tum publica tum occulta impediatur, quia cum Christo pactus est curam et sollicitudinem gregis.

9. Tenetur sub gravi peccato suis esse bono exemplo, quia alias est gravi scandalo, cum plebs existimet se satis bonam, si non sit peior suo pastore; alioquin perdit etiam auctoritatem, et conciones atque admonitiones erunt inefficaces. Proinde ostendat opere, se suos vere amare in Domino; absit ab omni specie avaritiae omnique suspitione amoris impuri; caveat lites cum suis quoad potest, nec ullam suscipiat, nisi prius ostenderit, se ad eam cogi. Quibus potest, beneficiat in vita; quae post mortem relinquit heredibus, raro prosperantur; apud suos auctoritatem et paternam gravitatem servet etc.

10. Tenetur parochus, i. e. parochus actualis, aut vicarius, diebus Dominicis et festis de praecepto, quibus fideles tenentur audire Sacrum, etiam quando iis, audito Sacro, liceat per consuetudinem laborare serviliter, fructum medium seu ministerialem Sacrificii applicare suis parochianis. *Quae obligatio parochorum applicandae Missae pro populo denuo innovata est a Pio IX Const. «Aman-tissimi» d. d. 3 Maii 1858, ita ut comprehendat etiam festos suppressos, videlicet omnes dies festos catalogi Urbani VIII, addito festo Immaculatae Conceptionis die

8 Decembris. Quoad festa *translata* vero res ita est constituta, «ut, quando una cum sollemnitate divinum officium translatum fuerit in Dominicum diem, una tantum Missa pro populo sit a parochis applicanda, quandoquidem Missa, quae praecipua divini officii pars est, una simul cum ipso officio translata existimari debet». Cf. etiam Theol. mor. II¹¹ 262 sqq.* Unde pro Sacro tunc stipendium admittere non potest, nisi tenues adeo essent eius redditus, ut vivere non posset: tunc enim episcopus potest dispensare, ut iis diebus stipendium admittat, pro quo Missa differri non possit; sed in hoc casu tenetur alio die pro suis Sacrum legere. Ita statuit *Benedictus XIV* in Const. «Cum semper oblatas» 19 Aug. 1744 edita.

QUAESTIO IV.

Quae sint obligationes paedagogi, praeceptoris, ludimagistri et discipulorum.

155. Resp. Inter hos et discipulos eadem fere est obligatio, quae inter parentes et filios. Unde I. Tenentur suorum discipulorum profectum promovere in literis, bonos mores eos docere, et si officio suo desint, non adhibendo diligentiam iustam, qualem diligentes solent adhibere, tenentur de damno neque salarium saltem integrum faciunt suum. 2. Tenentur discipulorum pericula peccandi avertere, peccata quoad possunt corrigere, iis bono exemplo praelucere et iusto minervali esse contenti. Ratio est, quia tacito contractu discipulos admittendo ad ista se obligarunt; unde haec negligendo peccant contra iustitiam.

*Circa horum peccata specialia notanda sunt haec, quae tum ad magistros, tum suo modo ad magistras puellarum spectant: I. Paedagogi iique praeceptores seu magistri, qui praeter scientiam discipulis debeant educationem, sive *loco* parentum sive *cum* parentibus, speciali modo peccant, i. e. duplicis malitiae peccato, si quem ex alumnis seu discipulis seducant vel utcumque scandalo sint.

2. Quod non solum spectat bonos mores presse sumptos, sed etiam gravissime contra munus suum delinquant, si animos puerorum instituant ita, ut eos avertant a religione et fide catholica, si dubia contra fidem moveant, de Ecclesia vel sacerdotibus male loquantur atque ita iam a tenera aetate animos a fiducia erga ecclesiasticos superiores atque a religionis exercitio alienos reddant.

3. Quae religionis et fidei pericula facilius etiam creantur, quando educatio iam censetur finita, in scholis scilicet altioribus, ubi diversarum scientiarum disciplinae a professoribus tractantur. Certe etiam hi ex munere suo debent sanam doctrinam, gravissimeque peccant, si falsis, acatholicis, atheisticis doctrinis mentes iuvenum imbuant, vel etiam liberalismi falsi doctrinis addicti iura civitatis extollere, Ecclesiae iura discipulos spernere doceant.

4. Etiam peccari potest personarum acceptione ac fraudulento suffragio in examinibus dato: sive ex aversione alicui qui idoneus sit suffragio minus faveant, sive ei faveant eumque aptum pronuntient qui aptus non sit ideoque futuro muneri satisfacere non valeat et damna vel privatis vel bono publico illaturus esse praevideri debeat.*

Discipuli vero tenentur praeceptoribus oboedire in iis, quae ad studia et bonos mores pertinent, tempus studiis destinatum bene impendere, stipendium aliave a parentibus pro praeceptoribus missa iis tradere; sunt enim a parentibus subiecti praeceptoribus, tenenturque parentibus obsequi: unde, si in his notabiliter deficiunt, peccant graviter, v. gr. si tempus valde notabile male impendant.

QUAESTIO V.

Quae sint obligationes tutoris, curatoris, pupilli et minorennis.

156. Resp. Tutor est constitutus, ut pupilli seu imuberis personam et bona loco parentum gubernet et ad-

ministret; curator, ut curet bona minorennis seu puberis necdum 25 annos nati. *Haec quidem est distinctio iuris Romani; recentiora iura eam vix norunt, definiunt etiam aetatem maiorennitatis anno 21° expleto vix non omnia iura recentiora, quo munus curatoris desinit.* Tenentur 1. ex iustitia bona illorum administrare ea cura, quam diligens paterfamilias propriis suis rebus adhibere solet, tam ut emolumenta proveniant, quam ut damna avertantur; alioquin tenebuntur etiam in conscientia compensare, saltem si cum notabili negligentia culpa theologica gravis intervenerit. Ratio est, quia suscipiens tutelam vel curatelam per contractum tacitum ad illa obligationem suscepit. Unde, si pecunias minorum convertunt in suos usus, tenentur de lucro ex sua culpa cessante et damno emergente; si fructus, quos ex eorum bonis percipere poterant, sua culpa non perceperunt, tenentur compensare; quamquam possint ex eorum bonis donationes praecise remuneratorias, quas gratitudo a pupillis aut eorum utilitas postulat, facere, non possunt tamen facere gratiosas. 2. Tenentur bonorum inventarium conficere et singulis annis, et quando officium deponunt, rationes reddere. 3. Tenentur gerere curam personae sibi commissae et imprimis tutor pupilli, ut bene educetur, bonis moribus, artibus scientiisque convenientibus instruat.

Econtra pupillus tutori et minor curatori suo tenentur oboedire, idque usque ad annos maiorennitatis completos; neque donare possunt vel alienare sine consensu tutoris vel curatoris, nec hereditati, legatis, fideicommissis aliisve iuribus renunciare (nisi minor sit religionem ingressus) sine auctoritate iudicis, nec sine hac aliquid de bonis suis vendere tutori vel curatori aut personis illi subiectis, nec cum consensu illorum alienare bona immobilia, vel mobilia pretiosa, quae servando servari possunt¹.

¹ Quid et qua forma curatores et minores cum eius consensu agere possint, accuratius quilibet ex legibus suae regionis cognoscere debet.

Neque pupillus infans seu septennio minor se alteri aut alterum sibi obligare potest; alias minor potest sibi alium, non se alteri obligare firmiter¹; qui tamen dona a minore accepisset, probabiliter non teneretur reddere nisi legitime cogere, quia donatio probabiliter subsistit interim iure naturae. *Lugo* et alii.

*CAPUT ADDITIVUM.

De dominis seu patronis et de opificibus conductis.

Obligationes patronorum: quoad mercedem solvendam, assecurandos operarios, pericula ab illis avertenda; quoad pretium rerum confectarum; consilia vitae christianae. — Obligationes operariorum quoad contractum et operistitium, quoad laborandi sedulitatem.

Quae auctor sequenti capite notat de mercatoribus atque opificibus, certe etiam nostra aetate valent. Verum confectio et negotiatio mercium nunc saepe latiore et ampliore modo exercentur quam prioribus saeculis; ac proin in plane novis conditionibus etiam norma recti et iusti indaganda atque servanda est. Quod eo gravioris momenti est, quoniam opifices, etsi non sint famulis pares, maximam partem ex statu libertatis, in quo olim ad arbitrium suum laborabant et operam praestabant, ad conditionem magis servilem depressi sunt, coacti, ut ad alienum arbitrium pro mercede laborent. Quae rerum mutatio graves lites gravissimaque pericula excitavit atque totam societatem humanam eo periculosius concutit, quo magis etiam mores fidesque christiana coeperunt iacere. Eo magis igitur christianis tum patronis tum operariis incumbit, ut ipsi saltem leges iusti ac recti, quae ex novo rerum ordine nascuntur, fideliter servant.

¹ Haec omnia iura statuunt, ut minores sine consensu curatoris non possint se firmiter obligare, ita ut contractus initus revocari seu rescindi possit in favorem minoris. Attamen id non impedit, quominus minor, si revera contra tertium fraudem commiserit, in conscientia ex fraude teneatur ad reparandum damnum, si vere *damnum* fuerit hoc modo causatum.

Sacerdotes curam animarum exercentes et confessarii ad haec praecipue attendant:

156a. I. *Patroni* seu *domini*: 1. mercedem saltem eam debent, qua operarius se sustentare possit, nisi forte ad tempus cum proprio damno laborantes ex sola misericordia operarium admittant; sed ne haec quidem ratio excusat, si haec damna lucris aliorum temporum compensantur, ita ut tum saltem caritas postulet mercedem sufficientem. *Excultis* operariis sane plus debetur.

Immo generatim merces pro operario valido debet esse merces familiaris rite intellecta. Explico: Dicitur 1) merces ea esse debet, ut indicetur quae debeat esse norma ex iustitia exigenda: nam merces datur vi commutationis pro re praestita, non ex liberalitate et misericordia ad arbitrium dantis. 2) «Pro operario valido»; nam iustitia sumitur ad normam communem; si quis igitur communes labores praestare non potest, miseriam patitur christiana caritate et misericordia sublevandam. 3) «Merces familiaris rite intellecta»; nam stultum esset dicere, cum familia crescente salarium patrisfamilias, cuius labor idem maneat, crescere debere; sed familiaris merces sic intelligitur, ut operario valido, sive matrimonio iunctus est sive non, illud salarium debeatur, quod sufficiat, ut suo tempore condere familiam eamque ordinariam alere possit eo usque saltem, quo secundum communiter contingentia solus pater sit qui una cum cura domestica uxoris familiae membris providere possit: — filii adolescentes sane iam adiutorium aliquod familiae praestare possunt, et quamdiu sub potestate paterna constituti manent, iussi a patre etiam debent.

2. Si publica potestas patronis imposuit obligationem, ut curent assecurandos operarios suos contra casus infortunii, morbi, senii atque laborandi ineptitudinem, patronus hoc praestare debet; quare si ex eius negligentia operarius damnum incurrerit, patronus id compensare tenetur, quod non solum lex naturalis in con-

scientia dictat, sed ipsa tribunalia ex positivae legis interpretatione iudicarunt.

3. Aliquando leges certas quasdam cautelas atque res in fabricis et officinis construendas praescribunt ad praecavenda pericula operariorum. Quae, si alias vera pericula existunt, fideliter praestari a patronis debent. Ceteroquin ea saltem instituere debent, quae moraliter loquendo periculum gravis infortunii removeant. Quae autem removeri nequeunt, diligentia operariorum sunt cavenda, ita tamen, ut pro graviore periculo, quod labor susceptus secum ferre soleat, salarium ultra id, quod soli labori respondeat, sit augendum.

4. Magis etiam provideri debet a patronis, ne animi pericula ab operariis subeantur. Hinc invigilare debent vel fidos homines ad id constituere, ne inter operarios sint seductores, qui aliis scandalo sint; incorrigibiles regulariter plane sunt relegandi, cum aliter vix innoxii reddi possint. — Quamquam patronis saepe non ea cura incumbit singulorum operariorum, ut efficaciter eos inducere debeant ad implenda officia christiana, tamen tenentur his officiis implendis non ponere obstacula. Quare peccant, si sine necessitate diebus Dominicis aut festis operariis labores imponunt, vel etiam si eos permittunt; si, quando labores necessarii sunt, eos non ita, cum possint, disponunt, ut saltem Sacro praecepto operarii interesse possint etc.

5. In vendendis rebus confectis non peccat quidem patronus quasi ex pretio excessivo, etsi propter singularem peritiam vel industriam lucrum aliis longe maius faciat, dummodo teneat pretium vulgare ex communi concursu vendentium effectum; peccare tamen potest per conventionem cum aliis patronis ex quadam monopolii specie, sicut infra n. 158, 8 explicabitur.

Non raro fit, ut ipsi domini, utpote membra societatis anonymae, quae officinas illas et fabricas tenet, nullam curam circa opera et operarios habeant, sed

lucris suis quotannis dividendis contenti, desiderem vitam agant, in res curiosas et quotidiana oblectamenta intenti.

Hi sane non agunt vitam christianam exemplarem. Verum quod non strenue laborent, sed divitiis suis iuste acquisitis vivant, nondum peccatum est. Confessarius tamen imprimis videre debet: 1) num officia boni patris-familias impleant, suis invigilent neque periculosa oblectamenta iis permittant; 2) num igitur ipsi saltem abstineant a frequentatione spectaculorum graviter obscenorum vel quae sibi sint gravi periculo; 3) num in augendas divitias ita incumbant, ut de iustitia mediorum parum sint solliciti, earum etiam associationum industrialium partem habentes quae fines illicitos prosequantur; 4) num francomurariorum aliisque prohibitis societatibus sint addicti.

Quodsi his aliisque gravibus peccatis obnoxii non reperiuntur: confessarius *suadendo* et *multum commendando* insistat: 1) ut vitam etiam communi bono utilem ducant atque ita in divino servitio copiosiora merita sibi colligant, quae alii gravioribus laboribus comparare sibi debent: nostra aetate occasiones non desunt; 2) ut largis eleemosynis atque opitulatione eorum, qui egestate sive corporali sive spirituali premuntur, amicos in coelis sibi faciant: hoc modo ipsos sibi faciliorem reddere rationem, quam Deo debeant de administratione bonorum temporalium, quorum dominos quidem ipsos esse quoad homines, quoad Deum solos oeconomos; immo etiam apostoli munere ipsos ita fungi posse; 3) ut aliquoties saltem in honorem Dei ab aliquo oblectamento etiam licito abstineant et Christo crucifixo aliquo saltem modo conformes se reddant: cui quo magis fuerimus conformes, eo fidentius in gloriae consortes nos fore licebit sperare. 156 b. II. *Operarii* debent: 1. Stare contractui iuste nito, ne ante tempus labores deserant neve maiorem mercedem postulent, neve occulta quadam compensatione mercedem augeant. — Quodsi *constaret* de contractus

iniustitia dominorumque maiore lucro, compensatio quaedam occulta iniustitiae condemnari non posset.

2. In ipso praestando labore debent rebus domini attendere, ut nihil inutiliter consumant, sed utiliter res domini curent cura saltem ordinaria. Quo pertinet, ne fraude utentes colludant cum aliis, qui ex contractu res necessarias afferre vel construere debent, atque horum favore iniusto plus notent rerum consumptarum vel acceptarum, quam reipsa consumptae vel receptae sunt; ne deteriores res pro domino approbantes recipiant, quam quae ex contractu sunt debitae. — Pertinet eo etiam, ne res pro abiectis et derelictis habeant et sibi assumant, quae reipsa domino etiam sunt utiles.

3. Si pro diurno salario laborant, laborare debent tempore laboribus destinato diligentia saltem ordinaria; si pro rebus confectis salarium maius minusve recipiunt, cavere debent, ne cum dispendio qualitatis rerum quantitatem augeant atque defectus arte vel fraude tegentes res deteriores pro melioribus exhibeant.

4. Quamquam observato tempore contractu concesso contractum solvere atque labores deserere possunt, ut obtineant conditiones meliores, generatim tamen dominis impares sunt in acceptandis contractus conditionibus; nihilominus accidere potest, ut etiam ipsi operarii, conventionem cum aliis facta, necessitate domini abutantur ad extorquendum salarium iusto maius — quod sane iniustum est.

5. Verum si rationabiliter iudicant, salarium esse minus quam conveniat, iustitiam non laedunt, si etiam conventionem cum aliis ineuntes et post contractus tempus elapsam operam suam negantes inducant dominos ad salarium augendum, intra tamen limites iustitiae; immo si rationabiliter putent, salarium hucusque infra iustitiam haesisse, illudque ad solos infimos iustitiae limites efferre volunt, possunt quadam morali coactione erga operarios uti, ut faciant eos consentientes, non autem violentia.

6. Si demum *aperte constiterit* de salario iniuste parco sive de aliis contractus iniustitiis neque domini post interpellationem iis mederi voluerint, licebit etiam non expectato termino contractus ex communi consensu et conventionem labores deponere atque ita conari, ut ad conditiones iustas concedendas domini cogantur.

7. Haec quidem quoad iustitiam solam valent. Verum illa operistitia ex aliis rationibus dissuadenda et quantum fieri poterit cavenda sunt. Praeterquam quod operarii in hac lite raro vincunt, multa graviaque mala eam comitantur: odia, irae, violentiae, dein diuturnum otium omniaque vitia, quae otiositas parere solet. Quapropter et ad pacem publicam tuendam et ad privatum bonum operariorum promovendum clerus, quantum possit, eo laborare debet, ut si lites inter operarios et patronos oriantur, hae amice vel per arbitros componantur, immo ut arbitrorum tribunal e numero patronorum atque operariorum desumptorum constituatur, ad quod lites exoriturae deferantur atque cuius sententia hae lites cum auctoritate seu cum utriusque partis obligatione finiantur.

Ceterum eiusmodi homines confessarius consolari debet et erigere exemplo Christi et intuitu praemiorum aeternorum, ut supra notatum est n. 115.*

CAPUT VII.

De confessario mercatorum, opificum et militum.

Pretium iustum triplex. Causae ob quas liceat pluri vendere et minoris emere. Monopolium. Vitia rerum detegenda.

Horum obligationes et specialia peccata observanda sunt confessario, ceterum tractandi pro ratione capacitatis et conditionis suae secundum ea, quae supra sive de rudibus, sive de dominis et subditis, sive de coniugibus etc. diximus.

QUAESTIO I.

Quae sint obligationes et peccata mercatorum specialia.

157. Resp. Tenentur sub peccato pro gravitate materiae et sub onere restitutionis in venditione non excedere pretium iustum seu adaequans valorem rei, quod generatim duplex est, nempe *legale* seu legitimum, quod lege vel decreto principis vel magistratus statutum est, et naturale seu *vulgare*, quod communi hominum aestimatione constituitur. Legale censetur iustum, quoties non constat principem vel magistratum in eo determinando esse muneribus, odio aut ignorantia crassa inductum, consistitque in indivisibili; quia statuitur fixum et determinatum ab uno vel pluribus idem sentientibus, et observari debet ex iustitia et sub onere restitutionis, *saltem generatim loquendo (exceptiones vide Theol. mor. I¹¹ 1326)*; quamquam pretium, quod nunc est iustum, potest mutatis circumstantiis fieri iniustum et tunc desinere obligare in conscientia. Pretium autem *vulgare* non consistit in indivisibili, quia statuitur a diversis diversa sentientibus. Hinc aliud est *summum* seu rigorosum, aliud *medium* seu moderatum, aliud *infimum* seu pium; quanta autem inter ista possit esse distantia, non potest una regula definiri. In communi venditione, quando pretium medium sunt decem, infimum erunt novem vel octo et dimidium, summum undecim vel undecim et dimidium; et ita in ceteris, cum proportione semper paulo minus accipiendo¹. Sic *Lessius* censet, si medium pretium sint centum, infimum fore nonaginta quinque, summum centum et quinque; sunt quidem, qui hanc distantiam inter pretium summum illud et infimum putant esse nimiam. At *Lugo* putat, hodieum etiam maiorem apud mercatores in usu esse; unde standum communi usu timoratorum. *Quare de iniustitia non constabit, si quis

¹ *S. Alph.* (III 804) assignat pretium iustum inter 4—6 (medium 5), inter 8—12 (medium 10), inter 95—105 (medium 100).

rem medii pretii 50 marcarum emat 45 marcis vel vendat 55, rem medii pretii 100 marc. emat 90 vel 110 vendat. Cf. Theol. mor. I¹¹ 1329.* Quod autem triplex illud pretium vulgare iustum sit, ex eo est, quia pretium desumitur ex affectu et aestimatione communi; de hac autem non satis constat in omnibus nisi cum quadam latitudine, cum alii centum, alii centum et quinque, alii nonaginta novem iudicent pretium iustum esse, quorum aestimationes cum probabiles sint, consentiunt homines, eas sequi licere. Ceterum pretium decrescit ex copia mercium et raritate emptorum; crescit vero ex penuria mercium et ementium copia, ex modo vendendi, speciali et rationabili affectu vendentis, impensis, periculis, laboribus ad merces comparandas conservandasque communiter necessariis, ex lucro cessante vel damno emergente, quod venditor in gratiam ementis subit. Unde deduces: 158. 1. Qui erga rem specialiter afficitur, v. gr. quia est antiqua, vel quia a principe vel a maioribus eam accepit, potest eam carius vendere, quam communiter venditur res similis, modo id indicet ementi, quia privatio illius affectus et oblectationis in gratiam alterius est pretio aestimabilis, cum sit cum molestia coniuncta; pretium tamen illud debet esse prudenter moderatum et proportionatum affectui rationabili, non vero immoderato. Dixi: «modo id indicet ementi»; quia secus hic consentiet tantum in pretium rei secundum se spectatae, non in excessum extrinsecum, forte non empturus, si sciret, rem secundum se tanti non valere; alioquin facile etiam alios postea decipiet.

2. Licet quoque plaris vendere, si vendens re valde indigeat vel merito sibi timeat damnum ex eo, quod nunc vendat, aut quod lucrum cesset: v. gr. si merces, quas in aliud tempus servare decreverat, quo probabiliter plaris erant valiturae, vendit in gratiam alterius, aut vendit merces, quas cogetur postea carius emere, potest iuste exigere praeter pretium compensationem

damni ex alienatione rei in alterius favorem secuturi vel lucri ex ea cessantis. Debent tamen deduci expensae, quas venditor facturus erat ad servandas merces usque ad statutum tempus, et aestimatio diminutionis, deteriorationis et periculi mercis in id tempus servandae; alias plus haberet ex venditione illa, quam postea esset habiturus. Debet quoque venditor emptori dicere, ideo se plus exigere, ne plus det ignorans, forte alias apud alium aut omnino non empturus.

3. Potest quis convenire cum emptore, ut solvatur pretium sive maius sive minus, quo res valebit eo tempore, quo decreverat vendere postea, sed etiamtum deducendae sunt expensae.

4. Qui res vendunt minutim et in parva quantitate, possunt plaris aliquanto vendere, quam qui simul et in magna quantitate vendunt, quia maiores labores, impensas, operas et curas iis conservandis et distrahendis debent impendere; quibus quia liberantur vendentes in magna quantitate, possunt merces in magna quantitate minoris emi.

5. Quae autione publica seu sub hasta venduntur, admittunt pretium, quod sine vi, fraude et dolo obtineri potest; hinc possunt pretio magno vel parvo, etiam infra vel supra dimidium pretii, quo emerentur in officina, emi et vendi; quia sic usus et communis consensus praescripsit. Dixi: «sine vi, fraude et dolo»; quia cum his emi vel vendi non possunt sine iniustitia, ut, si fictus licitator a venditore subornetur, qui pretium augeat in gratiam eius, aut si emptor alios impediatur, ne pretium augeant, vel si ab emendo vi aut fraude avertat. *Quae nam industriae adhiberi possint sine iniustitia, aliquo modo pendere potest a consuetudine, non tamen omnino. Cf. Theol. mor. I¹¹ 1336 sq.*

6. Merces obtrusae extra officinam, ut si quaerantur emptores aut rogentur, possunt emi minore quam infimo pretio, quia merces ultro oblatae vilescunt; tunc enim

vel non sunt admodum utiles vel necessariae, vel est raritas emptorum, vel periculum, ne vitium contraxerint; idem est, si res sit emptori parum utilis vel hic emat in gratiam vendentis, verum aliud exigere potest caritas. Neque enim licet vilius emere res pauperum, quas necessitate compulsi venales proponunt, eo solum praetextu, quod venales *offerantur*. Immo ob necessitatem praecise, qua proximus rem suam vendere cogitur, non potest sine iniustitia pretium imminui. *Videlicet imminuere pretium non licet, nisi revera per talem ultroneam oblationem rerum pretium communi aestimatione decrescat; non autem per eam decrescunt eae res, quae solent pro utilitate vel commodo ementium offerri ostiatim vel afferri in domos singulorum. Relate ad res, quae ultronea oblatione soleant decrescere, paupertas venditoris ratio quidem non est, cur ex iustitia plus solvere debeam; potest esse ratio, cur caritas suadeat vel etiam iubeat per modum eleemosynae pretium solvendum augere. Cf. *S. Alph.* III 802 et *Theol. mor.* I¹¹ 1330.* Similiter non licet pretium augere ob necessitatem vel utilitatem emptoris, quia nec necessitas emptoris auget nec venditoris necessitas minuit valorem rei. Hinc iniuste pluri vendas mihi domum tuam meae contiguam, quia mihi perutilis vel grata sit; licite tamen vendas iusto pretio summo, quia quilibet illo, utpote iusto, per se loquendo, res suas vendere potest. *Haec sententia per se tenenda est. Attamen si non de necessitate, sed de speciali utilitate emptoris agitur neque venditor alias habet animum vendendi, hodie viget satiate etiam apud homines ceteroquin timoratos usus pretium augendi, atque utilitatem istam ex re orituram aliquo modo distribuendi. Quod etsi ante factum non approbem, durum tamen est, si factum fuerit, id iniustitiae incusare.*

7. Possunt mercatores carius vendere etiam indigenis, quando ad locum venit aula principis, vel magna homi-

num copia affluit, quia crescente numero emptorum crescit pretium vulgare.

8. Sciens pretium mercis brevi auctum iri, licite eam emit in magna quantitate, ut postea carius vendat, quia pretium currens est iustum, et emens utitur iure, quo et alii uti possunt; sic Ioseph (Gn 41, 35) fecit in Aegypto. Similiter, qui scit pretium brevi imminutum iri, potest pretio corrente suas nunc vendere carius. Item, qui scit pecuniae valorem brevi imminutum iri, potest suam valore corrente exponere, *scilicet si sine fraude et dolo hanc singularem notitiam habuerit, cum communiter res ignoretur. Posse autem magistratus vel viros publicae auctoritatis, a quibus ista mutatio pendeat vel qui vi officii sui in eiusmodi negotio occupentur, hac notitia uti vel cum amico communicare, ut harum rerum mercaturam cum lucro agant, plane illicitum dici debet, utpote bono communi graviter adversum. Auctor quidem hoc loco proposuerat mitiorem opinandi modum; attamen ea res, cum temporibus auctoris rara omnino esset et quasi per accidens, tum facilius poterat transmitti; nunc vero omnium opinione id ita reprobatur, ut etiam legibus sit personis publicis interdictum mercaturam earum rerum agere. Sed etiam nunc teneri potest per se non peccare eum, qui eas res, quas per accidens habet, corrente pretio vendat, nisi aliter iubeat caritas, aut qui res ad proprios usus emat, quando scit pretium mox augeri. Cf. *Theol. mor.* I¹¹ 1328.* Peccari tamen potest contra caritatem, ut si quis pauperibus venderet copiam rerum, quarum pretium scit brevi imminui, quia caritas exigit, ne lucri tui causa proximum conicias in gravem necessitatem.

Si quis sciens pretium mercium brevi augendum emeret omnes, censent complures eum illicite agere, quia privata auctoritate constitueret monopolium, quod iure gentium videatur illicitum. Contradicunt probabiliter alii, quia non impedit alios, quin simul emant; ideoque per accidens

est et ex aliorum incuria, ipsum solum posse res tales vendere. Si tamen per mendacium induceret alios, ne emerent, peccaret contra iustitiam, quia quilibet ius habet, ne per fallaciam impediatur a bono. *Si de rebus communi usui necessariis agitur, quae solent habere pretium iustum variabile inter limites satis arctos conclusum, monopola, etsi non ipso monopolio peccet, tamen peccat contra iustitiam, quando potestate sua per monopolium acquisita abutitur ad statuendum pretium maius, quam alias, scilicet si monopolium non haberet, pretium summum iustum exstiturum esset; immo etiamsi non auget ultra pretium istud summum, sed summum illud ab omnibus postulat, contra caritatem erga pauperes peccare potest, eo quod *iis* grave detrimentum creet. Cf. Theol. mor. I¹¹ 1332 et modo infra 9. — Hinc nostris temporibus peccari potest conventionem eorum, qui certis rebus producendis et vendendis quasi dominantur, quando conventio eo tendit, ut in rebus communi usui necessariis pretium ultra iustum augeant, quo cum incommodo et damno egenorum ipsi divitias ingentes accumulunt; aliter si conventio eo tendat, ne mutua aemulatione pretium infra iustum deprimatur.*

9. Si mercatores conspirent, ut nemo ex illis certam mercem vendat, nisi certo pretio, v. gr. sex florenis, hocque iustum sit, non peccant contra iustitiam. Peccant tamen iuxta *Lugo* (De iust. et iure d. 26, n. 174 sq) contra caritatem quae exigit, ut nemini suadeas aliquid in damnum alterius; sicut exigit, ne dissuadeas, ut alter pauperi non det eleemosynam. Negat tamen *Castropalao*, quia caritas non exigit, ne quaeram lucrum meum iustum, etsi alter ideo illud non accipiat. Sicut pauper potest suadere diviti, ut sibi det eleemosynam, etsi ideo alius non sit accepturus. *Quae sententiae contrariae hoc sensu videntur conciliari posse, ut dicatur 1) non peccari, neque contra iustitiam neque contra caritatem, si conventio eo tantum tendat, ne res vendatur com-

muniter infra illud pretium, quocum pro venditoribus iustum lucrum consistere possit, neque tamen prohibeatur pretium per modum eleemosynae demittere in favorem pauperis. Nam haec conventio aliquando necessaria esse potest, ne, quando adeo multi venditores sint, iniquo concursu alter alterum evertere studeat, inferiore pretio interim contentus. 2) Dicendum tamen peccari contra caritatem, si in rebus communibus omnium usui necessariis conveniatur de exigendo semper pretio *summo*. Nam hac ratione multi, non solum ii pauperes quibus per eleemosynas subveniendum est, detrimentum subibunt atque incommodum non leve; quod ne civibus generatim inferatur, caritas videtur vetare. Cf. *S. Alph.* III 817, qui de solo pacto circa pretium *summum* exigendum loquitur atque illud pactum ex *communi* theologorum sententia peccati gravis contra caritatem damnat.* — Si tamen unus alios vi, fraude vel dolo induceret ad tale pactum, peccaret contra iustitiam; sicut et is, qui fraude impediret, quominus merces aliae adveherentur, ut sic suas carius venderet.

10. Si princeps mandet suo quaestori, ut statim vendat v. gr. centum modios tritici, hicque sciens pretium brevi auctum iri, illos emit pretio corrente et pecuniam statim numeret: lucrum, quod postea facit, licite retinet, quia non minus ipsi quam aliis licet emere et lucrum facere, neque eius scientia auxit pretium.

11. Qui vendit ultra iustum pretium, eo quod emptor plus offerat, non excusatur ab iniustitia, nisi constet excessum illum liberaliter donari, ut faciunt aliquando principes; quia emens communiter vult tantum emere iusto pretio, nec praesumi potest velle eum excessum liberaliter donare, nisi notum sit ipsi iustum pretium et adsit aliqua iusta causa, v. gr. consanguinitas, affinitas, amicitia, absit vero fraus et coactio.

12. Non licet iusto pluris vendere iis, qui non soluto pretio sed ad fidem emunt, nisi adsit alius iustus titulus;

licet tamen, si hic adsit, v. gr. damnum emergens vel eius periculum aut molestia in impetranda solutione aut lucrum cessans¹. *Ratio primi* est, quia intervenit hic virtuale mutuum, ratione autem mutui ut talis non licet quidquam exigere; solutio vero sine periculo et damno futura aequivalet praesenti. *Ratio secundi* est: si damnum emergat aut periculum sit non accipiendi pretii vel periculum sumptuum seu molestiae probabiliter futurae in obtinendo postea pretio, adest aliquid pretio aestimabile; proinde pro eo accipi potest, quod iudicio prudentum valet. Ex communi tamen sententia licet etiam mercatoribus ad fidem vendere summo pretio iusto, etsi vendant numerata pecunia quandoque minoris; quia summum pretium est iustum nec tenetur quis infra hoc vendere, et venditio ad fidem plerumque habet adiuncta pericula et incommoda.

159. Resp. II. Tenentur vitare fraudes, manifestare vitia gravia et occulta rerum vendendarum, quae adesse sciant: 1. Si tacite vel expresse interrogantur seu in genere seu in specie; quia alias dolus dat causam contractui, atque hic invalidus est; emptor enim ius habet sciendi, quam rem emat, ideoque iniuste decipitur occultato vitio. 2. Si vitium est in substantia vel in qualitate transeunte in substantiam, id est, cui affixa est ementis

¹ Volui integrum servari textum auctoris, tum ex aliis rationibus, tum ut appareret non ex mutuo vi conceptus et internae eius naturae fenus seu auctuarium posse accipi. Verum cum ex conditionibus oeconomicis et socialibus hodie pecuniae usus pretio sit aestimabilis, etiam carentia pecuniae pretio aestimabilis est, etiam quando de singulari damno vel lucro non constat, seu fenus annuum pro pecunia mutuo data vel concessa sumere licebit. Quapropter cum ille, qui non soluto pretio, sed ad fidem datam res suas vendit, per notabile tempus pecunia i. e. pretio rerum venditarum carere debeat, pro hac carentia sine alia ratione pretium rerum augere potest secundum computum annui fenus illius summae, qua pretium rerum venditarum constat.

In subsequentibus nonnulla, quibus auctor fusius suam sententiam explicat, sed quae nunc usui non sunt, expunxi.

intentio, ita ut, ea non praesente, rem nolit emere, v. gr. si emens vitrum putes esse gemmam, vel si volenti tibi nigrum pannum ad te vestiendum, cum sacerdos sis, mittatur ruber. Debet tamen ista intentio vendenti esse manifestata vel nota. 3. Si scitur res noxia vel notabiliter inutilis ad finem emptoris. Ratio est, quia alias non proceditur sincere, sed emptor quasi dolo inducitur ad emendum, atque consensus eius est involuntarius. Unde venditor, etsi non interrogatus, si tale vitium non aperiat, tenetur emptori reddere pretium et compensare damna in confuso saltem praevisa, si quae illi vel aliis, quibus res est revendita, sint oritura; v. gr. qui vendit, etsi pretio modico, corium fragile vel pannum adustum pro durabili, equum segnem pro generoso, animal infirmum pro sano, semina corrupta pro recentibus, carnes infectas, ovem morbidam, qua grex inficiatur, ligna vitiosa, unde aedes corruant, bovem aptum quidem ad macellum, ineptum tamen ad aratrum, quando eum ad hoc quaeri scitur etc. Dixi 1: «vitium occultum»; nam apertum et manifestum regulariter non tenetur venditor manifestare, sed sufficit, ut pretium, prout debet, imminuat, quia vitium manifestum censetur notum emptori, et si non advertat, sibi imputare debet. Excipe nisi emptor esset tam rudis et hebes, ut manifesta etiam vitia non notaret, tunc enim censerentur haec respectu illius occulta. Immo si cognosceretur emptorem etiam non hebetem non advertere vitium ipsi periculosum, teneretur venditor, etiam non rogatus, id manifestare, quia sinceritas in contractibus videtur id exigere et silentium illud emptionem faceret emptori involuntariam. Idem dicunt *Valentia* et alii, si vitium adversetur intentioni actuali ementis, quia huius incuria non dat ius vendenti nec ideo emptio est magis voluntaria. Dixi 2: «vitium grave»; nam vitium occultum accidentale, si rem non reddit noxiam nec periculosam nec notabiliter minus utilem, non tenetur venditor manifestare, nisi

interrogetur de vitio aut hoc repugnet fini emptoris, quia non fit iniuria emptori, et emptio est simpliciter voluntaria; debent enim omnes sic esse constituti, ut in tali casu velint emere, quia si esset obligatio ultro talia vitia manifestandi, cessarent commercia humana; multi enim non possent vendere et deterrerentur a mercatura in magnum reipublicae detrimentum, eo quod ementes, intellecto vitio, aegrius emerent aut de pretio plus aequo detraherent. Debet tamen venditor neque hos defectus dolose occultare, et rem tanto minoris vendere, quanto minoris ob vitium valet, et cavere, ne aliis noceatur, si revendatur. Dixi 3: «si sciatur vitium»; si enim inculpabiliter venditor ignoravit, vitium manifestare non potuit. Unde non tenebitur de damnis, sed actione vel *quanto minoris* (si emptor adhuc rem empturus fuisset, sed non tanti) vel *redhibitoria* (si reipsa noluit emere talem rem). Quodsi venditor ignarus vitii inter contrahendum protestatus esset se nolle teneri de vitio occulto, et remisisset de pretio iuxta proportionem periculi in emptorem reiecti, ad nihil teneretur in utroque foro. Si autem vitium scivisset, nihil prodesset protestatio.

*Quae auctor hic imprimis secundum legem Romanam exposuit, quoad substantiam valent, etsi ab omni lege positiva abstrahatur, in conscientia. In difficilioribus tamen casibus leges positivae loci consulendae sunt, quae fere ubique statuunt similia; accuratius tamen definiunt, in quibusnam casibus emens possit rescissionem contractus petere, in quibus pretii diminutionem et damni compensationem, in quibus utramlibet prout maluerit; atque etiam certum tempus statuunt, intra quod lites possint intendi et venditor de defectibus debeat cavere. Quo tempore elapso, si venditor bona fide egerit, eius obligatio cavendi de defectibus extincta est etiam in conscientia; si vero culpabiliter egerit, in conscientia propterea non liberatur.

Ius Germanicum statuit: 1. ut venditor *cavere debeat* de defectu, qui notabilis sit spectato rei usu consueto aut contractu determinato; 2. ut haec venditoris obligatio non existat, quando emptor defectum cum contraheret noverat, nisi tum iura expresse sibi reservaverit; quodsi ex gravi negligentia emptoris defectus ab ipso ignorabatur, venditor teneatur solum, quando defectum dolose occultaverit seu tacuerit aut immunitatem rei a tali defectu positive asseveraverit; 3. ut emptor possit, pro arbitrio, propter defectus illos aut pretii diminutionem aut contractus rescissionem postulare; in eo autem casu, quo venditor defectum *dolose* tacuerit aut qualitatem quae desit positive asseveravit adesse, emptor loco rescindendi contractus vel diminuendi pretii possit postulare indemnitate. §§ 459—464.

Quae fere cum naturali lege conveniunt, secundum quam — etsi positivae leges id non statuerint — venditor, qui mala fide seu cum gravi culpa egerit, emptori plenam indemnitate debet praestare; alias nihilominus propter defectum rei quam vendidit pati debet, ut pro diversis circumstantiis aut contractus consideretur ut nullus aut pretium diminuatur.*

160. Ex his deduco: Peccat contra iustitiam et tenetur ad restitutionem, 1. qui sciens vendit rem vitiosam sive in substantia, v. gr. succum pomorum pro vino de vite, sive in quantitate seu pondere, numero vel mensura, sive in qualitate non minuto pretio, etsi vitium non sit noxium; quia non servatur aequalitas iustitiae inter pretium et mercem. 2. Qui vendit rem quae brevi corrumpetur, nisi ante ab emptore sit consumenda. 3. Qui vendit bona litigiosa et vitium occultat. 4. Qui vendit pretio infimo, sed dat minorem mensuram, etiamsi manet intra limites iusti pretii, quia non stat contractui inito cum ementibus de tradenda integra mensura facitque iniuriam aliis mercatoribus, per fraudem ab iis abstrahendo emptores. 5. Qui vendit vinum, quod non

fert longam vecturam, cum emens tale petiverit. 6. Qui vendit rem alia viliori mixtam pro pura, v. gr. vinum aqua mixtum vel farinam tritici mixtam hordeacea, si mixtio sit noxia aut rem reddat inutilem vel deteriore, quia iniuste decipit emptorem; si autem mixtio non est noxia nec res fit deterior vel minus utilis quam illa, quae simili pretio venditur ab aliis, censent *Molina*, *Sporer*, *Laymann* licite eam vendi, dummodo proportionate detrahatur pretio, quod additur, quia res ex parte vilis non aequivalet rei ex nulla parte vili, nisi pars melior in illa mixtione esset tanto praestantior¹. Immo *Lessius* putat, si materia deterior ita per industriam admisceatur, ut res melius temperetur, posse vendi consueto pretio; verum in praxi id locum vix habet, quia quisque facile sibi persuadebit rem suam, non obstante mixtione, manere aequae bonam, et sic via panditur fraudibus. Nec refert, quod vinum aqua mixtum forte melius sapiat, quia hoc per accidens est poteritque emptor bibiturus aquam admiscere; neque vinum mixtum fit ex se eiusdem valoris cum puro, sed in se est deterius, citius acescit et ad plures effectus est minus utile, unde minuendum pretium pro ratione mixtionis. Idem dicendum de aliis fraudibus, ut si quis avenam aqua perfundat, ut augeatur mensura, lanam ponat in loco humido, ut fiat gravioris ponderis; nam per artificium facit, ut merx appareat melior vel aucta, et ita vendit supra summum pretium vel carius. Qui per mendacium vel periurium, dicendo se pluris emisse, pluris aliis vendidisse etc., induceret ementes ad emendum pluris, etsi peccaret, tamen communiter non teneretur ad restitutionem, quia satis constat similia saepe a mercatoribus falso dici, unde credens sibi imputet deceptionem. **S. Alph.* III 805 recte notat *regulariter* venditores propter eiusmodi mendacia non teneri ad

¹ Cf. *S. Alph.* III 820—822.

restitutionem, eo quod haec dicta non credantur; posse tamen esse, ut ista falsa assertio revera emptorem nullatenus illas artes suspicantem efficaciter inducat ad maius pretium solvendum: de quo si constiterit, venditorem ad restitutionem teneri. «Si aliquando», ait, «venditor certe animadverteret emptorem mendacis credere et ideo maioris emere, tunc quidem ab iniustitia is non est excusandus.» Quod locum facilius habere potest, si venditor periurio utitur, quam si simplici mendacio; facilius, si post fidem interpellatam, quam si sponte sua mendaciter respondet.*

161. Resp. III. Emptor tenetur, per se loquendo, pretium iustum saltem infimum commune pro merce solvere et ignorantem pretium commune indicare, quia alias non servatur aequalitas a iustitia intenta. Ita v. gr. si venditor putaret gemmam esse vitrum vel merces integras esse corruptas. Nec securus est in conscientia emptor, si dicat: «Cupio rem istam emere sine scrupulo, visne vendere donando, si plus valeat?» et consentiat venditor. Nam cum venditor ignoret pretium, ignorantia dat causam contractui facitque eum nullum; alias posset quisvis emens iusto minoris reddi securus. Hinc contraria sententia *Caietani* reicitur communiter ut improbabilis. *Aliter se res habet, quando ab utroque, et emptore et venditore, valor rei ignoratur. Nam si tum conveniunt de pretio, res ab utroque aleae committitur, et standum est conventioni factae.* Dixi: «iustum pretium commune»; nam si res omnium aestimatione vilis bona fide ematur et post emptionem inveniatur pretiosa, v. gr. statua inveniatur partim aurea, quae communi omnium aestimatione putabatur aenea, emens bona fide postea nihil tenetur addere, quia non fuit error in substantia spectata secundum aestimationem communem. *Simile quid occurrere potest in emptione rerum, quae apud veteramentarios existunt. In quibus circumstantiis, quando aliquis singulari scientia et industria detegit rem pretio-

siorem, quae tamen communiter inter viles reputatur, dolose quidem non licet agere, at secluso dolo et fraude consueto vili pretio emere licet. Aliter iudicandum, si res communi quidem aestimatione magnum valorem iam habet, at a venditore ignoratum: quamquam etiamtum, si pretium est ex sola affectione eorum, qui rerum vetustarum cupidi sint, latitudo inter iustum pretium infimum et summum permagna est.*

Qui scit in agro latere thesaurum, potest agrum emere pretio communi, quia thesaurus nec pars nec fructus est agri et ad neminem pertinet. Aliud de venis metalli vel cuiuslibet aeris iudicant aliqui, eo quod sint pars aut saltem fructus fundi, proinde ad dominum pertineant. Alii tenent probabiliter eum qui emat agrum non teneri venditorem compensare, quamdiu venae metalli aestimentur ab omnibus, ac si ibi non essent. Sic, qui fasciculum herbarum emeret, in qua deprehenderet unam pretiosam, non teneretur pro ea aliquid addere, quia emit pretio secundum aestimationem communem. Ob eandem rationem probabiliter licet communi pretio emere agrum, etsi scias ibi esse venam metalli. Vide *Lacroix* l. 3, p. 2, n. 942.

QUAESTIO II.

Quae sint obligationes et specialia peccata opificum.

162. Resp. I. 1. Tenentur non secus ac mercatores sua artefacta non vendere supra iustum pretium. 2. Materiam sibi traditam debent conservare, superfluum non adhibere, residuum reddere, parare sibi commissa stato tempore aut ita mature saltem, ne domini damnum patiantur.

163. Resp. II. Peccant: 1. Si iurant certo die opus paratum se tradituros, et graviter quidem peccant, si vere Deum vocent in testem, scientes se non facturos; si autem sincere putant fore ut opus perfecerint, peccant saltem venialiter propter abusum divini testimonii. Si

sua culpa non steterunt promissis et alter damnum inde patitur, tenentur ad restitutionem; quod notandum pro iis, qui plura suscipiunt, quam sine damno alterius praestare possunt.

2. Si ad se attrahunt fraude, dolo, mendacio famulos vel operarios ab aliis horum opera utentibus, quia ius, quod quilibet habet petendi, sperandi, impetrandi modo saltem licito bona ab aliis, per fraudem sine iniuria impediri non potest. Unde tales tenentur ad damni secuti vel lucri cessantis compensationem, uti etiam qui falso suam peritiam extollit supra alios et se peritiores deprimunt. Qui tamen id faciunt sine vi, fraude, dolo et mendacio, non peccant, per se loquendo, contra iustitiam, quia utuntur iure suo, quod habent ad quaerendam utilitatem suam.

Dixi 1: «per se loquendo»; nam si quis alium sic impediret a bono ipsi ex iustitia debito, v. gr. si quis famulum, artis suae bene peritum, ab opera alteri addicta ante tempus abduceret, peccaret contra iustitiam et teneretur compensare.

Dixi 2: «non peccant contra iustitiam»; peccarent enim contra caritatem, si ex odio, vindicta vel invidia id facerent; ex quo solo tamen non oritur obligatio restituendi. Idem valet de mercatoribus.

3. Si plus materiae exigunt, quam ad opus sit necessarium; si materiam ineptam adhibent aut opus non elaborant solide, sed perfunctorie; si sutor corium adhibeat transmittens aquam, vel si suturam non rite faciat.

4. Peccat aurifaber, si aes pro auro vendit vel auro aut argento plus aeris admiscet, quam ars requirit, et ementes mixtionem celat nec pretium minuit; si ex rebus furtivis aliquid mala fide emit.

5. Peccat bibliopola, si vendit libros lascivos vel haereticos aliosve perniciosos iis, quibus legere non licet seu quibus licentiam legendi esse rationabiliter sumere non potest; si vendit sciens defectuosos pro integris.

Compactor librorum peccare quidem potest, si male exercet artem suam, si pro deteriore opere pretium exigit commune; si operam suam impendit in pravis libris compingendis sponte et sine gravi causa; nam si eiusmodi libri compingendi ei traduntur, ipse autem detractans laborem grave damnum timere debet, excusatur a peccato, eo quod praestet cooperationem ad malum materialem tantum neque adeo propinquam.

6. Peccat caupo, si sine iusta causa vendit vinum iis, quos probabiliter putat se inebriaturos; causa autem, per se loquendo, sufficiens non videtur carentia lucri, quod ex illo ipso vino vendendo hauriret; sufficientem putant causam *Castropalao* et *Sanchez*, si alioquin caupo afficeretur contumeliis et gravissimis molestiis et incommodis; item, si notabiliter imminueretur affluxus hospitum, quia id decursu temporis illi esset grave damnum. Favet huic sententiae cum gravissimis auctoribus teste *Lacroix* (l. 2, n. 261) *Sanctus Augustinus*¹ (Serm. 231 de tempore) his verbis: «Tu eum noli adiuvare, noli cogere, sed in potestate eius dimitte, ut, quantum sibi placuerit, bibat, si se inebriare voluerit.» Idem est, si die ieiunii sine dispensatione caupo hospitibus ministrat carnes. Si tamen ii alias ad alium essent ituri et aequae peccaturi et ipse successive grave damnum pateretur, non peccaret apponendo carnes. Cf. supra n. 152.

*Quod caupones attinet, etiam ad alia confessarius attendere debet, ut pro circumstantiis eos instruat, moneat, corrigat.

1) In instituendis choreis, quamquam non omnes indiscriminatim et absolute damnari gravis peccati possunt, tamen absolute postulari debet, ne choreas admittant ex se vel adiuncta musica aliisve actionibus lascivas; ne foveant eas circumstantias, quae peccatorum pericula augeant, v. gr. conventum iuvenum et puellarum sine

¹ Est homilia *S. Caesarii Arelatensis* inter editas a *Baluzio* 5^a.

comitatu aliorum, qui auctoritatem in eos exercent, protractionem in seram noctem etc.

2) In locandis aedibus et cubiculis excludere debent eos, qui in finem aperte malum volunt convenire. Multo magis denegare debent, si qui hospites admissi in finem suspectum separatum locum peterent. Ita vix non semper. Cf. *Theol. mor.* I¹¹ 837.

3) Sermones et colloquia sive lasciva sive impia debent impedire; eos qui illa ducere conantur monere; qui nolunt desistere, iis domo interdicere.

4) Scripta et ephemerides bona tantum vel summum indifferentia publice licet exponere. Et quamvis ea, quae interdum minus recta habent, non ilico teneatur excludere: ea tamen, quae solent esse mala et Ecclesiae adversa, etiamsi non ita mala sunt, ut habeantur in numero eorum, quae positiva lege prohibita existant, publice exponenda non sunt; et quando ab aliquibus hospitibus postulantur ex aliis causis, v. gr. propter nova, quae in negotiis commercii vel in simili re occurrunt et in istis foliis citius accuratiusque annuntiantur, ponantur in loco separato, quo accedant qui ex causa necessitatis legere volunt. Quodsi nihilominus hi vel alii opportunitate data abutuntur, id cauponi non imputabitur. — Accidere quidem potest, ut confessarius, cum videat rem esse desperatam, aliquantum mitius agere possit, si caupo est in bona fide atque ex severiore agendi ratione nihil efficitur, nisi ut catholici caupones aut omnino relinquuntur et lucro destituantur aut mala fide facere pergant, quod alias ignorantes bona fide fecerint. Verum haec spectant ad regulas prudentiae confessarii, quibus doceatur, quando monere et instruere poenitentes, quando tacere expediat, neque ea tangunt, quae per se facienda sint, sed quae per accidens transmittere liceat.*

7. Peccat lanio, si carnes ita secat, ut amicis suis det meliores, aliis autem viliores eodem pretio, saltem si hoc pro viliori re evadit pretium iniustum; quia tenetur non gravare unum, ut faveat alteri.

8. Peccat sartor, si emit pro alio v. gr. pannum pretio maiore, cum possit minore, quia non agit fideliter rem committentis; si retinet partes residuas sine voluntate domini, quae sunt alicuius momenti et adhuc usui profuturae dominis, nisi consuetudo habeat, ut illa opifici relinquuntur ideoque is minus accipiat mercedis. Quodsi mercatores aliquid illi remittant de pretio, eo quod saepius apud ipsos emat, potest id retinere, dummodo utrinque fideliter agatur, emensque non ideo segnius mercetur et vere remittat ipsi mercator de pretio, quod ab aliis vel a domino obtineret; haec nisi adsint, peccat retinendo excessum pretii sibi traditi ad emendum, sicut etiam si retineret ideo, quia ipse dexterior est in mercando. Ratio est, quia hoc ipso, quod quis alterius negotium suscipiat, tenetur hoc utiliter agere, perinde ac suum; seque obligat ad alterius commoda procuranda, neque aliter illi res gerenda committitur. Nec potest operam suam occulte compensare, quam emendo impendit; quia satis compensatur, quod ipsi prae aliis vestis conficienda committitur et opera communi pretio solvitur. Dein qui negotium alterius suscipit nihil petendo, censetur praestare gratis operam suam.

9. Ubi lege determinatum est pretium panis, pistor peccat, per se loquendo, si panes facit minores, praetendendo taxam a magistratu constitutam non posse servari sine damno, quia non facile praesumenda est iniquitas magistratus, qui iuste statuit pretium, prout communiter expedit, licet forte privatus per accidens patiatur damnum, quod alia vice compensabitur maiore lucro. Unde non facile aliquid illis permittendum, nisi constiterit magistratum errasse in taxatione pretii.

10. Peccant opifices, si sine iusta causa labores protrahunt per mediam noctem in diem festum; si tamen sartor vestem vel sutor calceos, quos bona fide promisit paratos fore ante festum, praeter opinionem et sine culpa sua paratos non habeat, non peccat laborando

per mediam noctem usque in diem festum, si alioquin passurus esset grave incommodum nec excusare se posset. — Si sine causa rationabili laborant per tres circiter horas die festo, v. gr. per unam mane, a meridie per unam, vespere per unam, peccant graviter; secus, si eodem die per unam horam tantum, immo etsi per unam singulis festis per annum, quia praeceptum est affixum diei, et labores diversarum dierum non coalescunt in unam gravem diei festi dehonorationem, sicut coalescunt, si fiant quamvis non continue eodem die.

11. Sartores, molitores ceterique artifices, quibus res tradita est polienda vel immutanda, item nautae, aurigae, caupones, apud quos res deponuntur, peccant, si non adhibeant diligentiam a diligentibus adhiberi solitam rebus conservandis, tenenturque saltem in foro externo ad restitutionem ex culpa levi, quia depositio etiam fit in commodum ipsorum, idque cautum est ad vitandas ipsorum fraudes. Secus esset, si res commissae non essent illorum curae, sed tantum videntibus illis depositae in diversorio, navi etc. — *Qui ex officio seu munere suo vel pro mercede res alienas depositas habent, ex legibus etiam hodiernis communiter obligantur ad maiorem diligentiam, quam ii qui gratuito depositum admittunt. Ad quam etiam in conscientia tenentur. Nihilominus si in foro interno tantum causa damni componenda est, etiam priores depositarii non tenentur damnum compensare, nisi vere culpam theologice gravem commiserint; aliter si causa in foro externo tractatur. In quo non omnes leges eodem plane modo rem definiunt. Imprimis caupones ex lege Germ. § 701 tenentur de damno rebus apud se depositis illato, nisi ipsa natura rei depositae aut vis elementaris aut ipse hospes rei dominus eiusve socius causa damni fuerint. — Qui damnum passi fuerint, iis licet favore a legibus sibi dato uti. — Quid vero requiratur, ut res censeantur in depositum datae, *ex re-gionis lege vel consuetudine* accuratius definiendum est.*

12. Etsi opifices per labores graves, si quos habent, ut sutores, fabri ferrarii et lignarii, textores, laniones, cursores, agricolae etc., excusantur a ieiunio ecclesiastico, non tamen reliqui, quorum labor est levis, ut sunt sartores.

13. Non possunt licite monetam materialiter falsam pro laboribus suis acceptam iterum exponere, et a se expositam tenentur recipere alia substituta, quia illa non habet valorem internum alique deciperentur. Nec iuvat, quod forte nesciant, a quo eam acceperint, quia debent id inter infortunia sibi adscribere, nec propterea licet alios defraudari. Dixi: «materialiter falsam»; nam si materia est bona et nummus est tantum formaliter falsus, id est si signum principis sine legitima auctoritate impressum habet at valorem communem, nummus, etsi eum cudens peccarit, potest in commercio vix distingui neque cursus eius potest impediri.

14. Si operarius addixit suam operam pro inaequali stipendio, sciens ac volens, non potest uti occulta compensatione, quia cessit iure suo, dummodo nulla domini culpa intervenerit. Contra, si esset iniuste coactus. Atque etiam si occupatur in aliis, ad quae non est conductus, pro his potest petere stipendium; et si aliter accipere non possit, licet sibi occulte compensare, modo adsint serventurque conditiones communiter requisitae. Si tamen volens faceret obsequia gratuita, non posset occulte sibi compensare, sed remuneratio domino esset libera. *Lacroix* l. 3, p. 1, n. 975. Vide supra n. 152, resol. 4.

QUAESTIO III.

Quae sint obligationes et peccata specialia militum, belli ducum, seu officialium¹.

164. Resp. I. Praefecti militum tenentur: 1. esse fideles suo principi; 2. curam suorum habere quoad corpus et

¹ Cum auctor ante oculos non habuerit communem militum conscriptionem, sed solos milites conductos atque iura belli antiqua: in

animam; 3. non excedere limites suae potestatis; 4. stare contractui cum militibus, si qui conducuntur. Unde peccant contra iustitiam et tenentur ad restitutionem:

1. Si sua negligentia in bello iusto permittant praevalere hostem; si, ubi conducuntur milites, non habeant completum numerum militum, pro quibus stipendium accipiunt a principe determinatum; si fictitios milites supponant, quia id cedere potest in grave damnum reipublicae, si princeps, putans se habere tot milites, graviori periculo cum hoste superiore se committat.

2. Si milites infirmos deserunt; si potum vel cibum corruptum vel periculosum iis praebent; si a furtis, rapinis, blasphemis etc. eos non cohibent, quantum possunt; si non curant, ut observent praecepta Dei et Ecclesiae, quoad fieri potest; si conductis militibus stipendia promissa non solvunt.

3. Si pagos aliquos maiore, quam par est, militum copia gravant; si a privatis domibus vel pagis pecuniam accipiunt, ne eo milites imponant, qui ideo ad alios mittantur; si quid accipiunt ad impediendas vexationes militum, quia ex iustitia et officio eas impedire tenentur; si temere proelium ineant vel militum vitam exponant.

4. Ubi conscriptio est universalis, id est, ubi omnes iuvenes apti ad militiam suscipiendam coguntur, solis iis reiectis, qui inepti inveniantur aut quos sors exemerit, ne numerosiores sint qui actu militent: officiales atque medici militares peccant, si uni prae altero favent in declaranda ineptitudine atque corrumpi in hunc finem se sinant pecuniis oblatis, nisi forte eos eximendos curent, erga quos lex militaris si applicaretur propter singulares conditiones evaderet iniusta; in quo casu, si de iniustitia *constiterit*, liberalia quidem munera accipere illicitum

hac «Quaestione» complura occurrerunt mutanda. Neque tamen solis additionibus ea corrigenda esse duxi, sed, ne confusio legentibus oriretur, ipsum textum studui emendare.

non dixerim; *pro* mercede eiusmodi iuvenem eximere peccatum est, cum fieri *debeat* idque gratis. Magis etiam peccant, si, quos ex lege eximendos seu non idoneos declarare debent, nolunt ita declarare nisi post data vel promissa munera: quae utpote omnino iniuste extorta restituere debent.

165. Resp. II. *Obligationes* militum sunt hae:

1. Daturi nomen militiae sua sponte in casu belli, id est, sive qui libere sequuntur, sive qui ad bellum gerendum conducuntur, debent prudenter iudicare bellum esse iustum, ne temere se exponant periculo concurrenti ad iniurias. — Qui autem coguntur conscriptione legali (aut etiam qui ad certum tempus iam conducti fuerint), praesumere possunt vel debent bellum esse iustum, dum omnino certo constabit illud esse iniustum. Quare ne indagare quidem tenentur, nisi suspicio iniustitiae rationalis oriatur, atque etiam tum manente dubio militare possunt ac debent et oboedire superioribus suis tenentur.

2. Conducti milites stare debent contractui quoad tempus conductionis atque functiones militares obire, contenti stipendio de quo convenerunt; subditi conscripti oboedire debent tempore conscriptionis, donec dimittantur.

Peccata igitur committunt:

166. 1. Si duci vel praefecto non pareant, stationem deserant, non pugnent fortiter, arcem sibi commissam non defendant; quia sunt conducti vel evocati et iussi, ut ista praestent, etiam cum periculo vitae.

2. Si a castris aut exercitu sine licentia ducis discedant, si militiam deserant ante tempus conductum, alioquin ante dimissionem legitimam, nisi forte animi pericula gravia eos adigerent. Cf. Theol. mor. I¹¹ 1175.

3. Si quid auferunt vel extorquent ab iis, qui non sunt hostes; quia debent per se loquendo contenti esse stipendio suo, nec excusantur ex eo, quod duces dissimulent aut stipendia non solvant: subditi enim iubentur pro iis contribuere et ius retinent ad sua; principis

vero est providere, ut solvantur stipendia. Dixi: «per se loquendo», quia si pabulum sufficiens advehi aut propter inopiam emi non posset, fierent pabula *communia*; putatque *Lessius* (in Auct. ad voc. *Bellum* casu 4) etiam *in gravi necessitate* licitam esse pabulationem, modo servetur proportio neque uni auferantur omnia, sed omnes aequaliter graventur¹.

4. Si sine permissu ducis damna inferunt subditis terrae hostilis vel ab iis, dum principi vel duci pro immunitate a damnis contributionem solvunt, aliquid exigunt vel recipiunt, quod ex timore iniuste incusso dono offertur; donationes enim illae sunt involuntariae habentque donatores ius ad immunitatem, nec possunt milites quidquam auferre hosti sine auctoritate publica ducis vel principis.

5. Si, certo cognoscentes principis sui bellum esse iniustum, ei contra hostem servire et militare pergunt, quia sunt causa iniusta damnorum. Si in hoc casu miles invaderetur ab alio in iusto bello serviente, non posset eum occidere, sed deberet animum nocendi deponere idque alteri significare modo quo posset et vitae gratiam petere; his si nollet aggressor acquiescere, invasus iuxta *Sotum*, *Azor*, *Burghaber* (Cent. 2, casu 88) posset se defendere et alterum, si necesse esset ad sui defensionem, occidere, quia tunc aggressor ius non haberet amplius ipsum occidendi, sed contra invasus ius naturale se defendendi. Alias igitur, si exercitum suum deserere nequit, debet aerem verberare neque ullo modo hostem ferire.

6. Si dux iusta de causa daret urbem diripiendam vel ferro vastandam, non liceret occidere innocentes, v. gr. pueros, religiosos, feminas, peregrinos per transitum in urbe commorantes, si ab actione hostili abstinerint,

¹ Milites sane habere debent, unde vivant; si quid igitur ex hac ratione a privatis sumere coacti sunt, hi ius habent, ut a principe vel republica recipiant compensationem.

quia ius habent ad vitam suam retinendam, cum hostile nihil egerint. Possunt tamen incolae urbis etiam innocentes spoliari bonis suis fortunae, quia, cum haec sint suo modo sub iurisdictione principis vel reipublicae, hi in illis puniuntur, debentque ipsi suos subditos damnum passos indemnes postea reddere. In casu quo militibus licet spoliare hostes, possunt quoque ii, qui serviunt militibus, sine iniuria accipere et retinere spolia hostium, quia censentur esse pars exercitus. Cavendum tamen est scandalum. *Lacroix* l. 3, p. 1, n. 884. Atque ex his patet, quomodo examinandi sint milites et quando obligandi ad restitutionem.

Sunt illis praeterea sat frequentes blasphemiae, imprecationes, iuramenta, fornicationes; insuper expedire potest eos interrogare, num commiserint superstitiones, quibus nisi sint se reddere impenetrabiles, vel duella. Haec si ineantur ex condicto, certo loco et tempore, incurritur excommunicatio casusque reservatur Summo Pontifici. Quodsi non ex condicto, sed in subitam iram et rixas versi stringant gladios et in loco pugnent, peccant quidem, casum tamen reservatum ex eo non incurrunt.

167. *Petes*: Quid de foederibus cum hoste initis sentiendum? Resp. In foederibus fides publice data servanda est, etiam hosti bellum iniustum inferenti, etsi una pars coacta fuisset iniuste ad paciscendum. Est communissima theologorum sententia. Ratio est, quia, cum principes bellum gerentes non habeant superiorem, a quo contractus initus rescindi possit, si liceret propria auctoritate resilire, vergeret id in commune damnum societatis humanae; quivis enim facile fingeret, sibi iniuriam aut vim illatam esse, sic pax nulla firma esset et mundus perpetuis bellis involveretur. Quare ut princeps, forte iniuriam passus, suis cedat saltem tantisper, donec nova se iusti belli suaque recuperandi offerat occasio, bonum commune exigit. Et hinc Papa dispensare

non potest in pactis inter principes catholicos, nisi vergerent in damnum notabile fidei vel religionis; immo nec in pactis initis a catholico principe cum haereticis; cum enim hi nolint se obligare dependenter a Papa, cum illis numquam possent foedera inire catholici, id quod cederet in magnum detrimentum reipublicae christianae. Haec intelligenda sunt de pactis validis iure naturae, non de iis, quae fiunt de materia illicita vel principi non subiecta¹. *Lacroix* l. 3, p. 1, n. 881.

Quae specialiter observanda confessario circa iudices, advocatos etc., videri possunt *Reuter*, Theol. mor. P. 3 in fine.

167a. *Quae confessarius imprimis attendere debeat in viris aliis in officio constitutis, praecipua sunt haec:

I. Quoad iudices: num ex odio et aversione sententiam pronuntiaverint, num iusto graviorem poenam decreverint, non attendentes ad circumstantias attenuantes, si quae adfuerint. — Quoad iudices iuratos, num contra reum pronuntiaverint ex sola privata notitia, cum iudicialiter probatum crimen non fuerit: id enim iniquum atque iniustum est; similiter num eum reum pronuntiaverint, contra quem ea, quae iudicialiter prolata sunt, satis clare quidem ferebantur, sed quem privata scientia sciverint esse innocentem; iurato enim iudici, qui de facto solo pronuntiare debet ex intima persuasione, ita condemnare non licet umquam.

II. Quoad advocatos notanda sunt peccata:

1. Si causas civiles aperte iniustas defendendas suscipiunt vel postquam iniustas cognoverint defendere pergunt. In quo casu si in causa vicerint, tenentur victo quoad damnum; teneri possunt suo clienti, si victus sit, de expensis, quando videlicet hic iniustitiam ignora-

¹ Videlicet nemo pacisci valide potest de rebus vel iuribus *alienis*; quapropter si quis id attentaret, quoad hoc considerandum esset pactum ac si factum non esset.

verit et ex ignorantia causam suam cum expensis prosecutus sit.

2. Si clientem suum non fideliter docent conditiones causae.

3. Si non satis servant fidem et secretum suis clientibus: ad quod tenentur generatim etiam post causam desertam, nisi forte cliens velit alterum iniuste premere neque monitus ab ea iniustitia desistere.

4. Si negligentia sua in culpa sunt, cur clientes e causa exciderint, cum alias, si omnia rite et apte allata et discussa essent, victuri fuissent. — In omnibus illis advocatus, cum iustitiam laeserit, ad praestandam indemnitatem tenetur.

III. A medicis peccari imprimis potest:

1. Si in gravi morbo diligentiam debitam non adhibent.

2. Si periculo mortis existente non monent mature sive aegrotum sive cognatos sive parochum, quo negotio aeternae salutis consuli possit.

3. Si in partu difficili, seu existente periculo, foetui sive maturo, sive immaturo seu abortivo non certo emortuo baptismum non conferunt vel procurant. Quapropter scire debent modum baptizandi, etiam foetus abortivos.

4. Si salarium iusto maius postulant vel inutiliter visitationes multiplicant: inutilis tamen dici non debet visitatio aegroti divitis, qui expensas non ita curat, quando haec non ad sanitatem quidem recuperandam, sed ad solatium aegroti confert.

5. Si — ut aliquando fit — media illicita adhibent vel ea suadent, quae bonis moribus contradicunt.*

PARS III.

DE IIS, QUAE CONFESSARIO SPECIALITER SUNT OBSERVANDA CIRCA PERSONAS DIVERSIS VITIIS, PECCATIS, DEFECTIBUS TUM PHYSICIS TUM MORALIBUS OBNOXIAS.

Quae media praescribenda sint contra capitalia peccata, dixi a n. 61 ad n. 99, ubi etiam dictum est de maledictis et blasphemis; de iis autem, qui maledictis et iuramentis assueti sunt, n. 94. Difficultates speciales occurrunt, si quaeritur, quomodo tractandi sint consuetudinarii praesertim in materia venerea, constituti in occasione proxima peccandi, invalide confessi per plures annos, captivi et rei, neo-conversi ad fidem, fatui, surdi, muti, ignotae linguae, indurati, inimicitis et odio impliciti, moribundi, pudibundi, pusillanimes, desperabundi, restitutioni obnoxii, scrupulosi, tentati etc.

CAPUT I.

De confessario hominis constituti in occasione proxima graviter peccandi et consuetudinarii.

QUAESTIO I.

Quid et quotuplex sit occasio peccandi et quomodo differat a periculo.

Occasio peccandi et periculum. — Occasio remota aut proxima, continua aut non continua, necessaria aut libera seu voluntaria.

168. Resp. I. Occasio peccandi est circumstantia extrinseca, alliciens ad peccatum, ut cohabitatio, conver-

satio cum malis, choreae, tripudia cum feminis, officium, negotiatio etc. Periculum peccandi est omne id, quod sive in homine sive extra ipsum inclinatur ad peccatum. Unde omnis occasio peccandi est aliquod periculum seu leve seu grave peccandi, non tamen omne periculum peccandi est peccandi occasio. Nam qui contraxit consuetudinem mollitiei, est in periculo peccandi etiam dum solus est, non est tamen in occasione.

2. Occasio peccandi alia est remota, quae habet quidem vim aliquam alliciendi ad peccatum, raro tamen illud post se trahit; haec dicitur etiam periculum remotum peccandi. Alia est occasio proxima, quae frequenter coniungitur cum peccato; haec dicitur etiam periculum peccati proximum.

3. Alia est occasio proxima per se, seu absolute et intrinsece talis, alia per accidens et respective talis. Proxima per se et absolute talis est, quae ob intrinsecam suam vim movendi respectu omnium frequenter cum peccato coniungitur, ut aspectus fixus rei valde turpis, habitatio cum concubina. Per accidens talis est, in qua non omnes passim, sed hic homo determinatus ex inclinatione vel fragilitate sibi propria et singulari frequenter labitur, ut esse potest exceptio confessionis mulierum pro certo confessario, colloquium cum puella pro certo iuvene. Male ab aliquibus dicitur universaliter occasio proxima, in qua quis frequentius peccat, quam non peccat, aut in qua fere semper peccat. Nam licet illa sit vere occasio proxima, tamen potest esse proxima etsi non peccet frequentius, quam non peccet; qui enim ter in septimana peccat cum persona, quacum cohabitatur, est vere in occasione proxima, nec tamen intra septem dies saepius peccat, quam non peccat. Immo in occasione proxima esse potest qui numquam ante peccavit; v. gr. qui non assuetus vino vinum generosum cum aliis certando biberet, esset in occasione proxima se inebriandi, etsi se numquam inebriasset. *Revera ad

constituendam occasionem proximam sufficit *grave* periculum peccandi temere initum: quod periculum exsistere non ex sola experientia lapsuum, sed etiam ex gravi tentatione, quae creetur, satis constat. Rem autem aliquam gravem tentationem creare potest sciri ex rei natura sine ulla experientia; etiam sciri potest ex experientia inculpabili, quando quis aliquam rem vitare non potuit, tentationem expertus per orationem et Dei gratiam vicit. In quo casu res ista non evasit occasio formaliter proxima; evadet autem, ideoque subire eam non licet, si idem ipse denuo sine gravi causa et sine cautela se ei committere vellet (cf. Theol. mor. II¹¹ 617).*

4. Occasio proxima alia est interrupta, in qua solum quis per intervalla versatur, ut frequentatio chorearum, tabernae, puellarum; alia continua, in qua quis semper versatur sine interruptione, ut retentio alienae pecuniae, beneficii simoniace accepti, habitatio cum concubina: quae constituuntur quidem per peccatum actuale, sunt tamen occasio saepe renovandi voluntatem peccaminosam.

5. Occasio proxima alia est voluntaria, quae physice et moraliter seu per vires naturae et sine alio peccato vel gravi difficultate vitari potest; alia involuntaria, quae physice vel moraliter vitari non potest. Physice involuntaria dicitur, quam quis per vires naturae vitare non potest; talis esset, si quis detineretur cum concubina in carcere vel in navi in mari. Moraliter absolute involuntaria est, quam quis vitare non potest sine peccato; talis potest alicui esse officium, quod sine peccato ante certum tempus deponere non potest. Moraliter involuntaria secundum quid est, quam quis sine valde gravi difficultate vel damno non potest vitare; talis posset alicui esse munus advocati, consilarii, chirurgi, quod quis sine damno valde gravi non posset deserere. Quantum autem debeat esse damnum, ut occasio censeatur moraliter involuntaria, non potest una regula definiri, quia pendet ex variis circumstantiis, quae con-

fessario ponderanda sunt. Universim dici potest damnum esse debere tam grave, ut id subire communiter superet vires humanas, ut si vita exponenda esset evidenti periculo, si familia honesta esset ad mendicitatem redigenda, si viro honorato infamia valde gravis esset subeunda, si filiusfamilias deberet invito patre deserere domum paternam.

Quae dixi de *occasione* proxima, conveniunt quoque *periculo* proximo saltem plerumque; nam illud occasionem proximam cum circumstantia externa constituit, estque aliud vitabile, aliud physice vel moraliter inevitabile; aliud proximum respectu omnium, aliud respectu unius proximum, respectu alterius remotum etc. Periculum proximum aliud est formale, quod vim suam ad frequentem lapsum inducendi retinet hic et nunc, etiam considerato subiecto; aliud materiale, quod per se quidem vim illam retinet, ob specialem tamen subiecti dispositionem non solet cum peccato coniungi aut merito creditur fore ut non coniungatur, et hoc etiam dicitur formale respective remotum. Formale proximum aliud est per se, aliud per accidens tale, uti dixi de occasione. Quod, si merito iudicetur peccatum certo ex illo secuturum, dicitur formale proximum certum; si autem ob rationem gravem quidem, attamen incertam, futurum putetur, dicitur periculum formale probabile. Si quis citra motivum prudens timeat vel suspicetur se lapsurum, periculum erit leve. *Gobat* pro praxi putat, ei qui scit se, si decies adeat periculum, v. gr. consortium, lapsurum septies vel octies, periculum esse moraliter certum; si autem ter vel quater, censet periculum esse tantum probabile; leve vero, si numquam cadat vel forte semel aut raro et veluti casu. Porro, quot lapsus requirantur, ut quis in occasione certa censeatur frequenter labi, varie aestimandum est secundum dicenda n. 175. Quidam merito censent frequentem esse lapsum, si contingat fere ad singulas occasiones recurrentes.

QUAESTIO II.

Quomodo procedendum sit confessario cum constitutis in occasione peccandi proxima.

Non est neganda absolutio propter occasionem remotam, aut occasionem inevitabilem; neganda est ei, qui non vult deserere occasionem proximam facile vitabilem, sive continuam sive non continuam. — Difficultas est, quousque tolerari possit occasio difficulter evitabilis.

169. Resp. I. Propterea quod quis versatur in occasione peccandi remota, non est ei neganda absolutio; quia existens in ea potest sufficienter esse dispositus, etsi eam nolit deserere, cum vim ad peccata movendi facile superare possit is, qui velit uti gratiis ordinariis. Sic nemo dicit eum dispositum esse non posse, qui non vult deserere mercaturam, militiam, amovere divitias, paupertatem, morbum, sanitatem, quae sunt occasiones peccandi remotae. Immo, cum in nullo statu tales occasiones desint, deberent omnes e mundo exire, ut loquitur Apostolus (1 Cor 5, 10), si tales occasiones necessario removendae essent.

170. Resp. II. Neque neganda absolutio poenitenti propterea quod versetur in occasione proxima, quam vel physice vel sine peccato deserere vel vitare non potest, modo sit dispositus paratusque uti mediis ad cavendum relapsum praescriptis. Ratio est, quia permansio in tali occasione ipsi imputari non potest ad culpam; nemo enim obligatur ad aliquid, quod physice vel sine peccato praestare non potest. Quodsi emendatio sequatur, poterit deinceps absolvi; si autem illa post unam alteramve confessionem non appareat, differenda est absolutio donec appareat emendatio saltem notabilis, tum ut poenitens maiorem concipiat horrorem peccati conatumque maiorem adhibeat, tum ut amoveat fundatum dubium de serio proposito. Excipe, nisi adessent specialia signa doloris, aut necessitas aliud exigeret.

171. Resp. III. Non est absolvendus poenitens, qui physice et facile potest occasionem proximam con-

tinuam mortaliter peccandi deserere neque vult, etsi dicat, se habere propositum firmissimum non amplius peccandi. Est communissima et certa sententia. Ratio est, quia talis propositum non habet neque dum manet in ista occasione habere potest; velle enim manere in tali occasione est velle peccatum, cum sit cum frequenti lapsu coniuncta et sine gravi incommodo vitari possit. Unde Innocent. XI damnavit hanc thesin 61ma: «Potest aliquando absolvi, qui in proxima peccandi occasione versatur, quam potest et non vult omittere; quin immo directe et ex proposito quaerit aut ei se ingerit.» Damnatur autem haec propositio, ut recte *Cardenas* dicit in 2^a Crisi diss. 40, c. 5, a. 4, n. 114, divisim ita, ut eius contradictoria sit: nec potest aliquando absolvi, qui in occasione proxima peccandi versatur etc., nec qui directe eam quaerit aut illi se ingerit: quia particulae *quin immo* exprimunt casum magis dubium.

172. Resp. IV. Absolvendus quoque non est, qui non vult vitare occasionem proximam interruptam graviter peccandi, v. gr. choreas, tripudia, consortia, in quibus frequenter peccat graviter. Ratio est, quia, cum sciat suam fragilitatem periculumque proximum, si hoc vitare nolit, propositum requisitum non habet. Quodsi serio promittat se vitare velle talem occasionem, potest prima vel secunda vice, qua peccata ista confitetur, absolvi, quia facilius praesumi potest propositum efficax, cum hic actu non sit in occasione proxima; secus de eo qui est in continua occasione; hic enim, licet forte affectu illam deserat, non tamen deserit effectu, estque ei periculum relabendi semper praesens. Quodsi ille semel atque iterum, sive eidem sive diverso confessario, fidem fregerit, ac tertio emendationem promittat, differenda est absolutio, usque dum emendatio appareat, quia, cum ab illa occasione abesse facile possit neque eam vitet, ei qui fidem iam aliquoties non servavit, credi ultra non potest. Excipe, nisi circumstantiae sint mutatae,

vel occasio talis, ut *confessarius prudenter sperare posset* poenitentem per media specialia, hactenus ei non suggesta, ex occasione proxima facturum esse remotam.

173. Resp. V. Si quis occasionem proximam continuam, quae sine peccato et gravi incommodo et nunc et ante evitari poterat ideoque voluntaria est, non deseruit, per se loquendo absolvendus non est, nisi eam prius deserat, etsi promittat, se eam deinceps deseriturum. Ita *S. Carolus Borromeus* (p. 3 instr. pastoralis). Et ratio est, quia, cum poenitens eam facile deserere potuerit neque deseruerit, suspectum est eius propositum, exponiturque periculo proximo relabendi eamque non deserendi, nisi timor negandae absolutionis retrahat. Unde, per se loquendo, absolvendus non est possidens beneficium simoniace obtentum, nisi aut dimiserit illud, aut suum fecerit, aut in eo iam sit, ut fiat ipsius; nec, qui facile potuit modoque potest reparare gravem iniuriam proximo illatam in bonis fortunae, fama, honore etc. et non reparavit; neque concubinari, nisi concubinam dimiserit a se, etsi ploret et promittat, se, ubi domum redierit, statim dimissurum, maxime si id alias promisit et fidem fefellit: quia sola praesentia mulieris apta est quae cor hominis libidinosi immutet, adeoque nec ipse sibi credere potest, praesertim cum amor naturalis et non malus, si nimium ex crescere sinatur, quosdam ita occupet, ut persona amata continuo obversetur animo et is quodammodo fascinetur. Unde recte dixit *S. Franciscus Xaverius* (Epist. 1): cum hominibus eiusmodi, tam promptis et liberalibus ad obligandam fidem quam ad exsolvendum tardis et segnibus, cum arrha transigendum esse; id est, datam fidem facto firmandam ab illis esse. Nec ante credendum lacrimis, ait *S. Thomas a Villanova* (serm. 6 post Dominicam quartam Quadrag.), sed firmiter tenendum, vix aut ne vix unum ex iis, qui mulierculae cohabitanti aliquoties mortifere adhaeserint, licet res turpis necdum

abierit in consuetudinem aut occasionem proximam, emendatum iri, nisi per separationem; quia peccati et delectationis memoria, obiecti praesentia, propensio in talia insensibiliter cor eiusmodi hominis emolliunt. — Dixi tamen: «per se loquendo»; nam possunt esse circumstantiae, in quibus absolutio sit impertienda, v. gr. si poenitens esset in articulo mortis vel evidenti eius periculo, nec posset hic et nunc occasionem remove vel deserere, paratus tamen ad id quam primum faciendum, quia credibile est, adesse serium propositum occasionis amovendae. Quodsi occasio esset cohabitans mulier et poenitens crederetur non statim moriturus, obligandus esset, non quidem ut, si sine gravi infamia vel scandalo fieri non posset, statim eam expelleret, sed ut eam v. gr. aliquam pro se peregrinationem suscipere iuberet, atque ita aspectus et tentationes vitarentur. Dein si poenitens ignorasset peccatum esse manere in occasione aut hanc putasset non esse proximam aut saltem non esse obligationem illam tam cito tollendi, in hoc casu posset prima vice absolvi, saltem si occasio non esset mulier. Si autem vellet altera vice absolvi, nondum sublata occasione, audiendus non esset. Putant quoque *Suarez, Lugo*, alii, posse semel absolvi eum, qui videatur ex audita concione vel ferventi exhortatione confessarii singulariter dispositus statuaturque occasionem statim tollere, quia censetur amplius non velle illam retinere. Excipe, nisi occasio esset mulier cohabitans turpiter amata; quia proposita in talibus saepe sunt inefficacia, et summum periculum est, ne data absolute statim concidant.

174. Resp. VI. Absolvendus est existens in occasione proxima, quam moraliter vitare non potest, videlicet cui alias subeunda esset gravis infamia vel damnum valde grave temporale aut spirituale, modo prudenter iudicetur eum habere dolorem seriumque propositum adhibendi omnia media ad periculum formale destruen-

dum necessaria. Ratio est, quia, si possit velitque ex occasione proxima facere remotam paratusque sit praestare quae moraliter potest, prudenter creditur esse dispositus, fieretque illi iniuria, si cogeret in tali casu occasionem deserere statim. Ita, si filius cogeretur discedere ex paterna domo; si parochus vel chirurgus officium, quod illis esset proxima peccandi occasio, abdicare statim iuberentur, quamquam serio vellent facere occasionem remotam. Ratio est, quia occasio de se non est peccatum et, ut sumitur, poenitens paratus est vim eius allicientem ad peccatum enervare. Attamen si occasio esset talis, ut manente illa sperari emendatio non posset, aut spes nulla esset, remedia esse profutura, nec prima vice absolvi posset, nisi prius eam deseruisset, quia velle manere in tali occasione est velle peccatum, valetque tunc illud Christi Mt 18, 9: «Si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et proice abs te», id est, abscinde occasionem illam, etsi esset tibi res cara ut oculus etc.; ac illud Mt 10, 37: «Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus.» Similiter ei, qui adhibitis mediis aequae frequenter relabatur in illa occasione, differenda est absolutio, donec emendatio appareat, nisi forte nunc aliis mediis videatur iuvare posse aut alia adsint signa sinceri doloris et propositi. Si autem per media relapsus rarus aut multo rarior reddatur serioque poenitens cooperaturus divinae gratiae videatur, absolvi potest. Dixi in responsione: «vel damnum valde grave subeundum esset». Nam non lucrum acquirendum, sed damnum incurrendum facit moralem vitandae occasionis proximae impossibilitatem, quae requiritur, ut permanere in tali occasione liceat, id quod constat ex damnatis propositionibus. Alexander VII enim damnavit hanc propositionem 41ma: «Non est obligandus concubinarium ad eiciendam concubinam, si haec nimis utilis esset ad oblectamentum concubinari, vulgo *regalo*, dum, deficiente illa, nimis aegre

vitam ageret et aliae epulae taedio magno concubinarium afficerent et alia famula nimis difficile inveniretur.» Innocentius autem XI hanc 62ma proscripsit: «Proxima occasio peccandi non est fugienda, quando causa aliqua utilis aut honesta non fugiendi occurrit.»

Ex dictis constat, magna prudentia opus esse confessario in praesenti materia, ut ex circumstantiis discernat, utrum certa quaedam occasio moraliter vitari non possit, ideoque talis sit, ut poenitens in ea, saltem aliquo tempore, possit relinqui et interim aliquoties absolvi, an talis, ut ne semel quidem absolvi possit nisi eam deserat. Prudenter monet P. Paulus Segneri in Instruct. Confess., ut attendat confessarius, si poenitens cogere subire grave malum pro evitanda occasione peccandi, utrum non plura ex eo peccata sint secutura, vel utrum non facilius sit ei persuadere, ut media efficacia adhibeat et emendet, quam ut deserat occasionem, eo quod periculum formale numquam sit inevitabile.

QUAESTIO III.

Quis dicendus sit consuetudinarius et recidivus.

175. Resp. Consuetudinarius dicitur, qui ex inclinatione vel habitu per actus frequentes in certa specie peccati, v. gr. blasphemiae, periurii, imprecationis, luxuriae, contracto saepe relabatur in certum peccatum. Cum consuetudinario multi confundunt recidivum, quem dicunt illum, qui iteratis aliquoties confessionibus post singulas confessiones in eadem peccata reincidit. Verum in rigore idem non est; etsi enim omnis consuetudinarius sit recidivus, non tamen viceversa. Nam qui semel relapsus est in peccatum ante remissum, vere recidivus est, non tamen consuetudinarius: sicut etiam relapsus in occasione proxima potest nondum esse consuetudinarius. *At quando theologo agunt speciatim de recidivis ut de iis, qui specialem creent difficultatem confessario, non illi intelliguntur, qui semel relapsi sint in peccatum

sincera confessione deletum, sed qui relabi *soleant* vel *saepius* sint relapsi.* Quae autem frequentia relapsuum requiratur, ut aliquis dicatur consuetudinarius et tractandus sit ut talis, non una regula, ut dixi de occasione proxima, definiendum est, sed attendendum ad naturam et circumstantias peccati, ad tempus modumque committendi peccata. Nam sicut peccata, quae ore vel cogitatione fiunt, facilius committuntur, sic maior in iis requiritur numerus ad frequentiam ex consuetudine. Dein ad consuetudinem requiruntur relapsus per notabile tempus; neque enim, qui per unam tantum hebdomadam vel mensem frequenter est relapsus, is consuetudinarius dicitur; neque relapsus, qui censetur frequentes respectu octidui, censetur frequentes respectu aliquot mensium. Sic certum peccatum saepe censetur in septimana committi, si ter quaterve per septimanam recurat; non vero, si toties per mensem, censetur frequens relapsus in mense. Similiter, qui duodecies in mense peccaret peccato mollitiei, censetur frequenter in mense peccasse, non tamen, si toties intra annum, dicens esset frequenter in anno peccasse, ita ut haberetur pro consuetudinario; si singulis autem septimanis per annum vel per aliquot annos sic semel peccavit, habendus est pro consuetudinario et frequenter relapso; relapsus enim sunt quinquaginta duo intra annum. Denique peccata minus deliberata vel ex communi fragilitate facile committi solita maiorem numerum requirunt, ut quis dicatur consuetudinarius.

QUAESTIO IV.

Quomodo practice procedendum cum consuetudinario extra occasionem proximam.

Consuetudinarius absolvendus est, si rite est dispositus. — Signa dispositionis. — Regulae absolutionis dandae, denegandae, differendae. — Consuetudinarius examinandus est de relapso; si serio dolet, pusillanimus erigendus, excitandus incuriosus. — Agendi modus cum eo, qui in compluribus vitiis est consuetudinarius.

176. Resp. I. Regulariter danda est absolutio consuetudinario extra occasionem proximam, quando pru-

denter iudicatur eum adferre dispositionem requisitam aut ad illam per exhortationem et industriam confessarii iam adductum esse; nisi ad tempus differri suadeat aut exigat illius utilitas, inconstantia vel aliqua necessitas etc. Ratio est, quia per confessionem acquisivit ius ad absolutionem; ergo illi danda est, aut modo, aut saltem post tempus aliquod, si ut paulum differatur causa iusta suadeat vel exigat. Dixi: «si prudenter iudicatur». Nam si iudicium prudens formari non possit de requisita dispositione, per se loquendo absolutio aut neganda aut differenda est. Vide dicta n. 34.

177. *Petes*: Ex quibus indiciis prudens illud iudicium formari possit?

Indicia dispositionis seu sinceri doloris et efficacis propositi futurae emendationis sunt fere haec: 1. Suspiria, gemitus, lacrimae sinceræ¹. 2. Si poenitens longum et difficile iter proprio motu confessionis gratia susceperit. 3. Si peccatum, alias celatum, magno cum rubore confitetur. 4. Si aliquo tempore a peccato abstinuit intuitu confessionis faciendae cum fructu. 5. Si ieiunavit, certas preces quotidie persolvit ad confessionem rite instituendam et veniam impetrandam etc. 6. Si maiorem conatum se emendandi adhibuit, si rarius vel difficilius ab ultima confessione intra tempus priori simile relapsus est; si sibi vim intulit contra tentationem. 7. Si circumstantias et illecebras peccatorum removit, v. gr. novum vitae genus est amplexus, certam societatem periculosam vitavit; si quid evenit, quod specialem metum incussit. 8. Si remedia contra relapsum praescripta cum fructu adhibuit; si de industria ad confessarium venit, a quo efficaciora putabat media praescribi. 9. Si se offert ad priora media serio et studiosius adhibenda, difficiliora libenter admittit, iniurias ultro con-

¹ Cavendum tamen est, ne confessarius in mulieribus vel etiam in viris mollis ingenii lacrimis nimis fidat.

donat; si desiderat complices peccati converti et vult ad id cooperari. 10. Si optat pati ad satisfaciendum Deo offenso vel gaudet se a Deo puniri, aut approbat iustam Dei vindictam. Ex his deduco sequentes regulas pro praxi:

178. *Regula prima*. Absolvi potest consuetudinarius, immo ordinarie etiam debet, nisi aliud circumstantiae suadeant, non solum qui media praescripta adhibuit contra peccata consuetudinis iam ante accusatae et numerum imminuit, sed etiam is, qui prima vice consuetudinem suam confitetur et iam iudicatur prudenter esse dispositus vultque media proposita ad emendationem utilia vel necessaria adhibere. Ratio patet ex dictis. Neque necesse est, ut confessarius iudicet poenitentem numquam esse relapsurum; sed satis est, ut prudenter possit iudicare eum verum dolorem propositumque habere et spem facere emendationis; in his enim consistit sincera pleneque conversio. Unde etiam si quis medicinales poenitentias non subierit, eo quod a confessario ipsi numquam sint praescriptae, nunc autem paratus sit eas subire et media praescribenda adhibere et spem faciat emendationis, absolvi potest.

Regula secunda. Neganda consuetudinario absolutio est: 1. Si non vult serio adlaborare, ut vincat consuetudinem, quia peccata sunt adhuc ipsi voluntaria in causa. 2. Si media praescripta neglexit, quae scivit necessaria non adhibuit ad vincendam consuetudinem, nec modo signa dat extraordinaria doloris et propositi, licet dicat, se iam esse paratum ad adhibenda media difficiliora. Ratio est, quia adest iusta causa dubitandi de dispositione et saepe tales promittunt magna ex timore negandae absolutionis, sed se et confessarium decipiunt. Unde saltem ad tempus neganda absolutio, ut discat melius apprehendere mediorum necessitatem. 3. Idem faciendum ob rationem datam, si post singulas confessiones frequenter deliberate relapsus est, ducto

initio ab uno alterove die post confessionem. Excipe, nisi nunc alia adsint signa ex praedictis.

Regula tertia. Differenda est absolutio: 1. Si ob frequentiam relapsuum confessarius prudenter iudicare non possit poenitentem esse rite dispositum, etsi is dicat se dolorem et propositum habere. Ratio est, quia confessarius, utpote iudex, debet prudenter iudicare reum esse capacem absolutionis, alias abutitur sua potestate; at est praesumptio contra poenitentem, ubi non sunt indicia ad iudicium prudens formandum sufficientia, cum ipse fidem saepe datam fefellerit. Latent quoque in consuetudinariis pravi habitus, inclinationes et pravi affectus, quae experientur, si se coram Deo examinarent et conscientiam suam consulerent, v. gr. utrum, si occurrerent ordinariae occasiones et illecebrae, non essent parati agere, negligentibus esse ut ante, redire ad pristina consortia et pericula. Inde languida et inefficacia saepe sunt eorum proposita, quorum voluntas non avertitur a peccatis ita, ut si nunc adesset occasio ista repetendi, nulla ratione admitterent in iis complacentiam desideriumve eorum; talis autem voluntas requiritur ad propositum. 2. Si confessarius iudicet absolutionem ante nimis facile datam ansam dedisse relapsibus, ut proinde nulla sit spes emendationis, si iterum statim detur: absolutio, per se loquendo, differenda est, etsi confessarius prudenter iudicet poenitentem hic et nunc esse dispositum. Ratio est, quia ad confessarium, utpote medicum, pertinet non solum vulnera curare praesentia, sed etiam media praeservativa a relapsu adhibere. Hinc, si dilationem iudicavit necessariam, tenetur differre absolutionem; si autem non necessariam quidem, attamen valde utilem, non tenetur quidem, potest tamen, poenitente (licet hoc ordinarie non expediat) etiam invito. Nam medici est providere infirmo, praesertim ubi agitur simul causa tertii, uti hic agitur causa Dei et Domini nostri, maiusque bonum est ad

breve tempus carere gratia (eam tamen poenitens per contritionem acquirere potest) cum spe eam habendi deinceps perseveranter, quam statim eam accipere cum praesenti periculo illam paulo post iterum amittendi. Experientia enim constat, brevem dilationem absolutionis multum conferre ad emendationem consuetudinarii, quia ei aperit oculos, ut cum confusione videat animae suae pericula, gratiaequae divinae det locum iuxta illud Ps 82, 17: «Imple facies eorum ignominia: et quaerent nomen tuum, Domine.» Dixi: «per se loquendo». Nam in articulo mortis et quando putaretur dilatio absolutionis poenitenti non profutura, danda esset absolutio: *quod nostris maxime temporibus attendi debet.*

179. Resp. II. Si alias tibi non confessus, prima vice tibi confiteatur suos relapsus in idem mortale peccatum, interroga, quandonam ultimo sit confessus. Si spectato tempore secundum dicta n. 175 relapsus videatur frequens, interroga, an ante illud tempus frequenter sit lapsus in idem peccatum, an aliquo tempore abstinerit, media adhibuerit, numerum imminuerit etc., et facile patebit, quid agendum sit secundum dicta. Duo confessario interim sollicitate cavenda sunt: unum, ne sit nimis rigidus; alterum, ne sit nimis facilis et de mediis efficacibus parum sollicitus. Rigor enim nimius poenitentes in desperationem agit; terrendi sunt, sed etiam animandi, proponendo pericula et poenas ex una parte, ex altera parte paratum Dei auxilium et desiderium, ut peccator ad ipsum revertatur. Languida autem benignitas et nimis facile consuetudinariis impensa absolutio causa est, cur pluribus annis insordescant in consuetudine sive se polluendi, sive blasphemandi, maledicendi, iurandi, exsecrandi etc.¹ «Unum», inquiunt

¹ Certe si quis detrectat implere aliquid, quod implere sub gravi tenetur, ille non potest absolvi. — Si autem agitur de iis, qui propter relapsum non ex occasione continua oriundum vel alia ex causa videntur dubiam praebere dispositionem, cum ipsi tamen se satis dispositos

Patres Concilii Lateranensis, «est, quod sanctam maxime perturbat Ecclesiam, falsa scilicet poenitentia; idcirco confratres nostros et presbyteros admonemus, ne falsis poenitentiis laicorum animas decipiant et in infernum pertrahi patiantur.» Hactenus Patres. Verendum sane est, ne in confessarios, qui iniuncta levi poenitentia consuetudinarios absolvunt vix monitos, dimittunt mediis nullis munitos, aliquando cadat illud ad Achab dictum 3 Rg 20, 42: «Quia dimisisti virum morte dignum, erit anima tua pro anima eius.» Quae autem media sint praescribenda, quae poenitentiae iniungendae, dixi n. 18, 38 et a n. 56. Item dicitur n. 188. Ceterum consuetudinario in materia luxuriae imprimis necessarium est, ut frequenter confiteatur et quoad fieri potest eidem prudenti, docto et bene experto confessario, cuius consilia sequatur, ad quem statim post lapsum recurat, aut si nequeat, ut vindictam de se sumat etc. Nemo, inquit Cardinalis *Toletus*, loquens de consuetudinario molli, sibi promittat emendationem, nisi per miraculum vel rarissimum privilegium, sine frequentissima confessione. Unde, si talis raro confiteatur vel si animadvertitur eum currere de uno ad alium, merito dubitari potest de eius dispositione, quia negligit medium utilissimum et fere unicum, si tamen de hoc monitus erat.

180. Resp. III. Si consuetudinarius suam consuetudinem prima vice confiteatur, in eoque appareat extraordinarius dolor et ideo videatur statim omnino absolvendus, caveat confessarius, ne dolorem sistat et animum poenitentis a foeditate peccatorum suorum con-

esse putent: eos aliquando potius sub conditione absolvere quam non absolutos dimittere seu differre nostris imprimis temporibus consultum esse potest, eo quod iure timeatur, ne semel sine absolute dimissi abalienentur plane a sacramentis. Semper tamen conandum est, ut monitis confessarii melius disponantur et ferventius voluntatem se emendandi concipiant mediaque opportuna discant adhibere. Cf. Theol. mor.¹¹ II 628; *S. Alph.* VI 432.

sideranda ad motiva dumtaxat fiduciae in Deum in tempestive abducat; hoc enim esset operationem Spiritus Sancti impedire. Deinde advertat, utrum dolor oriatur ex clara divinae bonitatis cognitione, qui solet cum dulcedine esse coniunctus ob incohatam veri boni per amorem possessionem, an vero ex horrifico aspectu scelerum sitque totus felle permixtus. Si *primum*, doceat blanditias illas suscipere cum humili confusione, ut facturus esset reus laesae maiestatis, si a rege loco supplicii specialibus favoribus augetur; atque moneat poenitentem, ut sancto rubore suffusus se intra se ipsum recondat, indignum se reputans favoribus et deliciis filiorum Dei. Si *alterum*, doceat oculos quidem in sua scelera generatim (in specie enim recordari, praesertim in materia luxuriae, non expedit) ad tempus conicere, ita tamen, ut per intervalla ad abyssum misericordiae divinae meritaque Christi animum reflectat; sic enim et confusio et fiducia excitetur, quae principium est fortitudinis. Quodsi emendata iam consuetudine videatur pertristes animo volvere cogitationes, magis trahendus erit ad fiduciam atque monendus, ut, ubi memor peccatorum tristetur aut etiam lacrimas fundat, statim dolorem in Deum dirigat, dolendo ob eius bonitatem offensam, statuaturque offensas compensare et dein tranquillum gerat animum. Fieri enim potest, ut dolor ex dispositione naturae proveniat potius quam ex gratia; neque peccata perpetuo sunt animo versanda, etsi salutare sit, eorum quandoque recordari in genere.

181. Resp. IV. Si poenitens consuetudinarius videatur pusillanimis et turbati animi, eo quod parum proficiat, non multum terrendus est, sed laudandus si quid emendaverit, atque spes est facienda plenae per Dei gratiam emendationis, quae eo faciliora reddet omnia, quo saepius atque generosius ipse se vicerit. Tali necessaria est magnitudo animi, spes magna victoriae et perseverantia. Si quis millies cadat, millies resurgat et

pugnam innovet. Deo maior est gloria, magnum reducere peccatorem quam minorem. Si videatur sibi nihil proficere, non ideo nihil proficit. Horologii umbra crescit, neque advertimus, dum creverit; segetes crescunt, neque eas videmus crescere; sic virtus crescit, etsi non notetur statim augmentum, notatur tamen post tempus. Si autem poenitens non pusillanimis, sed minus sollicitus sit de emendatione, terrendus est proponendo udicia Dei, mortem, poenas, diaboli insidias et invidiam, abusum donorum Dei et concessi temporis ad operandam salutem etc.

182. Resp. V. Si advertatur consuetudinarium, solum frequenter relabi in eadem peccata mortalia, post plures iam confessiones esse vere poenitentem et incipere se emendare, inducendus est ad confessionem generalem, quia prudens est timor, ne confessiones antecedentes plures fuerint invalidae ob defectum doloris et propositi, aliter tam diu in pessima consuetudine non mansisset.

183. Resp. VI. Si quis consuetudinarius sit in pluribus vitiis, specialis cura impendatur primo radici vel illis quae magis scandalosa sunt; instituatur prius super his examen particulare. Sic unum post alterum expugnetur; nec umquam despondeat confessarius animum, multo minus repellat poenitentem tamquam incurabilem, sed pro eo oret. Si conatus fructum habet, ne extollatur; neve deiciatur, si non habeat; Dei enim opus est conversio animarum. Quodsi confessarius post longum conatum videat, nulla iuvare media, potest consuetudinario molli suadere matrimonium, si aetas ferat; aut quandoque statum religiosum, in quo rigida viget disciplina et rara est conversatio cum altero sexu, alias probro facile erit religioni. Status autem ecclesiasticus saecularis tali vix expediet, quia in eo isti vitio sunt fomenta sua et occasiones maiores ruinae; vix etiam expediet status sacerdotalis in ordine religioso apostolico.

184. Resp. VII. Si se emendans luxuriosus patiatur nocturnas pollutiones, ut contingere solet talibus, monendus est, ne terreatur, modo consensum ne praebeat, quia patitur ex naturae assuetudine, non agit. Videantur dicta n. 73.

QUAESTIO V.

Quid praeterea notandum circa consuetudinarium in blasphemando, iurando, imprecando mala.

185. Resp. I. Qui consuetudinem habet proferendi verba blasphema, tenetur sub peccato mortali serio conari ad eam tollendam. Quod si faciat et tamen labatur, potest excusari aliquando eo quod verba illa ex impetu naturae effusa non sint voluntaria in se, neque in causa, quae retractata est proposito efficaci. Si vero non ita conatur, est in statu malo et consuetudinem seu negligentiam suam graviter malam debet confiteri; nisi igitur serio statuatur eam consuetudinem tollere, neganda est illi absolutio. Non excusatur, qui puerum vel stultum vel ebrium inducit ad blasphemandum, quia, licet verba blasphema non retineant malitiam obiectivam respectu stulti proferentis, retinent tamen respectu inducentis ad illa, qui censetur illa proferre per alium, non secus ac si quis per organum talia proferret; multo minus, qui ore profert, excusatur.

186. Resp. II. Si quis se accusat de iuramentis: I. Interrogandus est, quibus verbis sit usus, praesertim si rudis sit. Nam saepe dicunt se iurasse, cum simpliciter aliquid gravius affirmarunt sine ulla intentione Deum vocandi in testem; ad iuramentum autem requiritur, ut Deus vocetur in testem, quod indicant haec verba: «Testor Deum; invoco Deum testem; sub iuramento confirmo; sub iuramento meo tibi hoc faciam.» Multi tamen postremis his verbis non intendunt iurare, sed tantum gravius affirmare. Haec vero: «Deus novit; testabitur suo tempore; coram Deo loquor; Deus novit omnia; Deus videt meam conscientiam», nisi aliud constet

ex circumstantiis, censentur tantum narrative, non vero invocative proferri. Nec iuramentum est, si quis dicat: «Tam verum est, quam hic sedeo, quam sol lucet; expono caput meum; amputentur mihi aures, nisi ita sit; per fidem meam, per conscientiam meam; vere, certe, in veritate, fide boni viri, boni christiani; sim nequam et fur, si ita non est.» Esset tamen iuramentum, si quis diceret: «Per fidem catholicam, per evangelium ita est»; quia censetur horum auctor invocari ut testis. Si quis dicit: «Tam verum est, quam evangelium, quam vere Christus est in venerabili Sacramento, quam vere Deus est», non videtur iuramentum esse, esset tamen blasphemia, si intenderet asserere aequalitatem veritatis vel credibilitatis; secus, si intenderet tantum dicere, hoc esse suo modo verum, sicut alterum verum est modo suo. Si quis aliquid affirmat per creaturas, quibus Deus specialiter indicatur, iuramentum censetur esse, ut si affirmet «per coelum, vel templum». Num affirmare *per animam* sit iuramentum, dubium esse ait *Tamburini*; ex communi tamen usu censetur iuramentum, quia anima est clarissima Dei imago. Excusantur autem a mortali rudes saepe sic falso iurantes, quia, licet sciant id vocari iuramentum, tamen non intendunt Deum vocare in testem, neque apprehendunt nisi aliquam rationem mali in confuso idque non tanti momenti. Si quis dicat verba, quae non continent iuramentum, sed reipsa velit Deum vocare in testem, iurat secundum *Lacroix* l. 3, p. 1, n. 258. Si autem nescit, quid sit iurare, ut saepe nesciunt rudes, non iurat, etsi intendat verba proferre ut faciunt alii, quia ineffaciter tantum voluit iurare, neque Deum vocat in testem, cum nesciverit se hoc facere. Unde rudes interrogandi quoque sunt, num intenderint Deum vocare in testem. 2. Qui consuetudinem iurandi habere deprehenditur, examinandus est, num promiscue iuret, non attendendo, utrum verum an falsum sit. Si hanc consuetudinem habet, est in malo statu

teneturque sub mortali eam consuetudinem tollere; si autem consuetudinem habet iurandi non falso, non peccat quidem per se loquendo nisi venialiter, etsi consuetudinem non retractaverit, est tamen talis consuetudo serio emendanda quia scandalosa et periculo exponit falso etiam iurandi. Dixi: «per se loquendo», quia parens v. gr. posset ratione scandali peccare graviter, si liberi inde discerent promiscue iurare; aut si quis iuramento se obligaret ad faciendam rem graviter malam, aut si dubitans de veritate iuraret. Tria enim requiruntur ad iuramentum licitum: iusta causa, res iusta seu honesta, veritas saltem prudenter aestimata. Si *primum* solum deest, per se est veniale peccatum tantum. Si *alterum* deest, peccatum est veniale vel mortale iuxta communiorem opinionem¹, prout est res graviter aut leviter tantum mala, quae iuramento affirmatur facienda; quia irreverentia videtur gravis (de qua tamen aliqui dubitant, si res sit levis) se astringere interposita Dei auctoritate ad faciendam rem malam; secus, si quis peccatum v. gr. furtum *factum* sub iuramento simpliciter asserat neque denuo approbet. Si deest *tertium*, semper est peccatum mortale, quia est gravis irreverentia Deum vocare in testem rei falsae; immo iuxta *Castropalao* semper est blasphemia, quia peierans facit Deum testem falsi, et quantum est de se, dicit: «Deus confirmet hanc falsitatem», id quod Deo convenire non potest; contradicunt tamen alii. Putant *Sanchez*, *Castropalao*, probabiliter alii, sufficere

¹ Verum nisi distinxeris, id universim teneri non potest. Nam si iuramento te *obligare* velis ad rem inhonestam, etsi venialiter tantum peccaminosam, quam peccaminosam esse scis, gravem infers Deo iniuriam, quasi Deus actione peccaminosa possit honorari; hinc graviter peccas. — Si vero non promissorium iuramentum sumis, sed assertorium, quo confirmes actionem peccaminosam, eamque reddas efficaciorum, v. gr. detractionem, graviter aut leviter peccas contra religionem propter iuramentum adiectum, prout detractio in se fuerit gravis aut levis. Cf. Theol. mor.¹¹ I 560 et 561.

ad licite iurandum, saltem extra iudicium, ut quis probabiliter iudicet rem esse veram. Sed *Suares, Dicastillo* recte requirunt certitudinem moralem, ita ut non sit prudens ratio in oppositum; quia iurans plus dicit, quam se opinari. Vide *Lacroix* l. 3, p. 1, n. 267. 3. Si quis habet consuetudinem iurandi falso et iuramenta procedunt ex consuetudine revera omnino inadvertenter: iuramenta, si consuetudo retractata non est, sunt peccata in causa, non tamen in se formaliter, quia, ut sumitur, in se libera non sunt. Dixi 1°: «si procedunt ex consuetudine»; si enim indeliberate procederent ex impetu vel subita ira, ne in causa quidem essent peccata; sed difficile erit discernere, utrum procedant ex consuetudine; hinc tutius est saltem consuetudinem confiteri. Dixi 2°: «si revera inadvertenter omnino»; quia, ut notat *Dicastillo* post *Scotum*, assueti iuramentis aliisve peccatis, licet reflexe non advertant ad malum, exercite tamen et actu tenui et quasi imperceptibili communiter vel saepe advertunt sufficienter ad malum ita, ut peccent et demereantur. Sicut assueti actibus dilectionis Dei prorumpunt in actus illos quasi imperceptibiliter, nec tamen omnino inadvertenter, sed cum cognitione sufficiente ad meritum. *Lacroix* l. 3, p. 1, n. 274, et l. 6, p. 2, n. 973. Unde in absolutione talis hominis cum proportione servanda sunt, quae circa alios consuetudinarios. Videri potest *Lacroix* l. c. a n. 271 et l. 6, p. 2, n. 968 sqq. Idem dic de assueto diris imprecationibus, quae, si fiant sine animo ut eveniat malum, non sunt quidem peccata de se mortalia, nisi blasphemiam vel gravem contumeliam simul contineant aut scandalo sint gravi; retinent tamen aliquam turpitudinem fiuntque cum advertentia ad substantiam operationis malae. Unde etiam tales consuetudinarii serio admonendi sunt, ut se emendent, v. gr. his verbis: Qua mensura mensus fueris, remetietur tibi; eveniet tibi infortunium et nescies, ex qua culpa, scias autem evenire ex tuis diris imprecationibus etc.

QUAESTIO VI.

Quid observandum, si poenitens frequenter relabatur in eadem peccata venialia sitque iis assuetus:

187. Resp. 1. Si peccata venialia fiunt ex subreptione, negligentia aut subito aliquo motu, ut non raro accidit, v. gr. in mentis evagationibus tempore orationis, verbis otiosis, motibus impatientiae: frequens relapsus in eadem venialia non tam arguit defectum doloris ac propositi quam magnam naturae humanae fragilitatem et inconstantiam. Unde absolvi potest talis poenitens saepius in talia relapsus, dummodo aliunde nihil desit velitque magis conari ad se emendandum. Consultissimum tamen est, ut talis suaviter inducatur, ut addat ex vita praeterita, quod iam emendatum est et quod magis apprehendit atque sine confusione singulari potest repetere: — id quod addo, ne sacramentum reddatur odiosum. Dein excitetur ad singularem de illo dolorem, aut saltem de uno particulari iam ab ultima confessione admissio; sic enim consulitur reverentiae sacramenti et fructus eius certius obtinetur. Utile quoque est iis, qui recidunt in eadem venialia frequenter, ut vespere leviores poenitentias assumant, quando adverterint interdum se in illud esse lapsos; hoc consilium si sequantur, sensim se emendatos invenient.

2. Si venialia sint plene deliberata peccata consuetudinis, cautius procedendum est, praesertim si non additur alia materia, de qua appareat verus dolor et propositum, quia prudenter timeri potest, ne desit dolor de illis venialibus. Unde sunt excitandi tales ad sincerum dolorem, propositis motivis, qualia sunt sequentia: 1) Omne veniale peccatum est malum maius omni malo physico huius mundi, quia mala reliqua contra creaturas sunt, quae respectu Dei sunt quasi non sint, et velut nihilum et inane reputatae sunt ei; peccatum autem veniale contra Deum est. Malitia illius ex eo elucet,

quia Deus, iudex iustus nec supra condignum puniens, in servis etiam suis gravissime id punivit: Moyses propter levem diffidentiae culpam exclusus est a terra promissionis; levis Ozae imprudentia morte repentina, levis vanitas Davidis in numerando populo peste et septuaginta milium hominum morte punita est. Anima etiam, licet in gratia constituta, sed infecta uno veniali peccato, ad conspectum Dei, nisi id deleatur, numquam admittetur; animae Deo dilectae in purgatorio, quas desiderat Deus protinus ad se admittere, exigente iustitia retardantur a coelo et gravissime puniuntur, donec poenam peccatis venialibus debitam exsolverint. Ex his collige, quantum malum sit peccatum veniale. 2) Mortale peccatum est malum, quo gravius cogitari non potest; ad hoc veniale disponit. «Qui spernit modica, paulatim decidet» (Eccli 19, 1). «Os, quod mentitur, occidit animam» (Sap 1, 11). Unde venialia deliberata causa saepe sunt aeternae damnationis. «Quia tepidus es, . . . incipiam te evomere ex ore meo» (Apc 3, 16). Venialiter peccans non horret Deo displicere; vult potius daemone quam Deo ista actione placere; est inoboediens, ingratus, iniurius contra Deum, illi furatur gloriam suam. — Veniale peccatum est abusus divinae omnipotentiae et propriae facultatis atque creaturarum, quas Deus in gloriam suam condidit. Quare est malum Deo summo bono, omni cultu, honore, amore dignissimo; numquid ergo non est detestandum? 3) Iuvat hic quoque similitudinem adducere, v. gr.: Si filius esset, qui nollet sic offendere patrem, ut mereretur hereditate privari, paterna domo eici, non curaret tamen multis levibus eum offendere et esse ei molestus; num is non merito vituperandus esset, et si ingenua esset indole, non erubesceret? Ecce sic tu te geris erga Deum, qui mali nihil, sed innumera bona tibi contulit. Usui etiam esse potest similitudo sponsae erga sponsum, famuli erga dominum bonum et liberalem sic se habentis. — Ubi videbitur poenitens

his monitis dispositus, absolvi potest vel debet; nec est paritas recidivi in peccata venialia cum eo qui recidit ex consuetudine in mortalia; nam peccata mortalia in homine maiorem arguunt malitiam quam venialia, quae facilius evitantur, et Deus creditur facilius dare amicis gratiam efficacem dolendi quam inimicis, praesertim inveteratis, atque ex parte ipsorum gratia facilius erit efficacax, utpote qui bene affecti sint erga Deum. Hinc plus fundamenti est credendi eos esse dispositos.

QUAESTIO VII.

Quae sint remedia spiritualia constitutis in occasione proxima et consuetudinariis in materia venerea.

188. Resp. Praeter dicta n. 16 et n. 74 proderunt sequentia:

1. Frequens confessio et communio, ut iam dixi, cum sincero dolore et proposito. Oratio et contritio frequens cum petitione veniae; et si quis est in occasione proxima, quam amovere non potest, fuga conversationis solius cum sola, fuga blandi aspectus, ioci, colloquii familiaris.

2. Sedulo expendere finem, ad quem creatus est homo, a quo si exciderit, perdita erunt omnia et restabit infelix aeternitas. «Quid prodest homini, si mundum universum lucretur, animae vero suae detrimentum patiatur?» (Mt 16, 26.)

3. Expendere pretium animae Christo adeo dilectae. Est haec thesaurus unicus hominis, pretiosior omnibus totius mundi bonis, quia spiritus est immortalis, capax Deitatis, pretium sanguinis unigeniti Filii Dei. Habet homo animam unicam, et hanc tam parvi pendat?

4. Concipere ingentem horrorem omnis peccati, ponderando eius turpitudinem ex infinitis Dei in hominem beneficiis, gravitatem ex dignitate personae offensae et offendentis vilitate aliisque circumstantiis. Quis offenditur? Deus infinitae maiestatis. — Quis offendit? Vilis,

ingratus, rebellis homo. — Ubi? In conspectu Dei, iusti iudicis, benefactoris maximi et unici, in conspectu patris amantissimi etc. — Quibus auxiliis? Donis et facultatibus a Deo concessis et in hanc horam conservatis eo fine, ut salutem tuam, quam Deus unice intendit, iisdem opereris. Haec tu in perniciem tuam, in Dei contemptum detorqueas? — Cur offenditur? Ob vilem, turpem voluptatem, bestiis communem, ob nihilum. Huic tu Deum postponis; ob hoc perditum is animam tuam, quam habes unicam, peior ipso diabolo, qui tentare te potest, nolentem in ruinam impellere non potest; sed quod ipse non potest, tu sponte facis. — Quomodo Deus offenditur? Summa temeritate, dementia intolerabili, quasi certum esset postmodum tibi dari locum poenitentiae, aut quasi non sufficiant ad te cohibendum praemia, quae diligentibus se, aut poenae, quas derelinentibus se Deus praeparavit. Quid, si Deus diabolo, qui adstat paratus, permetteret, ut in flagrante te ad infernum abriperet? — Quando Deus offenditur? Eo momento, quo te portat in manibus suis, quo te invitat ad se unicum bonum tuum, quo offert tibi gratias suas, ut salutem tuam opereris, quas tu eo ipso spectante in eius convertis contemptum. Vide, quid agas. Tam diu te Deus toleravit, toties tibi ignovit; venit finis, finis venit, et quia sprevisi miserantis clementiam, incidis in manus vindicantis. Poterisne habitare cum ardoribus sempiternis in igne, quem succendit furor eius?

5. Meditari de aeternis inferni poenis et ex iis colligere peccati gravitatem; de passione Domini nostri expendendo, quis, cur, pro quo, quantoque amore sit passus, et inde inferre, quid recta ratio a nobis exigat.

6. Moderari cibum et potum, sibi paulatim subtrahendo, donec deprehendatur quantitas ea, quae sit tantum ad vires officio suo pares necessaria; hoc enim daemonium non eicitur, nisi in ieiunio et oratione, proinde medium illud prius adhibendum est.

7. Ambulare in conspectu Dei praesentis, frequentando preces iaculatorias, v. gr. modo petendo veniam, excitando in se confusionem, quod toties offenderit benignissimam faciem patris, confitendo se indignum conspectu Dei, indignum qui assumat nomen Dei per os suum etc.; iam agendo Deo gratias pro tam diuturna patientia et tot beneficiis; iam Deum adorando, iam committendo se eius protectioni.

8. Sistere se in ingressu in cubile et in egressu Crucifixi eumque audire dicentem: «Quid feci pro te? et tu quid pro me? quando erit finis turpitudinis tuae?»

9. Assuescere, ut omnia fiant ex sincera Dei dilectione, nempe quia dignus est omni cultu, honore, amore et obsequio.

10. Mane et vespere confugere sub praesidium beatissimae Virginis, ei se magna cum humilitate et fiducia offerre custodiendum, per diem saepe ad eam recurrere velut ad matrem etc.

11. Familiariter agere cum angelo custode, colere S. Iosephum, S. Ioannem Baptistam et Evangelistam, S. Aloysium aliosque sanctos eximiae castitatis.

12. Quoties pulsat tentatio, existimare signum sibi dari, ut eliciat actum caritatis, statimque recurrere ad vulnera Christi, rogando, ne frustra velit impensum esse pretium sui sanguinis; vel statim mentem applicare aliis, dolendo, quod umquam Deum offenderit, vel humiliare se coram Deo, fatendo suam infirmitatem, dicendo: «Domine, salva me; causa tua, honor tuus impugnatur; ne permittas me separari a te.» Si caro infestet vehementer, expedit sibi dolorem imprimere, cedere loco et aliis se occupare. Cavendus autem est nimius timor et attentio ad tentationem; his enim augetur. Iuvat dicere: «Deus, ego amo te», munire se signo crucis et serio mentem intendere in alia seu bona seu indifferentia, v. gr. in numeranda vitra in fenestris, in legendum librum, colloquendum cum aliis etc.

13. Vitare occasiones tentationum et lapsuum; qui enim amat periculum, peribit in illo. Si autem tentationes sine nostra culpa oriuntur, non sunt anxie timendae, sed agendum est sine perturbatione, ita tamen ut tota spes et fiducia ponatur non in nostris conatibus, sed in Dei auxilio, a quo omne datum optimum descendit. Quodsi naturaliter oriatur naturae venerea evacuatio, quae impediri facile non possit, teneantur manus quietae supra pectus, mens elevetur ad Deum cum humili petitione ne permittat lapsum seu consensum, dein eliciatur dolor de peccatis, quibus sic puniri meruerit, et animo sit pacato. Vide dicta n. 74.

*CAPUT ADDITIVUM.

188 a. De agendi ratione cum consuetudinariis et recidivis publicavi ante annos in libellis periodicis qui inscribuntur «Theologisch-praktische Quartalschrift» (anni 1897) tractatum germanice conscriptum. Quem, cum complures probaverint, communis utilitatis causa in latinam linguam, non totidem tamen verbis, vertere atque hoc loco inserere visum est.

Eos, qui peccandi consuetudine vel occasione obstricti sunt, quomodo confessarius, ut muneri et conscientiae suae satisficiat, tractat, res omnium iudicio difficillima est atque gravissima. Si accurate loqui volumus, difficultatem ipsam praebent ii, qui *relabi consueverunt*, sive relapsus oritur ex interno vitio et debilitate, sive ex externa occasione.

I. *Munus confessarii generatim consideratum.* «Confessarius», ut ait Rituale Romanum (tit. 3, c. 1, n. 2), «meminerit se iudicis pariter et medici personam sustinere.» Non semel disceptatum est, utrum horum munerum sit essentiale et utrum utro potius. Ad quam quaestionem non uno verbo potest responderi. Nam si spectas ipsum poenitentiae sacramentum, qua sacramen-

tum est et prout qua sacramentum efficitur, ratio iudicii eius essentia est; hinc confessarius, quatenus sacramentum administrat et efficit, essentialiter munere fungitur iudicis, atque fieri potest, ut post hoc munus impletum nihil aliud exercendum relinquatur, v. gr. in absolute moribundi in extremis existentis, cui nihil iam futurae vitae medendi causa praescribendum est.

Verum generatim loquendo, et si modus quo communiter sacramentum poenitentiae administrandum est spectatur, confessarius vix magis ad delenda peccata commissa conatum suum impendere debet, quam ad praecavenda peccata ne posthac committantur. Revera ipse finis sacramenti poenitentiae non in eo sistit, ut peccator Deo reconcilietur, sed ad id etiam extenditur, ut reconciliationem amicitiamque cum Deo conservet atque contra tentationes exorituras roboretur. Vi ipsius absolutionis a peccatis seu reconciliationis cum Deo obtentae accipit homo ius quoddam ad gratiae auxilia, quibus suo tempore tentationes atque sollicitationes ad relapsum vincere possit.

Nihilominus, ut reipsa homo reportet victoriam, opus est fidei cooperatione et usu gratiarum, quarum ius quoddam in sacramento accipit. Ut autem hunc fidelem usum et cooperationem constantem praestet, instrui debet atque quasi manu duci a confessario; alias tenera gratiae germina impetu vitiorum vel tentationum extrinsecus oriundarum facile suffocantur.

Imprimis vero ii, qui iam relabi consueverunt, confessariis in munere tum iudicis tum medici rite exercendo maximas creant difficultates eorumque patientiam et prudentiam aliquando quasi exhauriunt. Quas difficultates quo planiores reddam, primum officia confessarii qua iudicis et qua medici breviter explicabo, dein ad poenitentes consuetudinarios et recidivos ea applicaturus.

188 b. *Qua index* confessarius tenetur sacramentale iudicium ferre idque rite ferre. Hinc I. fieri potest, ut

teneatur alicuius confessionem suscipere. Verum ut in genere cum ipso sacerdotio id coniungatur, ut sacerdos se aptum reddat ad sacramentale illud iudicium exercendum: tamen num reipsa confessionem excipere teneatur, id imprimis pendet a certo illo munere in quo constitutus sit, utrum nimirum hoc animarum curam secum trahat necne. Nisi enim in tali munere constitutus sit, fere sola necessitas aliqua singularis eaque gravis obligationem excipiendae confessionis imponet.

2. Suscepta autem confessione eadem fere confessario incumbit obligatio vi muneris iudicialis, sive ex officio sive ex libero arbitrio ad confessionem excipiendam processerit. Quae obligatio est, ut sententia iudicialis, quae nomine Christi fertur, feratur iudicio et voluntati Christi conformis. Voluntas autem Christi atque intentio, quam habuit in instituendo hoc sacramentali iudicio, ea est, ut peccatoribus, quos peccatorum commissorum vere poenitet et qui mores vere emendare proponunt, tribuatur venia et peccatorum castigatio quaedam, at etiam remissio; denegetur remissio, ita ut peccatis suis plene maneant obstricti, iis, qui non sincere dolent neque serio volunt vitam emendare. Priorum post exceptam confessionem absolutionem confessarius et Christo et confitentibus debet, ne contra Christum evadat foedifragus, gravissimam iniustitiam committat contra confitentes. Qui ut membra Ecclesiae per baptismum Christo incorporati neque ab eius unione rescissi usum magnorum illorum remediorum, quae Christus Ecclesiae suae ad salutem hominum reliquit, iure suo postulant, quoties iis indigent, ut animae saluti vel spirituali utilitati convenienter prospiciant. Neque minus laedit confessarius officia muneris sui, si impenitentes et imparatos, quos satis disponere nunc non possit, non repellat vel differat. Quos si absolvere tentaret, Christo foedissime fidem frangeret, committeret gravissimum sacrilegium; in ipsum poenitentem graviter peccaret, eius sacrilegiis coope-

rando, conscientiam sopiendo, in errore voluntario et culpabili eum confirmando.

Certe et aperte officium suum prodere confessarius quispiam vix audebit umquam: ei, quem clare pateat esse bene dispositum, absolutionem non negabit; eum, quem male dispositum esse notum sit, non facile absolvit. Periculum peccandi contra officium suum confessarius facilius subit, quando poenitentis dispositio non ita patet, sed inquirendum penitus est, utrum vere adsit an desit in confitente. Quae inquisitio ex una parte saepe necessaria est, ex altera parte magnis potest esse difficultatibus involuta. Non infallibili quidem iudicio confessarius haec definire potest, ut ipse Christus, qui cuiuslibet hominis intima sensa clare intuetur; attamen probabili et prudenti coniectura iudicare debet adesse ex parte poenitentis ea, quae ad sententiam absolutionis ferendam Christus necessaria esse voluit. Imprimis apud poenitentes, qui solent relabi in peccata gravia, inquisitio haec atque dubiorum solutio difficillima est.

188 c. *Qua medicus* confessarius prospicere debet novae vitae, quam poenitens proposuit et incepit, constanter conservandae. Media indicare debet, quibus poenitens a peccatis denuo committendis praeservetur, etiam, si opus fuerit, obligationem adhibendorum eiusmodi mediorum debet declarare; immo ea media, quibus uti poenitens ex sese nondum tenetur et ad quae praescribenda medicus necessaria auctoritate destituitur, confessarius qua iudex imponere plane potest, ea statuens pro poenitentia sacramentali. Hoc est, quod ab auctoribus et ab ipso Rituali Romano innuitur, quando monent confessarium, ut poenitentiae, quas imponat, sint simul medicinales. Ex hac parte confessarius iterum graviores sentiet difficultates, si tractare debet eos, qui solent in peccata relabi atque animo esse satis infirmo videntur. Periculum enim est, ne duriora imponens calamum quassatum plane frangat neve voluntatem in-

firmam, quae vix inceperit e malo emergere, suffocet atque exstinguat; verum etiam ne indulgentius agens causa sit, cur poenitentis animus infirmus magis magisque languescat neque umquam vires assumat ad relapsum penitus excludendum. Nam ad id omnem suum laborem confessarius dirigere debet, ut vulnerata sanet, languida erigat, debilia confortet.

Cum munere iudicis et medici, quod confessarius gerit, intime nectitur munus *docendi*, quo fungi pro circumstantiis debet. Quae docendi obligatio communis quidem suo modo est omnibus sacramentis administrandis, quatenus is qui deprehendatur parum instructus circa sacramentum quod suscipere vult, atque ideo parum dispositus, ita saltem instruendus sit, ut obstaculum valide et fructuose suscipiendi sacramenti tollatur. Sed in sacramento poenitentiae haec communis ratio singulari modo urget, quia, quae poenitens praestare debet, ipsam rationem sacramenti internam tangunt; actus enim poenitentis, docente Concilio Tridentino, sunt partes sacramenti et quasi-materia. Hinc confessarius, qua minister sacramenti est, prospicere debet, ut haec quasi-materia rite subministretur, ac proin poenitentem deficientem in hac re debet instruere. Praeterea confessarius necessario, ut supra dictum est, est iudex. Et quamquam huius iudicii iudicialisque inquisitionis obiectum proprie dictum peccata sunt poenitentis, nihilominus suo modo ad omnia extenditur, quae sunt necessariae conditiones ad sententiam in peccata absolutariam ferendam; hinc confessarius inquirere debet, quomodo poenitens dolorosam peccatorum suorum accusationem peregerit et vitae emendationis propositum conceperit. Ex quibus sequitur, confessarii saepe esse poenitentem obligationes tum communes tum proprii vitae status docere, interdum *caute* docere, ut et inscitiam periculosam et damnosam auferat, et inculpabilem ignorantiam aliquando silendo praetermittat, ne, si omnem obliga-

tionem hucusque bona fide ignoratam doceat, infirmam voluntatem concutiat et in periculum formaliter peccandi inducat.

Obligationes confessarii, quas summatim enumeravi, iam applicandae erunt ad speciales causas poenitentium recidivorum, maxime eorum qui ex consuetudine vel occasione relabuntur. Ad quod necessarium est diligentius explicare, quid intelligatur consuetudine, consuetudinario, occasione, occasionario, et quae sint horum hominum obligationes. Quod cum explicatum fuerit, facilius intelligetur, quomodo confessarius se gerere debeat.

188 d. II. *Consuetudo et confessarii erga consuetudinarium munus.* Psychologia docet et experientia constat actus eiusdem generis repetitos in agente quandam inclinationem et propensionem producere, quo fit, ut in dies facilius similes actus ponantur et exerceantur. Quod verum est tum quoad res bonas tum quoad malas. Quae antea difficulter vel cum repugnantia fiebant, iam fiunt facilius, cum minore molestia; quae antea fiebant libenter, libentius etiam et intensius fiunt. Unde dicitur consuetudo altera natura. Nam homo humanaeque facultates per frequens exercitium habitu quodam seu qualitate induuntur, quae in similes actus exercendos tendit hominemque ad eos ponendos quasi sollicitat. Quodsi ille habitus in bonos actus tendit, dicitur virtus; vitium, si tendit in actus pravos.

Vitium vero seu consuetudo mala hominem longe magis trahit quam virtus. Appetitus enim inferior in sensibilia bona tendit, quae non raro rationi repugnant evaduntque moraliter mala: qui appetitus in corrupta hominis natura longe fortior est quam appetitus rationalis, atque a consuetudine bona seu virtute acquisita vix in limitibus recti ordinis detinetur. Quodsi vitium seu mali consuetudo accedit, rationalem appetitum, voluntatem dico, inermem reddit atque vinculis quibusdam

constringit, ne in rationalia seu moralia bona expedite feratur.

Nihilominus consuetudo etiam inveterata, quamquam vehementer ad malum inclinat atque resistantiam reddit difficiliorem, libertatem non aufert; quaecumque sollicitatio et tentatio ad peccatum oritur, quamdiu usus rationis manet, homo, si succumbit, libere succumbit atque peccat, idque eo magis, quod Deus debite petentibus auxilium gratiae non denegat, quo victoria naturalibus hominis viribus difficilior omnino possit reportari.

Consuetudo atque vitium oritur, ut dixi, repetitis actibus, atque crescente numero actuum habitus malus seu vitium crescit altioresque in anima radices agit. Non tamen a solo numero, sed etiam, idque maxime, ab intensitate actuum habitus incrementum pendet et ab intervallo, quod inter singulos actus intercedit. Crescit igitur actibus repetitis eorum intensitate et frequenti exercitio; longa actuum intermissione et maxime actibus contrariis decrescit.

Cum intensitate actuum maxime crescat habitus, iam intelligitur facile eos habitus malos citius contrahi atque fortius in anima inhaerere, qui versentur circa eas res sensibiles, in quas inferior appetitus vehementer ferri solet. Quod imprimis valet de vitio luxuriae; similiter in eo, qui naturaliter fertur in excessum circa cibum et potum, de ebriositate. — Natura sua non ita radicantur in anima faciliusque emendantur ea vitia, quae non adeo in inferiore appetitu quam in voluntate sedem habent; haec enim quodammodo contra naturalem voluntatis nisum cum labore et vi ei inseruntur ac proin sine conatu dimittuntur.

188 e. Ex eo autem, quod mala consuetudo ex una parte neque libertatem neque rationem peccati eiusque mortalis auferat, ex altera tamen parte ad peccatum sollicitet, eius periculum augeat, difficultatem evitandi peccati maiorem reddat: consecraria magni momenti

deducuntur ad diiudicanda peccata consuetudinariorum et ad diiudicandas eorum obligationes.

In consuetudine ipsa est novorum peccatorum periculum, idque, si altas radices egit, grave. Cui periculo homo, quantum potest, se subducere tenetur; nam «qui amat periculum, in illo peribit» (Eccli 3, 27). Consuetudo prava non solum periculum peccati est, sed peccatorum in aliquo sensu causa efficiens atque fons uberrimus. Nam consuetudo illa seu habitus pravus, i. e. appetitus vitio affectus, natura sua transit in multas et frequentes appetitiones malas, quae urgent hominem ad malas actiones externas. Quae quidem cogitationes et appetitiones, quatenus advertentiam rationis praeveniunt, peccata non sunt, evadunt autem peccata, quando post advertentiam libere sustinentur. Immo fieri potest, ut ante plenam advertentiam rationis homo prorumpat in subitas actiones externas, imprimis in verba, rarius in ipsa opera mala: ita ut ne haec quidem peccata sint nisi materialia vel saltem subreptitia et venialia. At facile fit, ut rationis advertentia accedat neque homo se contineat ab actibus, ad quos vehemens appetitus impellit. Quapropter in vehementi consuetudine id etiam non raro accidit, ut languida quidem advertentia rationis adsit, quae sufficiat ad constituendum peccatum etiam mortale, si obiectum grave fuerit, sed non ita mens percellatur, ut postea homo peccati gravis commissi recordetur seque eius peccati reum iudicet. Quod fit in ipsius hominis perniciem, cum reconciliationem cum Deo, qua se non indigere putet, nullo studio quaerat. — Praeterea addendum est, homini non licere esse causam liberam peccati etiamsi sit materialis tantum. Verum consuetudo prava liberis actibus contracta, quae amatur et libere sustinetur, est causa libera earum actionum in se peccaminosarum, quae prorumpunt ante rationis advertentiam. Hae igitur actiones, ut in se non sunt formalia peccata, nihilominus in confuso et

generatim sumptae consuetudinario, quamdiu prava consuetudo ei libera est, imputantur, utpote in ea consuetudine tamquam in causa libera contentae.

188 f. Ex duabus igitur rationibus consuetudinario incumbit obligatio pravae consuetudinis tollendae. Ad quod saltem requiritur, ut peccator consuetudinarius peccata commissa detestetur, atque proponat, singulis sollicitationibus et tentationibus orituris, invocato Dei auxilio, resistere. Ita se praeparat ad consuetudinem exstirpandam eamque iam nunc reddit involuntariam. Quapropter indeliberatae actiones malae, quae abhinc ex contracta consuetudine oriturae sint, non amplius consuetudinario imputantur. Quod non est abs re poenitentem doceri, eo quod serio conanti solatio sit, cum e contrario timor eiusmodi subitaneis et indeliberatis actibus Deum offendendi poenitentem deiciat.

Hanc quam dixi pugnam contra pravam consuetudinem ex obligatione ineundam esse confessarius poenitentem docere debet, neque absolvendus est, qui ne ita quidem pugnare velit, cum serium non amplius peccandi propositum non habeat.

Praestat autem aliquid amplius facere. Ut antea monui, consuetudo actibus contrariis maxime decrescit. Quare qui magno animo contra vitia dimicare proponit, actibus vitio contrariis se exercebit, quantum prudentia christiana permittit. Ita sancti non vitia tantum, sed ipsas naturales inclinationes pravas heroice debellare consueverunt, libidinem dolore voluntarie sibi inflicto, gulam abstinencia et ieiunio, avaritiam liberalitate, superbiam humiliatione et sui abiectioe strenue subiugarunt. Verum quidem est consuetudinarios voluntatem bonam saepe languere eosque animi esse deiecti, atque multum saepe iam effectum esse, si animos conceperint ad peragenda, quae absolute sunt necessaria. Attamen paulatim saltem ad tentamen quoddam maioris pugnae animari possunt, ut minima quaedam voluntarii praestent

ex iis, quae tam larga manu et heroico animo sancti pro Deo constanter egerunt. Neque omnino censi debet manus Dei abbreviata, ut non possit etiam extraordinario modo aliquem peccatorem gratis suis tangere et ad excelsiora movere. Quod confessarius sollerter attendere debet, ne fervorem in suscipienda pugna contra peccatum exstinguat neve novitium fervorem nimis ebullire sinat cum periculo, ne cito refrigescat maiorque cedat tepiditati et languori.

Haec de consuetudine in se spectata. Sed cum ea saepe iungitur aliud peccandi periculum, occasionem dico. De qua, sive cum consuetudine peccandi iuncta est, sive non, plura sunt dicenda.

188 g. III. *Occasio peccandi et munus confessarii erga occasionarios.* Occasio, ut in Theol. mor.¹¹ II 617 notavi, est circumstantia quaedam homini extrinsecus adiacens, quae eum alliciat et pertrahat ad peccatum: prava inclinatio et consuetudo prava intrinsecus hominem illiciunt et ad peccatum sollicitant. Peccata ipsa, quae perpetrantur, saepissime tum internam causam habent pravam inclinationem tum causam externam aliquam occasionem. Externa enim circumstantia parum efficit, nisi interna inclinatio hominis ad malum feratur; vicissim interna illa inclinatio, ut transeat in actum, ab externa circumstantia pendet, quae occasionem praebeat et materiam peccandi subministret.

Circumstantia eiusmodi externa esse potest: alter homo, res, societas, ars et labor certus; immo totum hoc universum sensibus obiectum, innumeris et diversis rebus ita excitare potest sensibilem hominis appetitum, ut tentationem subeat contra dictamen rationis legemque divinam agendi. Maxime si sumis stimulos ad peccata venialia, innumerae res externae seu occasiones hominem circumstant, quibus allicitur, ita ut omnia venialia et minima peccata vitare homini sit impossibile. Verum ab his abstrahimus. Nam si in theologia morali sermo

est de occasione peccandi, per se sumitur occasio peccandi mortaliter.

Quae occasio mortaliter peccandi esse potest aut *remota* aut *proxima*. Verum quidem est esse multos et diversos gradus in hac re, ita ut occasio possit esse remota et remotior, propinqua et propinquior; at omnis occasio, quae non meretur nomen occasionis proximae sensu theologico, pro remota habetur, neque pro hac regulae illae valent, quae in vitandis occasionibus proximis solent proponi. Verum «proximam» occasionem non eam tantum sumere debes, quae grammaticali sensu proxima sit, ita ut nulla sit propinquior; sed quaecumque occasio tantam in hominem vim exercet, ut ei *sperare vix liceat* victoriam, proxima est dicenda, etiamsi una occasio non eadem certitudine peccatum secum ferat quam altera.

Distinguitur occasio *absolute proxima* et *relative proxima*. Prior vocatur quae pro omnibus hominibus communiter loquendo peccatum, ut explicatum est, secum fert; posterior quae propter particulares circumstantias certis tantum hominibus illud periculum creat.

Distinguitur porro occasio proxima *libera* et *necessaria*. Necessaria dicitur non solum quando nullo modo vitari potest, sed etiam quando vitari nequit sine *nimis gravi* incommodo vel damno, ita ut homini *moraliter loquendo* impossibile sit eam occasionem vitare seu removere. — Libera ea est, quam homo removere potest, magis etiam ea, quam sponte quaerit.

Neque minoris momenti est distinguere occasionem *continuum* et *non continuum*: prior dicitur occasio *in esse*, *non in esse* posterior. Est igitur occasio continua seu in esse ea, quae cum homine, de quo agitur, perpetuo vel quasi perpetuo sit coniuncta, v. gr. persona quam habitat et vivit, res quam detinet, officium vel ars quam exercet. Occasio non continua seu non in esse ea circumstantia est, quae, ut fiat occasio, singulis vicibus

adducenda vel adeunda sit, v. gr. caupona quam quis adeat, spectacula quibus intersit, femina ad quam se conferat.

Supra dictum est proximam occasionem eam esse, in qua positus homo victoriam de peccato se reportaturum sperare non possit. Ex quo patet tristem experientiam sane efficere posse, ut certam aliquam occasionem proximam esse *constet*, idque imprimis si quaeritur de occasione relative tantum proxima. Verum etiam patet experientiam nequaquam semper esse necessariam, ut certa quaedam res seu circumstantia pro occasione proxima sit habenda.

Ubi primum enim constat, res aliquas seu circumstantias, sive spectata natura humana lapsa sive spectata certi hominis fragilitate speciali, *graves tentationes* homini cieri: est veritas saltem theologice certa hominem propriis viribus victorem non posse existere sed graviter esse lapsurum. Ergo occasionem peccandi proximam adesse certissimum est, nisi Deus speciali gratiae auxilio vires auxerit. Auxilium autem gratiae Deus non iis, qui temere et sine causa periculo tentationibusque se exponunt, sed illis promisit, qui nolentes in periculo constituti et tentationibus impetiti humiles ad Deum confugiunt et cum fiducia eius rogant auxilium. Immo etsi quis saepius e periculo evaserit atque in tentatione sine peccato constiterit, occasionem in qua versabatur non fuisse nec esse occasionem peccandi proximam nondum constat. Fieri enim potuit, ut Deus ultra promissiones suas gratias auxerit, speciali providentia tentationem minuerit, idque imprimis quando homo ex inconsideratione et inadvertentia potius quam temere et mala fide tentationem et periculum subierat. Quare qui computare vult numerum lapsuum atque ex numero definire, utrum certum quoddam periculum fuerit et sit occasio proxima necne: incertum sane et fallibile statuit criterium. Si ex externa quadam circumstantia homo

vehementer sollicitatur, in ea diutius haerere tentationem creat *gravem* et occasionem peccandi facit proximam. 188 h. Quibus explicatis, iam indicanda est breviter obligatio, quae cuilibet circa occasionem peccandi proximam incumbit.

1. In occasionem proximam peccandi se conicere vel in ea, quae se offert, libere morari peccatum est; nam cum haec occasio ex se causa sit peccati secuturi, is qui vult causam, indirecte vult effectum seu peccatum; sed qui *vult* peccatum, eo ipso peccat.

2. Quare occasio proxima libera *vitari* debet, vel si adstat, debet removeri: in his circumstantiis expectare velle speciale Dei auxilium, quod praeservet a gravi lapsu, esset temere de Deo praesumere.

3. Si autem occasio illa est necessaria, media adhiberi debent, quae eam reddant remotam, quibus videlicet illecebrae atque vis seductiva minuantur, vel quibus vires ad resistendum augeantur. Quapropter imprimis curandum est, quantum fieri potest, ut adducantur alia adiuncta, quae periculum peccandi reddant levius; dein exorandus Deus est, maxime iam instante periculo vel urgente iam tentatione, ut gratia sua iuvet et det cum tentatione proventum (1 Cor 10, 13), atque quo gravius vel diutius tentatio urget, eo maiore instantia maioreque fervore Deus est orandus. Hoc modo eoque solo homo peccatum evadet atque occasionem alias proximam reddet sibi remotam.

4. Sed, ut iam antea dictum est, pericula etiam gravia pro diversis adiunctis possunt esse graviora et minus gravia, tentationes graves, vehementes, vehementiores; necessitas subeundi periculi potest esse maior vel minor; malum, quod cum periculo illo removendo coniungitur, potest esse grave vel gravius, animus ad usum mediorum et ad pugnam contra peccatum promptus vel minus promptus, in exsequendis propositis magis vel minus fortis et strenuus: unde facile patet non raro difficillimum

esse definire, quid in occasionibus vitandis vel diminuendis pro gravi obligatione singulis statuendum sit. Dubium enim esse potest, utrum certa quaedam occasio revera iam sit proxima, ita ut sub peccato gravi sit interdicenda; dubium esse potest, utrum adhiberi valeant media, quae periculum peccati satis diminuunt, necne; utrum spes sit fundata permovendi certum hominem ad fidelem mediorum usum, an remedia censi debeant inefficacia vel fidelitas et diligentia in usu mediorum efficaciorum habenda sit pro re desperata, ita ut gravissima etiam incommoda ut subeantur potius urgendum sit quam permittenda occasio continuata. In quibus dubiis solvendis maxima consistit difficultas pro confessario, si, quid liceat permittere, quid non liceat, discernere debet.

Nam si quid graviter illicitum fuerit poenitenti vel graviter praeceptum, atque poenitens quid omittere vel facere debeat cognoverit: confessarius absolvere nequit, nisi ab illicitis abstinere, praecepta adimplere poenitens serio velit. — Quodsi poenitens, quae facere vel omittere debeat, ex culpabili ignorantia nescierit, aut inculpabiliter quidem sed ita ut in peccatum formale lapsurus sit: confessarius eum docere debet et monere, monitum vero, si nolit obligationi satisfacere, non absolutum dimittere. — Si demum ex una parte ignorantia est et mansura est inculpabilis, ex altera parte graviter dubitatur, num monitio profutura sit, confessarius male aget, si non interrogatus ignarum doceat, cum potius debeat tacere.

Quae cum generales regulae sint de iis, quae confessarius circa poenitentem debet observare, per se etiam locum habent, quando agitur de occasione proxima declaranda vel prohibenda. Verum quia occasio proxima formale peccatum necessario secum trahit, de supprimenda monitione vix umquam sermo esse potest neque in iis casibus, quando occasio de qua agitur nondum eum

quidem gradum attingit, ut proxima dici certo debeat, brevi tamen proxima certe evasura est.

Quare: 1. Qui adire solet personam, conventum, domum, ubi saepius iam lapsus est aut ubi communiter *gravem* tentationem subit, illi, quando ei liberum est, non licet adire hanc personam, hunc conventum, hanc domum etc.; serio promittere debet se hanc occasionem esse vitaturum. — Si quando autem propter adiuncta moraliter non possit non adire, debet serio promittere se usurum esse mediis et cautelis, quae periculum omnino imminuant, v. gr. se velle moras ibi non trahere, necessarium negotium cito expedire, atque insuper quoties ita adire necessarium fuerit, se velle propositum non peccandi coram Deo renovare atque divinam gratiam protectionemque ex animo implorare.

2. Qui domi habet imaginem lascivam, cuius aspectu in pravas cogitationes et desideria trahitur, eam destruere debet. Qui habitat cum persona, quacum peccare solet, ab ea, si potest, se avellere debet. Quodsi non sit in eius potestate ab illa persona se separare: mediis uti debet orationis, mortificationis; evitare debet *familiarem* cum illa persona usum, neque solus esse cum sola; immo pro circumstantiis necessariae sunt minae denuntiationis apud dominum vel superiores vel ipsa etiam denuntiatio, cubiculi oclusio, realis iniuriarum propulsatio, auxilii per clamores imploratio. — Quae media etiam locum habent, si separatio non potest fieri ilico, sed propter fundatum diffamationis alteriusve gravis damni timorem aliquantulum debet differri.

188 i. Haec a poenitente praestanda esse neque eum qui praestare nolit posse absolvi clarum est. Id solum restat inquirere, possitne confessarius propositis et promissis poenitentis contentus esse, eumque qui promittat absolvere.

Ad quod, ut rite respondeatur, *primo* sumam occasionarium non recidivum, sed eum qui nunc primum mo-

neatur de obligatione vitandae occasionis. Quodsi apud eum agitur de occasione non continua, aliud nihil rationaliter postulari potest nisi seria poenitentis promissio non amplius adeundae occasionis. Dilata absolutio novas vires, quibus facilius stet promissis, non conciliat, sed absolutio collata. — At si agitur de occasione continua unica actione abrumpenda et resecanda, res longe alia est. Imprimis si in sustentanda ista occasione scandalum publicum est, haec sola ratio postulat, ut scandalum antea re sit sublatum, quam peccator saltem in ipso loco ad sacramenta possit admitti. Et quamquam sacramenta, ad quae publicus peccator admitti nequeat, antequam publicum scandalum sustulerit, proprie intelliguntur s. Eucharistia et similia sacramenta vivorum: nihilominus etiam absolute paulum dilata communiter cogendus est, ut citius et efficacius scandalum re ipsa auferat, peccandi occasionem removeat. Immo haec ipsa ratio, ut efficacius occasio peccandi removeatur, saepe confessarium movere debet, ut etiam, quando scandalum publicum non adest, sed occasio proxima est occulta, absolutionem differat, donec poenitens occasionem istam continuam non solum voluntate et proposito sed re removerit vel deseruerit.

Dixi, saepe confessarium id agere debere, non quod semper et in omni casu ita fieri debeat. Debet fieri, si in potestate poenitentis est occasionem statim removeere vel deserere, eaque, nisi remota fuerit, vehementer sollicitare seu magnas illecebras ad peccatum praebere pergat. Quod generatim fit, si agitur de contubernio alicuius, quocum sive quacum peccata luxuriae sint commissa. Luxuriae enim vitium hominem adeo constringit, ut conversatio cum ipso libidinis obiecto omnibus promissis et propositis fortior esse soleat neque post absolutionem acceptam separatio in effectum deduci: quapropter freno absolutionis nondum habitae sed post separationem sperandae homo luxuriosus contineri debet.

— Similiter in aliis occasionibus. Qui v. gr. adulterinas monetas vel sygraphas fabricavit atque machinam etiamnunc detinet, raro sane absolute donandus est, nisi *antea* revera machinam destruxerit.

Sed ne in eiusmodi quidem re adeo rigidus confessarius sit oportet, ut semper et in omni casu velit, obligationem auferendae occasionis esse impletam antequam absolute largiatur. Nam hac in re demum idem valet, quod in qualibet obligatione gravi, quam poenitens uno actu implere potest quidem et debet, hucusque tamen, cum monitus non fuerit, neglexit, v. gr. si cui incumbit obligatio compensandi damni, reparandae famae, reconciliationis faciendae. Adiuncta ea esse possunt, ut redire ad confessarium pro absolute postea accipienda poenitenti notabiliter gravius sit et magis incommodum, quam obligationem illam actu implere. Quodsi ita est, durius fuerit onus poenitenti ita augere, ut praeter illam obligationem reparandi damni etc., quae demum manet, altera gravior redeundi ad confessarium addatur: quare sufficiat sincera et gravis promissio, ut poenitens statim saltem absolute sacramentalem accipiat. Si s. Communio commode differri potest, dum obligationi reparandi damni, auferendae occasionis re satisfactum sit, haec differatur; alioquin serio promittenti etiam s. Eucharistia praebetur. — Si e contrario gravis obligationis impletio poenitenti durior est quam iteratus accessus ad confessarium: confessario prudentia dictat, ut prius postulet duriora, dein absolvat. Neque quod duplex onus poenitenti imponatur, confessarium deterrere debet; huius enim oneris ipse poenitens causa est non inculpabilis, cum non ignoraverit ante primum ad confessionem accessum occasionem esse removendam, reparandum damnum etc.

Qua in re ne erretur, id sane advertendum est, ab obiecto peccati occasionisque proximae, quod natura sua placeat, diuturna consuetudine multo magis placeat

et intime quasi concretum fuerit cum homine, actu se separare, saepissime obligationem longe gravissimam esse, a qua poenitens maxime abhorreat, ita ut arte quadam exquirat et augeat rationes, cur impossibile videatur vel omnino vel statim illud occasionis peccandi obiectum a se abicere. Neque semper mala fide poenitens ita agit. Natura humana quaerit rationes atque callide fallit occasionarium. Difficultates parvae imaginatione fiunt grandes, onus leve crescit in pondus immensum. Quapropter confessarius caveat, ne decipiatur rationibus, ob quas poenitens praetendat, impossibilem esse occasionem abscindere vel statim abscindere, praestare eam adhibitis remediis facere ex proxima remotam. Ne plane fidat dictis poenitentis, sed ipse inquirat; nisi rationes repererit fundatas, cur occasio non possit plene auferri, ne se flecti sinat a poenitente, sed insistat in occasione re auferenda. Si auferri quidem re occasio potest, at non statim, ipse tempus determinet, habita ratione circumstantiarum a poenitente sincere expositarum; perperam agit tempus relinquens arbitrio et bonae voluntati ipsius poenitentis. Tempus dilationis quod concedat, sit breve, attamen id quod sufficiat. Quodsi res paulum protrahenda est, inducat poenitentem, vel etiam imponat pro poenitentia, ut quotidie certis mediis orandi similibusque utatur, frequenter redeat ad sacramenta, neve id omittat, si quando contra propositum miser relapsus acciderit. Verum si ita factum fuerit, eo acrius urgenda et acceleranda est plena ab occasione peccandi separatio. Neque tamen propterea quod poenitens usu mediorum se per tempus servaverit a relapsu immunem, mutanda est prior separationis sententia: nisi forte agatur de occasione moraliter necessaria, quam ut, non obstante gravissima difficultate, poenitens actu relinqueret, confessarius non absolute praeceperat sed conditionate tantum, nisi videlicet emendatio re sequeretur: alias enim in occasione libera, dilatio quidem necessaria con-

cedi poterat atque interea spes divini auxilii non erat inanis; sed occasionis ultra necessitatem continuatio flammam libidinis denuo excitabit, et relapsus secuturus peior fit prioribus.

188 k. IV. *Relapsus in peccata et agendi ratio confessarii cum recidivis.* Relapsus relabendive periculum saepius tetigi. Sed iam ex proposito fusius de eo dicendum atque de agendi ratione, quam confessarius tenere debet cum recidivis. Complura iam praeoccupata sunt per ea, quae dicebantur de occasione et de consuetudine peccandi.

Relapsus in se non esse rationem, cur absolutio sacramentalis peccatori deneganda sit, ex promptitudine elucet, qua Deus iterum iterumque veniam dare paratus est. Si enim Christus Petro interroganti respondit, non septies tantum sed septuagies septies condonandam esse iniuriam a proximo illatam, in hoc divinam bonitatem et misericordiam delineavit, quae in venia danda non quaerat, quoties homo peccaverit, sed num serio respiscat et abhinc Dei amicus esse velit. Alias ne expediret quidem, ad frequentem confessionem fideles exhortari eosque monere, ut post lapsum quam primum in tribunali poenitentiae se sisterent, reconciliationem cum Deo nullatenus differentes. Non tamen nihil contra peccatorem relapsus arguit. Propter relapsus enim oriri potest dubium, an praeterita confessio fuerit sincera et bona; immo etiam dubium potest excitari circa praesentem dispositionem. Magis etiam relapsus ratio est, cur confessarius ad efficacem usum remediorum impellere et obligare debeat.

Dubia igitur modo dicta examinari et, quantum fieri potest, solvi debent. Dubium circa confessiones praeteritas, quod post aliquam indaginem remanet, practice solvendum est in favorem poenitentis, ita ut ad repetendas confessiones non debeat obligari, cum «in dubio standum sit pro valore actus». Dubium circa disposi-

tionem praesentem signis positivis a poenitente praebendis auferri debet, quae etsi non plane certum, tamen prudens et probabile omnino iudicium in confessario gignant de dispositione reipsa sufficiente; alias generatim absolutio non danda sed differenda est. Summa tandem prudentia opus est in indicandis praescribendisque remediis, quae relapsus caveant.

Sane qui relabitur brevi post peractam confessionem, idque sine pugna et resistentia contra tentationes atque frequenter, suspicionem ingerit de voluntate emendationis, quam conceperat, inertis, de proposito non firmo parumque sincero, atque ita de valore praeteritae confessionis merito potest dubitari. Quando igitur voluntas praesens non fortior apparet quam in confessionibus praeteritis, sed eadem debilitate languet: dispositio sufficiens manet *dubia*. Quapropter confessarii est exstimulare poenitentem, utrum forte augere possit signa bonae voluntatis et firmioris propositi. Quodsi conatus iste frustra adhibeatur neque confessarius prudenter iudicare possit poenitentem nunc melius dolere et emendationem proponere, absolutio regulariter differenda est, dum meliora sincerae voluntatis signa apparent. Dixi: «regulariter»; nam sunt casus extra regulam, in quibus secundum probatissimos theologos etiam in dubia dispositione absolutio danda est conditionate.

Nihilominus suspicio fundata contra dispositionem poenitentis non ex quolibet relapsu oritur, sed ex frequentiore seu iterato relapsu, aliis verbis: contra eum peccatorem, qui relabi soleat. Ille enim solus, qui a) saepius i. e. compluries post confessionem peractam idque b) sine serio emendationis conatu c) in eadem peccata relapsus est, recidivus vocatur sensu theologis usitato.

Qui igitur non multo post peractam confessionem relapsus quidem est, sed non sine seria pugna et post victoriam semel iterumque de peccato atque tentatione

reportatam: is non censetur recidivus sensu illo malo, neque ratio est, cur serio affirmanti se dolere de peccato atque emendare se velle fidem non adhibeam. Id tamen agendum est, ut statuatur saepius etiam ad sacramenta accedere, post lapsum quam citissime resurgere, ne peccatum non condonatum nova peccata post se trahat.

Cavere autem debet confessarius a quodam errore et deceptione. Sunt enim consuetudinarii, qui certis intervallis conscientiam deponere volunt atque hac ipsa intentione per octo vel quindecim dies ante statutum diem confessionis a peccatis studeant abstinere, quo possint signum bonae voluntatis afferre; paucis autem diebus vel una alterave hebdomada a confessione elapsis semper eodem modo ad pristina peccata redeunt. Periculum est, ne hoc agendi modo et poenitens ipse se decipiat et fallat confessarium; nam constans eiusmodi agendi modus longe abest a seria emendationis voluntate. Quapropter qui ita agere deprehenditur, omnino exstimulandus est, et nisi nunc meliora dispositionis signa ostendat, differendus. Verum a temporanea illa emendatione vel pugna contra peccata deduci possunt ad diuturniorem et absolutam emendationem; cum per tantum tempus per Dei gratiam potuerint a peccato cavere, facile iis ostendi potest, non esse impossibile se a peccato servare immunes, dummodo instanter implorent divinum auxilium; quod fieri potuerit per hebdomadas, fieri etiam posse per menses et ultra, sed frequenter novas vires esse hauriendas ex sacramentis saepe at cum bona praeparatione suscipiendis.

Verum qui ne id quidem perfecerunt, ut per aliquod temporis spatium a peccatis abstinerent, sed non obstantibus confessionibus iteratis semper eodem modo — fortasse iam per annos — in eadem peccata reciderunt, hi propriissime sunt recidivi, atque confessarius ad eos, quomodo tractet, specialiter animum advertere debet.

1881. Quodsi ille relapsus ex occasione externa libera ortus sit, signum habes satis fundatum, confessarium vel confessarios non semper fecisse, quod ipsorum muneris erat. Nam qui in eiusmodi occasione constitutus relabatur, mox debebat ad hanc occasionem deserendam seu auferendam omnino adstringi. Immo etsi non fuerit occasio ista omnino libera, sed aliquo modo necessaria, ita ut auferri non potuisset sine incommodo et labore: tamen postquam aliquoties in cassum factum fuerit periculum in ipsa occasione illa cavendi peccati, onus illud quod cum removenda occasione coniunctum erat, imponi debebat, atque per ipsam dilatam absolutionem poenitens erat cogendus, ut reipsa occasionem desereret. Si occasio erat continua seu *in esse*, secunda vel tertia vice confitenti absolutio erat differenda usque ad peractam separationem; si occasio erat *non in esse*, differenda ita erat, dum per certum tempus ab adeunda occasione abstinuisset. Solummodo si post longa intervalla occasio illa solebat redire, non per absolutionem dilatam sed per alia media voluntas poenitentis firmanda atque firmiter voluntatis signa quaerenda erant.

188 m. Quando autem relapsus frequentior sine externa aliqua occasione ex fragilitate interna provenerit, ante omnia inquiri debet, utrum adsit relapsus strictiore sensu necne: videlicet fueritne relapsus sine conatu et pugna, mox post confessionem peractam, remediis quae confessarius dedit vel omnino non vel languide tantum et negligenter adhibitis, an post confessiones per dies et hebdomadas conatus serius atque pugna contra vitium et tentationes exstiterit, voluntate non languente nisi paulatim post longius tempus, atque ita demum peccatum unum longam peccatorum seriem secum traxerit. — Posterius si obtinuerit, elaborandum est, ut poenitens saepius quam antea seriam voluntatem cavendi peccati atque divinae amicitiae servandae renovet, si fieri potest, per ipsa sacramenta, alias per seriam mentis recollec-

tionem, quasi vellet ad ipsum sacramentum sese praeparare, eamque coram effigie Crucifixi instituendam, et ut si quando contra spem infeliciter relapsus fuerit, statim seu quam primum per sacramentum poenitentiae reconciliationem quaerat neque ad alterum usque relapsus eam differat. Quodsi recidivus haec volens suscipit, relapsus etiam frequentiores non tantum contra eum praeiudicium creant, ut non possit denuo statim absolvi. — Si autem contrarium locum habuit, i. e. si peccator mox relapsus sit idque sine certamine et voluntatis conatu: huic peccatori sane serio in mentem reduci debet, in quanto versetur spirituali discrimine, quantopere deficiat in seria voluntate et proposito emendationis: quae si adfuissent, saltem conatum emendandi fecisset. Quapropter nisi *melioris* voluntatis nunc signa praebeat, absolutione nondum est donandus. Fortasse ipsum illud confessarii monitum atque minae non absolvendi efficient, ut peccator recidivus viresumat atque firmam tandem voluntatem ostendat. Si ita est, sufficere possunt solae minae pro futuro; alias minae exsequendae seu differenda est absolutio ad aliquod tempus. Neque tamen ita differenda est, ut poenitens animo despondeat; potius exstimulandus est, ut spem concipiat et viresumat ex sperato divino auxilio, quod nostra infirmitate atque adversarii viribus longe est superius. Animandus est hisce fere rationibus: contra consuetudinem inveteratam et diu nutritam grave quidem fore dimicare, at tam brevi pugna coelum dignum esse; post aliquem conatum laborem fieri leviolem; consuetudinem consuetudine esse vincendam; immo si quando adversarius noster diabolus tentationibus suis contra ipsum in pugna praevaluerit ipsumque in peccatum detruserit denuo, ne propterea omittat statuto die (post *octo* vel *quindecim* dies) ad confessarium redire. Praeterea docendus est vim et efficaciam contritionis perfectae.

Confessarius igitur, qui hoc modo laborat in disponendo poenitente, non raro id obtinebit, ut aut omnino non sit necesse absolutionem differre, aut post *brevem* dilationem absolutio dari possit. Si intra spatium statutum poenitens forte non omnino caverit a peccato consueto ex infirmitate orto, sed relapsus fuerit: id magnopere quidem erit dolendum, non tamen semper absolutio propterea denuo differenda. Nam si lapsus sequebatur seriam pugnam et victoriam aliquoties reportatam, voluntas quidem magis etiam exstimulanda est; at dari potest absolutio, si modo *propositum* adsit absolutum non amplius peccandi.

188 n. Exemplum sumi potest a sanctis viris et confessariis. Quorum duo referuntur a *Gaume*, Manuel des confesseurs n. 336 et 338. S. Bernardus refertur in confessionali incidisse in peccatorem infelicem, qui ne seriam quidem *voluntatem* concipere posse videbatur abstinendi a peccato mollitiei. Absolvi igitur nunc non poterat. Sanctus autem iussit adolescentem redire post triduum, atque isto saltem triduo sese continere in honorem SS^{ae} Trinitatis. Adulescens morem gessit et se continuit neque tamen paratus erat simpliciter peccato valedicere. Sanctus idem iubet facere secundo in honorem B. Mariae Virginis. Etiam id obtinet, neque insuper adulescens maiores ceperat animos et vires. Tertio iubetur in honorem s. Angeli custodis se continere. Quo experimento tantas cepit vires, ut iam proponeret, cum Dei gratia non per triduum solum sed semper a peccato abstinere. Adulescens solvebatur et emendatus erat. — Diversum agendi modum tenuit cum simili peccatore S. Philippus Neri. Erat adulescens similiter peccato ita deditus, ut vix non quotidie laberetur. Dolet tamen serio et emendationem promittit; a Sancto absolvitur, ea sola imposita poenitentia, ut post lapsum redire statim teneatur antequam labatur iterum. Adulescens id facit, saepe facit, at totidem eadem imponitur poeni-

tentia — post aliquot menses inveterata consuetudo evulsa erat atque prostrata, ex peccatore luxurioso adulescens evaserat quasi angelus puritate. Contra eiusmodi peccata quam frequentissimus recursus ad sacramentum poenitentiae remedium est fere necessarium. Quodsi qui ad illud recurrerit, bonam voluntatem ostendit atque pugnandi animum, absolutio ne saepius quidem relabenti neganda est.

1880. Difficilius utique est consilium capere, quid sit faciendum, quando relapsus, ex parte saltem, oritur ex occasione externa non ita libera.

Si occasio illa est *absolute* necessaria, qui in ea recidivus est, vix aliter est tractandus atque recidivus ex infirmitate interna. Unicum quod fieri potest, est, ut praescribantur remedia, eorum usus fidelis urgeatur, eaque augeantur, dum efficax evadat poenitentis emendatio. Sed si poenitens in usu remediorum fuerit negligentior et propterea relapsus non satis caveat, minis denegandae absolutionis aut ipsa absolutione denegata fidelior usus urgendus est.

Si occasio non absolute quidem necessaria est, sed necessaria moraliter, i. e. non sine incommodo et damno vere magno evitanda: in casu relapsuum magna opus est prudentia, ut rite statuatur, utrum sisti possit et quamdiu possit in praescribendo et augendo usu remediorum, quibus speretur evasuram esse occasionem ex proxima remotam, an et quando haec spes non amplius prudenter possit haberi atque poenitens obligandus sit etiam sub poena denegandae absolutionis, ut posthabito etiam magno damno occasionem revera deserat vel a se repellat.

Supra dictum est, esse regulam valde fallacem, ex solo numero lapsuum computato definire occasionem proximam, ac si esset quidem occasio proxima, quae cum decies adiretur, induceret novies vel octies in peccatum, dici vero nondum posset proxima occasio, si

quinquies vel sexies in peccatum induceret. Hic tamen addo, ex diverso illo numero lapsuum sumi nihilominus posse diversum modum tractandi peccatorem in occasione moraliter necessaria recidivum.

Verum utique est, qui volens sine causa gravi excusante occasionem adit, in qua ex experientia scit se frequenter lapsus esse, eum temere se in periculum conicere atque temeritate illa iam peccare, idque plus minusve graviter pro probabili praevisione lapsus secuturi. Si vero causa gravis accedat atque cautela adhibeantur et divinae gratiae protectio imploretur, longe aliter iudicandum est de ea occasione, in qua quis positus hucusque toties se immunem servaverit, quoties fuerit aliis vicibus victus, atque de ea, in qua fere semper peccaverit. Ut posteriorem denuo adire liceat, etiam adhibitis cautelis, rationes adeo graves esse debent, ut eam vitare moraliter quasi impossibile sit; ut denuo adeat priorem, ratio minus gravis sane sufficere potest.

Quae locum habent in cuiuslibet generis occasionibus etiam non continuis, maxime vero in continuis. Si quis enim circiter toties occasionis illecebris restitit tentationemque vicit, quoties aliis vicibus victus est, non est ad tantum onus damnumque subeundum obligandus, ut ab occasione illa se separet, quantum subire demum debet, qui vix non semper est lapsus; potius spes est, fore ut *diligentiore* usu remediorum vel *gravioribus cautelis* adhibitis occasionem illam reddat non amplius graviter periculosam. Media via hac in re incedere prudentia docere debet, non regula aliqua uniformis, ne ex una parte periculum minoris aestimetur et diutius permittatur, neve ex altera parte severius exigatur realis occasionis fuga, quando propter gravissimum onus cum fuga coniunctum iussi exsecutio sperari non possit, possit vero praescriptis cautelis et mediis, occasione manente, diminui eius periculum. Neque prudentiae suae naturali

tantum confessarius confidat, sed humili prece lumen impleret Spiritus Sancti.

Accidere sane potest, ut et occasio quaedam tantas subministret illecebras, et peccatoris voluntas experientia teste tam debilis et inermis appareat ad resistendum, ut confessarius sibi non possit non persuadere, difficilius omnino esse pro isto homine in occasione posito victoriam reportare, quam incommodum illud quantumvis grave demum subire, quod relinquendo occasionem subire cogatur. Id maxime valet in re luxuriae. Quod si ita est, confessarii est poenitentem exhortari, animare, paratum reddere ad onus illud fortiter ferendum et incommodum istud pro Deo subeundum, et quando eum paratum videt, celerem executionem urgere. Grave igitur incommodum, immo valde grave, aliquando imponere debet confessarius; neque tamen, quamdiu alia remedia possibile sunt, onus humanis viribus gravius: id enim esset hominem alioquin iam debilem in desperationem agere et in maiora atque frequentiora peccata detrudere. Ceterum semper debet confessarius poenitentis animum erigere et spe auxilii divini aeternique praemii onus alleviare. Etiam aliquando fieri potest, ut confessarius non audeat realem occasionis fugam utpote difficiliorem iniungere; sed ut poenitenti relabenti demum eligendum debeat proponere aut realem occasionis fugam aut diligentiore et efficaciore usum mediolorum, eique interim absolutionem differat. Quam numquam denegare vel differre recidivis, indulgentia est nimia; propter quemlibet relapsum denegare, severitas non toleranda.

188 p. Aurea verba sunt, quae *Leo XII*, cum iubilaeum anni 1825 ad orbem extenderet, Constitutione *Charitate* d. d. 25 Dec. 1825, ad confessarios fecit. Praestat haec repetere: «Habeat [confessarius] prae oculis documenta illa Ritualis Romani: videat diligenter sacerdos, quando et quibus conferenda, vel neganda, vel differenda sit absolutio, ne absolvat, qui talis beneficii sunt incapaces,

quales sunt qui nulla dant signa doloris, qui odia et inimicitias deponere, aut aliena si possunt restituere, aut proximam peccandi occasionem deserere, aut alio modo peccata derelinquere et vitam in melius emendare nolunt; aut qui publicum scandalum dederunt, nisi publice satisfaciant et scandalum tollant. Quae quidem nemo non viderit quam longe ab eorum ratione distent, qui, ut gravius aliquod audiunt peccatum, aut aliquem sentiunt multiplici peccatorum genere infectum, statim pronuntiant, se non posse absolvere: iis nempe ipsis mederi recusant, quibus maxime curandis ab eo sunt constituti, qui ait: ‚Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus‘; aut quibus vix ulla scrutandae conscientiae diligentia, aut doloris ac propositi satis videtur significatio, ut absolvere se posse existiment; ac tum demum tutum se cepisse consilium putant, si homines in aliud tempus absolvendos dimiserint. Si enim ulla in re servanda est mediocritas, in hac potissimum servetur necesse est, ne vel nimia facilitas absolvendi facilitatem afferat peccandi, vel nimia difficultas alienet animos a confessione et in desperationem salutis adducat. Sistunt se quidem multi sacramenti poenitentiae ministris prorsus imparati, sed persaepe tamen huiusmodi, ut ex imparatis parati fieri possint, si modo sacerdos viscera indutus misericordiae Iesu Christi, qui non venit vocare iustos sed peccatores, sciat studiose, patienter et mansuete cum ipsis agere. Quod si praestare praetermittat, profecto non magis ipse dicendus est paratus ad audiendum, quam ceteri ad confitendum accedere. Imparati enim illi tantummodo sunt iudicandi, non qui vel gravissima admiserint flagitia, vel qui plurimos etiam annos abfuerint a confessione — misericordiae enim Domini non est numerus et bonitatis infinitus est thesaurus —, vel qui rudes conditione, aut tardi ingenio non satis in se ipsos inquisierint, nulla fere industria sua id sine sacerdotis ipsius opera assecuturi; sed qui, adhibita ab eo

necessaria, non qua praeter modum graventur, in iis interrogandis diligentia, omnique in iisdem ad detestationem peccatorum excitandis, non sine fuis ex intimo corde ad Deum precibus, exhausta caritatis industria, sensu tamen doloris ac poenitentiae, quo saltem ad Dei gratiam in sacramento impetrandam disponantur, carere prudenter iudicentur. Quocumque autem animo sint, qui accedant ad ministrum poenitentiae, nihil ei magis cavendum est, quam ne sua culpa diffusus quisquam Dei bonitati, aut sacramento reconciliationis infensus discedat. Quare si iusta sit causa, cur differenda sit absolutio, verbis quibus poterit humanissimis persuadeat confessis necesse est, id et munus officiumque suum et eorum ipsorum salutem omnino postulare, eosque ad redeundum quam primum blandissime alliciat, ut iis fideliter peractis, quae salubriter praescripta fuerint, vinculis soluti peccatorum, gratiae coelestis dulcedine reficiantur.»

188 q. Nostra maxime aetate ante omnia cavendum est a nimia severitate. Cum enim fides languet atque religiosa exercitia facillime negliguntur, confessarius non raro rationem habet, cur dubie dispositum, qui alias nondum absolvendus sit, conditionate absolvat. Quem agendi modum quoad ipsos recidivos *S. Alphonsus* VI 432 IV pro certis casibus approbat his verbis: «Non posse absolvi sub conditione peccatorem recidivum in culpas letales, qui non probetur dispositus per signa extraordinaria, prout infra dicemus n. 459, nisi esset in periculo mortis, *vel nisi* — excipit *de Scildere* apud *Lacroix* (l. 6, p. I, n. 110) — *prudenter timeatur, quod peccator ille non amplius ad confessionem redibit et in peccatis suis tabescet.*»

Ita evenire sane potest — id quod contradictionem videtur continere —, ut absolutio differatur melius disposito, minus bene disposito, quamquam conditionate tantum, tamen detur. Nam sola ratio, cur dubie disposito

absolutio detur, timor est fundatus, ne dilata absolutio faciat rem peiorem. Qui timor maxime fundatur in defectu religiosi fervoris, quo poenitens laborare deprehenditur, id est, in dispositione valde debili, quae fortasse limites dispositionis sufficientis attingit, sed si inexpectata aliqua difficultate concutiatur, ruitura sit. Contra, qui peccatis quidem irretitus est neque tam firmum animum nunc prae se fert, ut confessarius certo fidere ei possit, sed qui nihilominus religionis exercitiis ita est addictus, ut onus illud iterum se confessario sistendi non adeo horreat: is tractari potest paulo severius quidem at etiam securius, ut dilata paululum absoluteione melius et fructuosius sacramentales gratias recipiat.

Ceterum non adeo frequenter medium differendae absoluteionis usui esse debere, ex ipsius *S. Alphonsi* doctrina elucet. Nisi enim agatur de occasionariis, qui, nulla obstante ratione, occasionem debeant deserere, ipse *S. Doctor* peccatores recidivos iterum iterumque absolvi posse docet, quando signa doloris praebeant extraordinaria.

188 r. Quae extraordinaria signa me hucusque non tetigisse, lectori mirum potest videri. Haec non praetermisi eo quod non tanti aestimem extraordinarii doloris manifestationem, sed quod difficulter definiatur, quid et quantum certa quaedam signa probent, neque ex solis illis signis poenitentis dispositio vera et sufficiens colligatur. Iuvant tamen non raro illa signa confessarium, ut dispositionem deprehendat. Generalia quaedam de signis doloris his videntur posse comprehendi:

1. Signum ordinarium doloris est seria poenitentis attestatio. Quae generatim sufficit ad probandam dispositionem, videlicet dum non adsit gravis causa contraria, ex qua conici debeat, poenitentem aut fallere aut ipsum falli.

2. Frequentior relapsus diminuit vim probandi, quam alias ipsius poenitentis assertio habet. Etsi enim non

ilico inferri possit, poenitentem velle scientem fallere, tamen suspicandum est, ne ipse fallatur in aestimanda propria sua voluntate eiusque firmitate non amplius peccandi. Quapropter confessario videndum est, num quid deprehendere possit in poenitente, quo vis probandi bonam voluntatem augeatur. Atque momentum eo maius et gravius inquirendum est, quo graviores sunt circumstantiae, quae nudum poenitentis de se testimonium reddant suspectum.

3. Quae et quanta signa exigi debeant ad testimonii vim augendam, absolute dici nequit, sed in singulis casibus prudenti confessarii aestimationi id relinquitur.

4. Adiumenta ad discernendam seriam poenitentis voluntatem etiam post iteratum relapsu praebent ea quae dicuntur signa extraordinaria, quae enumerata habentur apud *S. Alph.* VI 460 et in editoris *Theol. mor.* II¹¹ 549. At etiam ea signa non praebere certum in omni casu argumentum, iam ex eo patet, quod *S. Doctor* ex iis modo magis modo minus certam et probabilem sufficientis doloris demonstrationem sumi posse tradat.

Quae hic in genere de consuetudine peccandi, de occasione, de relapsu dicta sunt, ad singula peccatorum genera et occasiones facile applicantur. Remedia opportuna et varia in hoc ipso opere supra a n. 56 sqq et n. 188 copiose subministrantur. Quapropter finem imponere liceat ad paucas sententias contrahendo quae fusius disputata sunt:

188 s. V. *Brevis dictorum collectio.* 1. In occasione continua libera pro regula esto, ut poenitens non absolvatur, ne prima quidem vice, antequam occasionem reipsa removerit: excipe, si quando ex una parte poenitenti notabiliter gravius sit ad recipiendam absolutionem redire, quam occasionem revera relinquere, neque ex altera parte ratio sit promissis poenitentis diffidendi, eo quod numquam promissis suis confessarium fefellerit, sed nunc prima vice illa peccata confiteatur.

2. Similiter differenda est absolutio in occasione non libera ad urgendum fidelem usum remediorum praescriptorum, si peccator *recidivus* una alterave vice contra promissum in iis adhibendis negligens fuerit: quod non solum de occasione continua, sed etiam de occasione valeat quae dicitur *non in esse*. Si de prima absolutione hominis agitur, qui constitutus est in occasione non libera sed necessaria, haec dari potest post seriam confitentis promissionem.

3. Si occasio libera quidem non est, at neque plane inevitabilis, contra recidivum demum pronuntianda est realis ab occasione separatio, etiamsi sit cum magno incommodo vel damno coniuncta, quando experientia docuit, serium et constantem remediorum usum aut eorum efficaciam sperari revera non posse.

4. Si sine externa occasione frequens relapsus ex interna fragilitate oritur, potius quam differenda absolutio peccator inducendus est ad usum efficacium mediorum, quibus tentationis impetus minuatur, augeatur animus ad resistendum. Quibus si poenitens fideliter utitur, pro remedio fere necessario ad confessionem quam frequentissimam exhortandus, et si dispositus sit, absolvendus est. Qui vero in diligentia vel bona voluntate utendi mediis praescriptis defecerit, illi ad tempus etiam absolutio deneganda seu differenda est.

5. Eodem modo in absolutionem potius inclinare debet confessarius, quando agitur de occasionario in occasione, quam plane nequit vitare, si modo poenitens denuo serio emendationem proponat et fidelis existat in usu mediorum praescriptorum; nam tum fieri nequit, ut emendatio paulatim saltem non perficiatur. Alias autem etiam ille aliquando non absolutus dimittendus est, ut hoc modo magis strenue contra peccatum resistere discat. — Ceterum nostris temporibus valde raro expedit negare vel differre absolutionem, nisi plane necessarium fuerit.

6. Ante omnia confessarius conari debet, ne umquam peccator deiecto animo et quasi desperabundus e confessionali recedat, sed ut spem firmam concipiat in divinam gratiam atque novos animos sumat ad sustinendam et ineundam pugnam contra tentationes et vitia. Quare ne opprimat peccatorem umquam poenitentiis, sed eas imponat diversas non solum pro numero et qualitate peccatorum a poenitente commissorum, sed etiam pro eius vitae statu atque circumstantiis, in quibus versetur, atque imprimis pro eius spiritualibus viribus vel debilitate. Erigenda est voluntas bona at debilis atque paulatim firmior reddenda, non exstingui debet vel frangi.*

CAPUT II.

De confessario poenitentis, qui longo tempore confessus est invalide, vel de eo anxius est aut generalem confessionem facere desiderat.

QUAESTIO I.

Quomodo agendum cum eo, qui sacrilege diu confessus est.

189. Resp. I. Cum eo, qui confessus est invalide aut de eo timet ob peccatum aliquod omissum, ita fere agendum est: 1. Moneatur, ut confiteatur commissa ab ultima confessione et tunc addat peccatum omissum. 2. Interrogetur, utrum reticens peccatum sciverit esse mortale, vel id putaverit vel certe dubitaverit, necne. Si neget, quaeratur, num postea aliquo tempore illud tacuerit putans esse mortale aut cum dubio tacuerit. Si hactenus nec scivit nec dubitavit, non est opus aliquid repetere; si autem aliquo tempore scivit aut dubitavit, ab eo tempore repetendae sunt confessiones, quia fuerunt invalidae; confessiones autem praecedentes dubium aut ignorantiam vincibilem non ideo fuerunt invalidae. 3. Si scivit tantum in genere esse malum, non distinguens gravene an leve esset, non celaturus, si scivisset esse

grave, probabile est non esse opus repetere confessiones, quia probabiliter tantum peccavit venialiter, nisi tamen ipse putasset esse obligationem gravem confitendi, vel de eo dubitasset, de quo interrogandus est; nihilominus tutius semper est repetere confessiones, quia forte exercite apprehenderat malitiam gravem. 4. Si sciens esse peccatum mortale vel de eo dubitans illud tacuit, interroga, quoties memor illius peccati confessus sit et communicarit vel quoties solitus sit intra annum confiteri et communicare, num singulis mensibus etc. Illae enim confessiones omnes repetendae sunt, non tamen eae, quas immemor illius bona fide fecit, si aliunde nihil defuerit. Accidere tamen potest, ut nesciat, quae peccata commiserit tempore illo, quo bona et quo mala fide processit, proin a quibus absolutus sit aut non sit, in quo casu inducendus est, ut generalem a tempore peccati omissi confessionem faciat. Porro, si reticuit ex verecundia aut cum gravi remorsu conscientiae, censendus est satis advertisse, esse peccatum grave illud omittere. 5. Si semper fuit memor illius peccati, ideoque semper sacrilege est confessus, interrogandus est, quoties in illo statu per annum solitus sit confiteri et communicare. Et tunc, si semper eidem confessario sit confessus, qui adhuc memor sit mortalium peccatorum et status poenitentis saltem in confuso, sufficit ut dicat: Accuso me de peccatis omnibus v. gr. ab hoc triennio commissis, ex quo per annum v. gr. vicies solitus sum confiteri et communicare. At si confessarius non sit amplius memor mortalium, ne in confuso quidem ullo modo statum poenitentis sciat vel brevi interrogatione cognoscere possit, aut si poenitens semper alteri est confessus, tenetur omnia repetere quoad numerum et quoad speciem simulque addere quoties sacrilege confessus sit et communicaverit. Si aliquoties confessus sit alteri, haec omnia repetenda sunt in numero et specie, non ea, quae est confessus apud praesentem confessarium et quorum is

in confuso saltem memor est. 6. Si confessarius deprehendat confessum multis annis sacrilege non praeparatum ad confessionem generalem, iubeat eum confiteri, quae occurrunt memoriae, examinet illum de magis obviis, ut sic aperto ulcere et diminuta verecundia facilius redeat; deinde moneat, ut circa reliqua magis se examinet, nam tam subito omnium recordari non potest; demum dicat, ut redeat designato tempore pro complenda confessione, addendo, modo non absolvi eum pro maiore sua quiete futura, atque ita bene animatum impertita benedictione dimittat. Quodsi non posset redire, nec putaretur alteri facile confessurus, adiuvandus esset examinando illum per praecepta decalogi, Ecclesiae, peccata capitalia, monendusque, si forte deinde peccata in mentem venerint commissa a tempore primae sacrilgae confessionis, ea confitenda esse; demum ei iniungatur pro poenitentia, ut proxima occasione, praevio diligenti examine confiteatur, si quid occurrerit, quod omissum et confitendum sit. 7. Pro examine talis poenitentis notandum est, numerum peccatorum internorum melius conici ex consuetudine et tempore, quo in illis haesit, ea iterando in septimana vel mense toties vel toties, quam ex relatione poenitentis¹. In peccatis autem externis expedit primo

¹ Quoad peccata interna ne eum quidem numerum semper exquirendum esse, auctor est P. Segneri, Instructio confessarii c. 2. En eius verba: «Quando certus numerus sciri nequit, sufficit probabilis; perquire in genere tempus, quo peccato alicui fuerunt dediti; sciscitare, quoties per mensem aut hebdomadam illud committere sint soliti. Immo circa quosdam actus internos, quales sunt odii, luxuriae, nihil attinet (saltem ordinarie), in longioribus confessionibus ita rigide frequentiam examinare, quia plerumque explicari non potest absque periculo errandi sive per excessum, sive per defectum; sed satis erit habere rationem temporis, quanto quis in discordia vixerit, vel mulieri fuerit familiaris. Neque enim novum est, res quae ad calculum solent numerari, expendere ad mensuram. Ita quis est qui ab oeconomio tempore messis exigat granorum numerum? Rectius integros acervos modis admetiri mos habet.» Quae ultima verba, quamquam cum quadam exaggera-

proponere magnum numerum, quem si poenitens affirmet, augeatur paulatim, quaerendo, an non forte saepius, tot vicibus? Si neget illum magnum numerum, proponatur paulo minor addendo semper circiter, donec aliquando tandem aliquid affirmet. Denique confessarius magis laboret de vero dolore et proposito ab eiusmodi hominibus eliciendo, quia in eo periculosior et frequentior est defectus.

190. Resp. II. Si poenitens nihil quidem voluntarie omisit, attamen timet, ne invalide sit confessus, indaganda est causa illius timoris et conditio poenitentis; ac I. quidem, si timet ideo, quia longo tempore haesit in consuetudine peccandi graviter, putatque defuisse saepe dolorem et propositum, utiliter faciet confessionem generalem, saltem incipiendo ab illo tempore, ex quo merito timet. 2. Si est scrupulosus et inaniter timet, ordinarie permittendum non est, ut confessionem generalem faciat, praesertim si bene vixit, aut malae vitae semel confessionem generalem fecit. 3. Etsi scrupulosus non sit, si tamen moraliter non est certum, eum antehac invalide esse confessum vel peccata non explicasse debite, obligandus non est ad confessionem repetendam, quia possessio est pro confessione, cuius valor, cum adesse debuerit, praesumendus est, nec delictum praesumitur. Unde, quamdiu probabile est, eum antehac confessum esse valide, non tenetur confessiones repetere; est autem probabile hoc ipso, quod aliquando de vita praeterita cum morali diligentia recogitaverit et confessus sit. *Lacroix* l. 6, p. 2, n. 1221 et n. 1883. 4. Si hucusque fuit semper timoratae conscientiae solitusque se bene praeparare, nec voluntarie aliquid omisit, prudenter praesumitur, semper eum bene confessum esse, quia ex com-

tionem dicta, indicant tamen non nimium debere esse confessarium in inquirendo numero talium peccatorum, in quibus poenitens quasi continuo haeserit.

munitur contingentibus prudens est praesumptio. At si non fuit timoratae conscientiae, sed consuevit negligenter se praeparare, praesumptio est contra ipsum, ideoque tenetur repetere confessiones, de quarum valore dubitat. Quamquam non expedit semper, quando quis advertitur male confessus, statim eum monere quasi de confessione generali facienda, praesertim si poenitens sit plane rudis vel anxius, pudibundus, quia hoc quosdam nimis perturbat, putantes impossibile esse omnium recordari. Itaque in hoc casu confessarius dicat poenitenti: Numquid libenter pro quiete animi tui vis omnia peccata totius vitae confiteri, quae modo potes? Si annuat, percurrat praecepta, peccata capitalia, occasiones et occupationes poenitentis, et sic eliciat ex ipso quasi non advertente confessionem generalem; deinde interroget, num sit praeterea aliquid, quod conscientiam gravet; demum studeat intelligere numerum Communionum et confessionum, quae forte sacrilegae fuerunt. Talis non satisfacit quidem annuae confessionis et Communionis praecepto; at pauci ad hoc attendunt.

QUAESTIO II.

Quomodo agendum sit cum eo, qui vult generalem confessionem facere.

191. Resp. Cum eo, qui non tenetur, vult tamen generalem confessionem instituere, sic procedi potest: 1. Etsi per se non tenetur peccata ab ultima confessione commissa distinguere ab aliis iam accusatis, quia omnia vult subicere aequaliter et confusio substantiam actus non mutat: saepe tamen melius est ea distinguere, tum quia circa ea, quae numquam confessus est, communiter magis est poenitens examinandus, tum quia sic melius intelligitur, qui sit status praesens poenitentis et quae media necessaria sint contra relapsus, si forte ab ultima confessione frequenter relapsus sit in idem peccatum. 2. Non sit confessarius importunus in exquirenda specie et numero [ex confessionibus praeteritis], nisi poenitens velit, quia, cum semel,

ut suppono, sit bene confessus, necesse non est novam molestiam facere, nisi videatur id expedire ad maiorem poenitentis quietem. 3. Si semel fecit confessionem generalem exactam de iuventute, incipiat ab ultima generali, omittendo antecedentia, nisi quid esset, quod magis gravaret et quod vellet ad solatium addere. 4. Qui in peccatis luxuriae vixerunt, iis una tantum vice permittenda est confessio generalis, ne sordes saepius movendo phantasiam rerum turpium speciebus magis impleant et se iterum inquinent; una itaque confessio ut accurate fiat permittatur iis, ac deinceps quotannis generaliter poterunt confiteri et in genere tantum se accusare de illis. Nec expedit talibus suadere confessionem generalem, antequam impetus illius vitii sit repressus, nisi tamen aliunde sit *obligatio*. 5. Qui peregit confessionem generalem post diligens examen, non tenetur amplius recogitare de praeteritis, sed ubi certus non est se aliquid omisisse, praesumere potest se statum suum satis exposuisse; alias enim, cum omnium quae fecimus recordari non possimus, numquam esset confitendi finis, dum hoc anno hoc peccatum, alio alia recurrant, quae quomodo confessi simus, non meminimus. Permitti tamen expedit, ut ter quaterve postmodum quae incidunt confiteatur, si dubitat, an ea sit confessus, maxime si non fuerit timoratae conscientiae; sic enim magis purgabitur anima et quieti consulitur. Demum moneatur, ut sollicitudinem in eo ponat, ut Deo sincere serviat et iniurias compenset.

CAPUT III.

De confessario fatui, surdastri, muti vel ignotae linguae.

QUAESTIO I.

Quomodo sit agendum cum fatuo.

192. Resp. Cum plene fatuus capax non sit actuum supernaturalium, etiam capax non est absolutionis. Semi-fatuus autem, quando capax est peccati et actuum super-

naturalium, absolvi potest, et quidem secundum *Gobat* singulis mensibus, si hic et nunc iudicetur habere saltem imperfecte actus ad poenitentiam necessarios. In dubio, sitne fatuus an semifatuus, disponi debet, quoad fieri potest, saltem in articulo mortis, et absolvi sub conditione. Ut non censeatur plene fatuus, debet distinguere posse inter bonum et malum morale, cuius signum sufficiens non est, si revereatur clerum, aliqua mandata rite exsequatur, genua flectat, pectus tundat; quia haec facere potest destitutus usu rationis, eo quod videat ista ab aliis fieri. Alia proinde signa esse debent, qualia indicavi supra de pueris n. 100. Stante tamen dubio absolvi potest in Paschate, ne anima, si forte in mortali fuerit, periclitetur. Quodsi quis delirat in una re et prudens est in aliis, capax est absolutionis, quia defectus in una oriri potest ex impressione forti secundum dicta n. 100.

QUAESTIO II.

Quomodo cum surdastro, surdo et muto agendum sit.

193. Resp. I. Surdaster confessario ignotus, qui instrui non potest neque examinari, quin circumstantes audiant, ducendus est ad locum separatum, neque praesumi semper potest, quod putat *Gobat*, tales esse contentos et ex hoc ipso, quod in tali loco velint confiteri, facere potestatem confessario loquendi ea, quae ad absolutionem spectant, licet ab aliis audiantur; multi enim putant se sic confiteri, ut opus non sit interrogatione. Si confessario autem nota esset innocens vita surdastri, posset absolvi iniuncta poenitentia, ostendendo rosarium vel digitos, prout inter ipsos convenerit, ita tamen, ut alii non advertant gravem, si forte detur, poenitentiam. *Sed si confessarius in decursu longae confessionis, quam ex magna parte iam audivit, demum animadvertit, poenitentem esse surdastrium, eum vix potest coram adstantibus in locum remotum ducere vel

monere, ut alio tempore redeat; nam eo ipso aliis facile ingereret suspicionem peccati gravis auditi, quod necessariam faciat ulteriorem indagacionem. Quapropter nihil relinquatur, nisi ut audiat poenitentem eique signis imponat poenitentiam, eamque talem, quae qualis sit ab aliis non possit percipi, nisi levis sit omnino; dein absolvat. Haec ita agi debent, ne violetur sigillum sacramentale. Aliter, si confessarius ab initio advertit, poenitentem esse surdum. In quo casu id publice manifestare potest adstantibus, atque surdum seu surdastrium vel deducere in locum remotiorem, ubi statim eius confessionem audiat, vel iubere eum alio tempore redire, quo commodius sine teste confiteri possit. *Ballerini-Palmieri* (Opus theologicum morale V³, n. 234) dicit: «Si accedant in ecclesia, . . . semper in dubio consulendum potius sigillo sacramentali quam integritati. Et ideo non interroget de numero nec de aliis, et in imponenda poenitentia leve aliquid iniungat, ne sit suspicio gravis culpae. — Neque exigi debet, ut mulieres veniant hora intempestiva, qua nemo alius sit in ecclesia; tum quia periculum non abest revelationis, tum etiam ob honestatem.» *

194. Resp. II. Mutus, qui non est surdus, iuvandus est per interrogationes, quibus per signa respondere potest. Si, postquam didicit scitu et creditu necessaria, talis factus est, absolvi non potest, nisi scripto¹ vel signo se accuset et dolere ostendat. In articulo mortis praesumitur facilius dedisse signum. Mutus, qui scribere potest, monendus est iuxta communem opinionem, ut per scripturam confiteatur, nisi per signa satis possit. Quodsi scribere nesciat, possit autem per signa indicare numerum et speciem, ad hoc tenetur; et si forte unus

¹ Sed scripto confitendi *obligatio* tam parum adest quam confitendi per interpretem, cum ex natura sua sit aliquo modo publica, vel periculum sit ne publica evadat. Cf. *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 233.

confessarius ea non recte intelligat, debet accedere ad alium, si quis sit, qui ea prae reliquis intelligat; si non potest, iuvandus est, quantum fieri potest, et absolvendus, si plus haberi non possit, licet tantum in genere se peccatorem fateatur. Quodsi sciret legere, possent ei quaestiones in scripto proponi et poenitentia eodem modo praescribi.

195. Resp. III. Si surdus idemque mutus ad confessionem adducitur, inquiratur prius a ductore, qualia doloris, accusationis et peccatorum signa soleat dare; postea in locum separatum deductus ex signis examinandus est; intellecto uno alterove peccato, si plus obtineri non potest, exhibens signum doloris absolvi potest, quia in tali casu integritas materialis confessionis non requiritur. Caveat autem confessarius, ne si unum alterumve signum non satis intellexerit, postea alios interroget, quid illo signo mutus indicare velit, quia facile aget contra sigillum, cum sic alii intelligant, quae peccata poenitens voluerit significare confessario. Putant quidem aliqui, surdum eundemque mutum a nativitate incapacem esse absolutionis, eo quod nequeat habere actus supernaturales fidei et spei; at cum capax sit peccati, agnitionis Dei et vitae aeternae, quae per signa et lumen naturae discit, credere licet, Deum, qui omnes vult salvos fieri, supplere suis inspirationibus, dareque fidem saltem generalem, atque ad actum spei excitare. Hinc *Gobat* tenet, surdum et mutum posse etiam saepius absolvi extra articulum mortis. **S. Alphonsus* (Prax. confess. n. 102) recte quidem notat, eiusmodi hominem absolvendum esse *conditionate tantum*, nisi moraliter constet eum instructum et dispositum esse. — Ceterum nostra aetate si agitur de surdo eodemque muto, qui in instituto pro eiusmodi hominibus erecto instructus est, ille bene doceri potest et usque ad acumen ingenii evolvi. Quare, etsi ipse confessarius conversationem cum eiusmodi homine non intelligat, facile tamen percipiet signa

doloris et accusationis et satis certus evadere potest de dolore aliisque poenitentis actibus.*

Putat *Lacroix*, surdum eundemque mutum et caecum a nativitate habendum instar perpetuo amentis et solius baptismi esse capacem, quia non apparet, quomodo signum dare possit in ordine ad absolutionem obtinendam. *Haec quoque et sequentia valent de iis solis hominibus ita miseris, qui educationem, quae arte haberi potest, non habuerunt. Nam nostra aetate industria humana et proximi amor artem educandi et instruendi adeo excoluerunt, ut ne homines surdos quidem eisdemque mutos et caecos excludat. Quodsi igitur eiusmodi miser homo sufficientem habuit educationem, nulla est ratio, cur a sacramentis exclusus maneat sive in vita sive, idque multo minus, in morte: utut in multis casibus confessionis integritas manca manere debeat.* Si autem factus sit talis post usum rationis, inungendus est et etiam absolvendus, si det signum doloris aut saltem christiane vixerit; poterit talis disponi per signa, si antea saepius sit confessus et Eucharistiam perceperit, v. gr. manu ipsius signum crucis in pectore formando, pectus tundendo, manus coniungendo easve adiungendo stolae vel superpelliceo, faciendo circulum in eius ore vel lingua, ut sacerdotem adesse agnoscat et moneatur de Eucharistia percipienda. Haec si nihil prosint, inungendus est, inquit *Lohner*; sed non video, cur absolvi non possit sub conditione, si christiane vixerit, putatque *Lacroix* (l. 6, p. 1, n. 651 et p. 2, n. 1875), etiam posse ei dari Eucharistiam pro Viatico.

QUAESTIO III.

Quomodo cum poenitente ignotae linguae sit agendum.

196. Resp. Si confessarius scit linguam principalem poenitentis, v. gr. germanicam vel gallicam, etsi nesciat certos modos loquendi poenitentis, v. gr. flandricum vel leodiensem vel vallonicum, putat *Gobat*, eum licite

posse se exponere excipiendis confessionibus talium. Verum extra casum necessitatis, nisi per circumlocutionem et explicationem intelligere possit materiam confessionis necessariam, videtur teneri prius discere modos illos loquendi; alias sine iusta causa negligitur integritas materialis confessionis¹. Si autem ob imperitiam linguae confessarius nequeat percipere omnia mortalia peccata, mittendus est poenitens, si commode fieri possit, ad alium, linguae peritum; si vero sine gravi incommodo remitti non possit et saltem unum peccatum certum indicaverit, absolvi potest in tempore, quo praeceptum urget vel necessitas, qualis etiam est status peccati mortalis hominis itinerantis, qui brevi tempore confessarium habere non possit; nam tunc sufficit integritas formalis. Tenetur tamen poenitens mortalia, quae modo a confessario non fuerint intellecta, data occasione, alteri confiteri. Hinc etiam potest nunc tacere peccata, quae certo novit non intelligi. Quodsi habeat sola venialia, potest adire confessarium minus peritum linguae, neglecto altero secundum *Gobat*, qui putat etiam blaesum, cuius omnia gravia peccata non intelligantur, deficiente alio confessario, absolvi posse tempore iubilaei cum onere se sistendi alteri, a quo intelligi potest, ut reliqua confiteatur. Denique si confessarius plane non intelligit linguam poenitentis, potest hic absolvi in necessitate, si se accuset per signa in genere. Quodsi se velit accusare per interpretem, ad quod tamen saltem extra periculum mortis non tenetur, ut habet sententia communis (apud *Lacroix* l. 6, p. 2, n. 1190), potest hoc ita fieri, ut interpres interrogationes confessarii proponat poenitenti,

¹ In re non videtur esse differentia inter auctorem et *Gobat*. Nam etiam posterior hoc modo rem intelligit et intelligere debet, ut confessarium et poenitentem sumat ita linguae atque loquendi modorum gnaros, ut necessaria inter se loqui et intelligere possint. Quodsi non possint, sane sola necessitas excusat, ita ut imperfecto modo liceat confiteri seu ut melius sit non integre quam nullatenus confiteri et absolvi.

et hic stantis post se confessarii manus digito premat, quando reus est, et repetito attactu etiam exprimat numerum.

*Per interpretem confiteri, cum non sit modus a Christo praescriptus, consilium quidem est, non est obligatio. Quapropter *S. Alphonsus* VI, n. 479 de nostro casu ait: «Sed etiam tempore mortis probabile est, eum non teneri . . . nisi infirmus dubius sit de contritione . . . ; sufficit tamen tunc dicere unum veniale.» Videlicet non vi praecepti confessionis, sed vi praecepti non relinquendi in dubio negotium salutis aeternae, tenetur moribundus curare, ut sit in statu gratiae. Quod facere potest per actum perfectae caritatis seu contritionis, cum convenienter confiteri non possit, aut per absolutionem sacramentalem utcumque valide susceptam, ad quam requiritur, si confessio integra fieri nequeat, aliqua confessio, quamvis sit solius peccati venialis, si modo huius peccati serius dolor concipiatur cum proposito cum hoc peccatum tum quaelibet mortalia peccata vitandi. — At tamen confessio, quae sufficiat ad absolutionem, fieri melius etiam potest per signa, etiamsi sint tantum generalia. — Res satis declarata est per decreta S. Officii et S. C. de Prop. F. Videlicet

I. S. C. de Prop. F. coram SS^{mo} habita die 6 Septembris 1630 decrevit: «eos, qui volunt sponte per interpretem confiteri, nec aliter possunt, non debere prohiberi; sufficet praecavere abusus et scandala, ut interpretes moneantur de obligatione ad observantiam secreti.» Collect. S. C. de Prop. F. n. 951.

Verum *obligatio* adhibendi interpretis non est, etsi sine eo confessarius non intelligat nisi peccata in genere. Habetur 2. responsum S. Officii d. d. 28 Februarii 1633: «Utrum in regionibus longinquis catholicus, multis annis inconfessus, signis dumtaxat ob idiomatis defectum petens absolutionem, possit absolvi absque ope interpretis?» Responsum: «Non opus esse interprete in casu pro-

posito, sicut etiam posse et debere absolutionem peccatorum impertiri exhibenti signa, quae potest . . . dummodo sufficiant ad exprimendum aliquod peccatum in specie. In casu vero, quo quis conatur, quantum potest, exhibere signa peccatorum in specie, nequeant autem omnino intelligi, absolvi posse per solam manifestationem peccatorum in genere.» *Ballerini-Palmieri* l. c. ex *Bucceroni*, *Enchirid.* 160.

3. Responsum S. Officii d. d. 10 Februarii 1668 monet: «Missionarii cum poenitentibus, quorum idioma ignorant, agentes *hortentur* illos adhibere interpretem, per quem confiteantur omnia peccata: quodsi hoc nollent, saltem confiteantur *aliqua per interpretem*, et reliqua per nutus et signa, quantum possunt: quodsi nulla velint per interpretem confiteri, confiteantur per signa omni meliore modo quo poterunt, sicut fit in mutis; sed missionarii curent addiscere de unaquaque lingua ibi usuali illa pauca verba, quae sunt necessaria ad explicanda praecipua peccata.»*

CAPUT IV.

De confessario haeretici convertendi vel conversi.

QUAESTIO I.

Quomodo agendum cum haeretico ad Ecclesiam volente admitti vel admisso.

197. Resp. I. Si quis catholicam fidem amplecti et instrui desideret, i. excipiendus est cum magna caritate et benevolentiae significatione et amice interrogandus, quomodo haec ei gratia obtigerit, qua de causa religionem suam velit deserere et catholicam amplecti. Quamcumque causam affert, cautela opus est, quia sunt homines fraudulentissimi, qui sub velamine pietatis quaerunt non salutem animae et veritatem, sed sustentationem aliaque temporalia, hisque obtentis postea male vivunt et ad vomitum revertuntur, ut docent exempla tam in Iudaeis quam in haeticis. Proinde primo excitandus

est, ut quaerat regnum Dei, reliqua ab ipso cum fiducia exspectet, qui quaerentes et diligentes se non deserit, non tamen auxilium in temporalibus statim ei promittendum est.

198. 2. Si his peractis insistat proposito, indagari debet, sitne haeticus materialis tantum, an formalis et pertinax. Formalis erit, si sciens et volens adhaesit errori alicui contra veritatem fidei catholicae, postquam hanc sufficienter sibi propositam agnovit atque scivit, eam sustineri a reliqua Ecclesia universali ut revelatam. Est autem veritas catholica, quae vel in sacris libris aperte continetur vel inde evidenter deducitur¹, vel habetur ex traditionibus apostolicis vel ex conciliis generalibus, vel quae a Summo Pontifice, ut loquente ex cathedra, definita ac declarata est pro articulo fidei. Haeticus vero tantum materialis dignoscetur ex eo, quod adhaereat tali errori ex simplicitate, ignorantia, sinistra informatione, paratus interim vel actu vel habitu errorem deponere, si cognoscat veritatem. Tales dantur, testibus theologis doctis, in Germania, nec solum inter eos, qui procul a catholicis degunt, sed etiam qui his immixti vivunt, tam plebei quam quidam etiam honestioris conditionis, quia ab annis teneris a praecursoribus suis pessime instruuntur et innumeris mendaciis contra fidem catholicam imbuuntur. Neque, ubi ex iis quae apud catholicos vident aliquod dubium oritur contra religionem suam, statim existimant se obligari ad magis inquirendum, sed id pro tentatione in fide habent, vel arbitrantur differentiam non esse substantialem, proinde et se in sua religione posse salvari. In hac persuasione

¹ Etsi ea, quae ope veritatis naturalis ordinis evidenter deducuntur ex Sacra Scriptura, non iam formaliter sunt articuli fidei, neque eorum negatio sit haeresis: ille tamen, qui haec negat, haeticus esse iure praesumitur, quia censetur, eum non negare evidentem veritatem ordinis naturalis, sed potius alteram revelatam veritatem, quae ex se rationi manet aliquo modo obscura.

quamdiu inculpabiliter manent, haeretici sunt tantum materiales. Immo quamdiu existimant, eiusmodi occurrentia dubia esse tentationes, non possunt mutare religionem, vel serio cogitare eam esse mutandam; nam ad id ipsum requiritur dubium, quod videatur prudens. Quod si oboritur, tenentur inquirere lumenque implorare divinum, parati ad amplectendam veritatem, eamque re ipsa debent amplecti, ubi satis cognoverint; alias fiunt haeretici formales, quia adhaerent errori cum pertinacia, si sic constituti sint, ut agnitam veritatem nolint amplecti. Attamen si quis sine hac pertinacia negligeret inquirere veritatem, peccaret quidem contra fidem, non tamen esset in haeresi formali, quae cum reservata excommunicatione coniuncta est.

199. 3. Cum fides debeat esse assensus prudens et super omnia firmus, docendus est candidatus, non posse esse veram religionem nisi unicam, eo quod religio seu fides vera debeat esse a Deo, qui est ipsa veritas nec potest loqui opposita, quae vera simul esse non possunt. Deinde ostendendum, verae Ecclesiae certas debere esse notas, quibus dignosci et discerni possit a non vera; nam cum Deus hominem obliget ad veram fidem amplectendam seque aggregandum verae Ecclesiae fidelium, tot autem sint in mundo religiones, quas orituras esse utique novit Christus, necesse fuit ad providam sapientemque Ecclesiae foundationem notas aliquas esse, ex quibus vera a falsis dignosceretur. Notas autem verae Ecclesiae Christi esse, ut sit una, sancta, catholica et apostolica. *Una* debet esse unitate doctrinae, quia doctrinae fidei oppositae a Deo esse non possunt; una unitate capitis, quia, cum Scriptura in diverso sensu a diversis accipiat, necesse fuit, ut esset caput unum Ecclesiae, a quo dubia definirentur, alias nemo veritatem invenire posset, cum alii aliud sentiant et reputentur prudentes. *Sancta* autem esse debet iterum sanctitate doctrinae, quia doctrina fidei a Deo est, et ad veram sanctitatem debet

hominem ducere, ut Deo fini suo coniungatur; sancta dein sanctitate causali sacramentorum, quibus homines sanctificantur et in unum coetum fidelium velut signis stabilibus uniuntur; sancta denique sanctitate membrorum, hominum, qui sanctam sequuntur doctrinam. Debet esse *catholica*, id est, universalis, quia praedixit Deus, fidem a Christo fundatam per universum mundum esse propagandam neque defecturam. Esse debet *apostolica*, quia fides debet esse eadem, quae ab apostolis est tradita; alias Christi fides non perseverasset. Demum ostendendum est, has notas soli Ecclesiae catholicae convenire, eamque esse in rebus fidei et morum infallibilem, ideoque credendum esse, quod illa credendum proponit. Quibus addi potest sanctitas Patrum, qui fidem catholicam sapientissime defenderunt semper et secuti sunt; constantia martyrum, qui sanguine suo illam confirmarunt; miracula tot in eius confirmationem facta. Quid e contra Calvinus, Lutherus aliique haeretici? Atque haec optima quoque methodus est haeticum convincendi, praesertim si sine altercatione modeste per discursum ista proponuntur et ipsi relinquuntur consideranda, implorato lumine divino conceptaque contritione de peccatis cum proposito sincero Deo serviendi.

200. 4. His praemissis, docendus est scitu et creditu necessaria, si nescit, ostendendumque, in quibus catholici cum haeticis conveniant, v. gr. Deum esse unum in natura et trinum in personis, remuneratorem bonorum et vindicem criminum etc. Deinde adducendi articuli, in quibus catholici ab haeticis discrepant, ut de bonis operibus, de numero sacramentorum, de purgatorio, cultu Sanctorum, Communionem sub utraque specie, et quidquid ipsius erroribus magis contrarium est, et praecipue, Romanum Pontificem esse vicarium Christi caputque Ecclesiae; quia cum Christus ipse visibilis nobis amplius non adsit, ut haberemus, ad quem re-

curremus, a quo gubernaremur, necesse erat statui vicarium capitis invisibilis.

201. 5. Ubi satis instructus erit in rebus fidei, praeparandus est ad confessionem et ad Communionem rite suscipiendam, explicando sacramenti poenitentiae partes, fructum illius et Communionis; et ne confessionem apprehendat ut nimis difficilem, exponatur illi obligatio sigilli sacramentalis, moneaturque, ut percurrat praecepta decalogi, occasiones, negotia sua; et quae occurrerint adhibita morali diligentia, confiteri ne erubescat; peccata nostra nota esse Deo, confusionem illam, quam Deus voluerit nos subire ea confitendo uni homini, esse partem poenitentiae et satisfactionis; nec mirum esse, si forte in multis deliquerit, cum caruerit sacramento poenitentiae et Eucharistiae aliisque auxiliis, quae fidelibus communicari solent. Deinde detur illi formula professionis fidei proprio idiomate, si sciat legere, et explicetur. Haec duplex est, una brevior, quae emittitur ab iis, qui convertuntur secreto, coram testibus ante confessionem; altera longior, quae emittitur ab iis, qui publice convertuntur, fitque ante communionem, ubi minister dixerit: *Confiteor* etc., sacerdote ad latus evangelii flectente; qua emissa datur Communio. Ubi observandum, non esse admittendos ad professionem fidei publicam, nisi prius bene explorata sit illorum constantia, ne professio cedat in ignominiam religionis catholicae, si non perseverent in suscepta fide. Poterit quoque aliquando professio scripta et subscripta a converso exigi. Sic enim tanto firmiter ratam habebit. Poterit etiam illi factae professionis testimonium pro maiore solatio dari. Formulae professionis habentur apud *Lacroix* l. 6, p. 2, n. 1862¹.

¹ Modus reconciliationis et formula professionis fidei adhibenda sunt secundum legitimam loci consuetudinem et statutum dioecesanum vel mandatum speciale episcopi ordinarii. Alia habetur forma professionis

6. Ne decipiatur confessarius vel postea traducatur, per varias quaestiones diverso tempore factas experiatur, num dicta horum, qui convertere volunt, cohaereant; ne eos aliis magnopere commendet, nisi bene habeat eos exploratos; ne libros magni pretii vel aliud quid iis commodet, neve se iis familiarem praebeat; nihil in privata conversatione dicat aut agat, quod dictum aut factum esse nollet, si ad haeresin forte redeant. Videri potest *Lohner*, Instr. pract. 5 de confess. partic. personarum et de instr. apostolica c. 2, § 2.

202. Resp. II. Ubi convertendus iam rite praeparatus est ad confessionem, 1. benigne excipatur; eximatur illi, quoad fieri potest, omnis horror; dicatur, omnia peccata ipsius deletum iri, futurum illum iam heredem coeli et filium Dei.

2. Examen ne instituat nimis rigidum, sed ubi ipse convertendus exposuerit, quae ipsi post examen conscientiae occurrerunt, circa praecepta decalogi, fidei, spei et caritatis, examinetur, prout in Domino videbitur pro circumstantiis. Deinde interrogetur, quot annis vixerit in sua religione compos rationis et habens dubium de eius veritate, quoties in hoc statu solitus sit quotannis adire cenam suae sectae, et sic facile intelligetur, quoties circiter violaverit praecepta Ecclesiae de prohibito esu carniarum etc. *Immo ad haec confessarius ne attendere quidem tenetur, nisi postquam convertendo dubium serium de veritate suae sectae ortum fuerit *ipseque putaverit*, se Ecclesiae legibus istis ligari; ceteroquin probabile est, Ecclesiam legibus iis, quae singulorum sanctificationem et privatum bonum spirituale spectant, nolle heterodoxos ligare, qui in heterodoxia nati et educati sunt. Cf. Casus consc. I 94.*

fidei Tridentina, alia brevior a S. Officio pro compluribus locis praescripta: quas videre potes in *Schneider*, Manuale sacerdotum¹⁶ p. 406 et 412.

3. Interrogari potest, prout circumstantiae indicabunt, num sit reus specialis contemptus Papae vel Ecclesiae, num dixerit blasphemias vel calumnias contra ecclesiasticos vel dederit scandalum in rebus fidei, alios perverterit, detinuerit in haeresi; postquam dubium habuerit prudens de sua religione, num et quamdiu contempserit vel neglexerit inquirere. Si circa haec gravia afferat peccata, non terreatur, sed erigatur in spem, dicendo, id mirum non esse, cum caruerit sacramentis neque bene instructus fuerit.

4. Si advertatur, eum tantum fuisse haereticum materialem, a quovis confessario per se quidem absolvi potest; expedit tamen habere facultatem specialem. Si autem deprehendatur fuisse haereticus formalis, nesciverit tamen, haeresi formali annexam esse excommunicationem, hic non erit casus reservatus Pontifici, quia peccatum reservatur propter excommunicationem, quae ab ignorante eam non incurritur. At quia etiam episcopi haeresin formalem sibi non propter excommunicationem, sed propter se reservant, aliisque ex causis pro facultate recurrendum est ad episcopum. *Videlicet quidquid est de ea reservatione peccati haeresis, cuius poena ignoretur, alia ratio magis solida est, cur recurrendum sit ad episcopum. Reconciliatio heterodoxi est actus *natura sua* publicus et externi fori, qui regendus sit secundum mandatum episcopi ordinarii vel generaliter latum vel in speciali casu expetitur. Dein heterodoxi in foro externo, quando Ecclesiae adiungi volunt, tractantur ut haeretici atque absolvuntur semper ab haeresi, etsi in formula addatur «quam *forsan* incurristi». Causa autem haec reconciliandi et absolvendi ab haeresi, si in foro externo agitur, ita pertinet ad episcopum dioecesanum, ut, ubi institutum Inquisitionis non existit, episcopus iure *ordinario* ab haeresi atque excommunicatione contra eam lata absolvat sive per se sive per specialiter delegatum *in utroque foro*. Quare si pro-

fessio fidei, haeresis abiuratio, externa cum Ecclesia reconciliatio praecessit absolutionem sacramentalem — ut praecedere debet —, *quilibet* confessarius sacramentaliter absolvere potest neque indiget speciali facultate, nisi forte neo-conversus propter alia peccata censuras incurrit.*

5. Absoluta confessione poenitentiam iniungat, non adeo gravem tamen ab initio, sed ad proximas indulgentias invitet, demum absolvat ab haeresi et censura. Aliqui dicunt adhibendam esse hanc formam: «Absolve te ab omni vinculo excommunicationis, quam per haeresin contraxisti, et restituo te sacramentis Ecclesiae et communioni fidelium»; sed haec forma praescripta est pro foro externo, in interno sufficit forma communis¹. Quodsi occurrat converso tentatio contra fidem, dicat illico: «Credo, Domine; sufficit mihi verbum tuum. Minor ego sum, quam ut capiam mysteria divina, qui naturalia non intelligo. Non credam ego, quod tot sanctissimi et illuminatissimi crediderunt, quod Ecclesia, quae teste Apostolo est columna et firmamentum veritatis, credendum proponit et credit?»

203. *Petes*: Quid agendum sacerdoti, si intelligat, haereticum esse ad extrema deductum?

Resp. Ubi poterit, prudenter aget, si ad eum accedat, et dissimulata sua persona, etsi putaretur ministrus, cum eo eliciat primo in genere actum fidei circa omnia a Deo revelata, in specie circa necessaria necessitate medii credenda; tum actum spei, contritionis, resignationis etc. Dein loquatur illi tantum de illis, quae haereticis cum catholicis communia sunt; tum quaerat, utrum si sciret, se non credere aliquid, quod Deus revelavit, vellet credere et de facto credat? Utrum non

¹ Haec, ut ex praecedentibus patet, valent pro eo solo casu, quando res *in solo foro interno* tractari possit; quod per se fieri nequit quoad eos, qui sectae acatholicae adiuncti fuerunt.

vellet recedere a sua religione, si sciret ipsam non esse illam, quam Christus et Apostoli docuerunt? Velitne facere omnia ad salutem necessaria, et confiteri etiam et absolvi, si sciret, hoc Christum requisivisse tamquam necessarium ad salutem? Si annuit, repetat ut prius actus fidei, spei, contritionis perfectae propositique et voluntatis praestandi modo omnia, quae Christus ad salutem requisivit; demum iubeatur elevare manum vel aliud signum dare in contestationem, se velle implere omnem Dei voluntatem. Haec si praestet, poterit absolvi sub conditione, forma clam sine alio signo pronuntiata¹. Quodsi diceret: «Non possum certo constituere velimne mori catholicus an Lutheranus», non posset absolvi. Si subiungeret: «Deus, propitius esto mihi peccatori», putat *Gobat*, posse eum absolvi, quia praesumitur haereticus materialis ex verbis prioribus². Quodsi quis absolvi non possit, utiliter tamen eliciuntur praedicti actus. Ceterum haeretici, etsi materiales tantum, moribundi passim non absolvuntur, nisi appareat eos signum poenitentiae dedisse; absolvuntur vero catholici

¹ Difficultates tamen non ex una tantum parte circa dicta existunt. Nam si adeo aperte moribundum monere licet, eum facile adducere poteris, ut formaliter relicta sua secta catholicam fidem profiteatur. Sed si haec periculosiora videntur — ut revera esse possunt —, ne videlicet moribundus in bona fide de secta sua existens in mala fide constituatur, animum autem non sumat religiosae confessionis mutandae: sufficere potest, ut post actum fidei circa creditu prorsus necessaria moribundus declaret, se omnia credere paratum esse, quae Deus revelaverit, reliquosque actus spei, caritatis, contritionis eliciat, atque *desiderium ostendat, ut mea (sacerdotis catholici) ope iuvetur*, quo melius salutem aeternam assequatur, *se profitens interea peccatorem coram Deo et coram me*. Haec, quae distinxi typis italicis, addo, quia continent aliquam veram confessionem atque aliquod recipiendae absolutionis desiderium seu voluntatem absolutam, non solam conditionatam voluntatem seu velleitatem: quam solam videntur verba auctoris supra allata continere, sed quam, nisi evadat voluntas absoluta, ad validam absolutionem recipiendam non sufficere certum est.

² De hoc iudica ex iis, quae nota praecedente dicta sunt.

sensibus destituti, quia catholici censentur dare signa in ordine ad absolutionem, etsi haec non distinguantur, et catholice vivendo censentur voluisse mori christiane, ideoque absolvi. Non sic haeretici, cum censeant, poenitentiam non esse necessarium sacramentum ad remissionem peccatorum; et sic etiam non baptizantur moribundi Iudaei, quia adulti ante baptismum debent esse saltem attriti et credere in Christum et positivam voluntatem habuisse suscipiendi baptismi. *Videlicet hanc positivam voluntatem requiri, habemus etiam ex aperta declaratione Ecclesiae. Cum enim de infidelibus sensuum usu destitutis baptizandis interrogaretur, iisque qui non in infantili aetate, sed in aetate adulta seu in habituali usu pleno rationis existant, S. Officium approbante Leone XIII d. d. 30 Martii 1898 dixit: «De Mahumedanis moribundis et sensibus destitutis respondendum est ut in decreto S. Officii 18 Septembris 1850 ad episcopum Perthensem, i. e.: Si antea dederint signa velle baptizari, vel in praesenti statu aut nutu aut alio modo eandem dispositionem ostenderint, baptizari posse sub conditione, quatenus tamen missionarius, cunctis rerum adiunctis inspectis, ita prudenter iudicaverit.» — Idem igitur dic de absolvendo haeretico: nimirum, ut hoc conditionate fieri possit, requiri prudens iudicium, quo sacerdos sumere possit, moribundum vere desiderasse absolutionem seu auxilium sacerdotis catholici, quo melius vel securius a peccatis suis liberaretur.

Verum quando moribundus nondum est sensibus destitutus, sive sacerdos eum absolvi posse putat sub conditione sive non, in omni casu ante omnia conandum est, ut moribundus eliciat cum aliis actibus necessariis actum perfectae caritatis et contritionis. Nam sic fortasse salvabitur, qui aliter erat periturus.*

QUAESTIO II.

Quomodo agendum cum haeretico, qui invitat ad disputandum.

Per se non est statim agendum de particularibus doctrinis, sed vera Ecclesia demonstranda est; Sacra Scriptura non relinquenda privatae interpretationi.

204. Resp. I. Acturus cum haeticis de materia fidei, ubi disputatio publica instituta non est, non descendat statim ad mysteria particularia expendenda, utrum vera vel credibilia sint; sic enim sine fructu aget et locus variis evagationibus dabitur; sed ostendat: 1. Veram fidem necessariam esse ad salutem. 2. Non nisi unam esse veram religionem et Christi Ecclesiam, quia contradictoria nequeunt esse a Deo revelata. 3. Illam Ecclesiam debere posse inveniri ideoque habere certas notas, ex quibus dignosci possit; quia tenemur eius doctrinam amplecti et sequi. 4. Notas verae Ecclesiae Christi esse, ut sit una, sancta, catholica, apostolica; has soli Ecclesiae catholicae convenire habes ex n. 199. 5. In vera Christi Ecclesia debere esse iudicem infallibilem controversiarum in rebus fidei et morum; alias Christus Ecclesiae suae non satis providisset, facile deficeret ab unitate et sanctitate doctrinae, et post ortas tot haereses et opiniones diversas nesciremus, quid tenendum, quid reiциendum esset; in multis non intelligeremus verum Scripturae sensum, non possemus discernere, quinam libri Scripturae habeant Spiritum Sanctum auctorem et qui non; gentilis vel quicumque merito dubitaret de sua religione, invenire veram religionem non posset. Iudicem autem talem apud haeticos non esse fatentur ipsi; eum autem catholici habent, nempe vicarium Christi, S. Petri successorem. His praemissis, si quis velit descendere ad particulares fidei articulos, dicendum ei est, eos intelligendos esse iuxta sensum verae Ecclesiae Christi, cui iudex infallibilis controversiis decidendis praepositus sit a Christo. Haec autem tractanda sunt

cum mansuetudine, comitate, sine contemptus signo, ne acerbentur animo neve suscitetur pertinacia. Atque hoc modo agendum cum convertendis; excitandi etiam sunt, ut a Deo petant lumen, offerant se paratos ad obsequendum eius voluntati, frequenter eliciant dolorem de peccatis eaque caveant, ne obicem ponant Spiritui Sancto.

205. Resp. II. Si forte quis dicat: 1) Scripturam esse claram; 2) nihil credendum necessario, quod in ea non habeatur vel ex ea per evidentem consequentiam non deducatur; 3) nihil in ritus Ecclesiae moresque hominum esse inducendum quod non expresse mandetur in Scriptura: respondendum est, aliud sentire Ecclesiam, verae Ecclesiae notis insignitam, huic esse credendum.

Dein responderi potest ad *primum*: Cur ergo David propheta (Ps 118, 73) ait: «Da mihi intellectum, et discam mandata tua»? Unde tot hactenus fuere controversiae inter Christianos? Unde est, cur Calviniani et Lutherani inter se non conveniant in rebus fidei? Unde, cur Apostoli propositas a Christo parabolas Mt c. 13 non intellexerint? Unde, quod S. Petrus dicat, Paulum scripsisse aliqua ad Romanos difficilia intellectu? Deinde proponi possunt illi textus exponendi: 1. Quomodo intelligitur illud Eccl 3, 19: «Unus interitus est hominis et iumentorum, et aequa utriusque conditio; . . . nihil habet homo iumento amplius.» 2. Quomodo illud Ps 35, 7: «Homines et iumenta salvabis Domine.» 3. Quomodo illud Eccli 42, 14: «Melior est iniquitas viri, quam mulier benefaciens.» 4. Ez 18, 20 dicitur: «Filius non portabit iniquitatem patris» et Ex 20, 5: «Ego sum Dominus . . . visitans iniquitatem patrum in filios.» Quomodo haec cohaerent? (Primum de culpa, secundum de poena intelligitur.) 5. Ex 33, 20 ait Deus: «Non enim videbit me homo, et vivet»; at Gn 32, 30 ait Iacob: «Vidi Deum facie ad faciem» (nempe sub corporali

specie). 6. Iob 1, 22 dicitur: «In omnibus his non peccavit Iob labiis suis», et cap. 7 ipse dicit, se desperasse, suspendium elegisse, peccasse. Quomodo haec concilias? Similiter sequentia: 7. Eccle 1, 4: «Terra in aeternum stat» et Lc 21, 33: «Coelum et terra transibunt.» 8. Eccle 3, 1 dicuntur universa sub coelo suis spatiis transire; sed ib. v. 14 omnia opera, quae fecit Deus, in perpetuum perseverare dicuntur. 9. Io 15, 15 dicit Christus: «Omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis», et ib. 16, 12: «Adhuc multa habeo vobis dicere: sed non potestis portare modo.» 10. Mt 10, 8 dicitur: «Gratis accepistis, gratis date», sed Lc 10, 7: «Dignus est operarius mercede sua.» Plures eiusmodi antilogias vide apud *Tirinum*.

Ad *alterum*. 1. Ubi scriptum, Dominicam diem loco sabbati celebrandam esse? 2. Ubi scriptum, quinam libri sint canonici et a Spiritu Sancto inspirati; ubi, illos, quos etiam haeretici ut tales recipiunt, esse incorruptos? 3. Ubi scriptum, Christum fieri praesentem sub speciebus panis et vini in sumptione, vel illa tantum esse signum et figuram corporis Christi? 4. Denique, cur ante suam cenam exemplo Christi non edant agnum paschalem, non lavent sibi pedes, cur feminas ad cenam admittant, cur quater quotannis adeant? Ubi haec et similia scripta sunt esse facienda aut omittenda?

Ad *tertium*. Cur infantes baptizant? Cur in baptismo adhibent paternos etc.?

Si nolit acquiescere signis Ecclesiae verae, interroga: 1. Ex quo libro Scripturae velit disputare. Unde sciat, librum illum esse sacram Scripturam, aut unde noverit esse incorruptum. Unde sciat, illum esse sensum a Sancto Spiritu intentum, cum, ut haeretici aiunt, nihil sit credendum, quod in Scriptura non sit. Si recurrat ad spiritum privatum, dicat, cur potius ipsius spiritui, quam aliorum spiritui contradictorio credendum. Ubi habeatur, illum spiritum esse a Deo.

2. Ecclesia tua aut est nova aut antiqua. Si nova, non est Ecclesia Christi, quae ante annos fere 1900 fuit. Si antiqua, ubi ergo per 15 saecula a Christo usque ad Lutherum et Calvinum latuit? Quis historicus eius meminit?

3. Vera Christi Ecclesia aut est infallibilis aut fallibilis. Si infallibilis, ergo Romana Christi Ecclesia, quae secundum vos aliquando fuit vera, adhuc est vera, quia errare non potuit. Si fallibilis, unde ergo estis certi, vos recte credere? Quomodo potestis habere fidem certam et firmam? Si dicat, suam Ecclesiam fuisse in mundo ante Lutherum: aut ergo fuit visibilis aut invisibilis. Si visibilis, quis eam vidit, quis de ea scripsit, quis in ea fuit? Si invisibilis, ergo nemo, etiam qui velit recte colere Deum, eam invenire potuit; ergo nec tenebatur; ergo omnes tunc damnati sunt defectu fidei. Et nonne eodem iure Turcae et Anabaptistae habere se veram fidem Christi dicent?

4. Aut possunt homines salvari in Ecclesia catholica, aut non. Si possunt, ergo sectarii egressi sunt de salvifica Ecclesia, quae non nisi unica esse potest. Si non possunt, ergo omnes per duodecim saecula damnati sunt, tot martyres pro Christo passi, tot confessores, S. Augustinus, Hieronymus, Gregorius, Bernardus, Benedictus, Dominicus, Franciscus Seraphicus et Xaverius, quos ipsi vos dicitis Sanctos.

5. Nonne Lutherus et Calvinus Sacram Scripturam a Romana acceperunt Ecclesia? Haec tunc erat aut vera aut falsa. Si vera Ecclesia, ergo damnandi sunt, qui ab ea recesserunt. Si falsa, quomodo vestra Scriptura non est falsa, quam ab Ecclesia falsa accepistis?

6. Credisne, non esse purgatorium, Missam, septem sacramenta etc.? Ubi hoc habetur in Scriptura?

7. Aut agnoscis, veteres haeresiarchas, Arium, Nestorium aliosque recte ab Ecclesia damnatos, aut non. Si non, ergo primaevam condemnas Ecclesiam et haereti-

corum illorum doctrina est vera, ideoque non sunt tres divinae personae, Christus non est verus Deus et verus homo. Si iure damnati sunt, idem de Lutero et Calvino admittere debes, quia etiam eorum doctrina in illis damnata est, v. gr.: opera bona non esse necessaria ad salutem, non esse admittendas traditiones, aliaque superius relata.

8. Religio seu secta potius Lutherana et Calviniana, per quos est propagata? Incompactamne habet Scripturam? Minime. Nam 2 Petr 1, 10 antiquissima et vulgata editio habet: «Quapropter fratres magis satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem et electionem faciatis»; Lutherus delevit: «per bona opera.» Rom 3, 28: «Arbitramur iustificari hominem per fidem»; Lutherus addidit: «per *solam* fidem.» Io 6, 51 textus antiquissimus habet: «Ego sum panis vivus»; Calvinus substituit: «vivificans.» Hebr 13, 4 ait: «Honorabile connubium in omnibus», id est, omnia in legitimo matrimonio honorabilia sunt; sectarii substituerunt: «inter omnes», ut defendant coniugia ministrorum Ecclesiae. 1 Cor 9, 5 ait Apostolus: «Numquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi?» videlicet ad ministerium temporale. Lutherus addidit: «in uxorem.» Plures eiusmodi corruptelas omitto, quae videri possunt apud polemicos.

9. Denique, si cum Iudaeo sit de fide tractandum, ostendendum est illi, Messiam venisse, atque proponenda sunt motiva credibilitatis, quibus religio catholica unice fit prudenter credibilis. Si gentilis ad fidem sit deducendus, demonstrandum illi est, Deum esse unicum, omni honore et cultu dignissimum, eum colendum esse cultu rationabili, quo ipse vult; ubi autem hic habeatur, debere posse colligi per notas et signa etc., ut supra; legem christianam esse rectae rationi conformem, Deo dignam, bono publico utilissimam etc.

CAPUT V.

De confessario poenitentis indurati, aut volentis differre seriam poenitentiam ad finem vitae, vel ostendentis exiguum dolorem de peccatis.

QUAESTIO I.

Quomodo agendum cum peccatore indurato.

206. Resp. Cum homine duri cordis procedi potest hoc modo: 1. Confugiat confessarius ad orationem, praesertim in sacrificio Missae, et petat gratiam lucrandi animam illam. Orationi utiliter iunget mortificationem aliquam, v. gr. ieiunium, et aliorum preces, quas expetere potest, praesertim a parvulis. Proderit etiam promittere sacrificium pro animabus purgatorii offerendum.

2. Si tempus ferat, studeat sibi blandis verbis, non faciendo mentionem de confessione, et officiis caritatis devincere indurati animum, et ubi illum utcumque sibi attentum habet, dicat: «Quid existimas, si quis enorme crimen publice commisisset, et adesset iam iudex cum suis ministris, illum ad carcerem, patibulum vel rotam aut rogum abripi iubens; num ille non esset deprecaturus? Numquid non in genua provolveretur, humiliter per Deum et omnia sacra rogaturus veniam? Nonne et tu idem faceres? Si annuat: Nonne credis, Deum esse iustum iudicem, qui nullum peccatum, quod poenitentia seria non sit expiatum, possit exigente sic iustitia rectaque gubernatione relinquere impune? Numquid non credis, Deum hic esse praesentem? Nonne posset hic iam mandare vel permittere daemonibus, ut in hoc momento ad infernum te abriperent? Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit: arcum suum tetendit, et paravit illum; et in eo paravit vasa mortis' (Ps 7, 13 sq). Quid si te mox abriperet? Quid si cras? Vae animae tuae, vae in aeternum! Adhuc tempus est; erit mo-

mentum, ex quo tempus non erit amplius. Quin ergo prostratus humi dicas contrito corde: ‚Parce, Domine, parce mihi misero.‘ Iuvat quoque referre historiam aliquam de impenitentibus, v. gr.: Impoenitens quidam lusit operam S. Francisci Borgiae, et ad poenitentiam adduci noluit. Crucifixus autem avulsa a cruce manu sanguinem e vulnere lateris haustum coniecit in eius faciem, dicens: ‚Sanguis meus tibi sit in perditionem.‘

3. Si homo pergat esse obstinatus, confessarius inquirat causam et eam amovere studeat. Submittat hominem gratum, qui illum officii sui commoneat; si aeger est, quantum licet per sigillum, moneat medicum, ut aegrotum de morte imminente moneat. Haec si non iuvant, accedat confessarius iterum et serio de salute animae eum moneat: ‚Deus non irridetur, non dat gratias pro arbitrio nostro, sed quando vult. Erit, cum eum qui moneat te officii aut non habebis aut percipere non poteris. Idem Iesus, qui nunc benignus ad poenitentiam te invitat, erit tuus severissimus iudex; nunc paratus est omnia tibi condonare, tunc ridebit in tuo interitu. Quis tibi erit animus in eo momento, quo animae tuae, a corpore solutae, in ictu oculi omnia tua peccata, beneficia Dei, qui te salvare tam diu voluit, obicientur et momento post in inferno eris sine fine cruciandus?‘ Si nondum moveatur, fingat se cum indignatione abire sacerdos et ultimum serio et acriter adhortetur eum his vel similibus verbis: ‚Quid tibi persuades? Putasne Deum te egere in coelo? Nonne potest habere alios, Iudaeos, etiam gentiles, qui locum alias tibi paratum occupent cum maiore Dei laude, gloria et gratiarum actione? Stulte et insipiens, haecine reddis Deo tuo, qui creavit te et redemit tanto pretio?‘ Et his dictis abeat. Interea instiget eos, quos impenitens novit optime sibi affectos, uxorem, liberos, consanguineos, qui genibus ipsius advoluti rogent, ut misereatur animae

suae; saepe hae voces aures obdurati vulnerant. Subinde revertatur sacerdos, et si etiamtum obstinatum inveniat, acrius eum aggrediatur: ‚Quis tandem es tu miser homuncio, ut resistas divinae voluntati? Resistis pietati Dei te misericorditer invitantis, incidens in manus vindicantis. Ecce instat momentum, a quo pendet aeternitas, eaque infelix, si pergas molestus esse Deo tuo. Nolens volens mox deseres omnia et ab omnibus desereris.‘ Poterit etiam cum adstantibus humi provolutus, crucifixum manu tenens, hunc in conspectu poenitentis indurati ita alloqui: ‚Non sinas, Domine, perire animam hanc, quae tanto tibi pretio stetit, pro qua cruci affigi, illudi a Iudaeis, a Patre deseri et mori voluisti‘ etc. Proderit etiam humana motiva proponere, v. gr.: ‚Ecce, si ita moriaris, damnum patietur tua et tuorum fama coram omnibus; sepeliri debebis non ritu religioso, sed defoderis indecore.‘ Si his non cedat victus, remotis aliis interroget sacerdos: ‚Num forte times confiteri? Homo sum et peccator, egens misericordia Dei, sicut tu; noli existimare non esse alios, qui diu in gravissimis sceleribus vixerint, et levem erubescitiam vincendo misericordiam consecuti vel sancte vivant in terris, vel modo iam beati gaudeant in coelis. Confitere homo homini fragili, sicut tu. Si vis non confessus latere, post mortem coactus confiteri damnaberis. Amabo! quae sunt, quae erubescis edicere? Num hoc? an illud? Saltem dic levia aliqua‘ etc. Sic via sternitur ad dicenda alia. Si nihil impetretur, morte instante dicatur: ‚Migrandum est; elige, quod vis: aut poenitere hic ad momentum, aut in aeternum ardere.‘ Si omnia nihil proficiant, putant quidem aliqui ad terrorem aliorum dicendum: ‚Si aliud non vis, abi maledicte in ignem aeternum‘; at consultius est, ingeminare pia suspiria contritionis et amoris, ut vel in ultimo articulo non desertus possit respiscere.

QUAESTIO II.

Quomodo agendum cum peccatore volente differre poenitentiam.

207. Resp. Cum eo, qui vult differre poenitentiam in finem vitae aut annos senectutis, sic procedi potest: 1. Monemur Eccli 5, 8 sq: «Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem: subito enim veniet ira illius, et in tempore vindictae disperdet te.» Monet nos Christus Mt 25, 13: «Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque horam»; et Apostolus Hebr 9, 27: «Statutum est hominibus semel mori.» Mors certa, hora incerta, locus, modus incertus. Maior pars hominum ante quinquagesimum annum in aeternitatem abripitur. Quid si hodiernus, quid si crastinus dies ultimus tibi foret? Omni die, omni hora mori potes. Si scires, uni ex cibis pluribus tibi appositis admixtum esse venenum, quam cautus esses; uni horae inest mors tua, et ita securum te putas?

2. Deus, qui poenitenti veniam spondit, peccanti diem crastinum non promisit. Angelo peccanti moram poenitendi non concessit; Adamum post commissum peccatum paradiso mox expulit. Benignus est in tolerando, sed et iustus in puniendo. Exspectat quidem saepe ad tempus, sed ad tempus ab ipso praedefinitum; intra quod nisi peccator se convertat, actum est de eius salute.

3. A momento, quo esse incepisti, coepisti mori: statuit Deus singulis numero certo annos, dies, horas, momenta; quo diutius vixisti, eo propinquior es morti, eo plus debes Deo, quod tam diu te toleraverit, eo gravius inde iudicaberis. Sive vigilas, sive dormis, ad mortem properas. Si difficile tibi est, nunc poenitere, quid erit in fine? Quomodo tunc assurges ad Dei caritatem, tot peccatis ab eo aversus? Arbor, quae num-

quam floruit, numquam viruit, fructum quomodo proferet? A quo exspectabis auxilium? Deum tam diu contempsisti, quomodo promittes tibi gratiam efficacem? Amor terrenorum, dolores corporis, obtusio sensuum, animi perturbatio, insidiae daemonis poenitere et de salute cogitare te non sinent. Fiet iusto Dei iudicio, ut, qui cum posses poenitere, noluisti, non possis cum velles. In tota Scriptura non invenitur, nisi bonus latro unus, quem in fine vitae vere poenituit: unus, ut nullus desperet; solus, ut nullus praesumat. Sancti timuerunt et adhuc timent, ne in morte deficient, et tu speres te conversurum? Si vis agere poenitentiam, cum iam amplius peccare non poteris, peccata te dimiserunt, non tu illa (inter sermones S. Aug. serm. 393, apud Migne XXXIX 1715).

QUAESTIO III.

Quomodo sit agendum cum ostendente exiguum dolorem de peccatis.

208. Resp. Si poenitens exiguum de peccatis dolorem praeferre videatur, non ilico iudicandum est, deesse verum dolorem. Quibus enim natura durior est et cor minus tenerum, ii difficilius moventur ad dolorem sensibilem, quo verba et gestus animentur. Talis autem dolor necessarius non est, sed sufficit rationabilis dolor vitae praeteritae et prompta voluntas se emendandi, quae adesse iudicabis, si poenitens libenter admonitionem et instructionem admittat; si conatum sincerum emendandi se iam adhibuerit; si ostendat se paratum ad expianda peccata poenitentiis propositis, quae statui eius et conditioni non sunt nimis graves et inconvenientes. Quodsi doloris et propositi sinceri signa haec desint, proponenda illi sunt motiva doloris, pericula etc., et excitandus est poenitens ad dolorem pro conditione sua secundum dicta.

CAPUT VI.

Quomodo confessario agendum cum infirmis
et moribundis.

QUAESTIO I.

Quid praestandum confessario *in accessu* ad infirmos.

209. Resp. Vocatus ad infirmum cogitet, 1. moneri se a Christo, ut cooperetur ad salutem animae auxilio nunc maxime indigentis; ilico accedat, interim suae infirmitatis memor, utpote qui sine Deo nihil in naturalibus, minus in supernaturalibus possit. Roget Deum Patrem per infinitam bonitatem suam et caritatem, qua dilexit mundum; Christum Dei Filium, Dominum nostrum, per passionem et mortem suam pro salute animae illius toleratam; Spiritum Sanctum per amorem illum, quo animam istam in baptismo sanctificavit: ut sibi gratiam largiatur recte infirmum disponendi, huic vero ut concedat veram contritionem et caritatem. Imploret quoque patrocinium et intercessionem B. Mariae V. per labores et dolores, quos pro nostra redemptione pertulit eius Filius. Petat item auxilium Angeli custodis illius infirmi.

2. Si non novit infirmi personam, conditionem et habitudinem, conetur vel in itinere, vel in domo infirmi, si tempus ferat, prius intelligere, qualis sit: v. gr. num sit vir eruditus, prudens, utaturne iudicio et sensibus; utrum petierit confessarium, num credatur mortis vicinus; sitne confessus, num communicaverit, extremam unctionem acceperit, testamentum fecerit; qualem vitam duxerit? Sitne aliquid magni momenti, de quo eum moneri conveniat vel necesse sit; num se afflictum spiritu ostenderit? Haec vel ex his, prout convenire videbitur, interroget.

3. Cubiculum ingressus, aqua lustrali infirmum aspergat eique benedicat hac forma: «Benedicat te Deus

Pater †. Sanet te Deus Filius †. Illuminet te Spiritus Sanctus †. Cor tuum custodiat, animam tuam salvet, et ad aeternam vitam te perducatur. Amen.» Vel dici potest oratio: «Visita, quaesumus Domine, habitationem istam» etc. Deinde salutet infirmum, nisi mors instans aliud suadeat; quaerat de morbo, doloribus eorumque circumstantiis, de his enim infirmi plerumque libenter loquuntur. Ostendat commiserationis affectum, exponat, ex cuius ordinatione prospera nobis et adversa eveniant: hunc morbum esse a Deo providentissimo et nostri amantissimo patre illi immisum, ut suum infirmus erga Deum probet amorem, pro debitis per humanam fragilitatem contractis satisfaciatur, et ipsa satisfactione, quae in altera vita sine merito praestanda fuisset, merita sua et gloriam augeat, Christo assimiletur magis; ut recordetur, nos in hoc mundo peregrinos esse, patriam nobis esse coelum designatum etc. Moneat proin infirmum, ut acceptet morbum de manu patris, vertat eum in bonum animae suae, et quod pati debet, libenter patiat, alioquin passurus tamen, sed sine merito.

4. Si non instat periculum mortis, non ingerat statim mentionem confessionis; sed si forte infirmus eam horreat, prius studeat sacerdos eius animum sibi conciliare et ad confessionem eum disponere non advertentem, v. gr. exponendo Dei in humanum genus caritatem, paternam hactenus de nobis curam, beneficium vocationis ad veram sui agnitionem, beneficium baptismi, Christi in nos amorem, potens patrocinium Virginis Matris eius, quam voluit esse etiam matrem nostram et quae gaudet intercedere pro nobis.

5. Hoc modo aegroti animo conciliato, si is non ipse insinuet, velle se confiteri, confessarius proponat ei confessionis utilitatem, ostendendo hanc conferre ad animi quietem, animo autem quieto facilius recuperari corporis sanitatem, quam animus sollicitus impediatur; morbos saepe esse nuntios, quibus indicet Deus, cupere se, ut

penitus ad eum nos convertamus; hanc esse suavissimam Dei providentiam, ut moneat nos, dum adhuc mens et sensus vigent; monuisse etiam hoc Christum suo exemplo, qui in cruce moriturus primam curam habuit, ut peteret a Patre veniam peccatoribus; nulli periculo obiciendam esse animam, quam habet unicam: Nulla satis magna securitas, ubi periclitatur aeternitas.

6. Si aeger petat moram, v. gr. horae, ut se prae-
paret, concedenda illi est, nisi obstet periculum. Caven-
dum tamen, ne diu differatur, praesertim in febribus
malignis, ne delirio postea praeoccupatus confessionem
non possit amplius peragere. Si de die in diem velit
differre, urgendus est suaviter, proposito Dei invitantis
amore et desiderio, ut obsequatur, gaudio Christi, quod
habet de ovicula vel una ad se redeunte, gaudio An-
gelorum super uno peccatore poenitentiam agente etc.
Si his nihil flectitur, inquiratur causa, cur nolit animae
suae consulere; causam auditam studeat sacerdos amo-
vere; submittatur amicus, qui aegrotum inducat ad con-
fessionem; quando morbus est periculosior, moneat con-
fessarius, si forte alii non audeant, serio de periculo,
ut disponat domui suae. Si nondum cedat aegrotus,
cum discretione adhibenda sunt, quae dixi a n. 206 de
indurato et volente differre poenitentiam; si autem para-
tum se ostendat, disponatur secundum modo dicenda.

QUAESTIO II.

Quomodo infirmus volens confiteri disponendus sit.

210. Resp. I. Confessarius iuvet infirmum, praesertim
si hic rudis sit, in eliciendis actibus fidei, spei, caritatis,
contritionis etc. Saepe enim motiva nesciunt, aut mor-
bus impedit, quominus possint eos elicere. Quodsi in-
firmus debiliior sit, proponenda sunt illi credenda et
speranda per breves quaestiunculas, quibus attendat
et subinde uno alterove verbo respondeat, v. gr. *pro
actu fidei*:

Carissime etc. Nonne credis, quae credit et credenda
proponit sancta mater Ecclesia, quae teste Apostolo co-
lumna et firmamentum est veritatis, cui Christus per-
petuam promisit Spiritus Sancti assistentiam? Resp.:
Credo. — Credis igitur, Deum esse unum in natura et
trinum in personis, remuneratorem bonorum et vindicem
malorum? Et hoc ideo credis, quia Deus dixit, qui nec
falli nec fallere potest? Resp.: Credo firmissime. —
Nonne etiam credis, Deum nos creasse et nos conser-
vare, ut ei serviamus et tandem salvi fiamus; postquam
perieramus, Filium Dei, pro nobis incarnatum, morte et
sanguine suo nos redemisse, gratiam nobis meruisse,
qua possumus et sine qua non possumus salvari; eum
sacramenta instituisse, per quae gratiam accipimus et
sanctificamur? Et hoc credis, quia Deus ista revelavit?
Credo. — Nonne etiam credis, Deum paratum esse,
poenitentibus remittere peccata et iustificatis dare vitam
aeternam? eum esse omnipotentem, iustum, fidelem,
misericordem, summe bonum, omni amore et cultu
dignissimum; eum peccata odisse super omne malum
atque iuste graviterque illa punire? atque hoc iterum
credis, quia Deus ita revelavit omniscius et verax?
Credo; in hac et pro hac fide mori sum paratus.

Pro actu spei. Nonne speras per infinitam Dei mi-
sericordiam et per merita Christi veniam peccatorum,
necessaria auxilia gratiae et vitam aeternam, quia Deus
infinite potens, benignus, misericors et fidelis promisit
ista inquirentibus se? Resp.: Spero. In te, Domine,
speravi, non confundar in aeternum.

Pro actu caritatis et contritionis. Numquid nosti,
quanta tibi praestiterit Deus? Creavit et conservavit te,
ut eo in aeternum fruereris; dedit tibi Filium suum red-
emptorem, magistrum, cibum animae tuae in terra et
advocatum in coelis; Mariam, Filii sui matrem, dedit
tibi patronam, praeterea Angelum tui custodem. Quam
liberalis et benignus fuit in te Deus! Est ipse sibi suf-

ficientissimus, in se ipsa bonitas, ipsa misericordia, ipsa clementia, summa maiestas, omne bonum. Num igitur non omni amore est dignissimus? Nonne ergo gaudes et gratularis ipsi de omni bono suo? Nonne ipsum praefers omnibus, quae cogitari possunt, ipsi optas omnem gloriam, te offers ad ipsi benedicendum, ad amandum eum et laudandum hic et in aeternum, eumque diligis ex toto corde, ex tota anima, quia dignus est omni cultu et amore? Resp.: Amo et amabo eum in aeternum. Utinam illum eo amore, quo amant ipsum omnes Sancti in coelis, amare possem!

Nonne ex corde doles, quod Deum, tam in te benignum, tam in se amabilem, tam dignum omni honore, umquam peccatis tuis offenderis? Nonne doles, quod feceris, quae tantae bonitati displicent, quae, etsi nec praemium exspectandum nec poena timenda esset, omnium cordibus est amanda? Resp.: Ex toto corde doleo. — Dic igitur: «Deus, propitius esto mihi peccatori! Pater, peccavi in coelum et coram te; iam non sum dignus vocari filius tuus; ne proicias me a facie tua!» Statuamus igitur, deinceps, quoad Deus vitam dederit, amore eius omnia peccata vitare, occasiones peccandi fugere et praestare omnia, quae, re prudenter considerata, ad salutem necessaria iudicaverimus! Resp.: Statuo per Dei gratiam. Dixi, nunc coepi. Statui custodire iustificationes tuas, Domine. Confirma hoc, Deus, quod operatus es in me.

2. Si terreatur forte multitudine peccatorum, excitetur Dei clementia erga peccatores, v. gr. erga Magdalenam, latronem in cruce, Petrum, cui primo inter Apostolos post resurrectionem apparuit, erga Thomam, cui pertinaciter incredulo obtulit latus et manus. Item erigatur verbis Dei dicentis: «Nolo mortem impii, sed ut convertatur . . . et vivat» (Ez 33, 11). «Miserationes Domini super omnia opera eius» (Ps 144, 9). Ipse pater optimus est, etsi nos simus filii prodigi. Etsi tu com-

miseris unde damnare te potest, ipse tamen non amisit unde salvare te potest.

3. Si infirmus sit rudis minusque apprehendat motiva dilectionis Dei, inducendus est primum ad dolorem minus perfectum, seu attritionem, secundum dicta.

QUAESTIO III.

Quae sint praestanda confessario *in confessione infirmi* vel moribundi.

Infirmi animus est erigendus; ipse iuvandus in examine conscientiae, in excitando dolore cum proposito, urgendus ad exsequendas obligationes restituendae rei alienae, occasionis peccati removendae etc. — Satisfactio qualis imponenda. — Absolutio a peccatis vel censuris reservatis. — Benedictio Apostolica.

211. Resp. Infirmum rite dispositum 1. animet ad confessionem sinceram in conspectu Dei faciendam, cui omne cor patet et omnis voluntas loquitur et quem nullum latet secretum; qui tantum exspectat, ut serio poenitenti et sincere confitenti occurrat, eumque stola gratiae vestiatur et in filium recipiat.

2. Impertita benedictione interroget infirmum, a quo tempore ultimum confessus sit; nihilne voluntarie omiserit, poenitentiam impleverit. Si reperiantur priores confessiones invalidae, procedendum secundum dicta n. 191, in quo casu necesse non est, urgere, ut quae non confessus est a reliquis separet, ubi commode fieri non possit.

3. Si, id quod apud infirmos plerumque contingit, interrogationibus opus est, excitetur, ut sincere et animose respondeat ad singula, sicut conscientia dictat; nihil prae verecundia taceat, numerum nec augeat nec minuat, sed sincere certa pro certis, dubia pro dubiis confiteatur.

4. Tum interrogando percurrat praecepta fidei, spei, caritatis, decalogi, Ecclesiae, peccata propria officii, status, prout discretio dictabit et conditio confitentis.

Si tempus talem examinis ordinem non fert, convenit interrogare graviora, circumstantias mutantem speciem, numerum; pro personarum diversitate interrogetur de scandalis, de confessionibus non rite factis, de odiis inveteratis, usuris etc., demum de aliis, prout tempus et circumstantiae permiserint.

5. Si absoluta confessione nihil supersit, quod gravet conscientiam aut quod praestandum antea sit, confesarius poenitentem benigne alloquatur et renovet cum eo dolorem de peccatis et propositum vitandi omnia peccata occasionesque peccandi, hoc vel simili modo: O mi Deus, ex toto corde doleo, quod tot et tantis peccatis te offendi atque iram tuam gravissimasque poenas aeternitatis merui. Detestor nunc peccata mea super omnia. O mi Deus, Deus cordis mei, propter te ipsum, qui infinite bonus es, amo te et amabo super omnia. Poenitet, ah poenitet me, misericordissime Deus, quod te tam graviter et toties offendi! Tu quaesivisti me, et ego contempsi te. Ex intimo corde doleo, quod te, omne bonum, omni amore dignissimum, tam parvi feci. Pater, peccavi in coelum et coram te; respice in faciem Christi tui et miserere mei. Quid tibi retribuam pro patientia tua in me? Offero me totum ad obsequium tuum, et statuo firmissime per gratiam tuam, quam suppliciter peto, numquam peccare amplius, occasiones peccandi fugere et tibi soli servire. Amore tui condono omnibus, qui umquam me offenderunt. In satisfactionem suscipe labores, dolores, sanguinem, mortem Filii tui, Domini mei Iesu Christi; suscipe etiam hos dolores meos, quos tui amore libenter feram; vitam meam libens pro te profundo. Haec sicut nunc supplex peto, ita de tua infinita bonitate confido, te per pretiosum sanguinem Filii tui veniam et gratiam mihi daturum, ut emendatus in finem usque perseverem. Bone Iesu! respice in me miserum peccatorem oculis misericordiae, quibus respexisti Petrum flentem in atrio, Magdalenam

in convivio, latronem in crucis patibulo; et praesta, ut peccata mea cum Petro digne defleam, cum Maria Magdalena perfecto amore te diligam, et cum latrone in paradiso in saecula saeculorum te videam et glorificem. Amen.

6. Si est obligatio praestandi aliquid in vita, iubeatur illud statim infirmus praestare, v. gr.: 1) Si obligetur ad restitutionem famae, curet eam restituendam ut potest verbo vel scripto. Si ad restituenda bona fortunae obligetur vel ad damna compensanda et possit restituere vivus, iubeatur restituere; si non possit, obliget, etiam sub poena, heredes in testamento ut statim restituant. Si dubium sit, an quid debeat, uti fieri potest v. gr. in administratione bonorum, curet, ut re declarata suum cuique tribuatur. Vide infra n. 235. Si aliqua acquisivit per contractum iniustum, uti debet, restituat. Vide tamen de hoc *Lessius*, De iust. l. 2, c. 20; *Diana* p. 3, tr. 9, res. 92. — 2) Si aegrotus est in occasione proxima continua peccandi, v. gr. si concubinam habet et prolem ex ea, aut matrimonium illi promisit, inducatur, ut, si possit, ineat cum ea matrimonium, quo proles legitimetur et promissioni satisfiat¹. Si hoc fieri non possit, nec possit concubina eici, potest quidem absolvi, si dispositus sit, curandum tamen est, ne concubina aegro ministret, sed amoveatur ab eius conspectu, uti monui supra sub n. 173. — 3) Si aegrotus ab altero est graviter offensus vel laesus quocumque animo etiam pessimo, inducendus est, ut offensam remittat, odium, rancorem internum deponat, signa det odii extincti

¹ Inire matrimonium cum concubina nunc post decretum S. Officii d. d. 20 Febr. 1888 et decr. S. C. de sacramentis d. 14 Maii 1909 fere semper possibile est, cum episcopis vel etiam parochis et quibusvis sacerdotibus amplissima concessa sit potestas dispensandi ab impedimentis ecclesiasticis, si quae obstiterint matrimonio ineundo, simul cum potestate faciendi prolem legitimam. Cf. Theol. mor. II 1015 cum notis et *Monitore eccl.* XV 242.

externa, immo etiam, ut actionem iudicalem iniuriarum, si quae ei competit, potius remittat. *Nam etsi a legitimo iudice sine peccato possit peti satisfactio et punitio laedentis, quia legitima vindicta ad virtutem iustitiae pertinet, et per se convenit malefactorem puniri, ut alii ab iniuriis inferendis coerceantur: periculum tamen est, ne ex occulto odio is, qui laesus est, procedat et gaudeat de alterius malo tamquam suo bono. — 4) Si mulier honesta infirma sit separata a viro nec ei persuaderi possit, ut velit dein ad virum redire, examinanda est causa divortii: si iusta est, non tenetur redire; si est dubie iusta, interrogetur, sitne parata facere, quod postea iudicabitur in conscientia faciendum; si ita, absolvi poterit.

7. Omnibus rite peractis, infirmo est imponenda poenitentia levis aut levior pro ratione morbi gravis aut gravioris, tamen sine praeiudicio tertii. Possunt imponi actus fidei, spei, caritatis, patiens dolorum tolerantia, resignatio in voluntatem Dei, restitutio mature facienda, condonatio iniuriae publice illatae, reconciliatio cum inimicis, invocatio sanctorum nominum Iesus, Maria, Ioseph etc. Potest etiam gravis poenitentia iniungi in eventum valetudinis recuperandae.

8. Demum confessarius infirmum absolvat primum a censuris, si quam incurrerit, tum a peccatis, et applicet illi indulgentias moribundis concessas. *Ad has indulgentias, quae vocantur Benedictio Apostolica in articulo mortis, rite applicandas necessaria est praeter potestatem legitime acceptam formula a Benedicto XIV praescripta, quae in Rituali Romano invenitur, cum recitatione *Confiteor* aliarumque precum, etsi propter sacramenta simul administranda bis vel ter *Confiteor* debeat repeti. Solum periculum imminens, ne infirmus ante finitam formulam decedat, ratio est, cur licite et valide forma brevior adhibeatur. — Indulgentia illa sic intelligitur, ut moribundus eam reipsa accipiat, idque vi benedictionis etiam

satis longe antea datae, in ipso mortis momento, post quod anima desinat esse in statu viae seu constituitur in termino. Quapropter inutile esset eam repetere, atque eam repetere revera compluries vetuit S. Indulg. Congr. (cf. Decr. auth. 9 257 263 286 300 362) pro eodem mortis periculo; licet autem eam dare, cum primum mortis periculum reipsa probabile est, simul cum extrema unctione (d. d. 19 Dec. 1885). — Conditiones requisitae sunt: a) status gratiae saltem per contritionem acquisitus, si sacramenta suscipi amplius non possunt; immo conandum semper est, ut, quantum fieri possit, actus ferventissimae caritatis et contritionis eliciatur; b) invocatio nominis Iesu, eaque ore prolata, si possibile est, alioquin saltem corde; c) ut ipsa mors aequo ac libenti animo de manu Dei suscipiatur. A danda hac benedictione abstinendum tamen non est, etsi moribundus inveniat sensibus destitutus.*

Quoad absolutionem moribundi notandum est, posse quidem quemlibet sacerdotem, etiam non approbatum, absolvere a censuris omnibus et peccatis reservatis tum in *articulo* mortis, ut clare habet *Trid.* Sess. XIV de poen. c. 7 (quae potestas absolvendi data est ad salvandas animas, ideoque non restringi debet, ubi anima periclitatur), tum etiam in *periculo* mortis, ut habet sententia probabilior; quia pia mater Ecclesia non praesumitur velle quemquam exponere probabili periculo damnationis. *Sacerdotem alias etiam non approbatum in articulo seu periculo mortis absolvere posse, saltem si approbatus sacerdos actu abest, *etsi facile vocari possit*, nunc certum est ex decr. S. Officii d. d. 29 Iulii 1891, quod ita dicit: «Non sunt inquietandi, qui tenent, validam esse absolutionem in articulo mortis a sacerdote non approbato, etiam quando facile advocari seu adesse potuisset sacerdos approbatus; nec qui tenent, validam esse absolutionem in eodem articulo mortis concessam a peccatis reservatis, sive simpliciter sive cum censura,

per sacerdotem non habentem iurisdictionem in reservata, etiamsi advocari seu adesse facile potuisset sacerdos habens praedictam iurisdictionem.» *Articulus* autem mortis et mortis *periculum* «hac in materia pro eodem accipi», docet *S. Alph.* VI 561.* — Non potest tamen dari absolutio a censuris et a peccatis reservatis per quemlibet statim a prima die cuiuslibet infirmitatis, sed debet adesse aut articulus aut periculum mortis probabile. Adest autem articulus mortis, quando mors moraliter certo proxime instat seu ex morbo seu ex vulnere seu ex sententia iudicis; cui aequivalet, si quis sit in periculo proximo perpetuae amentiae. Periculum vero mortis est, quando cum dubio vel timore prudente mors exspectatur, uti in proelio, morbo vel itinere periculoso, obsequio pestiferorum; vel si mulier sit partui vicina eaque sit experta in aliis partibus periculum vitae. Unde reus ad mortem condemnatus, si instet executio sententiae, mulier illa, si instet partus etc., potest a quovis absolvi, si alius non adest¹.

Si tamen infirmus habet casum reservatum, cui annexa est excommunicatio maior, haec simul praestanda sunt: *Primum*, ut ante satisfiat parti laesae v. gr. peragatur restitutio famae, honoris, bonorum, ob quorum laesionem lata est censura; aut res sic disponatur, ut illa satisfactio sit infallibiliter secutura, v. gr. dando confessario, vel apud alium deponendo, quod restituendum erat; vel obtinendo a parte laesa condonationem. Quodsi satisfactio fieri non possit, modo detur cautio pignoratitia vel fideiussoria, vel saltem iuratoria, si alia dari non possit. Putant tamen aliqui, pro foro interno firmum sufficere propositum, probantque ex Rituali Romano Pauli V. Ita *Navarrus, Laymann, Tamburini, Viva*, alii².

¹ Cf. quae praeced. pagina dicta sunt ex decr. S. Officii.

² In foro *interno*, etsi quoad delicta atrociora utiliter exigi possit iuramentum, sufficere tamen, ut confessarius moneat de obligationibus,

Alterum, ut promittat, se nolle amplius crimen illud committere, et se velle stare mandatis Ecclesiae, id est se velle, si potuerit, negotium cum Summo Pontifice componere.

* *Quid sit* obligatio illa *standi mandatis Ecclesiae*, authentice declaratum est decreto S. Officii d. d. 20 Aug. 1891 a Leone XIII approbato, videlicet: «eam obligationem importare onus, sive per se sive per confessarium, recurrenti ad Summum Pontificem eiusque mandatis oboediendi, vel novam absolutio-nem petendi ab habente facultatem absolvendi a censuris. . . .»

In *quibus autem causis* haec obligatio, eaque *sub poena reincidendi in easdem censuras*, imponi debeat, ex eodem S. Officio d. d. 17 Iunii 1891 authentice habemus, videlicet vi *Constit. Apostolicae Sedis* in solis casibus *Romano Pontifici specialiter reservatis*. — Attamen simile quid observandum est, si quis nominatim vel publice a suo praelato censura punitus fuerit. Cf. *Theol. mor.* II 1125.*

Si tamen aeger est destitutus usu rationis, potest, si alia adsunt, absolvi; immo valide absolveretur, etsi confessarius quae imponere debet negligeret, quamquam hic graviter peccaret. Neque reincideret poenitens, si solam promissam *satisfactionem* non praestaret, etsi tunc peccaret. Immo si impotentia satisfaciendi est perpetua, non est opus quidquam a poenitente requirere. Demum, si casus reservatus non habet annexam censuram, minus etiam opus est se postea sistere superiori. Vide *Lacroix* l. 6, p. 2, n. 1559 1623.

quas habeat poenitens, et ut poenitens se eas impleturum esse serio promittat, habes ex *S. Alph.* VII 129. Promissio autem versari debet circa tria: a) circa satisfaciendum parti laesae, quando realis satisfactio fieri nondum potuit neque cautio plena dari; b) circa crimen non amplius committendum; c) circa implendam obligationem standi mandatis Ecclesiae.

QUAESTIO IV.

Quomodo infirmus in visitatione sit excitandus ad coniunctionem cum Deo, resignationem, patientiam etc.

Exercitium virtutum theologiarum cum infirmo. — Motiva resignationis in Dei voluntatem. — Erigendus infirmus ad patientiam. Motiva: necessitas, aequitas, utilitas, excellentia, exemplum Christi, B. Mariae V. aliorumque Sanctorum.

212. Resp. I. In visitatione infirmi ante omnia exercendi sunt cum ipso actus fidei, spei et caritatis, quibus anima intellectu et voluntate Deo coniungitur, modo supra dicto, vel hoc modo:

1. Pro fide elicienda possunt illi exponi praecipua fidei capita et eius motivum, et tunc elici actus fidei hac ratione: Credo, Domine, quidquid per Ecclesiam unam, sanctam, catholicam et apostolicam credendum proponis; et ideo firmissime credo, quia tu dixisti, qui es infinita veritas, nec potes fallere nec falli. Credo; adiuva, Domine, incredulitatem meam.

2. Pro spe elicienda proponi illi possunt infinita Dei benignitas, misericordia, clementia, omnipotentia, fidelitas, beneficia particularia infirmo prae tot aliis collata, ut salvus fieret; merita Christi, Beatissimae Virginis, Sanctorum. Tunc potest spes sic elici: Spero, misericordissime et benignissime Deus, per merita unigeniti tui Filii pro me passi veniam meorum peccatorum, gratiae auxilia et vitam aeternam; et ideo firmissime spero, quia venientibus ad te illa promittere dignatus es, qui in promissis tuis servandis es fidelissimus et potentissimus. In te, Domine, speravi; non confundar in aeternum.

3. Pro elicienda caritate proponi possunt Dei beneficia, desiderium eius, ut ad eum veniamus et ut ipse nos in aeternum beatos faciat; dein labores doloresque Christi; tum summa Dei bonitas, maiestas, dignitas, cui debetur omne obsequium et amor. Porro actus caritatis hoc vel simili modo elici potest:

O quam sero amavi te, pulchritudo aeterna! O bonitas infinita, dulcedo ineffabilis! Quid mihi est in coelo, et a te quid volui super terram? En paratum cor meum ad amandum te, nunc et in aeternum. Deus cordis mei, diligo te super omnia; gaudeo, gratulor tibi de infinitis tuis perfectionibus, de omni honore et gloria tua in coelo et in terra, quia tu iis dignus es. Utinam sexcenta corda mihi essent, quibus solum te amarem; ament, laudent, benedicant te omnes creaturae mecum et pro me, et plus quam possim ego.

Ah! quis dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrimarum, ut defleam peccata mea, quibus te summum bonum offendi et Filium tuum, Dominum et Salvatorem meum, in crucem egi. Peccavi in conspectu tuo et coram te; abusus sum donis, a te mihi concessis ad gloriam tuam et salutem meam, in tuam ignominiam et meam perditionem; servire te feci in peccatis meis. Detestor ingratitude meam, abominor mala, quae feci coram te, omni honore dignissimo. Utinam vel sanguineis eadem lacrimis deflere possem! Delicta mea pavesco, et ante te erubesco; attamen spem veniae non abicio, verum infinita fretus misericordia tua statuo expiare peccata mea neque amplius ea admittere. Confirma hoc, Deus, quod operatus es in me.

213. Resp. II. Pro resignatione in voluntatem Dei iuvat proponere sequentia: 1. Statutum est omnibus semel mori. Nescimus, quandonam mori nobis magis expediat; novit id Pater noster coelestis. Avocat ille nos ex hac mortali vita quandoque citius, ne diutius viventes labamur in peccata et pereamus in aeternum. «Raptus est [iustus], ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam illius» (Sap 4, 11).

2. Vitam a Deo gratis accepimus; cur eam repositi non libenter oboediamus, ut temporalem et miseram commutet in aeternam et felicem?

3. Non sumus maiores Sanctis, Virgine Matre Dei, ipso Christo. Sancti mortui sunt, et mortem desideraverunt. «Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo», aiebat S. Paulus (Phil 1, 23). S. Ignatius martyr cupiebat devorari a bestiis sibi praeparatis, ut Christo frueretur. B. Virgo mortua est, ut imitaretur Filium suum. Christus dignatus est mori, ut nos liberaret a morte aeterna. Quis recuset igitur mori, si ita Deo placeat? «Ita Pater: quoniam sic fuit placitum ante te» (Mt 11, 26); paratum cor meum, paratum ad faciendam voluntatem tuam. Sive vivam, sive moriar: tuus sum.

4. Peregrinamur a Domino; hic in exsilio sumus, patria nostra coelum est; quis ad eam non festinet ex hac lacrimarum valle? Pater! non mea, sed tua voluntas fiat. «Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te Deus» (Ps 41, 2).

Resignationem saepe difficilem reddunt terrena, coniux, liberi etc. Haec removeantur, nec colloquium de iis instituatur, nisi forte necessarium sit, iubeaturque infirmus eorum mentionem omittere et Deo committere; quia de iis loqui nihil utilitatis, multum vero incommodi affert, aegrum affligens et impediens, quominus ad bona maiora se praeparet. E coelo, quo properat, plus illis auxilii impetrare poterit, quam vivus praestaret in terris. Pater illorum Deus est, ipsi cura erit de illis. Brevi standum erit ante tribunal Dei, ibi quaeretur de operibus nostris, non de aliorum felicitate; Christus nudus mortuus est in cruce, et nos mundo oportet mori, antequam moriamur.

214. Resp. III. Ad praeparandum animum ad patientiam serviunt: 1. Necesse est nos pati, quia homines sumus, quia exsules, quia Christiani. Homo nascitur ad laborem teste Iob 14, 2: «Quasi flos egreditur et conteritur», et Eccli 40, 1: «Iugum grave super filios Adam, a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem

sepulturae, in matrem omnium.» Vocamus saepe terram hanc vallem lacrimarum, et nos exsules filios Evae; quid ergo exspectare possumus nisi adversa? Pati omnes necesse est, parvos et magnos, divites et pauperes, reges et plebeios. Christiani appellari volumus; sacrum hoc nomen astringit nos, ut adversa libenter patiamur. «Nonne haec oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam?» (Lc 24, 26.) Non intrabimus in gloriam eius, nisi per patientiam. «Si quis vult post me venire . . . , tollat crucem suam quotidie» (Lc 9, 23). Ideo Christiani sumus, ut sequamur Christum et cum eo patiamur; unde dixit Apostolus (1 Thess 3, 3): «Nemo moveatur in tribulationibus istis: ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus.» Rex passus est, ne recuset pati famulus.

2. Nos pati aequum est: peccando insurreximus contra Deum; turbavimus ordinem rectum, qui exigit, ut creatura Deo, servus domino subsit; hic ordo restituendus est, nos itaque Deo per adversa iterum sumus subiciendi. Proinde, si placet dulcedo misericordiae, non debet displicere pulchritudo iustitiae.

3. Pati utilissimum est: nam patiens adversorum perpeccatione purgat animam ab affectu ad terrena et illicita adducitque ad amorem coelestium; delet cum magno merito debita peccatis contracta, quae magnis poenis sine merito in altera vita eluenda essent; meretur magnam in coelis gloriam. «Momentaneum et leve tribulationis nostrae . . . aeternum gloriae pondus operatur in nobis», inquit Apostolus (2 Cor 4, 17). «Speciosa misericordia Dei, in tempore tribulationis, quasi nubes pluviae in tempore siccitatis» (Eccli 35, 26).

4. Aeque animo nos adversa ferre gloriosum est Deo et nobis: Deo quidem, quia Deo gloriosum est habere filios, qui paternum agnoscentes affectum, de manu eius etiam dura libenter admittunt, qui etiam in asperis suam profitentur subiectionem voluntque concurrere ad reparandam gloriam patris; habere famulos, qui, seposita

omni commoditate propria, in adversis patientes eius consilia, ordinationem et providentiam laudant, prompto animo omnia, quae sive corpus sive animam spectent, excipiunt, suam in eum fiduciam et amorem cum sui immolatione contestant. Nobis autem gloriosum est, tum quia sic probamus nos veros Dei filios et famulos fideles, eius gloriae studiosos, profiteamur nostram in eius providentia fiduciam subiectionemque, eius in nos amorem, quo in nostram salutem adversa immittit; tum quia sic conformamur Christo regi gloriae, quo nihil gloriosius. «In hoc enim vocati estis: quia et Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum ut sequamini vestigia eius» (1 Petr 2, 21). «Communicantes Christi passionibus gaudete . . . quoniam quod est honoris, gloriae, et virtutis Dei, et qui est eius spiritus, super vos requiescit» (1 Petr 4, 13 sq). Hinc dixit S. Apostolus Paulus (2 Cor 7, 4): «Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra», et S. Iacobus (1, 2): «Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis.» Proinde Deum amanti vel iucundum est pati.

5. Adversa a Deo immissa impatienter ferre valde indecens est et periculosum. Quid diceremus de infirmo, qui potionem amaram, ad sanitatem valde utilem aut necessariam, recusaret a medico peritissimo admittere? quid de condemnato ad mortem, qui nollet manere aliquot dies inclusus, ut liberaretur a morte? quid de debitore, qui oblato uno nummo nollet extinguere cum lucro ingenti debita immensa? Ecce talis est homo, qui non acceptat aequo animo adversa a Deo oblata. His vult Deus sanare animas nostras, vult remittere poenam mortis aeternae, vult condonare magna debita per peccata contracta et dare nobis divitias gloriae aeternae; quis igitur non acquiescat?

6. Percurri potest tota vita Christi, quae a primo momento usque ad ultimum vitae spiritum fuit mera

passio; ipse non habuit in quo reclinaret caput suum, et morientis lectus fuit dura crux; huius nos coheredes esse volumus, et erimus, si tamen compatimur. Castigat Dominus omnem filium, quem recipit (cf. Hebr 12, 6).

7. Proponi potest exemplum B. Virginis et Sanctorum. Illius animam doloris gladius pertransivit; praesciens mortem Filii sui durissimam et persecutiones compassa est viventi, et post eius mortem passa est contradictiones ab inimicis Christi. Sancti autem, quam multa et varia non sunt passi! in vetere quidem Lege Tobias, patriarcha Ioseph; in nova Apostoli et alii: Petrus crucifixus, Bartholomaeus excoriatus, Laurentius vivus assatus etc.

Pii actus et affectus alii per intervalla breviter cum infirmis exercendi.

Actus fidei.

215. 1. Sapientissime et veracissime Deus! credo, quaecumque revelasti; sufficit mihi verbum tuum. Tu es ipsa sapientia et veritas, quae nec fallere nec falli potest. Testimonia tua credibilia facta sunt nimis.

2. Tres sunt, qui testimonium dant in coelo: Pater, Verbum, Spiritus Sanctus, et hi tres unum sunt. Credo, Domine; adiuva incredulitatem meam.

3. Credo, mi Deus, te Filium tuum misisse in mundum, ut peccatores salvos faceret, quorum ego primus sum.

4. Credo remissionem peccatorum, carnis resurrectionem et vitam aeternam.

5. Credo, quod redemptor meus vivit, et in carne mea videbo Deum salvatorem meum.

6. Credo, bone Iesu, quae dixisti: nemo venit ad Patrem, nisi per te; et nemo ad te, nisi Pater traxerit eum. Sine te nihil possum; sed de plenitudine tua nos omnes accipimus.

7. Tu es Deus omnipotens, sanctus, immortalis, creator, conservator et gubernator omnium; ad imaginem et similitudinem tuam creasti me, ut tibi servirem et salvus fierem. Miserere mei et salva me.

8. Iesu bone, tu iudex constitutus es vivorum et mortuorum; ne intres in iudicium cum servo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis vivens.

Actus spei.

1. In te, Domine, speravi; salvum me fac a persequen-
tibus me et libera me.

2. Ne perdas cum impiis, Deus, animam meam. Ego egenus et pauper sum, Deus, adiuva me.

3. Miserere mei, quoniam tribulor. Deus meus es tu; in manibus tuis sortes meae.

4. Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Miserere mei secundum magnam misericordiam tuam, et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam.

5. Adiuva me, Deus, salutaris meus, et propter gloriam nominis tui, Domine, libera me, et propitius esto peccatis meis propter nomen tuum.

6. Benignissime Iesu, redemisti me sanguine tuo; ne perdas cum impiis animam meam.

7. Maria, mater gratiae, mater misericordiae, tu me ab hoste protege, et hora mortis suscipe; memento, quanti steterim Filio tuo.

8. Angele Dei, qui custos es mei, ab hoste maligno protege me! etc.

Actus caritatis.

1. Diligo te, Domine, fortitudo mea, refugium meum, liberator meus et Deus meus.

2. Iste Deus meus, et glorificabo eum, in aeternum cantabo misericordias eius.

3. Quid mihi est in coelo, et a te quid volui super terram? Diligo te, Domine, Deus meus, quia solus es

omne bonum, magnus et omni amore et cultu dignissimus.

4. Quis Deus praeter Dominum, aut quis Deus praeter Deum nostrum? Vivit Dominus, et benedictus Deus meus in aeternum; in te, per te et ex te sunt omnia.

5. Domine, bonorum meorum non egres; verum diligo te ex toto corde meo, ex tota anima mea, ex tota mente mea, ex omnibus viribus meis. Amo te propter te; da, ut amem te magis et ferventius.

6. O bonitas aeterna! sero cognovi te, sero te amavi. Utinam numquam offendissem te! Poenitet me, ah poenitet me! Oculo misericordiae respice miseriam meam. Num damnabis pulicem unum? Da gloriam nomini tuo, et dimitte mihi universa delicta mea. In te speravi, non confundar in aeternum; statui custodire mandata tua; tibi vivam, quamdiu vivam.

QUAESTIO V.

Quid agendum confessario, si vocetur ad infirmum loquela et sensibus destitutum.

Absolvendus est, qui signa poenitentiae dat sacerdote praesente; qui dederit eo absente testantibus aliis. Quid, si nullum signum fuerit perceptum; si dubitatur de vita. — De absolutione saepius repetenda.

216. Resp. I. Si infirmus, loquela plane destitutus, signo vel nutibus significat poenitentiam sacerdote praesente, absolvendus est: quia signa poenitentis animi, quae praesente mortis periculo eduntur, censeri debent ad absolutionem sacramentalem directa, ideoque esse sacramentalis confessio; nam in tali statu quivis optimum animae suae medium solet desiderare. Signa autem poenitentiae sunt: pectoris percussio, elevatio manuum vel oculorum in coelum, aspectus intentus crucifixi vel piae imaginis etc. Si prudens sit dubium, utrum haec signa sint orta ex poenitentia an ex solo maerore et mortis angustiis, absolutio danda esset sub conditione,

ut consulatur reverentiae sacramenti. Dixi: «Si loquela plane destitutus»; nam qui aliqua peccata nominatim potest confiteri, debet imprimis mortale, si quod habeat, aperire, etsi non possit omnia manifestare.

217. Resp. II. Si praesente sacerdote nullum dare potest poenitentiae signum, dedit vero priusquam sacerdos accesserit, atque idonei testes, immo etiam unicus praesens, id testantur, absolvendus est. Ratio est: quia signa censetur dedisse, ut alii manifestarent velut interpretes confessario suam poenitentiam, sicque dolor et confessio fit sensibilis confessario et sacramentalis. *Hoc certum est, si moribundus vocari iussit sacerdotem vel desiderium confitendi ostenderit. Alioquin non certo quidem, sed probabiliter habes confessionem ad absolutionem sacramentalem necessariam, atque etiamtum absolvendus quidem est, sed conditionate tantum. Quod ad omnes casus applica, ubi dubium prudens existit de sufficienti confessione vel dolore.* Docuit hoc Concilium Arausicanum primum can. 12 his verbis: «Subito obmutescens baptizari aut poenitentiam accipere potest, si voluntatis praeteritae testimonium aliorum verbis habeat.» Et idem valet, si, qui signa poenitentiae viderunt, non amplius sint praesentes infirmo, sed in platea sacerdoti occurrenti indicarunt. Ratio est eadem. Neque, si moribundus ratione et sensibus est destitutus, magis fit confessio sacerdoti praesenti a teste praesente quam ab absente; cum moribundus non sit ita praesens confessario, ut cum eo humano modo possit agere: ergo sicut in primo casu confessio absenti sacerdoti facta in ordine ad absolutionem a praesente accipiendam sufficit, sic et in casu secundo.

218. Resp. III. Moribundus, qui christiane vixit, iamque sensibus et loquela destitutus est, quem neque nunc signa poenitentiae dare neque dedisse antea expresse constat, sub conditione absolvendus est. Ratio est: quia ad extrema deducti censentur Deo velle con-

ciliari et christiane mori, et saepe dant signa, quae non advertuntur data, ad absolutionem accipiendam; vel etiam quia vita christiane acta est testimonium quoddam voluntatis et petitio tacita absolutionis; qui enim christiane vivit, recte censetur velle christiane mori et petere sacramenta extrema christianis dari solita. Hinc videtur dedisse, et dedisse censetur signa poenitentiae. Hoc *Gormatz* et alii extendunt ad eum, qui male vixit, modo fuerit catholicus, si inveniatur sensibus destitutus; quia tales homines saepe utuntur ratione, atque fides, quam in Christum professus est, praebet fundamentum iudicandi, eum velle catholice mori et hoc conari; nec constat, eum non dedisse signa poenitentiae, eo quod non sint clare apprehensa. Unde, si quis in duello cadat tempusque intercedat inter vulnerationem et mortem et praesumi possit adhuc uti ratione, censere licet eum poenitere, potestque sub conditione absolvi. Nam vita christiane acta est aliqua poenitentiae manifestatio non pro quocumque, sed pro tempore mortis instantis, et moriens praesumitur memor salutis, nisi clara det signa impenitentiae. Immo forte anhelitus ab eo dirigitur ad sacerdotem ad absolutionem obtinendam. Haec quidem incerta sunt; quia tamen non omnino improbabilia, consulendum est saluti animae, ad quam sacramenta instituta sunt. Irreverentia autem ab iis arcetur in casu necessitatis per conditionem appositam.

219. Resp. IV. Si sacerdos ad infirmum veniens dubitet, an iam mortuus sit, adhuc debet eum absolvere, quia hic in dubio eligenda sunt securiora. Idque maxime valet, si signa poenitentiae antea dedit, etsi probabilius putetur iam mortuus; nam saepe iudicantur mortui, qui postea adhuc ad se redeunt. Nec desunt medici, qui existimant, animam aliquando manere unitam corpori uno alterove quadrante post mortem vulgo existimatam. Retulit mihi celebris medicus, puerum in aquam lapsum et extractum plane apparuisse mortuum, igni autem

dein applicatum rediisse ad se. Testantur quoque indubitatae historiae, quosdam, qui ad horam videbantur mortui, immo sepulti fuerunt, ad se rediisse¹. Proin si incertum sit, utrum iam infirmus obierit, adhuc sub conditione absolvendus est, si signa poenitentiae dederit aut dedisse prudenter praesumi possit secundum dicta. Haec valent tantum pro catholicis, non pro haereticis, nisi forte hi sacerdotem catholicum petiissent; alias haeretici non censentur signa dirigere ad accipiendam absolutionem sacramentalem.

220. *Petes*: Quid sentiendum de pacto, quod moribundus iam confessus inierit cum confessario, ut in agone adhuc semel absolvatur? Resp. Cum ad novam absolutionem, saltem extra casum necessitatis, requiratur nova accusatio, iubeat confessarius, ut absolutione accepta in genere iterum se accuset et dolorem eliciat cum proposito; quibus praestitis potest eum agonizantem iterum absolvere, saltem nisi mora nimis longa inter agonem et praemissum dolorem intercessit; in hoc enim casu expedit renovare dolorem ante agonem. Si tamen in agone aeger signa poenitentiae nova dat, absolvendus est; sicut etiam, si non temere timetur, ne relapsus sit in grave peccatum. *Immo frequentius dandam esse absolutionem pro diversis circumstantiis, eamque aut

¹ Videlicet si observatum fuerit, vi morbi paulatim absumi vires infirmi vitamque exstingui, brevi post ultimum spiritum, quem infirmus duxisse visus est, eum reipsa mortuum fore, satis certum est: quamquam generatim horae quadrantis spatio vel ultra non omne dubium excluditur. Quando vero subitanea et vehementi concussione, suffocatione, apoplexia similive casu vitae signum quodcumque exstinctum est, nihilominus per spatium satis diuturnum, non unius tantum horae sed diutius, dubium rationabile de morte re secuta generatim existit: quapropter in eiusmodi circumstantiis sacramenta conditionate conferri omnino debent. Cf. *Capellmann*, Medicina pastor., de signis aegrotationis mortiferae et de signis mortis; *Gury-Ferreres*, Casus conscientiae II, n. 1192 sqq.

absolutam aut conditionatam, disce ex *S. Alph.*, Prax. confessarii n. 276, 11: «Dum infirmus adhuc sensibus viget, absolutionem pluries ei conferri post brevem reconciliationem iuvabit, ita ut ille magis circa statum gratiae securus reddatur, si forsitan praeteritae confessiones invalidae fuissent, aut saltem gratiae augmentum recipiat, necnon purgatorii poenae ei minuantur. Et si forte infirmus tunc in letale incidat peccatum, ne exerceat, sed monens, ut Iesu et Mariae nomina invocet, si rursus tentatur, benigne eum confortet, procuret ut contritionis actum eliciat, et statim absolvat. Si tamen infirmus iam sensibus caret et nullum doloris nec absolutionis desiderii signum ostendit, non expedit, valde saepius intra eundem diem absolutionem ei impertiri, quia tunc, licet conditionate detur, tamen ut sacramentum valeat administrari sub conditione, urgens et gravis ratio requiritur; unde opus est, ut aliquod notabile temporis spatium intermediet. Verum in hoc sacerdos ex conscientia quam noverit infirmi se dirigere debet; nam si ille habituatus fuit pravis cogitationibus, si aliquo vulnere moritur aut aliqua odii vel impuri amoris passione est irretitus, si infirmitas est nimis acerba et ipse non libenti animo suffert, *tunc saepius absolutio dari potest; sin autem*, sufficit ut *trium aut quattuor horarum spatium* intercedat, *frequentius tamen si iam moriturus est*. Non abs re autem erit aegrotum, dum mente pollet, monere, ut, si loqui non possit, signum aliquod determinatum det, dum absolutionem quaerit, aut dum sacerdos ipsi conferre vult, v. gr. oculos claudat vel reseret, manum elevet, caput inclinet, et similia.»

Ad quae solum addo, si quando sacerdos ex sola conscientiae aegroti notitia per confessionem habita putet saepius absolutionem esse repetendam, fieri posse ut oporteat hanc adstantes celare, ideoque *secreto* omnibus externis signis omissis absolutionem conferre.*

QUAESTIO VI.

Quando et quoties infirmis danda communio et extrema unctio et quomodo ad illa disponendi sint, quomodo unguendi.

Viaticum mature dandum, etiam non ieiuno. — Num ei qui paulo ante communicavit. — Quando vomitus, tussis etc. obstant. — Utrum dandum sit reis, usu rationis non utentibus, amentibus, pueris. — Quomodo disponendus sit infirmus ad viaticum, ad extremam unctionem; quibus sancta unctio danda, quae corporis partes et quomodo unguendae.

221. Resp. I. Eucharistiae sacramentum pro viatico dandum est infirmis, si sunt in periculo mortis: tunc enim obligat praeceptum sub mortali pro viatico sanctam Communionem sumendi. Unde inducendi sunt infirmi, ne cum periculo non accipiendi illud differant, et expellendus mundanus ille timor, quo nolint divulgari suam infirmitatem. Forma illius conferendi est: «Accipe, frater (vel soror), viaticum Corporis Domini nostri Iesu Christi, qui te custodiat ab hoste maligno et perducatur in vitam aeternam. Amen.» Differt viaticum ab ordinaria Communionem, quia in hac gratia bene vivendi, in illo bene moriendi datur et petitur. Circa hoc nota: 1. Qui mane sanus communicavit ex devotione, si dein eodem die incidat in periculum mortis, iuxta *Vasquez* et alios probabiliter iterum communicare tenetur pro viatico, quia praeceptum mane non obligabat nec sanus illi satisfecit. At communior opinio cum *Suarez*, *Lugo* et aliis tenet, talem non posse iterum eodem die communicare, tum quod non liceat eodem die bis communicare, praecepto Ecclesiae id prohibente, tum quod morte iam vicina communicaverit, et ideo satisfecerit. Alii censent cum *Illsung*, eum posse quidem, eo quod non communicarit in periculo mortis neque Ecclesia tunc prohibeat communicare bis eodem die; non teneri tamen, quia finis viatici habeatur impletus, cum fuerit moraliter praesens mortis periculum. Hae sententiae omnes sunt probabiles. In praxi seligatur illa, quam potius sequendam hic et

nunc circumstantiae, devotio et necessitas infirmi suadebunt. *Idem sentit *Benedictus XIV*, De syn. dioec. l. 7, c. 11. Cum enim et prima et altera opinio sit probabilis, sequitur non ceu nova sententia tertia, sed tamquam consecratoria, posse quidem aliquem *secundo* accipere sanctam Eucharistiam, at non teneri. *Benedicti XIV* verba sunt haec: In tanta opinionum doctorum discrepantia integrum erit parochi, eam sententiam amplecti, quae sibi magis arriserit.

Attamen si constat, morbum quidem iam existisse cum aegrotus mane sumeret Eucharistiam, sed periculum *latuisse* illudque vespere demum manifestum evasisse, censeo plane, sanctam Eucharistiam eodem die *secundo* administrari non posse. Cf. etiam *S. Alph.* VI 285, dub. 3.*

2. Qui ab ultima Communionem post octo dies incidit in periculum mortis, secundum probabiliorum sententiam tenetur iterum communicare, quia periculum ante octo dies satis propinquum non erat. *Suarez* tamen, *Lugo*, *Aversa*, *Illsung*, alii probabiliter tenent, eum non teneri, quia obtentus sit finis praecepti, qui est per Communionem se disponere ad mortem vicinam: ergo praecepto satisfactum est, quamvis mors non fuerit praevisa; erat enim vicina. In praxi tali iterum danda est Communionem tum propter aedificationem populi, tum ut infirmus melius ad mortem disponatur. *Consentit in omnibus *S. Alphonsus* (l. c. dub. 2). Quamquam probabiliorum habet sententiam, quae ad denuo sumendam sanctam Eucharistiam *obligat*, dicit nihilominus alteram sententiam «satis probabilem, saltem si periculum mortis naturaliter accidat», i. e. ex complexione infirmi, non ex accidentali infortunio.*

3. Infirmus, qui non potest commode expectare aut cui parochus altero die difficulter potest viaticum ministrare ieiuno, potest communicare non ieiunus. Quod etiam saepe potest fieri in infirmitate eadem diuturna,

quia Concilium Constantiense et Ecclesiae consuetudo videtur absolute a praecepto ieiunii eximere periculose infirmos, si commode non possint manere ieiuni. Putant *Dicastillo* et alii, ita fieri posse toties, quoties possit sanus ieiunus communicare; sed spectanda est praxis et consuetudo loci, devotio et necessitas infirmi. *Ergo pro adiunctis fieri omnino potest, ut infirmo nunc saepius detur sancta Eucharistia, quam ipse sanus ad eam accesserat; nam praesens necessitas et devotio spectanda est, non praeterita. Cf. Theol. mor.¹¹ II 220, ubi notatur, sacerdotes curatos obligari ad id, ut etiam saepius aegrotis sancta Eucharistia detur, maxime si petat.* Si igitur infirmus heri aut ante dies aliquot communicavit ex devotione, potest hodie iterum communicare pro viatico, non tamen teneretur secundum ea, quae modo ad 2 dicta sunt.

4. Si infirmus ex indispositione stomachi omnia quae sumit eiciat, non est illi danda Communio ob irreverentiam certam. Sententia communior et probabilior est, in dubio, an reiecturus sit sacras species, sanctam Communionem non esse dandam, in hoc tamen casu posse dari infirmo minimam particulam, si sic eam retineat, in liquore vel iusculo, licet hoc moraliter certo sit prius descensurum. Potest etiam prius dari particula non consecrata: quam si retineat, dari deinde potest Communio; non vero, si reiciatur. *Videlicet distinguendum est: si grave periculum adfuerit, ne sacrae species reiciantur, dandae non sunt; si periculum non est grave, aliquo periculo materialis irreverentiae sacras species exponere licebit ex gravi causa recipiendi viatici; immo si sumis, esse aegrotum, cui aliis sacramentis, nisi sola Eucharistia, provideri non possit, licebit etiam cum gravi periculo vomitus eam dare; suprema enim regula in sacramentis dandis semper sumenda est ex indubia sententia, sacramenta esse propter homines. Sic fere ipse quoque auctor sequenti demum numero 5 rem componit.*

5. Continua tussis non obest Communioni, quia si species possunt ad stomachum descendere, non est periculum eas ideo eiciendi; nam via sputorum, etsi ascendant e pectore tussiendo, non est via cibi et potus ad stomachum, sed via respirationis ad pulmones. Immo putant *Tanner*, *Reiffenstuel*, *Gobat*, posse dari in dubio, an infirmus sit reiecturus, eo quod fructus certus Communionis, qui haberetur etsi species reicerentur, et necessitas infirmi excusent ab irreverentia, quae tunc esset tantum materialis. Ita in praxi videtur agi posse, si longe probabilius videtur aegrotus non reiecturus; immo *Lacroix* (l. 6, p. 1, n. 543) docet ex *Gobat*, non teneri talem abstinere a Communione, si aliquoties per diem vomit: quia non est morale periculum, ne ideo praecise eo tempore accidat. *Observari tamen debet tempus, quo magis improbabile est vomitum secuturum. Ceterum quando aegrotus continuo vomitu laborat, attendenda est sententia *S. Alphonsi* (VI 292), sanctam Communionem dandam non esse, nisi circiter a *sex* horis vomitus cessaverit. Potest tamen fieri experimentum, ut detur frustum glaciei cum tantillo frustulo panis: quodsi hoc modo vomitus sistitur, licebit particulam ex consueta hostia laicali dare.*

6. Si infirmus reiciat sacras species eaeque purgari possint, purgandae sunt et suo tempore possunt sumi; si autem purgari non possint, nec tam cordatus aliquis sit, qui velit sumere, non comburendae sunt, sed aquae in eas immittendae in vase, donec dissolvantur; et dissolutae ita, ut desinant esse species panis, mittendae sunt in sacram piscinam, si adsit, vel species sic dissolutae etiam comburi possunt atque cineres mitti in sacrarium. — Si quis paulo post Communionem revolveret et species non apparerent, rubrica Missalis de defectibus tit. 10, n. 14 praescribit, ut vomitus comburatur et cineres in sacrarium mittantur. *Clara est dispositio rubricae: «Si sacerdos evomat Eucharistiam,

si species integrae apparent, reverenter sumantur, nisi nausea fiat: *tunc enim species consecratae caute separantur, et in aliquo loco sacro reponantur, donec corrumpantur, et postea in sacrarium proiciantur.* Quodsi species non appareant, comburatur vomitus, et cineres in sacrarium mittantur. Neque ratio est, cur ab hac ordinatione recedatur, quando apud laicum vomitus accidat.*

7. Si infirmus non possit deglutire species panis, detur illi minima particula hostiae cum vino vel iusculo, non Communio sub speciebus vini. Monet autem Rituale Romanum tit. 4, c. 4, n. 9, sacerdotem ad infirmum debere secum deferre *aliquot* particulas, ne postea in reditu obviantes adorent pixidem vacuum; nisi tamen deferat in pixide, quae postea non est referenda publice. *Rituale Romanum l. c. habet haec: «Decenter et de more acceptas aliquot particulas, vel unam tantum si longius aut difficilius iter sit faciendum, ponet in pixide» etc.*

8. Viaticum dandum est reis ad supplicium deducendis, praegnantibus partui proximis praesertim periculoso, omnibus adituris proximum vel probabile periculum mortis, in quo postea videtur dari non posse; hi enim omnes tenentur sub gravi ad viaticum sumendum, nisi non ita diu ante communicaverint. Si quis tamen durante periculo mortis peccasset graviter, non teneretur communicare denuo in eodem periculo. Viaticum dandum non est ebrio moribundo, si constet eum voluntarie se inebriasse aut sic se inebriare solere. Si autem homo alioquin sobrius et ratione utens censeretur modo non uti ratione, viaticum dandum esset, nisi positive constaret eum esse in peccato mortali. Ratio est: quia, de quo aliud non constet, is potius praesumitur esse in statu gratiae quam in statu peccati; et favendum est potius homini, pro quo sacramentum est institutum, cum existenti in gratia certo prosit, immo probabiliter in attrito tantum causet primam gratiam, nec periculum sit irreverentiae nisi forte materialis.

9. Dandum est viaticum adulto in dubio, an ex amentia sit privatus usu rationis; item illi, qui usum rationis habuit et quem non constat fuisse in peccato mortali, cum usum rationis amitteret, ut docet *S. Thomas* (3, q. 80, a. 9 in corp.), saltem si prius ostenderit devotionem ad illud vel bene vixerit et habitus est ut vir bonus. Ratio iam data est: estque probabile, sufficere voluntatem interpretativam. Si tamen sciretur eum incidisse in amentiam paulo post commissum peccatum mortale, nec adessent signa positiva poenitentiae, dandum non esset, quia semel malus praesumitur semper malus, nisi sit fundamentum praesumptionis oppositae.

10. Dandum quoque est semifatuo vel debilem usum rationis habenti, si censetur capax absolutionis et abest periculum irreverentiae; frustra enim exspectatur plenior usus rationis. Item phrenetico vel deliranti, si alligatus admittat alios cibos, modo tamen absit periculum irreverentiae. In dubio potest dari hostia non consecrata, et si hanc reverenter accipiat, dari poterit consecrata. Ita *Lacroix* l. 6, p. 1, n. 648. Item dari debet energumeno seu obsesso, etsi a daemone impediatur, quominus profiteatur Christum praesentem; semper tamen abesse debet periculum irreverentiae.

11. Dandum quoque adulto, qui a nativitate surdus idemque mutus fuit, si instrui potest per signa, ut discernat cibum spiritualem a corporali; si tamen simul a nativitate caecus esset, esset incapax et aequiparandus perpetuo amenti, cui dari Eucharistiam prohibet Rituale Pauli V. *Verum nostra aetate haec aequiparatio non amplius est vera. Quare nihil aliud considerandum est, nisi utrum miser ille homo reipsa habuerit sufficientem instructionem atque doctrinas catholicas edoctus sit, necne. Nam hodie etiam istorum hominum instructionem evasisse possibilem, iam alibi dictum est.* Vide supra n. 195.

12. Pueris quoque, ut indicavi n. 101, dandum est viaticum, etsi antea non communicaverint, modo iudicentur uti ratione et instrui possint, quia tum obligantur praecepto divino et sacramentum certo illis proderit; immo prodesset, etsi usum rationis non haberent. Unde etiam in dubio possessio est pro libertate, i. e. etiam tum viaticum dari *potest*. In dictis casibus semper praemittenda est absolutio, si fieri potest.

222. Notandum tamen, aegrotos pueros, cum per aetatem non habeant sufficiens iudicium, quo satis aestiment hoc sacramentum sanctissimum, extra periculum mortis raro admittendos ad Communionem, nisi praeferant spiritualem aliquam famem et solito diligentius se praeparaverint; quia frequentia inducet facile vilipensionem facietque, ut potius ex consuetudine accedant quam ex devotione; si autem retardentur et inculcetur iis dignitas sacramenti, fructum maiorem participant ex una Communionem quam alias ex pluribus.

223. Resp. II. Purgata per poenitentiae sacramentum anima, excitandus infirmus, priusquam detur viaticum, ad magnum desiderium Christi suscipiendi, ad vivam fidem, firmam fiduciam et ardentem caritatem. «Qui manducat meam carnem . . . , in me manet, et ego in illo» (Io 6, 57). O mira pietatis dignatio! «Qui manducat me, et ipse vivet propter me» (Io 6, 58). «Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri» (Io 1, 12). O inaestimabilis dilectio caritatis! «Si filii, et heredes: heredes quidem Dei, coheredes autem Christi» (Rom 8, 17). Ecce, carissime frater, quanta dignatio, quanta Dei caritas, quae animae tuae aestimatio! Veniet ad te Deus ipse, Salvator tuus amantissimus, ut te pascat, soletur, confortet, illuminet, bonis suis ditet etc. Quid retribues ei? Non exigit a te, nisi ut ipsi te plene resignes, ei fidas, eum diligas, patienter sustineas. «Praebe fili mi cor tuum mihi» (Prv 23, 26).

Hic praeceatur infirmo brevibus actibus fidei, spei, caritatis, contritionis, resignationis, patientiae, dilectionis proximi, v. gr.: «Tu es Christus, Filius Dei vivi; hoc credo, non quia caro et sanguis, sed quia Pater coelestis revelavit. In te, Domine, spero, quia apud te misericordia et copiosa redemptio. Diligo te, Domine, fortitudo mea, refugium meum et liberator meus, quia Deus meus es et omne bonum. Utinam te dilexissem semper et te numquam offendissem! Desidero te millies, mi Iesu; quando venies ad me? Tibi corpus animamque committo; nihil opto amplius, nisi ut impleatur in me tua sancta voluntas. Iram tuam merui, portabo poenas mihi immissas, quoniam peccavi et offendi benignissimam faciem tuam. Tui amore ignosco omnibus; tu quoque pro misericordia tua ignosce mihi.» — Sumpta communionem possunt eiusmodi actus repeti, et dici: «Anima Christi, sanctifica me» etc.

224. Resp. III. Quando infirmitas est periculosa, monendus et excitandus infirmus, ut suscipiat sacramentum extremae unctionis. Exponantur illi ipsius effectus: eam conferre gratiam, purgare animam a reliquiis peccatorum, roborare contra tentationes daemonis, conducere, si expediat ad salutem, etiam ad recuperandam corporis sanitatem, uti testatur Scriptura, idque ex opere operato seu vi institutionis suae. Unde Cardinalis Bellarminus ait: Ideo rarius aegros sanari, quia differunt sacram unctionem. Proinde, si aeger laborat mala persuasionem, propter unctionem actum esse de sanitate recuperanda, haec illi est eximenda. Habeo a medico, plures infirmos, qui valde periculose decumbebant, accepta sacra Synaxi statim melius habuisse et dein convaluisse. Quodsi accedat sacra quoque unctio, quae etiam ad corporis sanitatem restituendam instituta est, plus spei erit; animo nimirum confortato etiam corpus roboratur. Nec omittat sacerdos plebeiis eximere persuasionem, non licere inuncto deinceps saltare vel nudis

pedibus incedere, quando semel extremam unctionem acceperit. Deinde eliciantur pii affectus ut supra, videlicet fides de hoc sacramento, spes obtinendi promissa, amor Dei tam boni, gratiarum actio pro occasione suscipiendi sacramentum hoc, cuius fructu tam multi destituuntur. Et dum inungitur infirmus, occupet se piis affectibus: «Iesu, Fili Dei vivi, miserere mei! Propitius esto mihi peccatori! Bone Iesu, dic animae meae: Salus tua ego sum!» etc. — Demum peracta unctione animetur ad fiduciam sanitatis, si ita expediat; simul tamen ad perfectam resignationem, et finiatur consuetis orationibus. Quodsi in morbo diuturno periculum post datam sacramentum unctionem desinat et dein iterum redeat, iterari extrema unctio potest; iterata tamen in eodem morbo et periculo esset irrita, uti etiam collata non graviter vel periculose aegrotanti. Hinc tali exorto periculo iterum danda est, si data extra periculum fuisset.

225. Resp. IV. 1. Danda extrema unctio non est, nisi infirmi constituti sunt in periculo mortis ex infirmitate corporis, v. gr. feбри, laesione, indispositione vel debilitate corporis. Hinc danda est reo, qui sumpto veneno exspectat mortem; existenti in periculo mortis ob sanguinem e naribus fluentem, qui sisti non possit; puerperae, cui ob specialem rationem timenda est mors; senibus deficientibus; non tamen suspendendo vel capite plectendo, nec ituris in proelium, nec cui pes est abscindendus. Ratio est: quia hoc sacramentum institutum est tantum pro infirmis. Priores infirmi sunt, non posteriores; neque pede minuendi ordinarie cito deficient.

2. Danda quoque est, per se loquendo, omnibus adultis ratione aliquando usis, si non constat, eos esse in peccato mortali non retractato, et abest periculum irreverentiae. Unde danda est furiosis, lapsis in amantiam, ebrio deficienti, vulnerato in duello, si tempus superfuit pro contritione, quod in dubio praesumendum est. Ratio est: quia in bonum animarum sacramenta

sunt instituta; sufficitque hic intentio interpretativa; et quamvis, per se loquendo, ad fructum huius sacramenti requiratur status gratiae, cum sit primariae sacramentum vivorum: per accidens tamen potest attrito conferre primam gratiam. Nec hic periculum est irreverentiae, nisi materialis forte, quae permitti potest ob necessitatem et bonum animae, quod speratur. *Id videlicet, quod in aliis sacramentis vivorum, v. gr. in Eucharistia, probabile tantum est, vix non moraliter saltem certum est in extrema unctione; idque ita, ut non solum in statu gratiae constituat eum, qui attritus bona fide suscipiat, sed etiam satis probabiliter eum qui, postquam sacra unctione munitus fuerit, demum attritionem elicere possit et eliciat. Quare etiam si homini sensibus destituto extrema unctio detur conditionate, conditio numquam esse debet «si dispositus sis», sed «si capax sis».*

3. Danda est pueris sufficientem usum rationis habentibus ad peccandum, etsi sacramentum Eucharistiam nondum acceperint: tum quia pueri quandoque peccant graviter et proinde aliquando salus eorum ab unctione dependere potest, tum quia hoc sacramentum confert gratiam et robur conducitque ad sanitatem. Unde dari potest illi, qui post baptismum numquam peccavit, v. gr. qui in extremo mortis periculo baptizatur. *Nam baptismus, etsi cum culpa omnem reatum poenae, etiam temporalis alias in purgatorio luendae, delet, non tamen delet omnes alias reliquias peccatorum, pravos habitus, infirmitatem ad bonum, neque aufert diabolicas tentationes, quibus propter commissa peccata homo magis subicitur. His igitur medetur sacramentum extremae unctionis, atque id conferri potest cuilibet baptizato, qui sive post baptismum sive ante baptismum utcumque peccavit, neque falsa redditur forma, etiamsi post baptismum ille, cui confertur, nullum peccatum commiserit; nam nihilominus peccata baptismi priora satis reliquerunt, quibus *Dominus indulgeat* (cf. *S. Alph. VI 721*).*

In dubio, num puer vel alius aeger umquam sit usus ratione, inungendus est ob rationem datam (sub conditione). Idem valet in dubio alio quocumque, v. gr. num moribundus adhuc vivat, num sit periculum mortis, dum differri unctio non potest: quia in extrema necessitate praesumendum est in favorem hominis, pro quo sunt sacramenta instituta.

226. Resp. V¹. Per se seorsim inungenda sunt organa quinque sensuum, vel si unum desit, pars propinqua: quia talis quinque sensuum inunctio est de praecepto Ecclesiae in hoc sacramento. Atque etiam pro singulis sensibus adhibenda est peculiaris forma exprimens sensum, v. gr. pro visu: «Per istam sanctam unctionem et suam piissimam misericordiam indulgeat tibi Dominus, quidquid per visum deliquisti. Amen.» Et sic de aliis sensibus. Si mora non permittit, ut specialis forma adhibeatur singulis sensibus, nunc certum est, sufficere unicam unctionem in parte principaliore corporis v. gr. in fronte cum forma *universali*. Nam decretum *S. Officii* d. d. 25 Apr. 1906 sequenti die a Pio PP. X approbatum explicite quidem de forma unica generali, implicite etiam de unica unctione loquens haec habet: «Cum huic supremae Congregationi quaesitum fuit, ut unica determinaretur formula brevis in administratione sacramenti Extr. Unctionis in casu mortis imminenti, E^mi ac Rev^mi Patres . . . decreverunt: *In casu verae necessitatis sufficere formam: Per istam sanctam unctionem indulgeat tibi Dominus quidquid deliquisti. Amen.*» Ad unctionem adhibendum est oleum infirmorum ab episcopo benedictum; quod si deficit in decursu anni, potest modicum de non benedicto affundi. Si per errorem chrisma esset adhibitum, probabiliter valeret sacramentum; repetenda tamen esset inunctio, si fieri commode posset, sub con-

¹ Huius numeri doctrina reformata est secundum decretum d. d. 25 Apr. 1906.

ditione. *Scilicet probabile quidem est, etiam oleum catechumenorum aut sanctum chrisma esse extremae unctionis materiam aptam, cum in oleorum consecratione omnium virtus Spiritus Sancti atque per eam animi purgatio et corroboratio fidelibus impleretur; nihilominus *certum non est*, cum neque sine causa Ecclesia specialem adhibeat consecrationem, neque in alius olei consecratione sacramenti extremae unctionis effectus ita expresse efferantur quam in consecratione huius olei: «sit omni hoc unguento coelestis medicinae peruncto tutamen mentis et corporis ad evacuandos omnes dolores, omnes infirmitates omnemque aegritudinem mentis et corporis». Quapropter in casu erroris circa oleum pro maiore minoreve *necessitate infirmi* maius aut minus incommodum subire sacerdos tenetur, ut errorem emendet atque unctionem conditionate («si nondum rite unctus es») repetat. Gravissimum incommodum in uno tantum casu subire debet, videlicet si extrema unctio solum sacramentum sit, quo infirmi sensibus destituti saluti securius provideri possit, i. e. si propter defectum accusationis certae absolutio sacerdotalis fuerit valde dubia (cf. Theol. mor.¹¹ II 717).*

Porro conferens hoc sacramentum debet esse sacerdos. Valide conferre potest quivis sacerdos, licite tamen non potest nisi parochus, vel alius cum eius licentia. Parochus sub mortali tenetur ex iustitia illud administrare, etsi qui, aliis sacramentis instructus, hoc sacramentum petere sine contemptu et scandalo negligeret, secundum communiorem sententiam non nisi venialiter peccaret; nam hic potest magnum bonum non necessarium sine gravi peccato sibi omittere, non tamen potest illud pastor negare. Plura vide apud auctores. *In morbo tamen contagioso, ut sub peccato mortali parochus teneatur extremam unctionem administrare, debet agi de homine, cui aliter ita secure nequeat succurri, ut modo dictum est. Nam in eiusmodi circumstantiis, ubi par-

ochus de se suaque vita timere debet, per se non tenetur nisi ad sacramenta *necessaria* suis procuranda. Cf. supra n. 154 et *S. Alph.* VI 729. — Verum parochum dedecet omnino adeo timidum esse, et nimio timore esse potest scandalo fidelibus, qui viderint medicum corporalem longe magis impavidum. Adhibeat igitur prudentes cautelas, dein magno animo sequatur potius exempla Sanctorum, v. gr. S. Caroli Borromaei, qui archiepiscopus singulos infirmos visebat et *omnia* sacramenta administrabat.*

QUAESTIO VII.

Quae praeterea in visitatione infirmorum observanda.

Curanda in cubiculo infirmi. — Quid sit agendum, si aegrotus videatur sensibus destitutus; quid, si morbus sit contagiosus — Allocutio ad defuncti coniunctos.

227. Resp. I. Curetur, ut in cubiculo infirmi altum servetur silentium, nec quivis admittantur ad alloquium, sed ii tantum, quorum consuetudine sublevetur infirmus.

2. Si morbus sit periculosus, iubeatur infirmus totus esse in negotio animae suae nec sermones profanos admittere; arceantur nimis crebrae visitationes et complorationes parentum, liberorum, consanguineorum, uxoris, et maxime aspectus eorum, ex quibus posset tentatio ad peccatum reviviscere.

3. Curetur, ut sacrae Christi crucifixi imagines, B. Virginis, Angeli custodis etc. ob oculos decumbentis ponantur; sit etiam ad manum aqua lustralis, qua frequenter aspergatur infirmus et fugentur infestantes daemones.

4. Moneatur aegrotus suaviter de mortis periculo eique breves affectus pii suggerantur.

5. Si sensibus videatur destitutus, suggerantur ei sacra nomina, et eliciendi sunt breves actus fidei, spei, caritatis, resignationis etc., sed non nimis alta voce; nam experientia constat, aegris acutum esse auditum eosque

graviter affligi voce altiore. Iuvat ad cranium capitis potius formare voces quam ad aures ipsas. Successive auribus infirmi ingeri potest: «Iesu, Fili Dei, miserere mei! Maria, mater gratiae, mater misericordiae, tu me ab hoste protege! Nunc monstra te esse matrem! Angele Dei, custos mei, defende me, ne peream! Domine Iesu, per amaritudinem illam, quam pro me in cruce sustinuisti, maxime cum benedicta anima tua egrederetur de corpore tuo, miserere animae meae in egressu suo! Beatae animae, quibus quoquo modo solatium attuli aliquando, nunc mementote mei!» etc.

6. Si morbus sit contagiosus, moderata cura adhibeantur remedia, quibus praecaveatur, ne sacerdos et infirmo servientes inficiantur¹. Ad quod imprimis iuvat, aerem in cubiculo infirmi frequenter renovare et purgare. Renovatio optimo modo peragitur fenestris in vicino cubiculo, quod communicat cum cubiculo infirmi, apertis; alias aliter curandum est, ne flatus aeris directe graviter aegrotum tangat. — Dein sacerdos cavere debet ab animi depressione et timore contagionis. Quamquam non convenit halitum aegroti directe et immediate excipere, tamen timor nimius omnino excludendus est. — Consultitur a medicis, ut, si fieri possit, ante accessum ad aegrotum sumatur haustus generosi vini, postea mutentur vestes atque manus et facies laventur sapone valido. — In cubiculo infirmi quo facilius germina infectionis extinguantur, in angulo poni potest amphora aquae permixtae cum 300—500 *gr* calcis chloratae.

7. Soletur sacerdos, si expediens sit, defuncto coniunctos, ubi decesserit, his aut similibus: «Sicut placitum fuit coram Deo, ita factum est. Hic laudandus est in omnibus; novit ipse, quid cuique magis expediat, et

¹ Loco eorum, quae auctor pro conditione medicae artis suo tempore existente dedit, notavi, quae nostri temporis medici de morborum contagione eiusque praecautioe docere solent.

paterne ordinat omnia. Non habemus hic manentem civitatem, sed peregrini sumus super terram, ea lege nati, ut transeamus per mortem ad vitam felicem. Nescimus diem neque horam, qua transeundum nobis sit et quando nobis magis conducat; novit id Pater noster: acquiescamus igitur eius voluntati. Dilecta fuit Deo anima defuncti, ideo properavit illam educere de medio iniquitatum et ex periculis eripere. Ne invidemus eius felicitati; commodatus nobis fuit, repetiit illum Deus. Gratias agamus, quod tanto tempore nobis illum indulserit; multi suis orbatu sunt maturius; invenit tamen Deus modum quo iuvaret eos, inveniet etiam quo iuvet modo. Ipse melior est quam decem filii, amici etc. Haec dicenda sunt fidenter, non animo vel voce tristi, alias movebuntur, quos cupis consolari, ad maiorem tristitiam. Adduci quoque possunt exempla eorum, qui mortem suorum forti tulerunt animo. Talis fuit Beatissima Virgo, mater Machabaeorum, S. Felicitas, quae septem filios coram spectavit morte affici et eos ad martyrium excitavit; S. Franciscus Borgias, qui intelligens coniugis dilectae mortem nihil motus dixit: «Deus illam nobis commodaverat, eandem iam repetiit; agamus gratias, quod tam diu eam nobis indulserit.» Poterunt etiam circumstantes hac occasione excitari ad vitam christianam.

CAPUT VII.

Quomodo tractandus homo odio vel inimicitiiis implicatus, qui condonare nolit.

Examen eius qui de odio se accusat. — Odii reus quomodo tractandus; inducendus est ut ignoscat. Motiva et media ad deponendam vindictam.

228. Resp. I. Si quis de odio contra proximum se accuset, advertat confessarius et inquirat, num vero odio laboret; sunt enim, qui odii se accusant neque tamen odio laborant; sunt quoque, qui odium fovent et in

pectore coquunt et tamen dicunt, se iis, a quibus offensi sunt, cupere omne bonum. Proinde de hoc se accusantes examinandi sunt, in quo consistat illud odium. Sicut amare alterum est velle et procurare illi bonum, de eius bono gaudere, de malis eius dolere: sic alterum odisse est velle illi inferre vel inferri malum, de illius malis gaudere, de bonis dolere. Si examinatus ex his postremis nihil habeat proximoque communia et debita caritatis officia et signa praestet, etsi queratur, se aversionem experiri contra illum et moveri sibi sanguinem, dum illi obvius fiat: odio voluntario non deprehenditur laborare. Monendus est, ut pro illo oret, defectus eius excuset, apud alios bene de ipso loquatur, illius allocutium quaerat; sic enim aversio et displicentia, quae silentio pressa fovetur et manet, dissipabitur. Si autem communia et debita caritatis signa et officia neget, etsi dicat, se cupere illi omne bonum, odio laborat.

229. Resp. II. Qui deprehenditur odio laborare, ei sua declaranda est obligatio: 1. Etsi offensus possit exigere pro iniuria illata satisfactionem, tamen proximo suo malum velle, ut illi malum est et ut est contra ordinem caritatis, non licet. 2. Tenetur ostendere communia signa caritatis et tollere scandalum, si quod adsit. 3. Tenetur non ostendere signa inimicitiae; quia lex, qua prohibemur odisse inimicum, prohibet signum odii. Unde interrogandus talis est, a quo tempore foverit odium, num mala optaverit, voluerit inferre, et quae. An gavisus de alterius malis, inviderit eius bonis. Quoties tales actus, interruptos moraliter, repetiverit per hebdomadam etc. Deinde, num adversarium sit allocutus. Si dicat: «Procul absit, nimia erat iniuria»; num saltem salutanti responderit amice. Si hoc negat, ex natura sua gravis est contemptus et vindicta quaedam repugnans caritati, nisi salutatus sit multo superior conditione vel officio, aut nisi praecedens iniuria ita levis fuerit, ut illi adscribi non possint omissiones illae. Immo licet allo-

quum et salutatio de se sint signa specialia benevolentiae, debita proximo non ex praecepto sed dumtaxat ex consilio, in praxi tamen saepe ex circumstantiis evadunt communia et ex praecepto debita, ut quando in imicitiae sunt publicae, vel offensus solebat ante acceptam iniuriam salutare et alloqui, vel sermones miscet cum ceteris suae communitatis omnesque salutatur eo praetermisso. *Nimirum non ex eo quidem, quod *antea* solebat saepius alloqui, sequitur, offensum etiam nunc idem facere debere. Nam si ex spectata utriusque relatione solummodo voluntarie inita haec oriebantur atque specialem familiaritatem seu amicitiam denotabant, ea restaurare non *obligationis* sed heroicae caritatis non debita est; si vero alloquium quasi natura sua fluebat ex relatione non voluntaria sed naturali cognationis, affinitatis, ab his nunc plene desistere longe facilius esse potest scandalo atque facile est signum rancoris et odii nondum extincti: verum etiam tum spectandae sunt circumstantiae.*

230. Resp. III. Peracto examine inducendus est poenitens, ut odium deponat et ex animo ignoscat, statuaturque se reconciliare cum adversario et communia signa et officia caritatis exhibere. Si dicit: «Ignosco, sed non adibo aedes vel nuptias» etc., attendendum est, num non adire sit signum veteris rancoris intus latentis, ut si frater fratris vel consobrinus consobrini nuptiis adesse nollet, non habens aliam causam quam recentem offensam. Et in hoc casu incapax est absolutionis, uti etiam si nollet salutantem resalutare sibi non multo inferiorem; haec enim vindicta esset, eaque scandalosa. Ordinarie tamen, etsi suadendum sit, poenitens non est obligandus ad salutandum primus, si ipse sit affectus magna iniuria vel sit conditione multo maior; multo minus, si salutans sciret, se non resalutatum iri. Quamquam hac in re non facile credendum poenitenti, utpote in causa propria, eaque lubrica.

Si his se non dederit, ostendantur illi 1. necessitas ignoscendi et caritati satisfaciendi. Quid petis in oratione Dominica? «Dimitte», inquit, «nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.» Vis tibi dimitti, ut tu dimittis; nonne oras contra te? Quid dixit in evangelio dominus servo, qui noluit dimittere conservo suo? «Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus sum?» (Mt 18, 32 sq.) Quid fecit dominus illi servo? Tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet omne debitum. Quid Christus infert? «Sic et Pater meus coelestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris» (Mt 18, 35). Quid dixit Christus (Mt 5, 44)? «Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos» etc. Ecce agitur de anima tua, quam habes unicam, quae unice tua est, quae est thesaurus tuus, quam Christus tanti fecit, ut pro ea poneret dilectam animam suam, ut redimeret eam in sanguine suo; nisi remittas proximo, actum est de ea. Miserere animae tuae, et vindictam relinque Deo, qui dicit: «Mihi vindicta» (Rom 12, 19).

2. Si his non emolliatur, proponatur illi, quam gloriosum sit ignoscere. Est enim victoria maxima et gratissimum Deo sacrificium: «Diligere proximum tamquam se ipsum, maius est omnibus holocaustibus et sacrificiis» (Mc 12, 33). Est maxima apud omnes prudentes laudis materia et gaudii apud Angelos. «Res tibi pro martyrio computabitur», inquit *S. Chrysostomus* (Hom. 3, n. 3 De Davide et Saule. *Migne, Patrol. gr. LIV 699*), «si insidias molientem . . . inter bene meritos numeraris.» Si ergo gloriam quaeris, quam falso in vindicta apprehendis, veram gloriam tibi facito propriam. Nonne laudabile est in *S. Catharina Senensi*, quod pus suxerit e vulnere feminae suae calumniatricis; in *S. Ambrosio*, quod stabilem victum assignaverit cuidam sicario, qui

ei necem moliebatur; in S. Achatio, quod vasa sacra quoque vendiderit, ut quibusdam succurreret, a quibus graviter fuerat diffamatus?

3. Exponatur utilitas condonationis et consequens delectabilitas; nam elevat ad dignitatem filiorum Dei, secundum illud Mt 5, 44—45: «Diligite inimicos vestros . . . ut sitis filii Patris vestri, qui in coelis est.» Aperit ianuam misericordiae divinae. «Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur» (Mt 5, 7). Animam liberat molesta illa tortura aversionis, quam secum fert. «Qui autem pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium» (Prv 12, 20). Non datur hic tertium: aut condonandum, aut renuntiandum dignitati et hereditati filiorum Dei; aut deponenda vindicta, aut spes misericordiae. Demum condonatio iniuriarum ingentia debita exstinguit peccando contracta. An non libenter aliquot asses debitori tuo remitteres, ut tibi vicissim ab eius domino aliquot milia remitterentur?

4. Proponatur poenitenti, quam deceat remittere: Deus toties tibi dimisit desideratque, ut remittas inimicis tuis; num id ei negabis? Christus oravit in cruce primum pro suis adversariis, ut nobis exemplo suo adderet animos ad nos ipsos hac in re vincendos; num exemplum hoc contemnes? Desiderat Christus, ut ignoscas: num, si coram id abs te peteret, velles ei id negare? Vis in coelo aliquando gaudere cum electis Christi fratribus et amore cum illis in Deo iungi; cur non incipis modo?

5. Exponatur, adversa omnia nobis obvenire a Deo, ut nos vincamus et immolemus eius dispositioni. Item, quam fragilis sit homo, quam facile impingat, quot modis impellatur a daemone et naturae corruptae inordinatis affectibus, ut proinde dignus sit potius misericordia quam ira. Consulat propriam experientiam: inveniet, se etiam ipsum saepe impegisse, et tamen cupit ut sibi ignoscatur. Si dicat: «Iniuria est nimis gravis, quam

vilis homuncio mihi intulit», respondeatur: «Nonne graviora sunt, quae Deo intulisti et quae vis ut tibi ignoscat? ne vilem dixeris, quem Deus in filium adoptavit et Christus in fratrem; animam attende.» Si instat: «Sanguinis nobilitas et honor meus postulant, ut vindictam sumam», respondeatur: «Nobilitas in virtute, qua Deo assimilamur, sita est; ex eadem carne sumus omnes; famam et honorem optime tueberis, si Christum regem gloriae imitaberis; si ad tuum, ad familiae honorem est necesse iniuriam puniri, noli invadere iurisdictionem alienam, sed ini viam a Deo constitutam, et iudicem implora, sed ex bono zelo, procul ab omni inordinato appetitu vindictae.» Si dicat: «Ignoscam, sed oblivisci non potero», respondeatur: «Ignoras forte, quod dicis; recordaberis forte iniuriae, at noli sine renovata condonatione; si animo vindictam foveris vel resumpseris, incidis in manus vindicantis Dei, qui impunem te non dimittet, forte ne in hac quidem vita. Experti id sunt permulti. Ad martyrium ductus Sapritius sacerdos, quia noluit inimico ignoscere, lapsus est in idololatriam et idolis immolavit, et corona martyrii alteri delata est (*Surius* ad 9 Febr.). Mulier, ut testatur *Bernardinus Senensis* (Serm. 15 Quadrag.), negans petenti veniam a daemone abrepta est. Alia in morbo viaticum sacrum acceptura vultum avertit dicens: ‚Sicut ego averti vultum meum, aliis nolens ignoscere, sic Deus nunc avertit vultum suum a me‘, atque ita vivere desiit. Si vis videri fortis, ignosce et parvi pende inimici iniurias. ‚Nihil‘, ut quidam ait, ‚ita confusam facit iniuriam agentis, sicut fortis et mitis patientia tolerantis et neque in opere neque in lingua se vindicantis.‘ Et — sunt verba *S. Hieronymi* (Ep. 17 ad Marcum n. 1, apud *Migne*, Patrol. lat. XXII 359) — ‚apud Christianos non qui patitur, sed qui facit contumeliam, miser est.‘ Similiter miser est non condonans; sibi enim, non alteri nocet, similis cani, qui lapidem, quo petitus fuit, rodens

dentis obtundit. Optimum vindictae genus est rem Deo permittere.»

6. Haec si non iuvent, et si occasio permittat, confessarius provolutus ad genua obstinati cum imagine Crucifixi in manu, petat per dolores Christi, ut, si non inimico, saltem Christo donet iniuriam, qui omnium peccata in se suscepit et dixit: «Quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis» (Mt 25, 40). Si non cedat, dicatur: absolvi eum non posse nec veniam a Deo sperare, nisi ignoscat.

Qui antea promiserat, velle se reconciliare et communia caritatis signa adversario exhibere, neque fecit, ordinarie absolvi non debet.

231. Resp. IV. Si ignoscere se dicat, difficulter tamen: aliquando, ut in concepta voluntate firmetur et perficiatur, iuberi potest pro inimico orare, sacrificium Missae offerre, eius salutem commendare Beatissimae Virgini, aliaque caritatis obsequia praestare. *Discretionem tamen opus est, quando confessarius vult imponere poenitenti speciales orationes pro inimico. Nisi enim in speciali necessitate inimicus versatur, sufficit, si severum praeceptum spectamus, inimicum non excludere a communi pro omnibus oratione; eo ipso enim inclusus est in numero eorum, pro quibus oramus; singulariter pro eo orare est opus supererogatorium. Quapropter si poenitens fortis animi sit atque bene dispositus ad facienda meliora et perfectiora, ad plenioram de se victoriam deferendam moneri vel etiam iuberi potest specialia opera bona peragere pro inimico. — Si vero poenitens deprehendatur magnis viribus spiritualibus destitutus, ita ut vix inducatur ad exsequenda praecepta necessaria, potius absteat confessarius ab imponendo opere quasi heroico, sed pro poenitentia sacramentali imponat opera plane alia; quoad inimici dilectionem dicat: «En, complures Sancti heroica caritate inimicos in peculiare amicos assumpserunt; ergo tu id saltem ne detrectes,

quod omnino necessarium est, ut scilicet veniam des, odium deponas neve a *communi* dilectione et oratione inimicum excludas.»* — Dein offensus consideret exemplum Christi aliaque iam adducta motiva.

Idem suadendum est ei qui aperte non vult ignoscere. Caveat autem confessarius, ne videatur velle agere advocatum adversarii; sed potius ostendat se quaerere bonum offensi. Si tamen offensus iniuriam gravius apprehendat, quam revera sit, ostendi ei potest, quid vere sit, neque generosi animi esse, talem iniuriam non posse remittere; si vero gravis sit iniuria, eo generosius esse eam remittere.

CAPUT VIII.

Quomodo procedendum cum obligato ad restitutionem.

Radices restitutionis. — Causae excusantes. — Quando poenitens monendus et obligandus sit ad restitutionem; quando absolutio neganda. — Quid agendum cum aegro ad restitutionem obligato.

232. Resp. I. Confessarius observet principia generalia, hac in re auctoribus probata, quorum *primum* est: Obligatio restituendi, secluso speciali contractu, oritur tantum aut ex re aliena in se sive aequivalenti existente, aut ex iniusta damnificatione, aut ex utraque simul. — *Secundum*: Qui possedit rem alienam bona fide, reddere debet rem in se, si adhuc existat; si non existat, aequivalens, si habeat illud, aut quanto ex illa factus est ditior. Idem reddere debet fructus naturales et mixtos, in quantum naturae rei respondent, nondum praescriptos, saltem si in se adhuc existant. *(Quod ad fructus attinet, cum recentiora iura hac in re non raro magis in favorem eius, qui bona fide res alienas possedit, pronuntiant, is, cuius interest, has legis determinationes generatim potest sequi.)* Qui autem mala fide rem alienam possedit, insuper tenetur ad lucrum

cessans et damnum domino rei emergens. — *Tertium*: Qui iniuste alium damnificavit, tenetur eum servare indemnem; si rem adhuc habet, eam in individuo restituere, nisi sciatur, dominum esse contentum, ut restituatur in aequivalenti. — *Quartum*: Res fructificat suo domino; si autem sunt fructus non rei, sed mere industriales, ut lucrum ex aliena pecunia per negotiationem acquisitum, illi domino rei non debentur. Lucrum tamen cessans et damnum emergens ei compensandum est, nisi excuset bona fides. — *Quintum*: Ex sola damnificatione nemo tenetur compensare damnum grave, nisi damnificando mortaliter peccaverit contra iustitiam. — *Sextum*: Concausae damni, ut mandans, suadens, mutus, receptans etc., tenentur ad restitutionem, si vere in actu secundo influxerint per peccatum iniustitiae in damnum; secus non tenentur. — *Septimum*: Si plures ad idem damnum concurrerunt, ante alios tenetur is, apud quem res in se vel in aequivalenti adhuc existit. Si non existit, primo loco tenetur principalior causa, in huius defectu alii. Dominus enim rei debet servari indemnis, ita ut teneatur etiam unus ad totum damnum, nisi forte absque illius concursu nihilominus damnum totum fuisset illatum. — *Octavum*: Res immobiles corporales bona fide possessae regulariter praescribuntur inter praesentes, seu eiusdem territorii et sub eodem praefecto vel iudice domicilium habentes, intra decennium completum cum titulo; inter absentes, seu domicilium habentes sub diversis praefectis vel iudicibus, intra vicennium completum pariter cum titulo; res autem corporales mobiles intra triennium bona fide et cum titulo possessae praescribuntur inter privatos, si sint aptae quae praescribi possint. Dixi: «regulariter»; quia variae res excipiuntur, quae ad privatos non spectant, de quibus videndum in tractatu de iustitia et iure. *Sed omnino etiam videndae sunt dispositiones legis loci, tum quoad tempus praescriptionis, tum quoad exceptiones, quia hac in re magna

reperitur diversitas. Sic in iure *Germanico* immobilia valde difficulter praescriptione acquiruntur, res mobiles decennio vel vicennio.*

233. Resp. II. Causas quoque a restitutione excusantes perspectas habeat confessarius, quae respectu bonorum fortunae sunt: praescriptio, remissio creditoris, compensatio aliunde facta, impossibilitas restituendi vel absolute vel nonnisi cum gravi iactura famae vel status iuste acquisiti, cessio fori si adsunt conditiones relatae in Theol. morali p. 3, n. 354 etc. * et in editoris Theol. mor.¹¹ I 1228 sqq*. Respectu famae autem causae excusantes sunt: recuperatio famae aliunde facta, deletio infamiae per oblivionem criminis inducta inter homines, condonatio facta aut prudenter existimata, impotentia restituendi sine graviore damno, amissio famae alia via facta, negatio restitutionis famae propriae non minus laesae ab eo qui a te est infamatus.

234. Resp. III. Deinde observentur sequentia: 1. Si prudenter iudicetur poenitentem scire obligationem suam eidemque velle satisfacere, confessarius non tenetur quidem monere; consultius tamen est monere, dicendo v. gr.: «Non dubito, quin scias obligationem tuam et velis, quod debes, exsequi.» 2. Cum onus restituendi sit admodum grave et poenitens sit in possessione bonorum suorum et famae, ad restitutionem ordinarie obligandus non est, si qua sententia passim reputata probabilis poenitenti faveat; quia in dubio favendum est possidenti et obligatio dubia certam solutionem non exigit. 3. Si casus difficilior occurrat, non resolvat ilico confessarius, sed moram rem domi expendendi aliosque consulendi licentiam petat, et iubeat poenitentem dein ad se redire. Hoc si facere commode poenitens non possit, iubeatur consulere alium virum timoratum et doctum; quod si facturum se promittat paratumque se ostendat ad praestanda, quae tenetur, absolvi potest. 4. Si putet confessarius in rigore loquendo posse poenitentem ab onere

restituendi esse liberum ob sententiam vere probabilem illi faventem, oppositum tamen videatur probabilius, non est quidem obligandus ad restitutionem, quamdiu sententia favens sua probabilitate non destituitur; suaderi tamen potest, ut restituat, maxime si debitor est opulentus et creditor pauper: proponendo illi, sibi quid vellet in tali casu fieri? 5. Si certa est obligatio restituendi, attamen poenitens, potens restituendi, difficultatem moveat, ostendendum illi erit peccatum non dimitti, nisi, cum possit, fiat restitutio; quia non minus est malum aliena retinere invito domino, quam illa auferre, cum sit continuata ablatio. Unde dixit S. *Augustinus*: «Si enim res aliena, propter quam peccatum est, cum reddi possit, non redditur, non agitur poenitentia sed fingitur» (Ep. 153 ad Macedon. n. 20, apud *Migne*, Patrol. lat. XXXIII 662). Eligat proinde, utrum in aeternum ardere in inferno an re carere aliena malit; sciatque, nullam illi a Deo exspectandam esse benedictionem, qui maledicet eius propriis propter aliena possessa et iniuste detenta, ut experientia docet multos; unde natum proverbium: Male parta male dilabuntur. Si dicat liberos suos fore miseros, ne credat, sed iubeat eum in Deo confidere, qui facit ut omnia diligentibus se cooperentur in bonum; miseros fore, reponat, si aliena possideant et subtracta Dei benedictione in aeternum cum ipso pereant, si etiam sua propter aliena perdant. («De male quaesitis non gaudet tertius heres.») Si opponat, graviter se passurum in fama, suggeratur modus, quo famae consulatur. Confessarius tamen non facile restituendi onus suscipiat, ne sigillum violetur. 6. Qui antehac admonitus non restituit, regulariter non est absolvendus, donec restituerit, quia nimium solet esse periculum, ne propositum, quod prae se fert, mutet. Si tamen iam sic videatur constitutus, ut merito credatur mox satisfactorius, absolvi potest; attamen recte ei etiam tum iniungeretur, ut ad Communionem prius non ac-

cederet, quam actu restituisset, nisi esset specialis ratio benignius agendi; et tunc praescribendum est tempus et modus restituendi, quod et alias saepe utiliter potest fieri, si ante factam restitutionem absolvatur. *Trid.* sess. XXV de reform. c. 12 praecipit, ut, qui decimas non solvit aut solutionem impedivit, non absolvatur nisi secuta plena restitutione, puta nisi excuset impossibilitas restituendi. 7. Qui rem alienam apud se detinet, ordinarie non est absolvendus, nisi prius restituerit, ob periculum relabendi in priorem voluntatem aut cum damno domini differendi restitutionem. 8. Qui promittit facturum se restitutionem et videtur ante absolvendus, determinet tempus iubeaturque singulis diebus, si statim restituere non possit, petere gratiam coram Crucifixo perseverandi in proposito illudque statuto tempore exsequendi. 9. Cum, quando creditores sunt incerti, sit debitum elargiendum pauperibus, suadeatur, ut, si debitor sit fortunae tenuioris, pro restitutione faciat elemosynas etiam alias dari solitas, *vel recurratur ad S. S. Sedem pro reductione*. Universim etiam suaderi potest, ut misero debitori tantundem remittatur a domino. 10. Si debitor dicit se non posse restituere, ne credatur illi, nisi id efficaciter probet; neve absolvatur, nisi promittat se, quamprimum poterit, satisfactorium. 11. Si poenitens debet alteri ex contractu, et solutionem differt, spectanda est consuetudo et intentio contrahentium; nam consuetudo habet, ut, quae praestanda sunt quotannis, differri diutius possint, quam quae ex aliis contractibus sunt debita. Quamquam sola dilatio solutionis etiam in aliis, si fiat sine damno creditoris, excusari potest a mortali. 235. Aegrum, qui restituere debet, adigendum esse, ut dum vivat ipse restituat, dixi supra n. 211. Quibus adde: Si non expediat in testamento restitutionis mentionem fieri, codicillum adiciat, quo iubeat heredes dare summam illam confessario vel alteri amico secundum voluntatem aegri expendendam; aut, si notarius com-

mode haberi non possit, capitulum addat, quo dicat, se in manibus confessarii vel amici schedam reliquisse, qua declaraverit, quid post mortem suam fieri velit, quamque perinde validam esse velit, ac si testamento fuisset inserta. *Attamen num expediat *confessarium* intermedium statuere eique assignare pecuniae summam, consulendae sunt leges regionis. Nam aliquando hae irritant donationes vel legata confessario facta. Quae irritatio, etsi conscientiam non liget, tamen gravia incommoda afferre atque intentum finem frustrare potest.* Si grave moribundo videatur timenti, ne liberi honeste dein vivere non possint, exponatur illi necessitas restituendi, iactura salutis certo futura; utatur parabola medici, qui a confessario permotus dixerit infirmo, non esse spem sanitatis, nisi periculo eriperetur adipe ex uno filiorum suorum. Ex advocatis filiis autem nullus voluit tam diu tenere digitum in accensa candela, ut vel gutta deflueret. Hac, inquam, parabola usus dicat: «Quid existimas? Num teneres digitum per quadrantem in accensa candela pro prosperitate filiorum? num quis illorum id faceret pro tua valetudine? Nemo omnium; et tu tam stolidus sis, ut aeternis pro iis suppliciis te addicas? Post paucos dies eris in oblivione omnium, et ardebis in inferno» etc. — 12. Restitutio famae fieri quoque potest per tertiam personam magnae auctoritatis.

CAPUT IX.

Quomodo confessario agendum cum poenitente pudibundo, pusillanimi vel desperabundo.

Quomodo animandus qui horret confessionem, erigendus qui animum despondet ob multitudinem peccatorum commissorum, ob frequentem relapsum, ob tentationes quas patitur.

236. Resp. I. Si quis timore infamiae vel confusionis apud confessarium incurrendae horreat vulnera sua detegere, utiliter servantur haec: 1. Confessarius suaviter

et benigne eum excipiens dicat: Nonne morbos corporis letales amico vel medico pro sanitate recuperanda libenter aperires? Cur ergo horreas detegere animae tuae statum mortalem, ut eam sanes? Nonne anima plus est quam corpus? Est illa unicus thesaurus tuus; corpus rodetur vermibus. Quid mavis, exiguum modo coram me confusionem subire, an aeternam? Hanc si vis vitare, debebis aliquando confiteri, quae nunc horres aperire; quo diutius exspectas, eo maior erit confusio et difficilior victoria. 2. Cogita clementiam Dei: homo non erubuit peccare in conspectu Dei, qui exigit, ut, ne detrudendus sit in confusionem aeternam, confundat se coram uno homine et non vereatur pro anima sua dicere verum; quid minus poterat exigere? 3. Quae sacerdoti panduntur in confessione, ea minus scit, quam quae nescit; haec enim discere potest et eorum scientia uti; quae autem in confessione audivit, nullatenus revelare potest, etsi vitam deberet amittere, immo etsi totus mundus esset periturus. Quid igitur tibi oberit uni homini tua vulnera detegere cum certa spe veniae? Nonne hoc melius est, quam postea coram toto mundo confundi et dein in aeternum proiectum esse a beatis? Nonne Deus novit tua peccata, nonne angelus custos et alii angeli? Quid ergo confusionis erit, si ego quoque ea noverim cum gravissima obligatione tacendi? «Si lates non confessus, confessus damnaberis», ait *S. Augustinus* (In Ps 66, n. 6, apud *Migne* XXXVI 808). 4. Existimasne te dicturum, qualia non audiverim? Nota est mihi humana fragilitas, nota daemonis invidia et ad malitiam impellentis fallacia; pudorem tibi eripuit ut peccares, nunc eum tibi inicit ne confitearis; contere caput venenosi serpentis et eice venenum. Etiam ego peccator sum, Deique misericordia indigeo; non est peccatum, quod fecit homo, quod non faceret alter homo, nisi praeservaretur ab eo, a quo factus est homo. Nolī igitur erubescere confiteri homo homini, peccator

peccatori. An forte magnam times poenitentiam? Pars magna poenitentiae tuae erit haec tui victoria, lucrari poteris indulgentias; quotidiana tua opera recte faciendo satisfactionem Deo praestabis, ea uniendo cum laboribus et doloribus Christi salvatoris tui. Magnam tibi apud me conciliabis aestimationem, magnum angelis causabis in coelo gaudium, si poenitentiam egeris. Quam gloriosum est S. Petro, S. Paulo, S. Mariae Magdalenae, S. Augustino etc. egisse poenitentiam! Si secutus es errantes, sequere poenitentes. Praestitit Deus multis magnisque peccatoribus non minores favores vere poenitentibus, quam aliis qui aut numquam aut raro peccarunt. Cur ergo circumferas torturam conscientiae, quae numquam cessabit te cruciare, nisi confessus fueris? Perfecta generosa confessione quietem habebis animae, quae omnibus mundi gaudiis praefenda est. Quis reorum non libenter confiteretur, si angore mortis et ipsa morte se sciret liberatum iri confessione? Cetera suggeret prudentia et unctio Spiritus Sancti.

237. Resp. II. Si poenitens deprehenditur pusillanimitas ob peccata sua praeterita, procedi cum eo hoc modo potest: 1. Negotium habes cum patre, qui, licet offensus sit, pater tamen manet, isque pater misericordiae, cuius miserationes super omnia opera eius: qui prodigum filium ad se revertentem in gratiam amantissime recipit, uti declaravit nobis in parabola filii prodigi (Lc 15, 11 sqq); qui disertis verbis declaravit (apud Ez 33, 12): «Impietas impii non nocebit ei, in quacumque die conversus fuerit ab impietate sua.» Ecce iam Deus debet hoc sibi, ut tibi ignoscat, tui curam habeat, ne pereas. 2. Deus pro nobis dedit Filium suum, et hic se tradidit pro nobis; quomodo, quod minus est, negabit? Audi Patrem dicentem: «Accipe Filium meum, quem da pro te, et redime te.» Audi Filium: «Omnia mea tua sunt.» Deus bonus plus velle, sapiens plus invenire, omnipotens plus dare non potuit. Teneritudo amoris Deum quodam-

modo cogit, ut misereatur. «Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? Et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui. Ecce in manibus meis descripsi te» (Is 49, 15 sq). Cognovit nimirum Deus figmentum nostrum, quia caro sumus, lutea vasa portantes, proni in malum ab adolescentia nostra, novit nos lapsos et corruptos primum non propria sed protoparentis nostri voluntate, novit diabolum ex odio ipsius Dei nobis insidiari undique; hinc peccata nostra respicit potius ut miseriam nostram, quam ut sui contemptum et iniuriam, et multus est ad ignoscendum, atque opera diaboli lubens destruit. 3. Ipse Filius infallibile remissionis chirographum nobis reliquit (Mt 6, 14) his verbis: «Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester.» Ille est ut medicus, qui «venit salvare, quod perierat» (Mt 18, 11); pastor bonus est, qui oves errantes quaerit et ad ovile laetus reportat (Lc 15, 4 sqq); redemptor est, qui, quos sanguine suo comparavit, non abiciet. «Empti estis pretio magno, sanguine quasi agni immaculati» (1 Cor 6, 20 et 1 Petr 1, 19). «Copiosa apud eum redemptio» (Ps 129, 7). Quid non speres? 4. Pusillanimitas ex fraude est daemonis, qui nihil quaerit aliud, nisi nos perdere. Novit dictum: «Spes autem non confundit» (Rom 5, 5), et: «Scitote quia nullus speravit in Domino, et confusus est. . . . Quis invocavit eum, et despexit illum?» (Eccli 2, 11 sq.) Novit daemon omnia tua perdita esse, si diffidas Deo. Hinc te ad diffidentiam impellit. Si existimas te hactenus parum boni fecisse, habes advocatos multos, Filium Dei, piissimam Matrem eius, omnes coelites et sanctos in Dei Ecclesia; horum merita participas. — Proponi possunt exempla peccatorum, qui magni sancti evaserunt: ut Magdalena, Matthaëus, Augustinus etc. Deus, ut dixi, magnis peccatoribus vere poenitentibus legitur non minores contulisse favores, immo saepe maiores, quam iis qui rarius peccaverunt.

Proponi quoque potest parabola de ove perdita, de muliere quae drachmam perdidit everritque domum, et ubi invenit illam, convocavit vicinas dicens: «Congratulamini mihi, quia inveni drachmam quam perdideram» (Lc 15, 9). Drachma est anima, qua inventa gaudet Christus, gaudet Ecclesia triumphans et Christo gratulatur. 5. Si poenitens dicat: Vereor, ne maior sit iniquitas mea, quam ut veniam merear, — respondeat confessarius: Maior est Dei pietas quam tua impietas, maior Dei misericordia quam tua iniquitas, maiora sunt Christi merita quam tua demerita; «ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris tantum, sed etiam pro totius mundi» (1 Io 2, 2); pietas et misericordia Dei Christique merita sunt infinita: peccata totius mundi illis comparata non sunt quantum guttula aquae collata mari. Si hoc universum ignis esset et in hunc mitteretur aquae guttula, putas, eum extinctum iri? Minime. Sic tua peccata immersa in merita Christi et in abyssum misericordiae Dei. 6. Pusillanimitas et maxime desperatio, quam illa parturit, grandis est Dei iniuria; desperare enim dicit exercite, Deum aut non posse aut nolle ignoscere, et ad hoc ipsum inclinatur pusillanimitas. Quid putas, si pater omnem habuisset filii curam, numquam filium promissis suis fefellisset, addiceret delictorum veniam, filius tamen patri non fideret: nonne merito pater offenderetur? Quanto potiore iure Deus pro iniuria habebit, si ei diffidamus!

238. Resp. III. Si quis frequenter recidivus in eadem peccata despondeat animum vel contrahat de emendatione futura, erigi potest partim iam dictis, partim sequentibus: 1. Nulla sunt peccata, quae per Dei gratiam vinci emendarique non possint. Est autem Deus paratus dare auxilium necessarium; vult enim, ut peccator convertatur et vivat (Ez 18, 23); cupit et mandat, ut a nobis peccata vitentur, et novit nos sine ipsius auxilio vincere non posse. «Cum ipso sum», ait, «in tribulatione: eripiam

eum, et glorificabo eum» (Ps 90, 15). Potuit te daemon perdere, multo magis potest te Deus restituere; incipe, et senties auxilium. 2. Cur Christus tanta passus est? Nonne, ut medicinam animae tuae morbis praepararet, ut vires tibi daret ad vincendum mundum, diabolum, te ipsum? Potentior est medicina illa quam morbus tuus. Fortior ipse est tuo hoste. Dabit tibi perficere, qui dedit velle. 3. Si scires te hodie denuo committendo illud peccatum oculos amissurum, nonne abstineres? Ita. Vides igitur te abstinere posse; abstine, quaeso, saltem hodie in honorem Christi pro te tam dura passi; cras propone similiter, neque cogita de longa vita, sed dic omni die: Hoc die abstinebo, hac nocte non peccabo. 4. Si dicat: Proposui saepius, et tamen relapsus sum, — respondeat confessarius: Relapsus eiusmodi accidunt ex fragilitate naturae per consuetudinem infirmatae, quandoque etiam permittuntur a Deo ad expugnandam superbiam nostram et confidentiam in propriis viribus. Agnosce humiliter tuam infirmitatem et confitere impotentiam, et confide in Domino: «Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei coeli commorabitur» (Ps 90, 1). «Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem» (Is 40, 31). Age igitur; si non cessas recidere, ne cesses resurgere. Si vas luto inficitur saepius et identidem lavatur, tam sordidum non est, quam alterum, quod infectum numquam purgatur. Mundamus calceos, etsi praevideantur iterum inquinandi; miles curat vulnera, etsi praevideat nova in proeliis sibi infligenda: et tu negligas animam? Nonne insanum diceres incarceratum, qui nollet exire e carcere, eo quod timeret, ne post tempus iterum incarceretur! Victus dicitur, non qui inter pugnandum vulneratur aut aliquando vel semel iterumve superatur, sed qui ad extremum cadit. 5. Quid maius censes malum, rarius peccare et resurgere, an vero in peccatis perseverare? Qui frequenter resurgit, rarius deinde

cadit, quia resurgendo Dei gratia roboratur discitque incedere cautius.

239. Resp. IV. Si poenitens animo concidat ob tentationes, quas patitur, his considerationibus erigatur: 1. Necessesse est nos tentari; natura enim nostra corrupta pugnantibus inter se passionibus et habitibus infecta est, pars inferior seu sensitiva ad sensibilia vetita non minus quam licita propendet; unde dixit Apostolus: «Caro concupiscit adversus spiritum» (Gal 5, 17), et S. Iacobus (1, 14): «Unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus, et illectus.» Dein adversarius noster diabolus circuit quaerens omni modo nos perdere. Unde dixit Iob (7, 1): «Militia» seu tentatio «est vita hominis super terram.» Denique proposuit Deus vitam immortalem velut coronam, ad quam contendimus pervenire; non datur autem corona sine victoria, nec victoria sine certamine, nec certamen sine hoste. «Non coronatur nisi legitime certaverit» (2 Tim 2, 5), et «Quia acceptus eras Deo, necesse fuit ut tentatio probaret te» (Tob 12, 13). 2. Utile admodum est nos tentari, tum quia in tentatione videntes periculum ruendi in interitum aeternum, agnoscimus fragilitatem nostram et indigentiam divini auxilii, atque ita discimus nos humiliare; tum quia per victoriam tentationum probatur in nobis virtus et amor Dei et fidelitas in eum, quae magnopere placet Deo, sicut amicitia in tentationibus. «Tentat vos», dicitur Dt 13, 3, «Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis eum an non, in toto corde, et in tota anima vestra.» 3. Gratum est Christo spectaculum, videre nos pugnantem pro gloria nominis sui. Spectator adest et pugnat in nobis, nec sinit nos tentari ultra id, quod possumus, dicente sancto Apostolo: «Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis» (1 Cor 10, 13). Homines iumenta non onerant ultra vires; novit figulus, quantum temporis oporteat vasa relinquere in fornace, ne perdantur; quidni Deus sapientissimus, salutis nostrae

amantissimus provideat, ut accommodet vires tentationibus, ut cum tentatione possimus facere proventum? Si ergo Deus pro nobis, quis contra nos? 4. Tentari malum non est, sed vincere gloriosum signumque praedestinationis, dicente S. Iacobo (1, 12): «Beatus vir qui suffert tentationem: quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae, quam repromisit Deus diligentibus se.» Penes te est victoria, modo velis. «Diabolus alligatus . . . latrare potest, mordere non potest, nisi volentem», ait S. Augustinus¹. «Non nocet sensus, ubi non est consensus.»² 5. Tentationes graviores post conversionem indicium sunt hominem evasisse e servitute diaboli; quos enim captos habet, minus tentat, ut venator feram iam captam non persequitur, sed fugientem. «Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis» (Iac 1, 2). — Modum resistendi tentationibus et media eas vincendi suggerat confessarius ex dicendis cap. 12.

CAPUT X.

Quae confessario observanda et agenda cum reis captivis vel condemnatis ad mortem.

Quid reo liceat circa responsa danda, circa fugam, circa complices indicandos; modus agendi cum reo ante confessionem et post eam; irregularitas praecavenda.

*Nolui haec, quae auctor notavit spectato iuris ordine antiquo communi, suppressere, secundum quem reus capitali sententia plecti non potuit nisi crimen fassus, sed ad hanc confessionem extorquendam post vehementia indicia probationesque semiplenas ad quaestionem, i. e. etiam torturam, vocari vel revocari poterat. Utilia enim

¹ Inter opp. suppos. app. serm. 37, n. 6, apud Migne XXXIX 1820 (adscribitur S. Caesario Arelat.).

² Inter opp. suppos. S. Bernardi, Tract. de interiore domo c. 8, apud Migne CLXXXIV 515.

etiā nunc sunt quam plurima. Satius duxi ea, quae propter hodiernum usum et procedendi iudicialiter modum explicatione vel mutatione indigent, inferius addere. Aliqua tamen ex hoc capite minus apta expunxi.*

240. Resp. I. Generatim haec sunt observanda:

1. Reus a iudice interrogatur iuridice, quando interrogatio fit servato iuris ordine et adest semiplena probatio vel per testem legitimum oculatum vel per indicia aequivalentia vel per infamiam in iudicio probatam.
2. Reus sciens non adesse semiplenam probationem, vel de ea rationabiliter dubitans, non tenetur iudici interroganti fateri crimen, sed potest cum iuramento negare illud, quia sensus est: Non feci crimen, quod fateri teneatur; iudex enim non potest interrogare de crimine, nisi quod teneatur fateri reus; unde nec censetur de alio interrogare, quia delicta non praesumuntur.
3. Reus *iuridice* interrogatus tenetur fateri crimen, saltem si capitale non est. Ratio est, quia superiori, qualis hic est iudex, legitime praecipienti parendum est, atque iudex hic legitime praecipit; exigit enim bonum commune, ne crimina sic iam probata, quae aliunde plene probari non possunt, maneant impunita et passim invalescant; iudici hanc esse potestatem et in hac re unumquemque consentire debere, dictat recta ratio. Dixi: «saltem, si capitale non est»; nam si reo ex confessione mors esset subeunda vel alia poena valde gravis, communior et probabilior quidem opinio docet etiam tum esse obligationem fatendi, eo quod humana praecepta etiam obligent cum periculo vitae, ubi agitur de bono communi et damno reipublicae; non paucis tamen videtur esse supra vires humanae fragilitatis adigi hominem ad ferendum testimonium contra se ipsum, ex quo mors certa immineat vel alia poena valde gravis. Unde censent reum in hoc casu etiam posse negare crimen, si sit spes evadendi et nullum grave malum reipublicae immineat. Haec sententia probabilis est et secundum *Lugo* in

praxi tuta; proin, si reus eam sequi velit, non ideo ei neganda est absolutio. Nec obstat iudicem habere ius interrogandi eumque interrogando licite agere; nam ius habet sane *probabile*, eoque utendo licite operatur; sed *certum* ius non est ex principiis directis, atque cum eo stat ius etiam probabile rei. 4. Non potest reus interrogatus de sociis criminis eos revelare, qui sint occulti nec aliis indiciis vel testimoniis convinci possint, quia sine causa eos infamaret. Crimen tamen exceptum tenetur etiam non interrogatus manifestare; tale est haeresis, laesio maiestatis, proditio, coniuratio, cusio falsae monetae, latrocinium, magia¹. 5. Post latam sententiam non tenetur reus fateri crimen, quod ante iniuste negavit; quia finito iudicio finitur obligatio rei, nec inde oritur scandalum, quia praesumitur sententiam esse iustam et reum putare non teneri se ad fatendum; nec inde infamatur accusator iniuste, quia reus non tenetur ex iustitia fateri crimen et iuvare accusatorem, unde tantum est causa permissiva infamiae, si quae sequatur. 6. Reo fugere licet ex carcere etiam iusto², immo etiam effringere carcerem, quia ius ad vitam tantum est, ut nulla potestas humana quemquam obligare possit ad eam non conservandam, si conservandi spes commoda appareat. Unde etiam alii, qui non sunt ministri iustitiae, possunt reo subministrare instrumenta, quibus carcerem effringat, quia reo hoc facere licet; aliis tamen difficilius licet effringere carcerem, exigente id bono communi, ne omnis securitas pereat³. Ministri igitur iustitiae, v. gr.

¹ Ratio utriusque responsi est, quia secundum ordinem iuris antiqui testimonium solius rei non faciebat sufficientem probationem; in criminibus autem *exceptis* ansam dare poterat complendae probationis.

² Intellige capitis reum vel ad poenam gravissimam damnatum: ceteroquin, si poena iuste lata est ipsa detentio in carcere, fuga non permittitur, nisi carcer sit durissimus — id quod nostra aetate vix obtinet.

³ Proin, si fuga rei fuerit perniciose reipublicae, nullo modo licebit ad fugam iuvare.

custodes carceris, ne instrumenta quidem possunt subministrare, sed ex iustitia tenentur fideles esse reipublicae propter officium, quod susceperunt. Secundum *Dicastillo* potest pater, frater, uxor reum iuvare in effringendo carcere, quia sunt una cum ipso persona¹. — Si iniuste condemnatus provocet ad tribunal Dei, etsi possit abesse culpa, cum quilibet gravatus possit appellare ad iudicem superiorem: id tamen periculosum est ob periculum inordinati appetitus vindictae et odii.

*241. 1. Secundum recentiora iura reo non defertur iuramentum, neque eius confessio exspectatur, ut possit poena, etiamsi sit supremum supplicium, infligi. Subicitur tamen non raro interrogatorio, in quo certe non licet ei mentiri; simpliciter tamen negare ea, quae conferant ad criminis probationem, censetur restrictio non pure mentalis, cum actio vel circumstantia negata intelligatur de ea, quam reus fateri non debeat. Quando autem crimen plene probatum atque sententia condemnatoria lata est, cum negatio finem honestum amplius non habeat, etiam reus a negando crimine vero cessare debet, sed debet potius fateri, maxime si alias suspicio falsa contra alios remaneret.

2. Criminis socios indicandi non facultas solum, sed etiam obligatio facilius adest, quam in iure antiquo, cum ad probandum crimen non eadem formalitates requirantur, quae tum in ordinariis criminibus probandis erant necessariae. Sed etiamnunc naturalis iuris regula valet non esse infamandum criminis accusatione eum, quem criminis complicem esse *nulla ratione* probari possit nisi solius primarii criminis auctoris testimonio, utpote quod inefficax sit ad probandum, ad suspicionem iniustam excitandam satis efficax.

3. Circa fugam eiusque capiendae opitulationem vix aliter dicendum est, quam secundum ea, quae supra

¹ Idem concedunt amico (cf. Theol. mor.¹¹ I 979).

iam exposita sunt. Et quamquam hodie incarceration longe soleat esse humanior, tamen post sententiam capitalem, magis etiam ante sententiam condemnatoriam pro evadenda poena gravi forte impendente licebit etiamnunc conatus facere, qui bono publico detrimentum non inferant.*

242. Resp. II. In praxi cum reis confessarius hoc modo prudenter procedat: 1. Studeat eorum animos sibi conciliare, tum verbis affectum compassionis significantibus, tum si possit eleemosynis; interroget eorum nomina, ubi nati, in qua religione educati etc., dein per decursum doceat eos venerari providentiam Dei eique se subicere, qui errantes oves variis modis reducit ad se, proinde agnoscant eius amorem et carceris molestias aequo animo suscipiant de eius manu, seque plene eius dispositioni committant; utpote qui sit mitissimus pater, noveritque figmentum nostrum seu fragilitatem, volueritque Filium suum esse advocatum nostrum. Atque ita disponat eos ad contritionem perfectam, ut cum merito ferant molestias suas. Haec ut impetret et ut eos soleatur, saepe si liceat ad eos accedat. 2. Ut confidentius secum agant, instruat eos, illa quae secum in foro conscientiae agant cum iudicibus communicari non posse, ideoque sive nocentes sint sive innocentes, id iis nec obfuturum nec profuturum. Ratio est, quia alias alliciuntur, ut se falso probent innocentes, ut a confessario iuventur, alii contra, ut falso se nocentes dicant, timentes, ne confessarius conferat cum iudicibus ipsique quaestioni iterum subiciantur. Unde non expedit, ut ad confessionem sacramentalem admittantur, priusquam in foro profano eorum causa pateat; secus ex timore, ne vel deferantur vel cogantur eadem fateri iudici, peccata facile tacent quae confiteri debent et alias confessuri essent. Caveat etiam confessarius, ne temere evulget, quae extra confessionem accepit. 3. Ne respondeat se fore patronum vitae, sed animam curet, ne rei spe

vitae taceant confitenda, neve postea, si spes fallat, a confessario alienentur. 4. Ne importune agat, ut se reos fateantur, tum quia quidam vere rei non sunt, tum quia facile fit, ut ex timore, ne deserantur in fine et sine Communionem moriantur, sacrilege confiteantur. 5. Ne recenseat coram iis modum procedendi iudiciale, neve ordinarie admittat querelas de facta iniuria, sed ad patientiam et resignationem disponat. Expediit tamen, ut confessarius sciat modum procedendi in iudicio et probationes, quo prudentius possit agere in foro conscientiae et iudicem monere, si quid monendum est. 6. In confessione examinet, an criminis complices prodiderint, si tenebantur, an timore victi vel ex odio innocentes aliquos denuntiarint; si ita, inducendi sunt, ut tempestive revocent, idque ante sententiam; revocatio enim, quae fit post sententiam aut quando iam in eo est ut feratur, non tanti penditur a iudicibus. Est autem obligatio efficaciter revocandi, licet metuant, ne ad torturam revocentur, vel id certo praevideant, quia in pari sua et proximi necessitate potior ratio innocentis quam nocentis habenda est. Quodsi reus iam capite plectendus ad id adduci non posset ob gravissimam causam, v. gr. quod putet se tormentis subiectum iri, ut confirmet dicta, curet confessarius, ut in carcere fiat revocatio scripto vel voce coram duobus testibus, dein exponat coram iudice eam a reo factam esse praesentibus testibus; quae valida et sufficiens esse debet; et si iudices eam admittere recusent, excusatus est apud Deum reus, illi vero, si contra denuntiatos procedant, iniqui homicidae sunt, inquit P. Frid. Spee in Cautione criminali dub. 30, p. 237. 7. Si carcer sit diuturnus, curandum, ut captivus semper sit utiliter occupatus orando, meditando, legendo etc. pro capacitate sua¹; ut mane oret, inten-

¹ Hodie, quod *lectionem* attinet, attentio confessarii dirigi imprimis in id debet, ne legantur impia et noxia. Nam cum scriptis, etiam

tionem rectam faciat patiendi eo die, quae Deus imiserit; audito pulsu campanae ad Sacrum, eo se convertat et Missae mente assistat et spiritu, in omnibus sacrificiis quae per orbem fiunt se commendat; ad horae pulsum per salutationem angelicam petat felicem mortem, patientiam, resignationem; pro diversitate horarum recogitet diversa mysteria passionis Christi etc. 8. Ad cavendam omnem suspicionem sinistram expedire videtur, ut reo confessarius sententiam mortis non indicet; sed postquam per eos ad quos spectat indicata fuerit, excitet reum, ut illam a Deo velut iusto iudice acceptet, proponat ipsi exemplum Christi et Sanctorum, qui innocentes occisi sunt, et inter eos multi adhuc tenerae aetatis, ut SS. Agnes, Pancratius etc. Si dicat se innocentem, immo si reipsa ita videatur esse, reponatur: Christus vere innocens fuit, haec tua poena a Deo est, coram quo quis se dicat innocentem? Unum veniale peccatum plecti morte meretur. Cupit Deus, ut hanc poenam admittas temporalem, ut parcat animae tuae in aeternum. Sunt fortasse, qui graviora commiserint neque hic puniantur; sed id Deo relinquendum est, qui modo tibi iniuriam non facit, sed gratiam. Si posses modo te liberare a morte per ieiunium diei in pane et aqua, faceres lubens; ecce, Deus per mortem temporalem, quam tamen aliquando subire debebis, te liberat ab

popularibus, omnia abundant, facile fit, ut sive ab amicis sive ab ipsis carceris custodibus libri scriptave mala subministrentur. Quare omnino curandum est, ut his bona substituantur; quod si fieri nequeat, lectio potius plane interdicenda est. Bona autem intelligo primo loco ea, quae revera pietatem atque rerum aeternarum desiderium foveant, maxime si agitur de reo, cui non ita multum post moriendum sit; dein ea, quae pie et innocenter recreent et delectent, vel etiam quae rebus indifferentibus mentem occupent atque distrahant: posteriora tamen ita moderate, ut non nimis a cogitationibus piis et religiosis animum avocent. Ante omnia enim instruendus est reus in variis exercitiis pietatis peragendis, ut otium involuntarium et poenale sibi vertat in tempus uberrimi meriti colligendi.

aeterna morte; cur id non admittas? Mille anni ad aeternitatem instar momenti sunt, demptis enim mille annis aeternitas integra manet. Si opponit: Mors haec ignominiosa est, — respondeatur: At Christi, qui peccatum non fecerat, mors quot hominum ignominias fuit onerata! Quas infamias coram mundo martyres non sustinuerunt! Gloriosam mortem coram Deo, Angelis et hominibus prudentibus habebis, si magno et lubenti animo ad satisfaciendum divinae iustitiae eam acceptes. Si quae sit infamia, brevis est coram mundo; hac aeternam emes gloriam et perpetuam in altero saeculo extinguas infamiam. Si miles a duce suo profugus redeat magnamque victoriam reportet, magis laudatur, quam si mansisset semper at nihil umquam egregii praestisset. 9. Investiget confessarius, num forte odium conceperit in iudicem vel partem adversam; curetque, ut amore Christi id totum deponat. 10. Postquam reus per confessionem expiatus et sacramento Eucharistiae refectus est, reliquis remotis agat cum eo confessarius, at non nisi de iis, quae ad animam pertinent, nunc pia colloquia miscendo, nunc cum eo orando v. gr. rosarium, litanias etc.; ista tamen non nimium protrahat, sed quietem intermediam indulgeat. 11. Nocte mortem proxime antecedente persuadeatur, ut dormiat, ne altero die sit indispositus; expedit tamen, ut quis de nocte illi adsit, qui evigilantem animet contra tentationes tunc maxime ingruentes. 12. Die mortis illucescente, animandus est, ut hunc diem maximi meriti Deo consecret, uniatque quae pati debeat cum passionibus Christi; impediatur, ne qui ientaculum offerunt eum inebrient et cum velint timorem minuere, ineptum reddant ad magnum meritum mortemque felicem. 13. Nihil agat confessarius, quo mors acceleretur; in itinere ne urgeat reum ut progrediatur, sed illi se accommodet; continuo cum eo oret sine clamore tamen; oculos eum iubeat custodire et demissos tenere, neminem salutare nisi sal-

vatorem, cuius effigiem ipse si possit aut confessarius ferat. In conspectu loci fatalis iterum eum animet exemplo Christi, S. Andreae, spe praemii et veniae: «Domine, non mea, sed tua voluntas fiat; hic ure, hic seca, modo in aeternum parcas.» 14. In ipso supplicii loco interroget, num quid sit, quod conscientiam gravet, et eius responso se accommodet; eliciat cum eo actus fidei, spei, caritatis, contritionis, oblationis, idque exquisitis verbis; curet, ut saepe ingeminet sacra nomina; offerat ei preces, sacrificium Missae etc. Si tamen reus capite est plectendus, non pronuntientur amplius sacra nomina, dum ictus exspectatur, ne inclinatione capitis forte gravis error contingat, sed devote recitetur oratio Dominica. Denique, ubi reus iam obierit, oretur cum adstantibus pro defuncti anima: «Pater noster», «Requiem aeternam» etc. Possunt etiam praesentes brevi exhortatione moneri de obligatione sua, parentes ut liberos suos bene educant, liberi ut parentes audiant et revereantur. Denique opus caritatis confessarius faciet, si cognatos in loco forte existentes visitet eosque soletur etc.

243. Aliquando *quaeritur*, quae cautela adhibenda confessario sit, ne incurrat irregularitatem ex defectu lenitatis agendo cum reo vel iudicialibus personis.

Resp. Cum irregularitas ex defectu lenitatis statuta non sit nisi in eos, qui in *iudicio* iusto ad mortem aut mutilationem alicuius vel ad poenae accelerationem contulerint, et in eos, qui propria manu in *bello* iusto offensivo aliquem occiderint vel mutilarint: confessario timenda non est irregularitas, quando facit, quae sui muneris sunt. Studeat igitur, ut curet animam; reliqua, nisi quid in bonum rei suggerendum sit, relinquat ministris iustitiae, et facile aberit ab omni periculo, licet agendo quae sunt sui officii, per accidens causa sit mortis vel accelerationis illius; quia Ecclesia non vult irregularem fieri confessarium ex eo, quod fungatur suo officio, alias enim eum impediret ab implenda sua ob-

ligatione. Unde potest 1. hortari reum, ut in iudicio fateatur crimen morte dignum, quando iuridice interrogatus certo tenetur confiteri. 2. Si interroget reus, num sibi liceat vel num debeat denunciare complices, potest, si revera tenetur, responderi illum teneri, etsi agatur de crimine capitali. 3. Potest praecipere, ut manifestet eos, qui aliis meditantur iniurias aut delicta, si illa non nisi per iudicem impediri possint; nam canones non infligunt irregularitatis notam ei, qui obligationi satisfiat per se simpliciter et, nulla suppositione facta suscepti officii urgentis, ex lege naturali vel divina caritatis alteriusve virtutis. Hoc enim esset homines avocare ab observatione mandatorum Dei, ut ait *Laymann* l. 3, tr. 3, p. 3, c. 7, ubi addit, opus non esse protestatione aliqua, quia iura eam ibi, ubi res suapte natura ab irregularitate eximitur, non requirunt; aliter in actione civili, qua quis intendit iniuriam sibi compensari vel damnum reparari, si iniuria meretur poenam sanguinis. 4. Potest confessarius indicare iudici, reum bene ad mortem esse dispositum, et secundum *Tamburini, Gobat, Burghaber* (Cent. 3, casu 91), alios, monere v. gr. carnificem, ut caput illius, qui frangendus est in rota, percutiat valido ictu, ut ratio ipsi turbetur et peccare non possit, eo quod talia, si necessaria sint vel valde conducant ad salutem, non repugnent lenitati. Videri potest *Lacroix* l. 7, n. 522.

CAPUT XI.

Quid confessario observandum circa poenitentes
variis tentationibus exagitados.

Tentationum origines et utilitates. — Remedia: oratio, fiducia in Deum, non altercari cum hoste, communicatio cum patre spirituali, exercitium virtutis contrariae. In specie quid sit agendum in tentatione carnis, vindictae, in tentatione circa praedestinationem, in tentatione captiosa de rebus conditionatis; quid, si aspicienti res honestas vel sacras oriatur tentatio.

244. Resp. Generatim haec: 1. Tentatio est in citatio ad peccatum, seu ad bonum sensibile propositum

voluntati quo inclinatur vel allicitur ad violandum praeceptum; potest esse levis, gravis, gravissima, prout vis movendi languida vel parva, aut vehemens aut vehementissima est. 2. Tentatio oritur aut a nostra corrupta natura, uti fit, si a motibus corporis vis imaginativa et intellectus excitatur ad cogitationes malas; aut a daemone, si obiectis vel motis speciebus foedis in phantasia eam movet ad repraesentanda obiecta sensibilia mala motusque in corpore excitat. Signum, eam a daemone solo esse ortam, est, si fit cum impetu superante vires consuetas nostrarum passionum, obiecto cumulo vel turba vivacium cogitationum. Hoc genus vocatur spiritus tentationis, in materia quidem lubrica spiritus fornicationis, in materia fidei spiritus infidelitatis, spiritus blasphemiae etc. His non cedere est signum magni progressus facti vel faciendi. Denique tentatio potest esse a nobis et a daemone simul, i. e. a daemone et a concupiscentia nostra orta. Huiusmodi tentationes sunt magis communes, raro sunt mere praeternaturales. 3. Permittit Deus tentationes in bonum nostrum. «Certamen forte dedit illi ut vinceret» (Sap 10, 12). Bonum autem, quod Deus ex iis elicit, triplex est: *primum* magnum incrementum virtutum, quia actibus heroicis augetur habitus; *secundum* magna animi tranquillitas, quam parit frequens victoria, quae nos daemone terribiles facit, in verticem ipsius iniquitate eius descendente; *tertium* est coniunctio animae cum Deo eiusque desponsatio cum Christo. «Deus tentavit eos, et invenit illos dignos se» (Sap 3, 5). «Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo» (Apc 3, 21). Atque ita saepe contingit, ut obnubilatus, dum se a Deo remotum putat, sit illi propinquior. 4. Media generalia contra quascumque tentationes sunt humilitas, oratio et fortitudo. *Humilitas* removet impedimenta gratiae auxiliatricis; Deus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Sunt qui ad turpia tentati adhibent macerationem corporis,

et tamen, licet illa ceterum sit praestans remedium, vix quidquam efficiunt; nempe latet quaedam occulta superbia et subtilis complacentia et fiducia immodica in propriis viribus. *Oratio* impetrat gratiae auxilia; *fortitudo* iis utitur, removet pusillanimitatem et praefidentiam, cavetque, ne quis temere se exponat periculis. Ex his deduco sequentes regulas generales pro praxi, quas, ubi convenire videbitur, confessarius poenitenti suggerat.

Regula prima. Si te adoritur tentatio, sequere praescriptum Domini dicentis: «Orate, ut non intretis in tentationem», et statim animo ad Deum confuge, eius misericordiam implora, tuam confitens infirmitatem etc., vel animum converte ad honestam occupationem externam, vel actum virtutis, v. gr. caritatis, contritionis, vel virtutis oppositae elice: sic enim et augebis meritum, et satan, videns sua molimina a te converti in bonum contra eum, desistet a maligno suo conatu. Orta igitur tentatione signa tibi dari existima, ut ames Deum et animae brachiis amplectaris Iesum tuum, pro te crucifixum. Cavendum autem, si elicere velis actum tentationi directe oppositum, ne id pertinaciter vel perturbate facias, quia sic aut tentationem augebis, aut caput debilitabis. Unde si non possis placate et facile eum elicere, contemne hostem et converte te ad alia honesta, vel paucis actum caritatis elice vel fiduciae in Deum.

Regula secunda. Magno, divino nixus auxilio, sis in tentationibus animo, memor, te omnia posse in Deo; si enim daemon pusillanimum te advertat, magis insultabit, pollicens iam sibi victoriam, quam tentato praestaret fiducia magna in Deo; si autem se non curari, negligi, contemni advertat, superbus spiritus cedit, non valens sui ferre contemptum, instar procacis mulieris, quae, si virum videat timidum esse, magis insultat, si vero impavidum, cedit et dat verba meliora.

Regula tertia. Cave altercationem cum hoste; immo nec verbum ei repone, nisi forte illud Christi: «Vade, satana: scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies» (Mt 4, 10); sed velut responso indignum eum neglige, noli signa aliqua externa edere, sed, ut dixi, confuge ad Deum et illi soli fidelitatem offer. Si enim altercaris cum hoste vel contendis, augebis tentationem, turbabis animum, persuadebit sibi superbus hostis, se a te aestimari, et animum turbatum magis laborabit involvere tenebris. Optima vincendi ratio est minime turbari. Molestiam possunt inferre tentationes, sed non nocere, si persistas in proposito Deo sincere serviendi. Proinde illas contemne, immo ne tantum quidem fac, ut reflectas ad id, quod oggerunt; multo minus singulas excute, quales sint, quia singulas excutiendo te conficeres nec quidquam proficeres.

Regula quarta. Tentationes praesertim molestas aperi confessario tuo vel directori spirituali; nihil enim magis odit satan, quam suas machinationes non manere occultas, similis libidinoso, qui, dum tentat honestam mulierem secum ad flagitium pertrahere, sua molimina maxime vult viro esse occulta. Dein Deus hanc humilitatem solet gratiae auxiliis remunerare, et directoribus suggerere media, quibus statuit dare efficaciam. Et hinc id negligendum non est, etsi confessarius videatur minus doctus vel expertus.

Regula quinta. Virtutem tentationi oppositam constanter exerce. V. gr. advertis te tentari spiritu superbiae, inclinari ad aestimationem apud homines, ad divitias, commoditates corporis, delicias in victu etc.: exerce te in virtute opposita, v. gr. humilitate, liberalitate erga pauperes, abstinentia, sobrietate, et adhibe media, quae contra singula peccata capitalia proposui capite primo partis secundae a n. 61. In vitia illa invehere, meditare de horum turpitudine, non tamen de luxuria, et de oppositae virtutis pulchritudine, utili-

tate etc. Sic enim vitii horrorem et virtutis amorem et aestimationem augebis. Atque haec remedia sunt generalia.

Regula sexta. Si pulset tentatio contra castitatem, speciali cautela opus est, ne turberis vel timeas inordinate, neve ad turpitudinem etiam eius considerandam applices animum, quia sic augebis tentationem; sed statim confuge ad Deum, ad vulnera Christi, et aliis honestis rebus applica mentem serio. Tentationes lubricae fugiendo vincuntur. Si oriatur rebellio carnis, expedit loco cedere, aut sibi dolorem insuper imprimere, aut brachiis animae amplexari Iesum crucifixum, et morti se potius offerre quam consensum dare. Curandum autem, ut solum Iesum intuearis, non tentationem; alias eam auges. Iuvat quoque recurrere ad Beatissimam Virginem, rogando eam per immaculatam conceptionem et mundissimam virginitatem, ut adsit suo patrocinio, ne offendas dilectum eius Filium, tanta pro anima tua salvanda passum; similiter ad Angelum custodem, S. Iosephum, S. Aloysium etc., obsecrando per amorem Christi, ut modo te protegant. Si tentationes sint frequentes, adhibe media n. 74 allata.

Regula septima. Qui tentatur spiritu vindictae, mentem avertat ab iniuria vel molestia illata, et dein cessante tentatione corrigat apprehensionem, qua iniuria saepe parva apprehenditur ut magna. Cogitet ignominias a Christo susceptas et eas, quae a se Deo illatae sunt; meminerit fragilitatis, excuset quoad potest proximum, vel etiam pro eo oret.

Regula octava. Si excitetur tentatio de praedestinatione vel praescientia Dei, aut eam plane negligere tamquam stropham diaboli, aut dic interne: «Meum est servire Deo; futura disponere meum non est, sed Patris, qui misit Filium suum, ut vitam habeam et abundantius habeam. Faciat ipse, quod bonum est coram se. Nemo speravit in eo, et confusus est. Ipse iustus est et miseri-

cors. Ipsum amabo, benedicam, laudabo, quamdiu fuero. Si scirem, me esse praedestinatum, quid conveniret me facere? Hoc faciam, quoad vixero.» Ceterum ad indoctos non est loquendum, minus etiam contionandum de praedestinationis mysterio.

Regula nona. Si fatiget haec tentatio: Quid faceres, si aut peccare, aut aeternam damnationem subire deberes? Si hoc vel illud malum tolerare deberes, aut hoc vel illud peccatum perpetrare, quid eligeres? quid faceres in hoc vel illo casu? — ad alia convertat animum et hanc cogitationem velut otiosam contemnat, vel interne dicat: «Mihi bonum est adhaerere Deo meo; imperfectum meum viderunt oculi eius, ego egenus et pauper sum; quicumque casus venerit, ipsi erit cura de me»; his dictis quiescat agatque agenda, certus, se, etsi non videatur se posse omnino certum quid statuere, non peccare, sed coram Deo meritum habere. Caveat autem, ne arroganter dicat cum Petro: «Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo» (Mt 26, 35); sed cum fiducia humiliet se coram Deo, agnoscens lapsum futurum, nisi Dominus supponat manum suam et det cum tentatione proventum.

Regula decima. Si daemon immittat tentationem aspicienti res honestas vel etiam sacras, v. gr. imaginem Crucifixi, Beatissimae Virginis, tentatus ne cedat tentatori, sed directe ista aspiciat, etsi experiatur imaginationes foedas aut motus turpes, ut se experiri aliquando queruntur piae animae; neque enim ista obiecta sunt causa talium foeditatum, neque hae homini voluntariae sunt. Proinde ne procedat timide, sed rideat stultam tentationem; timor enim auget et saepe causat illam, cui si cedat, eo tandem deducetur, ut in omnibus timeat, immo nec confiteri nec communicare amplius audeat, timens ex his similes affectus, quos daemon aut phantasia similiter causare poterit. Idem valet, si ex aspectu talium rerum orientur cogitationes blasphemae, haereticae etc.;

nam hae facile vincuntur, si contemnuntur. Hinc etiam errant, qui se ab eiusmodi rebus liberari putant, si eas confiteantur; nam sic augetur timor et tentatio animo magis infigitur, quae oblivione et contemptu melius esset dissipata. *Lacroix* l. 6, p. 2, n. 1907, ubi notat tentatum post tentationem iudicare debere, se tentationi non consensisse, si ea fuit constanter molesta et ipse optarit illam non habere. Plura vide de directione scrupulosi n. 265.

CAPUT XII.

De iis, quae observare debet confessarius eorum, qui specialiter profitentur devotionem aut perfectionem.

QUAESTIO I.

Quae universim sint observanda circa eiusmodi poenitentes.

245. Resp. Confessarius, cum nactus fuerit poenitentes perfectionis capaces dirigendos: 1. Petat lumen per orationem, et priusquam directionem illorum incipiat, conetur intimos eorum animi motus et constitutionem perspicere, ut instructiones possit illorum capacitati et naturae accommodare; neque enim omnes eodem sunt spiritu ducendi, nec uno omnes modo regendi. 2. Excitet ipsos, ut foveant desiderium constans maximae perfectionis, etsi hic vel ille videatur ad eam non perventurus, quia desiderium illud faciet, ut eam saltem attingat, cuius est capax, et ut multum mereatur. Sic Sancti multi, quos Deus martyres esse non voluit, magno ad martyrium incensi desiderio, martyribus similes effecti sunt. 3. Ad perfectionem ducantur per gradus et ex ordine, ut prius conentur assequi primum virtutis gradum, quam ad supremum contendant: v. gr. prius discant operari recta intentione et imitari actiones Christi, quam alta meditari; prius discant levia patienter ferre, quam gravia appetant; prius discant pati aequo animo, quam

de adversis velint gaudere. 4. Non est altius enitendum, quam quo Deus vocat, qui singulis certam perfectionis mensuram ponit certumque sanctitatis gradum definivit; hinc moderator sequi debet ductum divinum, ne opus Dei suis consiliis evertat. Si igitur anima divinitus impellitur ad metum, abstrahenda non est; et licet desiderium maioris perfectionis excitandum sit, hoc tamen fieri debet circa modum proprium, ut nempe ea excolantur, ad quae Deus movet, qui aliquando solam vitam exteriorem hominibus regendam relinquit, modum vero in interiore vita tenendum solus docet. 5. Doceantur, cuiusque perfectionem in eo sitam esse, ut opera ordinaria bene peragant, ut mane bene surgant, bene orent, legant, Missae intersint, doceant, laborent; prout decet comedant, bibant, ludant, se recreent, conversentur cum proximo; vespere bene faciant examen conscientiae, bene se ad quietem componant, omnia denique, quae ex officio et statu ipsis incumbunt, recte obeant. Haec qui bene facit, perfectus est; facit autem bene, qui facit, quia, quando, quomodo ea vult Deus fieri, cuius sanctissima voluntas omnis perfectionis fons et norma est. 6. Probandi equidem sunt tales, ut advertatur, quo spiritu ducantur, Dei an mundi, amoris an timoris, et quis affectus in iis sit praedominans, qui primus mortificandus est. Attamen non omnes eodem modo probandi et tractandi sunt, sed cautela et discretione opus est. Nam in quibus abundat vel praedominatur acribilis, benignius tractandi sunt, ne, utpote ad tristitiam proni, in deiectionem nimiam propellantur; qui vero complexionis sunt sanguineae et hinc propensi ad amorem, coercendi sunt, ne amor oriatur inordinatus, ut purum reddatur amoris motivum. Deinde animae adhuc tenerae, quas Deus primo sibi conciliat, mollius sunt tractandae, nec omnino est recedendum a divinis consiliis, quae animam suaviter ducendam esse ostendunt. Si autem animae sint nobiliores, seu quae habent gratias et bene-

ficia Dei extraordinaria, suavitati iungenda quaedam severitas, quia hae per dona gratiae sunt pares difficultatibus; harum tamen probatio non sit quaesita neque aperta, sed fiat ex re nata, ut non videatur recedi a communi modo vulgares animas dirigendi. Hinc communia et levia quandoque sunt imponenda; sic enim reprimetur superbia et immoderatus fervor ad extraordinaria. Si autem advertant se probari, facile se fingent ad omnem humilitatis et abiectiois modum. Neque extraordinariae afflictiones imponendae sunt, sed sic instituantur animae, ut eas sua sponte deposcant; nec tamen credendum illorum spiritui, qui deprehenduntur studiose extraordinaria sectari, nisi adsint signa certa, quae ostendant eos impulsu divino duci. Quodsi quis advertatur esse in rebus agendis proprii cerebri et iudicii tenacioris, suaviter dedocendus est. Deus per homines nos dirigere ad perfectionem voluit, ut discamus humiliter oboedire; animae prudentis est, proponere quidem firmiter, non tamen ita obfirmare animum ad aliquid agendum vel omittendum, ut mutatis causis et circumstantiis immutari se non sinat et minus aptus sit ad alia forte magis utilia vel necessaria. Tutius est fidere alterius prudentis iudicio quam proprio; melior est oboedientia quam victima, quia per illam intellectus et voluntas ipsaque anima Deo immolatur. Optima probatio est oboedientia. Denique, si quis benignae naturae se regendum tradat, sedulo instruendus erit, ut propria et supernaturalia virtutum motiva sciat, saepe examinet actiones suas, ex quo motivo processerint; discat agere ex motivis supernaturalibus; alias enim facillime fiet, ut opera externa agat natura, non virtus, cum natura utpote innata sit fortior. Unde, dum operandum est, proponat sibi motivum virtutis, ex eoque agat; si natura praeveniat, corrigat, neque operetur, donec suum motivum sit voluntas vel beneplacitum Dei; dum exercenda est virtus, ad quam indoles propendet, ne nimium se

effundat, sed naturam reprimat et revocet ad exemplum Christi, qui operatus est quia placitum erat Patri. Nihilominus suadendae et prosequendae sunt virtutes, ad quas indoles propendet: nam Dei gratia naturali inclinationi se accommodat, ut suavius finem consequatur et ut homo constantius agere pergat; sed cavendum, ne opinio virtutis iam comparatae officiat comparandae.

Iuvat quoque notare, quadruplicem esse hominum complexionem: alii sunt sanguinei, alii phlegmatici, alii cholericici, alii melancholici. Sanguinei sunt suaves, affabiles, animosi, obsequiosi, liberales, tractabiles. Haec bona sunt; at simul sunt fervidi, contentiosi, creaturis dediti, ad voluptates proni. Phlegmatici sunt mansueti, facile mobiles, fideles, pacifici, ductiles; sunt tamen simul pusillanimes, inconstantes, desides, tepidi. Cholericici sunt audaces, animosi ad quodlibet aggrediendum, generosi; at sunt etiam praecipites, impatientes, iracundi, rixosi, superbi, inhumani, duri, flava bile praedominante. Melancholici sunt circumspecti, modesti, considerabundi, constantes; at sunt etiam singulares, suspiciosi, proprii iudicii amantes, praedominante atra bile. Hae complexionem bonae sunt, sed sedulo invigilandum corrigendis defectibus, qui in uno quam in altero graviores sunt, prout idem humor in uno magis quam in altero praedominatur.

*Diversae complexionis et indolis cognitio perutilis est in dirigendis poenitentibus quibuslibet, qui stabilem suum habent confessarium, non solum iis, qui perfectionem sectantur.

Sanguinici sensibilibus facile afficiuntur, sensuque et phantasia moventur et ducuntur. Hinc qui ad peccata proclives sunt, aliis etiam magis urgeri debent, ut occasiones vitent, ut phantasiam cohibere studeant eamque bonarum piarumque rerum imaginibus imbuant, ut sensuum oblectamentis etiam in rebus minoribus renuntiantes de se victoriam referre discant. — Qui vero a

gravioribus peccatis habitualiter immunes ad christianam perfectionem tendunt, cavere debent imprimis, ne facilius mutent bona proposita, ne consolatione desolationeve sensibili levius moveantur et dirigantur, sed ut rem bene consideratam atque cum spirituali duce communicatam ab eoque approbatam strenue contra difficultates orituras prosequantur.

Phlegmatici facilius difficultatibus et laboribus deterrentur atque officio desunt. Hi igitur animandi et excitandi sunt, atque attollendi ad considerationem aeternorum, quo et bona et mala terrena discant despiciere. Ad praeclara quidem et heroica difficulter moventur; eo maior debet esse conatus, ut in bona quadam mediocritate firmi consistant.

Cholerici ad iram et vindictam sunt proni; sentiunt multo profundius quam sanguinici, atque tenaces sunt in propositis conceptis; ad sensualia minus propensi, facile moventur ambitione et superbia. Hinc contra pericula irae, vindictae, odii, inimiciarum imprimis muniendi sunt. — Si perfectionem christianam sectantur, prae aliis spem faciunt rerum praeclararum gerendarum, idque strenue et cum perseverantia; pericula tamen etiam graviora incurrere possunt, nisi caveant *sibi*que diffidant, fidant vero gratiae divinae; prae aliis subici possunt a direttore spirituali duris etiam experimentis et humiliationibus, prudenter tamen et cum discretione; aliquando liceat eos deprimere, frangere numquam.

Melancholici periculosius etiam ad odium, vindictam, invidiam moventur, atque faciles sunt ad suspiciones concipiendas, in affectionibus suis tenaces. Hi *animandi* sunt, utilibus laboribus *occupandi*: motivis etiam aeternis non tam terrificis quam consolatoriis excitandi.

Similiter ad recte iudicandum de certis poenitentibus confessario opus est attendat ad varias *systematis nervosi* affectiones et perturbationes. Permulti enim nostra aetate nervis male affectis utuntur, neurasthenia, hysteria, hypo-

chondria, melancholia, quae aliquando in verum animi morbum transeunt. Ceterum nervorum mala affectio in animum semper influit, atque moralem hominis conditionem diverso modo afficit.

Neurasthenia 1) hominem reddit irritabilem, impatientem: quare cave ne eiusmodi motus eorumque edita signa omnia habeas culpabilia. 2) Reddi potest voluntas hominis plane languens, ita ut homo *abulia* quam vocant afficiatur. Nam cum mentis consideratio in certam aliquam partem defigatur, diversae circumstantiae aestimari atque vera de rebus occurrentibus iudicia ferri difficulter possunt, atque ita, impedita iudicandi facultate, liberi arbitrii exercitium impeditur. 3) Quae quidem mentis in certam aliquam rem fixio ea esse potest, ut certis ideis vel cogitationibus quasi obruatur, neque ab eiusmodi cogitationibus vel iudiciis (ideis compulsatoriis) se expedire possit: quod a confessario sciendum est, ne homines ita misere affectos peccati arguat, quasi libere inhaeserint cogitationibus impuris, blasphemis aliterque peccaminosis. 4) Quodsi usus rationis simpliciter impediatur atque nervorum perturbatio hominem ad dementiam perduxerit, de actione morali seu de committendo peccato iam non posse esse sermonem patet. 5) Neurasthenia non raro afficit sphaeram sexualem: quo fit, ut homines sic affecti venereis motibus facillime impetantur, pollutiones patiantur, vel ad eas inducendas, promovendas et accelerandas naturaliter urgeantur. Hi certe in iis *quae patiuntur tantum* a culpa vacant; neque tenentur anxie abstinere ab actionibus in se indifferentibus, quae *ex se* notabilis causa esse venerei motus vel pollutionis non censentur, etsi ab ipsis haec sequela praevideatur, modo ne intendatur neve exorta approbetur. Verum aliqua actione causare velle venereum effectum iis non licet, etsi ratio sic agendi sit exoneratio naturae atque tentationis diminutio. Magis etiam illicitum erit, ipsam actionem obscoenam eiusque voluptatem quaerere,

non obstante tentatione vel vehementissima quae impellat. Neque propter illum tentationis impulsus nervorumque irritationem qui succumbunt, a peccato etiam gravi immunes possunt haberi, quamdiu iudicium boni et mali in iis manserit integrum. Quodsi animi perturbatio perturbaverit rationem seu iudicandi inter bonum et malum facultatem, deerit liberum arbitrium atque merendi vel demerendi facultas.*

QUAESTIO II.

Quae sint observanda circa eorum, qui perfectionem sectantur tentationes occultas.

246. Resp. Cum daemon non aperte tantum, sed non raro occulte et ex insidiis instar latronis simulantis amicis animas aggrediatur, vel inordinatum timorem incutiendo, dum sperandum, vel implendo spe immodica, dum timendum esset, atque ita agat contra incipientes, proficientes et profectos in vita spirituali: invigilandum est confessario, ut impostoris insidias detegat et dissipet. Quae sunt sequentes:

1. Si incipiens primo velut lactantis gratiae filius perceperit teneram devotionem, Deus volens cibo fortiore eum roborare, saepe delicias paulatim subtrahit; daemon autem tunc anxietates ingerit et caliginem conatur offundere, quare poenitens, licet videat pulchritudinem virtutis, putat, eam se assequi non posse. Quod si advertat confessarius, doceat, in quo vera virtus verusque profectus consistat: profectum et pugnam ad Deum pertinere, qui noverit tempore opportuno dare victoriam; negotium perfectionis non perfici uno die, sed lente, uti plantae crescant et fructus maturescant; proinde magno animo poenitens agat, quod possit per gratiam, Dei-que auxilium patienter expectet. Si daemon suggerat, tenerae devotionis defectum esse ex propria poenitentis culpa, ideoque ut solet instiget pro recuperando vigore ad austeritates et mortificationes insolitas, cavendum

magnopere, ne inconsulto confessario obsequatur: quaerit enim malignus eum perdere et ineptum reddere ad Dei obsequium, et tandem, dum poenitens videt se ne sic quidem assequi quod intendit, eum deducere ad laxitatem, immo ad hoc, ut, sibi persuadens se posse in quovis statu salvari, a recta semita deflectat, et ut, si sit in religione novitius, ad saeculum se recipiat. In has cogitationes si poenitens adductus sit, non leviter sed graviter cum eo agendum est: «Nemo mittens manum suam ad aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei» (Lc 9, 62). Nostine, utrum non perseverantia finalis et aeterna salus tua pendeat ab hac constantia in coeptis? Sunt, quos Deus vocaverit ad statum perfectionis, sine qua salvi non erunt. Gratia ab eius, non a nostro pendet arbitrio. Putas te in saeculo multum boni posse facere; sed nescis, an *hanc* gratiam sis habiturus, ut facias. «Est via, quae videtur homini iusta: novissima autem eius deducunt ad mortem» (Prv 14, 12). Sed demus te multum boni esse facturum; at quid, si a salute tua aberres, si non praestes ex beneplacito Dei? «Bene currunt», aiebat ad quosdam *S. Augustinus*, «sed in via non currunt» (Serm. 141, c. 4, apud *Migne*, Patr. lat. XXXVIII 777). Quidquid homo ex voluntate propria agit, nullius est momenti. «Perditio tua Israel: tantummodo in me auxilium tuum» (Os 13, 9).

2. Proficientibus conatur persuadere daemon, eos iam eo esse progressos, ut ex parta annona honeste possint vivere, ut dicant: «Nihil violenti perpetuum; arcus semper intensus rumpitur»; atque ita paulatim ad tepiditatem eos adducit, amorem commodorum et socordiam ingerens, ut hoc velut malo hectico correpti tabescant et pereant. His mali sui gravitas, origo, effectus, remedia proponenda sunt. Oritur hoc malum partim ex intellectu, partim ex voluntate. Intellectus paulatim privatur ea quam conceperat aestimatione perfectionis et coniunctionis cum Deo, privatur lumine quo dirigebatur in suis

actionibus, privatur vilipensione quam conceperat mundi bonorum et voluptatum. His voluntas seducta novo capitur terrenorum amore; tamquam grande amplectitur, quod ante tamquam inane abiecerat; horret gravia et tamquam gravia fugit, quae ante tamquam levia amplectebatur, utpote destituta vigore caritatis. Non abstinet quidem primo ab omnibus mediis perfectionis: orat, sed sine attentione et reverentia; sacra mysteria frequentat, sed sine praeparatione; libros legit, sed sine recta intentione. Tandem incipit omittere, quae sine superioris reprehensione omittere potest, et negligit non raro orationem. His primum contentus est daemon; deinde adducit ad neglectum omnis exercitii spiritualis; tum demum illum aggreditur forti tentatione et in mortale peccatum praecipitat, praecipitatum reddit sui peritum, accensoque tum appetitu irascibili, de peccato in peccatum praecipitat, et aut a fide aut a religione abducit, verificaturque in eo illud: «Percutiat te Dominus amentia et caecitate» (Dt 28, 28). Huc prolabantur tepidi, estque difficillimum eos curare et ad fervorem revocare, si antea multum progressi erant, quia veritates evangelicae, quibus perspectis peccarunt, non amplius eos movent, nec novissima terrent. Valet suo modo illud Apostoli: «Impossibile est, eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum coeleste, . . . et prolapsi sunt: rursus renovari ad poenitentiam» (Hebr 6, 4 6). Itaque confessarii erit aut malum praevertere, aut si iam invaluit, priusquam ad extrema deveniat, manum medicam adhibere. Initium teporis difficulter, progressus autem eius facile advertitur; si enim sedulo discutiatur oratio, mortificatio, modus resistendi tentationibus, dispositio ad sacramenta, amor solitudinis, desiderium proficiendi: apparebit, utrum quis progrediatur in virtute, an deficiat.

Modus curandi hic esse poterit: Qui non est in tempore adeo progressus, iubeatur omnia exercitia devo-

tionis neglecta resumere et bene peragere, et facile ad meliora redibit. Deinde ad mentem revocet iacturam gratiae, huius pretium, temporis a Deo concessi finem, damna et pericula teporis. «Quia tepidus es, . . . incipiam te evomere ex ore meo» (Apc 3, 16). «Memor esto itaque unde excideris, et age poenitentiam, et prima opera fac: sin autem, venio tibi: et movebo candelabrum tuum de loco suo» (Apc 2, 5). Si provecior fuerit, adducatur, ut in secessu sacro exercitia obeat. Si magnes suo vigore incipiat destitui, ferri ramentis undique coopertus vires pristinas resumit.

Si iam in profundum venerit poenitens, ne desperet confessarius, sed media inter spem et metum excitandum incedat via. Primo benevole eum excipiat, ostendatque verbis suavibus vultuque amoeno se ipsi compati. Rigor hic venenum esset. Apiculae moderato aeris sono revocantur dispersae, altiore strepitu fugantur. Unica mellis gutta, aiebat *S. Franciscus Salesius*, plures muscae capiuntur, quam integro cado aceti. Subinde proponat motiva fiduciae in Deum concipiendae. Denique ostendat hanc mutationem velut opus Dei maiestate dignum redundaturam in maiorem Dei gloriam, quia sic maxime manifestabit suam omnipotentiam et misericordiam. «Haec mutatio dexterarum Excelsi» (Ps 76, 11). Si gaudium est in coelo super uno peccatore poenitentiam agente, quanto magis celebrabitur tanta conversio! Iniuriam facit Deo qui eum deserit; maiorem facit qui illi diffidit. Anima tua sanguine stetit tuo Salvatori; num eam perditam volet, quam sic dilexit?

Quodsi advertat confessarius se his non proficere, a spe ad terrorem deflectat, exponatque illi gravia pericula teporis et damna, mortem periculosam: Frustra in lucta ultima in clamabis Dominum, cui tam diu surdas aures praebuisti. Ipse tunc in interitu tuo ridebit, et daemon, cui toties es obsecutus, ferocius in te saeviet. In morte incipiet supplicium, non conversio. Solet daemon

hanc texere stropham: Alii hoc et isto modo vivunt, nec de sua salute desperandum putant, sed viri sunt honesti, ducunt in deliciis et commoditatibus dies suos, et magni fiunt; haud dubie sunt viri eximii. Dicitur non potest, quantum damni afferat haec machina viventibus inter tepidos, si nimirum vivunt in communitate relaxata. Consuetudo vim legis sibi arrogat; non sentitur graveolentia propria, ubi foetent mores communitatis, et unusquisque facile sibi persuadet, bene se vivere, si vivat ut pars maior communitatis et praesertim ut suus superior. Hunc sensum perniciosum corrigat confessarius, doceatque imprudenter a caeco peti, ut viam demonstret; sequendam esse eam, quam Deus docet. «Non sequeris turbam ad faciendum malum» (Ex 23, 2). Quid proderit turba, ubi singuli iudicabimur? Suadeat considerationem sacram, lectionem pii libelli cum desiderio proficiendi etc. «Fili in tua infirmitate ne despicias te ipsum, sed ora Dominum, et ipse curabit te» (Eccli 38, 9). Discat se vincere primum in minoribus, ut paulatim fiat aptus ad se vincendum in maioribus, idque praesertim in exercitiis antea adhibitis rite peragendis; sicut enim horum neglectu tepidus evasit, sic eorum accurato usu calidus fiet.

3. Provectoribus solet inimicus tendere laqueum superbiae et temerariae cuiusdam fidentiae; cum enim experiantur amore insolito se Deo coniungi et vilescere sibi mundana prae felici statu suo, excitat eos, ut arripiant occasiones non secundum scientiam putentque in rebus exiguis deflectere non obesse. His proderit instans oratio, discussio sui, fragilitatis suae consideratio et examen particulare; neque enim omnes motus etiam in eiusmodi hominibus sunt a gratia, neque praecipitatio est instinctus Spiritus Sancti. Natura saepe gratiam praevenit, eam comitatur flectitque in detrimenta. Quodsi evenerit — id quod fieri potest, etsi rarius accidit — talem labi in letale peccatum, confessarius eum benigne

excipiat, nec ulla edat signa admirationis aut indignationis, ne eum deiciat. Quid enim mirum labi hominem, qui ob corruptos humores congenitos omni momento labi potest? Caro corrupta prona in malum est ab adulescentia, nec sic gratia naturam confirmat, ut nulla rima peccato pateat. Mirum potius, quod post lapsum confusione plenus se accuset. Caecum labi in foveam nemo miratur, nemo ei indignatur, sed manum ei quivis benevole praebet. Si sic lapsus vehementer sibi indignetur, potest is effectus esse ex gratia, potest etiam adiunctam habere superbiam, cum existimet talem casum sibi accidere non debuisse. Proinde confessarius purget aurum a scoria, permissoque iusto dolore, acerbiter omnem ex superbia natam tollat, et poenitentem ad spem, caritatem et humilitatem excitet.

Ad spem erigi potest hoc modo: Lapsus tuus potest tibi esse maioris sanctitatis initium. Novit Deus ex lapsu Adami maxima bona elicere, sciet etiam ex tuo. Gloriam suae incrementum capiet te iustificando; est enim iustificatio excellentius opus, teste *S. Thoma*, quam creatio totius mundi, quia est elevatio hominis ad filiationem Dei, eique obstat peccatum removendum. «Exaltabitur [Deus] parcens vobis» (Is 30, 18). Vertit Deus lapsum peccatoris poenitentis in exaltationem eius, et, quod magis mirandum, arripit Dei bonitas ex lapsu occasionem maiore benevolentia vere poenitentem complectendi, quam antea innocentem, vertens ruinam in splendorem, damna in lucrum: «Si reversus fueris ad Omnipotentem, aedificaberis . . . dabit pro terra silicem et pro silice torrentes aureos . . . deliciis afflues, et elevabis ad Deum faciem tuam» (Iob 22, 23—26). Non est metienda misericordia Domini secundum angustias cordis nostri. «Quam magna misericordia Domini, et propitiatio illius convertentibus ad se!» (Eccli 17, 28.) Dei bonitas ultra omnem limitem se extendit, in illa merguntur omnia peccata poenitentis. «Miserebitur nostri: . . . et proiciet

in profundum maris omnia peccata nostra» (Mich 7, 19). Non est, cur poenitens despondeat animum, sed potius, cur maiorem concipiat fiduciam, exemplo Davidis, qui lapsus cum tanta gloria surrexit. «Domine, propitiaberis peccato meo»: Cur? «Multum est enim» (Ps 24, 11): quia nimirum erigere eos qui lapsi sunt gravius, commendat magis misericordiam et omnipotentiam Dei, estque ingenium benignitatis curare infirma, lapsa erigere, ibi magis erogare opes suas, ubi maior est inopia. Pastor bonus Christus sollicite quaesivit oviculam perditam; de inventa convocatos sibi voluit gratulari. In vitis Sanctorum vix reperitur innocentibus collatum aliquid specialis favoris, quod non pariter Deus vere poenitentibus contulerit.

Ad caritatem excitetur ei persuadendo, ut deinceps maiore fervore et diligentia operetur, ut conquirat occasiones Deo impensius serviendi et iniuriam duplicatis obsequiis compensandi. Miles fugitivus, quando redit, generose pugnando ignaviam compensat et maculam delet. Ita agendo lapsum et maculam delebit. Deus lapsum permisit, ut ex veneno medicinam extraheret, nec vult infelicem immodico pavore corrumpi, quo vires animae enervantur, teste Scriptura: «Si desperaveris lassus in die angustiae: imminuetur fortitudo tua» (Prv 24, 10).

Ad humilitatem inducatur, quia, cum violatae caritatis origo est superbia, studiose humilitati incumbendum est. Itaque animo humiliet se, recognoscens suam indignitatem, impotentiam, nihilum, exteriusque se gerat tamquam hominum consortio Deique conspectu indignum; sistat se statutis diebus coram Domino tamquam foedifragus, confusione plenus; accuset se de sua perfidia, instar filii prodigi, non audens oculos levare ad patrem offensum; offerat se ad quamcumque poenam; indignum se reputet, qui assumat nomen Domini per os suum, ut S. Thais, quae, conversa a S. Paphnutio, eius iussu his usa est ad Dominum vocibus: «Qui plasmasti me,

miserere mei!» Fugiat sensuum oblectamenta, se vel vilissimis indignum reputans. Ego mihi, qui fui hostis Dei, indulgeam? Ego abutar eius donis, sectando voluptates? Adoret Dei iustitiam, seque meritum esse fateatur, ut permitteretur sic labi. Sedulo vitet occasiones relabendi. Lapsus in foveam studiosius deinde cavet. Et ita fiet, ut robur quod ante habuit recipiat. Demum cavenda est inordinata tristitia.

QUAESTIO III.

Quid sit notandum circa diversos animi motus, inspirationesque boni et illusiones mali spiritus.

247. Resp. Magna discretione et lumine divino adiuvante diligenter expendendi et distinguendi sunt motus voluntatis et illustrationes visionesque animae, ut nimirum discernantur, a quo spiritu proveniant. Nam est quidem spiritui Dei, teste Apostolo (1 Cor 2, 10 sqq), proprium docere nos, illustrare intellectum, ad bonum movere et regere voluntatem tum per se tum per bonos angelos; at non raro, teste eodem Apostolo (2 Cor 11, 14), ipse satanas transfiguratur se in angelum lucis, et spiritus daemonis fingit se spiritum Dei, imitando huius impulsus et interiora colloquia, ita ut, quem homo motum et impulsum Spiritus Sancti existimat in suum profectum immissum, sit impetus daemonis in eius perniciem tendens iuxta illud Prv 14, 12: «Est via, quae videtur homini iusta: novissima autem eius deducunt ad mortem.» Novit nimirum daemon movendo phantasiam et appetitum sensitivum in anima nostra tales ciere affectus, ut, cum revera sint umbratiles pictaeque virtutes, verae tamen esse videantur, et ut iisdem inescantur qui multum sibi tribuunt in rebus spiritualibus. Sunt tamen etiam aliae illusionum et deceptionum causae, nimirum passionum nostrarum ardor et furor, quibus cum cor agitur, iudicium rationis invertitur et sinistro affectui

accommodatur; atque ita fit, ut iudicetur pulchrum quod turpe est, dicaturque malum bonum et bonum malum. Deinde similitudo magna inter affectus aliquos virtutis et vitii: unde fit, ut vitium virtus existimetur, v. gr. ira iudicetur zelus, pro liberalitate prodigalitas, pro humilitate pusillanimitas et hypocrisis, pro confidentia praesumptio, pro constantia pertinacia, pro amore divino amor proprius habeatur et exerceatur. Atque in his non aberrare difficillimum est, quia imbecillitas intellectus nostri abyssum cogitationum et affectionum, quae in corde nostro geruntur, penetrare non potest; sed illam penetrat et scrutatur solus Deus. Unde, monente *S. Gregorio M.*, diligenter invigilandum est, tum «ne per apertum impetum carnis ducamur», tum «ne se impetus carnis quasi sub impetu spiritus latenter subiciat, et culpas, quas agimus, nobis virtutes fingat» (In Ez. hom. 5, n. 3, apud *Migne*, Patr. lat. LXXVI 822). «Nolite», inquit *S. Ioannes* (1 Epist. 4, 1), «omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint.» Hoc nisi fiat, credes falsum spiritum verum et sequeris, verumque credes falsum et proicies. Quod utrumque periculosum est.

Ad hanc probationem et examen largitur Dominus Deus noster illud donum, quod ab Apostolo appellatur discretio spirituum; at illud non datur omnibus fidelibus, sed iis, quos magistros et duces constituit et probatores in republica suorum posuit, ut discernant aurum a scoria, separent pretiosum a vili et sint quasi os eius. Sunt tamen etiam indicia, quae ad discernendos spiritus iuvent, neque propria industria excludenda, sed ab omnibus adhibenda est. Neque tamen laborandum, utrum motus bonus sit a solo Deo an ab angelo bono vel ex virtute et recta affectione animae, aut utrum malus motus a daemone sit an a carne nostra; hoc enim discerni non potest semper nec semper necessarium est.

QUAESTIO IV.

Ex quibus discerni possit, utrum visiones, suggestiones, illustrationes et motus animae sint a bono an vero a malo spiritu.

Spiritus bonus movet ad vera et utilia, ad mortificationem, plerumque ad ordinaria tantum; signum boni spiritus est, si motus incipit in intellectu et voluntate, si inspirat amorem rerum humilium. Motus mali spiritus tendunt ad vitia et falsa, animum in fine perturbant. Signa deceptionis; indicia visitationis divinae.

248. Resp. Discerni non raro poterit ex sequentibus:

1. Spiritus bonus non inspirat quae repugnant veritati, v. gr. Sacrae Scripturae, doctrinae in Ecclesia receptae, moribus sanctorum, vitae Christi; sed his conformia: nec quae sunt frivola, inutilia, impertinentia; sed utilia, solida etc. Unde sensa, quae huic regulae sunt contraria, non sunt a Spiritu Sancto.

2. Spiritus bonus movet ad sui abnegationem, mortificationem et tolerantiam adversitatum, Christi imitationem, resignationem voluntatis, subiectionem proprii iudicii, oboedientiam perfectam, humilitatem, contemptum mundi, fugam honorum etc., ut operemur ex debito fine, nempe ad gloriam Dei. Unde motus boni spiritus comitem habet rectam intentionem.

3. Spiritus bonus discretus est; unde *ordinate* procedit, ita ut, si animam introducat in cellam vinariam, nempe sanctorum affectuum, in ea ordinet caritatem.

4. Hinc generatim non movet nisi ad res ordinarias vel viribus cuiusque sine miraculis accommodatas, duccendo per vias rectas et planas. Est enim Deus auctor huius ordinariae ad coelum viae; inspirat tamen quandoque extraordinaria, sed fere non nisi in iis, qui humilitate bene fundati et liberi sunt a titillatione vanae gloriae, ne homo impellatur in ruinam. In motu ad extraordinaria bene excutiendus est finis. Videri potest *Ven. Ludovicus de Ponte* in Duce spirituali tr. 1, c. 23.

5. Signum boni spiritus est, si visitatio et inspiratio est in sola superiore animae parte, seu in intellectu et

voluntate, vel saltem in ea orta est, licet in partem inferiorem seu phantasiam et appetitum sensitivum se effuderit. Nam Deus solus potest immediate agere in partem superiorem animae, non vero daemon. Qui tamen potest commovere humores et species per sensus ingressas revocare in memoriam, eas mutare, coniungere, sicque movere phantasiam et appetitum, consequenter excitare intellectum et allicere voluntatem ad actus, quos intendit, etiam efficere devotionem sensibilem, ciere lacrimas aliosque effectus, qui a potentiis corporis dependent. Hinc sicut Deus complexione hominis saepe utitur ad excitandam veram devotionem, sic daemon ad excitandam falsam ea utitur. Ex his patet duo esse consolationum et gaudiorum internorum genera: alia enim incipiunt a parte superiore et transeunt ad inferiorem; alia incipiunt a parte inferiore, possuntque esse a malo spiritu, qui facilius illudit melancholicos et nimis affectuosos, non ita illos, qui sunt animi virilis, quieti, affabiles. Ceterum valde experti sensu quodam interno discernunt divinas inspirationes ab aliis, etsi discrimen explicare non possint, sicut amicus amicum ex signis discernit, et mellis saporem percipimus nec tamen explicare possumus.

6. Signum Spiritus Sancti est sensus saporque quidam humilitatis in imo corde; ut si quis non desideret extraordinaria, non propendat ad exercitia quae sint admirationi, sed ponat sanctitatem in ordinariis bene agendis; si se indignum reputet donis Dei, se propter illa non efferat nec aliis praeferat; si gaudeat de contemptu, quando confessarius iudicat illustrationes illas esse illusiones; si dona sua occultet, si confugiat illucescente speciali visitatione ad humilitatem, singulares favores nolit nisi ut Deo placeat, si penetret profundum sui nihili etc.

7. Malus spiritus movet: si tentatio tendit ad falsitatem et vitia, ut solet facere daemon variis modis; nam

aliquando suggerit manifestum mendacium, sed illud falsis rationibus vestit et obducit, ut verum existimetur; alias suggerit vera, sed dolosam inde deducit conclusionem. Sic haereticos permittit sentire vera esse quae continentur in Sacra Scriptura, sed intelligenda dicit ab unoquoque iuxta proprium iudicium. Interdum suggerit per aliquod tempus vera ut hominem securum reddat, moveri se spiritu bono, sed postea addit de suo errore et incitamentum ad peccatum. Si advertatur malum spiritum movere ad bonum, hoc quidem non ideo est omittendum, non tamen agendum, quia ille movet, sed quia vel fides vel recta ratio vel honestas id suadet; neque tunc caret bene operans suo merito, sicut, si ex mala intentione ab aliquo induceris ad dandam eleemosynam, tu vero recta intentione dares, merito non careres. Si post suggesta bona falsum quid vel malum ingeritur, signum quidem est hoc esse a malo spiritu; non tamen existimandum omnes inspirationes, quas homo talis habet, esse illusiones a malo spiritu; quia daemon solet bonis Dei inspirationibus miscere aliquas suas, animasque turbare, ut sanctas inspirationes suspectas reddat et hae ideo non admittantur. Hoc in casu humiliter rogandus est Deus, ne nos decipi permittat, et sine perturbatione est agendum recta ad Deum intentione, quod recta ratio et gratia dictat. Si suggestio tendit ad res novas, curiosas, singulares, prodigiosas, inusitatas, quae pariant in mundo admirationem et famam sanctitatis, est a malo spiritu. Item, si excitat ad superbiam, vanam gloriam, praesumptionem animi, ad desperationem, vel alium minus ordinatum affectum, aut si suadet, ne res manifestetur superiori aut confessario.

8. Si blande accedat, sed postea relinquat moerorem, desolationem, perturbationem animi, tenebras: est signum mali spiritus, ut docent *S. Ignatius* in Exercitiis (in reg. de discr. spirit. pro *secunda* hebd. 1 et 5) et

S. *Macarius* Homil. 7, interrog. 3, apud *Migne* XXXIV 526. Sicut enim boni spiritus est solari et tranquillitatem animi adferre, sic maligni est relinquere in animo tenebras, moerorem, perplexitatem, turbationem; nam quisque sibi consentanea operatur.

249. Ex his sequitur: 1. Misere decipi eos, qui illustrationes impulsusque divinos se habere speciales putant, si optent res extraordinarias, si ideo se magni faciant, si contemnant alios qui tales non habent, si sensa sua leviter manifestent, quasi in aliorum utilitatem id faciant; si contempti tristentur et animum abiciant; si superbiae tentationibus cedant et gloriantur de devotionis gratia, sibi in ea complacent, vel sibi persuadeant, eam maiorem esse quam revera est, vel se ea alios superare eave melius uti quam alios. Etsi enim rebus bonis tales tentationes possint misceri, immo quandoque possit aliquid adhaerescere, attamen id non debet fieri nisi leviter et brevi tempore; alias enim gratiae illae extraordinariae redduntur suspectae.

250. Sequitur: 2. Praesentis divinae visitationis indicia esse: 1) Si subita et sine naturali causa fiat quasi commutatio animae a priore statu obscuro vel tepido vel timido. 2) Si cognitio Dei vel veritatis alicuius cum nova luce vel insolito modo producat cum quiete et suavitate odium vanitatis alicuius vel motum peculiarem ad Deum vel virtutem. 3) Si mens subito dilatetur et inspiretur desiderium perfectionis vel amor puritatis, mortificationis, imitationis Christi, perpetuae unionis cum Deo. 4) Si anima acquiescat Deo vel rebus divinis et virtutibus. 5) Si cum suavitate elevetur ad laudes et complexus Dei. 6) Si adsit sensus humilis de se solito profundior. 7) Si acceptetur contemptus pro Deo sine molestia. 8) Si iam facile homo despiciat res omnes mundi, quae cor nunc dilatatum implere non possint.

QUAESTIO V.

Quomodo devotus homo se gerere debeat tempore sive consolationis generatim, sive devotionis sensibilis.

Tempore consolationis exercenda est recta intentio, humilitas, reprimendus impetus. Vera consolatio quae sit, de devotione sensibili quid sentiendum.

251. Resp. Dum adest consolatio motioque Spiritus Sancti, 1. humiliet se homo, totum Deo tribuens, intendatque ea uti non ad suum gustum augendum vel producendum, sed ad coniunctionem cum Deo, ad eius laudem et gloriam; se omni dono Dei indignum reputet et fateatur, petatque rectum consolationis usum.

2. Cogitet, quam miser soleat esse absente Dei consolatione, et praeparet se ad desolationem; visitationes enim Dei et consolationes neque constantes et perpetuae neque omnibus aequaliter contingunt, sed modo dat eas Deus ne deiciamur, modo subtrahit ne iis abutamur et vertamus eas in vitium aut valetudinis detrimentum, ut agnoscamus solius Dei dona esse, ut ea ferventius desideremus, cautius iis utamur, ne labamur in superbiae laqueum vel negligamus exercitia vocationis nostrae, ut exerceamus solidas virtutes, impensisque nostris et quasi de nostro laboremus. Dein tirones sunt velut in hieme, in qua sol communiter latet; proficientes sunt in vere, ubi est maior varietas; perfecti sunt in aestate, in qua calor et lux constans magis, sunt tamen etiam quandoque nubila et tempestates horrendique fragores, sed non diuturna: expectandae autem sunt a Deo consolationes, non extorquendae.

3. Si anima, divina suavitate quasi ebria, se videatur vix posse continere, reprimat impetum, nec velit divina consilia penetrare suisque viribus opus divinum praevenire, augere et auxilium divinae gratiae quasi superare.

4. Sciendum est, veram devotionem consistere in prompta, forti et constanti voluntate faciendi quidquid

Deo placere, et vitandi quidquid ei displicere novimus; non vero in sensibili cordis dulcedine et suavitate, quae lacrimas et gemitus cieat et nescio quem spiritualem gustum pariat. Unde his non est innitendum tamquam verae devotioni. Etsi enim affectus teneri et dulces saepe sint boni Deumque auctorem habeant, et ad conjunctionem cum Deo iuvent; in iis tamen devotionis substantia non consistit, immo sunt saepe periculosi et consolationes falsae, a daemone vel natura ortum ducentes. Unde multae animae his fruuntur, neque tamen veram devotionem habent: sentiunt teneros affectus, in lacrimas, suspiria erumpunt etc., dum v. gr. passionem Christi exponi audiunt; attamen inique possessa nolunt restituere, nulli commoditati renuntiare, nullam molestiam amore Christi subire volunt; similes puero, qui, dum videt matri venam incidi, plorat, et tamen pomum vel saccarum, quod forte in manu habet, illi dare recusat.

5. Si teneri illi affectus deprehenduntur esse a Deo, id quod ex effectibus eorum bonis secundum dicta colligitur — ut si ducunt ad virtutem, v. gr. humilitatem, patientiam, benignitatem, affabilitatem, misericordiam erga proximum, mortificationem, constantiam in bono etc. — iis humiliter et in finem in quem dantur utendum; si autem deprehenduntur esse a daemone vel a natura, vel de hoc iusta esset suspicio, corrigendi sunt aut reiciendi, animusque firmandus et praeparandus est ad verum Dei amorem constansque eius obsequium. Esse autem a malo spiritu, indicia praeter iam dicta sunt: si circa nos tantum versantur; si respiciunt ut finem placere hominibus, ut fit: si devotio extollitur in publico, marcescit in occulto; si laudibus delectatur, contemptu arctatur; si anxie et perturbate quaeritur; si subtracta vel dilata causat perturbationes et murmurationes; si movet ad arrogantiam, praesumptionem, asperitatem erga proximum etc. Immo etiam vera de-

votio sensibilis exposita est fraudibus daemonis; conatur enim amorem spiritualium vertere in sensualem, et impellere ad quandam intemperantiam seu gulam spiritualem, ad complacentiam inordinatam, et ubi naturam mollem reperit, ad dolosas lacrimas. Quare mulieres prae viris solent esse illusionibus obnoxiae; proinde magna cautela opus est sollicitate curandum, ut ex supernaturali motivo virtutes operentur.

QUAESTIO VI.

Quid circa desolationes observandum et quae regulae in iis sint tenendae.

Causae desolationis. — Regulae in ea servandae: fiducia excitatio, discussio conscientiae, fidelitas et constantia in exercitiis piis, honesta recreatio, communicatio cum directore spirituali.

252. Resp. I. Dat Deus consolationes, ut animus a terrenis voluptatibus abstrahatur, illas aversetur, ad virtutes arduas excitetur; eum in finem ut plurimum immittit illas incipientibus, tractans eos ut parvulos, lacte eos attrahendo; postea autem, ubi cibos duriores norunt digerere, pascit eos esca grandium, consolationes saepe subtrahit et se quodammodo subducit, ut deserant magis semetipsos et illi serviant propter ipsum. Saepe quoque non dat consolationes aut eas subtrahit pro vectoribus, vel quia non expediunt, abiturae in vitium; vel quia hi, quibus datae erant, iis abusi sunt v. gr. ad vanam gloriam, superbiam, inanem de se opinionem, gulam spiritualem, vel quia socordes fuerunt in collectione interna, in exercitiis ordinariis nondum sunt perfecti, non mortificati, non avulsi a creaturis, propriis commoditatibus adhuc dediti etc. Non enim meretur gustum coelestem, cui terrena adhuc sapiunt. Pro sua tamen bonitate desolationes Deus non permittit ordinarie esse constantes; sed sicut mundum, magno universi ornamento, mira eaque perpetua vicissitudine gubernat, ut hiemi ver, veri aestas, aestati autumnus succedat

constanter, ut vix dies diei sit per omnia similis: ita gubernat sanctificatos suos, quos neque tribulationes neque iucunditates sinit habere continuas, ut scilicet modo sperigantur, modo timore deprimantur, modo consolationes, modo desolationes experiantur, nec dies diei, nec hora horae sit per omnia similis. Huic divinae dispositioni aequum est ut nos accommodemus. Est enim dispositio patris in bonum nostrum et gloriam eius ordinata, ne scilicet prospera continua nos extollant, neve adversa perpetua nos deiciant. Contingit quoque nonnumquam, ut vehementes tentationes medias inter desolationes et ariditates oriantur, tamque variae et spurcae cogitationes, ut quis sibi ad orationem non aliter videatur accedere, quam ut omnis generis tentationibus vexetur, immo nec de divinis, v. gr. de passione Domini, cogitare possit, et si forte cogitet, nullatenus moveatur. Talis homo in afflicto suo statu, si videt alios proficere, intelligitque magnum orationis bonum, in periculo est, ne persuadeat sibi, Deum sui esse oblitum; ex quo oritur tentatio contra Deum, ac si nimis dure ageret, et incitatur homo ad orationem omittendam; suggerit etiam daemon hominem ipsum esse causam huius desolationis; unde crescit eius afflictio, et facile recedit ab oratione velut ab equuleo tristis. Pro his sequentes sunt regulae.

253. Resp. II. Regulae in desolatione tenendae sunt:

Prima. In nulla desolatione, undecumque est orta, despondeas animum; sed in Dei dispositionem te totum resigna, et certo tibi persuade, Deum, cuius voluntas est sanctificatio nostra, sic te velle purgare ab amore proprio et ad solidam virtutem perducere; ad quod plurimum conferunt desolationes, si iis bene utaris. In frigore planta dilatat radicem profundiusque mittit, ut plures fructus postmodum tempore caloris proferat. Desolatio frigus est, consolatio calor.

Secunda. In ariditate constitutus examina te, citra tamen animi perturbationem et curiositatem, num ex

culpa tua ortum habeat. Si, excussis omnibus, nihil in te culpa reperias, ex quo oriatur, gratias age Deo et noli curiosius ultra inquirere; sed sine ulteriore examine, cum omni candore et sinceritate coram Deo te humilia, indignum te reputans omni eius dono, et fatere te a Deo tractari, ut mereris ob delicta praeterita; immo graviora te meritum esse tibi que nihil boni deberi. Quare immola te Deo, neve ores, ut statim libereris. Decet nos ipsos velut mutas hostias immolare, amanti-que animae satis esse debet sic Deo placere. «Haec mihi consolatio, velle libenter carere omni mundano solatio.» Si tamen sentias te fatiscere, Deum fidenter invoca, ut tibi reddat laetitiam salutaris sui et transferat a te calicem istum; id tamen roga cum plena in sanctam eius voluntatem resignatione; neque enim contentiose et cum afflictione desiderare debes, ne resignatio et debita indifferentia deficiat. Deus enim, videns indifferentiam et resignationem, citius consolabitur. Quodsi repereris ex defectu tuo ortam esse ariditatem, sincere dole de culpa, veniam posce et velut iustam poenam desolationem de manu Dei humiliter admitte, plenus fiducia, fore brevi, ut a Deo benigne recipiaris.

Tertia. Persuade tibi verissimum esse, quod docuit S. Ignatius, non esse compendiosorem viam ad perfectionem quam magna et multa pro amore Dei pati, et lignum ad excitandum divini amoris ignem aptius non esse quam lignum crucis; nam anima, sic ab omni creatura et solatio suo abstracta, soli Deo adhaerere debet.

Quarta. Cave magnopere, ne tempore desolationis ullum devotionis exercitium propter illam omittas vel ordinaria negligas, sed potius aliquid adde et poenitentiam assume, quia in taedio talia sunt et gratiora Deo et magis meritoria. Nam sic sine tuo solatio et cum maiore tui victoria Deo te immolas evitasque fraudem daemonis, qui in desolatione nititur persuadere nihil

boni fieri, melius esse si aliis exercitiis te occupes, eumque in finem varias inutiles occasiones suggerit: quae est eius fraus insignis. Tibi sit satis, ut obsequaris Dei voluntati, in quo summa est perfectio. Si non aequae coneris peragere tua sine consolatione, signum est, te temetipsum quaerere. Quodsi tanta sit desolatio, ut nec orationis substantiam assequaris, humilia te, ut supra dictum; et satis tibi sit, si Deus te in familia sua toleret, si te in conspectu suo versari permittat; beneficium reputa, quod Deus te poena temporanea purgare velit; propone tibi Iesum in cruce desolatum. Patientia et resignatio optima est oratio. Si doleas, quod Deo melius servire non possis, signum bonum est; dolor enim, si sincerus est, ex amore Dei procedit. Magnum Deo praestas obsequium, si perseveres in conspectu eius vigilesque ad fores eius et observes ad postes ostii eius. Quodsi nolit tibi aperire, acquiesce humiliter; «non dabit in aeternum fluctuationem iusto» (Ps 54, 23). Neque ideo puta te non esse in gratia. Desolatio cum resignatione indicium est praesentis gratiae; «flagellat autem [Deus] omnem filium, quem recipit» (Hebr 12, 6). Magni Sancti, ut S. Franciscus, S. Antonius, S. Bernardus, S. Theresia alique, magnas passi sunt desolationes, et eas tolerando vivam Iesu Christi in cruce desolati imaginem in se expresserunt. Deus diligentes se diligit. Amorem in patrem magis probat filius, qui in rebus duris se eius accommodat voluntati, quam qui in iis non acquiescit, sed vult patrem suae voluntati obsequi.

Quinta. Si desolatio, ut quandoque contingit, ex corporis defatigatione oritur, optimum est medium honesta recreatione corpori robur restituere et interim plurimos actus virtutum voluntatis adminiculo sine violentia exercere, v. gr. frequenter Deum praesentem alloqui, eum adorando, laudando, gratias agendo, beneplacito eius se resignando. Etsi anima dormire et oppressa esse videatur, actus tamen illi spirituales Deo

maxime placent, atque plus iis inest meriti, quam si saporem haberent adiunctum.

Sexta. Tuo spirituali directori candide statum tuum aperi et media quae suggerit adhibe. Deus enim, utpote humilitatis et oboedientiae amantissimus, saepe facit, ut consilia a direttore suggesta, etsi quandoque minus utilia videantur, valde iuvent, si humiliter suscipiantur.

QUAESTIO VII.

Quomodo confessarium oporteat dirigere poenitentem circa frequentem vel quotidianam Communionem.

254¹. *Circa frequentem vel etiam quotidianam Communionem nunc regula desumenda est ex decreto S. C. C. iussu *Pii PP. X* dato d. 16 Dec. 1905, videlicet:

1. Frequentem et quotidianam Communionem dignam fidelibus *cuiusvis ordinis vel conditionis* esse commendandam.

2. *Necessariam* dispositionem non esse nisi a) statum gratiae et b) rectam mentem: quam rectam mentem in eo sitam esse, ut quis arctius se Deo caritate coniungi velit atque suis infirmitatibus et defectibus occurrere; neque humanis rationibus, vanitate, sola consuetudine ducatur. Quapropter ne ille quidem ab hac frequenti Communionem impeditur, qui aliquando graviter labatur, si modo firmam voluntatem contra peccatum dimicandi retineat.

3. Maxime quidem expedire, ut absint peccata etiam venialia plene deliberata, atque affectus ad ea; sufficere tamen illam piam et rectam mentem, quae si adfuerit, fieri non posse, ut frequenter communicantes paulatim sese a peccatis venialibus eorumque affectu non expediant.

¹ Cum regulae, quae antea dari solebant circa s. Communionis frequentiam, abrogatae haberi debeant, huius numeri textum expungendum aliumque substituendum esse duxi.

4. In frequentanda s. Communionem utendum esse consilio confessarii; quem cavere debere, ne recte dispositos a Communionem frequenti vel quotidiana avertat.

Unde patet confessarium male agere, si a frequenti Communionem repellat eamve dissuadeat iis, qui spiritu debiles sunt, frequenter peccata venialia committunt, si modo *seriam* habeant voluntatem proficiendi in spiritu seseque emendandi; de eorum autem recta dispositione confessarium suspicari debere, qui semper eodem modo tepidi venialia peccata non curant, sed post multas etiam s. Communionem eadem, vel plene deliberata, eademque frequentia committant. Id quod ex reg. 3 plane sequitur. Illos sane confessarius exstimulare debet, ut demum maiorem assumant fervorem atque ad maiorem puritatem aspirent contenturque; alioquin tandem a frequentiore Communionem eos ad tempus arceat, rariorem vero cum meliore dispositione sumere doceat, atque paulatim aucto fervore vel restaurata recta mente ad frequentiore vel etiam quotidianam Communionem resumendam reddat idoneos.

Decretum laudatum in parte sua dispositiva est hoc:

1. Communionem frequens et quotidiana, utpote a Christo Domino et a Catholica Ecclesia optatissima, omnibus Christifidelibus cuiusvis ordinis aut conditionis pateat; ita ut nemo, qui in statu gratiae sit et cum recta piaque mente ad sacram mensam accedat, prohiberi ab ea possit.

2. Recta autem mens in eo est, ut qui ad sacram mensam accedit non usui, aut vanitati, aut humanis rationibus indulgeat, sed Dei placito satisfacere velit, ei arctius caritate coniungi, ac divino illo pharmaco suis infirmitatibus ac defectibus occurrere.

3. Etsi quam maxime expediat ut frequenti et quotidiana Communionem utentes venialibus peccatis, saltem plene deliberatis, eorumque affectu sint expertes, sufficit nihilominus, ut culpis mortalibus vacent, cum proposito se numquam in posterum peccaturos: quo sincero animi

proposito fieri non potest, quin quotidie communicantes a peccatis etiam venialibus ab eorumque affectu sensim se expediant.

4. Cum vero sacramenta Novae Legis, etsi effectum suum ex opere operato sortiantur, maiorem tamen producant effectum, quo maiores dispositiones in iis suscipiendis adhibeantur, idcirco curandum est, ut sedula ad sacram Communionem praeparatio accedat, et congrua gratiarum actio inde sequatur, iuxta uniuscuiusque vires, conditionem ac officia.

5. Ut frequens et quotidiana Communionem maiore prudentia fiat uberioreque merito augeatur, oportet ut confessarii consilium intercedat. Caveant tamen confessarii ne a frequenti seu quotidiana Communionem quemquam avertant, qui in statu gratiae reperiatur et recta mente accedat.

6. Cum autem perspicuum sit ex frequenti seu quotidiana s. Eucharistiae sumptione unionem cum Christo augeri, spiritualem vitam uberius alii, animam virtutibus effusius instrui, et aeternae felicitatis pignus vel firmiter sumenti donari, idcirco parochi, confessarii et concionatores, iuxta probatam Catechismi Romani doctrinam (Part. II, c. 4, n. 60), christianum populum ad hunc tam pium ac tam salutarem usum crebris admonitionibus multoque studio cohortentur.

7. Communionem frequens et quotidiana praesertim in religiosis institutis cuiusvis generis promoveatur; pro quibus tamen firmum sit decretum *Quemadmodum* diei 17 mensis Decembris 1890 a S. Congr. Episcoporum et Regularium latum. Quam maxime quoque promoveatur in clericorum seminariis, quorum alumni altaris inhiant servitio; item in aliis christianis omne genus ephibeis.

8. Si quae sint instituta, sive votorum sollemnium sive simplicium, quorum in regulis aut constitutionibus, vel etiam calendariis, Communionem aliquibus diebus affixae et in iis iussae reperiuntur, hae normae tamquam mere directivae, non tamquam praeceptivae putandae

sunt. Praescriptus vero Communionum numerus haberi debet ut quid minimum pro religiosorum pietate. Idcirco frequentior vel quotidianus accessus ad eucharisticam mensam libere iisdem patere semper debebit, iuxta normas superius in hoc decreto traditas. Ut autem omnes utriusque sexus religiosi huius decreti dispositiones rite cognoscere queant, singularum domorum moderatores curabunt, ut illud quotannis vernacula lingua in communi legatur intra octavam festivitatis Corporis Christi.

9. Denique post promulgatum hoc decretum omnes ecclesiastici scriptores a quavis contentiosa disputatione circa dispositiones ad frequentem et quotidianam Communionem absterneant.»

Cum decretum *Pii X* quoad Communionem religiosorum remittat ad decretum *Leonis XIII* d. d. 17 Dec. 1890, iuvat verba huius decreti, quatenus s. Communionem spectat, hic referre:

«Quod attinet ad permissionem vel prohibitionem ad sacram Synaxim accedendi, eadem Sanctitas Sua decernit huiusmodi permissiones vel prohibitiones dumtaxat ad confessarium ordinarium vel extraordinarium spectare, quin superiores ullam habeant auctoritatem hac in re sese ingerendi, excepto casu quo aliquis ex eorum subditis post ultimam sacramentalem confessionem communitati scandalo fuerit aut gravem externam culpam pataverit, donec ad poenitentiae sacramentum denuo accesserit.

Monentur hinc omnes, ut ad sacram Synaxim curent diligenter se praeparare et accedere diebus in propriis regulis statutis; et quoties ob fervorem et spiritualem alicuius profectum confessarius expedire iudicaverit, ut frequentius accedat, id ei ab ipso confessario permitti poterit. Verum qui licentiam a Confessario obtinuerit frequentioris ac etiam quotidianae Communionis, de hoc certiore reddere superiore teneatur; quodsi hic iustas gravesque causas se habere reputet contra frequentiores

huiusmodi Communiones, eas confessario manifestare teneatur, cuius iudicio acquiescendum omnino erit.»

Confessarii igitur officium circa eos, qui frequenter s. Communionem sumant, praecipuum est hoc, ut ad fervidam praeparationem et gratiarum actionem quam optimam peragendam eos exhortetur et instruat. Quae praeparatio est proxima et remota. Proxima in piis devotis affectibus excitandis consistit, imprimis viva fide, profunda humilitate sui abiectione cum plena firmissimae spe et fiducia in Christum Iesum, in completa erga Dei voluntatem resignatione, inflammato Christi intimaeque cum eo unionis desiderio, perfecta erga eum caritate. — Remota autem praeparatio in eo est, ut habitualiter anima conservetur in puritate, immo in dies magis ab omni macula atque defectu sese expediat; ut continuo foveatur Christi eucharistici desiderium per frequentiore in die Communionem spiritualem, et ut conformitas cum Christo, eoque paupere, abiecto, passo, semper magis in votis habeatur.

Similiter dicendum est de gratiarum actione. Quae immediate post sumptam s. Eucharistiam in affectibus, similiter ut supra dictum est, quam ferventissimis eliciendis exerceri debet: iique, saltem initio gratiarum actionis, potius ex intimo corde propriaque mente ope divinae gratiae hauriendi sunt, quam ex solis libris precatoriis. Et quamquam, sicut praeparatio, ita etiam gratiarum actio potius ex fervore quam ex temporis diuturnitate est aestimanda: tamen generatim neque immediata praeparatio, neque gratiarum actio infra spatium horae quadrantis deprimenda est, immo quando alia negotia non urgent, conversatio cum Christo eucharistico ut longius producat, certe est consulendum.

Omnes autem magistri vitae spiritualis id solent inculcare, ne cum brevi illa gratiarum actione recordatio sumpti Christi eucharistici cesset, sed ut frequenter cum grato animo magna in bonis spiritualibus efflagitandis

fiducia per diem renovetur, quo maiores sumantur vires contra peccata defectusque dimicandi atque in omnium virtutum exercitio crescendi. In quem finem praeclarum S. Aloysii exemplum ad imitandum sumi potest, qui totum tempus inter s. Communionem peractam et proxime peragendam ita dividebat, ut omnes vel minimas actiones quotidianas partim gratiarum actione pro sumpta Eucharistia, partim desiderio et praeparatione sumptionis mox futurae sanctificaret atque in eos fines specialiter dirigeret.*

CAPUT XIII.

De confessario hominis scrupulosi.

255. Scrupulus, sic dictus a parvis lapillis seu scrupis, qui calceis viatorum se ingerentes pedibus molestiam creant, est inanis apprehensio malitiae vel obligationis in opere vel omissione, coniunctum habens metum et anxietatem in voluntate. Dicitur «apprehensio inanis», quia levi aut nullo fundamento nititur; estque aliquando de rebus praeteritis, aliquando de praesentibus et obviis, aliquando de futuris. Ut autem confessarius recte dirigat poenitentem tamquam scrupulosum, debet discernere, num vere scrupulosus sit, et, ut feliciter eum curet, scire debet scrupulorum causas et incommoda.

QUAESTIO I.

Ex quibus indiciis cognoscatur aliquis esse scrupulosus.

256. Resp. Ex sequentibus: 1. Si quis passim in rebus agendis dubitet, sintne bonae an malae; vel si id quod agit peccatum esse suspicatur sine ullo aut certe ex vano et futili fundamento. 2. Si quis frequenter mutat iudicium ob levissimam quamque apparentiam, et modo licitum modo illicitum iudicat, quod factum aut faciendum est. 3. Si format sibi multas erraticas reflexiones circa circumstantias minutiores actionum. 4. Si operatur cum caeca quadam perturbatione. 5. Si, re

aliqua forte peracta perperam aut cum levi etiam peccato, mens magno tumultu involvitur, angitur cor et praeter meritum aestuat. 6. Si, ubi plures consuluit, maiores etiam angores experitur. 7. Si, quae cunctis patent, anxie examinat et velut rem obstrusam proponit, idque etiam saepius, neque uni soli, sed pluribus. 8. Si ex ratiocinio, quod nemini sano incideret, de peccato commisso certi quid statuit firmumque iudicium fert. 9. Si peccata esse existimat, quae a viris optimis sine criminis suspicione agi promiscue conspiciunt. 10. Si, dum conscientiae examen instituit, maioribus tenebris mentem videt obscurari. 11. Si, confessione saepius peracta, accrescunt dubia, et aliud ex alio pullulat. Ex his signis confessarius poenitentem, et hic se ipsum iudicare poterit scrupulosum esse. Quodsi confessarius poenitenti dicat ipsum scrupulis agitari, id tamquam indubitatum teneat. At difficile est saepe id scrupuloso persuadere, fortasse, ne aliis videatur insanire aut minus prudens. Sed haec diaboli strophæ est, qui una cum scrupulis insignem solet mentibus turbatis arrogantiam ingerere iudicii pervicaciam, ut sibi soli videantur sapere et post complures consultos nemini nisi sibi credant; qui perniciosissimus est error insignisque et intolerabilis superbia, qua fit, ut omnem medicinam respuant.

QUAESTIO II.

Quae sint causae scrupulorum.

257. Resp. Causae sunt potissimum tres: Deus, hominis complexio, daemon.

1. Scrupuli quandoque proveniunt a Deo; non quod Deus immittat falsas apprehensiones, sed quod iustissimis de causis luminis vigorem non largiatur, nempe ut homo per tolerantiam scrupulorum satisfaciat pro peccatis praeteritis, ut retrahatur a dissoluto vivendi genere et ad meliorem frugem reducatur, ut ob pec-

cata commissa anxius ea saepe detestetur et a peccatis longius recedat assuescatque vel eorum umbram perhorrescere, denique ut discat magna cum fiducia ad Deum recurrere, eius auxilium pro evitandis peccatis implorare.

2. Saepe proveniunt ex hominis complexione. Certum enim est apud omnes theologos scrupulos saepe nasci ex corporis, cerebri sanguinisque temperie, aut inde iis occasionem subministrari; ac 1) quidem indoles melancholica perquam apta est scrupulis generandis et fovendis. Nam ut passim melancholici sunt ingenio acuti et natura suspicaces tenacesque rerum, quas apprehendunt, ita proni sunt ad omnem mali suspicionem, minima etiam volunt perscrutari, aliis aegre acquiescunt, suis etiam ratiocinationibus non fidunt nec ab iis facile recedunt. Eorum phantasmata cerebro insculpuntur, vivacius et tenacius inhaerent, atque etiam hinc perturbata mens a phantasmate semel concepto se non facile patitur amoveri. Et haec ratio est, cur melancholicus fere uno tantum alterove scrupulorum genere divexetur; cum enim phantasma eius sit lentum et pertinax, idque fere semper menti oberret, hanc non libet ad alia divertere, hinc scrupuli ex melancholica indole orti sunt aliis longe deteriores et tetriores, crescuntque et decrescunt pro diversis anni temporibus. 2) Scrupulorum origo quoque est phlegmatica temperies in humano corpore; haec enim cum sit frigidior, homo timori et pusillanimitati est plerumque magis obnoxius, terreturque ad primam mali speciem, ut res longe aliter appareant, quam vere sint. Phlegmaticorum scrupuli varii sunt et minus pertinaces; iis obnoxiae sunt feminae, crescunt in morbis, quia aegritudinis acrimonia moventur humores, idem fit tempore verno et autumnali. 3) Causa interna scrupulorum est quandoque laesio aliqua cerebri, contracta per attentionem nimiam et applicationem, per studium aut per abstinentiam. Qui sic affecti sunt, saepe la-

borant uno scrupulorum genere, v. gr. circa mysteria fidei, vel iustitiam, vel confessionem, vel correctionem fraternam, ad cetera autem diiudicanda sunt satis expediti. Quorum status, si ceteroqui sanum habent cerebrum, ita explicari potest, ut timore incitante varia peccatorum simulacra phantasiam permearint, at unum fortius inhaerit et ibi sedem fixerit. Ad hoc autem vel eius similia mens facile respicit cum trepidatione; unde qui graviter passus est semel in aliqua materia, v. gr. restitutionis, eadem recurrente trepidat et turbatur. 4) Ea quae ex his complexionibus oritur imbecillitas iudicii, occulta superbia, nimius peccandi timor, pusillanimitas animi nescientis timores contemnere inanes, causae sunt proximiores scrupulorum.

3. Proveniunt scrupuli non raro a daemone, qui dextere eos fabricare novit. Hic in hominis perniciem semper intentus solet observare conscientias, ut, si laxae sint, eas magis laxet; si autem angustae, eas magis constringat, hominemque in praeceps agat. Non vexat autem scrupulis magnos peccatores, quia aut in his metus extinctus est ex abundante malitia, aut daemone sufficit, ut eos in sua iniquitate detineat magisque in profundum agat. Neque vexare adeo solet magnos Sanctos, quia in iis timor a perfecta caritate devictus est; sed prae aliis eos qui incipiunt Deo se dare, praesertim qui a magnis peccatis conversi sunt in viam rectam. Hos ut perturbet, involvat et a profectu in spiritu impediat, circumspicit omnia. Cum totam corporis temperiem, quod ipsi facile est, perspexerit, novit movere sanguinem, alterare humores, et varia, quae in cerebri ventriculis latent, simulacra phantasiae obicere, species diversas combinare et quasi consuere, imaginemque tetricam peccati seu commissi seu committendi falsam ad cerebri quasi valvas vi detinet, ut sic ipsa sola menti obversetur, atque ita terret; dein illud phantasma quandoque effingit in figuram deteriorem, vel alia addit

scelerum simulacra, quibus percellat animum et in desperationem adigat. Versutia sua maxime utitur, quando animus aliunde casu aliquo sinistro percussus est, aut corpus peius se aliquando habet, vel moerore tenetur animus, atque ita in turbido piscatur.

Dixi in responsione: tres causas esse potissimas; nam causa scrupulorum quoque esse potest confessarii scrupulosa directio, conversatio cum scrupuloso, si eius scrupuli audiuntur et tamquam veritates recipiuntur etc.

QUAESTIO III.

Unde cognoscatur scrupulos esse a Deo, a naturali complexione vel a daemone.

258. Resp. I. A Deo scrupulos esse, signa sunt sequentia: 1. Si inducunt horrorem peccati sincerum fugamque sollicitam et morum mutationem. 2. Si sunt a Deo, diu durare non solent, sed magna mentis malicia terminari; cum enim Deus non immittat scrupulos nisi ut magis purgetur animus, horror peccati concipitur, animus inflammetur amore virtutis et satisfaciendi pro peccatis commissis, atque ut ad se fiducialiter recurratur; his obtentis Deus solatur animam et scrupulos disicit, ne homo succumbat. Per hominem tamen stat scrupulos fovere. Si enim per orationem ad Deum non recurrat, suo nitens cerebro, oboedire directori suo detractet, fieri potest, ut contrahat habitum fiatque difficulter curabilis. 3. Si oriuntur ex horrore peccati, probabile indicium est eos esse a Deo; hic enim horror ex radice bona est, etsi ex corde timore constricto vitium trahere potest.

Contra, si durant diu et nusquam finem habent de repetendis confessionibus, manifestum signum est eos non esse a Deo. Utrum autem tunc a natura, an a daemone ducant originem, ad rem non facit, dummodo constet a Deo eos non esse; a quacumque enim alia

causa profluant, aequale damnum inferunt animae et corpori. Certum est ex una parte daemonem per scrupulos nihil posse agere in animam nisi mediante corpore, ex altera parte autem, cum primum animadverterit corporis dispositionem, cerebrum laesum, malos humores excitatos, eum, quantum per ipsum steterit, ilico solere adesse, ut imposturis suis hominem fallat. Similiter indicium est scrupulos a Deo non esse, si quis suspiret ad Dei obsequium perfectum, peccata caveat omnia, et tamen circa nugas angatur; item si scrupuli inter se pugnent et collidantur.

259. Resp. II. Si nulla praecedente causa cor angitur, cerebrum obnubilatur, horrore subito membra corripuntur, atque inde mens agitur scrupulis; non ex vano dices, ex natura illos initium ducere; idque longe certius est, si undique et omni actione scrupulis angaris, v. gr. sive comedis, sive abstines, sive loqueris, sive taces, sive domi manes, sive egrederis etc. Item si quis constanter quidem agit, sed cum perturbatione et timore; si est genii tetrici, cavillatorii et heteroclitii.

260. Resp. III. Scrupulos esse a daemone, indicia sunt haec: 1. Si quis se sentit iis ad teporem adduci et sensim de mentis constantia deici, avocari nimia fatigatione a virtutis studio; praecipue si sentit se inclinari in desperationem de salute. Notavit hoc S. Ignatius in libello Exercitiorum (in reg. de discr. spirituum pro *secunda* hebdomada 5): «Sin autem per discursum mentis aliquid offertur vel sequitur, quod ex se malum sit vel avocet a bono vel ad minus bonum impellat, quam anima prius quaerendo sequi decrevisset, vel animam ipsam defatiget, angat ac perturbet, sublata quae prius aderat quiete, pace ac tranquillitate, evidens tunc erit indicium, auctorem esse cogitationis eiusmodi spiritum malignum, utpote utilitati nostrae semper adversantem.» 2. Si in sanctissimis actionibus intercurrunt, praesertim si iis alias non soleat homo admodum perturbari. 3. Si

sint circa unam tantum alteramve peccati speciem, neque alia tantopere exhorrescas; Deus enim omnia prorsus scelera aversatur. 4. Evidentius erit iudicium, si ad cetera proiectus sis et parvi pendas, quod Deus dissolutis tuis moribus offendatur, et interim in minoribus mirum angaris.

QUAESTIO IV.

Quae damna sint scrupulorum.

Scrupuli quatenus a Deo sunt, utilitatem afferunt; quatenus ex naturali complexione vel a daemone oriuntur, omnino nocent.

261. Resp. I. Scrupuli, si sunt a Deo nec vitio hominis nimis diu durant, sunt admodum utiles; nam purgant animum, horrorem peccati ingerunt et ad virtutis studium impellunt.

Resp. II. Si a naturali complexione oriuntur, sunt admodum perniciosi, maxime si sinantur invalescere. I. Quia nocent animae; nam spem, fortitudinem, oboedientiam, orationem debilitant aut plane evertunt: spem quidem, quia, cum natura timere semper refugiat, fiet, ut homo aut ad laxitatem declinet aut confidentiam erga Deum vel amittat vel multum infirmet. Quomodo enim Deo fidat debite, qui illum ut severissimum exactorem semper intuetur? Verum fiducia clavis est ad coelestes thesauros; hos igitur quomodo obtinebit, qui clavem abiecit? Fortitudinem infringunt; quid enim magni audeat qui exiguae est erga Deum fiduciae, qui ab imaginario hoste occupatur et sternitur, neglecta de passionibus suis victoria, similis Heliogabalo, qui, dum hostes provincias diripiebant, curabat Romae telas araneorum colligendas et ponderandas? Deinde debilitant aut eliminant oboedientiam, cum faciant scrupulosum suis nugis obtemperare, simulque eum inducant, ut agat contra voluntatem Dei, quae illi per patrem spiritualem vel directorem indicatur. Denique orationem evertunt

aut saltem debilitant, quia vim mentis enervant, ad nugas distrahunt, inquietant, animum ineptum reddunt ad conjunctionem cum Deo etc. 2. Ineptum reddunt ad fructuose agendum cum proximo et pro eo; sunt enim eiusmodi homines plerumque tetrici, morosi, domesticis graves. 3. Nocent corpori; per continuos enim angores cor constringunt, sanguinem corrumpunt, spiritus vitales consumunt, caput debilitant. Hi scrupuli, nisi in principio iis obsistatur, difficiles sunt curatu, quia radix eorum circumfertur ubique; facilius tamen ab his curantur, qui intellectum habent, ut rationabili discursu possint informari, quam qui meris ducuntur apprehensionibus.

Resp. III. Scrupuli, qui a daemone ortum habent, pessimi sunt, quia directe in ruinam excitantur; inferunt damna iam relata, faciuntque tandem, nisi occurratur, ut qui iis vexatur in desperationem agatur et cupiditatibus suis frena laxet; id quod daemon intendit. Sunt tamen hi scrupuli curatu faciliores, nisi daemone in subsidium veniat melancholica aut phlegmatica complexio corporis, aut habitus validus iam sit contractus, vel nisi alia causa, v. gr. superbia, pertinacia vel iudicii debilitas, curationem efficiant difficiliorem.

Facit nihilominus Deus pro benignitate sua, ut et hi et qui a naturali complexione orti fuerint scrupuli cedant in utilitatem hominum, eos consolans et confortans, ut patienter illam afflictionem ferant, ut fiant cautiores et solliciti, ut ad Deum omnia referant, ut se humiliant et videntes suam infirmitatem aliorum iudicium exquirant, ut apti reddantur ad alios aliquando iuvandos; nam vix quisquam scrupulosum dirigit recte, qui scrupulos ipse expertus non est. Immo Deus hac afflictione aliquos facit sibi martyres, solentque in vita scrupulis cruciati in mortis articulo maximis abundare consolationibus, etiam ex eo, quod semper conati sint conscientiam servare mundam Deumque non offendere.

QUAESTIO V.

Quomodo agendum sit confessario cum scrupuloso.

Confessarius expendere debet, num poenitens sit vere scrupulosus; cuius curam ut suscipiat, postulet oboedientiam; cognoscere studeat scrupulorum causas. — Reliquus agendi modus.

262. Resp. 1. Antequam confessarius poenitentem tractet tamquam scrupulosum, magna circumspectione dispiciat, num vere sit scrupulosus; saepe enim apparent scrupulosi, qui non sunt. E contrario aliqui sunt scrupulosi, qui tales non apparent. Sunt qui circa multa sint anxii, sed non sine iusta et rationabili causa, v. gr. circa restitutionem quia laxè processerunt, circa confessiones vitae praeteritae quia non accesserunt cum praeparatione debita. Hi non ideo censendi sunt scrupulosi; neque illi, qui solliciti sunt, immo et moderate anxii, ne Deum vel levissime offendant, utque peccata sua apud sacerdotem quamprimum deponant; haec enim est cura prudens. Alii, quia diu vixerunt in magnis peccatis, per aliquot menses adhuc anguntur, voluntque magis magisque peccata sua confiteri et expiare; potest etiam haec esse cura prudens, ut maiorem concipiant horrorem peccati et consuetudinem vincant, securiores sint de integritate confessionis, quae ab eiusmodi saepe instituitur negligenter. Alii etiam nunc consentiunt in gravia peccata, postea anguntur, sollicite se examinant, anxie confitentur, se ipsos aliquo modo turbant; nec ideo statim censendi sunt scrupulosi, quia iusta adest causa anxietatis, quae oritur a gratia conscientiam stimulante. Unde ex signis supra datis colligendum est, num aliquis sit scrupulosus; quae cum non statim semper appareant, non potest quis, dum prima vice aut secunda confessario se sistit, ilico iudicari scrupulosus. Ceterum contingit, ut aliquis sit scrupulosus in una materia, non in altera, ut supra memini. Scrupulosus tamen dici non debet, qui in uno tantum casu transeunter scrupulo angitur; quia scrupulositas frequentiam indicat. Unde

talis in suis actionibus scrupulorum privilegiis uti non poterit. Utrum autem, qui meticulosae conscientiae est, sit scrupulosus, ipse plerumque iudicare non potest; quia anxietates impediunt, quominus recte iudicare possit, praesertim in rebus propriis, in quibus homo maxime caecutit. Quare iudicium relinquendum est viro prudenti, in tractandis conscientis versato, cui credere debet poenitens, quando conscientiam suam sincere ei aperuit. Si quis tamen, dum angitur, se ipsum interrogans quae sit causa suae anxietatis, nullam inveniatur, aut quod alias prudenter iudicavit non esse peccatum, iam reputet peccatum esse vel operando formidet ne sit, signum habet ex quo concludat se esse scrupulosum, nisi iam occurrant rationes quae prius iudicium elidant.

2. Ubi confessarius poenitentem esse scrupulosum cognoverit, interroget eum: Credisne et confidis, me iuvare te posse? Si affirmet, interroget, utrum sibi velit constanter confiteri promittatque, se velle in omnibus oboedire, seposito etiam proprio iudicio, et sincere omnia aperire? Si renuat, ipsum ne admittat, sed remittat, ut exquirat sibi confessarium, quem sequatur in omnibus, dicatque, eum secus perpetuo vexandum. Si annuat, ostendat se benignum, consoletur, animet.

3. Cognoscere conetur causam scrupulorum, ut eam amoveat instar medici, qui prius morbum eiusque causam explorat, quam medicamenta adhibeat.

4. Ne afflictum magis affligat, plerumque sit benignus; opus tamen quandoque est severitate, praesertim ubi iudicii apparet pertinacia, aut scrupulosus urget contra confessarii consilium confessionis repetitionem. Quocumque praetextu, etsi iuratus assereret hanc fore ultimam, ne sinat se flecti etiam lacrimis; haec severitas summa est clementia, temperata tamen sit suavitate. Vide *Vasquez, Molina*, alios.

5. Respondeat scrupuloso sine haesitatione, nec multum distinguat, sed simpliciter enuntiet, quid faciendum

sit, semper propendens in partem benigniorem, eiusque dubitationes in meliorem partem interpretans. Responsi autem sui nullam det rationem, quia poenitens scrupulos tunc putabit minus contemnendos, rationes examinabit reddetque dubias, inanes rationes opponendo; hoc conflictu invalescent scrupuli, aut novi orientur.

6. Ne ostendat confessarius scrupulos referenti se sollicite attendere, quasi sint res alicuius momenti, ne exquirat circumstantias neve exaggeret, ne clarius sibi res exponi iubeat; sed sinat scrupulosum dubia sua explicare prima vice, ne animum despondeat; ne tangat quae scrupulosus non tangit; unum enim si tangat, movebuntur etiam alia, ut in congerie lapillorum uno ruente ruunt et alii. Si saepius ad eandem rem interrogandam scrupulosus redeat, eum ne audiat; sed satis actum esse serio edicat; quia frequentes interrogationes et recursus sunt velut frictio scabiei, quae placet quidem, attamen nocet.

7. Quandoque suaviter irrideat poenitentem, dum proponit dubia non fundata, iubeatque cogitare, quid vellet respondere, si ab alio de eiusmodi re ipse interrogaretur; dicatque, ut id ipsum faciat. Praeter haec confessarius suggerat ipsi ex mediis iam referendis ea, quae huic poenitenti videbuntur magis necessaria vel utilia, praesertim, ut numquam cedat scrupulo, sed directe contra illum agat.

QUAESTIO VI.

Quae media generatim praescribenda scrupuloso.

Oratio humilis; oboedientia exacta eidem confessario exhibenda; persuasio de malis ex scrupulositate oriundis; agnitio propriae scrupulositatis; medicinae corporales; fuga conversationis cum scrupulosis; directa contra scrupulum actio; facilis conscientiae dictaminis formatio; consideratio Dei ut patris benignissimi; fiducia et reverentia erga confessarium eiusque dicta; fuga peccatorum venialium sincera sed non anxia.

263. Resp. *Remedium primum.* Magna humilitate, fiducia, resignatione in voluntatem Dei petat a Deo

lumen se dirigendi prudenter et vivendi ex lege eius, contemptis illis noxiis anxietatibus; hoc si faciat constanter, pacato tamen et resignato animo, aderit Deus, cui non placet habitare in animo perturbato: «Non in commotione Dominus» (3 Rg 19, 11).

Remedium secundum. Maneat constanter apud eundem confessarium, quem putat doctum et probum, ita ut possit et velit bene dirigere secundum beneplacitum Dei et salutem ipsius. Hunc sequatur in omnibus abnegato proprio iudicio instar infantis, qui nescit quid sibi expediat. Hoc ut a se obtineat (horrent namque scrupulosi caecam illam oboedientiam, sicut morsi a cane rabido aquam fluvialem, etsi sit remedium praesentissimum): 1. tamquam certum teneat numquam se anxietatibus suis impedimentisque in via virtutis liberatum iri nisi per oboedientiam, quae Deo gratissima est, quia per eam homo suum intellectum et voluntatem Deo immolat contra inclinationem naturae vitiatae. 2. Tamquam indubitatum apud omnes viros spirituales habeat perfectionem nostram sitam esse in exsequenda Dei voluntate; hanc autem securiore via non agnosci quam per Dei ministros et superiores; ideoque secure se procedere oboediendo in omnibus, ubi manifestum non appareat peccatum, atque sub hoc praesidio pericula cessare esse pericula, at sine hoc nihil prodesse cetera, eo quod recedat a voluntate Dei, ipsiusque sacrificia esse velut sacrilegia; nam, ut ait Salvator noster: «Qui vos spernit, me spernit» (Lc 10, 16); «quasi peccatum ariolandi est, repugnare: et quasi scelus idololatriae, nolle acquiescere» (1 Reg 15, 23). Si daemon aut inordinatus timor suggerat periculum esse pereundi sic caece sequendo alienum arbitrium, opponat: «Quis perit ductum sequendo oboedientiae, quae recta est ad coelum via?» Sancti securiorem viam non agnoverunt. S. Theresia, quamquam certo sciebat se a Christo ipso in quibusdam rebus esse edoctam, nihil tamen voluit exsequi

sine sui confessarii consilio. Ecce fanaticus error! Sancti credendum censuerunt voci patris spiritualis, et ego plus credam proprio iudicio quam Sanctorum placitis; arundini fractae, opinioni propriae innitar potius quam Christo, infallibili veritati, de suis vicariis dicenti: «Qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit?» — Ex his secure sic concludet scrupulosus: Quamvis ego iudicem hoc esse peccatum, tamen quia meum iudicium fallibile est, et confessarius mihi dicit hoc mihi licere, possum et volo facere, quod ille mihi dicit faciendum esse, certusque sum, me bene facere, quia Deus vult, ut illi obsequar. Sic enim corrigit suum iudicium. Quodsi non acquiescens uni eat ad alium, non tantum perdet meritum oboedientiae, ostendetque se proprio stare iudicio, sed magis se implicabit, quia alii eius conscientiam nec scire statim possunt nec eum tractare ut scrupulosum, atque ita inibunt diversas respondendi vias; unde ipse magis involvetur. Maneat igitur apud unum eundemque confessarium, eum divinae misericordiae et providentiae confidens sequatur, et sciat certo sibi non imputandum esse, etsi contingeret ut aliquando erraret; quod tamen numquam praesumat.

Remedium tertium. Persuadeat sibi, ut iam ex dictis facile poterit, si sapit, tamquam verissimum, scrupulos ad sanctitatem per se non ducere, sed animam a vera pietate et virtute multum abducere aut retardare. Nulla enim virtus insipiens est, nulla inanibus nititur phantasmatis vel ridiculis fundamentis; his autem vitam suam superstruit scrupulosus. Neminem prudentem habet imitatore, sed ab omnibus, qui norunt eius phantasmata, ridetur aut ut stultus aut ut a stultitia non procul distans. Fideles, hilares, prudentes servos vult habere Deus. «Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum» (Ps 118, 32). Ad id inepta est anima metu constricta.

Remedium quartum. Discat ex signis supra relatis, aut si haec ei non sufficiant, ex ore sui directoris, firmiterque sibi persuadeat se scrupulosum esse et nugas curare. Persuadere quidem nititur satan aut ingenua superbia scrupulos non esse sed rationes solidissimas, quae se offerunt, immo esse inspirationes sanctas; at nugae sunt et illusiones. Putat se divinis illustrari visionibus, sed ignis fatui sunt et inania phantasiae aberrantis simulacra; adeat medicum, ei credat et acquiescat; si renuit, signum evidens est laesum illi esse cerebrum, quod in iudicii pervicaciam indurescit, et tum demum supervacanea omnis erit medicina. Scrupulosus, qui sibi persuadet scrupulosum se non esse, incurabilis est.

Remedium quintum. Adhibeat medicinas naturales, quibus tenaciores humores dissolvantur, sanguis reficiatur, purgetur cerebrum; quae autem medicinae sint adhibendae, audiendum est a medicis. Illud, ut iam supra memini, experientia constat, scrupulosos pro varia anni tempestate, lunae mensiumque varietate, sanguinis affluxu aut detentione validius impeti. Frustra laborat confessarius, nisi corpus fuerit antea curatum. Scrupulosus moderate vivat, nec subtrahat vires corpori per longa crebraque ieiunia aliasve afflictationes; evacuatur enim nimia defatigatione vivacior sanguis, vacuus nimium stomachus exhaurit cerebrum, sensus reddit torpidos, mentem turbidam, phantasia sibi male cohaerentem.

Remedium sextum. Ne agat cum scrupulosis, eorum consilia ne audiat, nisi forte media quae probata norunt experientia contra scrupulos afferant.

Remedium septimum. Ubi sollicitat scrupulus, caveat ne illi obsequatur, sed illum contemnat et directe contra eum operetur. V. gr. angitur, ne aspiciens homines aut imagines Sanctorum, Beatae Virginis, Christi Crucifixi peccet, eo quod expertus sit, eiusmodi aspectu subortas sibi esse cogitationes turpes, iamque timet, ne sit illarum causa: de industria ista, ut dictum supra n. 244,

aspiciat, homines quidem obiter et more piis et prudentibus consueto, imagines autem etiam fixo obtutu, et certus sit, quaecumque cogitatio occurrat, se non peccare, quamdiu consensus in illam absit. Hoc medium omnino necessarium et optimum est. Si enim cedit, acquirat habitum postea difficulter curabilem; et si sibi vult satisfacere in uno, angetur circa alterum, ut experientia docet, neque erit scrupulorum finis. Immo cedendo peccat, quia suum iudicium praeponit iudicio confessarii, theologorum, ascetarum; ineptum se reddit paulatim ad suum officium debite obeundum, ad orationem Dei que obsequium, Deumque tandem apprehendit ut tyrannum, qui delectetur interitu hominis. E contrario si contemnat et operetur contra, fugiet diabolus, qui sui contemptum ferre non potest; ipse sibi acquirat animos et habitum recte operandi; oborietur menti lumen, quo agnoscat nugas esse quibus agitur. Proinde de scrupulis secum ne multum agat, ne disputet, ne delibere, ne inquirat, utrum bene an male fundata sint, quae animo obiciuntur; utrum sint iudicia an ludicrae rerum species quae formentur; utrum apprehensiones an incohata iudicia; utrum rationes occurrentes sint certae an saltem probabiles; sed abrumpat penitus eiusmodi cogitationes, et contemnat, quasi sit iam imbellis hostis, qui conatum contra se non mereatur. «Resistite diabolo, et fugiet a vobis» (Iac 4, 7). Huic ne ulla in re obsequatur, molestiam sibi ab illo fieri ne ostendat, frontem ne contrahat, oculos ne occludat neve detorqueat, caput ne agitet, non ore, non nutibus consensum deneget, sed sola mente agat omnia, animum obfirmans sic, ut nihil eorum, quae intus aguntur, diabolus persentiscat; rationibus, quibus daemon scrupulorum conatur fulcire veritatem, ne respondeat; multo minus de iis disputet, sed plane negligat, et contra operetur quando scrupulus ad aliquid agendum vel omittendum impellat. Solet daemon suadere scrupulosis solitudinem, ut secum mul-

tum agant, multa cogitent, multa expendant; huic si obsequantur, undique irruunt rationes falsae de praeteritis, praesentibus, futuris. Hanc diaboli stropham ut elidant, vitent otium et solitudinem, ne tacita secum de scrupulis trahant colloquia, praesertim non nocturna; longe enim facilius ista ipsos perdent quam colloquia aliena; sic enim excrescent phantasmata, quae timores vanos concitabunt, quos ne vanos credant, rationes undique congerent efficientque, ut nemini facilius credant quam sibi.

Opponet scrupulosus: Libenter contemnerem scrupulos et agerem contra, at 1) non videor mihi formare posse conscientiam certam, immo 2) apparet mihi tamquam certum quandoque, me esse peccaturum. Respondeatur ita:

Ad 1: In recte formanda conscientia nulla est difficultas aut periculum. Tantummodo cogita: ut contemnam scrupulos, est Dei voluntas; hanc indicant mihi theologi, viri sapientissimi, ascetae spiritu Dei pleni, meus confessarius qui vices gerit Dei; sequendo autem voluntatem Dei peccare non possum; et si accideret, ut errarem materialiter, imputari mihi id non potest: quos enim sequar, nisi quos directores mihi dedit Deus? Praeterea obsequendo scrupulis noceo corpori et animae, reddo me ineptum ad Dei obsequium et proximo fio gravis; vivam in perpetua tortura, vitam cogar ducere nimis difficilem: ad haec Deus me non obligat; quod enim nimiam affert difficultatem, est moraliter impossibile, neque ad id Deus obligat, saltem quando non evidenter agitur de peccato: quod hic non est evidens. Potest etiam conscientia hoc modo formari: non scio exsistere legem hoc faciendi; si scirem eam esse, obsequerem; nunc autem non obsequar, quia certus non sum de eiusmodi lege. Denique hoc modo: quod video prudentes et probos facere aut tamquam nugas contemnere, hoc licet etiam mihi; video prudentes et probos homines hoc facere aut tamquam nugas contemnere,

ergo etc.; in dubiis enim vita et communis sensus hominum proborum et prudentum bona est vivendi regula. — Atque hac ratione etiam scrupulosus rudis recte formare potest conscientiam sine recursum ad virum doctum vel confessarium. Deus enim cuique dedit rationem, ex qua sibi formet dictamina agendi, nec obligat, ut toties recurratur ad alios cum tanta molestia et perturbatione; unde si bona fide procedens forte erret, ipsi non imputabitur ad culpam.

Ad 2: Reflectat scrupulosus ille ad sequentia: 1. Num verum non sit, id quod saepe certum putabat, compertum esse postea vanum simulacrum? 2. Num verum non sit, agi se variis erroribus et inanibus apprehensionibus, testibus confessario suo aliisque prudentibus? 3. Num alii prudentes talia non agant, et quae contraria occurrunt, num non contemnant tamquam vana? 4. Quid responderet alteri interroganti, num hoc agere vel omittere sit peccatum? Fateatur humiliter coram Deo se ineptum esse ad iudicandum de plerisque rebus moralibus, et si confessarius dicat illas certitudines esse phantasmata et illusiones, animose contemnat; quod similiter faciat nondum audito confessario, si sua certitudo sit contra sensum prudentum, vel si deprehendat se errasse antea similibus quasi iudiciis; aut si putet interrogatum ab altero se non posse illum ad id, de quo scrupulus est, obligare. — Quodsi dubitet an, quod occurrit, sit ratio prudens, sine examine contemnat; cum enim dubia eius plerumque sint inania, prudenter praesumit ita etiam nunc esse, quia ex communiter contingentibus prudens est praesumptio; si vero in eiusmodi circumstantia cedat, acquirat habitum dubitandi in plerisque et intricabitur, cui periculo non tenetur se exponere, ut vitet hic et nunc peccatum forte materiale. Unde si apprehendit obligari se ad aliquid statim faciendum, v. gr. ad corrigendum proximum, neque est certus se teneri, bene facit contemnendo. Fit ipsi per iudicium

reflexum probabilius se non teneri; ex quo connaturaliter oritur conscientia certa, se non peccare.

Remedium octavum. Si, ubi statuit agere contra scrupulum, quo v. gr. urgetur ad repetendum aliquid ex horis aut ad peccatum ex praeteritis adhuc confitendum, scrupulus perseverat et angit, suscipiat hanc anxietatem de manu Dei et patienter ferat in satisfactionem pro peccatis suis, offerat se Deo ad exsequendum in omnibus eius voluntatem, ubi eam agnoverit, et rebus aliis mentem applicet. Si cor adhuc angitur, cogitet: si huic anxietati cedam, orietur alia, neque finis erit; hanc ergo feram, quam diu Deo placuerit. Si a daemone aut aliunde suggeratur: quid, si in hoc statu contingeret, ut moreris, vellesne sic mori? obiter hoc tractet et dicat: confido in Domino, eius voluntatem mihi per sapientes indicatam sequor; ipsi erit de me cura; si alias mihi indicaverit obligationem, obsequar; ad salutem non est necesse me omnia confessum esse, sed sufficit, ut moralem diligentiam, velut in aliis magni momenti negotiis fieri solet, impenderim; reliqua peccata simul remissa sunt et in confessione comprehensa censentur, et sic praeepto est satisfactum, ut certum est ex Concilio Tridentino, donec mihi constiterit aliquod mortale me rite confessum non esse. Si instet scrupulus: in agone circa hoc anxaberis, respondeat: confido in Domino, cuius voluntatem nunc exsequor; ipse mecum erit, neque me tribulari permittet ultra quod possum, qui dixit per Psalmistam: «Cum ipso sum in tribulatione: eripiam eum, et glorificabo eum» (Ps 90, 15). Pater est, non tyrannus; salutem meam desiderat et curat, non interitum et damnationem; quando mens mea serena erit, si quid mihi ultra faciendum scivero, faciam, modo non scio, nec facere mihi expedit nec licet. Et his acquiescat nec scrupulo cedat.

Remedium nonum. Assuescat repraesentare sibi Deum ut patrem benignissimum, scientem infirmitatem nostram;

ipse cognovit figmentum nostrum et scit, quia caro sumus: recurrat ad Salvatorem Iesum summa cum fiducia, qui non vult pretium sanguinis sui nobis frustra impensum. Huius in nos caritatem immensam frequenter meditetur, de ea legat et loquatur.

Remedium decimum. Magna cum sinceritate, fiducia et reverentia agat cum confessario suo velut vices Dei gerente, eius dicta accipiat velut de ore Dei, eius directioni se subiciat, eius sententiae acquiescat, iussis obtemperet, ita secure procedet; quia, cum alius ab insania et mille periculis se tuendi modus non suppetat, plus ab homine Deus non potest exigere. At fortassis sibi videbitur doctior ipso confessario. Esto, ita sit speculative; practice tamen longe est illo inferior in hoc negotio ob cerebri perturbationem, metus superfluos, animi angorem. Cedat proinde si sapit, quamvis sibi videatur sapiens: hac ratione mentis pervicaciam expugnabit, superbiam retundet, ingentes a Deo gratias merebitur. Ut autem hoc tanti momenti remedio debite utatur: 1. petat simpliciter a confessario determinationem rei agenda vel omittenda; rationes vero, cur ita statuat, minime exposcat; alias suum, quod minime expedit, non confessarii sequetur iudicium. 2. Ubi confessarius semel respondit, caveat ne eiusdem rei gratia alium consulat aut in libro rationem aut resolutionem inquirat. Facile enim involvetur magis, cum confessarii auctoritatem minoris faciat, eidem non fidat; et idem valebit de aliis. Si plures velit consulere, id arrogantiae et pervicaciae signum est; quam Deus ut puniat ac retundat, magis eum cruciari permittet. 3. Non multum agat etiam cum confessario de scrupulis, quia sic hi figuntur tenacius. 4. Si semel a confessario resolutionem habeat, v. gr. non repetendam esse confessionem, se non obligari ad ieiunium, ne adeat iterum confessarium, quando adest occasio executionis, sed contra scrupulum agat; numquam scrupulos superabit, nisi discat suis solis

viribus eos oppugnare. Nec dicat aliquid forte se oblitum esse, aliqua confessarium fortassis non intellexisse, circumstantias forsitan esse mutatas. Scrupulorum hic praetextus et velamenta ludicra sunt. Egit, quod sibi agendum esse putavit; agat modo, quod agendum est, et certo sibi persuadeat se non peccare, quia Deus plus ab ipso non exigit, ne perpetuo haerendi contrahat habitum. Poterit postea confessario exponere reliqua.

Remedium undecimum. Prudenti et vigili cura vitet venialia, sed sine perturbatione; curam gerat salutis suae, sed non nimis sollicita aut perturbata. Prudens cura laudanda est, immoderata in vitium abit, mentem implicat, vires enervat, taedium ingerit, languidum hominem reddit et tandem fatigatum nimis a coeptis avocat et in desperationem agit. Deus nihil exigit prudentiae contrarium, iugum eius suave est et onus leve; viam eius currunt, quorum cor dilatatur. Viator nimium sollicitus de via facilius aberrat; nimis sollicitus in via salutis in alios impingit saepius, quam is, cui cura prudens est.

QUAESTIO VII.

Quomodo dirigendus sit, qui scrupulose semper timet, ne cum dubio operetur.

Quod non certo appareat peccatum, id sibi licere statuat; neve hanc regulam relinquat propter errorem qui aliquando acciderit; deponat anxietatem quasi cum dubia conscientia agens peccaverit.

264. Resp. Hic scrupulus multis molestus est, quia certum est peccare mortaliter eum, qui cum dubio pratico de gravi malitia operatur. Sunt autem scrupulosi, qui ad omnia fere haerent, attamen saepe operantur et postea nesciunt, utrum cum dubio processerint an recte se determinaverint. Talibus prosunt, quae dixi quaestione praecedente, quomodo formanda sit conscientia et facile formari possit. Quibus adde sequentia:

Primum. Si quid primo statim intuitu et sine formidine non appareat esse peccatum, prudenter statuit scrupu-

losus id quod aggreditur non esse peccatum; nec opus est postea examinare rationes in utramque partem; sed certo teneat licere sibi hoc ipso, quod primo intuitu non appareat certo et tamquam indubitanter illicitum. Ita *Castropalao, Laymann, Stoz, Sanchez, Bonacina*, alii. Ex quo iam nascitur dictamen hoc conscientiae certum: Viri docti et sapientes tenent sic procedendo me licite operari; ergo sine peccato procedo. Hoc maiore etiam cum solatio fiet, si ab alio suae conditionis homine interrogatus respondere debeat esse licitum, aut si sciat in talibus alios homines prudentes procedere sine formidine peccati.

Secundum. Si talis homo postea inveniat se iudicio suo aliquando aberrasse et licitum iudicasse, quod re ipsa illicitum erat, pergat nihilominus uti dicto principio; nam experientia didicit timores ipsius esse plerumque vanos, estque nimis difficile, immo moraliter impossibile, examinare omnes, ideoque Deus ad id non obligat. Unde prudenter contemnet omnia pergetque bona fide; erit autem per accidens, si quandoque materialiter erret. Neque obstat, si forte videatur sibi non posse contra timorem illum formare dictamen conscientiae practicum de licentia actionis; quia timor ille non est conscientia dubia, sed trepidatio quaedam cum apprehensione mali, cum qua stat iudicium *virtuale* de licentia actionis, etsi homo id non advertat ob impetum timoris, qui intellectum perturbat. Sicut cum iudicio ultimo practico fundato in opinione vere practice probabili stare potest formido de malitia materiali actionis, ita stat hic dictamen conscientiae cum timore illo, qui non est in ipso iudicio practico, sed illud comitatur vel antecedit. Si cui hoc non sit ad plenum solatium, formet conscientiam, ut iam dixi, considerando doctrinam prudentum et agendi consuetudinem timoratorum.

Tertium. Si scrupulosus certo putat se processisse cum dubio, ne ideo iudicet se certo peccasse, quia

dubium potuit esse tantum speculativum, et certitudines eius revera saepe sunt phantasmata; quare summum erit dubium num peccaverit. Cum autem scrupulosus dubia non teneatur confiteri ob gravia mala quae sequuntur, si obtemperet suis anxietatibus, uti docent passim theologi: consultius est, peccati illius mentionem non facere in confessione, nec se hac de re examinare, utrum peccaverit necne; sed doleat in genere, quod Deum umquam offenderit, atque firmiter statuat se nunc aut non peccasse aut saltem non teneri ad confitendum, paratus id confiteri, si quando timores suos superaverit et obligationem confitendi agnoverit. *Haec quidem verissima sunt, etiam quando acciderit, ut fundatum dubium existat, atque probabile sit hominem re ipsa graviter peccasse.

Verum si ad haec causa scrupulosi hominis deducenda esset, eius tranquillitati atque consolationi parum consuleretur. Re ipsa autem ex eo, quod homo scrupulosus, maxime qui regulas suas edoctus est, cum actuali timore peccandi egerit, nulla ratio fundata habetur, non dico iudicandi, ne putandi quidem eum peccasse. Regularum enim sibi datarum actu meminisse atque ex iis actuale dictamen licentiae actionis sibi efformare est res moraliter impossibilis pro homine istiusmodi scrupulis laborante. Neque hoc necesse est, ut absit peccatum; sed sufficit dictamen virtuale, ut supra dictum est, quod cum timoribus oppositis plane potest consistere, et quod non contraria *apprehensione* aliqua conscientiae dubitantis, sed claro dubio conscientiae firmiter *iudicantis* in illo homine destruitur. Audiatur *S. Alphonsus* (l. 1, n. 18 et 19): «Nec refert, quod ipse cum conscientia scrupulosa seu *cum actuali timore peccandi* operetur; nam ex communi et vera sententia, quam docent *Concina, Roncaglia, Anacletus [Reiffenstuel], S. Antoninus, Salmantic.* cum aliis, scrupulosus ita agens minime peccat. . . . Hinc pro praxi concludendum, scrupuloso prae oculis

semper oboedientiam habendam esse, ut scrupulorum suorum timorem fortiter abigens libere operetur. Nec opus est, ut in quolibet particulari actu hoc iudicium efformet, nempe quod contemnere scrupulos debeat ex praecepto confessarii; satis enim est, quod ex iudicio prius formato contra scrupulum agat; quia propter experientiam praeteritam in eius conscientia iudicium illud virtualiter sive habitualiter existit, licet tenebris obscuratum. Tanto magis, quod, cum scrupulosus in illa confusione operatur, non certe operatur cum conscientia formata et deliberata, quae requiritur quidem ad constituendum peccatum.*

QUAESTIO VIII.

Quomodo dirigendus sit, qui scrupulose angitur, ne internis tentationibus consentiat.

265. Resp. Huic servient sequentia:

Primum. Numquam iudicet se consensisse in peccatum mortale, nisi certo sciat, immo, si valde scrupulosus sit, nisi iurare possit se plane advertisse ad malitiam gravem et plene in eam consensisse. Alium non licet condemnare peccati mortalis, nisi adsit certitudo; cur quis se ipsum condemnet, ubi illa certitudo non adest? Hoc valet, etsi nihil aliud accedat; valet autem maxime, si quid accedat ex sequentibus.

Secundum. Si serio saepe statuit numquam peccare mortaliter atque potius mori, teneat se non peccasse, ubi de eo certus non est; quia, si quae saepius odio habita sunt, dein amantur, id facile advertitur. Quare non inhaereat examinandis cogitationibus, si de consensu quasi in illas praestito angatur. Non possunt existere simul magnus horror peccati et libera eius volitio, neque credendum est benignum Deum ita facile permittere labi in peccatum mortale hominem, qui eius offensam horret.

Tertium. Si tentatus terreatur et obiectum tentationis statim repudiet, quando magis advertit, plene non consensit; quia, si plenus adfuisset consensus, non tam facile mutaretur, nec tam facile ad Deum rediret, si ab eo plane recessisset.

Quartum. Si postea advertat se timide processisse, vel nesciat utrum vigilans an dormiens, sobrius an ebrius¹ fuerit, vel si statim post factum dubitet num consenserit, signum est abfuisse plenum consensum, quia plenus consensus in peccatum mortale timoratae conscientiae facile apparet, et si fuisset plena libertas, homo sciret se fuisse vigilem vel sobrium.

Quintum. Si statim, ubi angitur, adhuc reperit se ita habitualiter constitutum, ut malit mori quam Deum graviter offendere, tenendum est ipsum non consensisse saltem plene; quia per consensum plenum in peccatum mortale status ille habitualis esset destructus.

Haec valent etiam pro non scrupulosis, tenentque theologi communiter eum, qui timoratae est conscientiae nec solet plene advertens consentire, posse in dubio censere plenum consensum non adfuisse, quia ex communiter contingentibus prudens est praesumptio.

QUAESTIO IX.

Quomodo dirigendus sit scrupulosus circa vitam praeteritam et factas confessiones.

266. Resp. I. Si quis vixit in peccandi consuetudinibus, permittat confessarius aliquamdiu scrupulos, ut conscientia recte expurgetur, ante omnia autem disponat eum per actus fidei, spei, caritatis, doloris et propositi

¹ Hic in quaestionem venire posse solam ebrietatem accidentalem vel involuntariam legenti patet. Agitur enim de homine timoratae conscientiae; timoratae conscientiae autem nemo dixerit aliquando esse hominem ebriosum.

ad confessionem generalem (si hanc numquam fecit); iuvet eum in examine conscientiae percurrendo praecepta decalogi, Ecclesiae, occasiones in quibus fuit, et peccata praecipua. Hac confessione rite facta non permittatur amplius ut generaliter confiteatur; permittatur tamen, ut ter vel quater addat, quae adhuc in memoriam redeunt et quae nescit se rite confessum esse. His peractis iubeatur tacere de praeteritis, de iis amplius se non examinare, etsi non recordetur se hoc vel illud confessum esse; non-recordatio enim causa non est rationabilis dubitandi. Quodsi scit poenitens se solitum esse reticere peccata in confessione, detur illi tempus paulo longius, ut peccata, quae adhuc in mentem venient, confiteatur post confessionem generalem, et dein iubeatur non examinare se de praeteritis; omnia enim saltem indirecte sunt remissa, nec tenetur cum tanto incommodo scrutari praeterita, ut omnia remittantur directe. Si nihilominus postea nondum acquiescat, sed dicat se certo scire aliqua determinata peccata se fecisse neque esse confessum, iubeat eum confessarius iurare se istis peccasse mortaliter neque ea esse confessum; si prompte iuret, audiat ipsum, quia non est scrupulus; si timeat iurare, ne audiat, quia non est certus, scrupulosus autem non tenetur quidquam repetere in confessione aut confiteri, nisi sit certus se peccasse graviter et numquam id esse confessum.

2. Si angatur circa praeparationem ad confessionem, doceatur non requiri nisi diligentiam et praeparationem mediocrem, qualis in negotiis magni momenti adhiberi solet, nec repetendas esse praeteritas confessiones, si probabiliter validae fuerint.

3. Si confessarius advertit, scrupulosum se suae curae committentem antea alteri fecisse confessionem generalem, ne permittat ipsi, ut quidquam ex vita praeterita repetat, sed dirigat eum secundum iam dicta.

QUAESTIO X.

Quomodo dirigendus sit scrupulosus, qui variis tentationibus agitatur.

Quid agendum, si tentatio oritur contra fidem, contra spem, contra Dei caritatem; si iudicia oriuntur temeraria, si imaginatio consensus peccaminosi dati, si tentatio de conditionate futuris, si tentatio et importunae cogitationes venereae.

267. Resp. Praeter dicta n. 244 docendus est sequentia:

Primum. Si tentatur contra fidem, ne eliciat actum fidei circa mysterium contra quod tentatur, sed contemnat aut negligat tentatorem, mentem convertendo ad alia, vel si sine perturbatione possit, mentem convertat ad Deum animae suae intime praesentem et mente dicat: Credo, Domine, apud te maneo; et dein alia agat. Si instet tentatio: Ergo non credis iam v. gr. Deum unum simul et trinum; nihil respondeat, sed pergat in iis quibus occupatur, aut etiam dicat: Iam nolo elicere actum fidei, eliciam ubi opus fuerit et mihi placuerit. Proinde caveat, ne disputet et luctetur cum tentatione; sic enim se involvet, diabolo dabit saltem hanc victoriam, quod permiserit se turbari; contemptu iste optime vincitur. Non putet, hanc tentationem esse grandem miseriam, sed tamquam phantasma nullius momenti reputet. Sic animus melius a perturbatione servabitur immunis.

Secundum. Si tentatur contra spem putatque se non posse actum fiduciae erga Deum elicere, hoc ipsum contemnat et animo dicat: Trado me in manus Dei; ipse pater est bonitatis infinitae; Filium suum unigenitum pro me dedit, ipse Dominus meus est, ego opus manuum eius; statuat ipse de me, quod ipsi placuerit. Et ita aderit actus fiduciae et caritatis. Si urget tentatio: Nescis tamen, utrum salvandus sis; aut enim praedestinatus es, aut non; si es, salvaberis; si non

es, damnaberis, quoquo te vertas — opponat mente: Scire, utrum salvandus sim, ad me non pertinet; habeo benignum Dominum; Filius Dei salutem animae meae emit pretio sanguinis sui, illud non vult frustra esse impensum. Utrum praedestinatus sim necne, meum non est examinare. Creatus sum, ut Deo meo in hac mortali vita serviam, hoc fideliter cupio facere, curam de futuris permitto Deo. Si opponat tentatio: Pro omnibus sanguinem dedit Filius Dei et unus est omnium Deus, et tamen multi damnantur — respondeat: Sit ita; ego Deo obsequar et faciam eius voluntatem. Servi non est scrutari omnia consilia domini sui, nec filii novisse omnia secreta patris. Si in his difficultatem sentiat, *tentationem statim in principio contemnat* tamquam stropham diaboli et mentem aliis occupet.

Tertium. Si scrupulosus tentatur contra caritatem Dei, v. gr. cogitationibus, quasi Deum blasphemaret, vellet destruere etc.: pariter intrepide contemnat, se vertens ad alia. Si videantur tales cogitationes ad cor venisse, ne credat se consensisse, nisi certus sit possitque iurare; certum enim est, non tantum in aliis aliquando, sed in scrupulosis saepe ob vehementiam phantasiae et perturbationem intellectus impediri libertatem, quia anxia formido tollit indifferentiam iudicii et voluntatis. Quodsi se serio interrogans etiam non scrupulosus videatur velle omnino opposita, censi debet nullo modo se peccasse, quia duae dispositiones contrariae in voluntate non consistunt simul.

Quartum. Si tentatur contra proximum, v. gr. videtur ipsi bonum, si illi hoc vel illud malum eveniret, aut putat etiam se velle ipsi illud malum, contemnat ista, aut respondeat: Volo, quod velle me vult Deus. Dein quiescat nec quidquam examinet.

Quintum. Si circa iudicia temeraria est scrupulosus, v. gr. audit aliquem liberius iocantem et incidit cogitatio: Is est luxuriosus; nullum formet iudicium, sitne

talis necne, sed habeat se permissive et dicat: Qualis ille sit, ad me non pertinet; Deus iudex est omnium. Si tentatio ingerat: Ergo non iudicas eum esse innocentem; respondeat mente: Esto, non sit innocens, quid ad me? Sed haec tentatio facilius vincitur eam omnino tamquam rem impertinentem negligendo.

Sextum. Si incidit cogitatio: vellem hoc vel illud facere, volo facere, videaturque ipse consentire — ne turbetur. Haec saepe in phantasia et imaginatione aguntur, non in voluntate; coniungit enim daemon species, ut consensus repraesentetur qui in voluntate non est: quod ex eo patet, quia sic tentati statim mallent mori, quam peccare; horrent et contremiscunt, ubi advertunt ad talem imaginarium consensum.

Septimum. Si tentatio est de futuris sub conditione, v. gr.: Quid ageres in casu, si aut peccandum esset aut infernum deberes subire, vel tale aut tale malum tolerare? servet, quae dixi n. 244 et talem cogitationem plane negligat nihil respondendo: est enim impertinens. Deus infernum condidit, ut eius horrore a peccatis avertamur, non ut in illum detrudamur, si non peccemus. Si negligendo non liberetur molestia, eam patienter ferat se interne convertendo ad Deum, aut dicat: Nunc nolo offendere Deum; si casus is eveniat, aderit mihi gratia, ut Dei faciam voluntatem, dabit is cum tentatione proventum.

Octavum. Si tentatur in materia venerea, agat ut dictum est supra, et siquidem tentatio consistat in phantasmatis impuris, nullo signo externe dato contemnat placide; agat quod agit, aut si nihil habet quod agat, occupet se loquendo cum aliis, aut cogitet iam de coelo, iam de inferno, iam de suis laboribus; vel numeret vitra in fenestris vel lapides in muro, mente invocet Beatam Virginem, Angelum custodem, S. Iosephum; vel dicat Deo in corde suo: Domine, amo te; animo amplectatur Iesum crucifixum. Quodsi tentatio

pergat infestare, nihil refert; non nocet, nisi accedat consensus, cuius periculum non est in homine timorato. Si tentatio a rebellionem carnis fit cum motu turpi, cedat loco si possit, imprimat sibi dolorem, invocet auxilium gratiae, firmet se in proposito moriendi potius quam Deum offendendi, et se occupet aliis. Si occasio est, recurat cum fiducia et humilitate ad Beatam Virginem, Angelum custodem etc. Cessante tentatione ne inquirat, num consenserit, aut quis fuerit successus tentationis. Solet hoc fraudulenter suadere daemon, cui si morem geras, resuscitatur tentatio et periculum. Si consensisses plene, hoc te non lateret. Iuvat etiam haec regula: Quando materia actionis vel omissionis vel rei menti obiectae est de se grata appetitui, neque causavit specialem delectationem in voluntate, signum est, defuisse vel plenam advertentiam vel plenum consensum; alias et voluntas suam percepisset delectationem. Ita *Lacroix* l. I, n. 550. Contingit non raro, ut homo, qui ante assueverat peccatis in materia venerea aut cuius phantasia ex diuturnis tentationibus infecta est speciebus venereis, ilico abripiatur in delectationem veneream putetque se consentire, at mox se retrahat et horreat, ne consenserit; sed ne iudicet se consensisse. Licet enim appetitus sensitivus delectationem conceperit, et aliqua etiam connaturaliter voluntatis complacentia consecuta fuerit, ea libera non erat; habitus enim antiqui connaturaliter producunt primum motum, nec potest homo eum reprimere prius quam adsit; quis enim debellet hostem, ubi non est? Ex eadem ratione notant auctores, saepe fieri, ut homo, qui coepit serio converti, diu inhaereat cogitationi nec tamen consentiat; quia habitus acquisiti operantur, nec potest homo aliis intentus animum tam cito advertere ad resistendum. Concors quoque est multorum sententia, rationem importunis cogitationibus saepe etiam in delectationem pervenire, idque satis longa mora, antequam sui ipsius

per maturam deliberationem plene compos fiat; in tali re boni homines peccatum mortale metuere non debent, inquit *Henricus Suso* teste *Lacroix* l. I, n. 548 et 553. Si huiusmodi homines postea se examinant, et primo videntur sibi non consensisse, aut tantum dubitant vel timent de consensu: praesumant se non consensisse, nec recedant ab hac resolutione; numquam enim certitudinem assequuntur, sed frustra se vexabunt. Tenendum autem est ab omnibus, qui timoratae sunt conscientiae, ut in aestu tentationis numquam se examinent, utrum consenserint; quia eo tempore ob mentis turbationem apti non sunt ad se examinandum, sed exspectent dum quieti sint, et tum prius implorato lumine examinent se, adhibentes etiam signa consensus supra allata.

QUAESTIO XI.

Quomodo dirigendus sit scrupulosus circa horas canonicas recitandas.

Dubium de intentione orandi et de debita pronuntiatione quomodo solvendum; de attentione necessaria: non haerendum in recitatione, non repetendum. — Nimis scrupulosus a recitandi officio immunis est.

268. Resp. Hunc iuvare possunt sequentes regulae:
Regula prima. Scrupulum quo angitur, ne desit intentio orandi, tamquam insaniam reputet neminique dicat, nisi velit videri insanire. Intentio enim adest hoc ipso, quod dicat officium et non habeat aliam intentionem, quam illud dicendi quod debet. Adest debita intentio, si velit satisfacere suae obligationi, quod censeatur semper velle, si sumit breviarium et officium incipit, nisi positive gerat aliam intentionem, v. gr. studendi. Immo non requiritur intentio satisfaciendi, sed sufficit intentio dicendi officii. Nec requiritur intentio explicita, sed sufficit implicita et virtualis orandi, quae

habetur, eo quod quis vult dicere officium, vel colere Deum, vel suae obligationi satisfacere; unde ne sit sollicitus, maxime in decursu, de intentione; haec enim perseverat, quamdiu pergit recitare, statque cum distractione etiam voluntaria, immo si per hanc amissa esset, rediret tamen sufficienter distractione exclusa et proseguendo coeptum opus. Ipse metus, ne intentio amissa sit vel non renovata, signum certum est intentionem adesse.

Signa intentionis praesentis orandi sunt, si quis sumpto breviario ivit ad locum quietiorem, vel in quo orare solet, si in initio caput detexit, crucem formavit, si timet ne desit, si distractiones excludit, si attendat ad ea quae recitat etc. Opus non est intentione distincta recitandi devote, quia haec includitur in intentione orandi etc.

Regula secunda. Si dubitat, an bene expresserit omnia, an mutilarit properando, an sensum corruerit aliquid omittendo vel mutando, an voluntarie et cum plena advertentia fuerit distractus: nihil repetat; tum quia libertas est in possessione, et cum voluerit sine dolo procedere, tenere debet, omnia recte peracta esse, nisi certo constet de opposito; tum quia Ecclesia, utpote benigna mater, non vult filios suos esse meticulosos et anxios servos Dei, sed hilares et quietos. Hinc censetur non obligare ad repetendum ea, de quibus tantum dubitatur, ut habent auctores communiter cum *Illsung* tr. 5, n. 40. Si enim esset obligatio repetendi dubia, anxietatibus lata aperiretur via, immo officium misere truncaretur et confunderentur omnia. Atque haec regula suadenda est etiam non scrupulosis. Si hac ratione non exstinguatur scrupulosa anxietas, nihil tamen repetat, feratque patienter anxietatem, certus, se sequi iudicium prudentum. Si certum sibi videtur, se plene voluntarie fuisse distractum, etiam nihil repetat, tum quia illius certitudines vacillant et saepe illusiones sunt,

tum quia sententia probabilis est multorum apud *La-croix* l. 4, n. 1341, nullam attentionem internam requiri sub gravi praeter intentionem orandi, a qua verba procedant ordinate, quae attentio superficialis dicitur; cui sententiae se accommodare potest, ne se implicet et gravem molestiam subire dein cogatur. *Cf. etiam *S. Alph.* IV, 177, qui sententiam negantem obligationem gravem attentionis internae *satis probabilem* esse dicit, atque etiam eos, qui eam non teneant, id docere refert, quod exhibet his verbis: «Ut dicatur aliquis officio non satisfacere, non solum requiritur, ut voluntarie se distrahat, sed etiam ut plene advertat, se distrahi», quod postea aliis verbis explicat: «quando ex contemptu vel industria se diverteret». Haec non ad fovendam negligentiam in officio divino recitando dicta sunt, sed ut ostendatur, quomodo homo scrupulosus in recitando iuvare eiusque dubia compesci possint.*

Regula tertia. Inter recitandum ne haereat, sed praemissa intentione sine haesitatione pensum decurrat, sine contentione capitis, sine praecipitatione (haec enim fatigat), sine anxia sollicitudine ne distrahatur vel verba non debite exprimat etc. Ne examinet, quomodo processerit; nullum verbum repetat, certus, Deum moderata cura magis honorari quam anxia sollicitudine; per hanc enim indicaret, se Deum respicere non tamquam benignum patrem, sed tamquam exactorem severissimum, cui vix possit satisfieri; immo anxia sollicitudo distractiones causat, unde *tenetur* hanc vitare.

Regula quarta. Attentio requisita nulla actione impeditur, quae ex natura sua stare potest cum attentione interna. Quare scrupulosus, qui per aliquam actionem distrahitur, accedente praesertim timore distractionis eventurae, si tamen actio de se talis non sit, quam probi et prudentes homines inter orandum omnino caveant, non tenetur eam cavere, sed distractio tum oritura censebitur involuntaria.

Regula quinta. Expleto officio vel hora, scrupulosus nihil repetat, etsi timeat, ne male recitaverit, immo etsi videatur male recitasse. Ratio est, quia Ecclesia non obligat cum tanto gravamine, nec plus requirit. Unde certae obligationi hic non respondet solutio dubia, sed certa. Ita tenent auctores communiter. Immo si recitatio horarum ob anxietates et scrupulos esset admodum difficilis, non teneretur ad eam; quia ab Ecclesiae praecepto excusat magnum incommodum. Unde talis posset omittere recitationem, donec videretur sibi posse sine tanto incommodo praecepto satisfacere; aut posset, persuasum habens se non teneri, recitare ex devotione id quod potest commode; apprehensio enim obligationis anxietatem producit, illaque sublata discet imperturbate recitare, uti experientia docet. Pleraque dicta servari possunt a quocumque, qui timoratae est conscientiae.

Regula sexta. Si ob anxietatem nimium temporis debet consumere, determinet sibi tempus ordinarie requisitum et a probis impendi solitum, et quod intra illud recitare non potest, omittat; plus enim Ecclesia ab ipso non requirit. Atque hoc superior aut confessarius scrupuloso potest etiam iniungere.

QUAESTIO XII.

Quomodo dirigendus sit scrupulosus circa Missam legendam.

Peccat qui dat locum scrupulis; scrupulus de intentione omnino contemnendus; consecrationis verba quomodo pronuntianda, non repetenda; quid in perplexitate faciendum.

269. Resp. Scrupulosus teneat sequentes regulas:

Regula prima. Tamquam certum teneat, se peccare, si in sacrificio peragendo det locum scrupulis aut perturbationi mentis, quia, cum nomine et in persona Christi agat, valde dedecet ministrum scrupulis cedere. In-honorant enim hanc divinissimam actionem, pariunt populo scandalum, et devotionem maxime impediunt.

Regula secunda. Scrupulum, ne desit intentio consecrandi, tamquam insaniam contemnat, quia fieri non potest, ut sacerdoti ratione utenti, dum ante Sacrum lavat manus, apponit hostiam, induit vestes, accedit ad altare, explicat corporale, inquit Missam etc., desit intentio celebrandi; vult enim aliquid facere, et quid aliud nisi Sacrum? Neque intentio ista revocatur aut impeditur per distractionem, sed cum hac consistit, cum ab intentione illa procedant actiones, quae alias non ponerentur.

Regula tertia. Recte faciet, si ante Missam formet intentionem faciendi istis actionibus quod facit Ecclesia etc., vel dicat orationem: «Ego volo celebrare Missam» etc., qua lucrabitur 50 dierum indulgentias ex concessione Gregorii XIII. Dein in Missa ne cogitet de renovanda intentione (etsi ab aliis laudabiliter mente ante consecrationem excitetur intentio formalis), nec dicat, ne interne quidem: Volo celebrare, consecrare etc.; sed certus sit, se intentionem habere sufficientissimam hoc ipso quod timeat ne desit; cum enim timet carentiam eius tamquam malam, vult eam adesse, ideoque vult consecrare. Quodsi laboret de resumenda intentione formali explicita, timor turbabit cerebrum, videbiturque sibi non habere, aut menti obversabuntur haec verba: «non vis celebrare» etc., ita committet irreverentiam, haerebit etc., male sustinebit personam Christi.

Regula quarta. Verba consecrationis ne dicat altius quam alia secrete dicenda. Si ob strepitum vel perturbationem forte non audierit verba, moverit tamen linguam et organa vocis, uti solet, quando audibiliter loquitur ut audiri possit, nihil repetat, quia tunc timor de verbis expressis imprudens est. Dein mutatio alicuius syllabae raro mutat sensum substantialem, ut si quis diceret: «hoc est corpus meum, hic est calix sanguinis mei»; satis enim est, ut verba ex modo et

circumstantiis, quibus hic et nunc proferuntur, in audientibus pariant sensum a Christo intentum, etsi corrupta per se sumpta in rigore eum non haberent. Potest servire haec regula: Quando voces corruptae non sunt aptae hic et nunc sic coniunctae ad ingenerandum alium sensum, quam qui a Christo est intentus, mutatio non est substantialis; hinc vel ideo non licet quidquam repetere.

Regula quinta. Verba consecrationis proferat sine metu, sine vi, sine anhelatione in hostiam vel calicem, sine nutu capitis, sed immotus, sicut alia verba profert; quia nimia sollicitudo recte proferendi faciet, ut non recte neque cum debita reverentia proferantur.

Regula sexta. Caveat, ne ullum verbum repetat, quamvis timeat, ne non bene expresserit. Si enim verbum vel una syllaba formae sacramenti sine rationabili causa repetitur, est saltem veniale peccatum, quia irreverenter sustinetur persona Christi. Qui vero iudicare debet, se confecisse sacramentum, v. gr. recte pronuntiasse formam quoad substantiam, per se loquendo peccat mortaliter, si repetit formam, quia esset illudere institutioni Christi; nam iudicare debet, se nihil effecturum esse, et nihilominus tentat aliquid efficere; nec potest serio conditionem apponere. Ille autem iudicare debet, se confecisse sacramentum, qui solum leviter dubitat aut suspicatur et timet, nescitque ipse cur timeat, eo quod non occurrat motivum prudens, sed hoc tantum vel simile: «Forte male pronuntiavi; potuit esse ut male pronuntiarem.» Unde his contemptis debet pergere, ut monent auctores. Dixi: «per se loquendo», quia *Tamburini*, *Gobat*, *Sporer*, alii putant, eum, qui repetit formam, ut molesto se scrupulo liberet, peccaturum tantum esse venialiter, quia cum ex anxio metu offendendi Deum agat, videtur tantum levem irreverentiam ex imprudentia committere; immo secundum *Gobat* multi excusantur ab omni peccato, quia saepe non

apprehendunt inanitatem sui scrupuli, et perplexi timent, ne magis peccent non repetendo, et cum non habeant tempus examinandi sine suo rubore et aliorum taedio, putant minus malum esse repetere; neque intervenit temeritatis praesumptio, ubi est diligentia pietatis. At, sicut timorati omnes tenentur antea sibi formare conscientiam, opus non esse repetere, illamque dein sequi contempto omni metu: ita multo magis tenetur ad id scrupulosus, quia si anxietati suae cedat, invalescente habitu, causa erit multiplicis et forte gravis irreverentiae. *Ita sane est, quod ad obligationem generatim sumptam attinet. At si quis, non obstante tali proposito talique conatu spernendi timores orituros, occurrentibus casibus timori cedat atque formam eiusve verbum repetat, non ilico damnari potest peccati eiusque gravis; sed sententiam *Tamburini* et *Gabet* prudenter applicabis. *

Regula septima. Si quis prolata iam forma advertat, se fuisse sub illa distractum, et nesciat, num forte erraverit, non ideo licebit repetere etiam non scrupuloso, qui formam solet bene proferre; sed debet supponere, se bene eam protulisse, tum quia ex communiter contingentibus est prudens praesumptio nec possumus recordari omnia, inquit *S. Thomas*, tum quia attentio et intentio virtualis sufficienter adfuit, cum continuata fuerit actio ex priore formali intentione incohata. Idem ob eandem rationem faciendum est, si quis iam longius progressus dubitare incipiat, an formam protulerit, eo quod de eo iudicandi speciale fundamentum non habeat aut prolatae non recordetur. In his casibus, et quando-cumque non est prudens causa dubitandi aut formidandi, sed leves tantum oriuntur scrupuli de valore sacramenti, ne conditionate quidem forma est repetenda. Docent tamen *Gobat* et *Sporer*, in dubio, si minister non est scrupulosus, potius inclinandum esse ad repetendum; id quod verum est in dubio de valore baptismi,

ordinis, et alterius sacramenti hic et nunc necessarii ad iustificationem peccatoris.

Regula octava. Si incidat sacerdoti apprehensio, utrum per verbum *meum* non velit aut voluerit significare *suum* corpus, aut illud *hic* pronuntiare adverbialiter: hanc apprehensionem, etsi sub ipsa consecratione vivacem, contemnat et velut nugacem negligat nec tentet formare intentionem contrariam, quia certo adest intentio generalis praevalens faciendi quod faciendum est, nec ipse opinari potest, se velle peccare mortaliter, sicuti revera peccaret, si in alieno sensu sumeret verba illa.

Regula nona. Si circa aliquid fiat quasi perplexus et nesciat, hocne an illud faciendum sit, ne haereat, sed statim agat quod primo intuitu ipsi videtur melius, neve ab ista resolutione recedat vel examinet, utrum bene hoc amplexus sit, sed pergat neque turbetur, si postea advertat se errasse; nam excusat bona fides, quam habet sequendo prudentum consilium, immo debet se ostendere in sacrificio irreprehensibilem et in populo vitare scandalum et admirationem.

Regula decima. Timorem, ne sit in statu peccati mortalis, excutiat; nec iudicet, se in eo esse, nisi certo sciat et iuratus possit affirmare.

QUAESTIO XIII.

Quomodo dirigendus sit scrupulosus circa Missam rite audiendam.

Inanis timor de intentionis defectu abigendus; qualis attentio; ex scrupulo ne altera Missa audiatur.

270. Resp. Accipiantur sequentes regulae:

Regula prima. Ne sit anxie sollicitus de intentione Missae audiendae; sufficit enim implicita intentio assistendi Missae tamquam rei sacrae. Hanc autem habet, qui adit templum volens facere officium hominis christiani, vel quod alii fideles faciunt. Item, qui adit,

ut sua praesentia per sacrificium Deum honoret, vel per illud beneficia impetret, aut gratias agat, pro peccatis satisfaciatur, impleat praeceptum. Item, qui adit templum ex nulla alia causa etc., adit enim ex aliqua. Unde insaniae species est scrupulis agitari de intentione, si non constat de contraria.

Regula secunda. Etsi moderata sollicitudo adhibenda sit, ut habeatur attentio tum externa tum interna aliqua, haec tamen anxie quaerenda non est; externa enim habetur ab eo, qui modeste se gerit et omittit omnem actionem impossibilem cum attentione interna, seu qua durante non possit attendere ad ea quae in altari aguntur, qualis est scriptio, pictio, confabulatio de re seria, lectio attentata libri profani etc. Attentio autem interna habetur, si quis externe religiose se gerendo sit ita constitutus, ut possit rationem reddere eorum, quae geruntur in altari; haec ordinarie stat cum distractione involuntaria, immo stare potest cum voluntaria. Docet enim experientia, nos simul ad plura posse attendere. Praeterea docent non pauci auctores, attentionem internam non requiri aliam, quam quae habeatur ex ipsa intentione v. gr. orandi, colendi Deum, ex qua procedat oratio vel cultus Dei externus, et vi cuius quis dicatur speciem habere eius qui cultu externo religiose colat Deum per sacrificium.

Regula tertia. Si parte Missae vel Missa tota peracta angitur, ne forte attentio requisita defuerit, ne audiat aliud Sacrum, ut scrupulo satisfaciatur, sed certo teneat, se satisfacisse; nam legi satisfacere difficile non est, si sit moderate sollicitus, neque plus ab eo requirit Ecclesia. Docetque experientia, eos qui isti scrupulo cedant, post secundum et tertium Sacrum auditum non esse ab angore liberos; immo eos minus putare se satisfacisse audiendo ultimum, quam primum. Quodsi etiam timeat, ne in pueritia attentio requisita in Missa defuerit, sciat, pueros et rudes non teneri ad tantam attentionem, ad quantam

alii, quia moraliter est illis impossibilis, ideoque ab iis non exigitur. Consultum tamen est pro maiore animi quiete, si dubium sit prudens, de eo semel, prout conscientia dictat, in confessione se accusare. In quo loco Missa sit audienda, qualis requiratur praesentia corporalis, doceat confessarius poenitentem, si dubitat; atque etiam, cuius partis omissio constituat peccatum grave et inducat obligationem audiendi aliud Sacrum.

QUAESTIO XIV.

Quomodo dirigendus sit scrupulosus circa fraternam correctionem seu monitionem, qua proximus revocatur a peccato.

Conditiones legis de fraterna correctione; saepe melius differtur quam fit ilico; scrupulosus rarissime statim tenetur corrigere.

271. Resp. Dirigi poterit his regulis:

Regula prima. Per se loquendo non est obligatio hominis privati corrigendi peccatum veniale proximi, nisi facile possit; esset enim onus nimis grave obligatio corrigendi venialia singula passim occurrentia, vergeretque potius in perturbationem pacis quam in fructum caritatis.

Regula secunda. Ut sit obligatio corrigendi vel impediendi peccatum mortale proximi, facturus correctionem debet esse idoneus, ut possit id facere sine gravi suo incommodo iuxta ordinem caritatis. Hinc scrupulosus raro tenetur statim corrigere; si enim sciatur esse nimis anxius, ridebitur, dein nimia sollicitudine sua impinget ipse et fatigabitur.

Regula tertia. Debet adesse spes fructus, desperato enim fine cessant media.

Regula quarta. Peccatum proximi regulariter debet esse moraliter certum, ut teneatur privatus corrigere; unde errant scrupulosi, qui, ubi audiunt alios loquentes, statim suspicantur, fore ut proferantur turpia aut detractoria, putantque debere se abire vel monere: haec

enim suspicio saepe temeraria est. Et quamvis referantur defectus et peccata proximi, tamen saepe aut detractioes leves sunt aut delicta sunt publica, quod nescit ille meticulousus. Unde non raro imprudenter neque sine iniuria loquentis corriget.

Regula quinta. Si peccatum sit praeteritum, ut sit obligatio corrigendi, proximus debet esse in gravi indigentia, qualis esset certum vel probabile periculum relabendi aut moriendi in peccato, nisi per alterum ei succurratur. Quare si adest alius, qui prudenter credatur correcturus, aut si peccans lapsum merito iudicatur emendaturus, monitione opus non est, nisi aliud exigat bonum commune.

Regula sexta. Si revera sit obligatio corrigendi, correctio non ideo statim facienda est, quia saepe in praesenti non est spes fructus; sed differri potest in tempus opportunum, ubi speratur fructus maior. Unde iterum errant meticulosi, existimantes simul atque audiunt aliquid contra proximum, id sibi refutandum esse: tum quia saepe melius consultitur proximo, si coepta detractio sinatur absolvi, quam si abrumpatur, cum non raro in fine delictum proximi minus appareat quam in principio et relatae circumstantiae id imminuant; tum quia detrahentes saepe nolunt videri errasse et magis exaggerant et confirmant delictum. Hinc aequalis raro, inferior rarissime tenetur corrigere detrahentem.

QUAESTIO XV.

Quae sint regulae praecipuae, quibus se ipsum dirigat scrupulosus.

272. Resp. Colliguntur ex dictis regulae sequentes:

Regula prima. Frequenter a Deo magna cum humilitate et plena resignatione petat lumen et gratiam se dirigendi et obsequendi suo confessario.

Regula secunda. Uno eodemque docto et prudente utatur confessario constanter, eius ductum humiliter

sequatur exacte in omnibus, ne petat, neque inquirat dictorum rationes, certoque sibi persuadeat, se oboediendo non peccaturum, etsi (quod non praesumat) ut erraret contingeret. Hoc est medium praecipuum, sine quo non liberabitur.

Regula tertia. Quando confessarius edixit, intelligere se statum poenitentis iam satis, et ipsum scrupulis angi, id indubitate credat; alias confessarium mendacii aut temeritatis vel ignorantiae temere arguet, neque dictis eius reliquis obsequetur. Ita autem laborabitur frustra.

Regula quarta. Scrupulis numquam cedat, sed eos velut inania phantasmata contemnat et contra operetur; alias habitum acquirat et de uno labetur in alium. Unde

Regula quinta. Nullius peccati dubii, ut satisfiat scrupulo, apud confessarium mentionem faciat; si scrupulus pergat sollicitare, ferat aequo animo molestiam sibi persuaseat, si huic cedat, alium secuturum, ut experientia doceat. Si ergo non potest esse liber ab omni inquietudine, ferat hanc lubens pro expiatione peccatorum suorum cum firma spe quietis tandem futurae.

Regula sexta. Discat se ipsum dirigere ex principiis a confessario datis, ne ad eum recurrat, nisi quando confessio peragenda est.

Regula septima. Sit brevis in examinanda conscientia. Si occurrat cogitatio de examinando aliquo peccato, eam reiciat ad tempus ordinarii examinis, ne iudicet, se peccasse graviter, nisi sine ullo examine iuramento, si necesse foret, id affirmare possit. Si timeat, ne iam peccaverit, dicat cum fiducia: «Domine, ne irascaris, si cadant pupilli tui. Scis, quam miserabilis sim; adiuva me, ne umquam offendam te.» Durante anxietate ne se examinet, sed reiciat in aliud tempus, quo mens erit serena; in quo, si prudens sit dubium, examinare paucis poterit, sed petito prius a Deo lumine, qui suis

deesse non solet: durante enim anxietate aptus non est ad ferendum iudicium prudens.

Regula octava. Diligenter studeat mortificare iudicium proprium, cuius si amator est, non curabitur, nisi accedat specialis gratia, quam exspectare non potest.

Regula nona. Vitet otium et tristem solitudinem: unde semper habeat, quo occupetur; excitetque animum ad gaudium spirituale de Dei Domini nostri bonitate, clementia, misericordia, omnipotentia; et serviat Deo in laetitia. «Hilarem enim datorem diligit Deus» (2 Cor 9, 7).

QUAESTIO XVI.

Quibus poenitens ad perfectionem tendens, inordinate tamen anxius de statu gratiae, sit erigendus.

273. Resp. Erigendus est signis seu effectibus praesentis gratiae. Quamvis enim Deus, ut in humilitate nos conservaret, noluerit nos esse certos de statu gratiae certitudine fidei, dicente Eccle 9, 1—2: «Sunt iusti atque sapientes, et opera eorum in manu Dei: et tamen nescit homo, utrum amore an odio dignus sit: sed omnia in futurum servantur incerta»; sic tamen nos voluit esse humiles, ut non simus diffidentes, signaque praesentis gratiae nobis exhibere dignatus est, ex quibus de eius statu moralis certitudo haberi possit. Signa autem sunt sequentia:

274. *Primum.* Magnum peccati commissi odium et horror admittendi iuxta illud Ps 96, 10: «Qui diligitis Dominum, odite malum»; si sincere abominaris quaecumque peccata, morique potius sis paratus, quam Deum gravi peccato offendere, sine dubio crede, inquit S. Basilii, te liberum esse a peccatis.

Secundum. Observatio mandatorum, secundum illud Christi Io 14, 21: «Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est, qui diligit me.» Certiorem te reddet hoc iudicium, si accedat observatio consiliorum, vel si ser-

ventur mandata ex puro Deo placendi desiderio etiam in iis, quae naturae contraria sunt. Hoc argumento Christus instante passione testatus est amorem suum erga Patrem dicendo: «Ut cognoscat mundus, quia diligo Patrem . . . surgite, eamus hinc» (Io 14, 31).

Tertium est proximi propter Deum dilectio non otiosa, sed laboriosa, secundum illud: «Hoc mandatum habemus a Deo: ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum» (1 Io 4, 21). Itaque si proximo propter Deum benefacis, si compateris et succurris in miseriis, si bona reddis pro malis, noli diffidere de statu gratiae; ignis pictus non urit, caritas ficta talia non operatur.

Quartum. Sincera cum vero dolore firmoque proposito peccatorum omnium confessio, ita ut nullius peccati gravis te conscientia accuset, secundum illud 1 Io 3, 21: «Carissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum»; et illud Eccli 13, 30: «Bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia.» Certius redditur hoc indicium, si accedat vita diu nullo peccato gravi contaminata; nam secundum communem theologorum sententiam homo etiam fidelis in praesenti naturae statu cum ordinariis gratiae auxiliis non potest potentia morali per longum tempus sine gratia habituali abstinere ab omni peccato mortali, ita ut etiam hoc sensu dicere liceat: «Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, et arescet» (Io 15, 6). Unde qui lapsus est in peccatum mortale, ordinarie per notabile tempus non abstinerebit a pluribus, quia cor habet a Deo aversum et creaturis addictum, et deest specialis Dei protectio et gratia. Quare, qui Deo serviens diu non peccavit graviter, confidere merito potest, se in Dei gratia esse.

Quintum. Horror culparum venialium et amor Dei singularis; qui enim raro plene deliberate peccat venialiter, et si per subreptionem vel fragilitatem veniale admiserit, ilico dolet, non acquiescens, donec illud poenitentia

deleverit; qui Deum singulari amore complectitur, de eius perfectionibus gaudet, de eius cultu sollicitus est, deque illo Deo gratulatur; is dubitare non potest, se a Deo amari et in gratia esse. «Confidit amari», ait *S. Bernardus* (Ep. 107, n. 7 apud *Migne* CLXXXII 246), «quoniam sentit se amare.»

Haec moralem faciunt certitudinem de statu gratiae, quam non parum auget desiderium quod quis in se sentit magis et magis in spiritu proficiendi, plura et plura pro Christo patiendi: «Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei» (Rom 8, 14), et: «Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei» (Rom 8, 16). Nec obstat, quod dicitur Eccli 5, 5: «De propitiato peccato noli esse sine metu»; nam, ut ex contextu patet, sensus est: noli ideo licentius vivere et addere peccata peccatis.

INDEX ALPHABETICUS,

qui remittit lectorem ad numeros marginales.

- Abominatio distinguitur ab odio inimicitiae 78.
- Absentia quae et quanta parochi permittatur 154.
- Absolutio sacramentalis 21; verba essentialia et accidentalia 22; quo sensu proferenda 23; nequit sine causa denegari 25; conditionate danda 26; dari nequit sub conditione futura 24; dari debet etiam venialia tantum peccata confesso 32; num dari possit dimidiate confesso 30, relapsum timenti 33, ei quem peccatum tacuisse confessarius aliunde sciat 36; quando differenda 34, vel neganda 35; numquam neganda cum asperitate 37; repetenda post novum peccatum grave accusatum 27; dari nequit nisi moraliter praesenti 31; danda est etiam post horas a confessione elapsas 48; moribundis dari potest a quolibet sacerdote 211, cum quo onere ib. *in fine*; quomodo et quando moribundis danda 216, pueris 105, saepe relapsis in venialia 187, iis qui nullum peccatum in specie confitentur 117; num dari possit a confessario qui nullius peccati accusati in specie memor sit 28; a censuris an et quando sacramentali absolutioni praemittenda 29; a censuris reservatis quando dari possit cum onere recurrendi 34.
- A catholicus moribundus quomodo sit tractandus 203; qui vult disputare de religione 204 sq; qui vult in Ecclesiam recipi 197 sqq.
- Acceptio personarum cavenda est a magistris 155.
- Acedia quid sit 95; ut peccatum speciale et mortale in quo consistat 96; generat alia peccata 97; quibus remediis curanda 98. Cf. Tepor.
- Actus virtutum theologiarum cum aegroto eliciendi 210 212 215 223.
- Administratio bonorum quam maritus habeat 125.
- Adulescentes qui dicantur 99; quomodo examinandi in confessione 106; de quibus sint monendi 107; quomodo excitandi ad dolorem de peccatis 12 104; quales poenitentiae sacramentales iis imponendae 108; quomodo sint dirigendi circa electionem status 109.
- Adulteratio rerum 160.
- Adulterium privat iure petendi debiti coniugalis 120.
- Adversa tolerare quam sit meritum 214.
- Advocatus. Eius obligationes et peccata specialia 167 a.

Aegrotus v. Infirmus.
 Aemulatio bona et mala 77.
 Aetas discretionis 101; pro s. Communionem 101 *cum nota*.
 Affectio venditoris ad rem auget pretium 158.
 Alere prolem quomodo parentes obligentur 129.
 Alloquium, num et quando inimico debitum 229.
 Ambitio 58.
 Amens qui incapax absolutionis sacramentalis 192; quoad s. Viaticum 221; quoad debitum conjugale 120. Eum inducere ad blasphemias non licet 185.
 Amor filii a parentibus debitus 128; parentibus a filiis debitus 137; quibus modis laedatur 138; coniugum mutuus 119. Cf. Caritas.
 Apostolica benedictio in articulo mortis eiusque conditiones 211.
 Arrha quid sit 126.
 Arrogantia signum spiritus mali 248.
 Assecuratio operariis debita 156 a.
 Associationes adulescentibus commendandae 107; pro familia et parentibus 136; viris commendandae 118 b.
 Attentio in recitandis horis canonicis necessaria 268; in audienda Missa 270; interna et externa 270.
 Avaritia 62 sqq. Remedia 65.
 Bellum gerere quamdiu liceat militi gregario 165 sq; iniustum ad quid obliget milites 166.
 Benedictio apostolica v. Apostolica benedictio.
 Beneficia Dei ut motivum doloris de peccatis 12.
 Benignitas confessarii 188 p; cum iis qui in statu perfectionis graviter lapsi fuerint 246.
 Bernardus, S. Agendi modus cum peccatore recidivo 188 n.

Blasphemia 90 92; gravi poenitentia punienda 94; remedia 94. Cogitationes blasphemae quomodo vincendae 267; consuetudinarius in blasphemia ad quid teneatur 185; ad blasphemiam inducere puerum, amentem, ebrium num liceat 185.
 Bona coniugum 122 sqq; dotalia 122; contradotalia 123; praeterdotalia 124; quis ea administret 122.
 — *filiorum* 139; libera et non libera 139 *nota*; castrensia et quasi-castrensia eorumque iura 139 140; adventitia 141; profectitia 142; quorum habeant administrationem et usumfructum 141 sq 143.
 Bona fides quando non sit turbanda 7.
 Capitis damnati s. Viatico donandi sunt 221, non s. Uctione 225.
 Caritas. Caritatis actus 215, cum aegroto eliciendus 210—215 223; erga proximum activa signum boni status animi 274; erga inimicum quaenam debeatur 229 231.
 Castratio puerorum illicita 129.
 Caupo vinum subministrans iis qui se inebriaturi sunt 87 163.
 Causa efficax et inefficax pravi motus 70; per se et per accidens ib.; quaelibet, si ponatur ex prava intentione, grave peccatum constituit 71; per se efficax etiam sine prava intentione ponit nequit nisi ex gravi causa et secluso periculo consensus 71; leviter influens non est graviter peccaminosa contra castitatem, etiamsi aliunde graviter peccaminosa est 71.
 Choreae. Pericula et abusus 112.
 Christi imitatio perfectionis medium 42.

Christi exemplar patientiae 214.
 Cibus. Excessus in cibo ex se peccatum veniale 84 85; quando grave peccatum 84.
 Circumstantiae peccatorum, quae non interrogandae 4.
 Cogitatio speculativa et practica 66; quando et quale peccatum 68; quomodo circa haec examinandus sit poenitens 68; quae specifica distinctio observanda 68. C. mala peccaminosa fit per consensus ib. 265; timor consensus nimius deponendus 267.
 Cohabitatio coniugum 119; cum persona male amata quomodo removenda sit vel in necessitate periculum imminuendum 188 h.
 Comedere ad satietatem sitne peccatum 82; comedere ex mera voluptate 83.
 Communio medium perfectionis christianae 47; danda moribundo quoties 221; etiam non ieiuno ib.; num cum periculo vomitus ib.; num amenti ib.; vel puero ib. 222; frequens et quotidiana, decretum Pii X 254; decr. Leonis XIII de Congreg. religiosi ib. Cf. Viaticum.
 Compensatio occulta operariorum 163; licite sit famulis 152.
 Complexio diversa attendenda in dirigendis et tractandis poenitentibus 245.
 Conditio in absolutione sacramentali quando 26; in Extrema Uctione quae et qualis adhibenda 225.
 Confessarius. Muneris excellentia 1, meritum ib., complectitur diversa opera misericordiae ib.; quae observare debeat aditurus confessionale 2; quae in confessione 3; ad quae eius munus extendatur 188 a sqq; munus iudicis 188 b, medici 188 c,

docendi et monendi 188 c; cavere debet tum a nimia benignitate tum a nimia severitate 188 p et q; numquam debet dimittere poenitentem deiectum 188 s; sui diffusus confidat Deo 2; ut intermedius in causa restitutionis 235; unus idemque retinendus a scrupulosis 263; recursus ad confessarium frequens scrupuloso interdicens 263.
 Confessio frequens medium perfectionis christianae 47; consuetudinario omnino suadenda 179 188 m; epistolaris vel per testes 31 *cum nota*; aegroti atque ad eam dispositio 210; interrogatione supplenda 3 4 114 211; generalis quomodo peragenda 189, quando suadenda 182 190, quando necessaria 189, quando interdicens 190, ab homine scrupuloso 266.
 Coniugale debitum 119; negare, quale peccatum 119. Excusatio 120; usus rectus et peccaminosus 121; reddere liceatne petenti cum peccato 120 121.
 Coniugalis castitas 121.
 Coniuges. Mutua obligatio 119 sqq; quando peccent mutuus tactibus 121, tactibus solitariis 121, cogitationibus 121. Eorum bona 122 sqq; querelae eorum mutuae 130 sqq.
 Conscientia. Cum qua c. actio posita sit, num interrogare confessarius debeat 4. Contra eam agere possitne homo scrupulosus 263 264.
 Consecratio in Missa quomodo facienda 269; ne facile repetatur ib.
 Consensus in peccatum quando censerit debet abfuisse 265 267.
 Consolatio quid sit 251; cur detur a Deo 252. Modus agendi in ea 251. Cf. Pauperes.

- Conspetus. Alterius conspectui se offerre, quando illicitum 112.
 Consuetudinarius quis dicatur 175 188 d; quibus signis probet dispositionem bonam 177; quando absolvendus 178. In eo absolvendo vitanda duo extrema 179 180; non absolvendus qui non serio conetur emendationem 178; obligandus ad consuetudinem exstirpandam 188 f; quando ad tempus dimittendus 178; inducendus ad confessionem quam frequentissimam 179; frequenter relapsus inducendus est ad confessionem generalem 182; pusillanimus erigendus 181; dolore percussus ab eo non retrahendus 180; in rebus compluribus prava consuetudine affectus, quomodo tractandus 183; luxuriae consuetudine affectus 184, qui serio conversus diu inhaerere potest cogitationibus pravis quin plena sit advertentia 267; assuetus blasphemis 185; assuetus diris imprecationibus 186; periuriis assuetus 186; si sit scrupulosus, quomodo tractandus 266. Remedia generalia 188.
 Consuetudo peccati non aufert libertatem 188 d; creat tamen peccandi periculum 188 e; est causa multorum peccatorum saltem materialiter consideratorum 188 e.
 Contentio e superbia nascitur 59.
 Contritio cum aegroto elicienda 210 215. Cf. Dolor.
 Contumelia quale peccatum 60; quibus modis committatur 76; ex superbia oriunda 59; oriunda ex invidia 76, ex ira 90; illata qualem inducat obligationem reparationis 93.
 Convertendus ab haeresi, quomodo tractandus 197 sqq; cum caritate, at etiam caute tractandus est 197 201; benigne examinandus in confessione 202. Eius professio fidei 201; absolutio et reconciliatio requirit recursum ad episcopum 202.
 Convertendus a Iudaismo quomodo tractari debeat 205.
 Convicium quid sit 76; apud rudes non facile est grave 93; in inferiores saepe etiam excusatur a peccato gravi 93.
 Cooperatio famulorum cum heri peccatis 152.
 Correctio quam debeant parentes filiis 129; quam debeant sibi coniuges invicem 119; fraterna erga proximum quando obliget 271, non semper statim facienda 271.
 Curator. Eius munus 156.
 Curiositas cavenda a confessario 4.
 Damnati capitis s. Viatico donandi 221, non Extrema Unctione 225. Eorum cura ex parte confessarii 240 sqq.
 Damnum illatum qualem secum ferat obligationem restitutionis 232.
 Debita viri num uxor solvere debeat 127.
 Debitum coniugale v. Coniugale debitum.
 Defectus filiorum parentes sibi invicem revelare quomodo possint 129.
 — a confessario commissi quomodo corrigendi sint 48 sqq, ex iustitia an ex caritate tantum 51 *cum nota*; generatim non nisi post acceptam veniam a poenitente 54. — De cetero cf. Correctio. Vitia.
 Delectatio spiritualis, sensitiva, venerea 66.
 Depositum ad quid obliget coram lege, ad quid in conscientia 163.
 Desiderium pium non quodlibet executioni dandum 245; per-

- fectionis christianae, optimum medium eius acquirendae 42.
 Desolatio 252. Eius causae ib.; regulae in ea tenendae 253; quomodo curanda 253.
 Desperatio. Tentatio ad eam quomodo superanda 267; quomodo erigendus qui ad desperationem proclivis est 238—239.
 Detractio ex superbia nascitur 59, vel ex invidia 76.
 Devotio vera in quo consistat 251; sensibilis ib. Devotionem qui profitentur quomodo dirigendi 245 sqq. Cf. Perfectio.
 Diabolum saepe nominare sitne peccatum 91. Se ei devovere 92.
 Diffidentia poenitentis ob peccatorum gravitatem et numerum quomodo vincenda 237; propter relapsum 238; propter tentationes 239.
 Dilatio absolutionis quando necessaria 34.
 — conversionis quomodo a confessario impugnanda 207.
 Dimidiare confessionem num liceat 36.
 Directio in vita christiana perfecte instituenda 38 sqq.
 Discipuli. Obligationes erga magistros 155.
 Discretio spirituum 247.
 Discretionis aetas 101.
 Dispositio ad poenitentiae sacramentum 11. Poenitentes iuvandi 10 sqq.
 Distractio in exercitiis spiritualibus 97; in horis canonicis 268; in celebranda Missa 269; in Missa audienda 270.
 Dolor de peccatis. Motiva 12 13 40. In eo eliciendo iuvandi poenitentes 10 sqq. Doloris eiusve defectus signa 11 34; in consuetudinariis 177; quando parum appareat, quid a confessario agendum 208; aliquando aut fovendus aut moderandus 246; debeatne praecedere confessionem 11; sitne renovandus si post factam confessionem novum peccatum declaratur 27.
 Domicilium figendi ius est mariti 119.
 Dominicalis requies v. Requies.
 Dominus v. Herus. Patronus.
 Dona a venditoribus famulo data num possint retineri 152.
 Dormiens confessarius quomodo se expediat 28.
 Dubia conscientia quomodo deponenda a scrupuloso 264.
 — dispositio poenitentis num admittat absolutionem conditionatam 26 216 218.
 — mors secuta quando est, quid agendum confessario 219.
 — peccata scrupulosus ne confiteatur 264.
 Dubius rationis usus, in quo absolutio conditionate danda sit 26, num Extrema Unctio 225.
 Duritia in pauperes quale peccatum 63.
 Dux militum. Obligationes 164.
 Ebrietas. Ebrius. In quo consistat 85; imperfecta et perfecta 86. Eius signa 86; num semper peccatum mortale 86; licitane sit evitandae mortis causa 87. Occasio proxima 87. Remedia 88 133. Ad ebrietatem inducere 87, amentem vel puerum inducere ib.; num liceat cauponi subministrando vinum cooperari 87 163. Ebrium inducere ad blasphemias non licet 185. Ebrio coniugale debitum reddere num uxor teneatur 120; quomodo uxor virum ebriosum tractare debeat 131. Quomodo agat vir cum uxore ebriosa 133.
 Educatio filiis a parentibus debita 128; corporalis et spiritualis ib. 129.

- Eleemosynas dare, quomodo liceat uxori 127; num famulis 152.
 Emptio v. Venditio.
 Errores a confessario commissi quomodo corrigendi 48 sqq.
 Error in absolutionis forma 48; in interrogando numero et specie peccatorum 49; in monitione facienda 50; in restitutione imponenda aut deneganda 51—53; num corrigi possit sine licentia poenitentis 54.
 Esculenta a famulis surripi et consumi quale peccatum 152; extraneis dari ib.
 Examen confessarii post exceptas confessiones 55; conscientiae frequens medium perfectionis christianae 46; tempore desolationis 253; in ordine ad confessionem qualis obligatio 4, a confessario supplendum 3, quomodo 4, in quibus poenitentibus 4, idque caute et moderate ib.; in confessione a multis annis facienda 189 *cum nota*; a scrupuloso homine sit breve 272.
 Exponere prolem num liceat 129.
 Familiaritas num inimico debita 229.
 Famuli. Obligationes 151 sqq; discedentes habeantne ius ad salarium 152; fidem hero servare debent 153. Eorum iniustitiae frequentiores 152; possintne servitium suum addicere haereticis, qua conditione 152.
 Fatuus v. Amens.
 Feminae cum gravitate tractandae a confessario 110.
 Fervor imprudens reprimendus 246; facile convertitur in laxitatem ib.
 Fidentia nimia reprimenda 246.
 Fides necessaria in motivis doloris 13; quomodo elicienda 215, cum aegroto 210 215; professio a convertendo exigenda 201; tentatio contra f. quomodo vincenda 267.
 Filius familias. Obligationes erga parentes 137 sq; bona fortunae diversi generis 139 sqq; furtum quando a gravi peccato immune 144; retinens ex lucro quod fecit 145; propter labores domi praestitos compensationis titulo sibi aliquid assumens 145; hereditatem cum aliis adiens quae debeat ut iam accepta computare 146; querens de vitis parentum apud confessarium 147; quomodo generatim instruendus sit a confessario 147.
 Finis supernaturalis quantopere aestimandus 39.
 Foedus post bellum initum quomodo servandum 167.
 Fraus quid sit 63.
 Fructus rei alienae qui restituendi 232.
 Furta minuta famulorum 152; filiorum familias 144.
 Gaudium de proximi bonis concipiendum est, cur 80; de proximi malis, quale peccatum 76; de pollutione quando peccaminosum 73.
 Generalis confessio necessaria, quomodo peragenda 189; quando libera 191; modo suadenda, modo interdicenda 190 266.
 Gratiae status quibus indiciis cognoscatur 274.
 Gula 81; ex se est peccatum veniale 84; quando fiat mortale peccatum 84.
 Haereticus formalis et materialis tantum unde dignoscatur 198; modus agendi cum eo qui vult cum Ecclesia reconciliari 197sq; qui vult disputare de religione 204 sq; quomodo instruendus

- 199 sq; quo modo recipiendus in Ecclesiam 202; moribundus quomodo tractandus 203.
 Hasta. Venditio sub hasta, quale pretium in ea sit iustum 158; quae praxes permitti possint ib.
 Hebetudo mentis quomodo tractanda, prout oritur ex vitio aut ex naturali infirmitate 117.
 Hereditas quae debeatur filiis 129.
 Herus. Eius obligationes erga famulos 148 sqq; quoad salarium 149; quoad bonos mores famulorum 149; erga famulos aegrotantes 149; de quibus sit monendus 150.
 Horae canonicae. Modus recitandi et scrupulos abigendi 268.
 Humilitas necessaria ad perfectionem christianam assequendam 44; signum spiritus boni 248 250; a scrupuloso maxime exercenda 263.
 Hypocrisis 58.
 Iactantia 58; peccaminositas eaque multiplex 60.
 Ieiunium ante sanctam Communionem eiusque dispensatio 221.
 Ignorantia circa scitu necessaria quomodo tractanda 117; circa obligationes modo auferenda, modo non 7.
 Illusio quid vocetur 76.
 Imagines lascivae destruendae 188 h.
 Imitatio Christi perfectionis christianae medium 42.
 Impatentia ne ostendatur a confessario 3.
 Impedire damna teneaturne famulus ex iustitia 152.
 Improperium quid sit 76.
 Incestus quomodo specie distinguantur 4.
 Indignatio nascitur ex invidia 77, ex ira 90; contra eum qui excitet ad virtutem 97.
 Indoles spectanda in directione hominum piorum 245.
 Indulgentiae acquiri possunt etiam per satisfactionem sacramentalem 16.
 Industriae a famulis factae cedantne in lucrum proprium an in domini lucrum 152.
 Infantes usque ad quam aetatem dicantur 99; eos inducere ad blasphemias non licet 185.
 Infirmus quomodo tractandus 209 sqq 227; quid circa eum agendum ante accessum 209, in primo congressu 209; iuvandus ad praeparandam confessionem 210, in examine conscientiae 211, in concipiendo dolore ib.; urgendus ad implendas obligationes 211; in casu restitutionis 235; in casu inimicitiarum 211; adiuvandus in actibus virtutum eliciendis 212 sqq; quomodo absolvendus 211. Cura rationabilis contra infectionem 227. Cf. Moribundus.
 Inimicitiae 78; quibus signis deprehendantur 228—230; obligatio deponendi 229; quibus mediis deponendae 231; motiva reconciliationis 230; modus inducendi ad reconciliationem 230; in casu moribundi 211.
 Insolita. Nisus ad ea facile oritur a spiritu malo 248; aliquando tamen a bono spiritu ib.
 Inspiratio spiritus boni unde dignoscatur 248.
 Instructio poenitentis quando sit necessaria 5; num ilico 6; ad vitam perfecte christianam 8; quam parochus parochianis debeat 154.
 Intentio bona medium necessarium perfectionis christianae 45; orandi in horis canonicis 268; celebrandi in Missa 269.
 Interpretes in confessione facienda est res consilii, non praecepti

- 196; modus agendi sine laesione secreti ib.
- Interrogatio in confessione audienda quando et quomodo 3; eius defectus num et quando supplendus 49; modus et ordo interrogandi de peccatis luxuriae 68 *cum nota* sqq.
- Invalide confessus quomodo iuvandus 189.
- Invidia 75; distinguenda a similibus affectibus 77; eius soboles 76; remedia 80. Invidus quomodo examinandus 78.
- Ira 89; quando peccatum mortale 89; eius soboles 90 sqq; remedia 94.
- Irrisio quid sit 76.
- Iudaeus convertendus quomodo tractari debeat 203.
- Iudex. Obligationes et peccata specialia 167 a.
- Iuramentum. Quae verba requirantur 186; consuetudinarius in proferendo iuramento 186; defectus veritatis in iuramento peccatum mortale ib.; defectus iustitiae modo mortale, modo veniale peccatum ib.
- Labores serviles diebus festivis qui peccatum grave 163; licitine sint famulis 152.
- Lactare prolem quae sit obligatio matris 129.
- Leo XII reprehendit nimiam confessarii severitatem 188 p.
- Libri, boni et mali, monitio ad adulescentes 107; pro viris catholicis 118 b.
- Literas alienas legere 64; dilaceratas legere ib.
- Lucrum ex industria in venditione et emptione factum possitne famulus retinere 152.
- Ludimagistri. Obligationes 155.
- Luxuria 66 sqq; remedia 74; luxuriosus quomodo in confessione examinandus 68.
- Magistri. Obligationes erga discipulos et peccata specialia 155.
- Maledictio 90; assueti quomodo examinandi 91; in res inanimatas 92; parentum in filios 92; sine animo prolata quando peccatum mortale 92; apud rudes 93; remedia 94.
- Malum optare 76 79 90 92; quomodo examinandum 91; filiis 92; parentibus ib.
- Maritus. Obligationes 119 sqq; eius bona 122; facultas administrandi bona uxoris 122 125; si bona dilapidat 127 *cum nota*; si contraxit debita 127.
- Matutinum donum quoad uxores 126.
- Medicus. Obligationes et peccata specialia 167 a.
- Memoria peccatorum qualis sit necessaria confessario, ut absolvat 28.
- Mendacium aut restrictio apud famulos 153.
- Mercatores. Eorum obligationes et peccata specialia 157 sqq.
- Merces v. Salarium.
- Milites. Militia. Obligationes 165 166; peccata frequentiora 166; desertores 166; a militia fraudulenter eximi 164.
- Minores qui dicantur 99; qualem oboedientiam debeant curatori 156.
- Missa celebranda cum decore sine scrupulositate 269; audienda quomodo 270; a famulis si negligitur, quomodo peccetur 152.
- Moniales circa sanctam Communionem pendent a confessariis 254.
- Monitio poenitentis quando necessaria 7; sit benigna 9.
- Morbum sanare liceatne per ebrietatem 87; morbus qui excuset a debito coniugali praestando 120; morbi tempore non licet parochi absentem esse 154.

- Mores. Bonis moribus operariorum patroni in vigilare debent 156 a.
- Moribundus quoad confessionem 211; a quolibet peccato absolvendus 211; quando conditionate absolvendus 26 216; iuvandus in actibus virtutum eliciendis 212 sqq 215; sensibus destitutus quando absolvendus 216 sqq; an absolvendus saepius 220; dubie iam mortuus 219; acatholicus 203; restitutioni obnoxius 235; quoad Viaticum 221; Extrema Unctione donandus 224 sq.
- Morphium. Eius usus licitus et illicitus 87.
- Mortem optare sibi aut alteri quando liceat 79; ex ira 92; filios parentibus ib. 138.
- Motiva doloris etc. v. Dolor etc.
- Motus interiores. Discrimen inter bonos et malos saepe difficile 247; signa discriminis 248 249 250 251.
- Munera fomentum amoris illiciti 112; quae per puellam accipiuntur ib.
- Munus confessarii etc. v. Confessarius etc.
- Mutari bona proposita tempore desolationis non debent 253.
- Mutilatio in recitandis horis canonicis 268, in Missa 269.
- Mutus, non surdus, quomodo tractandus quoad confessionem 194; mutus idemque surdus (et caecus) quoad sacramenta 195 221.
- Nummos cum lucro commutare liceatne famulo 152.
- Nutrix in necessitate qualis esse debeat 129.
- Obduratus peccator quomodo tractandus 206 208.
- Oboedientia parentibus debita 137; quomodo laedatur 138; quomodo diiudicanda 147; num debeatur in electione status vel matrimonii 138.
- Oboedientia marito debita ab uxore 119.
- erga confessarium exigenda est ab iis qui ad perfectionem tendunt 245; scrupulosis maxime necessaria 262 263.
- Occasio peccandi 168 188 g; proxima et remota, absolute et relative proxima, continua et non continua, voluntaria et involuntaria 168 188 g; remota non obstat absolutioni 169; omnino necessaria per se absolutioni non obstat 170 188 s, sed ex proxima reddi debet remota, quomodo 188 h; proxima et libera vitari debet, sive est continua sive non 171 172; cur 184 r; continua et libera per se deseri debet ante absolutionem 173 (exceptiones ib. 188 i), maxime si poenitens aliquoties confessarium fefellit 173 188 s; non ita libera quousque permitti possit 174 188 o; a moribundo quomodo removenda 211.
- Odiu inimitiae et abominationis 78; quomodo deprehendatur 228; odii signa dare 230; quomodo tractandus, qui nolit odium deponere 230; tentatio quomodo vincenda 267. Cf. Inimitiae.
- rerum spiritualium ex acedia oriundum 97.
- Oleum benedictum si deficiat 226; catechumenorum aut chrismatis sitne materia apta Extremae Unctionis 226.
- Onanismus possitne silentio praeteriri a confessario 121; quid uxori in eo casu liceat 121.
- Operarii. Eorum iura et obligationes 156 a 156 b 162 sq; ad quam diligentiam teneantur 156 b.
- Operistitium generatim dissuadendum 156 b; quando licitum, quando illicitum 156 b.

Opifices. Obligationes 162sq; fraudes frequentiores 163.
 Opium. Eius usus ex quo capite malus 87.
 Optare malum alteri 76 79 90 92.
 Oratio ad acquirendam virtutem christianam medium efficax 42. Cf. *Attentio*.
 Ornatus muliebris qui permissus 112.
 Oscula dare vel accipere quando illicitum 112; inter coniuges 121.
 Parentes. Obligationes eorum 128 sqq; querelae 134; quomodo instruendi sint a confessorio 136; mittentes filios ad magistrum haereticum 129.
 Parochus. Obligationes 154.
 Passio Christi motivum doloris de peccatis 12; patientiae motivum 214.
 Patientia. Motiva ad eam exercendam 214.
 Patronus quid debeat operariis conductis 156 a; ad quae opera bona exhortandus ib.
 Pauperes consolandi 115 135.
 Peccator obduratus quomodo tractandus 206 208; differens conversionem 207.
 Peccatum summo odio persequendum 40; alienum si narratur in confessione 3.
 Percussio parentum peccatum mortale 138.
 Perfectio christiana 38 sqq; in quo sita sit 245; media generalia 42 sqq; tentationes speciales 246; illusiones 247 sqq; agendi modus in probationibus spiritualibus 251 sqq.
 Periculum peccandi proximum 168. Cf. *Occasio*.
 Pertinacia soboles superbiae 59.
 Philippus Neri, S. Agendi modus cum recidivo 188 n.

Poenae aeternae ut motivum doloris de peccatis 12.
 Poenitens quomodo excipiendus 3; luxuriosus quomodo tractandus 68 sqq; differre volens conversionem 207; dolorem exiguum prae se ferens quomodo tractandus 208; induratus 206; linguae ignotae 196; offensam condonare nolens 230; pudibundus et pusillanimus 236 237; semifatuus 192; surdus et mutus 193 sqq.
 Poenitentia sacramentalis iniungi debet 14; num ei qui statim redit novumque peccatum accusat 19; inconveniens 18; quae utiliter iniungatur 16; pueris iniungenda 105; pro adulescentibus 108; pro blasphemis et diris imprecationibus assuetis 118; pro luxuriosis 16 74 188; proportionata quae sit 15; ex qua causa imponi possit iusto minor 17; quae moribundo imponi possit 211.
 Pollutio naturalis et innaturalis 73; eam non impedire ib.; de ea gaudere ib., eamque promovere ib.
 Practica cogitatio 66.
 Praeda. In praedam dare locum in bello captum liceatne 166; in capiendo loco quid observare debeat miles 166.
 Praescriptio bonorum et iurium quae liberet a restitutione 232.
 Praesentia Dei medium perfectionis 42.
 — poenitentis qualis requiratur ad absolutionem 31.
 Praesumptio 58 246.
 Pretium in emptione et venditione iustum eiusque limites 156 a; ex qua causa crescat vel decrescat 158; iustum indicandum est ementi vel vendenti qui ignorant 158; legale, vulgare, conventionale 157; currens, etsi brevi diminuendum, non est iniustum

158, aliquando tamen contra caritatem ib.; specietenus tantum diminutum 160.
 Probatio eorum, qui ad perfectionem tendunt, ne sit aperta 245.
 Professio fidei a convertendo exigenda 201.
 Prolem evitare num et quomodo coniugibus liceat 120 121.
 Proveciores in vita spirituali. Eorum pericula et lapsus 246; conversio ib.
 Provocatio ad malum quoad amentes 185; quoad ebrios ib.; quoad pueros ib. et 87 *cum nota*.
 Publica negotia a viris non negligenda 118 b.
 Pudor poenitentis in sui accusatione quomodo vincendus 236.
 Puellae. Agendi modus confessarii cum iis 110; specialia earum peccata 111; de cetero v. Pueri.
 Pueri qui dicantur 99; quando peccati capaces 100; facilius capaces venialis peccati quam mortalis 100; quando legi naturali et divinae obnoxii 101, quando legi humanae ib., censuris eccles. ib., legi confessionis et Communionis ib. 221 222; quomodo examinandi 102; caute examinandi de rebus turpibus 102; iuvandi et disponendi ad dolorem de peccatis 10 11 104; quomodo dignoscantur graviter peccasse 102; quibus peccatis communis obnoxii sint ib.; cum qua poenitentia sacramentali dimittendi 105; dubie rationis capaces vel dubie dispositi num absolventi 26 105; quando sancto Viatico muniendi 101 221 222; quoad Extremam Unionem 225; eos provocare ad mala 87 *cum nota*; inducere ad usum potus alcoholici ib.
 Pupilli qui dicantur 99; eorum obligatio erga tutorem 156.

Purgatorium ut motivum doloris de peccatis 12.
 Pusillanimitas poenitentis quomodo vincenda 237 sq; propter tentationes oritur 239; quando oriatur ex acedia 97.

Querelae parentum contra filios 134; pauperum benigne audientiae 135; uxoris contra virum 130; viri contra uxorem 133.
 Quotidiana opera bene peragenda 38; primus gressus in perfectione christiana 245.

Rationis usus. Aetas 101; ad graviter peccandum 100; signa ib.; pro confessione sacramentali et sancta Communione ib. 221 222.

Recidivus qui dicatur 175 188 k; quomodo suspicionem ingerat insufficientis doloris et propositi 188 k; ex occasione externa quando inducendus sit ad occasionem abscindendam 188 l 188 o; ex interna fragilitate facilius absolvendus 188 m (agendi modus S. Bernardi et S. Philippi Neri 188 n); quomodo erigendus, si despondet animum 238; recid. in peccata venialia 187.

Reconvalescentia. Quando in ea obligatio imponendi sit standi mandatis Ecclesiae 211.

Requies dominicalis operariis concedenda 156 a.

Residentia parochi 154.

Resignatio in voluntatem divinam. Motiva 213 sq.

Restitutio. Generalia principia 232; poenitenti declaranda 234; causae excusantes 233; ordo inter plures cooperantes 232; quando facienda ante absolutionem 234; ab aegroto vel moribundo facienda 211 235; quando erga pauperes loco domini laesi fieri possit 234; a confessorio non

- imposita 50; falso imposita 51; positive negata 52; temere pauperibus applicata 53.
- Restitutio clericorum propter neglectam residentiam 154.
- Reus, interrogatus a iudice quomodo debeat fateri 240; quomodo tractandus a confessario 241 sqq.
- Reverentia erga parentes ad quae obliget 137 138; num graviter laedatur multum pendet a conditione personarum 138.
- Ridere ad turpiloquia quale peccatum 72.
- Rigor confessarii damnorum causa 188 p 246.
- Rudes iuvandi a confessario in examine 3, quomodo 114; si nihil particulare accusant 26 117; consolandi 115; disponendi ad dolorem de peccatis 10 116; dubie dispositi 118; quando aliena peccata narrant 3; quae poenitentia iis imponenda 118.
- Sacramenta administrare obligatio parochi 154.
- Salarium famulorum 152; operariorum 156 a; familiare ib.
- Salutare inimicum num et quando obligatio 229.
- Satietas. Ad satietatem edere sitne peccatum 82.
- Satisfactio sacramentalis ex obligatione imponenda 14; num, quando peracta confessione novum peccatum accusatur 19; qualis imponenda 15; proportionata quomodo ib. 20; num apta sint opera indulgentiis ditata 16, actus mere interni 16; quando possit diminui 17; a quo commutari possit 19; quae sit inconveniens et excessiva 18. Cf. Poenitentia.
- Scandalum verbis et sermonibus pravis datum 72; a parochio datum est aliis gravius 154.
- Scholae haereticae. Liceatne filios ad eas mittere 129.
- Scripta confessio sitne imponenda aut consulenda 194 *cum nota*.
- Scrupulus. Scrupulosus quis sit 255; contraria actione contemnendus 263; quibus indiciis cognoscatur 256; causae 257; a Deo, ab hominis natura, a daemone ortus quomodo dignoscatur 258 sqq; damna 261; utilitates per accidens ib.; agendi modus confessarii 262; remedia 263.
- qui timet ne cum dubio operetur 264; qui timet consensum in tentationes 265 267; circa confessiones praeteritas 266; circa correctionem fraternam 271; circa horas canonicas recitandas 268; circa Missam celebrandam 269, vel audiendam 270.
- Secretum diversi generis 63; causae revelandi secreti 63.
- Securitas operarii procuranda 156 a.
- Semifatuus quando et quoties admittendus ad absolutionem sacramentalem 192; ad sanctum Viaticum 221.
- Senes qui dicantur 99.
- Sensitiva delectatio 66; quaenam volita vel admissa sit peccatum 67.
- Signa aetatis discretionis 100; doloris in moribundo quae sufficiant ad absolutionem conferendam 216, aliis ac sacerdoti data 217, si nulla dantur 218; scrupulositatis 256; spiritus boni in motibus spiritualibus 248 250 251; spiritus mali 248 249 251.
- Socii. Adulescentes cum bonis sociis coadunandi 107; mali arcendi ib.
- Spes. Spei actus 215; cum aegrotolicienda 210 215; tentationes contra spem quomodo vincendae 267.

- Spiritualis delectatio 66.
- Spiritus bonus et malus quibus signis dignoscantur 248 249 250 251.
- Sponsa de quibus rebus sit instruenda 113.
- Sponsalitia largitas quid vocetur 126.
- Status electio 109; a parentibus non est impedienda 129 138.
- Stupiditas ex variis causis oriunda 117.
- Superbia quid sit 56; perfecta et imperfecta 57; quae peccata gignat 58 sqq; quae pericula 61; quomodo oriatur 60; quibus signis se prodat 61; quibus remediis curetur 61.
- Surdaster quomodo tractandus in confessione 193.
- Surdus idemque mutus quomodo tractandus in confessione 195; quoad sanctum Viaticum 221; qui simul sit caecus a nativitate 195 221.
- Sustentatio parentum vel filiorum. Unde uxor secundo matrimonio iuncta eam procurare possit 127.
- Susurratio 76.
- Tactus inter coniuges 121.
- Temerarium iudicium ex superbia oriundum 59, ex invidia 76; quomodo depellendum 267.
- Tentationes. Signa consensus et dissensus 265; necessariae sunt et utiles 239 244; non oportet gignant pusillanimitatem ib.; variae eorum qui ad perfectionem tendunt 246; captiosae quomodo vincendae 244 267; venereae fugiendae ib.; ex externa circumstantia oriundae, si graves sunt, ostendunt occasionem esse peccandi proximam 188 g.
- Tepor ex acedia oriundus 97; eius periculum 98; ortus et progressus 246; quomodo curandus ib.
- Testis. Confessio per testem interdicta 31 *cum nota*; in casu moribundi quomodo admittatur 217.
- Theologicae virtutes. Earum exercitium medium perfectionis christianae 43.
- Thesaurus latens num augere debeat pretium agri 161.
- Timor circa statum gratiae 273; t. scrupulosi quomodo vincendus 263 264.
- Tristitia de bono proximi quando sit invidia 75, quando non sit 77.
- Turpiloquium ex quibus titulis sit peccatum grave et quot peccata constituat 72; ei ansam dare 72.
- Turpitude peccati motivum doloris de peccatis 12.
- Tutor. Eius munus 156.
- Unctio Extrema. Effectus 224; quibus danda 225; quo modo et ritu conferenda 226, formula brevi in casu necessitatis ib.; conditionate danda ib.; obligatio dandae unctionis et suscipiendae 226.
- Utilitas emptoris num augere possit pretium rei vendendae 158.
- Uxor. Obligationes 119 sqq; specialia peccata 119 121; eius bona fortunae 122 sqq; quid possit in praecavendis damnis a familia 127; quoad dandas eleemosynas et sustentandos parentes 127; subducens aliquid e bonis mariti 127; querelas faciens de marito quomodo excipienda a confessario 130 sq; quomodo corrigere possit maritum 131, eumque ebriosum 133; ebrietati dedita quomodo a viro tractanda 132.
- Vana gloria. Vanitas quid sit 58; est signum spiritus mali in illustrationibus extraordinariis 248;

- defectus feminis imprimis proprius 111.
- Venditio, emptio. Fraudes vitandae 159; defectus qui sint manifestandi 159; apud veteramentarios 161. Cf. Hasta. Pretium.
- Venerea delectatio 66; deliberate volita non admittit parvitatem materiae 67; indirecte seu in causa tantum voluntaria 67 70 sq.
- Veniae petitio ne facilius imponatur a confessario 108.
- Venialia peccata sunt obiectum absolutionis sacramentalis 32; relapsus in ea num obstat absolutioni dandae 187; motiva doloris de iis 187; ea multum horrere est signum status gratiae 274.
- Viaticum quando et quoties dandum 221; quando pueris ib. 222; praeparatio infirmi 223. Cf. Communio.
- Viri. Quae eorum pericula 118 a; quomodo in confessione tractandi 118 b; non facile dimittendi vel differendi quoad absolutionem 118 b; circa negotia publica et associationes 118 b; circa libros et scripta legenda ib. Cf. Maritus.
- Vita christiana perfecta. Quomodo confessarius in ea gerenda poenitentes instituat 38 sqq 245 sqq.
- Vitia in venditione rerum manifestanda 159; occultata quale ius conferant emptori 159; substantialia quae sint 160.
- Vomitus. Eius periculum quando impediatur sanctam Communionem 221; si accidat, quid cum s. speciebus agendum ib.
- Votum castitatis quomodo impediatur debitum coniugale 120.

Sumptibus ac typis B. Herder, Friburgi Brisgoviae, in lucem prodierunt opera haec gravissima:

P. AUGUSTINI LEHMKUHL S. J.:
THEOLOGIA MORALIS.

EDITIO DECIMA,
AB AUCTORE RECOGNITA ET EMENDATA.

CUM APPROBATIONE REVMI. ARCHIEP. FRIBURG. ET SUPER. ORDINIS.

2 volumina in 8° (XXXVI et 1716 p.) Pretium: *M* 16.— = *Fr.* 20.—; a dorsis corio religata *M* 20.— = *Fr.* 25.—

(Editio undecima de integro revisa, resecta, adaucta sub prelo est.)

„... C'est un exposé complet de la théologie morale, dont le plan est largement conçu et savamment exécuté. Il l'emporte assurément, et de beaucoup, sur tous les manuels en usage dans nos Grands-Séminaires...“ (Moniteur bibliographique, Lyon.)

„... Several of our esteemed foreign contemporaries have been content with echoing the keynotes of our humble utterances, and two at least have done us the honour of quoting the words in which we said the book would mark an epoch in Moral Theology...“ (The Month, London.)

**COMPENDIUM
THEOLOGIAE MORALIS.**

EDITIO QUINTA EMENDATA ET AUCTA.

CUM APPROBATIONE REVMI. ARCHIEP. FRIBURG. ET SUPER. ORDINIS.

In 8° (XXIV et 610 p.) Pretium: *M* 8.— = *Fr.* 10.—; a dorso corio religatum *M* 9.60 = *Fr.* 12.—

„... Ce livre promet de devenir le vade-mecum des prêtres qui exercent le saint ministère et de remplacer Gury dans l'enseignement des séminaires.“ (Semaine religieuse du diocèse de Cambrai.)

CASUS CONSCIENTIAE

AD USUM CONFESSARIORUM COMPOSITI ET SOLUTI

AB

P. AUGUSTINO LEHMKUHL S. J.

CUM APPROBATIONE

REVMI. ARCHIEP. FRIBURG. ET SUP. ORDINIS.

EDITIO TERTIA AB AUCTORE RECOGNITA.

2 volumina in 8°. (XVIII et 1164 p.) Pretium: *M* 12.80 = *Fr.* 16.—; a dorsis corio religata *M* 16.80 = *Fr.* 21.—

„Opus omnia aestimatione dignissimum, cui et Confessariorum, illud attente legentium, maxima respondebit utilitas. Siquidem doctrinae dominium, ordo, facilitas, securitas casuum omnium solutionem mirifice commendant.“

(Ephemerides Liturgicae, Romae.)

COMPENDIUM CAEREMONIARUM

SACERDOTI ET MINISTRIS SACRIS
OBSERVANDARUM IN SACRO MINISTERIO.

AUCTORE

MELCH. HAUSHERR S. J.

EDITIO QUARTA

SECUNDUM NOVISSIMA S. R. C. DECRETA EMENDATA

A

P. AUG. LEHMKUHL S. J.

CUM APPROBATIONE REV. ARCHIEPISCOPI FRIBURGENSIS.

12° (XIV et 180 p.) *M* 1.60 = *Fr.* 2.—; linteo religatum
M 2.20 = *Fr.* 2.75

„Ein äußerst praktisches liturgisches Handbüchlein, welches die liturgischen Vorschriften betreffs des heiligen Meßopfers und Breviergebetes in übersichtlicher Weise behandelt und den Leser in den Stand setzt, sich schnell in allen vorkommenden Zweifeln sichern Aufschluß zu holen, wobei ihn ein alphabetisches Sachregister wesentlich unterstützt.“

(Theol.-prakt. Monatsschrift, Passau.)